

თბილისის
უნივერსიტეტი

საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია
„ადამიანური კაპიტალი, ინსტიტუტები,
ეკონომიკური ზრდა“

შრომების კრებული

**INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE
"HUMAN CAPITAL, INSTITUTIONS, ECONOMIC GROWTH"**

PROCEEDINGS

ქუთაისის უნივერსიტეტი
ევროპის უნივერსიტეტი (თბილისი)
ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
სამცხე-ჯავახეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტი (ახალციხე)
სასწავლო უნივერსიტეტი გეომედი (თბილისი)

საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია

„ადამიანური კაპიტალი, ინსტიტუტები, ეკონომიკური ზრდა“

შრომების კრებული

Kutaisi University
European University (Tbilisi)
Batumi Shota Rustaveli State University
Samtskhe-Javakheti State University (Akhaltzikhe)
Geomedi University (Tbilisi)

International Scientific Conference
"Human Capital, Institutions, Economic Growth"
Proceedings

ქუთაისი - 2023

Kutaisi – 2023

კონფერენციის სამეცნიერო კომიტეტი

პროფესორი გოჩა თუთბერიძე (ქუთაისის უნივერსიტეტის რექტორი, თავმჯდომარე); პროფესორი ნიკოლოზ ჩიხლაძე (ქუთაისის უნივერსიტეტი); პროფესორი მირზა ხიდაშელი (ქუთაისის უნივერსიტეტი); პროფესორი იოსებ არჩვაძე (ქუთაისის უნივერსიტეტი); პროფესორი ეკატერინე ნაცვლიშვილი (ევროპის უნივერსიტეტი); პროფესორი ნათია წიკლაშვილი (შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი); პროფესორი ცისკარა ზარანდია (სამცხე-ჯავახეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტი); პროფესორი თორნიკე ხომტარია (სასწავლო უნივერსიტეტი გეომედი); პროფესორი გივი ბედიანაშვილი (თბილისის ივანე ჯავახიშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტი); პროფესორი გიორგი ღვამაძე (აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი); პროფესორი ნანა რინკიაშვილი (იაკობ გოგებაშვილის თელავის სახელმწიფო უნივერსიტეტი); პროფესორი ტატიანა მურავსკა (რიგა სტრადინს უნივერსიტეტი, ლატვია); ასოცირებული პროფესორი თეონა გრიგოლაშვილი (ქუთაისის უნივერსიტეტი); ასოცირებული პროფესორი გოჩა უგულავა (ქუთაისის უნივერსიტეტი); ასოცირებული პროფესორი მიხეილ გაგოშიძე (ქუთაისის უნივერსიტეტი); ასოცირებული პროფესორი გოდერძი შანიძე (აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი); ასისტენტ-პროფესორი ბარტოლომეი სუხოდოლსკი (სედლიცეს საბუნებისმეტყველო და ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა უნივერსიტეტი, პოლონეთი); ასისტენტ-პროფესორი ალექსანდრე ასათიანი (გეტებორგის უნივერსიტეტი, შვედეთი)

Conference Scientific Committee

Professor Gocha Tutberidze (Rector of Kutaisi University, Chairman); Professor Nikoloz Chikhladze (Kutaisi University); Professor Mirza Khidasheli (Kutaisi University); Professor Ioseb Archvadze (Kutaisi University); Professor Ekaterine Natsvlishvili (European University); Professor Natia Tsiklashvili (Shota Rustaveli Batumi State University); Professor Tsiskara Zarandia (Samtskhe-Javakheti State University); Professor Tornike Khoshtaria (Geomed University); Professor Givi Bedianashvili (Tbilisi Ivane Javakhishvili State University); Professor Giorgi Ghavtadze (Akaki Tsereteli State University); Professor Nana Rinkiasvili (Yakob Gogebashvili Telavi State University); Professor Tatiana Muravska (Riga Stradins University, Latvia); Associate Professor Teona Grigolashvili (Kutaisi University); Associate Professor Gocha Ugulava (Kutaisi University); Associate Professor Mikheil Gagoshidze (Kutaisi University); Associate Professor Goderdzi Shanidze (Akaki Tsereteli State University); Assistant Professor Bartolomei Sukhodolski (Sedlice University of Natural Sciences and Humanities, Poland); Assistant Professor Alexander Asatiani (University of Gothenburg, Sweden)

ISBN 978-9941-8-6124-6

© ი.მ. „მარიამ იოზაძე“

კონფერენციის საორგანიზაციო ჯგუფი

პროფესორი გოჩა თუთბერიძე (ქუთაისის უნივერსიტეტის რექტორი, თავმჯდომარე); ასოცირებული პროფესორი გოჩა უგულავა (ქუთაისის უნივერსიტეტის ეკონომიკის კვლევითი ინსტიტუტის ხელმძღვანელი, კოორდინატორი); პროფესორი ნიკოლოზ ჩიხლაძე (ქუთაისის უნივერსიტეტის სამეცნიერო ჟურნალ „ეკონომიკური პროფილის“ მთავარი რედაქტორი); ასოცირებული პროფესორი თეონა გრიგოლაშვილი (ქუთაისის უნივერსიტეტის სოციალურ მეცნიერებათა, ბიზნესისა და სამართლის ფაკულტეტის დეკანი); ასოცირებული პროფესორი მიხეილ გაგოშიძე (ქუთაისის უნივერსიტეტის ინფორმაციული ტექნოლოგიების სამსახურის უფროსი); გვანცა ჯიჩოშვილი (ქუთაისის უნივერსიტეტის სამეცნიერო-კვლევითი საქმიანობის ხელშეწყობის ცენტრის ხელმძღვანელი); გიორგი დათუაშვილი (ქუთაისის უნივერსიტეტის სტრატეგიული განვითარების სამსახურის ხელმძღვანელი); მარიამ კუხიანიძე (ქუთაისის უნივერსიტეტის საზოგადოებასთან ურთიერთობისა და მარკეტინგის სამსახურის მენეჯერი)

Conference Organizing Group

Professor Gocha Tutberidze (Rector of Kutaisi University, Chairman); Associate Professor Gocha Ugulava (Head of Kutaisi University Economics Research Institute, Coordinator); Professor Nikoloz Chikhladze (Chief Editor of Kutaisi University scientific journal "Economic Profile"); Associate Professor Teona Grigolashvili (Dean of the Faculty of Social Sciences, Business and Law of Kutaisi University); Associate Professor Mikheil Gagoshidze (Head of Information Technology Service of Kutaisi University); Gvantsa Jichoshvili (Head of the Center for the Promotion of Scientific and Research Activities of Kutaisi University); Giorgi Datuashvili (Head of Strategic Development Service of Kutaisi University); Mariam Kukhianidze (Manager of Public Relations and Marketing Service of Kutaisi University)

კონფერენციის ჩატარების დრო და ადგილი:

2023 წლის 10 ნოემბერი, ქ. ქუთაისი

სასტუმრო „მეფე დავითის“ საკონფერენციო დარბაზი (გრშიშავილის ქუჩა N5)

Time and location of the conference:

November 10, 2023, St. Kutaisi

"King David" Hotel conference hall (Grishashvili Street N5)

კონფერენციის სამუშაო ენები

კონფერენციის სამუშაო ენებია ქართული და ინგლისური

Working languages of the conference

The working languages of the conference are Georgian and English

სარჩევი – CONTENT

პლენარული სესია Plenary Session

გოჩა თუთბერიძე, გოჩა უგულავა ადამიანური კაპიტალის გაზომვის გამოწვევები და ახალი მიდგომები _____ 9 Gocha Tutberidze, Gocha Ugulava Challenges and New Approaches to Measuring Human Capital _____ 31
იოსებ არჩვაძე ეკონომიკის პოსტპანდემიური პერიოდის ძირითადი ნიშნები და თავისებურებანი __ 34 Joseph Archvadze The Main Features and Characteristics of the Post-Pandemic Period of the Economy _____ 45
რამინ ცინარიძე, გიორგი აბუსელიძე, ლაშა ბერიძე საინვესტიციო გარემოს, როგორც ეკონომიკური ზრდის ფაქტორის შეფასების მეთოდოლოგიური საკითხები _____ 47 Ramin Tsinaridze, Giorgi Abuselidze, Lasha Beridze Methodological Issues of Assessment of the Investment Environment as a Factor of Economic Growth _____ 57

პირველი სექცია First Section

Mirza Khidasheli Looming Sovereign Debt Crisis – What’s Wrong with State-Regulated Economics _____ 59
Aziz Madi Tech, Tradition, and Values: Transformative Paths for Family Businesses _____ 64
Ilia Chernenko Regional Determinants of Lifelong Learning In Russia: The Impact of Infrastructure Quality, Crime Level and Cultural Development on the Human Capital Strategies of the Employed _____ 71
Ani Kalandia People Break Into Tech Professions and Master Distinctly New Technical Skills _____ 76
Athanasios Vasilakis The Relationship of Macroeconomics with Base Erosion and Profit Shifting: A Systematic Literature Review (Abstract) _____ 81
Malkhaz Dzadzua Why Should Governments and Employers Take the Human Capital Index Seriously? _____ 82

Valentina Chuyenko, Oleksandra Chuyenko Legal Regulation of the Status of Ukrainian Refugees in the European Union: Prospective Directions Concerning Reform _____	87
--	----

Teona Grigolashvili, Maiya Grigolashvili Impact of Globalization on Monetary policy _____	91
---	----

მეორე სექცია Second Section

მერაბ ბარათაშვილი, თორნიკე ბარათაშვილი ადამიანური კაპიტალი როგორც არსებით გამოწვევებზე შედეგის უზრუნველყოფის გადამწყვეტი რესურსი _____	96
--	----

Merab Baratashvili, Tornike Baratashvili Human Capital as a Crucial Resource for Delivering Results on Essential Challenges _____	103
---	-----

თამილა ნუცუბიძე, ხათუნა ნუცუბიძე ნებაყოფლობითი კერძო პენსიის რეფორმა საქართველოში _____	104
---	-----

Tamila Nutsubidze, Khatuna Nutsubidze Voluntary Private Pension Reform in Georgia _____	111
---	-----

თამილა ნუცუბიძე დაგროვებითი პენსიის განვითარების გავლენა საპენსიო პოლიტიკაზე საქართველოში _____	112
---	-----

Tamila Nutsubidze The Impact of the Development of Funded Pensions on Retirement Policy in Georgia _____	120
--	-----

გოდერძი შანიძე ტურისტული ბიზნესის როლი ქვეყნის ეკონომიკის განვითარებაში _____	121
---	-----

Goderdzi Shanidze The Role of Tourism Business in the Development of the Country's Economy _____	126
--	-----

ალექსანდრე ვაჭარაძე საფრთხის შემცველი ეკონომიკური ზრდა და მწვანე წყალბადი — როგორც უსაფრთხო ალტერნატივა _____	127
---	-----

Aleksandre Vatcharadze Dangerous Economic Growth and Green Hydrogen as a Safe Alternative _____	136
---	-----

ნატალია ძიდიგური მუნიციპალიტეტების დელეგირებული ფუნქციები და მათი განხორციელების მექანიზმები, როგორც ინსტიტუციური განვითარების მნიშვნელოვანი ელემენტი (აჭარის მაგალითზე) _____	138
--	-----

Natalia Dzidziguri Delegated Functions of Municipalities and Mechanisms for their Implementation as an Important Element of Institutional Development (Using the Example of Adjara) _____	146
---	-----

ემზარ ჯულაკიძე, ელიზბარ ბარბაკაძე წარმატების ინტელექტუალური საფუძვლები _____	147
Emzar Julakidze, Elizbar Barbakadze Intellectual Basis of Success _____	151
ემზარ ჯულაკიძე, შალვა ჯულაკიძე წარმატებული მენეჯმენტის თანამედროვე გამოწვევა - ზრუნვა პერსონალის განვითარებაზე _____	152
Emzar Julakidze, Shalva Julakidze Modern Challenge of Successful Management – Caring for Staff Development _____	156
ბორის ჭიჭინაძე ადგილობრივი თვითმმართველობების განვითარების პრობლემები თანამედროვე საქართველოში _____	157
Boris Chichinadze Development Problems of Local Self-Governments in Modern Georgia _____	168
დავით შავიანიძე, გიორგი ლავთაძე ეთნოეკონომიკის ზოგიერთი საკითხი _____	169
David Shavianidze, George Gvtsadze Some Issues of Ethno-Economics _____	177
ვახტანგი თაქთაქიძე, ცისკარა ზარანდია მეფუტკრეობის პროდუქტების ექსპორტი: ბაზრის დეტალური ანალიზის და ბრენდის პოზიციონირების მნიშვნელობა _____	178
Vakhtang Taktakidze, Tsiskara Zaranidia Exporting Beekeeping Products: Importance of Detailed Market Analysis and Brand Positioning _____	183
ვახტანგი თაქთაქიძე მეფუტკრეობაში თანამედროვე ტექნოლოგიების დანერგვის ეკონომიკური ეფექტები _____	185
Vakhtang Taktakidze Economic Effects of Introduction of Modern Technologies in Beekeeping _____	190
მესამე სექცია Third Section	
ნანა ლუხუტაშვილი, მარიამ დენოსაშვილი ადამიანური კაპიტალის განვითარებასთან დაკავშირებული ზოგიერთი ასპექტი უმაღლეს საგანმანათლებლო სისტემაში _____	192
Nana Lukhutashvili, Mariami Denosashvili Some Aspects Related to the Development of Human Capital in the Higher Education System _____	198
ნარგიზა კარქაშაძე, თინათინ გუგეშაშვილი, შურა უკლება ადამიანური კაპიტალი და მისი როლი თანამედროვე ბიზნესში _____	199
Nargiza Karkashadze, Tinatin Gugeshashvili, Shura Ukleba Human Capital and its Role in Modern Business _____	207

ლია გენელიძე, თეა ვალიშვილი შიდა მარკეტინგის მნიშვნელობა ადამიანური კაპიტალის ეფექტური მენეჯმენტისათვის ქართულ კომპანიებში _____	209
Lia Genelidze, Tea Valishvili Importance of Internal Marketing for Effective Management of Human Capital in Georgian Companies _____	217
გურამ უფლისაშვილი საქართველოს საგადასახადო სისტემის განვითარების და საგადასახადო კულტურის ფორმირების ზოგიერთ პრობლემურ საკითხთან დაკავშირებით _____	219
Guram Uplisashvili On Some Problematic Issues of the Tax System Development And Tax Culture Formation in Georgia _____	227
ნაირა ვირსალაძე, მალვინა ყიფიანი ადამიანური კაპიტალის ფორმირების თანამედროვე ტენდენციები _____	229
Naira Virsaladze, Malvina Kipiani Modern Trends of Human Capital Formation _____	238
ირაკლი კინჭურაშვილი, შურა უკლება ტექნიკის მაღაზიათა ქსელის მარკეტინგული სტრატეგიები, მეგატექნიკის მაგალითზე _____	240
Irakli Kintsurashvili, Shura Ukleba Hardware Marketing Network Store Strategies on the Example Of Megatechnique _____	244
პანტელეიმონ (პაატა) კლდიაშვილი მუნიციპალური და რეგიონული სტატისტიკის წარმოების ქართული პრაქტიკა და ევროკავშირთან ასოცირების შესახებ შეთანხმებით აღებული ვალდებულებები ____	245
Panteleimon (Paata) Kldiashvili Georgian Practice of Producing Municipal and Regional Statistics and Obligations under the Agreement on Association with the European Union _____	253

ადამიანური კაპიტალის გაზომვის გამოწვევები და ახალი მიდგომები

გოჩა თუთბერიძე

ეკონომიკის დოქტორი, პროფესორი, ქუთაისის უნივერსიტეტი
gocha.tutberidze@unik.edu.ge

გოჩა უგულავა

ეკონომიკის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, ქუთაისის უნივერსიტეტი
gocha.ugulava@unik.edu.ge

აბსტრაქტი

ადამიანური კაპიტალის განვითარება ეკონომიკური და სოციალური პროცესების რთული და გრძელვადიანი ერთიანობის პროდუქტია. მიუხედავად ადამიანური კაპიტალის ფორმირებისა და გამოყენების პროცესების თაობაზე ეკონომიკურ ლიტერატურაში არსებული მიდგომების მრავალფეროვნებისა, მისი ეკონომიკურ ზრდაზე ზეგავლენის ანალიზში გამოყენებული თეორიულ-მეთოდოლოგიური მიდგომები არასრულყოფილია, გააჩნიათ მრავალი ნაკლოვანებები, მიღებული თეორიული დასკვნები ცალსახად არ მყარდება ემპირიული მონაცემებით. ამ მხრივ, ეკონომიკური მეცნიერების ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი პრობლემაა თეორიული და მეთოდოლოგიური მიდგომების შემუშავება ადამიანური კაპიტალის გავლენის მექანიზმების გასაანალიზებლად. აუცილებლობას წარმოადგენს ადამიანური კაპიტალის გაზომვისა და რაოდენობრივი განსაზღვრის მიდგომების შემუშავება და დასაბუთება.

ნაშრომში ფართოდ არის მიმოხილული ადამიანური კაპიტალის ცნების ევოლუცია ეკონომიკური აზრის ისტორიაში, დეტალურადაა გაანალიზებული თუ რა სირთულეებთანაა დაკავშირებული ადამიანური კაპიტალის გაზომვის და აღრიცხვის საკითხი, ნაჩვენებია თანამედროვე პირობებში, პრაქტიკაში თუ რა მეთოდებია დანერგილი მის აღსარიცხავად. კვლევის შედეგად დამუშავებულია თეორიული მოდელი, დადგენილია მისი დაშვებები. ტრადიციული მეთოდოლოგიური მეთოდების ნაცვლად კვლევითი მეთოდოლოგია ინდუქტიურ, მონაცემებზე ორიენტირებულ მიდგომების გამოყენებას ითვალისწინებს. დასაბუთებულია ცვლადების სპეციფიცირების საკითხები. აქცენტები განათლების და მეცნიერების განვითარების ხარისხობრივ მაჩვენებლებზეა კონცენტრირებული. მათი აგრეგირებული ერთიანი მაჩვენებლის გასაანგარიშებლად განხილულია განზომილებათა შემცირების მანქანური სწავლების ალგორითმები და ტექნიკები, თითოეული მიდგომის ძლიერი მხარეები და ნაკლოვანებები. ანალიზის შედეგად შერჩეულია კონკრეტული მეთოდები და მოცემულია მათი გამოყენების პირობები და საზღვრები.

არსებული მიდგომის პრაქტიკული დანერგვის ერთ-ერთი შემაფერხებელი გარემოება - საჭირო მონაცემების ხელმისაწვდომობაა, საკვლევი ქვეყნების და პერიოდების მიხედვით. აღნიშნული პრობლემის დაძლევა ანალოგიური შინაარსის მატარებელი მონაცემების, მსგავსი მონაცემების ტრანსფორმირების, მოდიფიცირების, ან მათი სინთეზურ-ანალიზური გზით ან სხვა სტატისტიკური მეთოდების გამოყენებით მიღებაში, ჩანაცვლებაში მდგომარეობს. წარმოდგენილი მეთოდოლოგია ზოგადია და ამდენად, ამის საშუალებას იძლევა.

კვლევის შემდგომ ეტაპზე გათვალისწინებულია წარმოდგენილი მიდგომის პრაქტიკული აპრობაცია - ადამიანური კაპიტალის მაჩვენებლების გაანგარიშება, მათი შედარებითი და დროში დინამიკური ცვლილებების ანალიზი, ინსტიტუციური განვითარების და ეკონომიკური ზრდის მაჩვენებლებთან ურთიერთკავშირების დადგენა.

საკვანძო სიტყვები: ადამიანური კაპიტალი, ინსტიტუტები, ეკონომიკური ზრდა, ეკონომიკური განვითარება

JEL: O15, O43, C43

DOI: <https://doi.org/10.52244/c.2023.11.1>

ციტირებისათვის: თუთბერიძე გ., უგულავა გ. (2023) ადამიანური კაპიტალის გაზომვის გამოწვევები და ახალი მიდგომები. საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია „ადამიანური კაპიტალი, ინსტიტუტები, ეკონომიკური ზრდა“. შრომების კრებული. ქუთაისის უნივერსიტეტი. გვ. 9 -33
DOI: <https://doi.org/10.52244/c.2023.11.1>

შესავალი

საზოგადოების განვითარების ინფორმაციული ეტაპის პირობებში, რომელიც ხასიათდება ცოდნის ინტენსივობის ზრდითა და მისი რეპროდუქციის ახალი სტრუქტურით, ადამიანური კაპიტალის განვითარების პრობლემამ ერთ-ერთი საკვანძო ადგილი დაიკავა ეკონომიკურ თეორიაში. ეკონომიკური ურთიერთობების განვითარებაში სტრუქტურულ ცვლილებებთან და არამატერიალური წარმოების როლის ზრდასთან ერთად, ხდება ადამიანური პოტენციალის სისტემური ევოლუცია. მდგრადი ეკონომიკური ზრდა მოითხოვს ადამიანური კაპიტალის რეპროდუქციის პროცესში ინვესტირებისათვის ოპტიმალური პირობების ჩამოყალიბებას. ცოდნა ეკონომიკური განვითარების გასაღებია; ამ დასკვნას მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყანაში გრძელვადიანი ზრდის კვლევების შედეგები ადასტურებს. სახელმწიფოები, რომელთა მთავრობები უგულვებელყოფენ ამ დასკვნას, რჩებიან მძიმე მდგომარეობაში.

ადამიანური კაპიტალის, მეცნიერების, განათლებისა და ბიზნესის ურთიერთქმედების და მისი ეკონომიკისა და საზოგადოების განვითარებაზე ზეგავლენის საკითხებმა, ბოლო წლებში გლობალურ პოლიტიკურ დღის წესრიგში პრიორიტეტული სტატუსი შეიძინა. ადამიანებზე ზრუნვა, მათი ბუნებასთან ჰარმონიაში ჯანსაღი და ნაყოფიერი ცხოვრების უფლების უზრუნველყოფა, უმთავრეს პრინციპად იყო გაცხადებული გაეროს მდგრადი განვითარების მიზნებში (SDG). სოციალური თანასწორობისა და ეკონომიკური ზრდის ხელშეწყობისთვის ადამიანებში უფრო მასშტაბური და ეფექტური ინვესტიციების დაჩქარებას ეხმარება მსოფლიო ბანკის გლობალური ინიციატივა - ადამიანური კაპიტალის განვითარების პროექტი (WB HCP). ევროპის რეკონსტრუქციისა და განვითარების ბანკის (EBRD) მიერ შემუშავდა რეკო-

მენდაციები განათლებაში ინვესტირების თაობაზე ზრდის დასაჩქარებლად. ეკონომიკური თანამშრომლობისა და განვითარების ორგანიზაციის (OECD) ექსპერტთა კვლევითი საქმიანობის ერთ-ერთ პრიორიტეტად ადამიანურ კაპიტალთან დაკავშირებული საკითხების კვლევაა მიჩნეული, აქვე შემუშავებულ იქნა კომპეტენციათა განვითარების სტრატეგიის, ახალი ინოვაციური სტრატეგიის და ადამიანური კაპიტალის განვითარების სტრატეგიის დოკუმენტები.

თუმცა, მას შემდეგ, რაც ადამიანურ კაპიტალში ინვესტირების იდეის მაღივებელი თეზები ითარგმნა მრავალ ენაზე და პოსტულატებმა გაიჟღერა მთელ მსოფლიოში, დროთა განმავლობაში, მათ დაკარგეს ძველი რიხიანობა. თავდაპირველი იდეა შეიცვალა და დამახინჯდა, დაკარგა არსი და ძალა. პოლიტიკოსების და მკვლევარების მთავარი აქცენტები ფოკუსირდა არა ადამიანების ბაზრისათვის ფასეულ უნარჩვევებზე, არამედ ირიბ, სასკოლო განათლების დონესთან დაკავშირებულ მაჩვენებლებზე. განვითარებულ ქვეყნებში ამ მიზნებისათვის გამოყენებადი საშუალო (სრული) ზოგადი განათლების, ხოლო ბოლო დროს კი კოლეჯებსა და უნივერსიტეტებში განათლების მიღების მაჩვენებელი გახდა. განვითარებად ქვეყნებში, რომელთა პოლიტიკა განათლების სფეროში აიგება მსოფლიო ბანკის „განათლება ყველასათვის“ ინიციატივის და გაეროს ათასწლეულის განვითარების მიზნების მიხედვით, აქცენტი კეთდებოდა სასკოლო დაწყებითი და საშუალო განათლების ხელმისაწვდომობაზე. განათლების ხარისხთან დაკავშირებული საკითხების განხილვისას, როგორც წესი, ანალიზებენ სასკოლო სტატისტიკას - დანახარჯებს, კლასში მოსწავლეთა რაოდენობას და ა.შ. ამგვარი მიდგომების ახალი მხარდამჭერების გაჩენის კვალდაკვალ, ბევრ ქვეყანაში სულ უფრო და უფრო

მისი შედეგებით იმედგაცრუება მატულობდა. ეკონომიკური განვითარების მაჩვენებლები ცუდად ეთანადებოდნენ ადამიანური კაპიტალის განვითარებისაკენ მიმართულ პოლიტიკურ გადაწყვეტილებებსა და გატარებულ ღონისძიებებს და შედეგად, ხელისუფლების ორგანოების ყურადღება სულ სხვა ინვესტიციებსა და ინსტიტუტებზე გადადიოდა.

მიუხედავად ადამიანური კაპიტალის ფორმირებისა და გამოყენების პროცესების თაობაზე ეკონომიკურ ლიტერატურაში არსებული მიდგომების მრავალფეროვნებისა, მისი ეკონომიკურ ზრდაზე ზეგავლენის ანალიზში გამოყენებული თეორიულ-მეთოდოლოგიური მიდგომები არასრულყოფილია, გააჩნიათ მრავალი ნაკლოვანებები, მიღებული თეორიული დასკვნები ცალსახად არ მყარდება ემპირიული მონაცემებით. ამ მხრივ, ეკონომიკური მეცნიერების ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი პრობლემაა თეორიული და მეთოდოლოგიური მიდგომების შემუშავება ადამიანური კაპიტალის გავლენის მექანიზმების გასაანალიზებლად წარმოების მოცულობაზე, შემოსავლებზე, ეკონომიკური ზრდის ტემპზე. აუცილებლობას წარმოადგენს ადამიანური კაპიტალის გაზომვისა და რაოდენობრივი განსაზღვრის მიდგომების შემუშავება და დასაბუთება. არანაკლებ მნიშვნელოვანი საკითხია სტატისტიკური ინდიკატორებისა და ეკონომიკური და მათემატიკური მოდელების შერჩევის კრიტერიუმების შემუშავება, რაც საშუალებას მოგვცემს რეგულარულად ვაკონტროლოთ ადამიანური კაპიტალის გავლენა ეკონომიკურ განვითარებაზე, დროულად გამოავლინოთ ახალი მოვლენები და ტენდენციები.

ადამიანური კაპიტალის ცნების ევოლუცია ეკონომიკური ზრდის ისტორიაში

ადამიანური კაპიტალის კონცეფციის საფუძვლები ჯერ კიდევ კლასიკოსთა ნაშ-

რომებში გვხვდება. მიუხედავად იმისა, რომ ადამიანური კაპიტალის თეორია გასული საუკუნის 60-იან წლებში ჩამოყალიბდა, საზოგადოებრივ წარმოებაში სამუშაო ძალის მნიშვნელობის შესახებ პეტის, სმიტის, რიკარდოს, ლისტის, ვალრასის, ფიშერის და სხვათა მოსაზრებები გაცილებით ადრე მოგვეპოვება.

საწყის ეტაპზე ეკონომისტები ცდილობდნენ შეეფასებინათ ადამიანის საწარმოო თვისებები და მათი გავლენა საზოგადოებრივი წარმოების შედეგებზე. ასე, მაგალითად, პეტი ერის კეთილდღეობის შემადგენელ კომპონენტებად მიიჩნევდა ადამიანის „უნარიანობასა და ცოცხალ მამობრავებელ ძალებს“. მკვლევარი თვლიდა, რომ მოქალაქეთა საქმიანობის სახეობას და შრომისუნარიანობას პირდაპირი გავლენა გააჩნიათ საზოგადოების სიმდიდრეზე. პეტი აღნიშნავდა, რომ საზოგადოების კეთილდღეობა დამოკიდებულია იმაზე, თუ რამდენ „უსაქმურს“ („... ვინც არაფერს აკეთებს, მხოლოდ ჭამს, სვამს, მღერის, თამაშობს და ცეკვავს“) ინახავს ის. (Bevan, 1894)

სმიტი შრომის მწარმოებლობის ზრდის შესაძლებლობას, უპირველესად მუშების „მოხერხებულობისა და უნარების“ გაზრდაში და უკვე შემდგომ მანქანებისა და ხელსაწყოების გაუმჯობესებაში ხედავდა. მეცნიერი ვარაუდობდა, რომ ადამიანის მიერ დაგროვილი ცოდნა და უნარები მართალია გამოიყენება თავად მის მიერ შემოსავლის მიღების პროცესში, თუმცა მთლიანად ქვეყნის მასშტაბით - სიმდიდრეს წარმოადგენს. სმიტი ადამიანს განიხილავდა, როგორც „მანქანას“, რომელსაც აქვს ღირებულება და შეუძლია მოგების წარმოქმნა. (Smith, 1776)

XIX საუკუნის ბოლოსათვის ეკონომიკურ აზროვნებაში ძირითადად ორი მიმართულება ჩამოყალიბდა, რომელთა ფარგლებშიც განსხვავებულად განიხილებოდა საზოგადოებრივ წარმოებაში ადამიანის

როლი. რიგი ეკონომისტებისა (ლისტი, მარშალი, მილი და სხვები) თვლიდნენ, რომ ადამიანის შესაძლებლობების გაუმჯობესება კაპიტალის დაგროვებას წარმოადგენდა. უფრო მეტიც, ისინი კაპიტალს არა თავად პიროვნებას, არამედ მის შრომისუნარიანობას და მიღებულ ცოდნას მიაკუთვნიებდნენ.

მარშალი კვლევის შედეგად მიდის დასკვნამდე, რომ მე-20 საუკუნის დასაწყისისთვის ეკონომიკურმა აზროვნებამ განიცადა ცვლილებები, კვლევის ცენტრალური საგანი უკვე ერების სიმდიდრის ტრადიციული პრობლემა კი არა, არამედ ადამიანია, მისი ეკონომიკური ქცევა. მარშალმა დაინახა მსგავსება იმ მოტივებს შორის, რომლებიც ხელს უწყობს ადამიანს დააგროვოს თავისი „პერსონალური (პირადი)“ კაპიტალი განათლებაში ინვესტირების სახით და მოტივებს შორის, რომლებიც ხელს უწყობს მატერიალური კაპიტალის დაგროვებას. მან გამოიყენა „პირადი“ კაპიტალის ცნება „ადამიანური“ კაპიტალის ცნების ნაცვლად, რადგანაც, მისი აზრით, ადამიანი არ არის საბაზრო პროდუქტი და მისი პიროვნული თვისებები და შესაძლებლობები განუსხვისებელი სიკეთეებია. (Marshall, 1890)

ლისტი ადამიანთა უნარ-ჩვევებს და შეძენილ შესაძლებლობებს ეროვნული კაპიტალის მარაგის მნიშვნელოვან კომპონენტებად განიხილავდა, რაც წარმოებისა და განაწილებისას უნდა გათვალისწინებულიყო. ხოლო, **მილი** აღნიშნავდა, რომ ადამიანი არ არის სიმდიდრე, არამედ ის მიზანია, რომლისთვისაც არსებობს სიმდიდრე. მეცნიერის აზრით, ის უნარები და შესაძლებლობები, რომლებსაც ადამიანი იძენს, შრომით წარმოიქმნება და შეიძლება კაპიტალს მივაკუთვნოთ. (List, 1928)

ეკონომისტთა მეორე ჯგუფი (მაკკალო-ჰი, ვალრასი, ფიშერი და სხვები) უშალოდ ადამიანს პირდაპირ განიხილავდა კაპიტა-

ლად. მაგალითად, **მაკკალოჰმა** განსაზღვრა ადამიანი, როგორც კაპიტალი და ამტკიცებდა, რომ არსებობს მჭიდრო ანალოგია ჩვეულებრივ და ადამიანურ კაპიტალს შორის და ადამიანში ინვესტირებას შეუძლია მოგვეცეს მოგება ისევე, როგორც სხვა ინვესტიციებს. მას მიაჩნდა, რომ მოგების ნორმა ადამიანის სავარაუდო სიცოცხლის ხანგრძლივობიდან გამომდინარე საბაზრო საპროცენტო განაკვეთით განისაზღვრება. (McCulloch, 1870)

XX საუკუნის 60-ნი წლებიდან ადამიანური კაპიტალის თეორია ეკონომიკური მეცნიერების ცალკე დარგად ყალიბდება. თეორიის თვალსაჩინო წარმომადგენლებმა შულცმა და ბეკერმა თავიანთ ნაშრომებში პირველებმა დაიწყეს ადამიანის ცხოვრების ისეთი ასპექტების განხილვა, როგორცაა - იშვიათობა, ფასი, ალტერნატიული დანახარჯები და სხვა.

ამერიკელი ეკონომისტი **შულცი** აღნიშნავს, რომ ისეთი სფეროების განვითარება, როგორცაა განათლება, ჯანდაცვა და მეცნიერება, უფრო მნიშვნელოვანია ეკონომიკური ზრდისთვის, ვიდრე „ახალი ფაბრიკებისა და ქარხნების მშენებლობა“. მეცნიერმა გამოყო უმაღლესი განათლების სამი ძირითადი ფუნქცია: ნიჭის აღმოჩენა, სწავლება და სამეცნიერო საქმიანობა. თავად "ადამიანური კაპიტალის" ცნებაც პირველად მის ნაშრომებში გამოჩნდა. შულცი თვლიდა, რომ ღარიბი ადამიანების კეთილდღეობა არ არის დამოკიდებული მიწაზე, ტექნოლოგიასა თუ ძალისხმევაზე, არამედ ცოდნაზე, ანუ ადამიანურ კაპიტალზე.

შულცი განიხილავდა ადამიანურ კაპიტალს, როგორც „აქტივის მსგავსს“ და აღნიშნავდა, რომ ადამიანის საწარმოო პოტენციალი (მწარმოებლობა) მნიშვნელოვნად აღემატება სიმდიდრის ყველა სხვა ფორმას ერთად აღებულს. შულცის აზრით, ადამიანური კაპიტალი ყალიბდება ადამიანის მიერ მთელი ცხოვრების მანძილზე შეძენილი

ღირებული თვისებებიდან, რომელთა გამოწვევა შესაძლებელია შესაბამისი ინვესტირებით. ადამიანური კაპიტალის ზრდა ადამიანის მიერ საკუთარ თავში ინვესტირების გზით გავლენას ახდენს შემოსავლების სტრუქტურის ცვლილებაზე. ამით აიხსნება ის ფაქტი, რომ ადამიანური კაპიტალი არ შემოიფარგლება თანდაყოლილი შესაძლებლობებით, არამედ მოიცავს მთელი ცხოვრების მანძილზე დაგროვილ უნარებსა და ცოდნას. ადამიანურ კაპიტალში განხორციელებული ინვესტიციების სახიდან გამომდინარე შულცი ანსხვავებდა ადამიანური კაპიტალის რამდენიმე ტიპს: სასკოლო განათლება, სამუშაო ადგილზე სწავლება, ჯანმრთელობის დაცვა, ეკონომიკაში მიმდინარე ცვლილებების კვალდაკვალ ცოდნის მარაგის ზრდა. (Kiker, 1966)

ადამიანური კაპიტალის კვლევების შემდგომი მიმართულება ძირითადად **ბეკერის** ნაშრომმა „ადამიანური კაპიტალი: თეორიული და ემპირიული ანალიზი“ განსაზღვრა. ის ადამიანურ კაპიტალს მიკრო (საწარმოს) დონეზე განიხილავდა, და მას როგორც მუშა-მოსამსახურეების ცოდნისა და უნარების ერთობლიობას განსაზღვრავდა. სხვადასხვა სოციალური მოვლენის ახსნისათვის ბეკერმა გააფართოვა ადამიანური კაპიტალის თეორიის ფარგლები. ამ საკითხის შესწავლისას მისი მიდგომები ეფუძნებოდა რაციონალური ქცევის, საზარო წონასწორობის და უპირატესობათა სტაბილურობის წინაპირობებს.

ბეკერის მიხედვით, ადამიანური კაპიტალი არის კაპიტალის სახეობა, რომელიც განცალკევებულია ფიზიკური კაპიტალისგან, მაგრამ აქვს მსგავსი თვისებები, კერძოდ:

- ადამიანური კაპიტალი ხანგრძლივი მოხმარების სიკეთეა;
- ადამიანური კაპიტალი საჭიროებს დანახარჯებს „შეკეთებისა და მოვლისათვის“;

- ადამიანური კაპიტალი შეიძლება მოძველდეს მის ფიზიკურ „გაცვედამდე“ კი.

ძირითად განსხვავებებს ადამიანურ კაპიტალსა და ფიზიკურ კაპიტალს შორის ბეკერი ხედავდა, პირველ რიგში, ადამიანური კაპიტალის განუყოფლობაში მისი მატარებლის პიროვნებისგან და მეორეც, ადამიანური კაპიტალის შესაძლებლობაში გაეზარდა საქმიანობის ეფექტურობა როგორც საბაზრო, ისე არასაბაზრო სექტორებში, ამასთან, მისგან შემოსავლის როგორც ფულადი, ასევე არაფულადი ფორმით მიღების შესაძლებლობაში. ბეკერის აზრით, ადამიანები არ შეიძლება განცალკევდნენ თავიანთი ცოდნისაგან, უნარებისგან, ჯანმრთელობისგან, ღირებულებებისგან, ისე როგორც ისინი თავიანთი ფინანსური და ფიზიკური აქტივებისგან შეიძლება იქნენ განცალკევებულნი (Becker, 1993).

ადამიანური კაპიტალის თეორიის ფარგლებში ბეკერი განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობს უკუგების შიდა ნორმების კონცეფციას, რომელიც შეიძლება ინდივიდუალური და სოციალური იყოს. უკუგების პირველი ტიპი განიხილება ცალკეული ინვესტორის, ხოლო მეორე ტიპი - მთელი საზოგადოების პოზიციიდან. თავის კვლევაში ბეკერი მივიდა დასკვნამდე, რომ საშუალოდ, ადამიანურ კაპიტალში ინვესტიციების უკუგება უფრო მაღალია ფიზიკურ კაპიტალში ინვესტიციებთან შედარებით, ამასთან ის მცირდება ადამიანურ კაპიტალში ინვესტიციების მოცულობის მატებასთან ერთად, მაშინ როცა სხვა შემთხვევები მცირდება ნაკლებად ან არ იცვლება. აღსანიშნავია, რომ შულცი და ბეკერიც თავიანთ კვლევებში ცდილობდნენ ერთობლივი საზოგადოებრივი პროდუქტის შექმნაში ადამიანური კაპიტალის წვლილი მატერიალური რესურსების მნიშვნელობასთან გაეტოლებინათ (Kwon, 2009).

ამერიკელმა ეკონომისტმა **ტუროუმ**

(Thurow, 1970) შეაჯამა ადამიანური კაპიტალის თაობაზე წარმოებული პირველი კვლევები და განსაზღვრა ის როგორც ადამიანების მიერ საქონლისა და მომსახურების წარმოების უნარი. მეცნიერის აზრით, ადამიანის ეკონომიკური შესაძლებლობები არა მხოლოდ ინდივიდის მორიგი მწარმოებლური დაბანდებაა, არამედ ის ყველა სხვა ინვესტიციის მწარმოებლურობაზეც ზემოქმედებს.

დღეისათვის, არ არსებობს „ადამიანური კაპიტალის“ ერთიანი ცნება და მისი კონცეფციის განმარტების მიდგომები განსხვავდება იმისდა მიხედვით, თუ რომელ ასპექტზე ამახვილებს ყურადღებას მეცნიერი კვლევის მსვლელობისას. რიგი მკვლევარებისა კონცენტრირებულია ადამიანური კაპიტალის კონცეფციის ცალკეული ასპექტების შესწავლაზე. მაგალითად, გარავანმა (Garavan et al., 2001) აჩვენა, რომ ადამიანური კაპიტალი მჭიდროდ არის დაკავშირებული ცოდნასთან, უნარებთან, განათლებასთან და შესაძლებლობებთან. რასტოგს (Rastogi, 2002) ადამიანური კაპიტალი ესმის, როგორც „პიროვნების ცოდნა, კომპეტენციები, სამყაროს შეგრძნება და ქცევა“. სხვა მკვლევარები (Alan et al., 2008; De la Fuente & Ciccone, 2002) განიხილავენ ადამიანურ კაპიტალს მისი დაგროვების თვალსაზრისით, კერძოდ, ითვალისწინებენ სავალდებულო, უმაღლესი და პროფესიული განათლების დროს შექმნილ ცოდნას და უნარებს. თუმცა, ეს მიდგომა არ ითვალისწინებს იმას, რომ ადამიანი ცოდნას და უნარებს მთელი ცხოვრების მანძილზე იძენს.

იმავედროულად, ადამიანური კაპიტალი შეისწავლება მწარმოებლურობის თვალსაზრისითაც. ასე, მაგალითად, რომერი ადამიანურ კაპიტალს ეკონომიკური მწარმოებლურობის ფუნდამენტურ წყაროს მიაკუთვნებს. მეცნიერის აზრით, მხოლოდ ცოდნა და ადამიანური კაპიტალი გამოიყე-

ნება ახალი სტრუქტურებისა და ცოდნის შესაქმნელად (Romer, 1990). როზენს ესმის ადამიანური კაპიტალი, როგორც ადამიანთა მიერ საკუთარი მწარმოებლურობის და მიღებული ეკონომიკური გადაწყვეტილებების ეფექტურობის გაზრდის მიზნით გაწეული ინვესტიცია (Ginsburgh & Throsby, 2006).

კროუფორდი (Crawford, 1991) მიუთითებს ადამიანური კაპიტალის დამახასიათებელ ნიშნებზე: გაფართოება, თვითწარმოქმნა, პორტაბელურობა და ერთობლივი მოხმარება. ისეთი ფუნქციები, როგორიცაა გაფართოება და თვითგენერაცია, ზრდის ადამიანური კაპიტალის რაოდენობას, ხოლო პორტაბელურობა და ერთობლივი მოხმარება აფართოებს მის დიაპაზონს. ამასთან, ადამიანური კაპიტალი შეიძლება გაფართოვდეს ენდოგენური და ეგზოგენური ფაქტორების ხარჯზე.

მრავალი მკვლევარი ადამიანურ კაპიტალს განიხილავს, როგორც შესაძლებლობების, უნარების, ცოდნის ერთობლიობას, მაგრამ ამ თვისებების დაგროვების პროცესისადმი მიდგომები ფუნდამენტურად განსხვავებულია. ზოგიერთი მეცნიერი (Laroche, Mérette, Ruggeri, 1999) თვლის, რომ ადამიანური კაპიტალი არის თანდაყოლილი და სიცოცხლის განმავლობაში შექმნილი შესაძლებლობების სისტემა, ან თვლიან, რომ ადამიანური კაპიტალი არის უნარების მიზანმიმართული განვითარება, რომელიც ადამიანს დაბადებიდანვე დაყვება. სხვები აღნიშნავენ, რომ თანდაყოლილი უნარები და ცოდნა არ არის ადამიანური კაპიტალი, არამედ გარდაიქმნება ასეთად პიროვნების ფიზიკური და გონებრივი შესაძლებლობების ამაღლებაში ინვესტიციების დროს (Lucas, 1988; Coleman 1990).

ზოგიერთ სამეცნიერო წყაროში (Dolan & Lindsay, 1992), ადამიანური კაპიტალი განმარტებულია როგორც ინდივიდთა სწავლის ან პრაქტიკული გამოცდილების

კვალობაზე გამომუშავებული გონებრივი შესაძლებლობები. ზოგი ავტორი კი, ადამიანურ კაპიტალს როგორც დასაქმებულის ზღვრული პროდუქტის ღირებულებაზე ზეგავლენის მქონე ფაქტორების - განათლების, გამოცდილების, სწავლის, ინტელექტის, ენერჯის, სამუშაო ჩვევების, ნდობისა და ინიციატივის - ერთობლიობას განიხილავს (Frank & Bernanke, 2007). სოციალური თვალსაზრისით, ადამიანური კაპიტალი განისაზღვრება, როგორც ინდივიდთა ცოდნა, უნარები, შესაძლებლობები და მახასიათებელი თავისებურებები, რომლებიც ხელს უწყობს პირადი, სოციალური და ეკონომიკური კეთილდღეობის შექმნას (Rodriguez & Loomis, 2007).

ადამიანური კაპიტალის აღრიცხვის სირთულეები

ადამიანური კაპიტალის აღრიცხვის მეცნიერული მიდგომა პირველად უილიამ ფარმა გამოიყენა, რომლის შეფასების პროცედურა ეფუძნებოდა მომავალში ინდივიდის წმინდა შემოსავლის (მომავალ შემოსავალს გამოკლებული პირადი ცხოვრების ხარჯები) მიმდინარე ღირებულების გამოთვლას. მხედველობაში მიიღებოდა გარკვეულ ასაკამდე მიღწევის ალბათობაც (ფარის ცხრილის მიხედვით) (Farr, 1897).

ამჟამად, ადამიანური კაპიტალის შეფასების სამი მიდგომა შეიძლება გამოიყოს.

პირველი მიდგომა - **ინდიკატორული** - ა. ის ეფუძნება პოსტულატს, რომ არსებობს ადამიანური კაპიტალის „ნატურალური“ საზომები - განათლების მიღებაზე დახარჯული წლების რაოდენობა, მოსახლეობის წიგნიერების დონე და ა.შ. ბარომ დაასკვნა, რომ ქვეყნის ეკონომიკური ზრდის ტემპი, ისევე როგორც მთლიანი შიდა პროდუქტი ერთ სულ მოსახლეზე, მჭიდრო კავშირშია სასკოლო განათლებასთან. ამ მიდგომას უდავო უპირატესობა აქვს სხვა მიდგომებთან შედარებით - შეფასებისთვის საჭირო

მონაცემები იოლად ხელმისაწვდომია. თუმცა, არსებობს მთელი რიგი სერიოზული ნაკლოვანებები, რაც ამ მეთოდს სრულიად შეუსაბამოს ხდის. ჯერ ერთი, მრავალი ინდიკატორია ადამიანური კაპიტალის შესაფასებლად, რომელიც გამოსადეგია მხოლოდ განვითარებადი ქვეყნებისათვის და სრულიად შეუსაბამოა განვითარებული ქვეყნებისათვის. მეორეც, თუ შეფასების საფუძვლად ავიღებთ იმ წლების რაოდენობას, რომელიც ადამიანმა სკოლაში გაატარა, აშკარა ხდება, რომ სკოლაში გატარებულ ერთ წელიწადში მიღებული ცოდნის რაოდენობა სხვადასხვა ქვეყანაში არ იქნება ტოლი. გარდა ამისა, ამგვარი აღრიცხვა ასევე არ ითვალისწინებს იმ ფაქტს, რომ განათლების სხვადასხვა საფეხურზე დანახარჯები და მისგან მიღებული უკუგება შეიძლება განსხვავებული იყოს.

ადამიანური კაპიტალის შეფასების მეორე მიდგომა ეფუძნება **დანახარჯების** აღრიცხვას. ენგელმა ადამიანური კაპიტალის შეფასება ინდივიდის დანახარჯების გაანგარიშებით აშჯობინა. მეცნიერი თვლიდა, რომ ბავშვების აღზრდა მათი მშობლებისთვის დანახარჯს წარმოადგენს და საზოგადოებისთვის ეს შეიძლება ჩაითვალოს მათი ფულადი ფასეულობის საზომად (Engel, 1883). ენგელის მიმდევრებმა გააუმჯობესეს მისი მეთოდი და ნაწილობრივ გადაჭრეს კიდევ რიგი პრობლემები, თუმცა, ენგელის გაუმჯობესებულ მეთოდსაც კი გააჩნია მთავარი ნაკლი - ფასდება ადამიანის, როგორც ფიზიკური არსების ღირებულება და არა მისი ცოდნა და უნარები.

მე-20 საუკუნის 60-იან წლებში ეკონომისტებმა, ადამიანური კაპიტალის შეფასებისას, აქცენტი ინდივიდის შენახვის დანახარჯების აღრიცხვიდან, მისი ხარისხობრივი მახასიათებლების გაუმჯობესების დანახარჯების გაზომვაზე გადაიტანეს. ადამიანურ კაპიტალში ინვესტიციების ერთ-ერთ ძირითად კომპონენტად მიუღებენ

ლი შემოსავლის განხილვა დაიწყო, ანუ იმ შემოსავლის, რომელიც ინდივიდს შეეძლო მიეღო სწავლის პერიოდში, რომ ემუშაებინა. კენდრიკმა შეიმუშავა ადამიანური კაპიტალის შეფასების მეთოდი, რომელიც ეფუძნებოდა ინდივიდის მატერიალური (ანუ შრომისუნარიან ასაკამდე ბავშვთა შენახვის აკუმულირებული დანახარჯები) და არამატერიალური (შრომის ხარისხის გაუმჯობესებაზე მიმართული აკუმულირებული დანახარჯები - განათლების, ჯანმრთელობის, მობილობის ფონდი და სხვა) აქტივების განსაზღვრას. (Kendrick, 1976).

დანახარჯების აღრიცხვის მეთოდს რიგი ნაკლოვანებები გააჩნია:

- ადამიანური კაპიტალის შეფასება დანახარჯების აღრიცხვაზე დაფუძნებული მეთოდის გამოყენებით, გულისხმობს, რომ ღირებულების განმსაზღვრელი დეტერმინანტი მხოლოდ მიწოდებაა, ხოლო მოთხოვნა არანაირად არ არის გათვალისწინებული. შედეგად, ადამიანური კაპიტალის ოდენობა განისაზღვრება, როგორც მისი წარმოების ერთიანი ღირებულება. ამ ფაქტს ეკონომისტების კრიტიკა მოჰყვა. აღინიშნა, რომ არ არსებობს მკაფიო, მყარი კავშირი ინვესტირებული თანხის ოდენობასა და საბოლოო შედეგებს შორის;
- ამ მეთოდის კიდევ ერთი ნაკლი ამორტიზაციის აღრიცხვის პრობლემაა. მრავალი მეცნიერი (კენდრიკი, აისნერი და სხვა), რომელიც ამ მიდგომას იყენებდა ადამიანური კაპიტალის შესაფასებლად, ასევე იყენებდა ცვეთის აღრიცხვის იგივე მეთოდებს, რაც ჩვეულებრივი, ფიზიკური კაპიტალისთვის არის განსაზღვრული. თუმცა, ადამიანური კაპიტალის ცვეთისა და გაუფასურების პროცესები ფუნდამენტურად განსხვავდება ჩვეულებრივი კაპიტალის ამორტიზაციისაგან;
- დანახარჯების აღრიცხვის მეთოდით

ადამიანური კაპიტალის შეფასებისას გაურკვეველია, რომელი დანახარჯები უნდა ჩაითვალოს ინვესტიციად და რომელი მივაკუთვნოდ მოხმარებას. მაგალითად, ბოუმენი, აკრიტიკებს კენდრიკის მიდგომას ბავშვის შენახვის დანახარჯების ინვესტიციებისთვის მიკუთვნების გამო. ის აღნიშნავს, რომ ამგვარი ინტერპრეტაცია მხოლოდ მონათმფლობელურ საზოგადოებაში შეიძლება გამოყენებულ იქნას (Bowman, 1969).

ბოლოს, მესამე მიდგომა, რომელიც **შემოსავლების** აღრიცხვას ეფუძნება.

ფარის მეთოდის საფუძველზე შეაფასეს ადამიანური კაპიტალი დუბლინმა და ლოტკამ. მკვლევარები ვარაუდობდნენ, რომ ადამიანური კაპიტალის შეფასება შეიძლება სასარგებლო ყოფილიყო ინდივიდის სიცოცხლის დაზღვევის ოდენობის განსაზღვრაში, ასევე დაავადებისა და ნაადრევი სიკვდილის პრევენციის მიზნით გაწეული ხარჯების შეფასებაში. აღსანიშნავია, რომ ამ მეთოდსაც ასევე მთელი რიგი ნაკლოვანებები გააჩნია. ჯერ ერთი, ყოველთვის არ არის შესაძლებელი ამ გზით ანალიზის ჩასატარებლად საჭირო მონაცემების მოპოვება, მეორეც, მათი მიდგომა არ ითვალისწინებდა ადამიანური კაპიტალის ცვეთის ხარჯების აღრიცხვას. ასე მაგალითად, ახალგაზრდა, სხვა თანაბარ პირობებში, უფრო მეტი ხნის განმავლობაში გაცილებით პროდუქტიული იქნება ხანდაზმულთან შედარებით, ხოლო პირველის კაპიტალის ღირებულება უფრო მაღალი იქნება, ვიდრე მეორესი.

1980-იანი წლების ბოლოს და 1990-იანი წლების დასაწყისში გამოიკა იორგენსონის და ფრაუმენის ნაშრომი ადამიანური კაპიტალის შემოსავლების აღრიცხვის საფუძველზე შეფასების შესახებ (Jorgenson & Fraumeni, 1992). მკვლევარები ინდივიდის შემოსავალს „x“ ასაკში გამოითვლიდნენ, როგორც მისი მიმდინარე შემოსავლის და

„x+1“ წლის ასაკამდე მოსალოდნელი შემოსავლების დისკონტირებულ ჯამს, ამ ასაკამდე მიღწევის ალბათობის გათვალისწინებით. ერთ-ერთი საინტერესო მომენტი, რაც იორგენსონმა და ფრაუმენმა განიხილეს თავიანთ ნაშრომში, შრომის პროდუქტიულობის ზრდაზე არა მხოლოდ საბაზრო, არამედ არასაბაზრო აქტივობების გავლენის საკითხია. მკვლევარებმა განსაზღვრეს „არასაბაზრო“ კომპენსაცია, როგორც ხელფასის განაკვეთის ნამრავლი კაც-სათების იმ რაოდენობაზე, რომელსაც ინდივიდი ხარჯავს არასაბაზრო საქმიანობისათვის, მათ შორის სწავლებაზე. იორგენსონმა და ფრაუმენმა, ინდივიდების მიერ გარკვეული ტიპის საქმიანობაზე დახარჯული დროის აღრიცხვის მონაცემებზე დაყრდნობით, ცალ-ცალკე შეაფასეს ადამიანური კაპიტალის „საბაზრო“ და „არასაბაზრო“ ნაწილები. მათ მიდგომას დაეფუძნა 2009 წელს OECD-ის მიერ სხვადასხვა ქვეყანაში ადამიანური კაპიტალის შესაფასებლად წამოწყებული პროექტი.

ადამიანური კაპიტალის შეფასების ძალზე საინტერესო და საყურადღებო მონაცემებს შეიცავს ჰანუშეკის და მისი კოლეგების კვლევა, რომლებიც საერთაშორისო ტესტების ქულების საფუძველზე განსაზღვრავენ ადამიანურ კაპიტალს. ჰანუშეკი იკვლევს სამუშაო ძალის ხარისხის გავლენას ეკონომიკურ ზრდაზე (Hanushek & Wößmann, 2007). მეცნიერი აღნიშნავს, რომ განათლების მოცულობის (სწავლის წლები), ისევე როგორც მისი ხარისხის უბრალო ზრდა, არ მოიტანს ეკონომიკური ზრდისათვის შესამჩნევ ეფექტს, შესაბამისი საბაზრო, სამართლებრივი და სახელმწიფო ინსტიტუტების არსებობის (ან მათი საჭირო დონეზე განვითარების) გარეშე. სამუშაო ძალის ხარისხის შეფასება ეფუძნება სტატისტიკურ მოდელს, რომელიც აკავშირებს რეალური მშპ-ს წლიური ზრდის ტემპს განათლების ხარისხის, სწავლის

წლების რაოდენობის, საწყისი შემოსავლის დონის მაჩვენებლებთან და ასევე სხვა საკონტროლო ცვლადებთან - მოსახლეობის ზრდის ტემპის მაჩვენებლებთან, პოლიტიკურ ინდიკატორებთან, ეკონომიკის გახსნილობის მაჩვენებლებთან და სხვა. განათლების ხარისხის ინდიკატორი გამოითვლება როგორც მათემატიკასა და საბუნებისმეტყველო საგნებში საერთაშორისო ტესტებში მიღებული ქულების საშუალო მნიშვნელობა, და ის მოიცავს სკოლაში გამომუშავებული უნარების გარდა შემცენებითი უნარების შეფასებასაც. ჰანუშეკი ძირითადად ითვალისწინებს PISA ტესტის შედეგებს. განათლების ხარისხის დამატება საბაზრო სპეციფიკაციაში, რომელიც მოიცავს მხოლოდ საწყის შემოსავალს და სწავლის წლების რაოდენობას, ზრდის ერთ სულ მოსახლეზე მშპ-ს დისპერსიის ახსნად მოდელს. აღსანიშნავია, რომ სამუშაო ძალის ხარისხის ცვლადის შემოტანა მკვეთრად ამცირებს სწავლის წლების რაოდენობის გავლენას ზრდაზე და პრაქტიკულად სტატისტიკურ მნიშვნელობას აკარგინებს მას. ამასთან, სხვა ფაქტორების დამატება არ ცვლის განათლების ხარისხის ცვლადის კოეფიციენტის მნიშვნელობას. ჰანუშეკი აღნიშნავს, რომ არსებობს რისკი, სამუშაო ძალის ხარისხი არ იყოს ზრდის რეალური მიზეზი, არამედ უბრალოდ ასახავდეს ეკონომიკის სხვა თვისებებს, რომელთაც დადებითი გავლენა აქვთ მასზე. მაგალითად, ბაზრის ეფექტურობის მაღალი დონე (ფაქტორი, რომელიც გავლენას ახდენს ეკონომიკურ ზრდაზე) განპირობებულია ეფექტური და პროდუქტიული სკოლებით, ანუ განათლების უფრო მაღალი დონით.

ზემოთ მოყვანილი ადამიანური კაპიტალის აღმრიცხავი მაჩვენებლები ასახავს მხოლოდ მისი ფორმირების ფორმალურ, სასკოლო კომპონენტს და, შესაბამისად, არაადეკვატურად ასახავს ადამიანურ კაპიტალში ინვესტიციების ხარისხს. უფრო მე-

ტიც, არაფორმალური ინვესტიციები ადამიანურ კაპიტალში განსაკუთრებული მნიშვნელობის მატარებელია (Heckman, 2006). გარდა ამისა, სკოლის შემდგომ პერიოდში ადამიანური კაპიტალის დაგროვება (მაგალითად: სამუშაო ადგილზე სწავლების, ჯანმრთელობის, პიროვნების კოგნიტიური თუ არაკოგნიტიური შესაძლებლობების და სხვათა სახით) სავარაუდოდ ასევე იქონიებს გავლენას ეკონომიკურ ზრდაზე. ასევე აღინიშნა, რომ ნაკლებათაა შეფასებული ადამიანური კაპიტალის კერძო და სოციალური უკუგება მხოლოდ განათლებაზე ყურადღების კონცენტრირებით, ადამიანთა სამეწარმეო უნარების გაუთვალისწინებლობით. სასო და რიტცენი (Sasso&Ritzen, 2019) ამტკიცებენ, რომ შრომის მწარმოებლობაში არსებული დიდი განსხვავებები ადამიანური კაპიტალის მიერ აიხსნება იმ შემთხვევაში, თუ მას სამუშაო ძალის საშუალო კოგნიტიური უნარებით გავზომავთ, ხოლო განათლების დონით გაზომვის შემთხვევაში ის სტატისტიკური მნიშვნელობის არ მქონეა. ბოლო პერიოდის კვლევებში ადამიანური კაპიტალის გაზომვის ალტერნატიული მეთოდები გამოიყენება, რამაც ემპირიულ მოდელებში მისი ეფექტურობა გაზარდა. ჯონსი (Jones, 2014) იყენებს ადამიანური კაპიტალის აღრიცხვის განზოგადებულ მეთოდს და აჩვენებს, რომ ადამიანური კაპიტალის უნარების სხვადასხვა დონეებს შორის სრული ჩანაცვლებადობა ამცირებს ადამიანური კაპიტალის ქვეყნებს შორის განსხვავებებს, რასაც დიდი წვლილი შეაქვს ზრდაზე ადამიანური კაპიტალის გავლენის მნიშვნელობის შემცირებაში. მანუელი და სეშადრი (Manuelli&Seshadri, 2014) მოდელირების დროს, ადამიანური კაპიტალის დაგროვების პროცესს განიხილავენ როგორც შემოსავლების მაქსიმიზების სტანდარტულ ამოცანას, რაც საშუალებას იძლევა განვსხვავოთ ადამიანური კაპიტალის

ლის ხარისხი ქვეყნების მიხედვით.

საინტერესო მონაცემებს იძლევა ჩინელი მეცნიერების (Zhang & Wang, 2021) ბოლოდროინდელი კვლევა, რომელიც ადამიანური კაპიტალის ეკონომიკურ ზრდასა და კონვერგენციაზე გავლენას ეხება. ადამიანური კაპიტალის აღრიცხვისათვის გამოყენებულია სამი მაჩვენებელი და წრფივი და არაწრფივი პროცედურები, მათ შორის ზღურბლოვანი ფუნქციები და არაპარამეტრული შეფასებები. კვლევაში წარმოდგენილია ჰიპოთეზა ზრდის ტემპებზე ადამიანური კაპიტალის როგორც პირდაპირი, ასევე ირიბი, წონასწორობითი ზრდის ტრაექტორიასთან მიახლოებით გავლენის შესახებ. გამოყენებული მაჩვენებლები მოიცავს სწავლების საშუალო ხანგრძლივობას, საშუალო ან უფრო მაღალი განათლების მქონე სამუშაო ძალის წილს და იორგენსონ-ფრაუმენის სისტემაზე დაფუძნებულ კომპლექსურ მაჩვენებელს. შედეგებით კვლავც დადასტურდა მენქიუ-რომერი-უეილის (MRW) მოდელით მანამდე დადგენილი დებულება - ეკონომიკურ ზრდაზე ადამიანური კაპიტალის დადებითი გავლენა და კონვერგენციის სიჩქარის დამოკიდებულება ადამიანური კაპიტალის დონეზე. თუმცა, მოდელების შედარებითი სიმარტივე და მოყვანილი ადამიანური კაპიტალის მაჩვენებელი სრულად ვერ ასახავს იმ კომპლექსურ არხებს, რომელთა მეშვეობითაც ადამიანური კაპიტალი გავლენას ახდენს ეკონომიკურ ზრდაზე. კვლევით გამოიკვეთა, რომ მაღალკვალიფიციური ადამიანურ კაპიტალს ყველაზე დიდი გავლენა აქვს ზრდის დაჩქარებაზე, საერთო განათლების მაჩვენებელს დიდი გავლენა გააჩნია კონვერგენციაზე, ოღონდ ეკონომიკური განვითარების ადრეულ სტადიებზე და განვითარების კვალდაკვალ მისი გავლენა კლებულობს. ავტორთა მტკიცებით, საშუალო განათლების დაბალი დონე საშუალო შემოსავლის ხაფანგის ერთ-ერთი მთავარი მი-

ზეზია. ხოლო, ღარიბი რეგიონების სიღარიბიდან გამოსაყვანად, სამთავრობო პოლიტიკა პირველ რიგში უნდა იყოს ფოკუსირებული ძირითადი სამუშაო ძალის ადამიანური კაპიტალის ხარისხის გაუმჯობესებაზე, შემდეგ კი უმაღლესი სკოლის ხელშეწყობაზე მაღალტექნოლოგიური დარგების გასაძლიერებლად.

ადამიანური კაპიტალის აღრიცხვა თანამედროვე პირობებში

ადამიანური კაპიტალის ინდექსი, რომელსაც ადამიანური კაპიტალის განვითარების პროექტის ფარგლებში აქტიურად იყენებს მსოფლიო ბანკი (World Bank - The Human Capital Project) არის ადამიანური კაპიტალის ოდენობის ინტეგრირებული მაჩვენებელი, რომელიც დღეს დაბადებულმა ბავშვმა შეიძლება დააგროვოს 18 წლისთვის, იმ რისკების გათვალისწინებით, რაც დაკავშირებულია ჯანმრთელობისა და განათლების დაბალ დონესთან ქვეყანაში, სადაც ის ცხოვრობს. ინდექსი შედგება სამი კომპონენტისგან, რომელთა აგრეგირება მათი გადამრავლებით ხდება:

- გადარჩენა - ინდექსის ეს კომპონენტი ასახავს სამწუხარო რეალობას, რომ დღეს დაბადებული ყველა ბავშვი ვერ მიაღწევს იმ ასაკამდე, რომლიდანაც იწყება ფორმალური განათლების გზით ადამიანური კაპიტალის დაგროვების პროცესი. კომპონენტი აითვლება 5 წლამდე ასაკის ბავშვებში სიკვდილიანობის მაჩვენებლით;
- სასკოლო განათლება - ინდექსის ეს კომპონენტი აერთიანებს ინფორმაციას განათლების მოცულობისა და ხარისხის შესახებ. განათლების ხარისხი ფასდება გლობალური ჰარმონიზებული სწავლების შედეგების სკალის მიხედვით, რაც მათემატიკური და საბუნებისმეტყველო განათლების ხარისხის საერთაშორისო კვლევის (TIMSS) ფარგლებში

ში გამოყენებული სკალის ანალოგიურია;

- ჯანმრთელობა - არ არსებობს ჯანმრთელობის ერთიანი საყოველთაოდ მიღებული, პირდაპირ გაზომვადი და ფართოდ აღიარებული ინტეგრალური საზომი, რომელიც შეიძლება გამოყენებულ იქნას სტანდარტულ ინდიკატორად. მის ნაცვლად, გამოიყენება საერთო ჯანმრთელობის ორი საზომი:
- ზრდასრულთა გადარჩენის მაჩვენებელი - 15 წლის ახალგაზრდების წილი, რომლებმაც 60 წლამდე მიაღწიეს და 5 წლამდე ასაკის ბავშვებში საშუალო სიმაღლე - ეს ინდიკატორი აფასებს ბავშვის ჩამორჩენას ზრდაში, რამდენად ჯანსაღი იყო ბავშვის განვითარების პირობები პრენატალურ პერიოდში, ჩვილობაში, ადრეულ ბავშვობაში და წარმოადგენს ჯანმრთელობის როგორც მიმდინარე, ასევე მომავალი რისკების შემაჯამებელ საზომს.

ნახ. 1 ადამიანური კაპიტალის ინდექსის სტრუქტურა (წყარო: Human Capital Index - WB)

ყველა საერთაშორისო შედარებითი კვლევის მსგავსად, ადამიანური კაპიტალის ინდექსსაც აქვს გარკვეული შეზღუდვები და ნაკლოვანებები. პირველი და მთავარი - მონაცემთა ხელმისაწვდომობაა. რიგი ქვეყნებისათვის მონაცემთა არ არსებობა ან მათი არასრული სახით არსებობა წარმოქმნის მსგავსი ან მოძველებული მონაცემების მანიპულირებით, გარდაქმნით შევსების საჭიროებას. ზოგადი პრობლემაა

უმადლევი განათლების ხარისხის სანდო მაჩვენებლების არ არსებობა, მიუხედავად იმისა, რომ დღევანდელ სწრაფად ცვალებად სამყაროში, უმადლევი განათლება დიდი მნიშვნელობას იძენს ადამიანური კაპიტალის ფორმირებისთვის. გარდა ამისა, ინდექსი არ გვამღვევს საშუალებას ცალსახად შევფასოთ ადამიანური კაპიტალის კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი მახასიათებელი - არაკოგნიტური უნარები, მაშინ როცა მათ შეუძლიათ მნიშვნელოვანი პირდაპირი და ირიბი წვლილი შეიტანონ ადამიანური კაპიტალის ფორმირებაში. ინდექსი არ არის ქვეყნებს შორის მცირე განსხვავებების ზუსტად დაკალიბრებული საზომი, არამედ იძლევა უხეშ შეფასებას იმის თაობაზე, თუ როგორ განსაზღვრავს განათლების არსებული დონე და ჯანმრთელობის ამჟამინდელი მდგომარეობა მუშაკების მომავალ მწარმოებლობას. როგორც ინდექსის ავტორთა მიერაა დეკლარირებული - ყველა მახასიათებელს, რომელთაც ასახავს ადამიანური კაპიტალის ინდექსი, დიდი მნიშვნელობა გააჩნიათ, თუმცა ყველაფერმა, რასაც დიდი მნიშვნელობა აქვს, ვერ ჰპოვა ასახვა ამ ინდექსში.

ადამიანური განვითარების ინდექსი, რომელსაც გაეროს განვითარების პროგრამა (UNDP - Human Development Reports) ამუშავებს, შეიქმნა რათა ქვეყნის განვითარების დონის შეფასების კრიტერიუმები დაკავშირებოდა ადამიანებს და მათ შესაძლებლობებს, და არა მხოლოდ ეკონომიკურ ზრდას. ადამიანური განვითარების ინდექსი (HDI) არის ადამიანური განვითარების ძირითად ასპექტებში: ხანგრძლივი და ჯანსაღი ცხოვრება, ცოდნა და ცხოვრების ღირსეული დონე - საშუალო მიღწევათა შემაჯამებელი მაჩვენებელი. მაჩვენებელი სამივე განზომილების ნორმალიზებული ინდექსების საშუალო გეომეტრიულს წარმოადგენს. ჯანმრთელობის მაჩვენებელი განისაზღვრება მოსალოდნელი სიცოცხ-

ლის ხანგრძლივობით, განათლების მაჩვენებელი კი - 25 წელზე უფროსი ასაკის პირთათვის სწავლების წლების რაოდენობით და სკოლის ასაკის ბავშვებისთვის სკოლაში სწავლის მოსალოდნელი წლების ოდენობით. ცხოვრების დონეს განსაზღვრავს მთლიანი ეროვნული შემოსავლი ერთ სულ მოსახლეზე. შემდგომში სამივე ინდექსის აგრეგირება ხდება კომპოზიტურ ინდექსში საშუალო გეომეტრიულს გამოყენებით.

ნახ. 2 ადამიანური განვითარების ინდექსის სტრუქტურა (წყარო: The three pillars of the Human Development Index - UNDP, 2020)

ადამიანური განვითარების ინდექსი ამარტივებს და ასახავს ადამიანური განვითარების დონის განმაპირობებელი ფაქტორების მხოლოდ ნაწილს. ის არ ასახავს უთანასწორობას, სიღარიბეს, ადამიანების უსაფრთხოებას, უფლებებისა და შესაძლებლობების გაძლიერებას და ა.შ. ადამიანური განვითარების დონის უფრო სრულყოფილი სურათი საჭიროებს სხვა მაჩვენებლებისა და ინფორმაციის ანალიზს.

თეორიული მოდელის დაშვებები და კვლევის მეთოდოლოგია

ადამიანური კაპიტალის აღრიცხვისათვის მნიშვნელოვანია განვსაზღვროთ მიზანი, თუ რისთვის გვესაჭიროება ეს მაჩვენებელი. ასე მაგალითად, ადამიანური კაპი-

ტალის ეკონომიკურ ზრდაზე გავლენის შესწავლისათვის, გასათვალისწინებელია, რომ განვითარებული ქვეყნებისათვის ზრდის მთავარი მამოძრავებელი ძალა ტექნოლოგიური პროგრესია, და შესაბამისად მაღალგანათლებულ სამუშაო ძალას მნიშვნელობა დიდია. განვითარებადი ქვეყნები ზრდის უზრუნველსაყოფად ტექნოლოგიების ტრანსფერს ახდენენ, ისინი ორიგინალურ ინოვაციებს არ ეყრდნობიან, და შესაბამისად მაღალგანათლებულ სამუშაო ძალას იმხელა მნიშვნელობა არ ენიჭება. (Javorcik, 2004). ამ შემთხვევაში შეგვიძლია ამ დამოკიდებულების არაწრფივ ხასიათზე ვისაუბროთ. ასეთივე განსხვავებული მიდგომებია ადამიანური კაპიტალის ექსტერნალიტეტის გავლენის მოდელირების დროსაც. მრავალი გამოკვლევა (Durlauf & Johnson, 1995; Kalaitzidakis, Mamuneas, Savvides, and Stengos, 2001; Ketteni & Mamuneas, 2007) ადასტურებს, რომ ამ გავლენის მოდელირებისას წრფივი დამოკიდებულება უარყოფილ უნდა იქნას, უფრო მეტიც, მოყვანილია დამატებითი მტკიცებულებები მრავალპარამეტრიანი, არაწრფივი, ადამიანური კაპიტალის უფრო მოქნილი სპეციფიკაციების მქონე მოდელების სასარგებლოდ.

ჩვენი თეორიული ანალიზის შედეგები ადასტურებს, რომ ადამ სმიტი მართალი იყო: ადამიანური კაპიტალი (თანამედროვე განმარტებით) გადამწყვეტია ნებისმიერი ქვეყნის ეკონომიკური განვითარებისთვის. თუმცა განათლების მნიშვნელობის სწორად გააზრებას გაზომვის პრობლემა ართულებს. ეკონომიკური ზრდა დამოკიდებულია სხვადასხვა ფაქტორზე, მაგრამ ჩვენ მიგვაჩნია, რომ მოსახლეობის კოგნიტური, შემეცნებითი უნარები ყველაზე მნიშვნელოვანია გრძელვადიანი კეთილდღეობის თვალსაზრისით. კოგნიტურ უნარებში განსხვავებები დიდწილად ხსნის განსხვავებებს გრძელვადიან ეკონომიკურ ზრდაში,

რომელიც დაფიქსირდა მთელ მსოფლიოში ბოლო ნახევარი საუკუნის განმავლობაში. უფრო მეტიც, კოგნიტური უნარების საზომების გამოყენებით, ჩვენ დარწმუნებული ვართ, რომ არ არსებობს მნიშვნელოვანი დამოუკიდებელი კავშირი სკოლის დონესა და ეკონომიკურ ზრდას შორის. ამ დასკვნას ამყარებს სტილიზებული (ანუ ზოგადი, ემპირიულად დადასტურებული) ფაქტებიც, რომ თავად სკოლაში დასწრება და სწავლის ხანგრძლივობის ზრდა მნიშვნელოვნად არ კორელირებს ზრდის ტემპებთან. ამ შეუსაბამობის მკაფიო ახსნა შეიძლება მივიღოთ არა იმდენად ხანგრძლივობის, რამდენადაც მოსწავლეების/სტუდენტების მიერ შეძენილი უნარების გაზომვით.

თეორიული მოდელის დაშვებები

ჩვენი კვლევის საფუძვლებს, თეორიულ დაშვებებს ვაფუძნებთ ჯერ კიდევ ნორტისა და ტომასის (North & Thomas, 1973), შემდგომ კი ასემოლლუს, გალეგოს და რობინსონის (Acemoglu et al., 2001; Acemoglu, Gallego, Robinson, 2014) ნაშრომებში დამუშავებული თეორიული მოდელის ჩვენს მიერ მოდიფიცირებულ დაშვებებზე. ნორტი და ტომასი ანსხვავებდნენ ეკონომიკური ზრდის ახლო(პროქსიმულ) და ფუნდამენტურ დეტერმინანტებს. ფაქტორთა ერთობლივი მწარმოებლობა, ფიზიკური კაპიტალის აკუმულირება, ინოვაციები და განათლება მათ არა ზრდის მიზეზად, არამედ თავად ზრდის გამოხატულებად, მის შედეგად მიაჩნდათ. ნორტისა და ტომასის მოდელით ფუნდამენტური დეტერმინანტები ზემოქმედებდნენ ახლო დეტერმინანტებზე და ეს განაპირობებდა ეკონომიკურ ზრდას. ანუ ინსტიტუტები განაპირობებდნენ მწარმოებლობის, ფიზიკური და ადამიანური კაპიტალის ზრდას და ეს ყოველივე ეკონომიკური ზრდის შინაარს შეადგენდა. ამ მიდგომამ შთააგონა ასემოლლუ და მისი ჯგუფი ეკონომიკური ზრდის არსებული თეორიული მოდელებით ახსნაში ემპირი-

ული მონაცემებით გამყარების ბოლოდროინდელი წარუმატებელი მცდელობების შემდგომ განეახლებინა ძიებები ნორტის შეხედულებათა მიმართულებით. მის მიერ ნაჩვენები იქნა, რომ ეკონომიკურ განვითარებაში და კეთილდღეობის დონეში, ბოლო 250 წლის განმავლობაში არსებული დივერგენციის მიზეზი ინსტიტუციური განვითარების სხვადასხვაობაში მდგომარეობს. მან აჩვენა, რომ ადამიანური კაპიტალის და ინსტიტუციური განვითარების გამომხატველი ორივე ცვლადი სტატისტიკურად მნიშვნელობის მქონეა. თუმცა, თავადვე აღნიშნავს, რომ ეს შედეგები დიდად მნიშვნელოვანი ვერ იქნება ენდოგენურობის პრობლემის გამო, განსაკუთრებით ადამიანური კაპიტალის გამოხატვის გამო, რის დასაძლევადაც აგებულ იქნა სავარაუდოთ ეგზოგენური ვარიაციების ორი წყარო (პროტესტანტი მისიონერების ყოფნა მეოცე საუკუნის ადრეულ წლებში და დაწყებით სკოლებში ჩარიცხვის დონეები 1900 წელს). ასემოდლუ ხაზს უსვამს სტატისტიკის დასკვნებში, რომ მომავალი კვლევები უნდა კონცენტრირდეს იმაზე, რათა გაირკვას ადამიანური კაპიტალი როგორ უწყობს ხელს ეკონომიკურ და სოციალურ განვითარებას და როგორ ურთიერთქმედებს ინსტიტუტებთან (რაც უსათუოდ ხდება). ამდენად განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს თავად ადამიანური კაპიტალის არსის უფრო ღრმა შესწავლა, მის გამომხატველ აგრეგირებულ მაჩვენებელში არსებითი დიდი მნიშვნელობის მქონე კომპონენტების გამოკვეთა, რაც ადეკვატური მოდელის აგების საშუალებას მოგვცემს მომავალში. (ნახ.1)

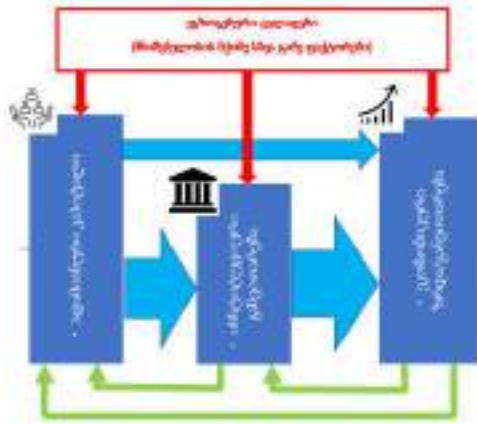
ჩვენს მიერ ზემოთ მოყვანილი მოდელი მოდიფიცირებულ იქნა ადამიანური კაპიტალის უფრო მნიშვნელოვანი, ფუნდამენტური როლის ხაზგასმით. ისევე, როგორც ამას ვარაუდობდა თავის ნაშრომში Glaeser et al (2004). ეჭვგარეშეა, რომ ადამიანური

კაპიტალი გავლენას ახდენს როგორც უშუალოდ პირდაპირ ეკონომიკურ ზრდაზე/კეთილდღეობაზე, ასევე ირიბათაც, ინსტიტუციური განვითარების გზითაც, ზემოქმედებს მასზე. პირდაპირი არხი გაცილებით მცირეა, ვიდრე ინსტიტუციური გზა და ის ინოვაციების, ტექნოლოგიური პროგრესის, სამუშაო ძალის წიგნიერებისა და კოგნიტიური უნარების დონეში გამოიხატება. აღსანიშნავია, რომ მნიშვნელოვანია თუ განვითარების რა ეტაპზეა ქვეყანა. განვითარებული ქვეყნებისათვის არსებითად მნიშვნელოვანია ინოვაციურობის, ტექნოლოგიური პროგრესის განმსაზღვრელი ადამიანური კაპიტალის მდგენელი. მაშინ როცა, განვითარებადი ქვეყნებისათვის ეს ფაქტორები გადამწყვეტი არაა და სამუშაო ძალის გასაშუალებული კოგნიტიური უნარების და ცოდნის დონის გამომსახველებია კრიტიკული.

ჩვენი თეორიული მოდელის მიხედვით არსებითი მნიშვნელობის მქონეა ეკონომიკური ზრდისათვის/კეთილდღეობისათვის/განვითარებისათვის ინსტიტუციური განვითარება. ხოლო ამ განვითარების უმნიშვნელოვანესი კომპონენტი ადამიანური კაპიტალის სახითაა წარმოდგენილი. ადამიანური კაპიტალის ადეკვატური აღწერა საშუალებას მოგვცემს წარმოვაჩინოთ ის არხები, რომელთა მეშვეობითაც ეს ურთიერთქმედება წარიმართება. აქვე, ავლნიშნავთ, რომ ინსტიტუციური განვითარების ადეკვატური, სრული მათემატიკური წარმოსახვა მომავლის საქმეა.

რათქმა უნდა სამივე (ადამიანური კაპიტალი - ინსტიტუციური განვითარება - ეკონომიკური განვითარება) ელემენტზე კიდევ მრავალი სხვა, მნიშვნელოვანი გარე ფაქტორი ზემოქმედებს, რომლებსაც ჩვენს მოდელში ეგზოგენურ ცვლადებად განვიხილავთ. მათ შორის აღსანიშნავია საგრეო პოლიტიკური ფაქტორები, ფიზიკური კაპიტალის დაგროვების მდგომარეობა, გეოგ-

რაფიული, დემოგრაფიული, ინსტიტუციური და სხვა ფაქტორები.

ნახ. 3 ადამიანური კაპიტალის ინსტიტუციურ და ეკონომიკურ განვითარებაზე ზეგავლენის თეორიული მოდელი

არ შეიძლება ყურადღების მიღმა დარჩეს უკუკავშირის არხებიც, რაც კიდევ უფრო ართულებს ურთიერთობებს მოდელის ელემენტებს შორის, უარყოფს მათი კავშირების წრფივ, მარტივ ბუნებას. მაღალი ეკონომიკური განვითარების დონე მნიშვნელოვნად განაპირობებს ინსტიტუტების ფუნქციონირების მაღალ დონეს და ადამიანური კაპიტალის ხარისხის გამომსახველ მაღალ მაჩვენებლებს. თავის მხრივ მოწესრიგებული ინსტიტუციური გარემო ხელს უწყობს ადამიანური კაპიტალის ზრდას. ეკონომიკური და ინსტიტუციური განვითარების დაბალი დონეები განაპირობებს ისეთ ფენომენს როგორცაა „ტვინების გადინება“, რაც კიდევ უფრო ამცირებს ადამიანური კაპიტალის ისედაც მცირე მოცულობას.

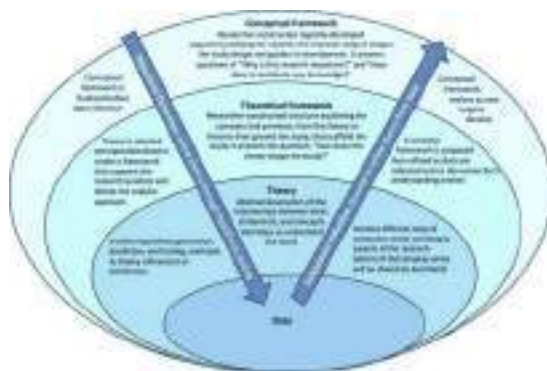
მეთოდოლოგიური მიდგომები

კვლევისათვის გამოვიყენებთ ტრადიციული მეთოდოლოგიური მიდგომისაგან განსხვავებულ, მონაცემებზე დაფუძნებულ მიდგომას. Data-Driven მიდგომის პირობებში კვლევითი მოდელი მონაცემთა ანალიზის საფუძველზე ყალიბდება. ამ შეხე-

დულების მიხედვით, მონაცემებს თავისთავად შეუძლიათ ინტერპრეტაციის მხარდაჭერა. ინტერპრეტაცია ძირითადად უკეთესი მონაცემებით უმჯობესდება და არა უკეთესი თეორიით. თუ მონაცემები ეწინააღმდეგება ძირითად თეორიას, მაშინ თეორია უარყოფილ უნდა იქნას. მონაცემებზე ორიენტირებული მიდგომა ეყრდნობა მონაცემთა გამოყენებას არსებული მოვლენის შესასწავლად, მაგრამ, ხშირად, ეს ფუძემდებლური თეორიული ახსნის შეზღუდული გადმოცემით ხორციელდება. ამგვარი ინდუქციური დასკვნების ღირებულება მდგომარეობს იმაში, რომ ისინი უზრუნველყოფენ გადასვლას ცალკეული ფაქტებიდან, მონაცემებიდან ზოგად დებულებებზე, საშუალებას გვაძლევენ აღმოვაჩინოთ დამოკიდებულებები მოვლენებს შორის, პატერნები მონაცემებში, შევქმნათ ემპირიულად დასაბუთებული ჰიპოთეზები და მივიღოთ განზოგადებამდე. ინდუქციური დასკვნების უმრავლესობის პრობლემური ბუნება მოითხოვს მათ განმეორებით შემოწმებას პრაქტიკით, ინდუქციური განზოგადებიდან მიღებული შედეგების რეალურ გამოცდილებასთან შედარებას.

Data-Driven მიდგომა ძირშივე განსხვავდება ისტორიულად, მეცნიერული პარადიგმისათვის ტრადიციულად ქცეული მიდგომისაგან, რომელსაც Theory-Driven შეიძლება ვუწოდებთ. ამ დროს ჩვენ განვსაზღვრავთ თუ რა ჰიპოთეზები მივიღოთ, თეორიების ჩამოყალიბებით და ამ თეორიებში მონაცემების ჩასმით. აქ მთავარი იდეა ისაა, რომ მონაცემებს თავისთავად არ გააჩნიათ შინაგანი მნიშვნელობა, არამედ მხოლოდ მაშინ ენიჭებათ მნიშვნელობა, როდესაც ისინი კარგად ჩამოყალიბებული თეორიის კონტექსტში ინტერპრეტირდება რაციონალურად. თეორიები შეიძლება შეიცვალოს ან თუნდაც უარყოფილ იქნან მონაცემების გამო, მაგრამ ამ მიდგომით ცოდნის მოპოვებისათვის რაც შეიძლება მეტი

ინფორმაციის (მონაცემების) შეგროვება ვერ იქნება განმსაზღვრელი. ამის ნაცვლად, მოპოვებულ უნდა იქნას საკმარისი მონაცემი საწყისი თეორიის ფორმირებისთვის, შემდეგ კი ნელ-ნელა დავამატოთ ახალი მონაცემები მოდელში, საჭიროების მიხედვით მოვახდინოთ თეორიის კორექტირება და ბოლოს, თეორია გამოვიყენოთ პროგნოზირებისათვის. თუ მონაცემები არ ეთანადება მოდელს, ამგვარი მიდგომით, შესაძლოა თავდაპირველად მაინც ეჭვქვეშ დავაყენოთ მონაცემები.

ნახ. 4 Theory-Driven vs Data-Driven Approaches
(წყარო: Varpio, et al. The Distinctions Between Theory, Theoretical Framework, and Conceptual Framework. 2020)

Data-driven ტიპის კვლევა არის საძიებო ხასიათის მიდგომა, რომლის მეშვეობითაც მონაცემები ანალიტიკური ტექნიკის გამოყენებით ანალიზდება საინტერესო შაბლონების (პატერნების), კანონზომიერებების მოსაძიებლად. Theory-driven კვლევა სამეცნიერო კვლევის ჩატარების უფრო ტრადიციული მიდგომაა, რომელიც იწყება ჰიპოთეზების შემუშავებით, რასაც მოჰყვება მონაცემების შეგროვება და ანალიზი ამ ჰიპოთეზების შესამოწმებლად, ბოლოს კი, მიღებული შედეგების საფუძველზე სრულდება თეორიული დასკვნების გამოტანით. (Maass, et al., 2018)

მონაცემების წარმოქმნის გარემოებებისა და პროცესების სირთულის გამო, შესაძლოა შესასწავლი საკითხებისათვის არ არ-

სებობდეს შესაბამისი თეორიული საფუძველი. Data-driven კვლევა, როგორც წესი, შემდეგი ეტაპების მიხედვით ხორციელდება (Jagdish, 2015; Shmueli & Koppius, 2011):

(1) კვლევითი ინტერესის სფეროში არსებული ცოდნის ხარვეზის საფუძველზე საკვლევ კითხვ(ებ)ის იდენტიფიცირება;

(2) შესასწავლი საკითხის ირგვლივ მონაცემთა წყაროების იდენტიფიცირება;

(3) მონაცემთა მოპოვება, „გაწმენდა“, ანალიზისათვის მომზადება;

(4) იდეათა გამოსავლენად მონაცემების ინტეგრირება, ტრანსფორმაცია, აგრეგირება, წარმოდგენა (კორელაციები, პატერნების ძიება და სხვა);

(5) კონტექსტში კანონზომიერებების დასადგენად მონაცემების ანალიზი და მოდელირება;

(6) გადაწყვეტილებებისა და დასკვნების მისაღებად კანონზომიერებების ინტერპრეტაცია.

ცვლადების სპეციფიცირება

ამ თეორიული დაშვების საფუძველზე ნათლად წარმოჩინდება ადამიანური კაპიტალის როლი და მნიშვნელობა. მოდელმა შემდგომში რომ ემპირიული დადასტურება ჰპოვოს პირველ რიგში აუცილებელია ადამიანური კაპიტალის გამომსახველი ადეკვატური აგრეგირებული მაჩვენებლის გაანგარიშების მეთოდოლოგიის შემუშავება. ეს მაჩვენებელი უნდა გამოხატავდეს სრულად ადამიანური კაპიტალის ყველა არსებით მხარეს, ითვალისწინებდეს მის შემადგენელ ყველა მნიშვნელობის მქონე ფაქტორს. საყურადღებოა, რომ ანალიზის პროცესში არ იქნას აღრეული პარამეტრები, რომლებიც ადამიანურ კაპიტალს განიხილავენ როგორც ნაკადს, იმ პარამეტრებთან, რომლებიც მას როგორც მარაგს გამოსახავენ. ასევე, ისიც რომ, ცნებას ორი მდგენელი გააჩნია: რაოდენობრივი და ხარისხის მაჩვენებელი. ჩვენი აზრით, სტრუქტურულად ადამიანური კაპიტალის მაჩვენებელი

უნდა მოიცავდეს შემდეგ კომპონენტებს:

N	ცვლადი/კომპონენტი	აღწერა
1	სასკოლო საფეხურზე მიღებული განათლების და კოგნიტიური უნარების განვითარების დონე	ასაკობრივ ჯგუფში ამ საფეხურის განათლებით მოცული მოზარდების წილი, ხარისხის მდგენელი შესაძლოა განსაზღვრულ იქნას PISA (TIMSS) ტესტირების შედეგების მიხედვით
2	უმალესი განათლების საფეხურზე მიღებული განათლების დონე	სტუდენტთა წილი შესაბამისი ასაკის ახალგაზრდების საერთო ოდენობაში, ხარისხის მდგენელი შესაძლოა განსაზღვრულ იქნას სტუდენტთა რაოდენობით უსდ-ის მიხედვით შესაბამისი მაკორექტირებელი კოეფიციენტის გამოყენებით, რომელიც კონკრეტული უსდ-ს საერთაშორისო რანჟირებულ სიაში რეიტინგის გამომხატველია
3	ზრდასრული მოსახლეობის წიგნიერების დონე	მოიცავს სამუშაო ძალის განათლების საშუალო დონეს და საქმიანობის პროცესში სწავლის დონის გამომსახველ მაჩვენებელს
4	ინოვაციებთან და სამეცნიერო-კვლევით პოტენციალთან დაკავშირებული მაჩვენებელი	მოიცავს მაღალრეიტინგულ ჟურნალებში (Scopus, WoS და სხვა) ქვეყნის მეცნიერების, მკვლევარების, აკადემიური პერსონალის სტატიების რაოდენობას საშუალოდ საანგარიშო პერიოდში ყოველ 100 ათას მოსახლეზე, დარეგისტრირებული პატენტების რაოდენობას საშუალოდ საანგარიშო პერიოდში ყოველ 100 ათას მოსახლეზე, და ფარდობას პატენტები/სტატიები, როგორც ინოვაციათა პრაქტიკული რეალიზების ეფექტიანობის მაჩვენებელს.

ცხრ. 1 ადამიანური კაპიტალის აგრეგირებული მაჩვენებლის მდგენელი კომპონენტები

გარდა პირდაპირი, მდგენელი კომპონენტებისა, გასათვალისწინებელია ადამიანური კაპიტალის, როგორც რთული ფენომენის თანმხლები ეფექტები:

- სინერგიული ეფექტი, რომელიც სოციალური კაპიტალის ფენომენს წარმოშობს;
- ადამიანური კაპიტალის ზრდით გამოწვეული ექსტერნალიები;
- ადამიანური კაპიტალის დუალური ბუნება (ლუკასი) - ადამიანური კაპიტალის ზრდა, რაც ეკონომიკური განვითარების მაღალი დონის მისაღწევად აუცილებელი, შეუძლებელია თუ მასზე არაა მოთხოვნა (ეკონომიკური სტიმულების და „ტვინების გადინების“ პრობლემა), რასაც თავის მხრივ ეკონომიკური და ინსტიტუციური განვითარების მაღალი დონე განაპირობებს;

- განვითარების დონე - განაპირობებს ადამიანური კაპიტალის ეკონომიკურ ზრდაზე ზეგავლენის რომელი არხია(-ფაქტორებია) ამ ეტაპზე უფრო მეტი მნიშვნელობის მქონე.

ჯანმრთელობის ფაქტორის ზეგავლენა, დუბლირების თავიდან აცილების მიზნით, მიზანშეწონილია რაოდენობრივი კუთხით აღირიცხოს სამუშაო ძალის რაოდენობრივ მახასიათებლებში (სამუშაო ძალის წილი საერთო მოსახლეობაში), ხოლო მიწოდებული ჯანდაცვის სერვისების ხარისხის და ხელმისაწვდომობის მხრივ ასახვა ინსტიტუციური განვითარების მაჩვენებლებში ჰპოვოს.

აგრეგირება

მონაცემთა აგრეგირების მთავარი დანიშნულებაა ადამიანური კაპიტალის აღმწერი მრავალი მნიშვნელოვანი სხვადასხვა

ფაქტორის გამოსახველი მახასიათებლისა-
გან ერთიანი მაჩვენებლის მიღების საჭი-
როება, რომელიც გამოყენებულ იქნება შემ-
დგომში კომპარატივისტული, კორელაცი-
ური, კაუზალური ან სხვა სახის კვლევები-
სათვის.

$$HCI = Aggr(x_1, \dots, x_n)$$

მონაცემთა აგრეგირებას მოვახდენთ სა-
წყის მონაცემთა მატრიცის განზომილების
შემცირების გზით. ზოგადად, განზომილე-
ბის შემცირების მეთოდები გამოიყენება
მონაცემთა ნაკრების დამახასიათებელი
თვისებების ან ცვლადების რაოდენობის
შესამცირებლად, მნიშვნელოვანი ინფორ-
მაციის შენარჩუნების პირობებში. ეს მეთო-
დები შეიძლება დაიყოს ორ ძირითად კა-
ტეგორიად:

1. დამახასიათებელი თვისებების შერ-
ჩევა (Feature Selection):

თვისებების შერჩევის მეთოდები ითვა-
ლისწინებს საწყისი მახასიათებლების გარ-
კვეული ქვეჯგუფის შერჩევას, ხოლო და-
ნარჩენი მახასიათებლების უკუგდებას. შერ-
ჩეული მახასიათებლები, როგორც წესი,
ყველაზე აქტუალური ან ინფორმატიული-
ა. ამგვარი მეთოდები შეიძლება დაიყოს
სამ ქვეკატეგორიად:

ა. ფილტრაციის მეთოდები: ეს მეთო-
დები აფასებს ცალ-ცალკე თითოეული მა-
ხასიათებლის რელევანტურობას და კონ-
კრეტული კრიტერიუმის საფუძველზე ახ-
დენს მათ შერჩევას. ამგვარ კრიტერიუმად
შესაძლოა გამოყენებულ იქნას კორელაცი-
ის ან სხვადასხვა სტატისტიკური ტესტის
მაჩვენებელი.

ბ. შეფუთვის (Wrapper) მეთოდები: ეს
მეთოდები აფასებენ მახასიათებლების
ქვეჯგუფებს მათი სხვადასხვა კომბინაცი-
ების გამოყენებით მოდელის სწავლებისა და
ტესტირების გზით. მათ შემდეგი მეთოდე-
ბი მიეკუთვნება: Forward Selection,
Backward Elimination, Recursive Feature
Elimination (RFE).

გ. ჩაშენებული (Embedded) მეთოდები:
ჩაშენებული მეთოდები განიხილავს მახა-
სიათებლების შერჩევას, როგორც მოდელის
შექმნის პროცესის ნაწილს. მაგალითები
მოიცავს L1 რეგულარიზაციას (Lasso), გა-
დაწყვეტილებათა ხეების მეშვეობით მახა-
სიათებლების მნიშვნელობის დადგენას და
მახასიათებლების შერჩევას საყრდენი ვექ-
ტორის მეთოდით (Support Vector Machine –
SVM)

2. დამახასიათებელი თვისებების ამოკ-
რევა (Feature Extraction):

ეს მეთოდები თავდაპირველ მახასია-
თებლებს გარდაქმნის დაბალ განზომილე-
ბიან წარმოდგენად. ეს ტრანსფორმირებუ-
ლი მახასიათებლები, როგორც წესი, ორი-
გინალური მახასიათებლების წრფივი კომ-
ბინაციაა. ამგვარი მეთოდები შეიძლება და-
იყოს შემდეგ ქვეკატეგორიებად:

ა. მთავარ კომპონენტთა ანალიზი
(Principal Component Analysis - PCA): ამ მე-
თოდის მეშვეობით ხდება მათავარი კომპო-
ნენტებით განსაზღვრულ ახალ კოორდი-
ნატა სისტემაში მონაცემთა წარმოდგენა.
ეს კომპონენტები ორთოგონალურია და
მონაცემთა მაქსიმალურ დისპერსიას ასა-
ხავს.

ბ. წრფივი დისკრიმინანტული ანალი-
ზი (Linear Discriminant Analysis - LDA): ეს
მეთოდი არის კლასიფიკაციის ამოცანები-
სათვის გამოყენებადი განზომილების შემ-
ცირების ტექნიკა. ის მიჯნავს კლასებს იმ
მახასიათებლების წრფივი კომბინაციების
პოვნის გზით, რომლებიც საუკეთესოდ გა-
ნასხვავებენ მათ.

გ. განზომილების შემცირების არაწრფი-
ვი მეთოდები: ეს მეთოდები (t-Distributed
Stochastic Neighbor Embedding - t-SNE,
Isomap და Locally Linear Embedding – LLE)
მიზნად ისახავს მონაცემების არაწრფივი
დამოკიდებულებების ასახვას, მათ შორის
მანძილების ან მსგავსების შენარჩუნებით.

დ. ავტოკოდერები (Autoencoders - AE):

ავტოკოდერები ხელოვნური ნეირონული ქსელების ნაირსახეობაა, რომლებიც სწავლების პროცესში ახდენენ მონაცემების ეფექტურ წარმოდგენას დაბალ განზომილებიან სივრცეში მათი კოდირებით და შემდეგ დეკოდირების გზით თავდაპირველ სივრცეში მათ დაბრუნებას. მათ შეუძლიათ მონაცემებს შორის არსებული რთული არაწრფივი დამოკიდებულებების ასახვა.

განზომილების შემცირების თითოეულ მეთოდს აქვს თავისი ძლიერი და სუსტი მხარეები. კონკრეტული მეთოდის შერჩევა დამოკიდებულია მონაცემთა სპეციფიკურ მახასიათებლებზე და ამოცანაზე, რომლის გადაჭრასაც ვცდილობთ.

უპირველეს ყოვლისა ამოცანის შინაარსიდან გამომდინარე პასუხი უნდა გაეცეს შემდეგ კითხვებს:

- დომინირებს თუ არა მონაცემებს შორის წრფივი ურთიერთდამოკიდებულებები?
 - განეკუთვნება თუ არა ამოცანა მეთვალყურეობის ქვეშ სწავლის ამოცანათა კლასს? მანქანურ სწავლებაში მეთვალყურეობის ქვეშ სწავლა აღწერს ამოცანათა კლასს, რომელიც ითვალისწინებს მოდელის გამოყენებას შემავალ მონაცემებსა და მიზნობრივ ცვლადებს შორის დამოკიდებულების შესასწავლად. ის ეყრდნობა მონიშნულ შემავალ და გამოსავალ მონაცემებს, მაშინ როდესაც მეთვალყურეობის გარეშე სწავლა არამონიშნულ ანუ დაუმუშავებულ მონაცემებს იყენებს.
 - რა მოცულობისაა მონაცემები?
 - რამდენად ინტერპრეტირებადი უნდა იყოს შედეგები და მათი მიღების პროცესი? უნდა ატარებდეს თუ არა შედეგები კონკრეტულ ფიზიკურ აზრს, თუ მათი ფორმალური ფარდობითი მნიშვნელობებიც საკმარისი იქნება (მაგ. შედარებისათვის, რანჟირებისათვის და სხვა).
- თუ მონაცემებში ხაზოვანი ურთიერ-

ობები დომინირებს, უმჯობესია შერჩეულ იქნას ხაზოვანი მეთოდები (PCA, LDA). არაწრფივი ურთიერთობებისთვის განიხილება არაწრფივი მეთოდები (t-SNE, Isomap ან ავტოკოდერები). მეთვალყურეობის ქვეშ სწავლის კლასს მიკუთვნებული ამოცანებისათვის (მაგ., კლასიფიკაცია), შეიძლება უფრო შესაფერისი იყოს LDA, რადგან ის ცალსახად ითვალისწინებს კლასის ინფორმაციას. მეთვალყურეობის გარეშე სწავლის ამოცანებისათვის შეიძლება გამოყენებულ იქნას უკონტროლო მეთოდები, როგორცაა PCA ან t-SNE. მაღალგანზომილებიანი მწირი მონაცემებისთვის შეიძლება მომგებიანი იყოს ისეთი ტექნიკა, როგორც არის SVD ან L1 რეგულაცია (ლასო). განზომილების შემცირების ზოგიერთი მეთოდი, როგორცაა t-SNE, შეიძლება იყოს გამოთვლითი თვალზასრისით მეტად ინტენსიური, რაც მათ ნაკლებად შესაფერისს ხდის მონაცემთა დიდი მოცულობისათვის. ზოგიერთი მეთოდი, როგორცაა PCA, უზრუნველყოფს ინტერპრეტირებად კომპონენტებს, ხოლო სხვები, მაგალითად ავტოკოდერები, შესაძლოა არ გვთავაზობდნენ ინტერპრეტაციის იგივე დონეს.

მახასიათებლების აგრეგირების ამოცანის გადასაჭრელად, ჩვენს ხელთ არსებული მონაცემების და სხვა მიმოხილული ფაქტორების გათვალისწინებით, შედარებით მეტად გამოყენებადია ის მეთოდები, რომლებიც ემყარება ურთიერთდაკავშირებული მახასიათებლების ჯგუფების ერთდროულ აგებას და ისეთი ფაქტორების (ვექტორების) განსაზღვრას, რომელთაგან თითოეული, ამა თუ იმ მოსაზრებით, მაქსიმალურად არის დაკავშირებული ერთ-ერთი აგრეგატის მახასიათებლებთან.

ანუ, N ობიექტების სიმრავლეზე მახასიათებლების მოცემული სიმრავლე $X = (x_1, \dots, x_m)$ უნდა დაიყოს გარკვეულ $G = (g_1, \dots, g_k)$ სიმრავლედ და განისაზ-

ღვროს ფაქტორთა სიმრავლე $F = (f_1, \dots, f_n)$, ისეთი, რომ ფუნქცია $I = F(G, F)$ აღწევდეს ექსტრემალურ მნიშვნელობებს. ფაქტორული ანალიზის კლასიკურ მოდელებში G მოიცემა X -ის საუკეთესო აპროქსიმაციის გათვალისწინებით.

ამრიგად, მთავარ კომპონენტთა მეთოდის მოდელებში დაჯგუფების კრიტერიუმში დამახასიათებელი ფაქტორების ჯამური დისპერსის მინიმუმამდე შემცირებაა, რომელიც X სიმრავლის F სიმრავლით წარმოდგენისას არსებულ ცდომილებას ასახავს:

$$\frac{1}{N} \sum_{i=1}^L \xi_i$$

ცენტროიდული კომპონენტების მოდელებში - კრიტერიუმი მახასიათებლებსა და ფაქტორებს შორის ჯამური კავშირის მაქსიმიზაციაა:

$$\sum_{j=1}^M \sum_{i=1}^L |\rho(x^j, f^i)|$$

მახასიათებლების ექსტრემალური დაჯგუფების მოდელებში ფაქტორების განსაზღვრა სპეციალურად შერჩეული ფუნქციონალების ექსტრემალიზაციის მეშვეობით ხორციელდება, რომელთა სახე აგრეგირების და ფაქტორების აგებულების მეთოდებზეა დამოკიდებული.

წარმოდგენილი მოსაზრებების მიხედვით ჩვენს მიერ შერჩეული იქნა მონაცემთა აგრეგირებისა და განზომილების შემცირების შემდეგი მეთოდები:

- Principal Component Analysis - PCA
- t-Distributed Stochastic Neighbor Embedding - t-SNE
- Singular value decomposition – SVD
- Uniform Manifold Approximation and Projection - UMAP

ემპირიული კვლევის პროცესში მიზანშეწონილია გაანგარიშება ყველა მეთოდის მიხედვით (ან რამოდენიმეთი მაინც)

იქნას წარმოებული და მოდელების მეტრიკების მიხედვით შეირჩეს საუკეთესო, რომელიც უფრო მეტად ადეკვატურად ასახავს კრების ინფორმაციას აგრეგირებული სახით.

დასკვნები და შემდგომი კვლევა

წარმოდგენილი მეთოდოლოგიით ადამიანური კაპიტალის ამსახველი აგრეგირებული მაჩვენებლის განსაზღვრა ახალ შესაძლებლობებს წარმოშობს მისი, როგორც ეკონომიკური ზრდისა და განვითარების მნიშვნელოვანი ფაქტორის წარმოსაჩენად. ადამიანური კაპიტალის ცნების ანალიზიდან, მისი ეკონომიკური შინაარსის დაზუსტებიდან გამომდინარე, კომპლექსური ცნების ძირითადი მდგენელი კომპონენტების გამიჯვნა-გამოკვეთით მისი მათემატიკური სახით უკეთ წარმოდგენით იქმნება შესაძლებლობა გაზომვა უფრო ზუსტი სახით განხორციელდეს. ყოველივე ეს კი საშუალებას მოგვცემს უფრო ღრმად გამოვიკვლიოთ მისი ეკონომიკური და ინსტიტუციური განვითარებასთან ბმის, კავშირების არხები, გავლენის ძალა, დავამუშავოთ ეკონომიკურ-მათემატიკური მოდელები.

წინამდებარე მიმოხილვა საფუძველს იძლევა შემდგომი კვლევა-ძიება წარიმართოს უკვე ადამიანის კაპიტალის აგრეგირებული მაჩვენებლის გამოყენებით, გამოვლინდეს ადამიანური კაპიტალის ურთიერთკავშირი და ზეგავლენის არხები როგორც ინსტიტუციურ, ასევე ზოგად ეკონომიკურ განვითარებაზე.

არსებული მიდგომის პრაქტიკული დანერგვის ერთ-ერთი შემაფერხებელი გარემოება - საჭირო მონაცემების ხელმისაწვდომობაა, საკვლევი ქვეყნების და პერიოდების მიხედვით. აღნიშნული პრობლემის დაძლევა ანალოგიური შინაარსის მატარებელი მონაცემების, მსგავსი მონაცემების ტრანსფორმირების, მოდიფიცირების, ან მათი სინთეზურ-ანალიზური გზით ან სხვა

სტატისტიკური მეთოდების გამოყენებით მიღებაში, ჩანაცვლებაში მდგომარეობს. წარმოდგენილი მეთოდოლოგია ზოგადია და ამდენად, ამის საშუალებას იძლევა. კვლევის შემდგომ ეტაპზე გათვალისწინებულია წარმოდგენილი მიდგომის პრაქტიკული აპრობაცია. ტრანსფორმაციის გზაზე მდგომი არარესურსული მცირე ღია ეკონო-

მიკების მაგალითზე ადამიანური კაპიტალის მაჩვენებლების გაანგარიშება, მათი შედარებითი და დროში დინამიკური ცვლილებების ანალიზი, ინსტიტუციური განვითარების და ეკონომიკური ზრდის მაჩვენებლებთან ურთიერთკავშირების დადგენა.

გამოყენებული ლიტერატურა

- Alan, K. M. A., Altman, Y., & Roussel, J. (2008) Employee Training Needs and Perceived Value of Training in the Pearl River Delta of China: A Human Capital Development Approach, *Journal of European Industrial Training*, 32(1), p. 19-31.
- Acemoglu D., Angrist JD (2001) How large are human-capital externalities? Evidence from compulsory schooling laws. *NBER Macroeconomics Annual*. Pp. 9-59 Cambridge, MA MIT Press
- Acemoglu D., Johnson S., Robinson JA (2001) The colonial origins of comparative development: an empirical investigation. *American Economic Review* 91:1369-401
- Acemoglu D., Gallego F., Robinson JA. (2014) Institutions, Human Capital, and Development. *Annual Review of Economics*. 6:875-912
- Becker, G. (1993) *Human capital: A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education*. Third Edition. University of Chicago Press p.390
- Bevan, Wilson Lloyd (1894) "Sir William Petty: A Study in English Economic Literature" *Publication of the American Economic Association*. IX (4): 1-102.
- Bowman, M.J. (1969) *Economics of Education // Review of Educational Research*. 1969. Vol. 35. No 9. P. 641-670.
- Coleman J. S. (1990) *Foundations of social theory*. Belknap Press of Harvard University Press
- Crawford, R. (1991) *In the Era of Human Capital*. New York: Harpercollins
- De la Fuente, A. & Ciccone, A. (2002) *Le capital humain dans une économie mondiale sur la connaissance. Rapport pour la Commission Européenne*, Brussels
- Dolan, E., Lindsay D. (1992) *Market: microeconomic model*. St.-Petersburg. 477 p.
- Durlauf, N. S., & Johnson, A. P. (1995). Multiple regimes and cross-country growth behavior. *Journal of Applied Econometrics*, 10(4), 365-384
- Engel, E. (1883) *Der Werth des Menschen*. Berlin: Verlag von Leonhard Simion.
- Farr, W. (1897) *Equitable taxation of property*. Royal Statistical Society, XVI.
- Frank, R. H., & Bernanke, B. S. (2007). *Principles of Microeconomics*(3rded.). New York: McGraw-Hill/Irwin.
- Garavan, T.N., et al. (2001) *Human Capital Accumulation: The Role of Human Resource Development*. *Journal of European Industrial Training*, 25 (2), p. 48-68.
- Ginsburgh, Victor and Throsby, David. (2006) *Human Capital and Artists' Labour Market*. Ch. 24 in *Handbook of the Economics of the Arts and Culture*, Amsterdam, North Holland Elsevier, URL: http://eprints.bournemouth.ac.uk/16264/3/Human_Capital_and_Artists_labour_Markets.pdf
- Glaeser EL., La Porta R., Lopez-de-Silanes F., Shleifer A. (2004) Do institutions cause growth? *Journal of Economic Growth* 9:271-303
- Hanushek E., Wößmann, L. (2007) *The Role of Education Quality in Economic Growth*. World Bank Policy Research Working Paper 4122.
- Heckman, J. J. (2006). Skill formation and the economics of investing in disadvantaged children. *Science*, 312, 1900-1902
- Jagdish, H. V. (2015). Big data and science: Myths and reality. *Big Data Research*, 2(2), 49-52.
- Javorcik, B. S. (2004). Does foreign direct investment increase the productivity of domestic firms? In search of spillovers through backward linkages. *American Economic Review*, 94(3), 605-627

- Jones, F. B. (2014). The human capital stock: A generalized approach. *American Economic Review*, 104(11), 3752–3777
- Jorgenson, D.W., Fraumeni, B.M. (1992) The Output of the Education Sector / Z. Griliches (ed.). *Output Measurement in the Services Sector*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Kalaitzidakis, P., Mamuneas, T., Savvides, A., & Stengos, T. (2001). Measure of human capital and nonlinearities in economic growth. *Journal of Economic Growth*, 6, 229–254
- Kendrick, J. (1976), *The Formation and Stocks of Total Capital*. New York, Columbia University Press for NBER.
- Ketteni, E., & Mamuneas, P. (2007). Nonlinearities in economic growth: A semiparametric approach applied to information technology data. *Journal of Macroeconomics*, 29(3), 555–568
- Kiker, B. F. (1966) The Historical Roots of the Concept of Human Capital//*Journal of Political Economy*, Vol. 74, No. 5, pp. 481-499.
- Kwon, Dae-bong. (2009) Human Capital and Its Measurement //The 3rd OECD World Forum on «Statistics, Knowledge and Policy»
- Laroche M., Mérette M., Ruggeri G. C. (1999) On the concept and dimensions of human capital in a knowledge-based economy context. *Canadian Public Policy – Analyse de Politiques*.
- List, Friedrich. (1928) *The National System of Political Economy*. Translated by Sampson S. Lloyd. New York: Longmans, Green & Co.
- Lucas R.E. (1988) On the Mechanics of Economic Development // *Journal of Monetary Economics*. P. 3–42.
- Manuelli, R. E., & Seshadri, A. (2014). Human capital and the wealth of nations. *American Economic Review*, 104(9), 2726–2762
- Marshal, A. (1890) "Principles of Economics"
- McCulloch, J. R. (1870) *The Principles of Political Economy*. Alex. Murray & Son.
- North, D. C., & Thomas, R. P. (1973). *The rise of the western world. A new economic history*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rastogi, P.N.(2002) Knowledge Management and Intellectual Capital as a Paradigm of Value Creation. *Human Systems Management*, 21 (4), p. 229-240.
- Rodriguez, P. J., & Loomis, R. S. (2007) A New View of Institutions, Human Capital, and Market Standardization. *Education, Knowledge & Economy*,1(1), 93–105.
- Romer, P. M. (1990) Endogenous Technological Change. *Journal of Political Economy*, 98(5), p. 71–102 // URL: <http://people.stern.nyu.edu/promer/Endogenous.pdf>
- Sasso, S., & Ritzen, J. (2019). Sectoral cognitive skills, R&D, and productivity: A cross-country cross-sector analysis. *Education Economics*, 27(1), 35–51
- Smith, A. (1776) *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*
- Shmueli, G., & Koppius, O. R. (2011). Predictive analytics in information systems research. *MIS Quarterly*, 35(3), 553–572
- Thurow L. (1970) *Investment in Human Capital*. Belmont
- UNDP. Human Development Reports. Human Development Index (HDI) URL: <https://hdr.undp.org/data-center/human-development-index#/indicies/HDI>
- World Bank. The Human Capital Project. Washington, DC. URL: <http://hdl.handle.net/10986/30498>
- Wolfgang Maass, Jeffrey Parsons, Sandeep Puro, Veda C. Storey, Carson Woo. (2018) Data-Driven Meets Theory-Driven Research in the Era of Big Data: Opportunities and Challenges for Information Systems Research. *Journal of the Association for Information Systems*. 19(12), 1253-1273
- Xiaobei Zhang, Xiaojun Wang (2021) Measures of human capital and the mechanics of economic growth, *China Economic Review*, 68, 101641

Challenges and New Approaches to Measuring Human Capital

Gocha Tutberidze

Doctor of Economics, Professor, Kutaisi University
gocha.tutberidze@unik.edu.ge

Gocha Ugulava

Doctor of Economics, Associate Professor, Kutaisi University
gocha.ugulava@unik.edu.ge

Abstract

Human capital development is a product of complex and long-term integration of economic and social processes. Despite the variety of approaches in the economic literature regarding the processes of formation and use of human capital, the theoretical-methodological approaches used in the analysis of its impact on economic growth are imperfect, have many shortcomings, the obtained theoretical conclusions are not unequivocally supported by empirical data. In this regard, one of the most important problems of economic science is the development of theoretical and methodological approaches to analyze the mechanisms of influence of human capital. There is a need to develop and justify approaches to measuring and quantifying human capital.

The work broadly reviews the evolution of the concept of human capital in the history of economic thought, analyzes in detail the difficulties associated with the measurement and accounting of human capital, shows in modern conditions, in practice, what methods are implemented to calculate it. As a result of research, a theoretical model has been developed, its assumptions have been determined. Instead of traditional methodological methods, the research methodology assumes the use of inductive, data-driven approach. Issues of variable specification are justified. Accents are concentrated on the qualitative indicators of the development of education and science. Dimensionality reduction machine learning algorithms and techniques, strengths and weaknesses of each approach are discussed to calculate their aggregated single rate. As a result of the analysis, specific methods are selected and the conditions and limits of their use are given.

One of the obstacles to the practical implementation of the existing approach is the availability of the necessary data, depending on the countries and periods under study. Overcoming the mentioned problem consists in obtaining and replacing data with similar content, transforming and modifying similar data, or using them in a synthetic-analytical way or using other statistical methods. The presented methodology is general and thus allows for this.

At the next stage of the research, the practical approbation of the presented approach is provided - the calculation of human capital indicators, the analysis of their relative and dynamic changes over time, the establishment of interrelationships with the indicators of institutional development and economic growth.

Keywords: Human Capital, Institutions, Economic Growth, Economic Development

JEL: O15, O43, C43

DOI: <https://doi.org/10.52244/c.2023.11.1>

For citation: Tutberidze G., Ugulava G. (2023) Challenges and New Approaches to Measuring Human Capital. International Scientific Conference "Human Capital, Institutions, Economic Growth". Proceedings. Kutaisi University. pp. 9 - 33. DOI: <https://doi.org/10.52244/c.2023.11.1>

References:

- Alan, K. M. A., Altman, Y., & Roussel, J. (2008) Employee Training Needs and Perceived Value of Training in the Pearl River Delta of China: A Human Capital Development Approach, *Journal of European Industrial Training*, 32(1), p. 19-31.
- Acemoglu D., Angrist JD (2001) How large are human-capital externalities? Evidence from compulsory schooling laws. *NBER Macroeconomics Annual*. Pp. 9-59 Cambridge, MA MIT Press
- Acemoglu D., Johnson S., Robinson JA (2001) The colonial origins of comparative development: an empirical investigation. *American Economic Review* 91:1369-401
- Acemoglu D., Gallego F., Robinson JA. (2014) Institutions, Human Capital, and Development. *Annual Review of Economics*. 6:875-912
- Becker, G. (1993) *Human capital: A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education*. Third Edition. University of Chicago Press p.390
- Bevan, Wilson Lloyd (1894) "Sir William Petty: A Study in English Economic Literature" *Publication of the American Economic Association*. IX (4): 1-102.
- Bowman, M.J. (1969) *Economics of Education // Review of Educational Research*. 1969. Vol. 35. No

9. P. 641–670.

- Coleman J. S. (1990) *Foundations of social theory*. Belknap Press of Harvard University Press
- Crawford, R. (1991) *In the Era of Human Capital*. New York: Harpercollins
- De la Fuente, A. & Ciccone, A. (2002) *Le capital humain dans une économie mondiale sur la connaissance*. Rapport pour la Commission Européenne, Brussels
- Dolan, E., Lindsay D. (1992) *Market: microeconomic model*. St.-Petersburg. 477 p.
- Durlauf, N. S., & Johnson, A. P. (1995). Multiple regimes and cross-country growth behavior. *Journal of Applied Econometrics*, 10(4), 365–384
- Engel, E. (1883) *Der Werth des Menschen*. Berlin: Verlag von Leonhard Simion.
- Farr, W. (1897) *Equitable taxation of property*. Royal Statistical Society, XVI.
- Frank, R. H., & Bernanke, B. S. (2007). *Principles of Microeconomics*(3rded.). New York: McGraw-Hill/Irwin.
- Garavan, T.N., et al. (2001) *Human Capital Accumulation: The Role of Human Resource Development*. *Journal of European Industrial Training*, 25 (2), p. 48-68.
- Ginsburgh, Victor and Throsby, David. (2006) *Human Capital and Artists' Labour Market*. Ch. 24 in *Handbook of the Economics of the Arts and Culture*, Amsterdam, North Holland Elsevier, URL: http://eprints.bournemouth.ac.uk/16264/3/Human_Capital_and_Artists_labour_Markets.pdf
- Glaeser EL., La Porta R., Lopez-de-Silanes F., Shleifer A. (2004) *Do institutions cause growth?* *Journal of Economic Growth* 9:271-303
- Hanushek E., Wößmann, L. (2007) *The Role of Education Quality in Economic Growth*. World Bank Policy Research Working Paper 4122.
- Heckman, J. J. (2006). *Skill formation and the economics of investing in disadvantaged children*. *Science*, 312, 1900–1902
- Jagadish, H. V. (2015). *Big data and science: Myths and reality*. *Big Data Research*, 2(2), 49–52.
- Javorcik, B. S. (2004). *Does foreign direct investment increase the productivity of domestic firms? In search of spillovers through backward linkages*. *American Economic Review*, 94(3), 605–627
- Jones, F. B. (2014). *The human capital stock: A generalized approach*. *American Economic Review*, 104(11), 3752–3777
- Jorgenson, D.W., Fraumeni, B.M. (1992) *The Output of the Education Sector / Z. Griliches (ed.)*. *Output Measurement in the Services Sector*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Kalaitzidakis, P., Mamuneas, T., Savvides, A., & Stengos, T. (2001). *Measure of human capital and nonlinearities in economic growth*. *Journal of Economic Growth*, 6, 229–254
- Kendrick, J. (1976), *The Formation and Stocks of Total Capital*. New York, Columbia University Press for NBER.
- Ketteni, E., & Mamuneas, P. (2007). *Nonlinearities in economic growth: A semiparametric approach applied to information technology data*. *Journal of Macroeconomics*, 29(3), 555–568
- Kiker, B. F. (1966) *The Historical Roots of the Concept of Human Capital*//*Journal of Political Economy*, Vol. 74, No. 5, pp. 481-499.
- Kwon, Dae-bong. (2009) *Human Capital and Its Measurement* //The 3rd OECD World Forum on «Statistics, Knowledge and Policy»
- Laroche M., Mérette M., Ruggeri G. C. (1999) *On the concept and dimensions of human capital in a knowledge-based economy context*. *Canadian Public Policy – Analyse de Politiques*.
- List, Friedrich. (1928) *The National System of Political Economy*. Translated by Sampson S. Lloyd. New York: Longmans, Green & Co.
- Lucas R.E. (1988) *On the Mechanics of Economic Development* // *Journal of Monetary Economics*. P. 3–42.
- Manuelli, R. E., & Seshadri, A. (2014). *Human capital and the wealth of nations*. *American Economic Review*, 104(9), 2726–2762
- Marshall, A. (1890) "Principles of Economics"
- McCulloch, J. R. (1870) *The Principles of Political Economy*. Alex. Murray & Son.
- North, D. C., & Thomas, R. P. (1973). *The rise of the western world. A new economic history*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rastogi, P.N.(2002) *Knowledge Management and Intellectual Capital as a Paradigm of Value Creation*. *Human Systems Management*, 21 (4), p. 229-240.

- Rodriguez, P. J., & Loomis, R. S. (2007) A New View of Institutions, Human Capital, and Market Standardization. *Education, Knowledge & Economy*, 1(1), 93–105.
- Romer, P. M. (1990) Endogenous Technological Change. *Journal of Political Economy*, 98(5), p. 71–102 // URL: <http://people.stern.nyu.edu/promer/Endogenous.pdf>
- Sasso, S., & Ritzen, J. (2019). Sectoral cognitive skills, R&D, and productivity: A cross-country cross-sector analysis. *Education Economics*, 27(1), 35–51
- Smith, A. (1776) *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*
- Shmueli, G., & Koppius, O. R. (2011). Predictive analytics in information systems research. *MIS Quarterly*, 35(3), 553–572
- Thurow L. (1970) *Investment in Human Capital*. Belmont
- UNDP. *Human Development Reports. Human Development Index (HDI)* URL: <https://hdr.undp.org/data-center/human-development-index#/indicies/HDI>
- World Bank. *The Human Capital Project*. Washington, DC. URL: <http://hdl.handle.net/10986/30498>
- Wolfgang Maass, Jeffrey Parsons, Sandeep Puro, Veda C. Storey, Carson Woo. (2018) Data-Driven Meets Theory-Driven Research in the Era of Big Data: Opportunities and Challenges for Information Systems Research. *Journal of the Association for Information Systems*. 19(12), 1253-1273
- Xiaobei Zhang, Xiaojun Wang (2021) Measures of human capital and the mechanics of economic growth, *China Economic Review*, 68, 101641

ეკონომიკის პოსტპანდემიური პერიოდის ძირითადი ნიშნები და თავისებურებანი

იოსებ არჩვაძე

ეკონომიკის დოქტორი, პროფესორი, ქუთაისის უნივერსიტეტი
ioseb.archvadze@unik.edu.ge

აბსტრაქტი

სტატიაში განხილულია ის ცვლილებები, რომლებსაც ადგილი აქვთ გლობალიზაციის პროცესსა და საზოგადოებრივ ცხოვრებაში პოსტპანდემიურ პერიოდში. ხაზგასმულია, რომ ადგილი აქვს არა გლობალიზაციის დასრულებას, არამედ გლობალიზაციის პროცესის ტრანსფორმაციას, ჰიპერგლობალიზაციის ნაცვლად გლობალიზაციის პროცესის შენელებას და მის „ჭერჭვემ“ ახალი პოლიტიკური, სამხედრო და რეგიონული კავშირებისა და ალიანსების ფორმირებას: აგრესიული გლობალიზაციის პროცესი იცვლება ქვეყნების დია პროტექციონიზმით, ფინანსური-ეკონომიკური ბლოკების ფორმირებით და შესაბამისი სამრეწველო პოლიტიკით, რომელსაც საფუძვლად უდევს რეგიონული პრინციპი და გარკვეული იდეოლოგიური კონცეპტი, ნარატივი, ფასეულობათა სისტემა და ეკონომიკურ ინტერესთა სეგმენტური ან სისტემური თანხვედრა.

აღნიშნული განაპირობებს მსოფლიოში განვითარებულმა, მართლაც და გლობალური მნიშვნელობის ისეთმა პროცესებმა და მოვლენებმა, როგორებიცაა კოვიდპანდემია, აშშ-ჩინეთის მზარდი კონკურენცია და რუსეთ-უკრაინის ომი.

აღნიშნულ პირობებში ეროვნული სახელმწიფოები არა თუ თანდათან იბრუნებენ პოლიტიკურ პოზიციებს, არამედ გადადიან „სტრატეგიულ შეტევაზე“ თავიანთი უფლებების, შესაძლებლობებისა და საზოგადოების წევრებზე ზემოქმედებისა და კონტროლის განხორციელების მხრივ. იმავედროულად, საგრძნობლად იზრდება ტრანსნაციონალური კორპორაციების როლი და მნიშვნელობა. ყოველივე ეს იწვევს წინააღმდეგობის ზრდას, ერთი მხრივ, პიროვნული თავისუფლებისა და სუვერენიტეტის სფეროების პრაქტიკულ რეალიზაციასა და, მეორე მხრივ, სახელმწიფოსა და ტრანსნაციონალური კორპორაციების როლის გაძლიერებას შორის.

სახელმწიფოს გააქტიურებას და მის მზარდ როლს ეროვნული პროდუქტის გადანაწილებაში აქვს თანმდევი ნეგატიური ეფექტიც: სახელმწიფოს მზარდი როლი არა მარტო ზღუდავს ბაზარს, არამედ სერიოზულად აზიანებს კონკურენციას, როგორც განვითარების ფაქტორს. - გარანტირებული შეკვეთები, სახელმწიფო სახსრების საფუძველზე წარმოებული პროდუქციის გასაღების უზრუნველყოფა და ა.შ., ცალკეულ ბიზნესებს გარკვეულ პრივილეგიურებულ, ხოლო დანარჩენებს - აპრიორი არათანაბარ პირობებში აყენებს, აძლიერებს საზოგადოებაში უსამართლობის განცდას და ნეგატიურად მოქმედებს სოციალური სტაბილურობისა და მდგრადი განვითარების უზრუნველყოფისათვის.

თანამედროვე ტექნოლოგიების გამოყენების პირობებში, ერთი მხრივ, გაიზრდება რესურსების გადაადგილების სიჩქარე დედამიწის ერთი კუთხიდან მეორეში, მეორე მხრივ კი სულ უფრო გაიზრდება ადგილობრივი რესურსების როლი წარმოების საბოლოო შედეგების მიღწევაში, რაც გამოხატულებას ჰპოვებს წარმოების აბსოლუტური გლობალიზაციიდან შეფარდებით ლოკალიზაციაზე გადასვლაში.

პანდემიამ მძლავრი იმპულსი მისცა ისეთ ნოვაციებს, ტექნოლოგიურ სიახლეებს, როგორებიცაა ინტერნეტ-ვაჭრობა, შეკვეთით საქონლის მიტანა, ამანათებით საქონლის მიწოდება; დრონები სულ უფრო ფართოდ გამოიყენება საქონლის ადრესატამდე მისატანად, რობოტოტექნიკისა და ხელოვნური ინტელექტის გამოყენება საქმიანობის პრაქტიკულად ყველა სფეროში. ეს მნიშვნელოვან ცვლილებებს იწვევს არა მარტო სამუშაო ადგილებისა და დასაქმების სტრუქტურაში. - ამ დროს კომპანიებისა და მათი აქციონერების მოგების ზრდასთან ერთად უმუშევრად რჩება მომუშავეთა საგრძნობი ნაწილი, ხდება მათი გაღარიბება. მცირდება სოციალური ლიფტების მასშტაბები, მათი სიჩქარე და „ტვირთამწეობა“. შესაბამისად, რეალური ხდება საფრთხე ქონებრივი პოლარიზაციისა და საზოგადოების სხვადასხვა ფენებს შორის წინააღმდეგობის ზრდისკენ.

მზარდმა უთანაბრობამ შეიძლება გამოიწვიოს „არსებობის საშუალებების კრიზისი“. ეს კი, თა-

ვის მხრივ, გამოიწვევს დევნილთა რაოდენობის ზრდას. იძულებითი მიგრაცია შეიძლება გახდეს უახლოესი ათწლეულში ერთერთი სერიოზული გლობალური გამოწვევა, რაც მაპროვოცირებელი ფაქტორის როლს შეასრულებს გეოპოლიტიკურ კონფლიქტებისა და ქვეყნებს შიგნით სოციალურ დამაბულობის წარმოქმნისათვის, იქნება პირდაპირი რეპუტაციული და ეკონომიკური დარტყმა გლობალიზაციის პროცესებისათვის.

უკვე თამამად შეიძლება ითქვას, რომ კოვიდ-პანდემიის პერიოდის ხანგრძლივობაზე მეტი მისი ნეგატიური შედეგების სრული დაძლევისათვის საჭირო პერიოდი იქნება.

საკვანძო სიტყვები: პანდემია, სახელმწიფო, ეკონომიკა, რესურსები, განვითარება

JEL: E6; F6

DOI: <https://doi.org/10.52244/c.2023.11.2>

ციტირებისათვის: არჩვაძე ი. (2023) ეკონომიკის პოსტპანდემიური პერიოდის ძირითადი ნიშნები და თავისებურებანი. საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია „ადამიანური კაპიტალი, ინსტიტუტები, ეკონომიკური ზრდა“. შრომების კრებული. ქუთაისის უნივერსიტეტი. გვ. 34 - 46. DOI: <https://doi.org/10.52244/c.2023.11.2>

შესავალი

თანამედროვე ცივილიზაციამ მის წინაშე მდგარი პრობლემებიდან და რისკებიდან ერთერთი მრისხანე გამოწვევა კორონავირუსის სახით ფაქტობრივად დაამარცხა და თუ მთლიანად ვერ მოსპო, საგრძნობლად დაასუსტა და უკუაგდო. თუ გლობალური მასშტაბით 2020 წელს დაავადებათა საერთო რაოდენობა შეადგენდა 83.9 მილიონს, ხოლო ლეტალურ შემთხვევათა რაოდენობა - 1.8 მილიონს, 2021 წლისთვის ეს მაჩვენებელი გაიზარდა, შესაბამისად, 204.6 მილიონამდე და 3.6 მილიონამდე; 2022 წელს დაავადებათა რაოდენობამ მოიმატა 376.8 მლნ.-მდე, ხოლო ლეტალურ შემთხვევათა რაოდენობამ იკლო და 1.2 მლნ. შეადგინა. 2023 წელს როგორც ერთი, ისე მეორე მაჩვენებლით ადგილი აქვს საგრძნობ კლებას: იანვარ-სექტემბრის მანძილზე მსოფლიოში აღნიშნული სიმპტომით რეგისტრირებულთა რაოდენობამ 30.7 მლნ. შემთხვევა, ხოლო ლეტალურ შედეგების რაოდენობამ - მხოლოდ 222.9 ათასი შეადგინა, რაც თვეზე გადაანგარიშებით, 2021 წლის საშუალო თვიურ მაჩვენებლებზე, შესაბამისად, 5.0-ჯერ და 12.1-ჯერ ნაკლებია.

ანალოგიური, თუმცა გაცილებით ინტენსიური, ტენდენციები შეინიშნება საქართველოშიც. - 2023 წლის იანვარ-სექ-

ტემბრის საშუალო თვიური მაჩვენებელი 2021 წლის მაჩვენებელზე ნაკლებია: ინფიცირებათა რაოდენობით - 13.1-ჯერ, ლეტალური შემთხვევებით კი - 172.3-ჯერ.

ამასთან, კოვიდზე აღნიშნულ ტაქტიკურ თუ სტრატეგიულ გამარჯვებას უმსხვერპლოდ არ ჩაუვლია. - გარდა ადამიანური დანაკლისისა, მას თან სდევდა პირდაპირი ეკონომიკური დანაკარგები - წარმოების შემცირების, ეკონომიკის საგრძნობი შეკუმშვისა და უმუშევრობის ზრდის სახით. აღნიშნულის გარდა, კოვიდ19-ის დამარცხებისა და შემდგომი განვითარების პროცესმა უფრო თვალსაჩინო გახადა მთელი რიგი ცვლილებები, რომლებიც შეინიშნება როგორც ადამიანთა მენტალობასა და ქვევაში, ისე წარმოების ორგანიზებისა და გაცვლის პროცესებში, აგრეთვე სახელმწიფოთაშორისი ურთიერთობებსა და მსოფლიო გლობალური წესრიგის უზრუნველყოფის ფორმებისა და მეთოდების ტრანსფორმაციაში.

სახელმწიფოთა ახალი როლი და ფუნქციები

იმის გარდა, რომ კოვიდპანდემიამ მილიონობით ადამიანი იმსხვერპლა, გლობალური ეკონომიკა შემცირდა, სხვადასხვა შეფასებებით, 8-დან 13 ტრილიონ დოლარამდე, სამუშაო ადგილებმა იკლო რამდე-

ნიმე ათეული მილიონით¹, რითაც სერიოზული დარტყმა მიიღო გლობალიზაციის პროცესმა, როგორც ასეთმა. გლობალური ეკონომიკა, თავისი მასშტაბებით, გადასროლილი აღმოჩნდა დაახლოებით ორი წლით უკან, ხოლო ფუფუნების საგნების ბაზარი - დაახლოებით 9-10 წლით უკან, ანუ 2011 წლის დონეზე.² განვლილი პერიოდის განმავლობაში მიმდინარე პროცესების საფუძველზე შეიძლება დავასკვნათ, რომ:

არ გამართლდა არაერთი ექსპერტისა და პოლიტიკოსის პროგნოზი გლობალიზაციის დასრულების თაობაზე, რომელსაც თავის დროზე მხარს უმაგრებდა აშშ-ის იმდროინდელი პრეზიდენტი დონალდ ტრამპიც, რომელმაც გლობალიზაციის ეპოქა დასრულებულად მიიჩნია.³

რა შეიძლება ითქვას ამის თაობაზე?

ფაქტობრივად, **ადგილი აქვს არა გლობალიზაციის დასრულებას, არამედ გლობალიზაციის პროცესის ტრანსფორმაციას** - ჰიპერგლობალიზაციის ნაცვლად ვხედავთ გლობალიზაციის პროცესის შენელებას და ამ გლობალიზაციის „ჭერქვეშ“ ორგვარი კავშირების, ალიანსების ფორმირებას. ყველაფერს რომ თავისი სახელი დაერქვას, *აგრესიული გლობალიზაციის პროცესი იცვლება ქვეყნების ღია პროტექციონიზმით*,

ფინანსური-ეკონომიკური ბლოკების ფორმირებით და შესაბამისი სამრეწველო პოლიტიკით, რომელსაც საფუძვლად უდევს რეგიონული პრინციპი და გარკვეული იდეოლოგიური კონცეპტი, ნარატივი, ფასეულობათა სისტემა და ეკონომიკურ ინტერესთა სეგმენტური ან სისტემური თანხვედრა.

ჰიპერგლობალიზაციაზე უარის თქმის ერთერთ განმსაზღვრელ ფაქტორს წარმოადგენდა არა მარტო პანდემიით გამოწვეული დისონანსი ეკონომიკურ ურთიერთობებსა და კავშირებში, არამედ უფრო მეტად ის, რომ გლობალიზებულ ეკონომიკას არ ჰქონდა გლობალური მართვის ეფექტიანი სისტემა, ავტორიტეტულ საერთაშორისო ორგანიზაციებს (სსფ, მსოფლიო ბანკი, შრომის საერთაშორისო ორგანიზაცია, მსოფლიო სავაჭრო ორგანიზაცია და ა.შ.) კი, მიუხედავად ერთმანეთთან მჭიდრო საქმიანი და კომპლიმენტარული ურთიერთობებისა, არ გააჩნდათ ადეკვატური ინსტრუმენტები გლობალური მასშტაბით ეკონომიკური პოლიტიკის კოორდინაციისათვის.

კოვიდ-პანდემიის პირველ ეტაპზე, როდესაც ჯერ კიდევ არ არსებობდა შესაბამისი ეფექტური ვაქცინები, შიმში და პესიმიზმი მოიცვა საზოგადოების არც თუ მცირე ნაწილი. ზოგიერთი ექსპერტი და ანალიტიკოსი იმასაც კი წერდა, რომ ქალაქები კრეატიული სივრცეებით, ღია კაფეებით, ტურისტებითა და უბრალოდ რიგითი მოქალაქეებით გადავსებული პარკები და ბულვარები, წარსულს ბარდებოა. წარმოების მასშტაბების შემცირება, შესაბამისი პროცესების ერთგვარი დაპაუზება აძლიერებდა ამგვარ საფრთხეს.

საბედნიეროდ, ასეთი აპოკალიპტური პროგნოზები არ გამართლდა.

პანდემიის პირობებშიც კი საზოგადოებრივი ცხოვრებისა და ბიზნესის დაპაუზება ნამდვილად არ იყო გლობალური და

¹ პანდემიამ და ამის გამო ეკონომიკის გლობალურმა დაპაუზებამ **მხოლოდ დასახლებული პოზიციების მიხედვით** სულ რაღაც 6-8 კვირის მანძილზე სამუშაოს გარეშე დატოვა თითქმის მილიარდი კაცი - მსოფლიოს სამუშაო ძალის დაახლოებით 22 პროცენტი. - იხ. IMF World Economic Outlook, April, 2020.

² იხ. Bpn.ge, 8.04.2020. - <https://www.bpn.ge/article/67749-pupunebis-sagnebis-bazari-2011-clis-dones-ubrundeba>

³ იხ. ტრამპი - კორონავირუსმა აჩვენა, რომ გლობალიზაციის ერა დასრულდა. Bfm.ge, 14.05.2020 <http://bfm.ge/%e1%83%a2%e1%83%a0%e1%83%90%e1%83%9b%e1%83%9e%e1%83%98-%e1%83%99%e1%83%9d%e1%83%a0%e1%83%9d%e1%83%9c%e1%83%90%e1%83%95%e1%83%98%e1%83%a0%e1%83%a3%e1%83%a1%e1%83%9b%e1%83%90-%e1%83%90%e1%83%a9/>

აბსოლუტური. - არ დაფრინავდნენ თვითმფრინავები (თუმცა საერთაშორისო საავიაციო რეისების რაოდენობა შემცირდა 87 პროცენტით⁴), მაგრამ შეზღუდვა ფაქტობრივად არ შეხებიათ მატარებლებს, დაიხურა ოფისები, მაგრამ შედარებით ნაკლებად - წარმოება და კიდევ უფრო ნაკლებად - მშენებლობები; შეიზღუდა გადაადგილებები, გასართობი ღონისძიებები, მაგრამ ღვთისმსახურობას სასულიერო პირები ჩვეულებრივ ასრულებდნენ; ერთი ხანობა დაიკეტა ფიტნეს-კლუბები, სილამაზის სალონები, სტომატოლოგიური კლინიკები, მაგრამ არა პოლიკლინიკები...

ვიმეორებთ, ზემოხსენებული პესიმისტური, აპოკალიპტური პროგნოზი არ გამართლდა და კაცობრიობამ გააგრძელა თავისი ევოლუციური გლობალური და მზარდი სოციალური ურთიერთობითი წინსვლა.

კოვიდ19-ის პიკური შემოტევიდან და მისი თანდათანობითი დასუსტების დაწყებიდან განვლილმა პერიოდმა დაადასტურა, რომ **პანდემიით გამოწვეული ეკონომიკური გლობალიზაციის შესუსტება მხოლოდ მოკლევადიანი, დროებითი მოვლენა აღმოჩნდა**. პანდემიამ ვერ შეძლო გლობალიზაციის ისეთი უპირატესობის უფულვებელყოფა, როგორცაა ეროვნული ეკონომიკების ზრდაში შეტანილი წვლილი ვაჭრობისა და შრომის საერთაშორისო დანაწილებით, სარგებლობა მასშტაბის ეკონომიის უპირატესობებით. შედეგად, ზეთუ ჰიპერგლობალიზაციის ნაცვლად, ჩვენ მივიღეთ ზომიერი, **უკეთესი ფორმის გლობალიზაცია**, სადაც გაცილებით უკეთაა დაბალანსებული ეკონომიკური მიზანშეწონილობა.

შეიძლება ითქვას, რომ:

⁴ იხ. Дмитрий Мигунов. В пролете: развалится ли мировая авиандустрия под напором эпидемии. Перевозчики и самолетостроители теряют миллиарды долларов в денью – «Известия», 3 мая 2020.

ა) გლობალიზაცია არ ჩერდება, თუმცა ჰიპერგლობალიზაციას ფაქტობრივად, დაესვა წერტილი;

ბ) ეროვნული სახელმწიფოები არა თუ თანდათან იბრუნებენ პოლიტიკურ პოზიციებს, არამედ გადადიან „სტრატეგიულ შეტევაზე“ თავიანთი უფლებების, შესაძლებლობებისა და საზოგადოების წევრებზე ზემოქმედებისა და კონტროლის განხორციელების მხრივ;

გ) იმ ფორმის სახელმწიფოს, რომელშიც მივეჩვიეთ ცხოვრებას, ორი მთავარი მესაფლავე ყავს **გლობალური მიგრაცია** და **ციფრული რევილუცია**. კაცობრიობის ისტორიაში ასეულობით მილიონი ადამიანი საქმიანობს არა იქ, სადაც ცხოვრობს, ან პირიქით - საქმიანობს არა ოფისში, არამედ თავის საცხოვრებელ ადგილას და ეს პროცესი განსაკუთრებით პოსტპანდემიურ პერიოდში გაძლიერდა.

ჰიპერგლობალიზაციის, ზეგლობალიზაციის ჩანაცვლება გლობალიზაციის ზომიერი ფორმებით განაპირობებს მსოფლიოში განვითარებულმა, მართლაც და გლობალური მნიშვნელობის ისეთმა პროცესებმა და მოვლენებმა, როგორებიცაა:

ა) *კოვიდპანდემია*. ამ ფაქტორს უკავშირდება მიწოდების ტრადიციული, ათეული წლების განმავლობაში ჩამოყალიბებული ჯაჭვების ჩაჭრა და გადაფორმირება, რომელიც პანდემიის შემდეგ შეჩერდა, მაგრამ სრული სახით პანდემიამდელ დონეს არ დაბრუნებია;

ბ) *აშშ-ჩინეთის მზარდი კონკურენცია*. - ბოლო წლებში ჩინეთის ეკონომიკის სწრაფი ზრდის გამო გამოიკვეთა ჩინეთ-ამერიკის დაპირისპირება არა მსოფლიოს ამა თუ იმ რეგიონში, არამედ გლობალურად, მათ შორის ეს კარგად იგრძნობოდა ამ რამდენიმე წლის წინ აშშ-ის მაშინდელი სახელმწიფო მდივნის მაიკ პომპეოს განცხადებაში ანაკლიის პორტის მშენებლობაზე ჩინეთის დაშვების მიუღებლობის თაობაზე. ამას-

თან, ჩინეთს „თვალი უჭირავს“ ტაივანზე, რომელიც მსოფლიო ლიდერია მიკროპროცესორებისა და მიკროჩიპების წარმოებაში. ამ ასპექტით, ჩინეთის კონტროლის დამყარება ტაივანზე მკვეთრად გაზრდიდა სამრეწველო წარმოებაში ჩინეთის უპირობო ლიდერობას და დაასრულებდა აშშ-ის ეკონომიკური და ფინანსური ბატონობის ერას, რომელიც ისედაც სერიოზული გამოცდის წინაშე დგას, მათ შორის ბრიქსის იოჰანესბურგის სამიტის გადაწყვეტილებით (2023 წ. აგვისტო) აღნიშნული ორგანიზაციის პერსპექტიულ გაფართოებაზე. ჩინეთი აქტიურად ეძებს გლობალურ მოკავშირეებს, რომლითაც ის უფრო მყარად იგრძნობს თავს ამერიკასთან კონკურენციაში.

მსგავს ნაბიჯებს დგამს აშშ-იც, რომლის იდეაც G20-ის სამიტის ბოლოს ინდოეთის ოკეანის მარშრუტის თაობაზე პირდაპირ ისახავს ჩინეთისა და მისი „ერთი სარტყელი, ერთი გზის“ როლის დაკნინებას და მაქსიმალურად „თამაშგარე მდგომარეობაში“ დატოვებას.

გ) *რუსეთ-უკრაინის ომი*. ამ ომის გამო რუსეთისადმი დაწესებულმა სანქციებმა მნიშვნელოვნად დააჩქარა გლობალური ბაზრების გადანაწილება. ამასთან, ამ ომში რუსეთის გამარჯვება წახალისებდა ჩინეთს, ძალისმიერი გზით გადაეწყვიტა თავისი სტრატეგიული, ზემოხსენებული პრობლემა - ტაივანის შემოერთება. რუსეთის გამარჯვება დაასამარებს ცივილიზებულ მსოფლიო წესრიგს, ქვეყნების სუვერენიტეტისა და ტერიტორიული მთლიანობის პატივისცემას, გზას გაუხსნის საერთაშორისო ასპარეზზე ძალისმიერ, რეიდერულ ქვევას, სადაც საკუთარი ინტერესების რეალიზაციის საფუძველი მხოლოდ ძალა, ძალისმიერი მეთოდები იქნება. რუსეთის გამარჯვებისა და სხვა სახელმწიფოსათვის ძალისმიერი გზით ტერიტორიის წართმევის პრეცედენტი მსოფლიო წესრიგში სრულ ქაოსსა და განუკითხაობას

შემოიტანდა.

ასეთ პირობებში ოპტიმალური იქნებოდა რუსეთის დამარცხება და მრავალპოლუსიანი მსოფლიო. ამას უკვე აშშ-იც აღიარებს სახელმწიფო მდივნის ენტონი ბლინკენის პირით, რომელმაც განაცხადა, რომ ერთპოლუსიანი მსოფლიო დამთავრდა⁵.

ერთი რამე, რაც თვალშისაცემია პოსტპანდემიურ პერიოდში, ესაა ტრანსნაციონალური კორპორაციების როლისა და მნიშვნელობის საგრძნობი ზრდა. უკვე დღეს მსოფლიოს 10 უმსხვილესი კომპანიის აქტივების ჯამური ღირებულება (თითქმის 11 ტრილიონი აშშ დოლარი) აღემატება მსოფლიოს ყველაზე ღარიბი (პირდაპირი და გადატანითი მნიშვნელობით) 160-ზე მეტი ქვეყნის ჯამურ ეროვნულ პროდუქტს, ისევე როგორც გაერთიანებული სამეფოს, საფრანგეთის, იტალიისა და კანადის ერთობლივ პროდუქტთა ჯამს.

ასეთ პირობებში, არ შეიძლება, რომ არ გაიზარდოს წინააღმდეგობა, ერთი მხრივ, პიროვნული თავისუფლებისა და სუვერენიტეტის სფეროების პრაქტიკულ რეალიზაციასა და, მეორე მხრივ, სახელმწიფოსა და ტრანსნაციონალური კორპორაციების როლის გაძლიერებას შორის.

ამასთან, სახელმწიფოს როლისა და საზოგადოების წევრთა პიროვნულ თავისუფლებას შორის ოპტიმალური თანაფარდობის დადგენის პროცესში სახელმწიფოს, როგორც ინსტიტუტის კონკურენტი, სწორედ მსხვილი კომპანიები და ტრანსნაციონალური კორპორაციები გამოდიან. მათ შორის ბრძოლა გარდამავალი უპირატესობით ხორციელდება და საბოლოო ჯამში, მსხვილი კაპიტალის ინტერესების რეალიზაციას ემსახურება.

⁵ Antony Blinken: The Post-Cold-War Era is Over. 13 September, 2023. <https://washingtondc.jhu.edu/news/antony-blinken-the-post-cold-war-era-is-over/>

ორი მაგალითი:

1952 წლიდან, „ჯენერალ მოტორსის“ პრეზიდენტ ჩარლზ უილსონის მიერ სენატში აშშ თავდაცვის მინისტრად დანიშვნასთან დაკავშირებულ მოსმენებზე გაკეთებული განცხადება - „რაც კარგია „ჯენერალ მოტორსისთვის“, ის კარგია ამერიკისათვის“; ხატოვან გამოთქმად იქცა და ათეული წლების მანძილზე ამ ქვეყნის თავისუფალი ბაზრის სიმბოლოდ აღიქმებოდა. თუმცა 2020 წელს COVID-19 პანდემიის პერიოდში აშშ პრეზიდენტმა დონალდ ტრამპმა ამ კომპანიას ხისტად მოსთხოვა საქმიანობის პროფილის შეცვლა და სასუნთქი აპარატების წარმოების დაწყება კორონავირუსით დაავადებულთა დასახმარებლად, სახელმწიფომ ფაქტობრივად „ჯენერალ მოტორსს“ უთხრა, რომ მან უნდა აწარმოოს ის პროდუქცია და იმ რაოდენობით, რაც კარგია, საჭიროა, აუცილებელია ამერიკისა და მისი მოსახლეობისათვის. და სახელმწიფოს ამ პოლიტ-ეკონომიკურ ვერდიქტს ეს კომპანია უდრტვინველად დაემორჩილა...

მეორე მხრივ, სახელმწიფო ინსტიტუტები დგამენ ნაბიჯებს, რაც მსხვილ კაპიტალს, კორპორაციებს „სუნთქვას უადვილებს“ და უზრუნველყოფს მათ კომერციულად მომგებიან ფუნქციონირებას. აშშ მთავრობამ 2008 წლის გლობალური ფინანსური კრიზისისაგან ქვეყნის ფინანსური სისტემის, პირველ რიგში, საბანკო სექტორის დასაცავად მაშინდელი ფინანსთა მინისტრის პოლსონის ინიციატივით, ფედერალური ბიუჯეტიდან გამოყო 700 მილიარდი აშშ დოლარი.

პანდემიის პირობებში სახელმწიფოს როლის გაძლიერებამ და რესურსების მობილიზაციამ და მათმა გამოყენებამ დიდი როლი შეასრულეს პანდემიის შედარებით მოკლე ვადებში დაძლევაში. თუმცა ამას აღარ მოყოლია სახელმწიფოს როლის „საწყის“, პანდემიამდელ დონეზე დაბრუნება.

- მაგალითად, ევროკავშირში პანდემიის პირველსავე წელს საბიუჯეტო ხარჯების მოცულობა 4 პუნქტით გაიზარდა. ანალოგიურ ტენდენციას ჰქონდა ადგილი საქართველოშიც, სადაც 2020 წელს სახელმწიფო ბიუჯეტის ხარჯების 21.4-პროცენტის ზრდისას (იმ წელს მშპ-ის 3.8%-ით შემცირების პირობებში) ხარჯები ჯანდაცვაზე გაიზარდა 53.2 პროცენტით, ხოლო სოციალურ დაცვაზე - 43.9 პროცენტით. საპირისპირო სურათი გვაქვს პოსტპანდემიური პერიოდისთვის: 2022 წელს 2020 წელთან შედარებით ჯანდაცვის ხარჯები გაიზარდა მხოლოდ 9.9 პროცენტით, სოციალური დაცვის ხარჯები - კიდევ უფრო ნაკლებად 4.2 პროცენტით, სამაგიეროდ ხარჯებმა საერთო დანიშნულების სახელმწიფო მომსახურებაზე მოიმატა 26.0 პროცენტით.

მაგრამ სახელმწიფოს გააქტიურებას და მის მზარდ როლს ეროვნული პროდუქტის გადანაწილებაში აქვს თანმდევი ნეგატიური ეფექტიც: სახელმწიფოს მზარდი როლი არა მარტო ზღუდავს ბაზარს, არამედ სერიოზულად აზიანებს კონკურენციას, როგორც განვითარების ფაქტორს. - გარანტირებული შეკვეთები, სახელმწიფო სახსრების საფუძველზე წარმოებული პროდუქციის გასაღების უზრუნველყოფა და აშ., ცალკეულ ბიზნესებს გარკვეულ პრივილეგიურებულ, ხოლო დანარჩენებს - აპრიორი არათანაბარ პირობებში აყენებს, აძლიერებს საზოგადოებაში უსამართლობის განცდას და ნეგატიურად მოქმედებს სოციალური სტაბილურობისა და მდგრადი განვითარების უზრუნველყოფისათვის.

პანდემიამ წერტილი დაუსვა მითს ბაზრის ყოვლისშემძლეობის შესახებ. ეს მითი, დერივატივების ფასეულობის თაობაზე გაბერილი საპნის ბუშტის მსგავსად გასკდა, რომლის მაპროვოცირებელი როლი სწორედ კოვიდპანდემიამ შეასრულა. ათეული წლების მანძილზე საზოგადოებრივ ცხოვრებაში საბაზრო ურთიერთობების მიზან-

მიმართულმა აბსოლუტიზაციამ ამ ურთიერთობების ფეტიშიზაცია გამოიწვია, რასაც ბუნებრივად მოყვა მზარდი წინააღმდეგობა ეკონომიკის სამომხმარებლო პროფილსა და რესურსების სულ უფრო მეტ შეზღუდულობას შორის. ამ პირობებში სახელმწიფოები ცდილობენ აღიდგინონ და გაიმყარონ საკუთარი როლი და ფუნქციები ეკონომიკური პროცესების ფორმირებასა და მართვაში, ისევე როგორც საზოგადოებრივი დოვლათის გადანაწილებასა და კონტროლში.

რა მოიტანა პოსტპანდემიურმა პერიოდმა ახალი ტექნოლოგიების გამოყენების ხაზით?

პანდემიამ მძლავრი იმპულსი მისცა ისეთ ნოვაციებს, ტექნოლოგიურ სიახლეებს, როგორებიცაა ინტერნეტ-ვაჭრობა, შეკვეთით საქონლის მიტანა, ამანათებით საქონლის მიწოდება; დრონები სულ უფრო ფართოდ გამოიყენება საქონლის ადრესატამდე მისატანად⁶, რობოტოტექნიკისა და

ხელოვნური ინტელექტის გამოყენება საქმიანობის პრაქტიკულად ყველა სფეროში. ეს მნიშვნელოვან ცვლილებებს იწვევს არამარტო სამუშაო ადგილებისა და დასაქმების სტრუქტურაში. - ამ დროს კომპანიებიცა და მათი აქციონერების მოგების ზრდასთან ერთად უმუშევრად რჩება მომუშავეთა საგრძნობი ნაწილი, ხდება მათი გაღარიბება. მცირდება სოციალური ლიფტების მასშტაბები, მათი სიჩქარე და „ტვირთაძვეობა“.

პანდემიურმა პერიოდმა აშკარად გამოაჩინა რესურსების უფრო რაციონალურად ყირათიანად გამოყენების აუცილებლობა. და ეს ტრენდი ვრცელდება არამარტო საზოგადოებრივ წარმოებაზე, არამედ ინდივიდუალურ მოხმარებასა და პიროვნულ ზრდაზე. ამ უკანასკნელი ნიშნით დაბანდებული თანხა ემსახურება შრომის მწარმოებლურობისა და მშპ-ის ზრდას.

პოსტპანდემიურ პერიოდში დასაქმების ოვლანინ ფორმატი ნელ-ნელა იბრუნებს პანდემიის დროს დაკარგულ პოზიციებს, თუმცა სრულ დაბრუნებაზე საუბარი, დიდი ალბათობით, აღარ იქნება. მართალია, ონლაინ საქმიანობა გაცილებით იაფი ჯდება, მაგრამ იგი ამავე დროს იწვევს კოლექტივის ატომიზაციას, ერთიანობის კოროზიას. ამიტომ, ინფორმაციული ტექნოლოგიების თანამედროვე განვითარების დონე იძლევა შესაძლებლობას, უშუალოდ ოფისში სამუშაოდ დარჩნენ „შეუცვლელი“ თანამშრომლები, რომელთა საქმიანობა დაუკავშირდება მართვის, კოორდინაციისა და ახალი იდეების გენერირების საკითხებს, ან ის თანამშრომლები, რომელთა ადგილზე ყოფნა განპირობებულია სამუშაოს ტექნოლოგიური და ორგანიზაციული თავისებურებებით.

ოფისების შეკუმშვასა და დისტანციურ,

⁶ 2014 წელს ინტერნეტ-ვაჭრობის მოცულობამ 1.3 ტრილიონი აშშ დოლარი შეადგინა. 2021 წელს მან თითქმის 5 ტრილიონ დოლარს მიაღწია, ხოლო 2026 წლისთვის, სულ ცოტა, 8 ტრილიონი დოლარი იქნება.

მთელი საცალო ვაჭრობის 18% ელექტრონულ ვაჭრობაზე მოდის და ის ყოველწლიურად საშუალოდ 25 %-ით იზრდება.

სწრაფად იზრდება ამანათებით საქონლის მიწოდება. 2006 წელს მათი რაოდენობა 13-ჯერ ჩამორჩებოდა წერილების რაოდენობას, 2020 წელს თანაფარდობა იყო უკვე 1:2-თან, ხოლო 2025 წლისთვის მათი რაოდენობა გაუთანაბრდება ერთმანეთს.

დღის წესრიგში დგას მიწოდების პროცესის ავტომატიზაცია. ამის შემდეგი ნაბიჯი იქნება მიწოდებაში უპილოტო ავტომობილების და საფრენი აპარატების გამოყენება. ამასთან, დრონების ექსპლუატაცია 40-70 პროცენტით უფრო იაფი ჯდება შიგაწვის ძრავის მქონე ავტომობილებთან შედარებით.

შეკვეთილი საქონლის მიწოდებისათვის მსოფლიოში ამჟამად გამოიყენება 20 ათასი დრონი, რომელთა რაოდენობა 2026 წლისთვის გაიზრდება ერთ მილიონამდე. - იხ.: Место притяжения Как интернет-торговля делает жизнь миллионов людей лучше и поможет сэкономить. lenta.ru, 7.12.2021

<https://lenta.ru/brief/2021/12/07/zader/>

მათ შორის სახლიდან მუშაობას, თავისი ზღვარი აქვს. ბიზნესს და მეცნიერებას ავითარებენ ადამიანები, რომლებიც საჭიროებენ ინფორმაციისა და იდეების ურთიერთგაცვლას, ამ ურთიერთობის შედეგად ახალი იდეებითა და შთაგონებით დამუხტვას. ამიტომ სამეწარმეო და ბიზნეს-სფეროში **სამუშაო სივრცის** ცნება სულ უფრო მეტად დაიტვირთება **საკლუბო ფუნქციებით**. ამავე დროს, დასაქმების დისტანციურ, ონ-ლაინ ფორმას საკმაოდ წარმატებით იყენებენ აშშ-ში, სადაც მომსახურების ცალკეულ სახეობებზე, ინფორმაციის მიწოდებაზე თუ სასურველი შეკვეთის მიღებაზე ონ-ლაინ რეჟიმში ოპერატორების ფუნქციებს ასრულებენ შემკვეთებიდან 10 ათასზე მეტი კილომეტრით დაშორებული თანამშრომლები, რომლებიც ადგილმდებარეობით და მოქალაქეობრივი სტატუსით შედარებით სუსტად განვითარებულ ქვეყნებს წარმოადგენენ (მაგალითად, პაკისტანელი და ინდოელი თანამშრომლები) და რომელთა ხელფასი აშშ-ის მოქალაქეთა ანალოგიურ ანაზღაურებაზე დაახლოებით 5-6-ჯერ ნაკლებია.

ორი მნიშვნელოვანი გაკვეთილი, რაც აღნიშნულმა პერიოდმა მოიტანა:

ჯერ ერთი, აშკარაა, რომ მეცნიერულ-ტექვადი ჯანდაცვა და სამედიცინო ტექნოლოგიები გახდებიან ეკონომიკური ზრდისა და გლობალური კონკურენტუნარიანობის ამალღების სულ უფრო მზარდი და ანგარიშგასაწევი ფაქტორები;

მეორე - პანდემიის პერიოდმა დაადასტურა, რომ ბაზრის ყოვლისშემძლეობის მითი, როგორც უკვე ითქვა, საბოლოოდ დაძლეულია, ხოლო კრიზისის დროს ბაზრის უკიდველად თავისუფლების მომხრეების რაოდენობა, ისევე როგორც ომის დროს სანგარში მყოფი ათეისტებისა - კატასტროფულად მცირდება.

უახლოესი მომავლის ძირითად ტრენდებად უნდა მივიჩნიოთ მოქნილი სამუ-

შაო გრაფიკი და ინფორმაციული ტექნოლოგიების დამატებითი სერვისის კატეგორიიდან ახალ თვისობრიობაში გადასვლა - ახალი ბიზნეს-მოდელების რეალიზაციის საფუძველად გადაქცევა.

ინფორმაციული ტექნოლოგიების განვითარება წარმოუდგენელია ადამიანთაშორისი ურთიერთობების ფორმების დახვეწისა და თვისებრივად გაუმჯობესებული კომუნიკაციური პლატფორმების გარეშე. ეს პროცესი უკავშირდება სრულ თუ ზეავტომატიზაციას, რომელიც თავის გამოხატულებას პოულობს თანამშრომელთა და ზოგადად, ადამიანების შესახებ ინფორმაციის ერთ ბაზაში თავმოყრაში. უკვე ამჟამად ტექნოლოგიები იძლევიან საქმიანობის, აქტივობის სახეობის გამოცნობის შესაძლებლობას ადამიანთა მოძრაობების საფუძველზე. ეს, ერთი მხრივ, ზრდის ამ პერსონალის და ზოგადად, საზოგადოების წევრების კონტროლის შესაძლებლობას „უფროსი ძმის“ (- სახელმწიფოს) მიერ, მეორე მხრივ კი ქმნის საქმიანობის ეფექტიანობის ამალღების მნიშვნელოვან რესურსს.

თანამედროვე ტექნოლოგიების გამოყენების პირობებში, ერთი მხრივ, გაიზრდება რესურსების გადაადგილების სიჩქარე დედამიწის ერთი კუთხიდან მეორეში, მეორე მხრივ კი სულ უფრო გაიზრდება ადგილობრივი რესურსების როლი წარმოების საბოლოო შედეგების მიღწევაში, რაც გამოხატულებას ჰპოვებს წარმოების აბსოლუტური გლობალიზაციიდან შეფარდებით ლოკალიზაციაზე გადასვლაში.

მთლიანობაში, ინფორმაციული ტექნოლოგიების განვითარება, მისი საყოველთაო ხელმიწვდომობა შესაძლებლობას იძლევა, რომ ცხოვრება მნიშვნელოვნად გაიოლდეს და გაუმჯობესდეს. ამასთან, ეკონომიკის გაციფრების, ციფრული ტექნოლოგიების ფართომასშტაბიან გამოყენების თანმდევი ნეგატიური პროცესებია კიბერშეტევები, დესტრუქციული კონტენტისა და ფეიკური

ინფორმაციის გავრცელება, მგრძობიარე, პირადი ინფორმაციის გაჟონვა და ა.შ., რის წინააღმდეგაც მიმართული სამართლებრივი ბრძოლის საშუალებები და ფორმატი ჯერჯერობით აშკარად ჩამორჩება ხსენებული გამოწვევებით მიყენებულ ეკონომიკურ და რეპუტაციულ ზარალს. ამ მიმართულებით კანონშემოქმედებითი პროცესის „სიჩქარე - ინტერნეტამდელია“, მაშინ როდესაც ცვლილებები ტექნოლოგიებში „კოსმოსური სიჩქარით“ გვახსენებენ თავს. ამის გამო, როგორც რიკარდოსეული შეფარდებითი უპირატესობის თეორიის გამართლებით და რეალიზაციით უპირატესად ეკონომიკურად განვითარებული ქვეყნები სარგებლობდნენ, ასევე საინფორმაციო ტექნოლოგიებისა და გაციფრების ეპოქაში უპირატესად სარგებლობენ საინფორმაციო ტექნოლოგიების ისეთი გიგანტები, როგორებიცაა Amazon, Apple, Meta (Facebook) და Microsoft, რომლებიც მსოფლიო საზოგადოებრიობას და მომხმარებლებს სთავაზობენ საკუთარ უალტერნატივო კორპორაციულ წესებს, ახდენენ კონტენტის მოდიფიკაციას, შლიან ინფორმაციას ან პირიქით, ტოპ-დონეზე აჰყავთ ის და ა.შ.

ინფორმაციული ტექნოლოგიების სწრაფი განვითარების პარალელურად ასევე სწრაფად იცვლებიან გაციფრების სფეროს ტრენდებიც. - ხელოვნური ინტელექტი უკვე აღარ წარმოადგენს „ეზოტიკურ ხილს“ ბიზნეს-საქმიანობაში, ის სულ უფრო მეტი კომპანიისთვის ყოველდღიური საქმიანობის რუტინული კომპონენტი ხდება. თვით ტერმინი „გაციფრება“ ბევრს უკვე მოძველებულ ტერმინად მიაჩნია და აყენებს საკითხს მისი თანამედროვე რეალობის უფრო შესატყვისი სახელწოდებით ჩანაცვლებაზე.

დასკვნა

პანდემიამ, ადამიანურ და ეკონომიკურ ზარალთან ერთად, გარკვეული პოზიტიური, ერთგვარი ტრიგერის როლიც შეასრულა მეცნიერების განვითარებაში, ახალი ტექნოლოგიების დანერგვასა და გამოყენებაში, წარმოების, შრომის, მომსახურებისა და სწავლების ორგანიზებაში. იმას, რასაც ადრინდელ პირობებში წლები და ბიუროკრატიული ბარიერების თანდათანობითი დაძლევა დასჭირდებოდა, ეხლა სულ რამდენიმე თვეში გახდა შესაძლებელი.

აღნიშნული პროცესი მომავალშიც გაგრძელდება. შესაბამისად, **აუცილებლად მოხდება სამრეწველო რენესანსი** - ციფრული პლატფორმისა და ხელოვნური ინტელექტის, აგრეთვე ინტერნეტის, ბლოკჩეინის, რობოტიზაციისა და ა.შ. საფუძველზე.

ეკონომიკურ მიზანშეწონილებაში ოფშორიზაციისა და აუტსორსინგის ადგილს სულ უფრო მეტად დაიკავებს ე.წ. **friendshoring** - ანუ უპირატესობის მინიჭება ბიზნესის წარმოებისათვის არა იქ და არა იმათთან ერთად, ვისთანაც ეკონომიკურად მიზანშეწონილია, არამედ იქ და იმათთან, ვისი იურისდიქციაც შეიძლება ჩაითვალოს უსაფრთხოდ და „მეგობრულად“. ესაა ფაქტობრივად მსოფლიო ეკონომიკის „გლობალური ფრაგმენტიზაცია“, რისი მომსწრეებიც ჩვენ ამჟამად ვართ.

ამასთან, კოვიდ-19-მა და ომმა უკრაინაში ფაქტობრივად დაუსვა წერტილი გლობალიზაციის იმ ფორმას, რომელსაც ჰქონდა ადგილი თითქმის რვა ათეული წლის მანძილზე მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ და რომლის დასრულების პირველი ნიშნები ჯერ კიდევ 2007-2008 წლების მსოფლიო ფინანსური კრიზისის დროს გამოჩნდა. ამჟამად წინა პლანზე გამოდიან ეროვნული უსაფრთხოების, პოლიტიკური და ეკონომიკური ბლოკების საკითხები. ასეთ პირობებში არა თუ რჩება, არამედ ძლიერდება საფრთხე ხელისუფლებისა და ტრანს-ნაცი-

ონალური კომპანიების პასუხისმგებლობის შემცირებისა როგორც კონკრეტული ქვეყნის მოსახლეობისადმი, ისე გლობალურად - საყოველთაო მშვიდობისა და უსაფრთხოებისადმი. რუსეთ-უკრაინის ომმა აჩვენა, რომ ადგილი აქვს ერთი სახელმწიფოს (- რუსეთის) მცდელობას, საკუთარი უსაფრთხოების უზრუნველყოფის საბაზით განახორციელოს აგრესია სხვა სუვერენული სახელმწიფოს წინააღმდეგ.

პოსტპანდემიურმა პერიოდმა აშკარად გამოკვეთა რამდენიმე არსებითი გარემოება, რომლებიც დიდ როლს ასრულებენ ეკონომიკური პროცესების ორგანიზებასა და სამომხმარებლო ქცევაში.

ჯერ ერთი, შეიძლება უკვე თამამად ითქვას, რომ კოვიდ-პანდემიის პერიოდის ხანგრძლივობაზე მეტი მისი ნეგატიური შედეგების სრული დაძლევისათვის საჭირო პერიოდი იქნება. პირველ ეტაპზე ეს გამოვლინდა ლოჯისტიკურ კრიზისში და ინფლაციაში.⁷

მაგრამ მაღალი ინფლაცია ქვეყნების ცენტრალურ ბანკებს უზიძვებს გაზარდონ მონეტარული განაკვეთები. ჩნდება სესხებთან დაკავშირებული დეფოლტის საფრთხე. 2022 წელს გლობალური საგარეო ვალის მოცულობამ (235 ტრილიონი დოლარი) გლობალური ეკონომიკის 238 პროცენტი შეადგინა. - ეს 9 პუნქტით აღემატება 2019 წლის დონეს, ხოლო წინა, 2021 წლის

დონეს - 200 მილიარდი დოლარით.⁸ ეს კი, თავის მხრივ, დაარტყამს დაბალშემოსავლიანი შინამეურნეობების ეკონომიკურ კეთილდღეობას, მცირე და საშუალო ბიზნესს, რომელიც იბრძვის გაკოტრების თავიდან აცილებისათვის.

მეორე, პოსტპანდემიურ პერიოდში შეინიშნება **სამომხმარებლო განწყობის, მოტივაციისა და ქცევის ცვალებადობა**. ეს ეხება როგორც საქონლის შეძენის ფორმატის ცვლილებას, ისე სამომხმარებლო დოვლათის სამომხმარებლო კულტურის ცვლილებასაც. სერიოზული პრობლემები შეექმნათ სავაჭრო ცენტრებს - მოლესს, მათ სერიოზული კონკურენტი გამოუჩნდათ ონლაინ ვაჭრობის სახით.⁹ ბევრმა თავი დააღწია ბრენდულ ფეტიშიზაციას, აქცენტი ბრენდული საქონლიდან გადაიტანა ყოველდღიური, პრაქტიკული მოხმარების საქონელზე. თანაც კოვიდის პერიოდში სოციალური ურთიერთობების ონლაინ ფორმატი მისაღები და მოსახერხებელი აღმოჩნდა საქონლის შეძენებისთვის - პიცადან და შაურმადან დაწყებული, ძვირადღირებული ნივთებით დამთავრებული.

მესამე, პოსტპანდემიურ პერიოდში იზრდება ერთობლივი მოთხოვნა, შესაბამისად - წარმოება, მოთხოვნა სამუშაო ძალაზე. ეს კი, ზრდის როგორც დასაქმებულთა შრომის ანაზღაურებას და ამ ასპექტივაც

⁷ ამის თვალსაჩინო მაგალითია კონტეინერების ფრახტის საკმაო დროის მანძილზე კრიზისამდელ დონესთან შედარებით 6-ჯერ და მეტად გაძვირება უფრო ძვირი ღირდა, ხოლო ინფლაციის ტემპი აშშ-ში, ევროკავშირისა და ბევრ სხვა სახელმწიფოში ბოლო 40-წლიანი პერიოდის მაქსიმუმზე იყო. მაგალითად, აშშ-ში ინფლაციის ტემპი 2019 წელს იყო 1.8%, 2020 წელს იგი დაეცა 1.2%-მდე, თუმცა უკვე 2021 წელს იგი გაიზარდა 4.7%-მდე, ხოლო 2022 წელს - 8.0%-მდე. - ამაზე მაღალი ინფლაცია დაფიქსირდა მხოლოდ 1981 წელს - 10.3%.

ანალოგიური ტრენდი იყო ევროკავშირშიც. - აქ 2019 წელს წლიური ინფლაცია იყო 1.63%, 2020 წელს - 0.48%, 2021 წელს - 2.55% და 2022 წელს - 8.83%

⁸ იხ. Global Debt Is Returning To Its Rising Trend – Analysis. - eurasiareview., 16.09.2023 <https://www.eurasiareview.com/16092023-global-debt-is-returning-to-its-rising-trend-analysis/> მთლიანობაში, მსოფლიოში გლობალური სახელმწიფო ვალის სიდიდე ბოლო 4 წელიწადში 4-ჯერ და მეტად გაიზარდა - 2019 წლის 70 ტრილიონი აშშ დოლარიდან 2023 წლის 305 ტრილიონ დოლარამდე, ანუ გლობალური მშპ-ის 80.5 პროცენტიდან 290.5 პროცენტამდე.

⁹ ამერიკაში ვარაუდობენ ხუთიოდე წელიწადში მოსახლეობის რაოდენობა შემცირდება დაახლოებით 150-მდე (ამჟამად 700-მდე), 1980-იან წლებში კი 2500-ზე მეტი იყო. - იხ. Георгий Бовт, Добро пожаловать в торговый центр «Зомби-лэнд», «Газета.Ru», 10.09.2023

ამლიერებს ინფლაციის ტემპს.

მეოთხე, პოსტპანდემიური პერიოდი, სწრაფი, რევოლუციური გარღვევების საქმიანობის ამა თუ იმ სფეროში ახალი ტექნოლოგიების მიგნებისა და დანერგვის პროცესის დაჩქარების პირობებში ქმნის ნოყიერ ნიადაგს ცალკეულ პირთა თუ ამა თუ იმ საქმიანობის პროცესში ჩართულ პირთა შემოსავლების საშუალო ქვეყნისმიერ დონეზე უფრო მაღალი ტემპებით ზრდისთვის. ამის საფუძველზე სერიოზული პრობლემები შეექმნებათ ე.წ. „სოციალური ლიფტების“ მოძრაობას. მდიდრები საფუძვლიან განათლებას მისცემენ თავიანთ შვილებს, რის შესაძლებლობა აღარ ან ნაკლებად ექნებათ ღარიბი ოჯახის წევრებს, რის გამოც სიმდიდრე და სიღარიბე უკვე ავტონომიურ რეჟიმში იქნებიან კვლავწარმოებულნი. შესაბამისად, რეალური ხდება საფრთხე ქონებრივი პოლარიზაციისა და საზოგადოების სხვადასხვა ფე-

ნებს შორის წინააღმდეგობის ზრდისკენ. მზარდმა უთანაბრობამ შეიძლება გამოიწვიოს „არსებობის საშუალებების კრიზისი“. ეს კი, თავის მხრივ, გამოიწვევს დევნილთა რაოდენობის ზრდას. იძულებითი მიგრაცია შეიძლება გახდეს უახლოესი ათწლეულში ერთერთი სერიოზული გლობალური გამოწვევა, რაც მაპროვოცირებელი ფაქტორის როლს შეასრულებს გეოპოლიტიკურ კონფლიქტებისა და ქვეყნებს შიგნით სოციალურ დაძაბულობის წარმოქმნისათვის, იქნება პირდაპირი რეპუტაციული და ეკონომიკური დარტყმა გლობალიზაციის პროცესებისათვის.

მსოფლიო შედის ეკონომიკური კავშირებისათვის სერიოზული გამოწვევებისა და რყევების პერიოდში, რომლის პოლიტიკური, ეკონომიკური, სოციალური თუ დემოგრაფიული შედეგები ჯერ კიდევ არაა ბოლომდე გაცნობიერებული...

გამოყენებული ლიტერატურა

- იოსებ არჩვაძე (2020) კორონავირუსის პანდემიასთან დაკავშირებული გლობალური ცვლილებები (პოლიტ-ეკონომიკური ასპექტი). თბილისი, „მწიგნობარი“
- იოსებ არჩვაძე (2021) პანდემიის რეგიონული თავისებურებანი საქართველოში კორონავირუსის საწყის ეტაპზე. „გლობალიზაცია და ბიზნესი“ N11, გვ. 25-34
- იოსებ არჩვაძე (2021) ეკონომიკის დინამიკის კოვიდპანდემიაზე დამოკიდებულების ზოგიერთი ასპექტის შესახებ. „ინოვაციური ეკონომიკა და მართვა“ ტ. 8, გამოცემა 2
- იოსებ არჩვაძე (2021) პანდემიის სტარტის კორონასოციოლოგიური და კორონაეკონომიკური შედეგები საქართველოში. საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის მასალების კრებული “XXI ეკონომიკური, სოციალური, ეკოლოგიური და ტექნოლოგიური გამოწვევები”, გვ. 106-114
- ვლადიმერ პაპავა (2023) საქართველოს ეკონომიკის ძირითადი გამოწვევები კონფრონტაციული გლობალიზაციის პირობებში. V ეროვნული სამეცნიერო კონფერენცია “საქართველოს ეკონომიკის პოზიციონირება კონფრონტაციული გლობალიზაციის პირობებში”, თბილისი, გვ. 8-18
- Global Debt Is Returning To Its Rising Trend – Analysis. - eurasiareview, 16.09.2023
- Carolina Sanchez-Paramo (2021) COVID-19 leaves a legacy of rising poverty and widening inequality. World Bank Blog. <https://blogs.worldbank.org/developmenttalk/covid-19-leaves-legacy-rising-poverty-and-widening-inequality>
- Alexander Tvalchrelidze (2022) World economy after the COVID-19 pandemic: Opportunities and challenges. Nanotechnology Perceptions Vol. 18
- The Coronavirus Pandemic Will Forever Alter the World Order. WSJ, 3.04.2020.
- Jenna Ross. Mapped: GDP Growth by Country in 2021, 19.05.2022. - <https://advisor.visualcapitalist.com/gdp-growth-by-country-in-2021/>
- Георгий Бовт (2023) Добро пожаловать в торговый центр «Зомби-лэнд», «Газета.Ru», 10.09.2023
- Kolodko Grzegorz W. (2022) Необратимость глобализации. Project Syndicate, 5.09.2022
- IMF World Outlook, October, 2023. <https://ec.europa.eu/eurostat>
- www.geostat.ge

The Main Features and Characteristics of the Post-Pandemic Period of the Economy

Joseph Archvadze

Doctor of Economics, Professor, Kutaisi University
ioseb.archvadze@unik.edu.ge

Abstract

The article discusses the changes that have taken place in the process of globalization and public life in the post-pandemic period. It is emphasized that there is not the end of globalization, but the transformation of the globalization process, the slowing down of the globalization process instead of hyper-globalization and the formation of new political, military and regional ties and alliances under its roof: the process of aggressive globalization is replaced by the open protectionism of countries, the formation of financial and economic blocs and the corresponding With an industrial policy based on a regional principle and a certain ideological concept, narrative, value system and segmental or systemic convergence of economic interests.

This was caused by such processes and events of global importance, such as the Covid pandemic, the growing US-China competition and the Russia-Ukraine war.

In the mentioned conditions, the national states are not gradually regaining their political positions, but they are moving to a "strategic attack" in terms of exercising their rights, capabilities and influence and control over the members of the society. At the same time, the role and importance of transnational corporations is growing significantly. All this leads to an increase in the contradiction between, on the one hand, the practical realization of the spheres of personal freedom and sovereignty, and, on the other hand, the strengthening of the role of the state and transnational corporations.

The activation of the state and its growing role in redistributing the national product also has a negative effect: the growing role of the state not only restricts the market, but also seriously damages competition as a development factor. - Guaranteed orders, provision of keys to products produced on the basis of state funds, etc., puts certain privileged businesses and others in a priori unequal conditions, strengthens the feeling of injustice in society and has a negative effect on ensuring social stability and sustainable development.

Under the conditions of using modern technologies, on the one hand, the speed of movement of resources from one corner of the earth to another will increase, and on the other hand, the role of local resources in achieving the final results of production will increase, which is expressed in the transition from absolute globalization of production to relative localization.

The pandemic gave a powerful impetus to such innovations, technological innovations as Internet-trade, delivery of goods by order, delivery of goods by parcels; Drones are increasingly being used to deliver goods to their destination, robotics and artificial intelligence are being used in virtually every field of activity. This leads to significant changes not only in the structure of jobs and employment. - At this time, along with the increase in the profits of companies and their shareholders, a considerable part of the working people remains unemployed, they become impoverished. The scale of social elevators, their speed and "carrying capacity" are decreasing. Consequently, the threat of property polarization and growing opposition between different layers of society becomes real.

Rising inequality can lead to a "crisis of the means of existence". This, in turn, will lead to an increase in the number of IDPs. Forced migration may become one of the most serious global challenges in the next decade, which will act as a provoking factor for geopolitical conflicts and social tensions within countries, and will be a direct reputational and economic blow to globalization processes.

It can already be safely said that the period needed to fully overcome its negative consequences will be longer than the duration of the Covid-pandemic period.

Keywords: pandemic, state, economy, resources, development

JEL: E6; F6

DOI: <https://doi.org/10.52244/c.2023.11.2>

For citation: Archvadze J. (2023) The Main Features and Characteristics of the Post-Pandemic Period of the Economy. International Scientific Conference "Human Capital, Institutions, Economic Growth". Proceedings. Kutaisi University. pp. 34 - 46. DOI: <https://doi.org/10.52244/c.2023.11.2>

References

- Ioseb Archvadze (2020) Global changes related to the coronavirus pandemic (political-economic aspect). Tbilisi, "Scribe"
- Ioseb Archvadze (2021) Regional features of the pandemic in Georgia at the initial stage of the coronavirus. "Globalization and Business" N11, p. 25-34
- Ioseb Archvadze (2021) on some aspects of dependence of economic dynamics on the covid pandemic. "Innovative Economy and Management" Vol. 8, Issue 2
- Ioseb Archvadze (2021) Corona-sociological and corona-economic consequences of the start of the pandemic in Georgia. Collection of materials of the international scientific conference "XXI economic, social, ecological and technological challenges", p. 106-114
- Vladimir Papava (2023) The main challenges of Georgian economy in the conditions of confrontational globalization. 5th National Scientific Conference "Positioning of Georgian Economy in Confrontational Globalization Conditions", Tbilisi, p. 8-18
- Global Debt Is Returning To Its Rising Trend – Analysis. - eurasiareview, 16.09.2023
- Carolina Sanchez-Paramo (2021) COVID-19 leaves a legacy of rising poverty and widening inequality. World Bank Blog. <https://blogs.worldbank.org/developmenttalk/covid-19-leaves-legacy-rising-poverty-and-widening-inequality>
- Alexander Tvalchrelidze (2022) World economy after the COVID-19 pandemic: Opportunities and challenges. Nanotechnology Perceptions Vol. 18
- The Coronavirus Pandemic Will Forever Alter the World Order. WSJ, 3.04.2020.
- Jenna Ross. Mapped: GDP Growth by Country in 2021, 19.05.2022. - <https://advisor.visualcapitalist.com/gdp-growth-by-country-in-2021/>
- Георгий Бовт (2023) Добро пожаловать в торговый центр «Зомби-ленд», «Газета.Ру», 10.09.2023
- Kolodko Grzegorz W. (2022) Необратимость глобализации. Project Syndicate, 5.09.2022
- IMF World Outlook, October, 2023.
<https://ec.europa.eu/eurostat>
www.geostat.ge

საინვესტიციო გარემოს, როგორც ეკონომიკური ზრდის ფაქტორის შეფასების მეთოდოლოგიური საკითხები

რამინ ცინარიძე,

ბიზნესის მართვის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი,
ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
ramin.tsinaridze@bsu.edu.ge

გიორგი აბუსელიძე,

ეკონომიკის დოქტორი, პროფესორი,
ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
george.abuselidze@bsu.edu.ge

ლაშა ბერიძე,

ბიზნეს ადმინისტრირების დოქტორი, პროფესორი,
წმინდა ტბელ აბუსერისძეს სასწავლო უნივერსიტეტი
lashalasha0103@gmail.com

აბსტრაქტი

ქვეყნის საინვესტიციო ურთიერთობების ოპტიმიზაციისათვის აუცილებელია საინვესტიციო საქმიანობის სწორი შეფასების სისტემის დანერგვა, სახელწიფოს მხრიდან ისეთი ქმედითი ღონისძიებების დაგეგმვა და გატარება, რომელიც ხელს შეუწყობს საინვესტიციო გარემოში არსებული ხარვეზების აღმოფხვრას, მის გაუმჯობესებასა და ქვეყნის ეკონომიკურ ზრდას.

უცხოელი ინვესტორი კაპიტალურ რესურსებს აბანდებს მხოლოდ სტაბილური საინვესტიციო გარემოს მქონე ქვეყნებში, რომლებიც თავის მხრივ ადგილობრივი ინვესტორის ნდობითაც ხასიათდება. ქვეყნის ეკონომიკური ზრდისათვის სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანია ჯანსაღი საინვესტიციო გარემო, რაც განსაკუთრებით აქტუალური გახდა თანამედროვე გლობალური გამოწვევების ფონზე. მაშასადამე, პირდაპირი უცხოური ინვესტიციებით წარმოებული საქმიანობა წარმოადგენს გლობალური ბიზნეს ურთიერთობის ფორმას, რომელიც ღია საბაზრო ეკონომიკის მასტიმულირებელი ფაქტორის განუყოფელი ნაწილია.

მიუხედავად უცხოურ და ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურაში საინვესტიციო გარემოს არსისა და მისი შეფასების მეთოდოლოგიური საკითხების ფართოდ განხილვისა, ის განსაკუთრებით აქტუალური გახდა კოვიდ-პანდემიის კრიზისის თუ შემდეგ რუსეთ-უკრაინის საომარი კონფლიქტის შემდეგ. ბოლო წლებში ჩამოყალიბებული ტენდენციის მიხედვით, მსოფლიო ქვეყნების ეროვნული ეკონომიკური სისტემა, განსაკუთრებით განვითარებად ქვეყნებში, მიმართულია ინვესტიციათა ნაკადების ზრდისკენ. ეს ტენდენცია სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანი გახდა პოსტკოვიდური პერიოდის ეკონომიკის რეაბილიტაცია და განვითარებისათვის. საქართველოს ეკონომიკის განვითარებისა და მოდერნიზაციისთვის აუცილებელია პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების შესაძლებლობების მაქსიმალური გამოყენება და შესაბამისი გარემოს შექმნა, რაც განსაზღვრავს ამ პროცესის ეფექტიანობას.

კვლევის ამოცანა არის საქართველოში თანამედროვე ეტაპზე არსებული საინვესტიციო გარემოს, როგორც თეორიულ-მეთოდოლოგიური, ისე პრაგმატული ხასიათის ასპექტების გამოვლენა. კვლევის შედეგების საფუძველზე წინადადებებისა და რეკომენდაციების ფორმირება ქვეყნის ეკონომიკურ ზრდაში საინვესტიციო კლიმატის როლის შესახებ.

კვლევის საგანს წარმოადგენს საქართველოს მაგალითზე პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები და მისი მნიშვნელობა მიმღები ქვეყნის ეკონომიკური ზრდისთვის. კვლევის ობიექტს წარმოადგენს საინვესტიციო კლიმატი და უცხოური ინვესტიციების როლი მისი გაუმჯობესების პროცესში.

საკვანძო სიტყვები: ინვესტიციები, საინვესტიციო გარემო, საინვესტიციო კლიმატი, ეკონომიკური განვითარება.

JEL: E22; F21; G11; H54; O16; R42

DOI: <https://doi.org/10.52244/c.2023.11.3>

ციტირებისათვის: ცინარიძე რ., აბუსელიძე გ., ბერიძე ლ. (2023) საინვესტიციო გარემოს, როგორც ეკონომიკური ზრდის ფაქტორის შეფასების მეთოდოლოგიური საკითხები. საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია „ადამიანური კაპიტალი, ინსტიტუტები, ეკონომიკური ზრდა“. შრომების კრებული. ქუთაისის უნივერსიტეტი. გვ. 47 - 58. DOI: <https://doi.org/10.52244/c.2023.11.3>

შესავალი

ეროვნული ეკონომიკის მდგრადი და უსაფრთხო განვითარების ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ფაქტორი არის ეკონომიკაში საინვესტიციო რესურსების არსებობის დონე, უცხოური ინვესტიციების მოზიდვისათვის ხელსაყრელი კლიმატისა და მათი ეფექტიანი გამოყენების მექანიზმების ჩამოყალიბება. განვითარებული ეკონომიკის მქონე ქვეყნების პრაქტიკა გვიჩვენებს, რომ ეკონომიკური განვითარების, ეკონომიკური ზრდის მისაღები პარამეტრების უზრუნველყოფაში უმნიშვნელოვანესი როლი ინვესტიციებმა უნდა შეასრულონ, ამიტომაც ინვესტიციები ეკონომიკური ზრდის ერთ-ერთ ფაქტორად არის წარმოდგენილი.

საინვესტიციო გარემო (კლიმატი), როგორც ეკონომიკური კატეგორია, წარმოდგენს ეკონომიკურ-გეოგრაფიული, სოციალურ-ეკონომიკური, პოლიტიკურ-სამართლებრივი, გეოპოლიტიკურ-ეკოლოგიური ურთიერთობების ფართო სისტემას. იგი ყალიბდება მჭიდროდ დაკავშირებული პროცესების და მოვლენების ზეგავლენით მართვის მაკრო, მეზო თუ მიკრო დონეზე და ახდენს მყარი ინვესტიციური მოტივების წარმოშობას.

საქართველოში პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები და მისი შეფარდება მშპ-სთან ხშირად გამოიყენება ქვეყნის საინვესტიციო კლიმატისა და კონკურენტუნარიანობის საზომად. ბლომსტორის (Blomstrom, M., Kokko, A., 1998) თანახმად განვითარებადი ქვეყნები პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების მეშვეობით ახერხებენ მსოფლიო ბაზარზე კონკურენტუნარიანი პრო-

დუქციის ექსპორტს. ინვესტიციები ადამიანურ განვითარებასთან მჭიდრო ურთიერთკავშირია (Colen Liesbeth, Miet Maertens, Johan Swinnen, 2008), უშუალოდ უზრუნველყოფენ კაცობრიობის ეკონომიკურ ზრდას და პროგრესს.

ძირითადი ნაწილი

მსოფლიო გამოცდილების მიხედვით, ბევრმა ქვეყანამ, რომლებიც გარდამავალ ეტაპზე იმყოფებოდა, ეკონომიკურ სიძლიერეს ინვესტიციების ზრდის შედეგად მიაღწია. ეროვნული ეკონომიკის მოდერნიზაცია, ინვესტიციების ზრდა დამოკიდებულია ხელსაყრელი, რაციონალური საინვესტიციო გარემოს შექმნაზე, რაც გულისხმობს იმ ფაქტორების ერთობლიობას, რომლებიც კომპანიებს აძლევს შესაძლებლობებს, სტიმულებს კაპიტალის ავანსირების გზით გააფართოვონ საქმიანობის სფეროები, ბიზნესის მასშტაბები. საქართველოსთვის ასევე მნიშვნელოვან როლს ასრულებს უცხოური კაპიტალი, რომელიც არის ახალი ტექნოლოგიების დანერგვის, თანამედროვე მართვის მეთოდების გამოყენების და ადგილობრივი ინოვაციური პროექტების განხორციელების მთავარი საშუალება. უცხოურ ინვესტიციები ასევე შესაძლებელია გახდეს ადგილობრივი ინვესტიციებისთვის მამოტივირებელი ფაქტორი და ხელი შეუწყოს ჯანსაღ კონკურენციას და მონოპოლიის არ არსებობას (Tsinaridze, R., Makharadze, N., 2023). საუკეთესო, რაციონალური საინვესტიციო გარემო იწვევს ინვესტიციების დიდი ოდენობით მოზიდვას. თავის მხრივ, ინვესტიციები ასრულებს კატალიზატორის როლს ეკონომიკური

ზრდისათვის, განვითარებისათვის, ის განსაკუთრებით ეფექტიანია განვითარებად ქვეყნებში (Barry P. Bosworth, Susan M. Collins and Carmen M. Reinhart, 1999), (YOEL HECHT, ASSAF RAZIN, NITZAN, GAD SHINAR, 2004). ეკონომიკური ზრდის, განვითარების მისაღები დონე და მიღწეული მიკრო, მაკროეკონომიკური პირობები თავის მხრივ აუცილებელი პირობაა ინვესტიციური აქტიურობისთვის. ყოველივე ეს ხელს უწყობს სამამულო საქონელმწარმოებლების კონკურენტუნარიანობის და საბოლოო ჯამში მოსახლეობის ცხოვრების დონის ამაღლებას.

მსოფლიო ქვეყნების საინვესტიციო მიმზიდველობის კომპლექსურ რეიტინგებს პერიოდულად აქვეყნებენ წამყვანი ეკონომიკური ჟურნალები: „Euromoney“, „Fortune“, რომელთაგან ყველაზე პოპულარულად ითვლება „Euromoney“. აღნიშნული ჟურნალი წელიწადში ორჯერ (მარტში და სექტემბერში) აცნობს მკითხველს მსოფლიოს ქვეყნების საინვესტიციო რისკისა და საიმედოობის რეიტინგს 10 ბალიანი სისტემით - საექსპერტო ანგარიშებით - ანალიტიკური გზით მიღებულ შედეგებს. საანალიზო მაჩვენებლად იყენებენ მაჩვენებელთა ცხრა ჯგუფს: ეკონომიკის ეფექტიანობა, პოლიტიკური რისკის დონე, ვალის მომსახურების მდგომარეობა, კრედიტუნარიანობა, საბანკო დაკრედიტების მისაწვდომობა, მოკლევადიანი ფინანსების მისაწვდომობა, გრძელვადიანი სასესხო კაპიტალის მისაწვდომობა, ფორსმაჟორული გარემოების წარმოქმნის ალბათობა (Euromoney, 2023).

საინვესტიციო გარემოს შეფასების მეთოდოლოგიის სრულყოფის თვალსაზრისით საყურადღებო პრაქტიკა აქვთ აშშ-სა და იაპონიას. აშშ-ში საინვესტიციო გარემოს შეფასების მიზნით ისეთი ფაქტორებიც გამოიყენება, როგორცაა ცალკეულ შტატებში ჩამოყალიბებული პოლიტიკური

შეხედულებები და ეკოლოგიური მოძრაობები. საინვესტიციო გარემოზე მოქმედი ფაქტორების ბაზაზე აქვეყნებენ ცალკეული შტატების მიხედვით „ყოველწლიურ სტატისტიკურ რუკას“, რომელიც შეიცავს ოთხ განზოგადებულ მაჩვენებელს. ეს მაჩვენებლებია: ინვესტიციების ეკონომიკური ეფექტიანობა, საქმიანი ქმედუნარიანობა, ტერიტორიის განვითარების პოტენციალი და საგადასახადო პოლიტიკის ძირითადი შემადგენლობები.

იაპონიაში დანერგილია საინვესტიციო გარემოს აღწერითი დახასიათება მისი რაოდენობრივი შეფასების გარეშე. აღნიშნული მეთოდები შედარებით მარტივია, თუმცა სუბიექტურობის ელემენტებსაც შეიცავს.

საინვესტიციო გარემოს შეფასების თეორიულ-მეთოდოლოგიური და პრაქტიკული მიმართულებით დომინირებს ძირითადად სამი მთავარი მიმდინარეობა.

პირველის მიხედვით საინვესტიციო გარემოს შეფასება ემყარება შემდეგ მაჩვენებელთა სისტემის ანალიზს: მშპ-ის, ეროვნული შემოსავლისა და სამრეწველო პროდუქციის წარმოების დინამიკა, ეროვნული შემოსავლის განაწილების დინამიკა და ერთობლივ საზოგადოებრივ პროდუქტში დაგროვებისა და მოხმარების თანაფარდობა, პრივატიზაციის მიმდინარეობა, საინვესტიციო საქმიანობის სამართლებრივი რეგულირების მდგომარეობა, საინვესტიციო ბაზრის ცალკეული სახეების (მათ შორის საფონდო და ფულადი ბაზის) მდგომარეობა (ბასარია, რ., მესხია ი., 1995).

მეორე მიმდინარეობა ითვალისწინებს უამრავ ფაქტორთა ერთობლიობის შეფასებას, რომლებიც გავლენას ახდენენ საინვესტიციო გარემოზე. ეს ფაქტორები შვიდ გამსხვილებულ ბლოკებად არიან დაჯგუფებული, რომლებიც, თავის მხრივ, შეიცავენ მრავალ ფაქტორს.

მესამე მიდგომის მომხრეები საინვეს-

ტიციო გარემოს შემადგენელ ფაქტორებად განიხილავენ ორ ძირითად ვარიანტს: საინვესტიციო პოტენციალი და საინვესტიციო რისკი ან საინვესტიციო რისკი და სოციალურ-ეკონომიკური პოტენციალი (ქოქიაური, 2017).

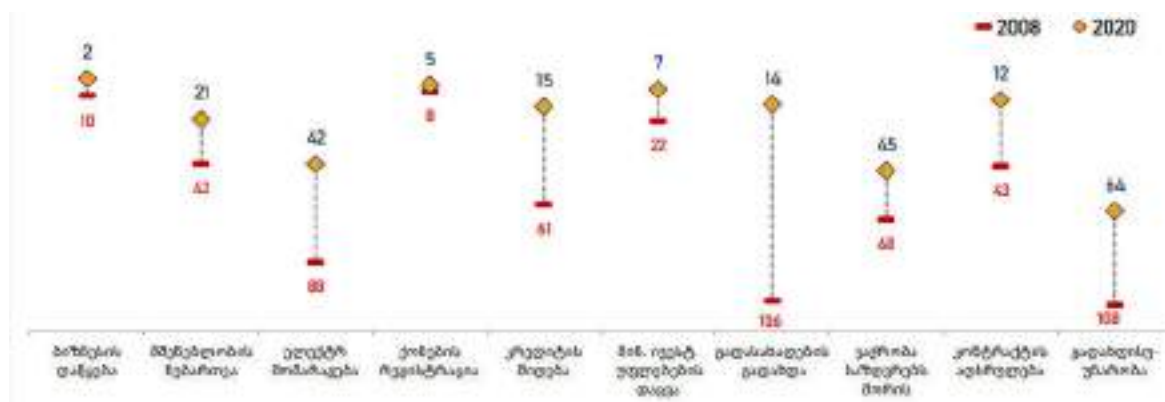
პირველი ვარიანტის მიხედვით საინვესტიციო პოტენციალს აფასებენ მაკროეკონომიკური მახასიათებლების საფუძველზე, რომელიც შეიცავს: მოცემულ ტერიტორიაზე წარმოების ფაქტორების არსებობას (მათ შორის შრომით რესურსებს მათი საგანმანათლებლო დონის გათვალისწინებით), სამომხმარებლო მოთხოვნას, მოსახლეობის სამეურნეო საქმიანობის შედეგებს, მეცნიერების განვითარებისა და მისი მიღწევების დანერგვის დონეს, საბაზრო ეკონომიკის წამყვანი ინსტიტუტების განვითარებას, კომპლექსური ინფრასტრუქტურით უზრუნველყოფას (დათუნაშვილი, 2000).

მეორე ვარიანტს საფუძვლად უდევს საინვესტიციო გარემოს დონე რეგიონული საზოგადოებრივი სისტემის განვითარების თვალთახედვიდან. აქ სხვა უამრავ ფაქტორებს შორის ითვალისწინებენ: ადამიანურ

პოტენციალს, განვითარების მატერიალურ ბაზას, სოციალურ-პოლიტიკურ მდგომარეობასა და პოლიტიკური რისკის ფაქტორებს, ეკონომიკის მდგომარეობას და მისი მართვის დონეს (აბესაძე, 2002); (ქოქიაური ლ., ბებიაშვილი ნ., 2010).

განვიხილოთ საერთაშორისო სუვერენული და სარეიტინგო კომპანიების მიერ გამოქვეყნებული ანგარიშები საქართველოსთან მიმართებით, ასევე ასეთი წარმოდგენის დროს უნდა გამოიყოს და შეფასდეს განსაკუთრებით ისეთი ფაქტორები, რომლებსაც მნიშვნელოვანი ზეგავლენის მოხდენა შეუძლია ინვესტორის გადაწყვეტილებაზე, მაგალითად: Doing Business, მსოფლიო ეკონომიკური თავისუფლების ინდექსი, გლობალური კონკურენტუნარიანობის ინდექსი.

Doing Business მიერ გამოქვეყნებული ანგარიში და წარმოვადგინოთ ინფორმაცია შესაბამისი ინდიკატორების მიხედვით (დიაგრამა 1).

დიაგრამა 1. საინვესტიციო კლიმატი საქართველოში „Doing Business“-ის მიხედვით, პოზიცია ინდიკატორების მიხედვით (Doing Business, 2023)

უნდა აღინიშნოს, რომ ბოლო მონაცემების მიხედვით (რომელიც გამოქვეყნებულია სამინისტროს საიტზე ფიქსირდება 2022 წლით) საერთო პოზიციის მიხედვით

საქართველოს 190 ქვეყანას შორის მე-7 ადგილი უკავია, რაც რა თქმა უნდა არ არის ცუდი, პირიქით უნდა შეფასდეს, როგორც დადებითი შედეგი, ასევე მნიშვნელოვანია

აღინიშნოს ის ფაქტი, რომ კომპონენტების/ინდიკატორების მიხედვით საქართველოს უფიქსირდება ყველა კომპონენტში გაუმჯობესების შედეგი ბოლო 12 წლის განმავლობაში, რაც ზოგადად მეტყველებს ბიზნეს გარემოს, მისი მარეგულირებელი თუ მასზე მოქმედი ფაქტორების რეგულირებაზე.

ამასთან, დამატებით უნდა აღინიშნოს, რომ გამოწვევად რჩება გადახდისუნარიობის კომპონენტი, აღნიშნული დაკავშირებულია ბიზნეს/საინვესტიციო საქმიანობის დახურვასთან, რაც ხშირად დროში გაწელილი პროცესია და ინვესტირებას უწევთ საწარმოს დახურვის ნაცვლად დაარეგისტრირონ ახალი საწარმოები. აღნიშნულის მოსაწესრიგებლად სახელწმიფოს მხრიდან გატარებული იქნა რამდენიმე რეფორმა, მათ შორის, 2008, 2011, 2013 და 2018 წლებში, მაგრამ როგორც ნახაზიდან ჩანს მდგომარეობა არ არის სახარბიელო.

ასევე შედარებით ცუდი პოზიცია ფიქსირდება ელექტრო მომარაგებისა და

მშენებლობის ნებართვის ინდიკატორების პოზიციებთან მიმართებით. ორივე ინდიკატორის შეფასების ძირითად ელემენტებს წარმოადგენს დრო და რა თქმა უნდა დანახარჯი, სამწუხაროდ განაშენიანების გეგმების არ არსებობა ძირითადი საინვესტიციო ქალაქების მიმართ კიდევ უფრო მეტად ართულებს მშენებლობის მიღების ნებართვის ვადებს, მაგალითად, საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მიხედვით აჭარის რეგიონი 2018-2019 წლებში გაცემული მშენებლობის ნებართვების მიხედვით მეორე პოზიციას იკავებდა თბილისის შემდეგ, ხოლო 2020 წლიდან მე-4, მე-5 პოზიციას იკავებს, რაც ქალაქ ბათუმის მერიის მიერ გამოცხადებული კონკურსის შედეგია, რომლითაც უნდა მომზადდეს ქალაქ ბათუმის განაშენიანების გეგმა, ხოლო განაშენიანების გეგმის მომზადების დროს ნებართვების გაცემა ნაწილობრივ შეჩერებულია (ყოველ შემთხვევაში ასეთი შეჩერების საფუძველი კანონმდებლობითაა გათვალისწინებული).

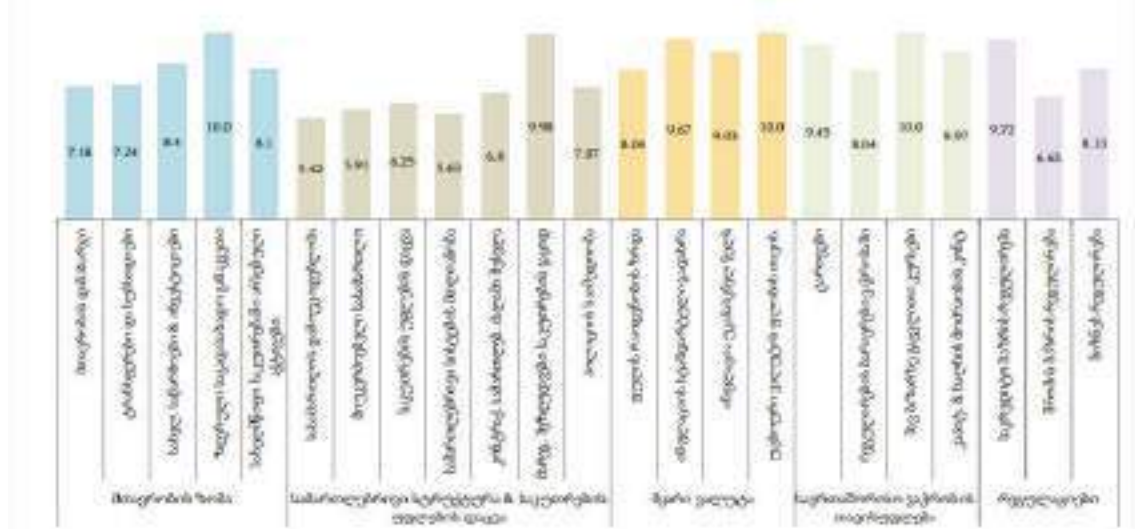

დიაგრამა 2. ინფორმაცია მშენებლობაზე გაცემული ნებართვების შესახებ, რეგიონების მიხედვით 2018-2022 (საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური, 2023)

მეტი სიცხადისათვის საქართველოსთან მიმართებით განვიხილოთ მსოფლიო ეკონომიკური თავისუფლების ინდექსი კომპონენტების მიხედვით (დიაგრამა 3).

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ საქართველო ამ ინდექსით მსოფლიოში მე-5 ადგილზეა, მაგრამ შედარებით დაბალი ქულები ფიქსირდება სამართლებრივი სტრუქტურისა და საკუთრების უფლების დაცვის ინდიკატორში, სადაც სასამართლო დამოუკიდებლობასა და მიუკერძოებელ სასამართლოს ყველაზე დაბალი ქულები ფიქსირდება 5.42 და 5.91, რაც ნამდვილად არ აისახება დადებითად ინვესტორის გადაწყვეტილებაზე (მით უმეტეს თუ ეს ეხება უცხოურ ინვესტიციებს), რამეთუ უფლების დაცვისა და რეალიზაციის გა-

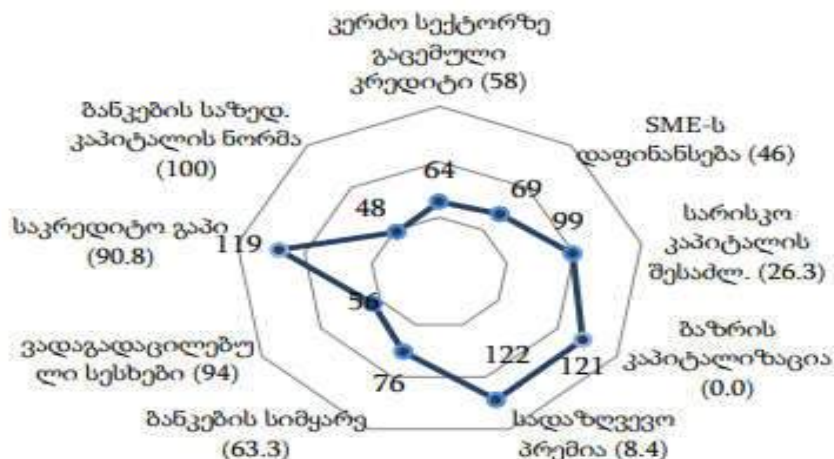
რანტიებს სწორედაც რომ დამოუკიდებელი და სამართლიანი სასამართლო უნდა ჰქმნიდეს (აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ მსოფლიო ეკონომიკური თავისუფლების ინდექსი გამოქვეყნებულია 2021 წელს, სადაც ასახულია 2019 წლის პერიოდი). საინვესტიციო გარემოს გაუმჯობესების თვალსაზრისით აუცილებელია ქვეყანაში არსებობდეს მიუკერძოებელი და სამართლიანი მართლმსაჯულების სისტემა, რომელიც კანონის უზენაესობის პრინციპზე იქნება დაფუძნებული. აღნიშნულ გარემოებას ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს ფაქტორად ასახელებენ საქართველოს სტრატეგიული პარტნიორებიც (Tsinaridze, R., Rizhvadze G, 2023).

დიაგრამა 3. მსოფლიო ეკონომიკური თავისუფლება, საქართველოს ქულები ინდიკატორების მიხედვით, 2021 (მსოფლიო ეკონომიკური თავისუფლება, 2023)

ასევე, საკმაოდ მნიშვნელოვან წარმოდგენებს საინვესტიციო გარემოზე გვაძლევს გლობალური კონკურენტუნარიანობის ინდექსი (GCI), რომელიც შეიცავს 4 მიმართულებას 98 კომპონენტის მიხედვით, ყველა ამ კომპონენტის განხილვა შეუძლებელი იქნება, მაგრამ უნდა აღვნიშნოთ, რომ ამ ინდექსით საქართველო 2018 წელს

მსოფლიოში 66-ე ადგილზეა. გამოვყოთ რამდენიმე მიმართულება თავისი კომპონენტების მიხედვით, სადაც ყველაზე დაბალი შეფასებები აქვს საქართველოს, ესენია: ფინანსური სისტემა 88-ე პოზიცია, ინოვაციური უნარ-ჩვევები 85-ე პოზიცია (დიაგრამა 4, 5). (გლობალური კონკურენტუნარიანობის ინდექსი, 2023)

დიაგრამა 4. ფინანსური სისტემა - ქულა 54.1 (88-ე პოზიცია)

დიაგრამა 5. ინოვაციური უნარ-ჩვევები 32.7 ქულა (85-ე პოზიცია)

უნდა აღინიშნოს, რომ თანამედროვე ინვესტიციების მიმართულების ერთ-ერთ განსაკუთრებულ მოთხოვნას წარმოადგენს ქვეყანაში არსებული სამეცნიერო-ტექნოლოგიური უნარ-ჩვევების არსებობა, რომელიც პირდაპირ არის დაკავშირებული ინტელექტუალურ და საპატენტო დარგების განვითარებასთან. ყურადღება უნდა გამახვილდეს შემდეგ კომპონენტებზე - კვლევითი ინსტიტუტების ხარისხი, დანიშნულების კვლევასა და განვითარებაზე, ასევე საერთაშორისო თანაგამოგონება, რაშიც საქართველოს ძალიან დაბალი ქულები უფიქსირდება (მაქსიმალური 10.7 ქულა), მაშინ, როცა თანამედროვე სამყაროში ინვესტიციების გარემოს ფორმირების ერთ-ერთ მი-

რიტად კომპონენტს სწორედ ეს მიმართულება წარმოადგენს, ამიტომ ამ მხრივ სახელმწიფოს მართლაც ბევრი რეფორმის გატარება მოუწევს.

აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ დადებითი მხარეების მიუხედავად, ზემოთ ჩამოთვლილი მაჩვენებლები შეიცავენ მთელ რიგ უარყოფით მომენტებს, რომლებიც ფაქტურად ამნელებენ, ან შეუძლებელსაა კი ხდინან მათ პრაქტიკულ გამოყენებას. უარყოფით მომენტებს შორის, უწინარეს ყოვლისა, უნდა დასახელდეს მაჩვენებელთა სიმრავლე და მათი მოპოვების, დამუშავების სირთულე, მაღალი შრომატევადობა. ამ მაჩვენებელთა ცვალებადობა დროში, მიღებული შედეგების ზოგადი ხასიათი, რომ-

ლებიც კონკრეტული ინვესტორებისათვის ხშირად არანაირ ღირებულ ინფორმაციას არ შეიცავს. თანაც საინვესტიციო გარემოს შეფასებას ართულებს და მიღებულ შედეგებს არასაიმედოს ხდის ცალკეულ მეთოდოლოგიებში სხვადასხვა ბლოკებში ჩართული მთელი რიგი მაჩვენებლების განმეორება. ამას ისიც ემატება, რომ ყოველი ცალკეული მაჩვენებელი, ან მაჩვენებელთა სისტემა, უმეტესწილად ეფუძნება რა დარგობრივი სიდიდეების ანალიზს და განზოგადებას, რომლებიც, როგორც წესი, ყალიბდებიან სხვადასხვა (დარგთა კომპლექსის განვითარების) თავისებურებათა ზემოქმედების შედეგად, თავისთავში ასახავენ სწორედ მათი დინამიკის კანონზომიერებას, შესაბამისად დარგობრივი და არა მთლიანი სახელმწიფოებრივი, ან რეგიონული ინვესტიციური გარემოს ფორმირებას.

სწორედ ამის გამო იზრდება ალბათობა იმისა, რომ მაგალითად, ერთი რომელიმე მაჩვენებლის (მაჩვენებელთა ნაკრების) მიხედვით ესა თუ ის ქვეყანა (რეგიონი) მივაკუთვნოთ ხელსაყრელი ინვესტიციების ზონას, ხოლო მეორე მაჩვენებლის (მაჩვენებელთა ნაკრების) მიხედვით - არახელსაყრელს. ასეთი მდგომარეობა არ გვამლევს იმის საფუძველს, რომ საბოლოო დასკვნა გამოვიტანოთ მაჩვენებელთა ისეთი ერთობლიობითაც კი, როგორცაა ინვესტიციების მოცულობის დაცემა, კაპიტალური დაბანდებების ტექნოლოგიური დარგობრივი სტრუქტურა, მოსახლეობის განწყობა მთავრობის მიმართ და სხვა.

ცალკე უნდა აღინიშნოს შემოთავაზებულ მეთოდოლოგიებში მაჩვენებელთა ჩართვის მიზნით მათ მისაღებად ჩატარებული ძვირად ღირებული გამოკითხვები, გამოკვლევები, რომლებშიც მრავალრიცხოვან ექსპერტთა ჯგუფები მონაწილეობენ და სხვა.

დასკვნა

ინვესტიციური გარემო კომპლექსური ცნებაა და გულისხმობს ინვესტიციებისთვის ხელსაყრელი პირობების შექმნას, ანუ თუ რამდენად ხელსაყრელია კაპიტალდაბანდება როგორც იდეოლოგიურ ისე პოლიტიკურ-ეკონომიკური თვალსაზრისით. ამისათვის უნდა გაანალიზდეს ფინანსური ბაზრის მდგომარეობა ქვეყანაში, მოზიდულ და ეროვნულ ინვესტიციებს შორის თანაფარდობა, ინვესტიციების ეფექტიანობის ყველა ფაქტორი და განსაზღვროს საინვესტიციო პროექტების განხორციელების რისკი. თანაც საინვესტიციო გარემოს შეფასება თვითმიზანი არ არის. მისი მთავარი დანიშნულებაა დააინტერესოს პოტენციური ინვესტორი მოცემულ ქვეყანაში, რეგიონში, კონკრეტულ პროექტში დააბანდოს თავისი სახსრები. ამდენად მისი ფსიქოლოგიური განწყობა დიდ მნიშვნელობას იძენს.

საინვესტიციო გარემოს შეფასებისას თეორიულ-მეთოდოლოგიური მიდგომების გარდა გათვალისწინებული უნდა იქნეს მოცემული ქვეყნის, რეგიონის სივრცეზე არსებული ტრადიციული ფაქტორებიც, რომლებიც ხშირ შემთხვევაში უარყოფითად ზემოქმედებენ ინვესტიციური პროცესების მსვლელობაზე და ამ სივრცეში ეკონომიკური რეფორმების შედეგებზე. მხედველობაში გვაქვს ცალკეულ სახელმწიფოების გლობალური პოლიტიკურ-ეკონომიკური ინტერესები ამა თუ იმ ქვეყნის მიმართ, საომარი კონფლიქტები, მეზობელი ქვეყნების ეკონომიკაზე დამოკიდებულება, ბაზარის მცირე ტევადობა და ორიენტირება მხოლოდ საექსპორტო პროდუქციის წარმოებაზე და სხვა.

უცხოურ კაპიტალზე დაყრდნობა სრულიადაც არ ნიშნავს სამამულო ინვესტორთა იგნორირებას, მათ ფინანსური შესაძლებლობის შეზღუდვას. ეკონომიკის იმ სექტორში, სადაც ადგილობრივ ინვესტორებს შესწევთ უნარი აამოქმედონ წარმოე-

ბა, უპირატესობა მათ უნდა მიენიჭოთ, მაგრამ არ შეიძლება იმის დავიწყებაც, რომ მნიშვნელოვანია არა მხოლოდ ინვესტიციების რაოდენობა, არამედ მათი ხარისხი. უცხოური ინვესტიციები კი ეს არის უმთავრესად ახალი ტექნოლოგიები, ინოვაციები, უფრო სრულყოფილი მართვის სისტემები, პროდუქციის მაღალი ხარისხი.

თანამედროვე გლობალური გამოწვევების ფონზე საგულისხმოა, რომ ქვეყანაში უცხოური ინვესტიციების შემოდინებას, არსებულ საკანონმდებლო ბაზასთან ერთად, საქართველოს ხელსაყრელი გეოგრაფიული მდებარეობაც უწყობს ხელს (იგი უძველესი „აბრეშუმის გზის“ ერთ-ერთი საკვანძო პუნქტია). დღეს განსაკუთრებით ქვეყანას საშუალება ეძლევა მაქსიმალური დატვირთვით გამოიყენოს მსოფლიო ბაზრების დამაკავშირებელი საზღვაო, სარკინიგზო, საავტომობილო და მილსადენი მარშრუტები, რადგანაც საქართველოში წარმოებული ბიზნესისათვის სატრანსპორტო ხარჯების შემცირებისა და ფართო საერთაშორისო კავშირების განვითარების წინაპირობაა. ცალკე აღსანიშნავია, რომ უცხოური კაპიტალისათვის მომგებიანი ე.წ. სპეციალიზაციის გავლენით საქართველოში უპირატესად ვითარდება შრომატევადი და არა მეცნიერება და კაპიტალტევადი დარგები, რადგან უცხოური კაპიტალი, ძირითადად კვლავ იაფი მუშახელისა და ბუნებრივი რესურსების გამო შემოდის ჩვენს ქვეყანაში.

საერთო შეფასებით საქართველოში მიმდინარე რეფორმების განვლილი პერიოდის ანალიზი გვიჩვენებს, რომ დღეს ხელსაყრელი საინვესტიციო გარემოს ფორმირება ისევ და ისევ გადაუდებელ ამოცანას წარმოადგენს და სახელმწიფო ინვესტიციური პოლიტიკის განხორციელებაში შეტანილი ცვლილებები შეიძლება შევაფასოთ, როგორც დადებითი მოვლენა, რომელი გამოხატავს პრაქტიკაში ინვესტიცი-

ბის საბაზრო პრინციპების რეალიზებას. პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების განხორციელებაში მონაწილე ორივე მხარე ღებულობს სარგებელს. ინვესტორების სარგებელს წარმოადგენს მიმღები ქვეყნის რესურსების გამოყენება, სამუშაო პერსონალი, აქტივები. ხოლო რეციპიენტი ქვეყანა სარგებლობს თანამედროვე ტექნოლოგიებით და მონაწილეობს მიმდინარე საერთაშორისო სავაჭრო სისტემაში.

ვფიქრობთ, რომ საქართველოში პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების სტიმულირების პროცესში, პრიორიტეტული მნიშვნელობა უნდა მიენიჭოს არა რომელიმე მასტიმულირებელ ფორმას, არამედ ქვეყანაში ხელსაყრელ საინვესტიციო გარემოს ფორმირებას, რომელიც მრავალ სოციალურ, ეკონომიკურ და პოლიტიკურ ფაქტორზეა დამოკიდებული. თანაც უცხოური ინვესტიციების მოზიდვის პერსპექტივების ანალიზის დროს აუცილებელია სამამულო დამზოგველთა საინვესტიციო შესაძლებლობათა და საინვესტიციო პროცესში მათი როლის შეფასება. პოლიტიკა უცხოელი ინვესტორების მიმართ სახელმწიფო საინვესტიციო პოლიტიკის ერთ-ერთ ძირითად შემადგენელ ნაწილს წარმოადგენს. მტკიცე კავშირი სამამულო ინვესტიციების სტიმულირების ღონისძიებებსა და უცხოური ინვესტიციების მოზიდვას შორის, ეკონომიკის და ფინანსების ამ ორი წყაროს ურთიერთგავლენა განაპირობებს მათი კომპლექსური შესწავლის მიზანშეწონილობას.

საქართველოში ინვესტიციური ურთიერთობების მოწესრიგება, ხელსაყრელი საინვესტიციო გარემოს შექმნა, საერთოდ საინვესტიციო საქმიანობის შეფასების სწორი სისტემის განვითარება, უცხოური ინვესტიციების მოზიდვა და ეფექტიანი დაბანდება, ინვესტიციების ბაზრის სწორი ფუნქციონირება, ინვესტიციური ბანკების შექმნა და სხვა აქტუალური საკითხების კვლევა ერთგვარი წინადადებული ნაბიჯი იქ-

ნება საინვესტიციო საქმიანობაში არსებული პრობლემების დაძლევის გზაზე.

სახელმწიფოს სამეურნეო კომპლექსის ფუნქციონირება ყოვლად შეუძლებელია ინვესტიციების გარეშე. ინვესტიციები ხელს უწყობენ საწარმოო, ინოვაციური და სოციალური პროექტების რეალიზაციას, მონაწილეობენ წარმოების მოცულობის

ზრდისა და საზოგადოებრივი წარმოების ეფექტიანობის ამაღლების პროცესში. სახელმწიფო კრიზისის პირობებში ინვესტიციები წარმოადგენენ ყველაზე მნიშვნელოვან საშუალებას სოციალური და საწარმოო პოტენციალის სტრუქტურული გარდაქმნისა და მისი ბაზრისადმი დაქვემდებარების გზაზე.

გამოყენებული ლიტერატურა

- Barry P. Bosworth, Susan M. Collins and Carmen M. Reinhart. (1999). Capital Flows to Developing Economies: Implications for Saving and Investment. *Brookings Papers on Economic Activity*, 143-180 (38 pages).
- Blomstrom, M., Kokko, A. (1998). Multinational corporations and spillovers. *Journal of Economic Surveys*, 12, 247-277.
- Colen Liesbeth, Miet Maertens, Johan Swinnen. (2008). Foreign direct investment as an engine for economic growth and human development: A review of the arguments and empirical evidence. *Leuven Centre for Global Governance Studies*, 70-115.
- Doing Business. (2023, October 16). საქართველო საერთაშორისო რეიტინგებში. Retrieved from საქართველოს ეკონომიკისა და მდგრადი განვითარების სამინისტრო: https://www.economy.ge/uploads/publications/economy_6079862260fa6b33358960.32473667.pdf
- Euromoney. (2023, 10 18). Euromoney - surveys. Retrieved from www.euromoney.com/surveys
- Tsinaridze, R., Makharadze, N. (2023). The role of foreign direct investment in the national economy and correlation analysis. *Access to science, business, innovation in digital economy*, ACCESS Press, [https://doi.org/10.46656/access.2023.4.1\(4\)](https://doi.org/10.46656/access.2023.4.1(4)), 41.
- Tsinaridze, R., Rzhvadze G. (2023). Foreign Direct Investments in the Conditions of the COVID-19 Pandemic: Georgia-EU Relations. *Innovative Economics and Management*, 10(1), 48-65. <https://doi.org/10.46361/2449-2604.10.1.2023.48-65>, 62.
- Yoel Hecht, Assaf Razin, Nitzan, Gad Shinar. (2004). Interactions between capital inflows and domestic. *Israel Economic Review* Vol. 2, No. 2, 1-14.
- აბესაძე, რ. (2002). ეკონომიკური რეფორმების განხორციელების ძირითადი შედეგები და მომავლის ამოცანები საქართველოში. თბილისი: საბაზრო ეკონომიკის განვითარების პრობლემები საქართველოში. ტ. II.
- ზასარი, რ., მესხია ი. . (1995). გარდამავალი პერიოდის მაკროეკონომიკური პრობლემები. თბილისი.
- გლობალური კონკურენტუნარიანობის ინდექსი. (2023, October 16). გლობალური კონკურენტუნარიანობის ინდექსი, 2018. Retrieved from ეკონომიკისა და მდგრადი განვითარების სამინისტრო: https://www.economy.ge/uploads/files/2017/reitingebi/gci_2018_1_geo.pdf
- დათუნაშვილი, ლ. (2000). საინვესტიციო კლიმატი საქართველოში. თბილისი: საბაზრო ეკონომიკის განვითარების პრობლემები საქართველოში. ტ. I.
- მსოფლიო ეკონომიკური თავისუფლება. (2023, October 16). საქართველო მსოფლიო რეიტინგებში. Retrieved from ეკონომიკისა და მდგრადი განვითარების სამინისტრო: https://www.economy.ge/uploads/files/2017/reitingebi/2022/ratings_2022_geo_6_06_22.pdf
- საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური. (2023, October 16). ინფორმაცია მშენებლობაზე გაცემული ნებართვებისა და ექსპლუატაციაში მიღებული ობიექტების შესახებ. Retrieved from საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური: <https://www.geostat.ge/ka/modules/categories/621/informatsia-msheneblobaze-gatsemuli-nebartvebisa-da-ekspluatatsiashi-mighebuli-obiektbis-shesakheb>
- ქოქიაური ლ., ბებიაშვილი ნ. (2010). საინვესტიციო პროექტები - თეორია, ანალიზი. თბილისი: თსუ გამომცემლობა.
- ქოქიაური, ლ. (2017). უცხოური ინვესტიციები. თბილისი: საფინანსო-საინვესტიციო პოლიტიკისა და სტრატეგიის ფონდი.

Methodological Issues of Assessment of the Investment Environment as a Factor of Economic Growth

Ramin Tsinaridze,

Doctor of Business Management, Associate professor,
Batumi Shota Rustaveli State University,
ramin.tsinaridze@bsu.edu.ge

George Abuselidze

Doctor of Economics, professor,
Batumi Shota Rustaveli State University,
george.abuselidze@bsu.edu.ge

Lasha Beridze

Doctor of Business Administration, professor
St. Tbel Abuserisdze University,
lashalasha0103@gmail.com

In order to optimize the country's investment relations, it is necessary to introduce a system of correct assessment of investment activities, planning and implementation of such effective measures by the state, which will contribute to the elimination of existing gaps in the investment environment, its improvement and economic growth of the country.

A foreign investor invests capital resources only in countries with a stable investment environment, which in turn is characterized by the confidence of the local investor. A healthy investment environment is vital for the economic growth of the country, which has become especially relevant in the light of modern global challenges, therefore, FDI is a form of global business relationship that is an integral part of the stimulating factor of an open market economy.

Despite the extensive discussion of the essence of the investment environment and the methodological issues of its assessment in foreign and Georgian scientific literature, it became especially relevant after the Covid-pandemic crisis and then the Russian-Ukraine war conflict. According to the trend established in recent years, the national economic system of the world countries, especially in developing countries, is directed towards the growth of investment flows. This trend has become vital for the rehabilitation and development of the post-Covid economy. For the development and modernization of the economy of Georgia, it is necessary to make the maximum use of the opportunities of direct foreign investments and to create an appropriate environment, which determines the effectiveness of this process.

The task of the research is to reveal both theoretical-methodological and pragmatic aspects of the current investment environment in Georgia. Based on the results of the research, the formation of suggestions and recommendations about the role of the investment climate in the country's economic growth.

The subject of the research is direct foreign investment on the example of Georgia and its importance for the economic growth of the host country. The object of the research is the investment climate and the role of foreign investments in the process of its improvement.

Keywords: Investments, Investment Environment, Investment Climate, Economic Development.

JEL: E22; F21; G11; H54; O16; R42

DOI: <https://doi.org/10.52244/c.2023.11.3>

For citation: Tsinaridze R., Abuselidze G., Beridze L. (2023) Methodological Issues of Assessment of the Investment Environment as a Factor of Economic Growth. International Scientific Conference "Human Capital, Institutions, Economic Growth". Proceedings. Kutaisi University. pp. 47 - 58. DOI: <https://doi.org/10.52244/c.2023.11.3>

References

- Abesadze, R. (2002). The main results of the implementation of economic reforms and future tasks in Georgia. Tbilisi: Problems of market economy development in Georgia. Tom. II (in Georgian).
- Basaria, R., Meskhiia I. . (1995). Macroeconomic problems of the transition period. Tbilisi (in Georgian)
- Datunashvili, L. (2000). Investment climate in Georgia. Tbilisi: Problems of market economy development in Georgia. T. I. (in Georgian)
- Kokiauri L., Bebiashvili N. (2010). Investment projects - theory, analysis. Tbilisi: TSU Publishing House (in

Georgian).

- Kokiauri, L. (2017). foreign investments. Tbilisi: Financial-Investment Policy and Strategy Fund (in Georgian).
- Barry P. Bosworth, Susan M. Collins and Carmen M. Reinhart. (1999). Capital Flows to Developing Economies: Implications for Saving and Investment. *Brookings Papers on Economic Activity*, 143-180 (38 pages).
- Blomstrom, M., Kokko, A. (1998). Multinational corporations and spillovers. *Journal of economic Surveys*, 12, 247-277.
- Colen Liesbeth, Miet Maertens, Johan Swinnen. (2008). Foreign direct investment as an engine for economic growth and human development: A review of the arguments and empirical evidence. *Leuven Centre for Global Governance Studies*, 70-115.
- Tsinaridze, R., Makharadze, N. (2023). The role of foreign direct investment in the national economy and correlation analysis. *Access to science, business, innovation in digital economy*, ACCESS Press, [https://doi.org/10.46656/access.2023.4.1\(4\)](https://doi.org/10.46656/access.2023.4.1(4)), 41.
- Tsinaridze, R., Rizhvadze G. (2023). Foreign Direct Investments in the Conditions of the COVID-19 Pandemic: Georgia-EU Relations. *Innovative Economics and Management*, 10(1), 48-65. <https://doi.org/10.46361/2449-2604.10.1.2023.48-65>, 62.
- YOEL HECHT, ASSAF RAZIN, NITZAN, GAD SHINAR. (2004). INTERACTIONS BETWEEN CAPITAL INFLOWS AND DOMESTIC. *Israel Economic Review* Vol. 2, No. 2, 1-14.
- Euromoney. (2023, October 18). Euromoney - surveys. Retrieved from www.euromoney.com: <https://www.euromoney.com/surveys>
- Doing Business. (2023, October 16). Georgia in the international ratings. Retrieved from Ministry of Economy and Sustainable Development of Georgia: https://www.economy.ge/uploads/publications/economy_6079862260fa6b33358960.32473667.pdf
- Global Competitiveness Index. (2023, October 16). Global Competitiveness Index, 2018. Retrieved from Ministry of Economy and Sustainable Development: https://www.economy.ge/uploads/files/2017/reitingebi/gci_2018_1_geo.pdf
- National Statistical Service of Georgia. (2023, October 16). Information about construction permits and objects put into operation. Retrieved from the National Statistical Service of Georgia: <https://www.geostat.ge/ka/modules/categories/621/informatsia-msheneblobaze-gatsemuli-nebartvebisa-da-ekspluatatsiashi-mighebuli-obiektebis-sheakheb>
- World economic freedom. (2023, October 16). Georgia in the world rankings. Retrieved from the Ministry of Economy and Sustainable Development: https://www.economy.ge/uploads/files/2017/reitingebi/2022/ratings_2022_geo_6_06_22.pdf

Looming Sovereign Debt Crisis – What’s Wrong with State-Regulated Economics

Mirza Khidasheli

Doctor of Business Administration, Professor, Kutaisi University

Mirza.khidasheli@unik.edu.ge

Abstract

On January 19, 2023, the United States hit its debt ceiling, leading to a debt-ceiling crisis. US sovereign debt, for decades, was considered a risk-free investment, but the 2023 US debt ceiling crisis shocked the financial world. The COVID-19 pandemic has hung a heavy burden on public finances. Quarantined economic activity heavily affected state budget revenues all over the world. Before the Covid-19 crisis, there was the 2008 financial crisis with its famous outcomes, when economic stimulus was provided including state budget programs financed by sovereign debts. It was still pandemic circumstances when on 24 February 2022, Russia invaded Ukraine in an escalation of the Russo-Ukrainian War. In less than 20 years period the world has had three global-scale crises, but the deterioration social-economic picture is far less dramatic than it will be without state interventions. Nothing is free, it is an obvious and well-known economic axiom, so if the costs of these crises are not on the surface, it means that the problem is hidden somewhere and postponed in time.

In a simplified picture we see that states' actions in the field of public finance aren't rational. When revenues are decreasing, from a household point of view it is normal to turn on some austerity mode and live with less luxury, but different approaches are taken by the states when GDP growth and tax revenues are decreasing. The bright examples of these we saw during the 2008 financial crisis and the COVID-19 crisis. From an economic point of view, loans couldn't be a source of prosperity. Moreover, sovereign credit puts on long-run burden on the real economy.

Money is considered a sign of wealth and prosperity, but actually, in the fractional reserve banking system, it is not the same. For the creation of debt money in the modern credit system, we don't need savings, we can create it simply from "thin air". So, an increased volume of money and debt in the economy doesn't mean prosperity, it means more burden on future generations and the economy at all. The real economy has to pay these debts in the long run future and there it will negatively affect welfare and prosperity.

More Fiat money doesn't create prosperity, prosperity is a result of economic growth and savings. Printing money without proportional economic growth or creating debt money without adequate savings, only exacerbates allocation of resources and wealth. So, money multiplier is not about wealth creation it's about wealth allocations.

Empirical pieces of evidence from the current century showed us that, a crisis is a signal, it is a communication instrument that should be considered correctly and with some scrutiny examinations about its origins and foundations. Tactical solutions can't give strategic outcomes. When empirical evidence shows that instruments used by the state to extinguish crises create much more scaled ones, it's time for rethinking and structural reforms.

Keywords: Economic growth, Sovereign Debt, Economic Growth, Debt Crisis.

JEL: E4, E5

DOI: <https://doi.org/10.52244/c.2023.11.4>

For citation: Khidasheli M. (2023) Looming Sovereign Debt Crisis – What’s Wrong with State-Regulated Economics. International Scientific Conference "Human Capital, Institutions, Economic Growth". Proceedings. Kutaisi University. pp. 59 - 63. DOI: <https://doi.org/10.52244/c.2023.11.4>

Introduction

In an era characterized by the relentless pursuit of economic growth and stability, the global economy has become an intricate web of interconnected financial systems and geopolitical interests. Over the past few decades, the world has witnessed unprecedented economic expansion and technological advancement, coupled with a corresponding increase in the role of state regulation in the global economic

landscape. However, as we enter the third decade of the 21st century, there looms a dark cloud of uncertainty and concern, stemming from a two-fold crisis that has begun to grip nations across the world: a global economic slowdown and a mounting sovereign debt crisis.

The intertwining challenges of a slowing global economy and sovereign debt crises have raised fundamental questions about the effectiveness and sustainability of state-regulated

economic systems. Governments, irrespective of their political ideologies, have been playing an ever-expanding role in economic affairs – from fiscal stimulus measures to comprehensive regulatory frameworks. Yet, despite these interventions, economies worldwide seem to be grappling with instability and stagnation.

This thesis embarks on a critical exploration of the factors contributing to the ongoing global economic slowdown and the surge in sovereign debt crises, with a particular emphasis on the role of state regulation in these phenomena. It seeks to unravel the complexities surrounding state-regulated economies and investigate the mechanisms by which they may inadvertently contribute to these crises. By dissecting the interactions between government policies, fiscal decision-making, and the broader global economic landscape, this research aims to shed light on what might be wrong with the prevailing state-regulated economic paradigm.

The hidden costs of blurred picture

On January 19, 2023, the United States hit its debt ceiling, leading to a debt-ceiling crisis. US sovereign debt, for decades, was considered as a risk-free investment, but the 2023 US debt ceiling crisis shocked the financial world. The COVID-19 pandemic has hung a heavy burden on public finances. Quarantined economic activity heavily affected state budget revenues all over the world. Before the Covid-19 crisis, there was the 2008 financial crisis with its famous outcomes, when economic stimulus was provided including state budget programs financed by sovereign debts. It was still pandemic circumstances when on 24 February 2022, Russia invaded Ukraine in an escalation of the Russo-Ukrainian War. In less than 20 years, the world has had three global-scale crises, but the deteriorating social-economic picture is far less dramatic than it will be without state interventions. Nothing is free, it is an obvious and well-known economic axiom, so if the costs of these crises are not on the surface, it means that the problem is hidden somewhere and postponed in time.

Among the challenges facing developing countries, none is arguably more crucial than the

significantly deteriorated fiscal situation that threatens to erase several years of progress on development agendas. According to some estimates, almost 60 percent of the poorest countries are either in or at high risk of debt distress, nearly doubling since 2015 (World Bank 2022a). In most developing countries, the cost of servicing external debt now exceeds expenditures on health, education, and social protection combined (UNICEF, 2021)

As empirical pieces of evidence show, sovereign debt is not a universal solution, especially when we are talking about public spending that does not directly or indirectly influence long-run economic growth. Taking sovereign debt without a coherent cost-benefit analysis violates future sustainability. Such kinds of approaches are like “pain relievers” when there are serious diseases.

The new wave of sovereign debt defaults and restructurings is underway. Lebanon, Russia, Sri Lanka, Suriname, and Zambia are officially in default; Argentina, Ghana, Pakistan, and El Salvador are likely on the brink of debt crises. A decade of easy money has come to a crashing end, the result of the COVID-19 pandemic, the war in Ukraine, surging import prices, and rising interest rates globally as central banks respond to inflationary concerns. Many emerging markets are at risk of default, austerity, and economic and political upheaval (Mosley L, Rosendorf P, 2023)

In most cases, governments are judging from a populist point of view, including in cases of democratic states they have 4-year terms and they are trying not to fail in their term. So short-run results are more important than long-run consequences.

In 2020, we observed the largest one-year debt surge since World War II, with global debt rising to \$226 trillion as the world was hit by a global health crisis and a deep recession. Debt was already elevated going into the crisis, but now governments must navigate a world of record-high public and private debt levels, new virus mutations, and rising inflation. Global debt rose by 28 percentage points to 256 percent of GDP, in 2020, according to the latest update of the IMF’s Global Debt Database. Borrowing by

governments accounted for slightly more than half of the increase, as the global public debt ratio jumped to a record 99 percent of GDP (See Figure 1.). Private debt from non-financial corporations and households also reached new highs. (IMF, 2021)

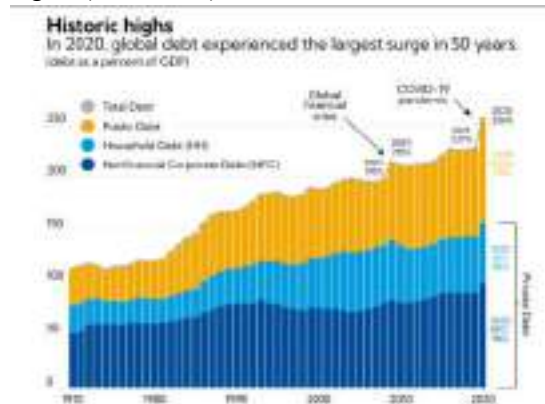

Figure 1. Global Debt by Decades. Source: IMF Global Debt Database and IMF calculation

Debt has long been a double-edged sword in the world of economics. When used judiciously, it can be a powerful tool for driving economic growth, facilitating investments, and improving living standards. However, an overreliance on debt can quickly transform an economy from a bastion of prosperity into a fragile and unstable system

Public debt around the world has been on the rise over the last decades. Cascading crises in recent years triggered a sharp acceleration of this trend. As a result, global public debt has increased more than fivefold since the year 2000, clearly outpacing global GDP, which tripled over the same time.

In 2022, global public debt – comprising general government domestic and external debt – reached a record USD 92 trillion. (See Fig 2) Developing countries owe almost 30% of the total, of which roughly 70% is attributable to China, India and Brazil (UNCDAT, 2022)

Global debt has hit a record \$300 trillion, or 349% leverage on gross domestic product. This translates to \$37,500 of average debt for each person in the world versus GDP per capita of just \$12,000. Government debt-to-GDP leverage grew aggressively, by 76%, to a total of 102%, from 2007 to 2022. (S&P Global, 2023)

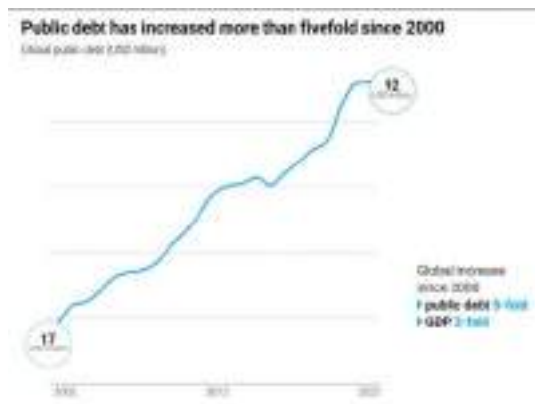

Figure 2. Global Public Debt 2002 -2022
Source: UN Global Crisis Response Group Calculation Based on IMF World Economic Outlook (April 2023)

One of the primary reasons why debt-driven economies are inherently fragile is the risk of falling into a debt trap. As borrowing becomes easier and interest rates remain low, individuals, businesses, and governments often accumulate excessive debt relative to their income or revenue. Initially, this can lead to increased consumption, investment, and economic growth. However, when debt levels become unsustainable, they can quickly trigger a financial crisis.

The global economy's "speed limit"—the maximum long-term rate at which it can grow without sparking inflation—is set to slump to a three-decade low by 2030. An ambitious policy push is needed to boost productivity and the labor supply, ramp up investment and trade, and harness the potential of the services sector, a new World Bank report shows. Nearly all the economic forces that powered progress and prosperity over the last three decades are fading. As a result, between 2022 and 2030 average global potential GDP growth is expected to decline by roughly a third from the rate that prevailed in the first decade of this century—to 2.2% a year. (World bank, 2023)

Debt-driven economies are highly sensitive to changes in interest rates. When interest rates rise, the cost of servicing debt increases, potentially leading to defaults and financial stress. Central banks often use interest rate adjustments as a tool to control inflation or manage economic cycles. When an economy is heavily leveraged, even modest interest rate

hikes can have a significant impact on debt servicing costs, which, in turn, can strain borrowers and disrupt economic stability.

Therefore, while credit deepening may contribute to economic development, this is unlikely to happen through rapid debt booms. Such booms are instead often episodes when credit expands for reasons unrelated to economic fundamentals, and where the expansion generates distortions and vulnerabilities that often end in crisis. In short, credit booms are not the way toward financial development-led growth, and we should view debt booms and credit deepening as fundamentally different phenomena that operate through different channels. (Verner E, 2019)

How long can the economic growth caused by non-natural factors due to the credit expansion go on? The duration of the economic growth achieved due to artificially cheapened credit resources is in direct connection with the duration of the artificial interest rates. If the lowering of the interest rate of interest is made on a one-time basis, the artificial economic growth would be very short-term, but in fact, the reduction in the interest rate lowers the market level and is not of a one-time and short-term nature. However, despite the continuous nature of monetary interventions, proceeding from its artificial nature, its permanent existence is impossible. After a certain time, the visible inflation, low liquidity, and other similar factors prevent the continuation of the process in a permanent state. Therefore, sooner or later, this process of credit expansion is interrupted, and the market starts to recover. Macroeconomic indicators tend to market equilibrium. (Khidasheli M, Chikhladze N, 2019)

Easy access to credit can inflate asset prices, such as real estate and stocks, creating bubbles that eventually burst. When these bubbles burst, it can lead to a sharp drop in asset values, causing financial instability and wealth destruction. The 2008 financial crisis is a stark example of how an overreliance on debt and the bursting of the housing bubble led to a global

economic downturn.

Conclusions:

In a simplified picture we see that states' actions in the field of public finance aren't rational. When revenues are decreasing, from a household point of view it is normal to turn on some austerity mode and live with less luxury, but different approaches are taken by the states when GDP growth and tax revenues are decreasing. The bright examples of these we saw during the 2008 financial crisis and the COVID-19 crisis. From an economic point of view, loans couldn't be a source of prosperity. Moreover, sovereign credit puts on long-run burden on the real economy.

Money is considered a sign of wealth and prosperity, but actually, in the fractional reserve banking system, it is not the same. For the creation of debt money in the modern credit system, we don't need savings, we can create it simply from "thin air". So, an increased volume of money and debt in the economy doesn't mean prosperity, it means more burden on future generations and the economy at all. The real economy has to pay these debts in the long run, which will negatively affect welfare and prosperity.

More money doesn't create prosperity, prosperity is a result of economic growth and savings. Printing money without proportional economic growth or creating debt money without adequate savings, only exacerbates allocation of resources and wealth. So, money multiplier is not about wealth creation it's about wealth allocations.

Empirical pieces of evidence from the current century showed us that, a crisis is a signal, it is a communication instrument that should be considered correctly and with some scrutiny examinations about its origins and foundations. Tactical solutions can't give strategic outcomes. When empirical evidence shows that instruments used by the state to extinguish crises create much more scaled ones, it's time for rethinking and structural reforms.

References:

- Chikhladze N., Khidasheli M. 2019 -“Financial System Stability Threats after 2008 Anticyclical Policy”, Social Science Bulletin. <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-0fa33615-dfb0-4587-b849-ed437ec145d0>
- IMF, 2021 – “Global Debt Reaches a Record \$226 Trillion”.
<https://www.imf.org/en/Blogs/Articles/2021/12/15/blog-global-debt-reaches-a-record-226-trillion>;
- Mosley L, Rosendorf P . 2023.” The Unfolding Sovereign Debt Crisis”. Current History. Volume 122, Issue 840. University of California Press;
- S&P Global, 2023 – “Global Debt Leverage: Is a Great Reset Coming?”. <https://www.spglobal.com/en/research-insights/featured/special-editorial/look-forward/global-debt-leverage-is-a-great-reset-coming>;
- UNCDAT, 2022 – “A world of debt A growing burden to global prosperity”.
<https://unctad.org/publication/world-of-debt>;
- UNICEF. 2021. “Covid-19 and the Looming Debt Crisis: Protecting and Transforming Social Spending for Inclusive Recoveries.” Innocenti Research Report, no. 1, UNICEF Office of Research;
- Verner E, 2019 – “Private Debt Booms and the Real Economy: Do the Benefits Outweigh the Costs?”. Massachusetts Institute of Technology (MIT) - Sloan School of Management.
- World bank, 2023 – “Global Economy’s “Speed Limit” Set to Fall to Three-Decade Low”.
<https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2023/03/27/global-economy-s-speed-limit-set-to-fall-to-three-decade-low>
- World Bank. 2022a. “Debt Service Payments Put Biggest Squeeze on Poor Countries since 2000.”
<https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2022/12/06/debt-service-payments-put-biggest-squeeze-on-poor-countries-since-2000>

Tech, Tradition, and Values: Transformative Paths for Family Businesses

Dr. Aziz Madi, PhD

Assistant Professor, Management Sciences Department,
German Jordanian University
Aziz.madi@gju.edu.jo

Abstract

This article offers a perspective on the family businesses (FBs) digital transformation, particularly it examines the dynamic interplay between the peculiarities of FBs (socioemotional wealth (SEW) and sustainability values) and digital transformation and highlights possible futures. The method employed involves conducting a comprehensive literature review to synthesize existing research on digital transformation, ultimately facilitating the envisioning of the future trajectory of digital transformation within FBs. FBs constitute a significant segment of the globe's most pioneering and forward-looking enterprises. The factors that shape the future landscape of digital transformation in FBs are identified: advancement of digital technology, emergence of new generations of successors, the evolving market needs, and the increased emphasis on extended SEW. Based on the factors that will influence digital transformation, this perspective article proposes three essential pillars on which the future digitally transformed FB will rely on: extended SEW, advanced digital technologies, and sustainability values.

Keywords: Family business, digital transformation, sustainability values, socioemotional wealth.

JEL: M100, M150,

DOI: <https://doi.org/10.52244/c.2023.11.5>

For citation: Madi A. (2023) Tech, Tradition, and Values: Transformative Paths for Family Businesses. International Scientific Conference "Human Capital, Institutions, Economic Growth". Proceedings. Kutaisi University. pp. 64 - 70. DOI: <https://doi.org/10.52244/c.2023.11.5>

Introduction

Digital transformation is commonly defined as the strategic transformation of business strategies, processes, capabilities, and products using digital technologies to significantly improve various aspects of a business (Bharadwaj et al., 2013; Fitzgerald et al., 2014). The pervasive consequences and swift evolution of digitalization have resulted in transitioning it from being a technological option to an imperative requirement, elevating its significance to the strategic agenda of the majority of corporate boards (Bammens & Hünemann, 2021; Ciarli et al., 2021; Kraus et al., 2021). A recent Fortune report projected that the global digital transformation market will reach USD 8.9 trillion by 2030 (Fortune, 2023). Family businesses (FBs) are at the forefront of this transformation (Calabrò & McGinness, 2021), particularly after the sudden impact of the pandemic (Barile et al., 2022). To ensure their longevity, FBs' transformative response was largely shaped by increased social responsibility and business transformation, including adopting technologies (Calabrò & McGinness, 2021).

Driven by their unique features of sustainability, values, and stewardship, FB's digital transformation impact goes beyond mere financial contributions; it plays a pivotal role in preserving FBs' values, socioemotional wealth (SEW) (Gómez-Mejía et al., 2007), innovativeness, professionalization (Ceipek et al., 2021; D'Allura, 2019), and ultimately enhancing their performance, stakeholders performance, and communities at large. This is particularly critical given their significant role in the global economy (Masulis et al., 2011; Schulze & Gedajlovic, 2010). This perspective article examines the dynamic interplay between the peculiarities of family businesses, and digital transformation, suggesting that the future of digital transformation in FBs will be distinctive because it will undoubtedly prioritize sustainability values. This is attributed to the distinctive characteristics of FB, particularly, familiness and concern of preserving their socioemotional wealth (SEW). This perspective article seeks to explore the future landscape of digital transformation in FBs by first examining and reviewing the literature on digital

transformation in FBs up to the current times.

The Past: Preserving Legacy, Embracing Change

Family involvement in management, governance, and ownership of FBs create a unique set of dynamics that can make their behavior distinct from non-family businesses (Ceipek et al., 2021; Chrisman et al., 2015). FB scholars have widely recognized that SEW preservation is the driving force behind FBs' decisions, specifically when the decisions are risky (Gómez-Mejía et al., 2007; Leitterstorf & Rau, 2014). SEW can be thought of as a variety of affective values for the families (Gómez-Mejía et al., 2007) embedded in the mindset of top management teams (TMTs) of the FBs. Although consensus on SEW dimensions is still lacking (Reina et al., 2022), for the purpose of this article, the following dimensions are considered: family control and influence, family identity or image, binding social ties (internally and externally, emotional attachment, renewal of family bonds through dynastic succession (FIBER model) (Berrone et al., 2012), family commitment, family reputation, and corporate reputation (Reina et al., 2022). Prior research showed that the dimensions of SEW can justify the variant responses of FBs; nonetheless, the decision to adopt digital technologies or transform to a digitalized business model (Ano & Bent, 2022; Basly & Hammouda, 2020; Costa et al., 2023; de Groote et al., 2023).

While family firms are sometimes stigmatized as being traditional and resistant to change (De Massis et al., 2016), it is crucial to recognize that they make up a substantial portion of the world's most innovative and forward-thinking businesses (Kammerlander & van Essen, 2017). These seemingly paradoxical findings (See Chrisman et al., 2015; Rondi et al., 2019), and examining the factors contributing to disparities in technology adoption, were among the distinctive features of the past era of research on this topic. The disparities can be attributed to a complex interplay of causes primarily focusing on SEW. In addition, research has revealed that the digital skills and capabilities of TMTs can influence

their vision and, consequently, the level of digital transformation (Correani et al., 2020; Islam et al., 2022). Moreover, idiosyncrasies that include family culture, long-term decision-making, and the desire to maintain control can affect the digitalization efforts of family businesses (de Groote et al., 2023). In this regard, the family business culture was the most important variable influencing business innovativeness in the context of adopting artificial intelligence (AI) (Upadhyay et al., 2023). Additionally, it has been found that the intensity of personal commitment and strength of managerial attention can greatly influence the adoption of disruptive technologies (Kammerlander & Ganter, 2015). Furthermore, FBs' long-term orientation (Llach & Mattias, 2010), their employee commitment and participation (Bruque & Moyano, 2007), and process professionalization (Hiebl & Mayrleitner, 2019) were all associated with more digital transformation efforts in FBs.

Conversely, suppose the technology is perceived as a threat to the SEW or specific dimensions of it. In that case, it will be considered a riskier option, hindering its adoption. Familiness serves as a protective shield for preserving the family's traditional values and noneconomic objectives (Costa et al., 2023). It has been found that certain technologies were perceived as a threat to FBs' reputation and family identity, the control over the business, their family identity, their legacy, and other tangible and intangible assets that are emotionally important to them (Arzubiaga et al., 2021; Berrone et al., 2012; Ceipek et al., 2021; Filser et al., 2018). For example, Rizomyliotis et al. (2022) found that customer affective ties with the business negatively influenced their satisfaction using AI chatbots. This suggests that AI chatbots may have an adverse impact on external binding ties, an important dimension of SEW, consequently, this could hinder the adoption of this technology by FBs.

Albeit these mixed results (Urbinati et al., 2017), family businesses – in various contexts and industries around the world - have been using digital technologies (Cf., Paunović et al., 2023; Rashid & Ratten, 2020; Sanchez-Riofrio et al., 2022). Since the inception of the internet, it

has been used to support internationalization and organizational growth (Davis & Harveston, 2000). In addition to the various benefits of internet adoption, nevertheless, it has significant implications for SEW, particularly concerning organizational growth and the FB reputation. Recent research shows that FBs use advanced digital technologies for various SEW-related objectives. For example, social media was used by FBs for several SEW-related purposes; developing business partners, increasing brand awareness, and strengthening relationships with customers (Obermayer et al., 2022; Tiwasing et al., 2022). Likewise, artificial intelligence-integrated customer relationship management (AI-CRM) has been reported to play a key role in sustaining family businesses during times of crises (Chaudhuri et al., 2023).

The Future: Global Impact, Sustainable Futures

The factors shaping the future of digital transformation in FBs can be distilled into four key elements: 1) continued advancements in digital technology, making it more available, social, and experiential, 2) the emergence of a new generation of successors who are considered digital natives, concerned about social change and values, and well-educated and connected, 3) the evolving market needs and demands for a more distinctive and personalized customer experience, and 4) an increased emphasis on preserving an extended SEW, which now extends to encompass not only the family's interests but also those of their stakeholders and society as a whole. The extended SEW has been advocated by Miller and Le Breton-Miller (2014) and Newbert and Craig (2017), and has been reported as one of three strategies that FBs used to help them survive during the Covid-19 pandemic (for a full description of the three strategies and how the extended SEW help FBs survive see: Calabrò and McGinness (2021); KPMG (2022); Piramanayagam et al. (2022)).

Therefore, it can be said that the anticipated changes in the future can be described as a profound transition towards the digitalization of family businesses, encompassing increased digitalization of their products, business models,

and interactions with stakeholders, customers and partners. The advanced digital technologies will be used to strengthen FBs' extended SEW. Revealing a collaborative nature among digital technologies and business models, representing a more positive-sum game than a competitive one. Which aligns with the views that collaboration is one of the pillars of successful digital transformation (Brodeur et al., 2022; de Groote et al., 2023; Hauer et al., 2021), this will enable digital ecosystem creation and integration.

This mindset shift is further accentuated by the future emergence and involvement of the next generations in FBs' management, specifically Generation Z and Generation Alpha. These cohorts are inherently tech-savvy and are poised to lead the way in this digital evolution. In addition, they hold strong environment and community values. On the other side, outside the FB, these generations will shape the market demand; consequently, they will seek experiential, socially responsible, and engaging brands, eventually driving the need for environmentally sustainable practices and a commitment to social change.

Based on the above factors, the envisioned digitally transformed family business of the future can be illustrated in Figure 1. It is driven by three underlying mechanisms: 1) a range of disruptive and advanced technologies, that are characterized as more available, social and experiential, such as Internet of Things (IoT), natural language processing (NLP), cybersecurity innovations, and artificial intelligence (AI), in balance with 2) social responsibility values and practices directed not only into the family business itself, but also to the local and global challenges facing humans, and supporting and advocating for minorities and the underprivileged, and lastly, 3) an incorporating view of the family's SEW, that extends also to partners and stakeholders, and the society at large, which also serves as the basis for creating and integrating a digital ecosystem that is driven by values similarity between the partners.

To realize this digitally transformed FB, the challenges and threats need to be addressed. In addition to the common challenges they face such as digital competency, digital assets

protection against cyber threats, keeping up with the advancement of technology, generational conflict, and succession planning. Some of the new challenges will include choosing relevant social causes to advocate for, persuading partners within the digital ecosystem to support these causes, and effectively introducing them to already polarized consumers. These tasks encompass a complex set of challenges, including aligning diverse values, navigating potential resistance, and crafting compelling narratives that resonate with both partners and consumers. Moreover, ensuring seamless integration of these causes into business strategies while maintaining authenticity and transparency presents an additional layer of difficulty.

Based on the above, future research endeavors may explore several aspects in relation to the factors shaping the future landscape of FB digital transformation, or the three dimensions of the envisioned digitally transformed FB. Specifically, some critical questions might focus on the following: how does the interplay between SEW and sustainability values influence the adoption of advanced digital technologies? Especially in the context of succession and generational conflicts, focusing on how values and their impact on

family businesses vary among different generations while considering factors such as attitudes towards technology and social responsibility, generational misalignment, and how such misalignment or conflicts are resolved. Moreover, assessing how values within family businesses withstand external events and pressures, whether they adapt or remain steadfast in the face of challenges, what mechanisms of adaptation can be used, and what is the role of digital technology in that? Finally, investigate how the interaction between advanced digital technologies, SEW, and values shapes digital transformation and new business model development. Specifically exploring how these factors contribute to enhancing the customer experience, which is often an important, yet a significant challenge (Basly & Hammouda, 2020). These research areas hold the potential to provide valuable insights into the intricate relationship between family businesses, their values, the adoption of digital technologies, and the evolving landscape of socioemotional wealth, ultimately contributing to a better understanding of how these dynamics influence not only the business world but also society at large. Furthermore, it has potential to offer numerous valuable theoretical and practical implications.

Figure 1: Envisioned digitally transformed family business. Source: Author.

Conclusion

While digital transformation goes beyond the digitalization of the business, it fundamentally entails a profound reimagining and restructuring of the entire organizational framework and culture to harness the full potential of digital technologies. The envisioned digitally transformed FB of the future takes that a step further as it entails a deep commitment to the extended SEW and sustainability values. While technology undoubtedly holds its appeal, family businesses have a distinct advantage in

infusing a human touch into it, as consumers value the family nature of the business to engage in an enduring relationship with it (Bargoni et al., 2023). This enables them to create a distinctive identity and infuse warmth through their family reputation and the values they take a stance on. This unique combination will likely define the future of customer experience, where the fusion of technology, personal touch, and a greater cause sets family businesses apart in delivering exceptional and memorable customer interactions.

References

- Ano, B., & Bent, R. (2022). Human determinants influencing the digital transformation strategy of multigenerational family businesses: a multiple-case study of five French growth-oriented family firms. *Journal of Family Business Management*, 12(4), 876-891. <https://doi.org/10.1108/JFBM-12-2020-0117>
- Arzubiaga, U., Diaz-Moriana, V., Bauweraerts, J., & Escobar, O. (2021, 2021/06/01/). Big data in family firms: A socioemotional wealth perspective. *European Management Journal*, 39(3), 344-352. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.emj.2020.10.006>
- Bammens, Y., & Hünermund, P. (2021). How midsize companies can compete in AI. *Harvard Business Review Digital Articles*.
- Bargoni, A., Giachino, C., Troise, C., Alam, G. M., & Quaglia, R. (2023, 2023/03/01/). A digital family affair: Do family firms' characteristics enhance consumers' willingness to pay? *Technological Forecasting and Social Change*, 188, 122289. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.techfore.2022.122289>
- Barile, D., Secundo, G., & Del Vecchio, P. (2022). Food 4.0 for competing during the COVID-19 pandemic: experimenting digitalization in family firms. *European Journal of Innovation Management, ahead-of-print(ahead-of-print)*. <https://doi.org/10.1108/EJIM-07-2022-0373>
- Basly, S., & Hammouda, A. (2020). Family Businesses and Digital Entrepreneurship Adoption: A Conceptual Model. *The Journal of Entrepreneurship*, 29(2), 326-364. <https://doi.org/10.1177/0971355720930573>
- Berrone, P., Cruz, C., & Gomez-Mejia, L. R. (2012). Socioemotional Wealth in Family Firms: Theoretical Dimensions, Assessment Approaches, and Agenda for Future Research. *Family Business Review*, 25(3), 258-279. <https://doi.org/10.1177/0894486511435355>
- Bharadwaj, A., El Sawy, O. A., Pavlou, P. A., & Venkatraman, N. (2013). Digital Business Strategy: Toward a Next Generation of Insights. *MIS Quarterly*, 37(2), 471-482. <http://www.jstor.org/stable/43825919>
- Brodeur, J., Pellerin, R., & Deschamps, I. (2022). Collaborative approach to digital transformation (CADT) model for manufacturing SMEs. *Journal of Manufacturing Technology Management*, 33(1), 61-83. <https://doi.org/10.1108/JMTM-11-2020-0440>
- Bruque, S., & Moyano, J. (2007, 2007/05/01/). Organisational determinants of information technology adoption and implementation in SMEs: The case of family and cooperative firms. *Technovation*, 27(5), 241-253. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.technovation.2006.12.003>
- Calabrò, A., & McGinness, T. (2021). Mastering a comeback. How family businesses are triumphing over COVID-19. *Global family business report: COVID-19 edition*. <https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/xx/pdf/2021/03/family-business-survey-report.pdf>
- Ceipek, R., Hautz, J., De Massis, A., Matzler, K., & Ardito, L. (2021). Digital Transformation Through Exploratory and Exploitative Internet of Things Innovations: The Impact of Family Management and Technological Diversification*. *Journal of Product Innovation Management*, 38(1), 142-165. <https://doi.org/https://doi.org/10.1111/jpim.12551>
- Chaudhuri, R., Chatterjee, S., Kraus, S., & Vrontis, D. (2023). Assessing the AI-CRM technology capability for sustaining family businesses in times of crisis: the moderating role of strategic intent. *Journal of Family Business Management*, 13(1), 46-67. <https://doi.org/10.1108/JFBM-12-2021-0153>
- Chrisman, J. J., Chua, J. H., De Massis, A., Frattini, F., & Wright, M. (2015). The Ability and Willingness Paradox in Family Firm Innovation. *Journal of Product Innovation Management*, 32(3), 310-318. <https://doi.org/https://doi.org/10.1111/jpim.12207>
- Ciarli, T., Kenney, M., Massini, S., & Piscitello, L. (2021, 2021/09/01/). Digital technologies, innovation, and

- skills: Emerging trajectories and challenges. *Research Policy*, 50(7), 104289. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.respol.2021.104289>
- Correani, A., De Massis, A., Frattini, F., Petruzzelli, A. M., & Natalicchio, A. (2020). Implementing a Digital Strategy: Learning from the Experience of Three Digital Transformation Projects. *California Management Review*, 62(4), 37-56. <https://doi.org/10.1177/0008125620934864>
- Costa, A., Presenza, A., & Abbate, T. (2023). Digital transformation in family-owned winery SMEs: an exploratory analysis in the South-Italian context. *European Journal of Innovation Management*, 26(7), 527-551. <https://doi.org/10.1108/EJIM-02-2023-0108>
- D'Allura, G. M. (2019, 2019/06/01/). The leading role of the top management team in understanding family firms: Past research and future directions. *Journal of Family Business Strategy*, 10(2), 87-104. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.jfbs.2018.12.001>
- Davis, P. S., & Harveston, P. D. (2000). Internationalization and Organizational Growth: The Impact of Internet Usage and Technology Involvement Among Entrepreneur-led Family Businesses. *Family Business Review*, 13(2), 107-120. <https://doi.org/10.1111/j.1741-6248.2000.00107.x>
- de Groote, J., Soluk, J., Laue, S.-L., Heck, M., & Kammerlander, N. (2023, 2023/01/01/). How can family-owned Mittelstand firms use their unique resources to master the digitalization age? The role of family historical, venture, and collaborative capital. *Business Horizons*, 66(1), 133-152. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.bushor.2022.04.001>
- De Massis, A., Frattini, F., Kotlar, J., Petruzzelli, A. M., & Wright, M. (2016). INNOVATION THROUGH TRADITION: LESSONS FROM INNOVATIVE FAMILY BUSINESSES AND DIRECTIONS FOR FUTURE RESEARCH. *Academy of Management Perspectives*, 30(1), 93-116. <http://www.jstor.org/stable/43822139>
- Filser, M., De Massis, A., Gast, J., Kraus, S., & Niemand, T. (2018). Tracing the Roots of Innovativeness in Family SMEs: The Effect of Family Functionality and Socioemotional Wealth. *Journal of Product Innovation Management*, 35(4), 609-628. <https://doi.org/https://doi.org/10.1111/jpim.12433>
- Fitzgerald, M., Kruschwitz, N., Bonnet, D., & Welch, M. (2014). Embracing digital technology: A new strategic imperative. *MIT sloan management review*, 55(2), 1.
- Fortune. (2023). *Digital transformation market*. Retrieved Sep., 14, 2023 from <https://www.fortunebusinessinsights.com/digital-transformation-market-104878>
- Gómez-Mejía, L. R., Haynes, K. T., Núñez-Nickel, M., Jacobson, K. J. L., & Moyano-Fuentes, J. (2007). Socioemotional Wealth and Business Risks in Family-controlled Firms: Evidence from Spanish Olive Oil Mills. *Administrative Science Quarterly*, 52(1), 106-137. <https://doi.org/10.2189/asqu.52.1.106>
- Hauer, G., Naumann, N., & Harte, P. (2021). Digital transformation challenges successful enterprises – an exploration of the collaboration of marketing and sales department in German organizations. *Innovation & Management Review*, 18(2), 164-174. <https://doi.org/10.1108/INMR-05-2019-0066>
- Hiebl, M. R. W., & Mayrleitner, B. (2019, 2019/11/01). Professionalization of management accounting in family firms: the impact of family members. *Review of Managerial Science*, 13(5), 1037-1068. <https://doi.org/10.1007/s11846-017-0274-8>
- Islam, N., Wang, Q., Marinakis, Y., & Walsh, S. (2022, 2022/08/01/). Family enterprise and technological innovation. *Journal of Business Research*, 147, 208-221. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2022.04.004>
- Kammerlander, N., & Ganter, M. (2015). An Attention-Based View of Family Firm Adaptation to Discontinuous Technological Change: Exploring the Role of Family CEOs' Noneconomic Goals. *Journal of Product Innovation Management*, 32(3), 361-383. <https://doi.org/https://doi.org/10.1111/jpim.12205>
- Kammerlander, N., & van Essen, M. (2017). Family firms are more innovative than other companies. *Harvard Business Review*, 25, 2-5.
- KPMG. (2022). *Sustaining a culture of continuous transformation in family business*.
- Kraus, S., Jones, P., Kailer, N., Weinmann, A., Chaparro-Banegas, N., & Roig-Tierno, N. (2021). Digital Transformation: An Overview of the Current State of the Art of Research. *SAGE Open*, 11(3), 21582440211047576. <https://doi.org/10.1177/21582440211047576>
- Leitterstorf, M. P., & Rau, S. B. (2014). SOCIOEMOTIONAL WEALTH AND IPO UNDERPRICING OF FAMILY FIRMS. *Strategic Management Journal*, 35(5), 751-760. <http://www.jstor.org/stable/24037247>
- Llach, J., & Mattias, N. (2010). Innovation in family and non-family businesses: a resource perspective. *International Journal of Entrepreneurial Venturing*, 2(3-4), 381-399. <https://doi.org/10.1504/ijev.2010.037119>
- Masulis, R. W., Pham, P. K., & Zein, J. (2011). Family Business Groups around the World: Financing Advantages, Control Motivations, and Organizational Choices. *The Review of Financial Studies*, 24(11), 3556-3600. <https://doi.org/10.1093/rfs/hhr052>
- Miller, D., & Le Breton-Miller, I. (2014). Deconstructing Socioemotional Wealth. *Entrepreneurship theory and practice*, 38(4), 713-720. <https://doi.org/10.1111/etap.12111>
- Newbert, S., & Craig, J. B. (2017). Moving Beyond Socioemotional Wealth: Toward a Normative Theory of

- Decision Making in Family Business. *Family Business Review*, 30(4), 339-346.
<https://doi.org/10.1177/0894486517733572>
- Obermayer, N., Kővári, E., Leinonen, J., Bak, G., & Valeri, M. (2022, 2022/06/01/). How social media practices shape family business performance: The wine industry case study. *European Management Journal*, 40(3), 360-371. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.emj.2021.08.003>
- Paunović, M., Mosurović Ružičić, M., & Lazarević Moravčević, M. (2023). Business process innovations in family firms: evidence from Serbia. *Journal of Family Business Management*, 13(1), 166-184.
<https://doi.org/10.1108/JFBM-03-2022-0044>
- Piramanayagam, S., Dixit, S. K., & Seal, P. P. (2022). We are in survival mode: how family-owned small foodservice firms in India responded to the Covid-19 pandemic. *Journal of Family Business Management*, 12(3), 436-449. <https://doi.org/10.1108/JFBM-10-2021-0130>
- Rashid, S., & Ratten, V. (2020). A dynamic capabilities approach for the survival of Pakistani family-owned business in the digital world. *Journal of Family Business Management*, 10(4), 373-387.
<https://doi.org/10.1108/JFBM-12-2019-0082>
- Reina, W., Pla-Barber, J., & Villar, C. (2022, 2022/10/31/). Socioemotional wealth in family business research: A systematic literature review on its definition, roles and dimensions. *European Management Journal*.
<https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.emj.2022.10.009>
- Rizomyliotis, I., Kastanakis, M. N., Giovanis, A., Konstantoulaki, K., & Kostopoulos, I. (2022, 2022/12/01/). "How mAy I help you today?" The use of AI chatbots in small family businesses and the moderating role of customer affective commitment. *Journal of Business Research*, 153, 329-340.
<https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2022.08.035>
- Rondi, E., De Massis, A., & Kotlar, J. (2019, 2019/12/01/). Unlocking innovation potential: A typology of family business innovation postures and the critical role of the family system. *Journal of Family Business Strategy*, 10(4), 100236. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.jfbs.2017.12.001>
- Sanchez-Riofrio, A. M., Lupton, N. C., & Rodriguez-Vásquez, J. G. (2022). Does market digitalization always benefit firms? The Latin American case. *Management Decision*, 60(7), 1905-1921. <https://doi.org/10.1108/MD-01-2021-0117>
- Schulze, W. S., & Gedajlovic, E. R. (2010). Whither Family Business? *Journal of Management Studies*, 47(2), 191-204. <https://doi.org/https://doi.org/10.1111/j.1467-6486.2009.00887.x>
- Tiwasing, P., Kim, Y. R., & Sawang, S. (2022). The interplay between digital social capital and family-owned SME performance: a study of social media business networks. *Journal of Family Business Management, ahead-of-print*(ahead-of-print). <https://doi.org/10.1108/JFBM-07-2022-0103>
- Upadhyay, N., Upadhyay, S., Al-Debei, M. M., Baabdullah, A. M., & Dwivedi, Y. K. (2023). The influence of digital entrepreneurship and entrepreneurial orientation on intention of family businesses to adopt artificial intelligence: examining the mediating role of business innovativeness. *International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research*, 29(1), 80-115. <https://doi.org/10.1108/IJEBr-02-2022-0154>
- Urbinati, A., Franzò, S., De Massis, A., & Frattini, F. (2017). Innovation in Family Firms: A Review of Prior Studies and a Framework for Future Research. In A. Brem & E. Viardot (Eds.), *Revolution of Innovation Management: Volume 2 Internationalization and Business Models* (pp. 213-246). Palgrave Macmillan UK.
https://doi.org/10.1057/978-1-349-95123-9_8

Regional Determinants of Lifelong Learning in Russia: the Impact of Infrastructure Quality, Crime Level and Cultural Development on the Human Capital Strategies of the Employed

Ilia Chernenko

PhD, associate professor, Ural federal university

i.m.chernenko@urfu.ru

Abstract.

Lifelong learning (LLL) is a crucial strategy for the development of human capital, particularly in the face of challenges such as an aging population, a significant decrease in birth rates, and the outflow of qualified personnel, which pose a threat to the national labor market. The objective of this article is to examine the factors that influence LLL and assess the specific impact of regional variables that reflect infrastructure quality, access to social services, cultural development, and crime rates. This study utilizes data from a Rosstat survey on the well-being of the population, which was conducted in all Russian regions in 2022. Research methods include exploratory factor analysis, regression analysis of the Mincer equation with regional variables, and the estimation of logistic regression coefficients. The dependent variable in this analysis is a binary variable indicating participation in LLL. The findings reveal that LLL has a significantly positive effect on the income of the employed population. The likelihood of participating in LLL is influenced by the level of social engagement, various individual characteristics of respondents, as well as a range of regional factors. Limited access to essential social services and inadequate infrastructure have a negative impact on the likelihood of LLL participation, while the level of cultural development does not show statistically significant effects. The estimated results are consistent across all regions. Furthermore, the perceived level of crime also positively correlates with the likelihood of LLL participation. This may be attributed to education being perceived as a means of social mobility and enhanced job security. The subjective assessment of crime is relatively high in populations with high education attainment and income levels, which are the primary individual determinants of LLL participation.

Keywords: human capital; lifelong learning; regional development; quality of infrastructure; employed population

JEL: J24, J83

DOI: <https://doi.org/10.52244/c.2023.11.6>

For citation: Chernenko I. (2023) Regional Determinants of Lifelong Learning in Russia: the Impact of Infrastructure Quality, Crime Level and Cultural Development on the Human Capital Strategies of the Employed. International Scientific Conference "Human Capital, Institutions, Economic Growth". Proceedings. Kutaisi University. pp. 71 - 75. DOI: <https://doi.org/10.52244/c.2023.11.6>

Introduction

Lifelong learning (LLL) is a critical strategy for retaining and developing human capital in the modern era, particularly as the labor market undergoes polarization due to digitalization and the growth of high-skilled jobs. Unfavorable changes in population age structure, increased geographic and intra-industry labor mobility, and declining birth rates in developed and some developing countries are compelling society and governments to shift their focus towards maintaining and enhancing human capital from the existing workforce. This is essential because every investment in human capital is becoming progressively costlier (Varlamova & Sinyavskaya, 2021). In the midst of geopolitical fragmentation and Russia's period of sanctioned

isolation, these issues take on a fundamental character that impacts the competitiveness of the entire national economy (Kapeliushnikov, 2023).

The existing literature demonstrates that lifelong learning is influenced by a myriad of factors, including both individual and external aspects of the labor market. Nonetheless, studies yield inconclusive results and often lack comparability. Variables such as education level, gender, age disparities, social status, and social engagement exert varying influences on workers' inclination to engage in continuous educational programs. Implementation of digitalization further alters the influence of social and regional factors on formal education and self-education (Kim & Park, 2020). One recurring challenge for governments is to formulate strategies for

achieving sustainable, long-term participation of the broader population in the LLL system (Holford et al., 2023).

Previous research adopts a range of conventional and innovative techniques to assess the likelihood of participation in LLL among the employed workforce. Kim & Park (2022) employ machine learning to predict intentions for further study and reveal the pivotal role of prior educational attainment in the propensity to continue learning. Korpi & Tåhlin (2021), using regression analysis, highlight that the link between participation in training and education is more closely intertwined with job skill requirements than individual human capital. Other studies draw inferences through mixed methods, macroeconomic data, and the insights from preceding research (Kim & Park, 2020; Sabrià-Bernadó et al., 2017). Based on a concise review of the literature, the following hypotheses are formulated:

H1. Individual characteristics, such as gender, education level, social engagement, and the use of digital technologies in the workplace, significantly impact the likelihood of participation in LLL among the employed population.

H2. Regional variables related to socio-economic development significantly impact the likelihood of participation in LLL among the employed population.

Methods and data

The study utilized data from sample surveys conducted by Rosstat in 2022, focusing on issues related to living conditions. The survey questionnaire included variables that captured the health, well-being, and labor market activity of the population. In the initial stage of the analysis, exploratory factor analysis was employed to identify underlying factors using 17 variables that reflected various issues within regions. Respondents were asked to evaluate the level of crime, the quality and accessibility of infrastructure, and socially significant services in their respective regions. Each observed variable in the factor analysis was treated as a binary variable, taking the value of 1 if the respondent

identified problems in the specified area. For the purpose of the subsequent regression analysis, the average value of these variables was computed for each respondent. The analysis focused exclusively on the employed population aged between 20 and 55 years. Furthermore, due to inconsistencies in respondents' answers when assessing regional development, the North Caucasus Federal District was entirely excluded from the analysis.

In the second stage, the study estimated the coefficients of the Mincer equation in its standard form, which included only control variables and excluded respondents' work experience. Least squares regression was used for estimation. The dependent variable in this stage was the natural logarithm of the hourly wage rate in rubles. Participation in lifelong learning was measured as a binary variable, taking the value of 1 if the respondent had engaged in formal training or self-education, including digital learning, within the past six months. A regression equation was subsequently estimated, incorporating all regional variables that reflected the quality of regional infrastructure and crime rates.

During the third stage of analysis, logistic regression coefficients were estimated, with the dependent variable being the probability of participation in lifelong education. To interpret the results, a transformation was applied, and logarithms of the coefficients were computed. These logarithms provide insights into how much more or less likely a respondent with specific characteristics is participating in lifelong learning.

Results

The results of the factor analysis are presented in Table 1. The analysis successfully grouped the 17 observed variables into four factors, collectively explaining approximately 57% of the total variance in the data. The Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) measure of sampling adequacy exceeded the required threshold, with a value of 0.866, indicating that the results of the analysis can be considered reliable and suitable for interpretation.

Variable (measure)	Factor	FL	VE, %
Inaccessibility of state and municipal preschool and school education services	Access to socially significant services	0,711	16,2
-- document preparation services		0,695	
-- medical care		0,684	
Large distance of pharmacies		0,645	
Large distance of retail outlets		0,643	
Distribution of drugs	Crime level subjective assessment	0,812	14,8
Spread of alcoholism		0,760	
Vandalism		0,678	
Environmental pollution		0,603	
Existence of a high level of crime		0,546	
Great remoteness of places of recreation and leisure	Cultural development	0,847	13,9
-- cultural institutions		0,795	
-- physical education and sports facilities		0,782	
Poor organization of housing and communal services	Quality of infrastructure	0,695	12,6
There are problems with the condition of roads and road safety		0,683	
General lack of amenities, lack of landscaping in the settlement		0,654	
Poor organization of public transport		0,639	

Table 1 – Results of factor analysis. FL – factor analysis, VE – variance explained. Obtained by author

The results of estimating the coefficients in the Mincer equation are presented in Table 2 below. In the equation, all control variables are statistically significant; male respondents, entrepreneurs, and employed who use computers at work tend to have higher wages. Among the regional variables, all are statistically significant except for the level of cultural development, which does not appear to significantly impact the

earnings of the respondents. The assessment of variance inflation factors (VIF) indicated that there is no substantial correlation between the independent variables. The inclusion of regional variables in the equation marginally enhances the model's explanatory capacity, but the overall proportion of explained variance remains relatively modest, not exceeding 20%.

Independent variable	Control only		All variables	
	b	SE	b	SE
Constant	6,332*	0,021	6,419*	0,021
Male = 1	0,106*	0,005	0,102*	0,005
Entrepreneurs or business owners = 1	0,137*	0,018	0,134*	0,018
Actual number of years of education	0,040*	0,001	0,039*	0,001
Self-rated health	0,095*	0,004	0,089*	0,004
Participation in LLL and self-education = 1	0,100*	0,006	0,094*	0,006
Use of computer at the job at least once a week = 1	0,092*	0,006	0,086*	0,006
Ability to work remotely via the Internet = 1	---	---	0,058*	0,006
Regions - poor access to socially significant services	---	---	-0,167*	0,011
Regions – high crime level	---	---	0,071*	0,010
Regions – low cultural development	---	---	-0,004	0,008
Regions - low quality of infrastructure	---	---	-0,130*	0,009
Regional dummy variables	Yes		Yes	
R^2	0,182		0,196	
Adjusted R^2	0,181		0,195	
R^2 change	---		0,014	
F	771,5*		645,6*	
Number of observations	45 214		45 132	

Table 2 – Results of regression analysis. b – coefficients, SE – standard errors, * - significant at the level less than 1%. Obtained by the author

The results of the regression analysis employing a logistic model are depicted in Table 3. All coefficients are statistically significant, except for the coefficient related to the cultural development variable. The obtained values, which reflect the model's ability to accurately

classify more than 70% of the observations, suggest an acceptable level of explanatory capability. However, the pseudo-R² indicators indicate a relatively modest level of explanatory power.

Independent variables	b	SE	exp(b)
Male = 1	-0,277*	0,024	0,758
Wage, log of rubles per hour	0,385*	0,024	1,470
Actual number of years of education	0,185*	0,006	1,203
Tourist trips during the year = 1	0,231*	0,023	1,260
Participation in social associations and organizations = 1	0,412*	0,041	1,510
Sports, creativity and art activities = 1	0,666*	0,031	1,946
Use of computer at the job at least once a week = 1	0,608*	0,028	1,838
Ability to work remotely via the Internet = 1	0,411*	0,025	1,509
Coaching or mentoring on the job = 1	0,373*	0,035	1,452
Actively searching for a more suitable job = 1	0,165*	0,041	1,180
Poor access to social services	-0,293*	0,059	0,746
High crime level	0,338*	0,048	1,402
Low cultural development	-0,013	0,038	0,987
Low quality of infrastructure	-0,173*	0,043	0,841
Cox and Snell R-square	0,15		
Nagelkerke R Square	0,22		
Percentage of correctly predicted values	74,52		

Table 3 – Results of regression analysis (logistic regression). Obtained by the author

Discussion and conclusion

Based on the results of factor analysis, regional development indicators can be categorized into several distinct factors. Firstly, there is the level of accessibility to social services, which includes services of local authorities and educational institutions. According to the findings of the regression analysis, this regional variable has a positive impact on the likelihood of engagement in retraining or self-education programs. Secondly, there is the perceived level of crime in the respondent's residential region. The results indicate that a higher crime rate, as subjectively assessed by respondents, corresponds to a higher level of participation in LLL. Those who perceive their region as less safe may find more motivation to acquire new skills and education to enhance their employment prospects, economic security, and overall quality of life. LLL can offer opportunities for both personal and professional growth, which may be viewed as a means to mitigate the adverse effects of residing in a high-crime area. LLL programs can also

serve as a form of community support and social engagement. Thirdly, cultural development is also an indicator of regional development. The presence of recreational facilities, sports organizations, and cultural institutions does not significantly affect the participation of the population in LLL programs. Lastly, a fourth key factor is the issue of infrastructure quality, which has a negative impact on education. More comprehensive cause-and-effect relationships can be established through further detailed analysis at the regional level. It is likely that populations in regions with lower levels of development are less motivated to engage in human capital development programs due to limited labor market opportunities and an overall low accumulation of human capital, which diminishes in value over time.

Practical implications of this study underscore the necessity of formulating strategies to enhance educational infrastructure and adult social services in regions, thereby increasing the likelihood of their participation in lifelong education programs. Moreover, education

demonstrates its role as a tool to raise awareness about social issues, crime, and create secure job opportunities and social conditions within the region of residence.

Acknowledgements

The study was supported by the Russian Science Foundation grant No. 23-78-10165, <https://rscf.ru/project/23-78-10165/>.

References

- Holford, J., Boyadjieva, P., Clancy, S., Hefler, G., & Studená, I. (Eds.). (2023). *Lifelong Learning, Young Adults and the Challenges of Disadvantage in Europe*. Springer International Publishing. <https://doi.org/10.1007/978-3-031-14109-6>
- Kapeliushnikov, R. I. (2023). The Russian labor market: A statistical portrait on the crises background. *Voprosy Ekonomiki*, 8, 5–37. <https://doi.org/10.32609/0042-8736-2023-8-5-37>
- Kim, C., & Park, T. (2022). Predicting Determinants of Lifelong Learning Intention Using Gradient Boosting Machine (GBM) with Grid Search. *Sustainability (Switzerland)*, 14(9). <https://doi.org/10.3390/su14095256>
- Kim, J., & Park, C. Y. (2020). Education, skill training, and lifelong learning in the era of technological revolution: a review. *Asian-Pacific Economic Literature*, 34(2), 3–19. <https://doi.org/10.1111/apel.12299>
- Korpi, T., & Tåhlin, M. (2021). On-the-job training: a skill match approach to the determinants of lifelong learning. *Industrial Relations Journal*, 52(1), 64–81. <https://doi.org/10.1111/irj.12317>
- Sabrià-Bernadó, B., Llinàs-Audet, X., & Isus, S. (2017). Determinants of user demand for lifelong learning in institutions of higher education. *International Journal of Training and Development*, 21(2), 145–166. <https://doi.org/10.1111/ijtd.12101>
- Varlamova, M., & Sinyavskaya, O. (2021). Active Ageing Index in Russia - Identifying Determinants for Inequality. *Journal of Population Ageing*, 14(1), 69–90. <https://doi.org/10.1007/s12062-020-09277-4>

People Break into Tech Professions and Master Distinctly New Technical Skills

Ani Kalandia

Doctor of Economics, Assistant-professor, Kutaisi University

ani.kalandia@unik.edu.ge

Abstract

In the article there has been formulated the concept of a career change and there are contained results of studies regarding determinants of the tendency to introduce changes in the course of one's career, with a special consideration given to moving from non-tech to tech fields. Next, there have been presented results of the author's own research. The research results indicate differences among the computed groups regarding their decisions about career transition, analyzing professional migration of talent to the local market (Case of Georgia). Results from a research can draw several conclusions, that there is a huge interest in technology/ Growth of digital economy/ Technology is driven by novelty, and then - by pay and finally recommendations are presented for employers in terms of retaining existing talent.

Keywords: Career change, tech professions, technical skills.

JEL: O15; I21

DOI: <https://doi.org/10.52244/c.2023.11.7>

For citation: Kalandia A. (2023) People Break into Tech Professions and Master Distinctly New Technical Skills. International Scientific Conference "Human Capital, Institutions, Economic Growth". Proceedings. Kutaisi University. pp. 76 - 80. DOI: <https://doi.org/10.52244/c.2023.11.7>

Introduction

Career moves are an important mechanism for escalating skills and increasing earnings. Moving into a new role pays off—and even holding a new position could stretch one's own capabilities or represent a match that better utilizes your skills. Moves can involve employees assuming staying at the current employer, moving to different company, changing specialties or occupations, or pursuing a combination of these strategies.

In 1989, Charles Handy wrote the book called "The age of unreason" and predicted that career would be a portfolio of different jobs rather than one position that lasted for decades. In 2007, New York Times recognized, that when it comes to careers, change is the only constant. At that time, they predicted that people would change jobs an average of three times, but by 2010, the number had jumped to seven, by 2015 number jumped to 10 and in current year, US bureau of Labor statistics estimated 15 careers per person.

Changes in the course of one's career could be intentional, expected, developmental, or not planned. Before, even unexpected, yet they always take the form of turning points. Such transitions are a result of a alteration or a total

change in one's self-concept in the cognitive and motivational dimensions, and within a whole attitude. As a consequence, they affect varied relations and performed roles, they require a change in systems of functioning and rejection of previous job routine.

The middle period of life is related to multidimensional development and variability. People at this age appear to be often very active and fit. Transitions in this period of life present a significant challenge, yet a favorable move to other environment and new tasks may even fast-track one's professional and personal development and apply a long-lasting influence upon both an individual and the surrounding.

Career transition may be also a result of a progressive crisis that occurs in mid-life. Thus, it is sometimes discussed to as an equivalent of mid-life crisis. Redefinitions of values, restating of objectives and tasks lead to a change in life style. The phenomenon of mid-life with mid-career crisis. It has been confirmed by various studies that work and career are specifically important for professionally active persons in their mid-life. Realization of professional goals and striving to attain a success becomes more intense at the age between 36 and 45. This period in life is linked with changes in identifying your

professional role that are performed and with planning some further steps of a career ladder.

It's worth mentioning that there are psychological states experienced by individuals who are changing their work and also personal characteristics of those persons. If we compare persons who had planned to change their work but did not do it with those who were just changing or had changed it (the change criterion could be a transition to another job). The main aspect that differentiated persons who were only planning a change from those had introduced it comprised in willingness and ability to take risk. Psychological consequences of a crucial professional change, after a period of difficulties and experiencing psychological costs, covered development and satisfaction.

Changes both in jobs and in careers have become an accepted and essential part of modern career trajectories.

The notion of "one life—one career" is no longer relevant. The modern view of careers has required a change in the traditional view of employment choice as a one-time, permanent decision. Job change occurs relatively frequently and is considered to be a normal aspect of career evolution.

Understanding the bases and consequences of career change is relevant to individuals considering a career change, for organisations that are downsizing or restructuring, and for career theory and counselling. Therefore, it is necessary to discuss the relationship between individual and organisational factors that might have an influence on career change.

Career change can be defined as changing a work position in a different occupation or field, where previous skills and duties& responsibilities are largely irrelevant and new training is undertaken to acquire new set of skills and competencies. It is also important to note, that career change can be distinguished from a job change which is just a movement to a similar job or a job that is part of a previous career path. Career change typically involves considerable cost for the individual due to the additional training and human investment required, and lost time and income. On the other hand, changing jobs could be an asset in your career

development. It can show that you are flexible, adaptable, resilient.

Career changes usually are critical events in people's lives since they may affect economic, social and psychological dimensions of the person (Smith, 1997). Because of personal choice or because of organisational change in the world of work, the requirement to change jobs or occupations several times in one's life seems to be the rule rather than the exception. Although not generally accepted, we need to consider that career change has become increasingly common in the lives of young adults and that this trend has grown exponentially during the recent years.

Review of a research done by McKinsey's Global institute in 2022

Main purpose of the abstract is to analyze career moves from non-tech occupations to technological fields. The increasing importance of high-technology goods and services has stimulated job growth in these industries, through the expansion of existing firms and the birth of new ventures.

Worldwide demand for IT professionals is on the rise. The competition to appeal the most talented candidates to fill IT positions is brisk, with firms often request for the brightest minds. Midcareer IT professionals are currently the most favorable segment of the workforce, many are offered incentives to accept new jobs. Their combination of skills and experience are in high demand throughout the tech field.

Topic of the research is about analyzing research done by McKinsey's Global institute in 2022. McKinsey's analyzed 280,000 tech professionals in four countries. It turned out, that 44% of tech professionals started in non-tech occupations. While employees across all professions changed roles every 3.2 years on average, tech professionals moved almost 20 percent more often, switching roles every 2.7 years. Roughly 90 percent of the tech occupations that was analyzed deliver above-average lifetime earnings, which may be a main motivator for changing a career.

Millions of online job postings were studied to calculate the "skill distance" associated with specific job moves. By "skill distance" Mckinsey means "the share of new or nonoverlapping skills

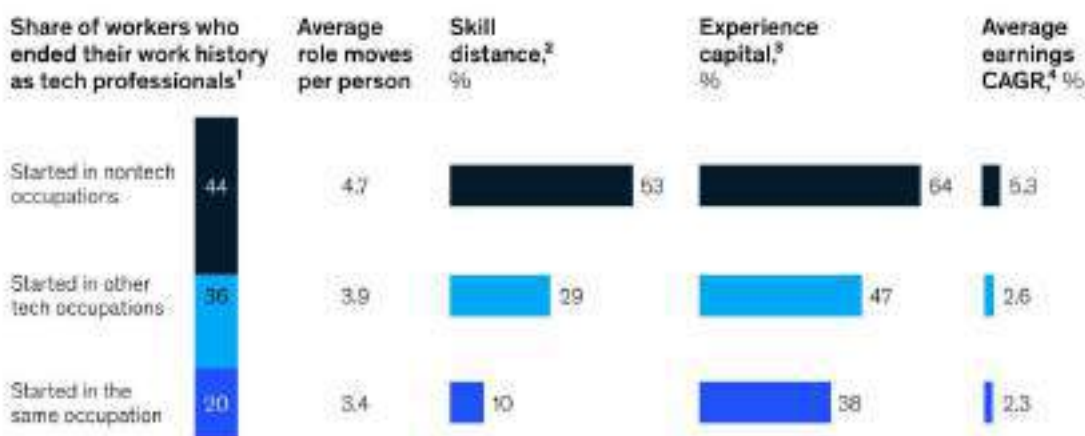
associated with the new job when someone makes a change”. The size of the differential reproduces someone’s opportunity to obtain or use additional skills when they accept a new role. People who start in tech typically overcome a skill distance of 27% every time they change roles.

More interesting for hiring managers is the number of tech professionals who started out in other types of occupations. These are not the specialists who earned computer science degrees and never deviated from their chosen path. These

are people who launched their career in entirely different lines of work and then reinvented themselves by accumulation of new abilities along the way, perhaps learning to code, developing applications or comprehend a web architecture.

44% of the individuals who held tech roles at the end of the period they were observed transitioned from non-IT occupations (Exhibit 1). Therefore, they had to master a greater share of distinctly new skills—and their reward for doing so was upward mobility.

A substantial share of tech professionals entered the field from nontech occupations and added new skills learned through experience.

¹ N = 280,000 individuals in Germany, India, the United Kingdom, and the United States. Based on observed work history.
² Measured as share of nonoverlapping skill requirements between two roles, which shows the proportion of new skills required when someone moves into a new role. Skill requirements for each role taken from job posting data, weighted by skill frequency, which gives more weight to skills that are specialized to a particular role rather than common across roles.
³ The share of lifetime earnings associated with skills learned through experience. For full methodology, see *Human Capital at Work: The value of experience*, McKinsey Global Institute, June 2022.
⁴ Average compound annual growth rate of earnings over observed work history.
 Source: McKinsey's proprietary Organizational Data Platform, which draws on licensed, de-identified, public professional-profile data, as well as 2015–19 job posting records; McKinsey Global Institute analysis.

Exhibit 1

By making bold moves, newcomers to tech increase their lifetime earnings. Almost two-thirds of their lifetime earnings can be attributed overcoming 27% of skills gap.

Seventy percent of the workers who rotated into tech roles started in professional services, healthcare, or other STEM fields. Within professional services, the most common occupations for those who moved into tech were general, operations, and marketing managers; management consultants; PR and market research specialists; office assistants; and

customer service reps. Mechanical and industrial engineers and social science researchers were among those who left other STEM specialties to enter tech. An additional 20 percent came from creative or education and community service roles; their most common paths started in graphic design or teaching and development. In general, workforce moving from non-tech to tech roles add skills like tech support, programming, application development, and web infrastructure.

Within the data are stories of people with a motivation to learn, grow, and move up the

earnings ladder. We can discuss an example of the worker who began her career as a customer service rep, a job that requires a list of the skills such as sales ability, customer relationship management (CRM) tools, documentation, and communication. Three years later, she became a tech support specialist, a position that required four new skills on top of those she was already using (in this case, technical data analysis, data

management, technical support, and knowledge of IT frameworks). This move involved a skill distance of 47%. Some years later, she made another strategic move to become an information security analyst, with a skill distance of 53 % from her previous role (Exhibit 2). These challenging moves brought her pay increases exceeding more than 50%.

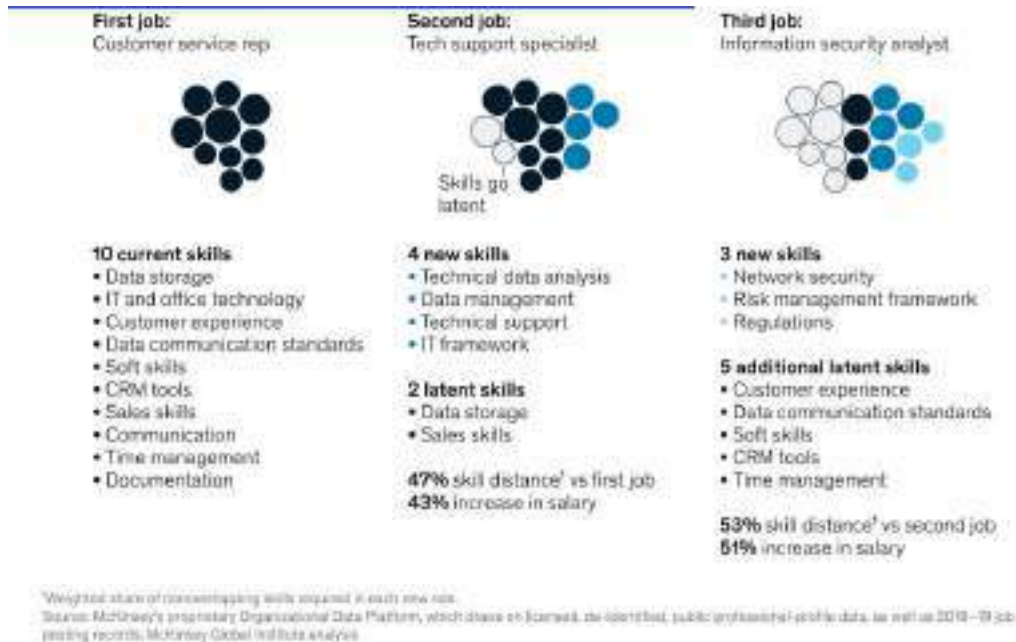

Exhibit N2

Insights from the finding is then linked to another research done by me personally, where I tried to survey professional migration of talent to the local market (Case of Georgia). The post-pandemic work environment was marked by three important changes: 1) preservation of the hybrid work model in most organizations; 2) increase in the number of employees in two or more jobs; 3) Labor force shortage, which is still an unsolved problem for companies.

Before the pandemic, the talent market was characterized by a shortage of tech talent, but after the pandemic, there was a shortage of so-called "front-line" personnel, tech talent and general talent of any profession.

If a LinkedIn user takes the time to pay attention to career change news in their network, they will find that many people are changing industries,

employers, and often even professions. The number of HR managers, financiers, marketers, social media managers, project managers and others has increased. Migration mostly in the field of technology. This change often happens in the current company of the employee, however, the transition to another company and to another job is also often fixed.

The subject of author's interest was the professional migration of talent to the local market. An online survey was sent to social media users. The survey was conducted through an online questionnaire and 174 users participated in it. Most of the research participants are female and are 31-35 years old.

Most of the respondents managed to change their profession once in the last 10 years, although a small number managed to change even four

times.

It was interesting that most of the respondents changed their profession in 2019-2022. The dynamics of changes are as follows:

67% of the respondents stated "interest in a new profession" as the reason for the change,

- 49.5% - "the possibility to change the employer",

- 17% indicated "the desire to work in an international company" as the reason for the change,

- 13.6% - "Desire to move to the international employment market,

- and 9.9% consider "the popularity of the profession" as the reason for the change.

It was found that migration occurred mostly in the field of technology. According to our respondents' answers, the top occupations from which the transition to other fields took place are as follows:

26.4% - manager, team leader – Software developer

11% - Sales manager: Project Manager – Computer Systems analyst

6.6% - Customer relations specialist – Computer Support specialist

6.2% - HR manager – Tech Recruiter

5.5% - PR specialist – Web designer

3.7% - Financial manager - A Technical Analyst

Although the research is only quantitative and its scale is small, the analysis of the results can draw several conclusions:

Huge interest in technology/ Growth of digital economy

Technology driven by novelty, and then - by pay
Recommendations for employers in terms of retaining existing talent.

Conclusion

In conclusion, we can assume that both researches offer some reassurance that could make it easier for companies to hire for potential rather than searching for an elusive perfect fit. Best place to look for people with aspirations and untapped potential may be within the boundaries of your organization. Internal opportunities don't need to be solely promotions. They can be lateral moves with greater tech specialization. The most essential element is helping employees gain more varied experience.

Employers could also use particular means of assessing candidates not only on their current responsibilities but also on their transferable skills, intrinsic capabilities, and potential to succeed in new roles. Evaluating candidate profiles against performance outcomes can help an organization improve its hiring criteria over time.

Those who intend to leave the field might be motivated by factors which differ from those who want a new position in the same discipline. Constant communication with the members of the organization and career counseling might lead to gain more specific information. Organizations may be able head off resignations by finding potential career changers new positions within the firm but outside the IT function. This would reserve organizational knowledge. It would also mean that any potentially-sensitive information that the employee may have stays within the company. Firms could also accommodate those who want to change jobs by varying work conditions, assignments, or financial incentives.

References:

Suarta, Suwintana, Sudhana, Hariyanti, Employability Skills Required by the 21st Century Workplace: A Literature Review of Labor Market Demand, 2017, DOI 10.2991/ictvt-17.2017.58

Hamori M. (2007) Executive career advancement in career moves across employers: the role of organization-level predictors, Pages 1129-1151.

Sally A. Carless, Jessica L. Arnup (2011) A longitudinal study of the determinants and outcomes of career change Pages 80-91, Journal of Vocational Behavior.

Charles Handy, Book - The Age of Unreason, page 252

<https://www.mckinsey.com/capabilities/people-and-organizational-performance/our-insights/overcoming-the-fear-factor-in-hiring-tech-talent>

<https://www.bls.gov/>

The Relationship of Macroeconomics with Base Erosion and Profit Shifting: A Systematic Literature Review (Abstract)

Athanasios Vasilakis

Ph.D Candidate, Department of Economic Studies, International Hellenic University
athanasios.vasilakis@gmail.com

Abstract

A macroeconomic review of the determinants of Base Erosion and Profit Shifting (BEPS) is the main purpose of this study. This has been achieved by a Preferred Reporting Items for Systematic Reviews and Meta-Analysis (PRISMA) that was conducted using five databases (ABI-ProQuest, EBSCO, Google Scholar, Scopus and Web of Science) published between 2003 and 2022. This review is based on 30 studies out of 16.700 (the larger number from Google Scholar) that were identified. The chosen 30 articles were retrieved as triple listed journals on Scopus, The Chartered Association of Business Schools (ABS) and Web of Science (WoS). Our approach identifies the serious macroeconomic issues that Base Erosion and Profit Shifting (BEPS) causes, such as severe acute international tax avoidance that has a destructive impact on the Global and European economies.

Keywords: BEPS; macroeconomy; multinationals; systematic literature review; tax avoidance

JEL: F21, F23, H25, H26, H87

DOI: <https://doi.org/10.52244/c.2023.11.8>

For citation: Vasilakis A. (2023) The Relationship of Macroeconomics with Base Erosion and Profit Shifting: A Systematic Literature Review. International Scientific Conference "Human Capital, Institutions, Economic Growth". Proceedings. Kutaisi University. p.81, DOI: <https://doi.org/10.52244/c.2023.11.8>

Human Capital Index - Why Should Governments and Employers Take It Seriously?

Malkhaz Dzadzua

Doctor of Economics, Assistant Professor, Kutaisi University

malkhaz.dzadzua@unik.edu.ge

Abstract

The purpose of this paper is to provide an analysis of the importance of Human Capital Index for the socio-economic condition of a country, and why governments and private institutions should closely monitor and follow these factors using the example of Georgia.

According to the World Bank, Human capital consists of the knowledge, skills and health that people invest in and accumulate throughout their lives, enabling them to realize their potential as productive members of society.

Besides the fact that investments in financial assets and physical capital traditionally dominates in economic relations, human capital still plays an important role in ensuring economic growth, productivity and innovation.

The Human Capital Index (HCI) was launched by the World Bank in 2018 as a measurement of economic success. The index ranks member countries according to outcomes they achieve in health and education, and highlights how this progress can help improve the productivity of the new generation of workforces.

According to HCI 2020 report, nearly 60% of children born today would be just half as productive as they would have been with full education and healthcare. This reflects a serious crisis in human capital especially in developing countries, with major implications for economic growth and the global effort to end extreme poverty by 2030.

The government must ensure that all children receive a comprehensive package of education and healthcare services during critical periods of childhood to achieve their full potential. Policymakers must ensure that youth are well prepared to enter the labor market as healthy, skilled and productive adults, and are able to acquire necessary knowledge and professional competencies.

Keywords: Human Capital Index, Human Development, Human Capital, Economic Growth

JEL: J24, O15

DOI: <https://doi.org/10.52244/c.2023.11.9>

For citation: Dzadzua M. (2023) Human Capital Index - Why Should Governments and Employers Take It Seriously? International Scientific Conference "Human Capital, Institutions, Economic Growth". Proceedings. Kutaisi University. pp. 82 - 86. DOI: <https://doi.org/10.52244/c.2023.11.9>

Introduction

Human capital broadly refers to the educational attainment, knowledge, skills and experience possessed by workers in an economy. It provides economic value as a skilled and experienced employees lead to increased productivity and contribute in economic growth.

According to the World Bank, Human capital consists of the knowledge, skills and health that people invest in and accumulate throughout their lives, enabling them to realize their potential as productive members of society. Investing in people through nutrition, health care, quality education, jobs and skills helps to develop human capital, and this is key to ending extreme poverty and creating more inclusive societies (World Bank, 2020).

Besides the fact that investments in financial assets and physical capital traditionally

dominates in economic relations, human capital still plays an important role in ensuring sustainable economic growth, improved productivity and innovation.

According to human capital theory, a growing economy can be attributed to a well-invested workforce: a more educated population is likely to earn and spend more money, which in turn stimulates the further economic growth.

Increased human capital is associated with higher incomes for individuals, employers and countries as well as stronger social cohesion. It can be a central driver of sustainable growth, social inclusion and poverty reduction.

At the same time, human capital tends to migrate in a context of global economy: there is often a shift from low-income and rural areas to more developed places. Accordingly, less developed regions still remain underdeveloped,

while others become even more developed.

Human capital also tends to depreciate due to long periods of unemployment and failure to keep up with innovation and technological progress.

Human Capital Index: why this should be taken seriously by the governments and employers?

The Human Capital Index (HCI) was launched in 2018 by the World Bank as part of the human capital project, a global effort to accelerate progress towards a world where all children can achieve their full potential. The project aims to help create political space for national leaders to prioritize transformational investments in health, education and social protection (World Bank, 2020).

The main goal of the project is to make rapid progress towards a better world in which all children are well-nourished and ready to learn, can obtain real learning in the classroom, and enter the workforce as healthy, skilled and productive adults.

Central to this effort has been the Human Capital Index (HCI), a cross-country metric measuring the human capital that a child born today can expect to attain by his or her 18th birthday, given the risks of poor health and education prevailing in her country (World Bank, 2020).

The HCI follows the trajectory from birth to adulthood of a child born today, and quantitatively reflects the stages in this trajectory as well as their consequences for the productivity of the next generation of workers, including the following three components:

Component 1: Survival. Measured by using the under-5 mortality rate.

Component 2: School. Combines information on the quantity and quality of education:

- a. Quantity of education: number of expected years of school a child would complete by age 18;
- b. Quality of education: test scores from major international student achievements that are used to convert

expected years of school into quality-adjusted years of school.

Component 3: Health. Two proxies are used for health environment:

- a) Healthy growth among children under age 5 - fraction of children who are not stunted;
- b) Adult survival rate - share of 15 year olds who survive until age 60.

Using estimates of the economic returns to education and healthcare, these components are combined into an index that reflects the expected productivity of a child born today as a future worker, relative to a benchmark of complete education and full health (World Bank, 2020).

The Human Capital Index mainly focuses on human capital rather than human development, excluding aspects such as living standards measured by gross national income per capita - one of the components of Human Development Index.

The HCI ranks countries according to outcomes they achieve in health and education, and highlights how this progress can help improve the productivity of the next generation of workers. As one of the indicators of economic success, HCI should influence countries and their governments to invest more in health and education for greater equity and economic growth.

However, more spending does not necessarily lead to better outcomes, as the issue has more to do with the efficiency, consistency and cost-effectiveness of such spending.

According to the first edition of the Human Capital Index, published by the World Bank Group in October 2018 and updated in 2020, a child born today can expect, on average, to be 56 percent as productive when grows up as he or she would have been with full education and healthcare (World Bank, 2020).

Although 56% does not seem like a very high and attractive position, even this masks significant variations between different regions and economies. For example, a child born in a low-income country can expect to be 37 percent more productive than if he or she were fully educated and healthy. For a child born in a high-income country the figure is 70 percent. So, the

difference in human capital potential between low- and high-income countries is almost twice as large.

This means that children born today in a low-income country may not be able to find a job in the future, and even if they do, it may not be a job in which their human capital can be utilized effectively. This demonstrates a serious human capital crisis, especially for developing and emerging market countries, with major implications for economic growth and the global effort to end extreme poverty by 2030.

Although many countries have made tangible progress in improving human capital over the past decade, the covid-19 pandemic has threatened to reverse many of these gains. Consequently, additional efforts and actions are needed to protect hard-won gains in human capital, especially among the vulnerable poor

and less developed regions.

We can assess the importance of HCI in more detail by analyzing the human capital situation in a particular country, using the example of Georgia.

According to HCI 2020 report, Georgia was ranked 85th among 174 participating countries with a score of 0.57, meaning that child born in Georgia in 2020 is expected to grow up to be only 57 percent as productive as he or she could be if enjoyed complete education and full health.

Although the overall HCI value for Georgia increased from 0.54 to 0.57 in 2010-2020, it decreased from 0.61 to 0.57 during 2018-2020, most likely due to the negative impact of the pandemic.

Table 1 below illustrates the human capital index for Georgia as of 2020, broken down by gender and HCI components (World Bank, 2022)

HCI Components	Boys	Girls	Overall	Rank
Probability of Survival to Age 5	0.99	0.99	0.99	63
Expected Years of School	12.8	13.1	12.9	55
Learning-adjusted Years of School	8.0	8.6	8.3	81
Harmonized Test Scores	391	410	400	101
Adult Survival Rate	0.78	0.92	0.85	99
HCI	0.53	0.61	0.57	85

Table 1. HCI for Georgia, 2020

As table #1 shows, Georgia has a fairly high probability of surviving rate. 99 out of 100 children born in Georgia survive to the age of 5 (ranks #63 among 174 participated countries).

Child who starts schooling in Georgia can expect to complete 12.9 years of school by his or her 18th birthday (#55 in the ranking).

However, the learning-adjusted years of school, factoring in what children actually learn, is only 8.3 years (#81 in the global ranking). So, by adjusting the school years according to the level of education, a period of 12.5 years is equivalent to 8.9 years, and the loss is 3.6 years which is an alarming gap.

As to the harmonized test scores, students in Georgia score 400 on a scale where 625 represents advanced attainment and 300 minimum attainment (#101 in the ranking). This is the lowest score among the all HCI components for Georgia.

And finally, only 85 percent of 15-year olds

will survive until age 60 across Georgia (#99 in the global ranking). This statistic is a proxy for the range of health risks that a child born today would experience as an adult under current conditions (World Bank, 2022).

Notably, the HCI score for girls is higher than for boys (0.61 and 0.53 respectively), with girls having higher harmonized test scores, years of schooling and adult survival rates.

If compare the HCI data among regional and other comparable/peer countries, Georgia's overall 0.57 HCI represents a worst score in comparison to all neighboring countries, and lower than the average for the Europe and Central Asia region

Table 2 shows the HCI comparison between Georgia and neighboring countries as of 2020 (World Bank, 2022).

Country	HCI	Rank
Russia	0.68	41
Turkey	0.65	48
Armenia	0.58	81
Azerbaijan	0.58	82
Georgia	0.57	85

Table 2. HCI comparison of Georgia and neighboring countries, 2020

In 2022, government spending on education in Georgia was 3.7% of GDP, up from 3.2% in 2010 but down from 4.4% in 2019. Although spending on education has tripled over the past decade, this figure is still low compared to the EU, where spending on education is around 5% of GDP, with highest level in Sweden (7.3 %) and Denmark (6.9%), and lowest (3.1%) in Romania (Eurostat, 2022).

As to the healthcare sector, public spending on healthcare in Georgia was 3.6% of GDP in 2020, which is lower than the average EU rate (10.9%) and the World Health Organization's recommended minimum - 5%. Prices in the healthcare services and medicines increased by 64% during 2016-2021, and only 17% of the population uses private insurance in the country (IDFI, 2022).

This comparison clearly and undoubtedly emphasizes the need for improvement the quality, quantity and structure of investments in education and healthcare system in Georgia.

The government must provide all children with a comprehensive package of education and healthcare services during critical periods of childhood, to achieve their full potential in the future.

Governments have a responsibility and a vital role to play in creating and improving human capital by directly funding and providing or regulating the private provision of social services while ensuring equal access to opportunity.

Policymakers must ensure that youth are well prepared to enter the competitive labor market as healthy, skilled and productive adults, and are able to acquire necessary knowledge and professional competencies. This will greatly lead the country towards better social inclusion, sustainable development and economic growth.

Improving the quality and investment in the education and health sector is also undoubtedly important for potential employers, as high qualified, skilled and healthy workforces are one of the main sources to achieve long term business objectives and ensure sustainable institutional growth and development.

Ignoring HCI factors can lead to further deterioration and depreciation of human capital, which will be reflected in their migration to highly developed areas, increasing inequality, social exclusion and political instability.

Conclusion

Although investments in financial assets and physical capital traditionally dominates in economic relations, human capital still plays an important role in ensuring sustainable economic growth, improved productivity and innovation.

The key findings of analysis of the Human Capital Index 2020 report shows that the children born today in a low-income countries may not be able to find an adequate job in the future, and even if they do, it may not be a job in which their human capital can be utilized effectively. This reflects a serious human capital crisis in emerging market countries with major implications for economic growth and the global effort to end extreme poverty by 2030 (World Bank).

Gaps in human capital are at risk of further widening amid rapid global changes in technology, demography, fragility, migration and climate change. The analysis clearly emphasizes the need for improvement the quality, quantity and structure of investments in education and healthcare by the governments and private sector.

The government must ensure that all children have a comprehensive package of education and healthcare services during critical periods of childhood to achieve their full potential in the future.

Private institutions should recognize importance of human capital for achieving their business goals, and invest more in training, education, professional development and better working conditions for their current and future potential employees.

Youth should be well prepared to enter the labor market as healthy, skilled and productive

adults, and be able to acquire necessary knowledge and professional competencies, which, in turn, will greatly lead the country and its private sector towards better inclusive society, sustainable development and economic growth.

References

- Adeishvili, G et al. "Healthcare Sector Overview". 2022. The Institute for Development of Freedom of Information (IDFI). https://idfi.ge/en/health_sector_overview_2022
- Avitabile, C et al. "Insights from Disaggregating the Human Capital INDEX". 2020. Washington, DC: World Bank
- Eurostat. <https://ec.europa.eu/eurostat>
- World Bank. "Georgia Human Capital Review. 2022. Washington, DC: World Bank.
- World Bank. "The Human Capital Index 2020 update". 2020. Washington, DC: World Bank.
- World Bank. "The Human Capital Project: Frequently Asked Questions". March 19, 2019. <https://www.worldbank.org/en/publication/human-capital/brief/the-human-capital-project-frequently-asked-questions>

Legal Regulation of the Status of Ukrainian Refugees in the European Union: Prospective Directions Concerning Reform

Valentina Chuyenko

Candidate of Jurisprudence, Associate Professor, Prince Volodymyr the Great NNIP, MAUP
v1401@ukr.net

Oleksandra Chuyenko

Master's student, Yaroslav the Wise National University of Law
sashaqueen02@gmail.com

Abstract

The report is devoted to the important topic of modern migration policy and legal regulation of the status of refugees from Ukraine in the context of European integration. In connection with the complex events on the territory of Ukraine and the rapid increase in the number of Ukrainian refugees, new challenges and opportunities are opening up for their legal status and integration into the countries of the European Union.

The report analyzes the current state of legal regulation of the status of Ukrainian refugees in the European Union and identifies the problems faced by these refugees. Next, the article highlights promising directions and possible ways of reforming and improving this legal regulation with the aim of ensuring better protection of the rights and interests of Ukrainian refugees, as well as promoting their effective integration into European society.

One of the key directions is to improve procedures for assessing refugee status, reduce administrative barriers to obtaining this status, and establish fast and effective appeal mechanisms. It is also important to consider the possibility of expanding the list of bases on the basis of which refugee status can be granted, taking into account the specific situations faced by Ukrainian refugees.

The next important aspect is the support and integration of refugees once they have been granted status. This includes providing access to education, health services, the labor market and places to live. It is necessary to consider the possibilities of providing cultural adaptation and psychological support for refugees, which will contribute to their faster integration into society.

The report also discusses the importance of cooperation between the countries of the European Union and Ukraine in the field of migration and refugees, as well as the possibility of developing joint strategies and programs aimed at solving migration issues and supporting Ukrainian refugees.

It should be noted that the report notes the importance of reforming and improving the legal regulation of the status of Ukrainian refugees in the European Union in order to provide them with better protection and facilitate their successful integration into the new society. The measures discussed in the article can become the basis for the development of political decisions and legislative acts aimed at achieving this goal.

Keywords: refugees, Ukraine, European Union, legal regulation of refugee status, migration challenges in modern conditions.

JEL: K 33

DOI: <https://doi.org/10.52244/c.2023.11.10>

For citation: Chuyenko V., Chuyenko O. (2023) Legal Regulation of the Status of Ukrainian Refugees in the European Union: Prospective Directions Concerning Reform. International Scientific Conference "Human Capital, Institutions, Economic Growth". Proceedings. Kutaisi University. pp. 87 - 90. DOI: <https://doi.org/10.52244/c.2023.11.10>

Starting from February 24, 2022, as a result of Russian aggression against Ukraine, the country began mass evacuation of its citizens. According to the UN, as of October 1, 2023, more than 8 million Ukrainians were forced to leave their homes, of which more than 4 million went abroad.

The majority of Ukrainian refugees found refuge in the countries of the European Union (EU). To ensure their protection and provide the necessary assistance, on March 2, 2022, the European Union activated Directive

2001/55/EC on the temporary protection of persons in the event of a mass influx of refugees. This Directive gives Ukrainian refugees the right to legal stay, work, education, medical assistance and social benefits in the territory of EU countries for three years.

The continuation of the war in Ukraine calls into question the possibility of returning Ukrainian refugees to their homeland in the coming years. This makes it necessary to review and improve the legal regulation of the status of Ukrainian refugees in the EU.

The main problems that need to be solved are:

1. Temporary nature of protection. Directive 2001/55/EC provides protection for only three years. This may lead to the insecurity of Ukrainian refugees in the event of a continuation of the war in Ukraine.

2. Inability to obtain permanent residence. The directive does not provide for the possibility for Ukrainian refugees to obtain permanent residence in the EU. This can complicate their integration into European society.

3. Ignoring the individual needs of Ukrainian refugees. The directive does not take into account the individual needs of Ukrainian refugees, in particular those with special needs, such as children, the elderly and people with disabilities.

The problem of refugees, as well as the issue of international migration and migration processes in EU countries, has been studied for many years in the works of leading domestic experts in the field of international law, such as: I.V. Yakovyuk, O.A. Honcharenko, K.V. Smirnova, Yu.Yu. Akimenko, K.M. Levandovsky, M.M. Sirant, S.V. Lozinska, O.M. Polivanova, I.V. and other.

Researchers believe that temporary protection is an effective mechanism to protect Ukrainian refugees, but also criticize temporary protection for being incomplete and not providing sufficient protection for Ukrainian refugees. The legal regulation of the status of Ukrainian refugees in the EU is the object of further research and discussion.

The purpose of the report is to analyze promising directions for reforming and improving the legal regulation of the status of Ukrainian refugees in the EU. We assume that the continuation of the war in Ukraine calls into question the possibility of returning Ukrainian refugees to their homeland in the coming years. This makes it necessary to review and improve the legal regulation of the status of Ukrainian refugees in the EU.

The European Union reacted to the full-scale invasion of Ukraine by activating the Temporary Protection Directive - an emergency

measure that provides immediate and collective protection of displaced persons in exceptional circumstances of mass influx (Council Directive, 2001), (Implementing Decision, 2022).

The EU Directive on the Temporary Protection of Ukrainians provides for the temporary protection of Ukrainian refugees in the EU and establishes a number of rights and benefits to which they are entitled, including access to housing, healthcare, education and employment (Implementing Decision, 2022).

The directive is an important piece of legislation as it is the first time the EU has activated its temporary protection mechanism. This mechanism was created in 2001, but has never been used before. The activation of the mechanism reflects the scale of the refugee crisis caused by the war in Ukraine and the EU's commitment to support those who have been displaced (Yakymchuk, et al. 2023).

The directive applies to all Ukrainian refugees who have entered the EU since February 24, 2022. It also applies to citizens of Ukraine who legally resided in the EU on this date and cannot safely return to Ukraine (Pokrasyon, 2022). According to the directive, Ukrainian refugees are entitled to a number of rights and benefits, including:

- Residence permit for a period of one year, which can be extended for another six months if necessary.
- Access to housing, healthcare, education and employment.
- Access to financial aid.
- Access to linguistic and cultural support services.
- The directive also imposes a number of obligations on EU member states, in particular:
 - Obligation to identify and register Ukrainian refugees.
 - Obligation to provide Ukrainian refugees with access to the rights and benefits outlined in the directive.
 - Obligation to coordinate their actions in response to the refugee crisis with other EU member states.

However, it is important to note that the

directive is only a temporary measure (Pokrasyon, 2022). The EU should continue to work with its member states to develop long-term solutions for Ukrainian refugees and support their integration into European society (Kurylyuk, et al., 2022)

However, there are a number of areas in which the legal regulation of the status of Ukrainian refugees in the EU could be improved. Let's explore some of the promising areas of reform, in particular:

Extending the duration of temporary protection: currently, the EU Temporary Protection Directive provides temporary protection to Ukrainian refugees for a period of one year, with the possibility of an extension for another six months. However, given the protracted nature of the conflict in Ukraine, it is likely that many Ukrainian refugees will have to remain in the EU for longer periods of time. The EU should consider extending the term of temporary protection for Ukrainian refugees or even granting them a permanent residence permit (Implementing Decision, 2022).

Improving access to education and employment: although the EU Temporary Protection Directive guarantees Ukrainian refugees access to education and employment, there are still some challenges that need to be addressed. For example, many Ukrainian refugees do not speak the language of their host country, which can make it difficult for them to find work or attend school. The EU should provide more support to Ukrainian refugees to help them learn the language of the host country and gain access to education and employment opportunities (Pokrasyon, 2022)

Ensuring access to health care: The EU Temporary Protection Directive guarantees Ukrainian refugees access to health care, but there are still some barriers that need to be removed. For example, some Ukrainian refugees may have difficulty finding a doctor who speaks their language or is familiar with their medical history. The EU should cooperate with member states to ensure that Ukrainian refugees have access to the necessary medical care, regardless of their language skills or medical history (Council Directive, 2001).

Protecting the rights of vulnerable categories of refugees: The EU Temporary Protection Directive provides additional protection for vulnerable categories of refugees, such as women, children and people with disabilities. However, more needs to be done to ensure that these refugees are protected from exploitation and abuse. The EU should work with member countries to develop and implement specific measures to protect the rights of vulnerable categories of Ukrainian refugees (Kurylyuk, et al., 2022).

Facilitating integration: The EU should support Ukrainian refugees in their integration into host communities. This includes giving them access to language courses, cultural orientation programs and other resources to help them adapt to their new lives. The EU should also cooperate with member countries to promote understanding and tolerance of Ukrainian refugees in host communities (Convention, 1951)

In addition to the above reforms, the EU should also consider developing a more comprehensive and long-term strategy for managing refugee flows. This strategy should be based on the principles of solidarity, responsibility and humanism. It should also be developed in consultation with member states, refugee groups and other stakeholders (Kurylyuk, et al., 2022).

In addition to the promising areas of reform and improvement outlined above, the EU may also consider the following:

Developing a more harmonized approach to the implementation of the EU Temporary Protection Directive: There are currently some differences in how the EU Temporary Protection Directive is implemented in different EU Member States. This can lead to confusion and uncertainty for Ukrainian refugees. The EU should work with member states to develop a more harmonized approach to the implementation of the EU Temporary Protection Directive, ensuring that Ukrainian refugees have access to the same rights and benefits regardless of which EU country they are in (Kurylyuk, et al., 2022).

Improving access to social security and other benefits: Ukrainian refugees should have

access to the same social benefits and other services as citizens of the host country. This applies to benefits such as unemployment benefit, housing benefit and social assistance. The EU should cooperate with its member states to ensure that Ukrainian refugees have access to these necessary benefits (Council Directive, 2001).

Facilitating family reunification: The EU should make it easier for Ukrainian refugees to reunite with their families. This includes streamlining the visa process and providing financial assistance to refugees who cannot afford to travel.

Supporting the return of refugees to Ukraine: The EU should support the return of Ukrainian refugees to their homeland when it is safe to do so. This includes providing financial

assistance and other practical support to refugees who wish to return.

Reforming and improving the legal regulation of the status of Ukrainian refugees in the European Union is an urgent and difficult task. By focusing on simplifying asylum procedures, improving reception conditions, promoting family reunification, implementing temporary protection mechanisms, promoting integration, protecting vulnerable groups and ensuring access to legal aid, the EU can uphold its commitments to respect human rights, justice and efficiency. The EU should work with member states, international organizations and civil society to create a comprehensive framework that respects the dignity and rights of Ukrainian refugees and recognizes the benefits of their integration into European society.

References

- Council Directive 2001/55/EC dated July 20, 2001 URL: https://court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/war/Direkt_ES_2001_55.pdf (access date: 30.09.2023).
- Implementing Decision of the Council (EU) 2022/382 of March 4, 2022. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU22006> (access date: 30.09.2023).
- Yakymchuk, M., Solomko, S., & Samorokov, V. (2023) Legal status of Ukrainian refugees in EU countries. Analytical and comparative jurisprudence. No. 1. P. 619-625.
- Pokrasyon, A. O. (2022) On the issue of temporary protection in the countries of the European Union. No. 2 (35). P. 72-76.
- Kurylyuk, Yu., Rodinova, N., & Ovchar, P. (2022) Problems and prospects of EU migration policy. Economy and society. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-46-34> (date of access: 09/30/2023).
- Convention on the Status of Refugees. 1951 URL: https://www.unhcr.org/ua/wp-content/uploads/sites/38/2021/07/UNHCR70_Key_Messaging_ukr.pdf (date of access: 30.09.2023).

Impact of Globalization on Monetary Policy

Teona Grigolashvili

Doctor of Business Administration, Associate Professor, Kutaisi University
teona.grigolashvili@unik.edu.ge

Maiya Grigolashvili

Master of Economics and Financial Sciences, Karaganda Buketov University

Abstract

The process of globalization has a major impact on monetary policy, which affects how central banks develop and carry out their strategies. In condition of globalization, economies are more interdependent, leading to increased financial and economic flows across borders. Central banks are frequently required to assess the influence of exchange rate variations on their domestic economy since they might affect export competitiveness, import pricing, and inflation.

In present there are list of ways how globalization influences monetary policy. In this article we are going to emphasize the relationship between monetary policy and economic variables.

Keywords: Monetary policy, Central Banks, Money Supply, Inflation

JEL: E52, E58, E51, E31

DOI: <https://doi.org/10.52244/c.2023.11.11>

For citation: Grigolashvili T., Grigolashvili M. (2023) Impact of Globalization on Monetary Policy. International Scientific Conference "Human Capital, Institutions, Economic Growth". Proceedings. Kutaisi University. pp. 91 -95 // DOI: <https://doi.org/10.52244/c.2023.11.11>

The process of globalization has a major impact on monetary policy, which affects how central banks develop and carry out their strategies. We emphasized how globalization influences monetary policy. In this article, we are going to emphasize the relationship between monetary policy and economic variables.

Literature review shows that there are some aspects to take into consideration.

- **Reconsideration of exchange rate policies.-** Exchange rate regimes are one of the key ways in which globalization influences monetary policy. Researchers have thoroughly investigated how nations with various exchange rate systems, such as fixed or variable exchange rates, respond to global economic swings. When global financial crises arise, countries with fixed exchange rate systems frequently have limits, whereas those with flexible exchange rates have more space.
- **Central banks must strike a balance between managing capital flows and promoting economic stability.-** Many central banks have adopted inflation targeting frameworks, which has become a key aspect of monetary policy. Inflation targeting has been impacted by globalization in two ways.

On the one hand, it has exposed economies to external price shocks such as commodity price swings, making it difficult for central banks to regulate inflation. Increased trade integration and competitiveness, on the other hand, have contributed to decreased inflation rates.

- One of the primary ways in which globalization influences monetary policy is through exchange rate regimes. Researchers have exhaustively researched how countries with different exchange rate systems, such as fixed or variable exchange rates, respond to global economic fluctuations. When global financial crises occur, nations with fixed exchange rate systems usually have constraints, whereas those with flexible exchange rate systems face more opportunities..
- **Global Economic Spillovers** – Because financial markets and economies are global in nature, economic developments in one country can have major spillover effects on others. Central banks are becoming more linked, exchanging information and coordinating policies in response to global economic developments. The obstacles and benefits of international policy coordination have been studied, as well as the function of international

institutions such as the International Monetary Fund in facilitating cooperation. Financial Innovation and Monetary Policy Transmission

- **Political Economy Considerations-** financial market globalization has political ramifications. Central banks function within domestic political contexts, and the rising global interdependence of economies can have an impact on central banks' domestic limits and ambitions. Understanding the political economics dimensions of monetary policy in a globalized society is critical.

To analyze the relationship between monetary policy and economic variables using econometric models, we used a vector auto regression (VAR) model. The VAR model is a popular approach to analyze the dynamic relationships between economic variables. It is a system of simultaneous equations that models the joint behavior of multiple variables over time.

In this case, we use a VAR model to investigate the relationship between monetary policy and economic variables. Specifically, we examine the impact of monetary policy on output and inflation.

The VAR model can be represented as:

$$Y_t = \alpha + \Phi_1 Y_{t-1} + \dots + \Phi_p Y_{t-p} + \epsilon_t$$

where Y_t is a vector of economic variables at time t , α is a vector of constants, Φ_i are matrices of coefficients, p is the lag order, and ϵ_t is a vector of error terms.

To estimate the model, we use quarterly data on the following variables:

1. Real GDP (RGDP)
2. Consumer Price Index (CPI)
3. Federal Funds Rate (FFR)

We estimate a VAR model with a lag order of two ($p=2$). The model can be expressed as:

$$RGDP_t = \alpha_1 + \beta_{11}RGDP_{t-1} + \beta_{12}CPI_{t-1} + \beta_{13}FFR_{t-1} + \epsilon_{1t}$$

$$CPI_t = \alpha_2 + \beta_{21}RGDP_{t-1} + \beta_{22}CPI_{t-1} + \beta_{23}FFR_{t-1} + \epsilon_{2t}$$

$$FFR_t = \alpha_3 + \beta_{31}RGDP_{t-1} + \beta_{32}CPI_{t-1} + \beta_{33}FFR_{t-1} + \epsilon_{3t}$$

Where, $RGDP_t$, CPI_t , and FFR_t are the variables at time t , and the subscript $t-1$ denotes the lagged value of the variable.

We will estimate this model using the method of maximum likelihood. The results are presented in the table below:

Variable	Coefficient	Std. Error	t-statistic
RGDPt-1	0.706	0.047	14.94
CPIt-1	0.234	0.061	3.86
FFRt-1	-0.177	0.040	-4.41
Constant	0.003	0.003	1.02

Table 1

The results indicate that changes in monetary policy, as measured by the federal funds rate, have a significant effect on both output and inflation. A one percentage point increase in the federal funds rate leads to a decrease in output by 0.177 percentage points, and an increase in inflation by 0.234 percentage points.

In addition, the lagged value of output ($RGDP_{t-1}$) has a strong positive effect on current output, with a coefficient of 0.706. The lagged value of inflation (CPI_{t-1}) also has a positive effect on current inflation, with a coefficient of 0.234.

Positive impact of Globalization

Globalization can contribute to the improvement of monetary policy in several ways:

Enhanced Economic Information:

Globalization increases the availability and accessibility of economic data from around the world. Central banks can leverage this information to gain a better understanding of global economic trends, interdependencies, and potential risks. This enables them to make more informed decisions when formulating monetary policy.

Improved Policy Coordination:

Globalization necessitates increased policy coordination among central banks and international organizations. Through forums like

the G20 and the International Monetary Fund (IMF), policymakers can exchange information, share best practices, and coordinate policy actions. This collaboration helps central banks address common challenges collectively, fostering more effective monetary policy outcomes.

Exchange Rate Stability: Globalization

creates opportunities for countries to engage in trade and investment, which requires stable exchange rates. Central banks can use monetary policy tools to promote exchange rate stability, thereby providing a conducive environment for international economic interactions. Stable exchange rates facilitate international trade, investment flows, and economic growth.

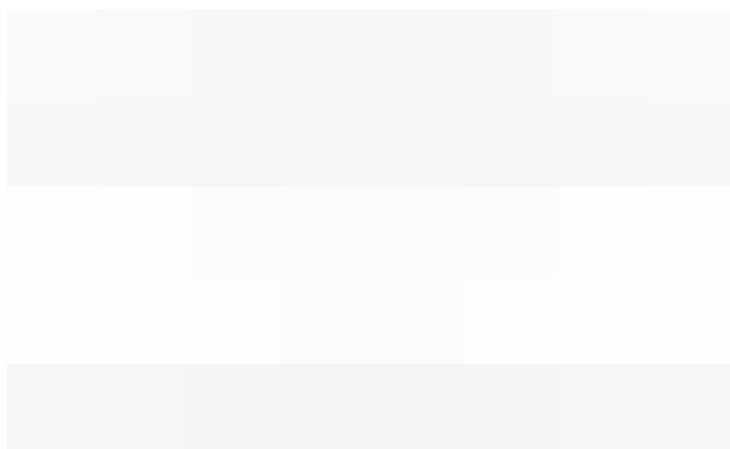

Fig. 1 Source: National Bank of Georgia

Inflation Anchoring: Globalization exposes economies to external inflationary pressures, such as changes in global commodity prices or import prices. Central banks can benefit from globalization by anchoring inflation expectations through credible and transparent monetary

policy frameworks. By effectively communicating their inflation targets and policy responses, central banks can help manage inflationary pressures and maintain price stability amidst global market fluctuations.

Fig. 2 Source: National Bank of Georgia

Financial Stability: Globalization increases the interconnectedness of financial systems,

making financial stability a critical consideration for monetary policymakers. Central banks can

leverage global cooperation and information-sharing to monitor and mitigate systemic risks that may arise from cross-border capital flows, foreign financial crises, or contagion effects. Coordinated efforts can help strengthen the resilience of domestic financial systems and promote stability in the face of global financial shocks.

Technology and Innovation: Globalization facilitates the diffusion of technological advancements and financial innovations across borders. Central banks can harness these developments to improve their monetary policy frameworks and implementation. For example, technological innovations like real-time payment systems, digital currencies, and advanced data analytics can enhance the effectiveness, efficiency, and transparency of monetary policy operations.

It's important to note that while globalization offers potential benefits for monetary policy, it also presents challenges. Central banks need to carefully manage the risks associated with capital flows, exchange rate volatility, and financial integration to ensure the stability and effectiveness of their policy frameworks.

To overcome the influence of globalization on monetary policy, countries like Georgia can consider the following strategies:

Establish an Independent Central Bank: A crucial step is to ensure the independence of the central bank from political influence. This allows the central bank to focus on maintaining price stability and managing monetary policy effectively, regardless of external pressures. An independent central bank can make decisions based on domestic economic conditions and the country's specific monetary policy goals.

Develop Domestic Financial Markets: Building strong domestic financial markets helps reduce dependence on external sources of financing and strengthens the resilience of the financial system. Countries like Georgia can focus on developing local capital markets, improving access to financing for businesses, and fostering a diverse range of financial instruments. This can provide more options for monetary policy implementation and reduce vulnerability to global financial shocks.

Maintain a Flexible Exchange Rate

Regime: A flexible exchange rate regime allows the currency to adjust to external shocks and changing economic conditions. It provides a mechanism for absorbing external pressures and maintaining competitiveness in global markets. By allowing the exchange rate to fluctuate within a certain range, countries like Georgia can mitigate the impact of global currency fluctuations on their domestic economy.

Strengthen Monetary Policy Tools:

Enhancing the effectiveness of monetary policy tools is essential. This includes improving the accuracy of economic data, developing forecasting models, and refining policy instruments such as interest rates, reserve requirements, and open market operations. A well-developed toolkit enables central banks to respond appropriately to domestic economic conditions, regardless of external influences.

Enhance Financial Supervision and

Regulation: Robust financial supervision and regulation are crucial for maintaining financial stability and managing risks associated with globalization. Strengthening oversight of banks, non-bank financial institutions, and cross-border transactions can help mitigate the impact of external shocks on the domestic financial system. It is essential to establish comprehensive regulatory frameworks that address issues like capital adequacy, risk management, and transparency.

Promote Economic Diversification and

Resilience: Countries like Georgia can reduce their vulnerability to external shocks by diversifying their economy and reducing dependency on specific sectors or markets. Encouraging the development of a diverse range of industries and export markets helps reduce reliance on a few key sectors and enhances resilience to global economic fluctuations. This can provide more room for maneuver in monetary policy formulation.

Strengthen Regional and International Cooperation: Engaging in regional and international cooperation can help address shared challenges and enhance the effectiveness of monetary policy. Participating in forums, such as regional central bank associations, can facilitate

knowledge-sharing, policy coordination, and technical assistance. Collaborative efforts can help countries like Georgia navigate the complexities of globalization and strengthen their monetary policy frameworks.

Conclusions

- It's important to note that the specific impact of globalization on monetary policy can vary across countries, depending on their level of integration into the global economy, economic structure, and institutional frameworks.
- Overall, these results suggest that monetary policy has a significant impact on economic activity and inflation, and that changes in monetary policy can have important consequences for the macroeconomics.
- It's important to recognize that overcoming the influence of globalization on monetary policy is an ongoing process that requires a comprehensive and multi-faceted approach. Countries like Georgia need to continuously adapt their strategies to maintain monetary stability, promote economic growth, and mitigate risks associated with globalization.

Reference

- Bernanke, B. S., Boivin, J., & Elias, P. (2005). Measuring the effects of monetary policy: a factor-augmented vector autoregressive (FAVAR) approach. *The Quarterly journal of economics*, 120(1), 387-422.
- Boeck, M., & Mori, L. (2023). US Monetary Policy and Globalization: A Time-Varying Perspective.
- Borio, Claudio E.V., and Andrew Filardo. (2007) "Globalisation and Inflation: New CrossCountry Evidence on the Global Determinants of Domestic Inflation." BIS Working Paper No. 227.
- Kamin, S. B. (2011). Financial globalization and monetary policy.
- Mishkin, F. S. Globalization, Macroeconomic Performance, and Monetary Policy. *Journal of Money, Credit and Banking*, 41, 187-196. <https://doi.org/10.1111/j.1538-4616.2008.00204.x>

ადამიანური კაპიტალი როგორც არსებით გამოწვევებზე შედეგის უზრუნველყოფის გადამწყვეტი რესურსი

მერაბ ბარათაშვილი

ასოცირებული პროფესორი, აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
merabib@gmail.com

თორნიკე ბარათაშვილი
დოქტორანტი

აბსტრაქტი

ადამიანური კაპიტალი, ყოველთვის იპყრობდა მნიშვნელოვანი მკვლევარების ყურადღებას, მისი და მასთან დაკავშირებულ სხვადასხვა სახის სოციალური მოვლენის შესწავლის მიზნით ბევრი ავტორიტეტული მკვლევარის მიერ შრომები იქნა შექმნილი, სტატიაში განხილულია ამ მიმართულებით ჩვენ ქვეყანაში არსებული სიტუაცია, წარმოდგენილია ადამიანური კაპიტალის მნიშვნელოვან რესურსად ქცევის არსებითი ხასიათის მოტივები. მოტანილია პარალალები რომელიც ცხადს ხდის თუ რა შედეგების მოტანა შეუძლია ადამიანური კაპიტალის არსებითი ხასიათის რესურსად ქცევის შესაძლებლობას თვითონ რესურსის მფლობელისა და საზოგადოებისათვის მთლიანად, წარმოდგენილია ადამიანის საქმიანობის ის ძირითადი სახეობები რომელი მიმართულებების მიხედვით აუცილებელია დროულად იქნას მიღებული სათანადო გადაწყვეტილებები, მათ შორის თანამედროვე მოთხოვნების შესაბამისი ინტელექტუალური და პროფესიული რესურსებით აღჭურვილი ადამიანთა მრავალპროფილური გუნდების ჩამოყალიბების მიზნით.

საკვანძო სიტყვები: ადამიანური კაპიტალი, ადამიანური რესურსი, კოოპერატივი, მწვანე მშენებლობა, ენერგოეფექტურობა, მომზადება და გადამზადება

JEL: O15

DOI: <https://doi.org/10.52244/c.2023.11.12>

ციტირებისათვის: ბარათაშვილი მ., ბარათაშვილი თ. (2023) ადამიანური კაპიტალი როგორც არსებით გამოწვევებზე შედეგის უზრუნველყოფის გადამწყვეტი რესურსი. საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია „ადამიანური კაპიტალი, ინსტიტუტები, ეკონომიკური ზრდა“. შრომების კრებული. ქუთაისის უნივერსიტეტი. გვ. 96 - 103. DOI: <https://doi.org/10.52244/c.2023.11.12>

შესავალი

ცივილიზაციის განვითარების ისტორიის ზედაპირული ანალიზითაც დასტურდება რომ ადამიანური კაპიტალი როგორც რესურსი საზოგადოებების განვითარების გადამწყვეტი ფასეულობაა. სანამ ეს ცივილიზაციის არსებობის და ისტორიის სხვადასხვა ეტაპებზე, ცხოვრების გადამწყვეტი ფასეულობა ადამიანური კაპიტალი განვითარების გადამწყვეტ რესურსად ჩამოყალიბდებოდა, სანამ ფიზიკური შრომა ითვლებოდა ადამიანის საქმიანობის ძირითად სახეობად და მისი ცხოვრების შენარჩუნების გადამწყვეტ პირობად ის კაპიტალის ფორმით იყო წარმოდგენილი და მისი განკარგვა და მისით აკუმულირებული

ფორმით სარგებლობა იყო ცალკეული ჯგუფების თუ საზოგადოების წარმატების მთავარი ფაქტორი.

ძირითადი ტექსტი

ადამიანის კაპიტალის შეფასების განვითარების ინდექსი განსაზღვრავს, ქვეყანაში სიცოცხლის საშუალო ხანგრძლივობას, განათლების დონესა და ერთ სულ მოსახლეზე მოსულ მთლიანი შიგა პროდუქტის მჩვენებელს. ამ დონემდე მისვლამდე ადამიანმა და მისმა მთავარმა ფასეულობამ კაპიტალმა განვითარების ისტორია გაიარა. შრომის იარაღების შექმნამ მნიშვნელოვანი ცვლილებები შეიტანა ადამიანის შრომით საქმიანობაში, ამაღლდა რენტაბელობის მაჩვენებელი, რამაც კიდევ უფრო გაზრდა

ახალი ტექნიკური შესაძლებლობებით ფიზიკური შრომის ჩანაცვლების მოტივაცია. რის გამოც თანდათანობით შეიცვალა ადამიანის მიერ შრომის მიმართ დამოკიდებულება და ის დროთა განმავლობაში ორ დიდ ჯგუფად ფიზიკურ და ინტელექტუალურად იქნა გაყოფილი, მოგვიანებით შრომის სახეობიდან გამომდინარე ადამიანური რესურსების ეფექტურად გამოყენებისა და მართვის სტრატეგიების შემუშავების და ადამიანური კაპიტალის მართვის მიზნით უამრავი თეორია შეიქმნა, მათგან გამორჩეულად პოპულარული თეოდორ შულცის, ნობელის პრემიის ლაურიატების გარი ბეკერის, ჯეიმს ჰეკმანის ნაშრომებია ცნობილი. ტერმინი ადამიანური კაპიტალი 1958 წელს პირველად ჯეიკობ მინსერმა გამოიყენა და პარალელურად გაჩნდა შესაბამისი სასწავლო პროგრამები, რომლებიც დაინტერესებულ სახელმწიფო თუ ბიზნეს ჯგუფების მიერ ადამიანური რესურსის ეფექტურად მართვის სტრატეგიის ცოდნის მიწოდებაზე იყო ორიენტირებული.

ჯერ კიდევ ძალიან ღრმა წარსულიდან დღემდე პროცესების ანალიზმა ცხადყო, რომ საზოგადოების კეთილდღეობის მასშტაბები, მისი ხარისხი ადამიანურ კაპიტალის ეფექტურ გამოყენებაზეა ძირითადად დამოკიდებული. ადამიანური კაპიტალის მნიშვნელობის შესახებ ჯერ კიდევ მე-18 საუკუნეში ადამ სმიტი წერდა „ერთა სიმდიდრის ბუნებისა და მიზეზების კვლევაში“: მისი თქმით, ძირითადი კაპიტალი შედგება არა მხოლოდ შრომის მანქანებისა და ხელსაწყოებისგან, მომგებიანი შენობებისა და მიწისგან, არამედ „შემქნილი და სასარგებლო შესაძლებლობებისგან, ყველა მცხოვრები ან თემის წევრის მიერ“. ეს შესაძლებლობები არა მხოლოდ ეკუთვნის ადამიანს, რომელმაც შეიძინა ისინი, არამედ ის ამავე დროს ხდება მთელი საზოგადოების სიმდიდრის ნაწილი, რომელსაც ადამიანი ეკუთვნის. „მუშაკის დიდი ოსტა-

ტობა შეიძლება ჩაითვალოს იმავე თვალსაზრისით, როგორც მანქანები და საწარმოო ინსტრუმენტები, რომლებიც ამცირებენ ან ამსუბუქებენ შრომას და რომლებიც, მართალია გარკვეულ ხარჯებს მოითხოვს, მაგრამ ამ ხარჯებს მოგებასთან ერთად ანაზღაურებენ“, - დაასკვნა სმიტმა. ამ თუ იმ საზოგადოების კეთილდღეობა მათ მიერ სხვადასხვა მიმართულებით ხელმისაწვდომ პროგრესულ მიღწევების გამოყენების შესაძლებლობებზეა მთლიანად დამოკიდებული.

ამაზე დგას განვითარებული სამყაროს დღევანდელი დღე და მომავალი, დიდხანია ეს ტენდენცია შეუქცევად ხასიათს ატარებს, სწორედ ამის გამოა რომ დასავლეთის სამყაროში ტერმინი „მუშა“ ასე თითქოს შეუმჩნეველად მაგრამ შრომითი საქმიანობების ძირითად მიმართულებებში ატავიზმად იქცა და ფაქტია რომ წარსულს ბარდება. მეოცე საუკუნის შუა პერიოდამდე ადამიანთა დიდი ჯგუფებისათვის კეთილდღეობა მთლიანად მათ ფიზიკური რესურსის ეფექტურად გამოყენებაზე იყო დამოკიდებული, ხოლო მსოფლიოს მასშტაბით ფინანსურად წარმატებული ადამიანების სათავეებთან იყვნენ ადამიანები რომელთა შემოსავლები წიაღისეული სიმდიდრების (ნავთობი, ნახშირი, ოქრო და სხვა.) მოპოვების და გადამუშავების შემდეგ მიღებული პროდუქტის რეალიზაციის მოცულობებზე იყო სრულად დამოკიდებული. ბოლო პერიოდში ათეული წლებია ფინანსურად წარმატებულ ადამიანების სისათავეში მოექცნენ ადამიანები რომელთა მიერ შექმნილი საყოველთაო მოხმარების პროდუქტი დიდი წილად გონებრივი შრომის ნაყოფია. 2006 წელს ინდოეთმა ექსპორტზე გაიტანა კომპიუტერული პროგრამები, რომელთა საერთო ღირებულება იმ წელს რუსეთის ბიუჯეტის ფინანსურ მაჩვენებელს ორჯერ აჭარბებდა, პროგრამების შექმნა ადამიანური კაპიტალის, მისი ინტე-

ლექტურული და გონებრივი შესაძლებლობის რესურსად ქცევის წყალობით გახდა შესაძლებელი, რუსეთის ბიუჯეტი კი მეტწილად აღუდგენელი რესურსების, გაზისა, ნავთობის, ხეტყის რეალიზაციის შედეგად იქნა შევსებული. პირველი სახეობის პროდუქტის წარმოებისას არსებითად გაიზარდა ადამიანის მიერ საკუთარი რესურსების ეფექტურად გამოყენების მოტივაცია, მეორის შემთხვევაში კი ამ ტიპის მოტივაციის კრიტიკულად უმნიშვნელო მაჩვენებელი კიდევ უფრო შემცირდა. სტატისტიკის სამსახურის მიერ წარმოდგენილი ინფორმაცია, რომელიც ნათელყოფს ქვეყნიდან გატანილი პროდუქტების საერთო მაჩვენებელს და მათ ხვედრით წილს ექსპორტის საერთო მოცულობაში. წარმოდგენილი ინფორმაციის ზერელე ანალიზიც ცხადყოფს, რომ ამ პროდუქტების უმრავლესობის წარმოებისას უმნიშვნელო ოდენობითაა გამოყენებული ბოლო ათწლეულების მანძილზე პროგრესულ სამყაროში შექმნილი ახალი ტექნოლოგიები, საექსპორტო პროდუქტების წამყვან პოზიციაზე მყოფ სახეობების წარმოებას მეტწილად ადამიანური რესურსებიდან ფიზიკური შრომის სახით წარმოდგენილი უნარების რეალიზება ხმარდება, ეს კი იმას ნიშნავს, რომ პროდუქტები რომელიც ქმნიან ბიუჯეტის ძირითად ფინანსურ მარაგებს, ადამიანური რესურსების ნაკლებად კონკურენტული უნარების რეალიზების შედეგადაა წარმოებული. ამის გამო, არსებობს სხვადასხვა მიზეზით პერიოდულად მათი სტაბილური წარმოების საფრთხეების გააქტიურების შესაძლებლობები, რაზეც მეტყველებს შესაბამის სფეროებში არსებული პრობლემების გამო სიტუაციის შეცვლის სურვილით ორგანიზებული მასშტაბური პროტესტები. არადა, ქვეყნის ეკონომიკის სწორი მიმართულებით დინამიურად განვითარების და სოციალური ფონის მკვეთრად გაუმჯობესების მიზნით, სა-

სურველი იქნებოდა მრეწველობაში და კონკრეტულად საექსპორტო პროდუქტების ჩამონათვალში წამყვან პოზიციები ადამიანის რესურსების ეფექტური გამოყენებით, მაღალი ტექნოლოგიების მეშვეობით წარმოებულმა პროდუქტებმა დაიკავეს. სხვადასხვა მიმართულებით კონკურენტუნარიანი არსებითი ხასიათის შედეგების უზრუნველყოფა წამყვან ქვეყნებსა და კომპანიებში გონიერ ტექნოლოგიებზეა მინდობილი. ამ ტექნოლოგიებს კი, ახალი უნარ-ჩვევებით და თანამედროვე მიდგომებით გამდიდრებული ცოდნით აღჭურვილი ადამიანები ქმნიან. დღეს ქვეყანაში არსებული რეგულაციებით სასწავლო პროგრამები უამრავი მაჩვენებლით ფასდება. ერთ-ერთი გადამწყვეტი, პროგრამის ფარგლებში მიღებული ცოდნის შედეგად დასაქმების მაჩვენებელია, ნებისმიერი ფორმალური თუ არაფორმალური სწავლების მნიშვნელოვანი შედეგი იქნებოდა იმის შეფასება, თუ როგორ გაიზარდა ცოდნის მიღების შემდეგ ადამიანური რესურსის ხარისხობრივ და პროდუქციის წარმოებისას მოხმარებული რესურსების საერთო მაჩვენებელში ახალი ტექნოლოგიების ხელმისაწვდომობის და მათი მეშვეობით პროდუქციის წარმოებაში ხვედრითი წილი.

დადგენილია, რომ პროექტირების თანამედროვე ელექტრონული ტექნოლოგიების გამოყენების გარეშე 2008 წლის პეკინის ოლიპიადის მთავარი სტადიონის მხოლოდ დაპროექტებას ძველი არქაული მეთოდებით 20-25 წელი დაჭირდებოდა და სერიოზული ხარვეზების გარეშე პროცესი ვერ დასრულდებოდა. დრომ მოიტანა და ახალი ცოდნა და ამ ცოდნის გადამწყვეტ ადამიანურ რესურსად ქცევა მხოლოდ ტრენდი არ და ვერ იქნება, ცივილურ სამყაროსთან დაგვიანებული და დაბალი სიჩქარით ინტეგრირების მიუხედავად დრო აყენებს ახლა მოთხოვნებს რომელთა რეალიზება მხოლოდ თანამედროვე მიდგომებით გათ-

ვალისწინებით აღჭრვილი ცოდნით ადამიანების მიერ რეალიზირებული რესურსებით იქნება შესაძლებელი. ტექნოლოგიები არა მარტო საბოლოო პროდუქტის ხარისხს და შესაბამისად მაღალ კონკურენტუნარიანობას უზრუნველყოფენ, მნიშვნელოვანი სირთულის მატარებელი სამუშაოების წარმოებისას ისინი იძლევიან ყველა მოქმედი ცხადი თუ ძნელად შესამჩნევი ფაქტორების გათვალისწინებით პროცესის მოდელირების საშუალებას, რის შედეგადაც გამოირიცხება ხარვეზები და აღარაა საჭირო გამოვლენილი შეცდომების აღმოფხვრის მიზნით ახალი ფინანსური დანახარჯების გაწევა.

ამის საილუსტრაციოდ დღევანდელი რეალობიდან არაერთი მაგალითის მოყვანაა შესაძლებელი, სიცხადისათვის საავტომობილო გზის სამტრედია-გრიგოლეთის მონაკვეთის მშენებლობისას ჩავარდნილი ხიდი და რიკოთზე იმავე გზის მშენებლობისას დაშვებული სერიოზული ხარვეზების გამო, ხშირად არასამართლიანად მეწყერად შეფასებული უხვად გამოვლენილი მოვლენებიც საკმარისია. ამ შემთხვევების გარდა არის უამრავი სფერო სადაც ახალი რესურსებისა და შესაძლებლობებით აღჭრვილი ადამიანების ჩართულობა უკიდურესად აუცილებელია, თუნდაც ძალიან ტრტივილური შემთხვევა, არსებობს ზუსტი სტატისტიკა - რამდენი მიწა არ დაიხნა ბოლო წლებში, და ეს მაჩვენებელი ყოველწლიურად დაუხნავის შკალაში ციფრების ზრდით ხასიათდება, ეს ნეგატივი პროცესი ტრივიალურ ხასიათის მოსაზრებებით არ უნდა იქნას მხოლოდ გამართლებული. მაშინ, როცა თუნდაც სიმინდის ფასი ათჯერ გაიზარდა, ამან ვერ წაახალისა მიწის მეკატრონეები ამ კულტურის წარმოების მიზნით მიწები დაემუშავებით. და სწორედ იმის გამო რომ დღემდე ამ კულტურის წარმოება ძირითადად ადამიანის ფიზიკურ შრომაზე იყო დაფუძნებული, ძვე-

ლი არქაული წესი აღარაა საკმარისი მისი და უმარავი სხვა კულტურის წარმოების უზრუნველსაყოფად. თანამედროვე ტექნოლოგიამ, რომელმაც დასავლეთ ქვეყნებთან ერთად აზიაც მოიცვა ჩვენთან ჯერ ვერ შემოაღწია, წლებია უკვე არა მარტო კანადაში, ყაზახეთშიც სიმინდის სარეკორდო მოსავალი 40 ტონას შეადგენს ჰექტარზე. სოფლის მეურნეობა ჩვენი ქვეყნისთვის სპეციფიურად მნიშვნელოვანი სეგმეტია, მოსახლეობის ნახევარზე მეტი სოფლად ცხოვრობს და ეს დარგით, ისიც ქვეყნის გარედან ფინანსური დახმარებით, ეკონომიკის მხოლოდ 8% ქმნის და ისე რომ სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტის ძირითადი სახეობიდან უმეტესსზე გარედან მოწოდებულ პროდუქტზე ვართ დამოკიდებული. ეს ყველაფერი პირდაპირ კავშირშია ადამიანურ კაპიტალთან, დარგში უმნიშვნელო წვლილი უჭირავს თანამედროვე ტექნოლოგიებს. ჰოლანდია აწარმოებს, დედამიწაზე წარმოებული პომიდვრის 35%-ს, კიტრის 26%, ჯამურად ყველა ქვეყნიდან ექსპორტზე გატანილი ყველის 60%-ს. შესაბამისი ყვავილის მისთვის უცხო სახეობა, დარგის მნიშვნელოვან სეგმენტად აქცია, და ამ და სხვა სასოფლო-სამეურნეო საქმიანობით დაკავებულია მოსახლეობის 1% და დარგი ეკონომიკის 28% ქმნის, აშშ-ს შემდეგ მეორე ადგილი უჭირავს სასოფლო სამეურნეო პროდუქტის მიწოდებაში, დარგში ხელით შრომას მხოლოდ დამხმარე ფუნქცია აკისრია. ადამიანური კაპიტალის ამ სეგმეტისათვის საჭირო უთანამედროვესი მოთხოვნების საპასუხოდ სრულფასოვან რესურსად გადაქცევა ადამიანებს გაიყვანს სხვა სოცოიალურ დონეზე, ამასთან ქვეყანას გაუჩნდება საკვები პროდუქტების საკუთარი რესურსები, გაიზრდება ქვეყნის ეკონომიკაში დარგის მიერ შეტანილი წვლილი, ერთიცაა გასათვალისწინებელი, ხშირად ადამიანური კაპიტალის სასარგებლო რესურსად გადასაქცევის მიზნით, სა-

ჭირო ტექნოლოგიების მოზიდვის მიზნით ცოდნის დაუფლების გარდა, შესაბამისი ინსტიტუციების დაგვიანებით მაგრამ სასწრაფოდ დანერგვის გარეშე სასურველი შედეგი არ დადგება. სოფლის მეურნეობაში სათანადო შედეგებზე გასვლა კოოპერირების გარეშე ფუჭი ილუზიაა, ამ მიმართულებით შედეგის მიღწევის მიზნით ყველა მცდელობა ფუჭი მონდომებაა. ქვეყანაში შეიქმნა 1600-ზე მეტი კოოპერირება, იაპონიაში ასეტი სულ 800-ია. და გაიცა დიდი მოცულობის უამრავი გრანტი. ბრენდად ქცეული თუნდაც ერთი კოოპერატივის დასახელება ვერცერთ გამოკითხვებით ვერ დაფიქსირდება.

სამეურნეო საქმიანობის სხვა მიმართულებებშიც არსებობს მნიშვნელოვანი და ხშირად მწვავე გამოწვევები, სადაც გადაუდებლად და უსწრაფესადაა მისაღები სათანადო გადაწყვეტილებები, მიღებულია კანონი ენერგოეფექტურობის შესახებ, მაგრამ საქმე ადგილიდან არ დაძრულა, „მწვანე მშენებლობა“, შენობა ნაგებობების ენერგოეფექტურობა ცივილიზაციის თანამედროვე გამოწვევაა და არა მარტო ევროპას, ამერიკასა, იაპონიასა თუ კანადაში, ამ მიმართულებით მნიშვნელოვანი გადაწყვეტილებები სხვა ჯგუფში შემავალ სახელმწიფოებშიც დიდი ხანია იქნა მიღებული. ბოლო სამი წლის მანძილზე აგებულ „მწვანე სახლების“ VIP ხუთეულში, ვიეტნამში აგებული ნაგებობაც მოხვდა, მაშინ როცა სახეზეა ენერგო მატარებლებზე ფასების ცვლილების დინამიკა. ამ მიმართულებით სათანადო პროცესების დაგვიანება არანაირად არ იქნება სახარბიელო, ქვეყნის სოციალურ ეკონომიკური მაჩვენებლების გაუმჯობესების მიმართულებით, სად თუ არა ამ მიმართულებებითაა უკიდურესად საჭირო თანამედროვე გამოწვევებზე მკვეთრად და კონკრეტულად ორიენტირებული რესურსებით აღჭურვილი პროფესიონალთა დიდი გუნდი. ადამიანის საქმიანობის შესაბა-

მისი სახეობის წარმოებისას სათანადო ღონისძიებების გატარების დაგვიანება მკვეთრად ზრდის ამ თვალსაზრისით პრობლემად გადაზრდის შესაძლებლობებს, მაშინ როცა საქმიანობის ამ სახეობის მიმართ არსებული გამოწვევები ადამიანური კაპიტალის მათთვის და საზოგადოებისათვის უკიდურესად სასარგებლო რესურსად გადაქცევის მიზნით მნიშვნელოვანი მოტივატორებია.

დასკვნა

როგორც მანქანა-დანადგარების მიერ შესრულებული სამუშაოს შეფასება მკაცრად განსაზღვრული და მარტივად საანგარიშო მარგი ქმედების კოეფიციენტის მეშვეობითაა შესაძლებელი, ადამიანური კაპიტალის როგორც რესურსის შეფასებასას გამოყენებული უნდა იქნას მსგავსი მიდგომა და მისი მეშვეობით უნდა შეფასდეს სასწავლო პროგრამების მიერ მიცემული ცოდნა და ამ ცოდნის შედეგად ადამიანური კაპიტალი რა ხარისხის რესურსად ჩამოყალიბდა და როგორია მისი რეალიზებით მიღებული უკუგება. ეს მაჩვენებელი არსებითად განსაზღვრავს ქვეყანაში არსებულ სოციალურ ეკონომიკურ ფონს, გლობალურ სივრცეში ქვეყნის არსებითი მახასიათებლებით ადგილის კუთვნილებას და მის როგორც სტაბილურად განვითარებად გარანტირებულ მომავალს.

ზუსტად უნდა იქნას შესწავლილი ქვეყნის სხვადასხვა მიმართულებით გამოწვევები და უახლოეს მომავალში მათ საპასუხოდ განსახორციელებელი ღონისძიებები, მათ შორის დადგენილი უნდა იქნას ადამიანური რესურსებზე კონკრეტული მოთხოვნები და განისაზღვროს შესაბამისად მოტოვირებული ახლგაზრდების ადამიანური კაპიტალის კონკრეტულ მაღალ ფასეულ რესურსად გადაქცევის მრავალფაქტორიანი პირობები.

არსებობს ადამიანური კაპიტალის მაღალი ხარისხის რესურსად ქცევის შემ-

თხვევაში დამდგარი შედეგის თვალსაჩინო მაგალითები.

სინგაპური - სივრცე სადაც არ არსებობს არანაირი ბუნებრივი რესურსი, უკიდურეს სიღარიბეში და მინიმალური საყოფაცხოვრებო პირობების გარეშე. ადგილობრივი მოსახლეობა ყველა სიღუფიერესთან ერთად სასმელი წყლის მძიმე დეფიციტსაც განიცდიდა. ქვეყნის პრემიერად მოვიდა ადამიანი რომელიც ღრმად იყო დარწმუნებული ადამიანური კაპიტალის როგორც უმაღლესი კატეგორიის რესურსის, როგორც მნიშვნელოვანი ცვლილებების უზრუნველყოფის შესაძლებლობებში და მკვიდრი მოსახლეობის სწორედ ადამიანური კაპიტალის როგორც არსებითი რესურსის ხარისხობრივი მაჩვენებლის მკვეთრად ზრდის პირობებით, მოკლე დროში იქნა შესაძლებელი ის საოცრება, რითაც სინგაპურის სწრაფი განვითარება და მისი წარმატებული ქვეყნების გვერდით დაყენება იქნა უზრუნველყოფილი. საყურადღებო ისაა, რომ ქვეყანას ამ მიმართულებით ოდითგან ჰქონდა საკმარისი გამოცდილება, გელათის აკადემიაში, იგივე ასუად ათინადში, „აღმოსავლეთის მეორე იერუსალიმში“ სასწავლო პროგრამების: „ქვეყნის საზომლოდ“, „რიცხუნი“, „სამოსოდ“ და კვადრიუმის „საქმეთი, მხედველობითი და განმსიტყუელობითი“, „თანამზრახველობისა, მეპაექრობისა და დღესასწაულობისა“, „ვარსკვლავთმრიცხველობა“ გავლით ცოდნა მიღებულმა არა ერთმა, მომავალში დიდმა მოღვაწემ მაშინდელი დასავლური სამყაროს განვითარებაში შეიტანეს გადამწყვეტი მნიშვნელობის წვლილი.

და კითხვაზე, არსებობს სავარაუდო და არცთუ ისე სახარბიელო პასუხი, ეს და სხვა უამრავი მსგავს შედეგებზე გასული ადამიანები, რომლებმაც მსოფლიო პროგრესის განვითარებას დაატყვეს თავის არსებითი ხასიათის კვალი, ვინ იქნებოდნენ და რისი მიღწევას შეძლებდნენ აქ დარჩენი-

ლები წარმატების მიღწევის გზაზე ? - ჯორჯ კობი (გრიგოლ კობახიძე)-მინის ჯადოქარი, გიორგი მაჩაბელი-პარფიუმერი, ალექსანდრე ქართველიშვილი (ალექსანდრე ქართველი)-ავიაკონსტრუქტორი, ალექსანდრე (ლექსო) თორაძე-პიანისტი, გიორგი ბალანჩივაძე (ჯორჯ ბალანჩინი)-ბალეტმეისტერი, ლეო ბოკერია-ცნობილი კარდიოქირურგი. და სანამ მოხერხდება აქ ამ მიმართულებით არსებითი ხასიათის ცვლილებების შეტანით ახლი პროგრესის თანმხვედრი თუ არა, მას კვალში მიდევნებული დამოკიდებულებების ჩამოყალიბება, ვინ იცის კიდე ქვეყნის მკვიდრი მომავალში რამდენი დაემატება ამ სიას, რომლებიც სხვაგან მოახდენენ თავის უდიდეს რესურსად ქცეულ ადამიანური კაპიტალით ცივილიზაციის განვითარებაში წვლილის შეტანას.

საყოველთაოდ ცნობილია ბევრი რესურსებით მიდარი ქვეყანა, არ გამოირჩევა განვითარებული ეკონომიკით, ისინი ვერ ქმნიან საკუთარი ქვეყნების და მით უფრო მსოფლიო მასშტაბით ახალი უმნიშვნელოვანესი გადაწყვეტილებების მიმღები სასარგებლოდ ინსტრუმენტებს, ტექნოლოგიებს და მეთოდებს. რესურსად ქცეული ადამიანური კაპიტალი, რომ უფრო მნიშვნელოვანია ვიდრე ბუნებრივი რესურსები ამას ფინეთის, იაპონიის თუ სინგაპურის მაგალითიც ადასტურებს. ამ ქვეყნების წარმატებები იქ თავის დროზე მიღებულ მნიშვნელოვან გადაწყვეტილებებითაა განპირობებული, მათ შორის, მნიშვნელოვანი მაინც ისაა, რომ ცოდნის მიწოდება ჯერ კიდევ სკოლამდელი ასაკიდან იწყება და ეს არაა ტრივიალური პროცესი, სწავლის ყველა ეტაპი ადამიანის შესაძლებლობის კონკრეტულ ახალი გამოწვევების საპასუხოდ რესურსად ქცევის დასრულებული პერიოდია. იაპონიაში სკოლამდელ ასაკში ბავშვს თეორიული წიაღსვლების გარეშე აძლევენ შესაძლებ-

ლობას მკაფიოდ გაიაზროს რას გულის-
ხმობს პროცესის ოპტიმიზაცია და დიდ
თუ პატარა პრობლემის დაძლევისას რო-
გორ შეიძლება მიღებული იქნას რაციონა-
ლური გადაწყვეტილება. ჩვენც ოპტიმა-
ლური და თან რაციონალურიც მივიღეთ
გადაწყვეტილება და დიდი თუ მცირე წი-
ნააღმდგეგობის დაძლევა ქვეყნის დატო-
ვებით გადავწყვიტეთ. ან სასწრაფოდ ვი-

წყებთ რეალურ ცვილილებებს ადამიანური
კაპიტალის, უხლოესი გამოწვევების შესა-
ბამის რესურსად ქცევის მიზნით, ან და
უკეთეს შემთხვევაში ახლო მომავლიდან
ხელოვნურ ინტელექტის მიერ მიღებული
გადაწყვეტილებებით იმ ხალხს ყოფა
ვინც მომავლის დაგეგმვისას არ ან ვერ
მიიღებს დროულ გადაწყვეტილებებს.

გამოყენებული ლიტერატურა

- საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური ადგილობრივი ექსპორტი (ექსპორტი რეექ-
სპორტის გარეშე) 2022 წლის იანვარი-მარტი. 19.04.2022 www.geostat.ge
- სინგაპური, ესტონეთი, შვეიცარია: სამიზნე მოდელები ქართული ტრანსფორმაციისთვის? “ევრო-
პული ინიციატივა – ლიბერალური აკადემია თბილისი” თბილისი, URL: <http://ei-lat.ge>
- Goldin C, Katz LF (2008) The race between education and technology. Belknap, Cambridge, MA
- Engerman SL, Sokoloff KL (2012) Economic development in the Americas since 1500: endowments and
institutions. Cambridge University Press, Cambridge

Human Capital as a Crucial Resource for Delivering Results on Essential Challenges

Merab Baratashvili

Associate Professor, Akaki Tsereteli State University
merabib@gmail.com

Tornike Baratashvili
PhD student

Abstract

Human capital has always attracted the attention of many people, for the purpose of studying it and various social events related to it, works have been created by many authoritative researchers. Parallels are drawn that make it clear what results the possibility of turning human capital into an essential resource can bring for the owner of the resource and society as a whole, the main types of human activity are presented, according to which directions it is necessary to take appropriate decisions in a timely manner, including those equipped with intellectual and professional resources corresponding to modern requirements. In order to form multi-professional teams of people.

Keywords: Human capital, human resources, cooperative, green construction, energy efficiency, training and retraining

JEL: O15

DOI: <https://doi.org/10.52244/c.2023.11.12>

For citation: Baratashvili M., Baratashvili T. (2023) Human Capital as a Crucial Resource for Delivering Results on Essential Challenges. International Scientific Conference "Human Capital, Institutions, Economic Growth". Proceedings. Kutaisi University. pp. 96-103. DOI: <https://doi.org/10.52244/c.2023.11.12>

References

Statistics National Service of Georgia. Local export (export without re-export) January-March 2022. (19.04.2022) URL: www.geostat.ge

Singapore, Estonia, Switzerland: target models for Georgian transformation? "European Initiative - Liberal Academy Tbilisi", Tbilisi, <http://ei-lat.ge>

Goldin C, Katz LF (2008) The race between education and technology. Belknap, Cambridge, MA

Engerman SL, Sokoloff KL (2012) Economic development in the Americas since 1500: endowments and institutions. Cambridge University Press, Cambridge

ნებაყოფლობითი კერძო პენსიის რეფორმა საქართველოში

თამილა ნუცუბიძე

ეკონომიკის დოქტორი, პროფესორი, ქუთაისის უნივერსიტეტი
tamila.nutsubidze@unik.edu.ge

ხათუნა ნუცუბიძე

კონსულტანტი სოციალური პოლიტიკის დარგში

აბსტრაქტი

ნებაყოფლობითი კერძო საპენსიო სქემების განვითარება არის მნიშვნელოვანი მრავალსვეტიანი საპენსიო სისტემის ჩამოყალიბებისათვის საქართველოში. ნებაყოფლობითი კერძო პენსიის რეფორმის მნიშვნელობა მაღალია როგორც საპენსიო სისტემის ინსტიტუციური განვითარებისთვის, ასევე ქვეყანაში სამუშაო ძალის განვითარების, დანაზოგების მოცულობის ზრდის და მთლიანობაში ეკონომიკური ზრდის ხელშეწყობის თვალსაზრისით. მიუხედავად იმისა, რომ ნებაყოფლობითი კერძო საპენსიო სქემების განვითარებას საქართველოში აქვს პოტენციალი, აღნიშნული სქემები ძირითადად არის გათვალისწინებული მაღალშემოსავლიან მუშაკებზე. შედეგად, ყურადღების გარეშე რჩებიან დაბალშემოსავლიანი მუშაკები და სხვა მუშაკები, რომლებიც არ არიან ჩართულები ფორმალურად ორგანიზებულ სამუშაო პროცესში. არსებული მწვავე დემოგრაფიული ტენდენციების გათვალისწინებით (ხანდაზმულთა რიცხოვნობის ზრდა, შრომისუნარიანი ასაკის მქონე მოსახლეობის კლება) არაფორმალური სექტორის სიდიდე და დამოუკიდებელ / თვითდასაქმებულ მუშაკთა მაღალი რიცხოვნობა განსაკუთრებულად უნდა ახდენდეს გავლენას სახელმწიფო პოლიტიკაზე, რათა ხელი შეეწყოს აღნიშნული კატეგორიის მუშაკთა მიერ საპენსიო დანაზოგების შექმნას და მათთვის ფინანსური დაცვის მექანიზმების ჩამოყალიბებას.

საკვანძო სიტყვები: ფინანსური მომსახურება, ნებაყოფლობითი პენსია, საპენსიო რეფორმა

JEL: I38

DOI: <https://doi.org/10.52244/c.2023.11.13>

ციტირებისათვის: ნუცუბიძე თ., ნუცუბიძე ხ.(2023) ნებაყოფლობითი კერძო პენსიის რეფორმა საქართველოში. საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია „ადამიანური კაპიტალი, ინსტიტუტები, ეკონომიკური ზრდა“. შრომების კრებული. ქუთაისის უნივერსიტეტი. გვ. 104 - 111. DOI: <https://doi.org/10.52244/c.2023.11.13>

2023 წლის 31 მაისს საქართველოს პარლამენტმა მიიღო „ნებაყოფლობითი კერძო პენსიის შესახებ“ კანონპროექტი. ახალი კანონის „ნებაყოფლობითი კერძო პენსიის შესახებ“ მიღებით უქმდება 1998 წელს მიღებული კანონი „არასახელმწიფო საპენსიო დაზღვევის და უზრუნველყოფის შესახებ“. ახალი კანონის მიღების აუცილებლობა განპირობებულია მრავალი სხვადასხვა ინსტიტუციონალური ფაქტორებით და დემოგრაფიული ტენდენციებით. ყველაზე მნიშვნელოვანია აღსანიშნავად - აუცილებლობა ქვეყანაში ჩამოყალიბდეს და განვითარდეს თანამედროვე დემოკრატიული ინსტიტუტები რაც

მნიშვნელოვნად შეუწყობს ხელს ქვეყნის ეკონომიკურ განვითარებას. ახალი კანონის მიღება მნიშვნელოვანწილად საქართველო-ევროკავშირის ასოცირების შესახებ შეთანხმებით ნაკისრი ვალდებულებითაა განპირობებული. შესაბამისად, კანონპროექტი შესაბამისობაშია ევროდირექტივებთან, რაც საფუძველს უყრის ნებაყოფლობითი საპენსიო სქემების ინსტიტუციურ განვითარებას; საპენსიო სქემების ორგანიზების, რეგულირების და მათზე ზედამხედველობის, საუკეთესო საერთაშორისო პრაქტიკის დანერგვის პოტენციურ შესაძლებლობებს.

მიუხედავად იმისა, რომ საქართველო-

ში არსებული ნაბაყოფლობითი კერძო საპენსიო სქემები წარმოადგენენ თანამედროვე საპენსიო სისტემის განუყრელ ნაწილს, მოქმედი ნაბაყოფლობითი კერძო საპენსიო სქემების როლი ეკონომიკაში არის უმნიშვნელოდ წარმოდგენილი. 2022 წლის მდგომარეობით, სსიპ საქართველოს დაზღვევის სახელმწიფო ზედამხედველობის სამსახურში რეგისტრირებულია ოთხი არასახელმწიფო საპენსიო სქემა, რომელთაგანაც სამი სქემის დამფუძნებლებს წარმოადგენენ სადაზღვევო ორგანიზაციები (სს "დაზღვევის საერთაშორისო კომპანია ირაო,, (საპენსიო სქემა რეგისტრირებულია 2008 წ.); სს "სადაზღვევო კომპანია ალდაგი,, (საპენსიო სქემა რეგისტრირებულია 2004 წ.); სს "სადაზღვევო კომპანია ჯიპი აი ჰოლდინგი,, (საპენსიო სქემა რეგისტრირებულია 2010 წ.)). ხოლო ერთი სქემა დაფუძნებულია არამზღვეველი იურიდიული პირის მიერ (შპს "საქაერონავიგაცია,, (რეგისტრირებულია 2015 წ.)) საკუთარი დასაქმებულებისათვის. აღნიშნული საპენსიო სქემების მონაწილეთა რაოდენობა 2022 წლის მდგომარეობით, არ აღემატება 15,723 მონაწილეს, ხოლო საპენსიო ბენეფიტების მიმღებთა რიცხვი უმნიშვნელოდ მცირეა დღესდღეობით, ის 18 ბენეფიციარს შეადგენს. ამასთან ერთად აღსანიშნავია, რომ საპენსიო რეზერვები 2022 წლის დეკემბრის მდგომარეობით დაახლოებით 34 მილიონ ლარს აღწევს, რაც ნიშნავს საპენსიო რეზერვების ჯამური მოცულობის გასამმაგებას ბოლო ათი წლის განმავლობაში. ცხრილი 1 აღწერს ნაბაყოფლობითი კერძო საპენსიო სქემების განვითარების დინამიკას 2012 წლიდან 2022 წლის ჩათვლით. აღსანიშნავია, რომ ბოლო დეკადის განმავლობაში იცვლებოდა როგორც საპენსიო სქემების დამფუძნებლები და მათი რაოდენობა, ასევე საპენსიო სქემების მონაწილეთა

რიცხოვნობა, რომელსაც შემცირების მკაფიო ტენდენცია ახასიათებს ბოლო ხუთი წლის განმავლობაში, 2019 წლიდან დაწყებული. აღნიშნული შემცირების ტენდენცია გამოწვეულია დაგროვებითი სავალდებულო პენსიის დანერგვით, რაც ამავე წელს 2018 წლის კანონით „დაგროვებითი პენსიის შესახებ“ ძალაში შესვლით იყო განპირობებული (იხილეთ ცხრილი 1 და 2). აღნიშნული საპენსიო სქემები დე-ფაქტო მისაწვდომია ფორმალურ სექტორში დასაქმებულთათვის (Insurance State Supervision Service of Georgia, 2023). სწორედ ახალი კანონმდებლობის ძალაში შესვლის მიზანია არსებული საპენსიო სისტემის კერძო ნებაყოფლობითი დაგროვებითი პენსიის კომპონენტის ინსტიტუციური რეფორმირება, რაც ხელს შეუწყობს ნებაყოფლობითი პენსიების განვითარებას საქართველოში. ამასთან ერთად, აღსანიშნავია რომ შესაბამისი მასტიმულირებელი ზომები უნდა განხორციელდეს რომ წახალისდეს მუშაკების აქტიური მონაწილეობა კერძო ნებაყოფლობით საპენსიო სქემებში. ასეთ ზომები უნდა მოიცავდეს როგორც მუშაკთა ფინანსური განათლების განვითარებას მაიოპიის (myopia) ტენდენციის შესამცირებლად, ასევე, და რაც უმთავრესია, დამსაქმებლების სტიმულირებას რათა მოახდინონ მუშაკებისთვის საპენსიო სქემების აქტიური შეთავაზება.

ამასთან ერთად აღსანიშნავია ის ფაქტი, რომ მსოფლიო ბანკის მიერ შემუშავებული საპენსიო რეფორმის მეთოდოლოგიის თანახმად (World Bank, 2005) და ასევე, საუკეთესო საერთაშორისოდ დანერგილი პრაქტიკის გათვალისწინებით, მრავალსვეტიანი საპენსიო სისტემები რომლებიც მოიცავენ სხვა და სხვა ტიპის საპენსიო სქემებს (სახელმწიფოს და კერძოს, სავალდებულოს და ნებაყოფლობითს) და რომლებიც უზრუნველყოფენ მოსახლეობის სოციალური დაცვის და მუშაკთა სოციალური დაზღვე-

ვის ფუნქციებს, წარმოადგენენ პენსიონერთა და ზოგადად ხანდაზმული მოსახლეობის ფინანსური უზრუნველყოფის ეფექტურ მექანიზმს. ამასთან ერთად, მრავალსვეტიანი საპენსიო სისტემები ქმნიან მნიშვნელოვან „უსაფრთხოების ბადეს“ („safety

net“) მთლიანობაში საზოგადოებისთვის, ასაკობრივი კატეგორიის ჯგუფების განურჩევლად, პენსიის მრავალი, მათ შორის თაობათაშორისი გადანაწილებითი ფუნქციის ტარების შედეგად.

წელი	საპენსიო შენატანები	მონაწილეთა რაოდენობა	მონაწილეთა რაოდენობა, ვინც იღებს პენსიას	ბაცემული პენსიის ოდენობა	საპენსიო სქემიდან გატანილი სახსრები	საპენსიო რეზერვები წლის ბოლოს	საპენსიო სქემების საინვესტიციო შემოსავალი
2012	2 407 256	18 397	0	0	990 468	11 289 694	1 006 177
2013	2 779 415	18 909	0	0	1 866 308	12 924 893	1 117 963
2014	3 542 068	19 632	0	0	1 897 170	15 289 649	1 144 803
2015	4 730 599	20 653	0	0	2 056 660	18 831 828	1 369 511
2016	4 065 667	21 822	0	0	1 936 559	22 221 102	1 863 236
2017	6 385 211	23 077	0	0	3 209 294	26 740 038	1 997 782
2018	6 652 797	21 924	0	0	7 710 593	27 604 907	2 472 167
2019	4 182 393	15 957	0	0	16 405 783	16 724 785	1 616 883
2020	4 906 168	15 842	0	0	1 430 863	21 948 831	2 002 585
2021	5 333 850	15 790	0	0	1 557 108	27 236 786	2 355 782
2022	6 059 665	15 723	18	197 260	740 315	33 723 584	2 831 804

ცხრილი 1. კერძო საპენსიო სქემების განვითარება, საპენსიო სქემების ჯამური მონაცემები, 2012 – 2022 წწ. წყარო: ავტორის მიერ შედგენილი საქართველოს დაზღვევის სახელმწიფო ზედამხედველობის სამსახურის, სტატისტიკური მონაცემების გამოყენებით, 2023

საქართველოს მთავრობა ათვიცნობიერებს და აღიარებს რომ მრავალსვეტიანი საპენსიო სისტემის განვითარება აუცილებელია ქვეყანაში სამუშაო ძალის განვითარებისთვის და მოსახლეობის ადეკვატური საპენსიო შემოსავლებით უზრუნველყოფისთვის. 2005 წლიდან, „სახელმწიფო პენსიის შესახებ“ კანონის მიღებით, თანმიმდევრულად ვითარდებოდა საპენსიო სისტემა თანამედროვე საქართველოში. დღეს-დღეობით, სახელმწიფო საყოველთაო (სოციალური) პენსია არის საპენსიო სიტემის უმსხვილესი და უმნიშვნელოვანესი ნაწილი ბენეფიციართა რაოდენობის (დაახლოებით 800,000) და ქვეყანაში სიღარიბის დაძ-

ლევის ეფექტის გათვალისწინებით. სახელმწიფო პენსიის ჩანაცვლების კოეფიციენტის (საშუალო ხელფასთან შეფარდებით) დაახლოებით 23-პროცენტის ნიშნულის შენარჩუნება მნიშვნელოვან ფისკალურ გამოწვევას წარმოადგენს. სახელმწიფო პენსიის გასაცემად გამოყოფილი საბიუჯეტო ხარჯები მთლიანი შიდა პროდუქტის დაახლოებით 5 პროცენტს შეადგენენ (იხილეთ ცხრილი 2). ხოლო მისი საპროგნოზო ხარჯი 10 პროცენტს აღწევს 2060 წლისთვის, რაც ამავდროულად ბიუჯეტის მთლიანი ხარჯების მესამედს გაუთანაბრდება (ADB, 2022).

კრიტერიუმები და პარამეტრები	სახელმწიფო სოციალური და დაგროვებითი პენსია		
	სახელმწიფო სოციალური პენსია	დაგროვებითი სავალდებულო პენსია	ნებაყოფლობითი კერძო პენსია
პენსიის მიმღებთა რაოდენობა (მამაკაცები 65+ და ქალები 60+)	მოსახლეობის დაახლოებით 100%	ყველა დასაქმებული და თვითდასაქმებული: 1 858 (2022 წ.)	ფორმალურ სექტორში დასაქმებული: 18 (2023 წ.)
მონაწილეები - ბენეფიციარები (2022 წ.)	822 385	1 119 628	15 723
მონაწილეობა	საყოველთაო	ყველა დამსაქმებელი და დასაქმებული; (ნებაყოფლობითი თვითდასაქმებულთათვის)	ნებაყოფლობითი
ხელფასის ჩანაცვლების კოეფიციენტი, %	დაახლოებით 23%	დამოკიდებულია ინდივიდუალურ შენატანებზე და მიღებულ მოგებაზე	დამოკიდებულია ინდივიდუალურ შენატანებზე და მიღებულ მოგებაზე
საბიუჯეტო ხარჯი	5%, მშპ (2022 წ.)	დაახლ. 250-300 მლნ.ლ. (2022-2025 წწ.)	0 %

ცხრილი 2. საქართველოს საპენსიო სისტემა. წყარო: ავტორის მიერ შედგენილი

ასეთი ვითარება გამოწვეულია დემოგრაფიული ცვლილებებით. პენსიონერთა რაოდენობა მთლიან მოსახლეობასთან შეფარდებით თანამედროვე მდგომარეობით 20 პროცენტთან, 30 პროცენტამდე გაიზრდება 2070 წლისთვის. ასევე, ორმაგად და მეტად გაიზრდება ხანდაზმულთა დამოკიდებულების კოეფიციენტი (პენსიონერთა რაოდენობა სამუშაო ასაკის მქონე მოსახლეობასთან შეფარდებით) და 2070 წლისთვის 60 პროცენტს მიაღწევს (Nutsubidze, 2017). სახელმწიფოს ფისკალური მდგრადობის შენარჩუნების მიზნით, ფორმალურ სექტორში დასაქმების გაზრდის, მოსახლეობის სამუშაო ძალაში ჩართულობის და მათ მიერ დანაზოგების შექმნის სტიმულირების მიზნით, საქართველოს მთავრობამ

2018 წელს მიიღო კანონი „დაგროვებითი პენსიის შესახებ“, რომელიც დასაქმებულთათვის და თვითდასაქმებულთათვის მნიშვნელოვან შეღავათებს და გარანტიებს გულისხმობს. საპროგნოზო მაჩვენებლებით, საყოველთაო სახელმწიფო პენსია და სავალდებულო დაგროვებითი პენსია ერთობლივად უზრუნველყოფს საშუალო შემოსავლების მქონე მუშაკებისთვის (35-წლიანი სამუშაო სტაჟის გათვალისწინებით) საშუალო ხელფასის დაახლოებით 37 პროცენტის ჩანაცვლებას (Ministry of Economy and Sustainable Development, 2016). ფორმალურ სექტორში დასაქმებული უმრავლესი მუშაკებისთვის, ხელფასის ასეთი ჩანაცვლების კოეფიციენტი, ახდენს სამუშაო ძალაში ჩართულობის და დაგროვების სტიმულირებას. თუმცა, აღსანიშნავია, რომ მაღალი შემოსავლების

მქონე მუშაკებისთვის, მიზანშეწონილი იქნება დამატებით ნაბაყოფლობითი კერძო საპენსიო სქემებში მონაწილეობა და მეტი ადეკვატური ხელფასის ჩანაცვლების კოეფიციენტის მოლოდინში ყოფნა.

წლების განმავლობაში საპენსიო სისტემის განხორციელებულმა სისტემურმა და პარამეტრულმა რეფორმებმა ხელი შეუწყვეს არა მხოლოდ სიღარიბის დაძლევის მექანიზმის ჩამოყალიბებას ქვეყანაში (სახელმწიფო საყოველთაო სოციალური პენსიის გაცემის საშუალებით), არამედ, საპენსიო ასაკში მუშაკთა პოტენციური ფინანსური უსაფრთხოების უზრუნველსაყოფად გრძელვადიანი საინვესტიციო შესაძლებლობების განვითარებას დაგროვებითი, სავალდებულო და ნებაყოფლობითი საპენსიო სქემების დანერგვის მეშვეობით.

როგორც აღნიშნულია ზემოდ, გარკვეულწილად განსხვავებულია ნებაყოფლობითი კერძო საპენსიო სქემების ძირითადი დანიშნულება. მათი ძირითადი დანიშნულება არის მაღალი და საშუალო შემოსავლების მქონე მუშაკების კეთილდღეობის შენარჩუნება საპენსიო ასაკში. ამ საპენსიო სქემების ასეთი ფუნქცია, როგორც მეთოდოლოგიურად, ასევე საერთაშორისო პრაქტიკით მტკიცდება. მაღალგანვითარებულ ქვეყნებში (გაერთიანებულ სამეფოში, ჩეხეთის რესპუბლიკაში, გერმანიაში, ბელგიაში, ირლანდიაში) კერძო ნებაყოფლობითი პენსიები სხვა არსებულ პენსიებთან ერთად უზრუნველყოფენ მონაწილეთა ხელფასების ჩანაცვლებას საშუალოდ 60 – 100 პროცენტით. ეს მაჩვენებელი მერყეობს ქვეყნებს შორის, და ადასტურებს დამატებითი, ნებაყოფლობითი საპენსიო სქემებში ჩართულობის მიზანშეწონილობას მუშაკებისთვის (Rochlitz, 2015). ეკონომიკის

სამინისტროს გრძელვადიანი საპროგნოზო მაკროეკონომიკურ და საფინანსო (აქტივების მართვის მოსაკრებლების და რეალური ამონაგების საშუალო ოდენობის (3,5 პროცენტი)) მაჩვენებლებზე დაყრდნობით (Ministry of Economy and Sustainable Development of Georgia, 2016) შესაძლებელია ვივარაუდოთ რომ ქვეყნის მაღალშემოსავლიანი მუშაკების (თვიური ხელფასი 2500 ლარიდან და ზემოდ) კერძო დაგროვებითი პენსიის ჩანაცვლების კოეფიციენტი შესაძლებელია საერთაშორისო პრაქტიკით დადასტურებულ ზემოდაღნიშნულ პროცენტულ მაჩვენებლებს უტოლდებოდეს.

მიუხედავად ამისა, აღსანიშნავია, რომ ნებაყოფლობითი საპენსიო სქემების ბენეფიციართა ფინანსური შედეგები დამოკიდებულია ძირითადად საპენსიო ბაზრის კონიუნქტურაზე, მაკროეკონომიკურ, და ასევე სოციალურ და პოლიტიკურ ფაქტორზე, საპენსიო სქემების მონაწილეთა რაოდენობაზე, განხორციელებული შენატანების მოცულობაზე, აკუმულირებული საპენსიო აქტივების მართვის მიდგომებზე და გრძელვადიან პერიოდში საინვესტიციო მოგების მაჩვენებლებზე. ასევე, საერთაშორისო პრაქტიკა ადასტურებს, რომ ასეთი საპენსიო სქემების განვითარების შედეგები დიდწილად არის დამოკიდებული კაპიტალის ბაზრების ფუნქციონირებაზე და მათი განვითარების დონეზე. ერთის მხრივ, ეს მტკიცებულება გამაფრთხილებლად ჟღერს. ხოლო მეორეს მხრივ, საერთაშორისო პრაქტიკა ასევე ადასტურებს იმ ფაქტს, რომ საპენსიო ბაზრების განვითარება ხელს უწყობს დანაზოგების განვითარებას და შესაბამისად, ხელს უწყობს კაპიტალის ბაზრების ინსტიტუციონალურ განვითარებას. ამიტომაც პოლიტიკურად გამართლებულია საპენსიო სისტემების თანმიმდევრული ეტაპობრივი ჩამოყალიბება, მათ შორის საქართველოშიც.

ცალსახად შეიძლება ითქვას, რომ კერძო ნებაყოფლობითი პენსიის რეფორმა საქართველოში დადებითად უნდა აისახოს ეკონომიკურ ზრდაზე გრძელვადიან პერიოდში. გარდა მონაწილეთა კეთილდღეობის უზრუნველყოფისა საპენსიო ასაკში, არანაკლებ მნიშვნელოვანია გრძელვადიანი დანაზოგების აკუმულირება, რომელიც წარმოადგენს ერთ-ერთ საუკეთესო შესაძლებლობას რომ დანაზოგების ინვესტირება განხორციელდეს კაპიტალის ბაზარზე ქვეყნის შიგნით. 2022 წლის მდგომარეობით, საქართველოში მთლიანი დანაზოგების მოცულობა 12 პროცენტს შეადგენდა, რაც წარმოადგენს საშუალოდ ორჯერ ნაკლებ მაჩვენებელს, სხვადასხვა განვითარებულ ქვეყანასთან თუ შევადარებთ. საქართველოს კანონის „ნებაყოფლობითი კერძო პენსიის შესახებ“ მიღებით, შესაძლებლობა მიეცემა საქართველოს ყველა მოქალაქეს გაწევრიანდეს ნებაყოფლობით კერძო საპენსიო სქემებში. ახალი კანონი ქმნის გარანტიებს, რომელთა მიხედვით კერძო საპენსიო სქემები იქნება ნებაყოფლობითი როგორც დამსაქმებლისთვის, ასევე დასაქმებულისთვის. კერძო საპენსიო სქემებში მონაწილეობა შეეძლება როგორც დასაქმებულ ფიზიკურ პირებს, ასევე ნებისმიერ სხვა ფიზიკურ პირებს, მათ შორის თვითდასაქმებულებს (Parliament of Georgia, 2023). შესაბამისად, კანონი ანიჭებს უფლებას ნებისმიერ პირს გაწევრიანდეს კერძო საპენსიო სქემებში, დასაქმების ფორმებისაგან დამოუკიდებლად, რაც მუშაკთა ყველა კატეგორიას მისცემს გრძელვადიანი დანაზოგების შექმნის შესაძლებლობას.

ამასთან ერთად, მნიშვნელოვანია აღინიშნოს, რომ საერთაშორისო ეკონომიკური ლიტერატურა და პრაქტიკა ადასტურებს რომ თვითდასაქმებულების, დაბალშემოსავლიანი მუშაკების და სხვა „ატიპიურად“, „არასტანდარტულად“ დასაქმებული მუშაკების (რომლებიც დასაქმებულები

არიან ნახევარ განაკვეთზე, სეზონურად და დასაქმების სხვა არატრადიციული და არასტაბილური ფორმით) ჩართულობა, მოზიდვა კერძო ნებაყოფლობით საპენსიო სქემებში დიდ გამოწვევას წარმოადგენს. იქიდან გამომდინარე რომ საქართველოში თვითდასაქმებულთა, დამოუკიდებელ მუშაკთა რაოდენობა მაღალია და აღემატება სულ დასაქმებული მოსახლეობის მეოთხედს, ხოლო არაფორმალური სექტორი ჯერ კიდევ მნიშვნელოვან არის წარმოდგენილი (30 პროცენტამდე მხოლოდ არასასოფლო-სამეურნეო სფეროში (GeoStat, 2023)), განსაკუთრებული ყურადღება უნდა დაეთმოს სახელმწიფო პოლიტიკის სხვადასხვა მიმართულებით განვითარებას; ფორმალური სექტორის გაზრდას და ასევე, მუშაკთა სამუშაო ასაკში და ხანდაზმულობის პერიოდში ყოფნისას შემოსავლების უზრუნველყოფის ხელისშეწყობას (მათ შორის, საპენსიო შემოსავლებით უზრუნველსაყოფად). ამასთან ერთად გასათვალისწინებელია ის ფაქტი, რომ თანამედროვე ეტაპზე ხანდაზმულთა მთლიანი რიცხოვნობის შორის ჭარბობს ქალთა-პენსიონერთა რაოდენობა, რომელიც 2022 წლის მდგომარეობით დაახლოებით 70 პროცენტს შეადგენს (GeoStat, 2023). შესაბამისად, მწვავე დემოგრაფიული ტენდენციების გათვალისწინებით, ქალთა-მუშაკების საპენსიო შემოსავლებით უზრუნველყოფის საკითხებს განსაკუთრებული ყურადღება უნდა დაეთმოს სახელმწიფო პოლიტიკის მხრიდან. აუცილებელია პოლიტიკის ზომების განხორციელება ქალთა სამუშაო ძალაში ინტენსიური ჩართულობის უზრუნველსაყოფად და სახელმწიფოს მხრიდან ქალი-მუშაკების სოციალური გარანტიებით მხარდაჭერა. პოლიტიკის აღნიშნული მიმართულებები ხელს შე-

უწყობს თავის მხრივ ნებაყოფლობითი კერძო საპენსიო სქემების განვითარებას საქართველოში.

დასკვნის სახით უნდა აღინიშნოს, რომ მიუხედავად ზემოდ განხილული ყველა გამოწვევებისა, საპენსიო სისტემის მიმდინარე რეფორმა და მისი ინ-

სტიტუციონალური განვითარება მნიშვნელოვან წინაპირობას წარმოადგენს მუშაკთა კეთილდღეობის უზრუნველყოფის და ზოგადად ქვეყნის სამუშაო ძალის და ადამიანური კაპიტალის განვითარების საქმეში საშუალო და გრძელვადიან პერსპექტივაში.

გამოყენებული ლიტერატურა:

- Asian Development Bank, 2023. "Pension Reform Note,"
Insurance State Supervision Service of Georgia, 2023. Private Voluntary Pension Insurance and registered Pension Schemes' Statistics. Available at სსიპ საქართველოს დაზღვევის სახელმწიფო ზედამხედველობის სამსახური (insurance.gov.ge)
Ministry of Economy and Sustainable Development of Georgia, 2016. "Pension Reform in Georgia," the Report of the Government of Georgia, Tbilisi, Georgia
National Statistics Office of Georgia, 2023. Statistics, Population and Demography; Employment and Wages. Available at: Population and Demography - National Statistics Office of Georgia (geostat.ge)
Nutsbidze T., Khatuna Nutsbidze, 2017. "The Challenge of Pension Reform in Georgia: Non-contributory Pensions and Elderly Poverty." *International Social Security Review*. Volume 70, Issue 1, pages 79-108.
Parliament of Georgia, 2023. Draft Law: „On Voluntary Private Pension.“ „ნებაყოფლობითი კერძო პენსიის შესახებ“ (რეგისტრაციის № 07-2/193/10, ინიცირებული ვარიანტი, საქართველოს კანონის პროექტი) (parliament.ge) (ქართულ ენაზე)
Rochlitz, Kathrin, 2015. "Net Pension Replacement Rates." GES-IFO DICE Report 2 / June, pp. 70-72, Munich, Germany. Available at: Net Pension Replacement Rates (ifo.de)
World Bank, 2005. Pension Reform Primer: Issues, Challenges, Options and Arguments in Pension Reform. World Bank Pension Reform Primer Series. Washington, DC. Available at: <http://hdl.handle.net/10986/11241>

Voluntary Private Pension Reform in Georgia

Tamila Nutsbidze

PhD, Professor, Kutaisi University

Tamila.Nutsbidze@unik.edu.ge

Khatuna Nutsbidze

Social Policy Consultant

Abstract

The development of voluntary private pension schemes is important for the establishment of a multi-pillar pension system in Georgia. The importance of the voluntary private pension reform is high both for the institutional development of the pension system and for the development of the workforce and the economy as a whole. Although the development of voluntary private pension schemes in Georgia has a potential, these schemes are primarily intended for high-income workers. As a result, low-income workers and other workers who are not involved in the formally organized employment demand more attention. The current demographic trends, the size of the informal sector and the high number of independent / self-employed workers should especially influence the state policy to promote the creation of pension savings by the workers of this category and the establishment of financial protection mechanisms for them.

Keywords: financial service, voluntary pension, pension reform

JEL: I38

DOI: <https://doi.org/10.52244/c.2023.11.13>

For citation: Nutsbidze T., Nutsbidze K. (2023) Voluntary Private Pension Reform in Georgia. International Scientific Conference "Human Capital, Institutions, Economic Growth". Proceedings. Kutaisi University. pp. 104-111. DOI: <https://doi.org/10.52244/c.2023.11.13>

References

- Asian Development Bank, 2023. "Pension Reform Note,"
- Insurance State Supervision Service of Georgia, 2023. Private Voluntary Pension Insurance and registered Pension Schemes' Statistics. Available at insurance.gov.ge
- Ministry of Economy and Sustainable Development of Georgia, 2016. "Pension Reform in Georgia," the Report of the Government of Georgia, Tbilisi, Georgia
- National Statistics Office of Georgia, 2023. Statistics, Population and Demography; Employment and Wages. Available at: Population and Demography - National Statistics Office of Georgia (geostat.ge)
- Nutsbidze T., Khatuna Nutsbidze, 2017. "The Challenge of Pension Reform in Georgia: Non-contributory Pensions and Elderly Poverty." *International Social Security Review*. Volume 70, Issue 1, pages 79-108.
- Parliament of Georgia, 2023. Draft Law: „On Voluntary Private Pension.“
- Rochlitz, Kathrin, 2015. "Net Pension Replacement Rates." GES-IFO DICE Report 2 / June, pp. 70-72, Munich, Germany. Available at: [Net Pension Replacement Rates \(ifo.de\)](http://netpensionreplacementrates.ifo.de)
- World Bank, 2005. Pension Reform Primer: Issues, Challenges, Options and Arguments in Pension Reform. World Bank Pension Reform Primer Series. Washington, DC. Available at: <http://hdl.handle.net/10986/11241>

დაგროვებითი პენსიის განვითარების გავლენა საპენსიო პოლიტიკაზე საქართველოში

თამილა ნუცუბიძე

ეკონომიკის დოქტორი, პროფესორი, ქუთაისის უნივერსიტეტი
tamila.nutsubidze@unik.edu.ge

აბსტრაქტი

დაგროვებითი, სავალდებულო და ნებაყოფლობითი საპენსიო სქემების განვითარება ხელს უწყობს საპენსიო ასაკში მუშაკთა ფინანსური უსაფრთხოების უზრუნველსაყოფად გრძელვადიანი საინვესტიციო შესაძლებლობების და დანაზოგების განვითარებას საქართველოში. გრძელვადიან პერსპექტივაში, დაგროვებითი საპენსიო სქემების განვითარება შესაძლებელია მოახდენს გავლენას სახელმწიფოს საპენსიო პოლიტიკაზე; სახელმწიფოს ჩართულობის როლი სოციალურ პოლიტიკაში და მისი სოციალური ხარჯები შესაძლოა შეიცვალოს დემოგრაფიული ტენდენციების შესაბამისად.

საკვანძო სიტყვები: დაგროვებითი პენსია, საპენსიო რეფორმა, საპენსიო პოლიტიკა

JEL: I38

DOI: <https://doi.org/10.52244/c.2023.11.14>

ციტირებისათვის: ნუცუბიძე თ. (2023) დაგროვებითი პენსიის განვითარების გავლენა საპენსიო პოლიტიკაზე საქართველოში. საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია „ადამიანური კაპიტალი, ინსტიტუტები, ეკონომიკური ზრდა“. შრომების კრებული. ქუთაისის უნივერსიტეტი. გვ. 112 -120. DOI: <https://doi.org/10.52244/c.2023.11.14>

შესავალი: საპენსიო სისტემის ფისკალური რისკები

მსოფლიო ბანკის მიერ შემუშავებული საპენსიო რეფორმის მეთოდოლოგიის თანახმად, მრავალსვეტიანი საპენსიო სისტემები რომლებიც მოიცავენ სხვა და სხვა ტიპის საპენსიო სქემებს (სახელმწიფოს და კერძოს, სავალდებულოს და ნებაყოფლობითს) უზრუნველყოფენ მოსახლეობის სოციალურ დაცვას და მუშაკთა სოციალურ დაზღვევას. მრავალსვეტიანი საპენსიო სისტემები წარმოადგენენ ხანდაზმული მოსახლეობის ფინანსური უზრუნველყოფის ეფექტურ მექანიზმს (World Bank, 2005). სახელმწიფო სოციალური შემწეობის პროგრამებთან ერთად მრავალსვეტიანი საპენსიო სისტემები ქმნიან სოციალური დაცვის მნიშვნელოვან „უსაფრთხოების ბადეს“ („safety net“) არა მხოლოდ ასაკოვანი მოსახლეობისათვის, არამედ, მთლიანობაში საზოგადოებისთვის. სწორედ მრავალსვეტიანი საპენსიო სისტემის ჩამოყალიბე-

ბა აუცილებელია ქვეყანაში სამუშაო ძალის განვითარებისთვის, დანაზოგების ზრდისთვის და ადეკვატური საპენსიო შემოსავლებით მოსახლეობის უზრუნველსაყოფად.

2005 წლიდან, „სახელმწიფო პენსიის შესახებ“ კანონის მიღებით, საქართველოში დაიწყო საპენსიო სისტემის რეფორმირება რომელიც გულისხმობდა პირველი სვეტის, საყოველთაო პენსიის ჩამოყალიბებას. თანმიმდევრულად ვითარდებოდა საპენსიო სისტემა თანამედროვე საქართველოში. დღესდღეობით, სახელმწიფო საყოველთაო სოციალური პენსია არის საპენსიო სისტემის უმსხვილესი და უმნიშვნელოვანესი ნაწილი ბენეფიციართა რაოდენობის და ქვეყანაში სიღარიბის დაძლევის ეფექტის გათვალისწინებით, რაც განპირობებულია აღნიშნული პენსიის სოციალური და თაობათაშორისი გადანაწილებითი ფუნქციით.

სახელმწიფო პენსია დღესდღეობით გიცემა დაახლოებით 800,000 საპენსიო

ასაკის მქონე ადამიანზე. მისი ოდენობა პერიოდულად იზრდება რათა საპენსიო სარგებელი იყოს ადეკვატური. თანამედროვე ეტაპზე, სახელმწიფო პენსიის ჩანაცვლების კოეფიციენტი (საშუალო ხელფასთან შეფარდებით) დაახლოებით 23-პროცენტს შეადგენს. ასეთი ნიშნული გარკვეულწილად ადეკვატურია თუ გავითვალისწინებთ სახელმწიფო პენსიის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს ფუნქციას - სიღარიბის დაძლევის ფუნქციას. სახელმწიფო პენსიის გასაცემად გამოყოფილი საბიუჯეტო ხარჯები მთლიანი შიდა პროდუქტის დაახლოებით 5 პროცენტს შეადგენენ. ხოლო მისი საპროგნოზო ხარჯი 2060 წლისთვის, 10 პროცენტს მიაღწევს რაც ამავდროულად ბიუჯეტის მთლიანი ხარჯების მესამედს გაუთანაბრდება (Asian Development Bank, 2022). საქართველოში მიმდინარე დემოგრაფიული ტენდენციები ხელს უწყობენ ფისკალური საბიუჯეტო რისკების ზრდას და შესაბამისად უქმნიან საფრთხეს სახელმწიფო პენსიის მდგრადობას გრძელვადიან პერსპექტივაში. სახელმწიფო პენსიის ჩანაცვლების კოეფიციენტის არსებული ნიშნულის შენარჩუნება მნიშვნელოვან ფისკალურ გამოწვევას წარმოადგენს. დემოგრაფიული ცვლილებები იწვევს პენსიონერთა რაოდენობის ზრდას მთლიან მოსახლეობასთან შეფარდებით. აღნიშნული მაჩვენებელი თანამედროვე მდგომარეობით 20 პროცენტიდან 30 პროცენტამდე გაიზრდება 2070 წლისთვის. ასევე, გაეროს მონაცემების მიხედვით, ორმაგად და უფრო მეტად გაიზრდება ხანდაზმულთა დამოკიდებულების კოეფიციენტი (პენსიონერთა რაოდენობა სამუშაო ასაკის მქონე მოსახლეობასთან შეფარდებით) და 2070 წლისთვის 60 პროცენტს მიაღ-

წევს. აღნიშნული ტენდენციები მიუთითებენ ფისკალური რისკების დაძლევის აუცილებლობაზე საქართველოში.

სისტემური რეფორმები: დაგროვებითი საპენსიო სქემების განვითარება

საპენსიო სარგებლის ადეკვატურობის შენარჩუნების და გაზრდის მიზნით, საქართველოს მთავრობა 2018 წლიდან ახორციელებს საპენსიო სისტემის სისტემურ რეფორმებს. საქართველოს საპენსიო სისტემა უკვე სამი ძირითადი სვეტით არის წარმოდგენილი. წამოწყებული რეფორმები ხელს უწყობენ საპენსიო სისტემის ინსტიტუციურ განვითარებას. ცხრილი 1 წარმოადგენს თანამედროვე საპენსიო სისტემას, მის ძირითად კომპონენტებს და მახასიათებლებს.

2018 წელს ძალაში შევიდა კანონი „დაგროვებითი პენსიის შესახებ“. კანონის მე-3 მუხლის მე-2 პუნქტის თანახმად, საპენსიო სქემაში გაწევრიანება სავალდებულოა ყველა დასაქმებულისთვის, გარდა იმ დასაქმებულისა, რომელსაც კანონის ამოქმედებამდე შეუსრულდა მამაკაცს 60 წელი, ხოლო ქალს – 55 წელი. 2022 წლის 31 დეკემბრის მდგომარეობით საპენსიო სქემაში გაწევრიანებულ დასაქმებულთა რაოდენობამ ჯამში შეადგინა 1,359,887. ამავე პერიოდში საპენსიო სააგენტოს სისტემაში რეგისტრირებული დამსაქმებლების რაოდენობაა 94,994. 2022 წლის განმავლობაში საპენსიო სააგენტომ დააკმაყოფილა 1,858 პენსიის მოთხოვნის განცხადება, ხოლო ამავე პერიოდში გაცემულმა პენსიამ/საპენსიო აქტივმა შეადგინა 5,362,489.22 ლარი. ჯამურად, 2019-2022 წლებში პენსიის სახით გაცემულმა თანხამ სულ 9,722,021.67 ლარი შეადგინა. საპენსიო ფონდი იზრდება წლების განმავლობაში. დაგროვებითი პენსიის განვითარების ჯამური მონაცემები

წარმოდგენილია ცხრილში ქვემოთ (იხ. ცხრილი 2).

კრიტერიუმები და პარამეტრები	სახელმწიფო სოციალური და დაგროვებითი პენსია		
	სახელმწიფო სოციალური პენსია	დაგროვებითი სავალდებულო პენსია	ნებაყოფლობითი კერძო პენსია
პენსიის მიმღებთა რაოდენობა (მამაკაცები 65+ და ქალები 60+)	მოსახლეობის დაახლოებით 100%	ყველა დასაქმებული და თვითდასაქმებული: 1 858 (2022 წ.)	ფორმალურ სექტორში დასაქმებული: 18 (2023 წ.)
მონაწილეები (2022 წ.)	822 385 (ბენეფიციარები)	1 119 628	15 723
მონაწილეობა	საყოველთაო	ყველა დამსაქმებელი და დასაქმებული; (ნებაყოფლობითი თვითდასაქმებულთათვის)	ნებაყოფლობითი
ხელფასის ჩანაცვლების კოეფიციენტი, %	დაახლოებით 23%	დამოკიდებულია ინდივიდუალურ შენატანებზე და მიღებულ მოგებაზე	დამოკიდებულია ინდივიდუალურ შენატანებზე და მიღებულ მოგებაზე
საბიუჯეტო ხარჯი	5%, მშპ (2022 წ.)	დაახლ. 250-300 მლნ.ლ. (2022-2025 წწ.)	0 %

ცხრილი 1. საქართველოს სამ სვეტიანი საპენსიო სისტემა. წყარო: ავტორის მიერ შედგენილი გამოყენებული სტატისტიკური ინფორმაციის წყარო: „საქართველოს საპენსიო რეფორმა“, საქართველოს ეკონომიკისა და მდგრადი განვითარების სამინისტრო, 2016 წ.; სტატისტიკის სახელმწიფო სამსახური, 2023 წ.; სოციალური მომსახურების სააგენტო, 2023 წ.; საქართველოს საპენსიო სააგენტო, 2022 წ.; ფინანსთა სამინისტრო, 2023 წ.; საქართველოს დაზღვევის სახელმწიფო ზედამხედველობის სამსახური, 2023 წ.

2022 წლის მდგომარეობით საპენსიო ფონდი შეადგენს 1,908 მილიონ ლარს, 265 მლნ ლარის ჩათვლით, რომელიც წარმოადგენს დარიცხულ პროცენტს ძირითადად მიღებულს საბანკო დეპოზიტებიდან და სახელმწიფო ობლიგაციებიდან. საპენსიო ფონდის წლიური საინვესტიციო შემოსავალი - 7.3 პროცენტს შეადგენს ამავე პერიოდში. 2022 წლის 31 დეკემბრის მდგომარეობით საინვესტიციო აქტივების წმინდა ღირებულება 2,947,150,653 ლარს შეადგენდა, საიდანაც საინვესტიციო საქმიანობის შედეგად მიღებული წმინდა ამონაგები 436,969,884 ლარია. საპენსიო ფონდის წმინდა ამონაგებმა 2019 წლის 1-ლი იანვრიდან 2022 წლის 31 დეკემბრამდე 40.82%, ხოლო რეალურმა ამონაგებმა ინფლაციის გათვალისწინებით 2,69% შეადგინა. საანგარიშო

პერიოდის ბოლოს, საინვესტიციო პორტფელის 81.2% განთავსებული იყო ლარში, ხოლო 18.8% უცხოურ ვალუტაში დენომინირებულ აქტივებში (Pensions Agency, 2022)

საპროგნოზო მაჩვენებლების გათვალისწინებით, შესაძლებელია დავასკვნათ, რომ საყოველთაო სახელმწიფო პენსია და სავალდებულო დაგროვებითი პენსია ერთობლივად უზრუნველყოფს საშუალო შემოსავლების მქონე მუშაკებისთვის (35-წლიანი სამუშაო სტაჟის გათვალისწინებით) საშუალო ხელფასის დაახლოებით 37 პროცენტის ჩანაცვლებას (Ministry of Economy and Sustainable Development, 2016). ხელფასის ასეთი ჩანაცვლების კოეფიციენტი, უნდა წარმოადგენდეს ფორმალურ სექტორში დასაქმებული უმრავლესი მუშაკე-

ბისთვის სამუშაო ძალაში ჩართულობის და დაგროვების სტიმულირების მნიშვნელოვან ფაქტორს. თუმცა, აღსანიშნავია, რომ მაღალი შემოსავლების მქონე მუშაკე-ბისთვის, უნდა იყოს მიზანშეწონილი და-

მატებით ნაბაყოფლობითი კერძო საპენსიო სქემებში მონაწილეობა და მეტი ადეკვატური ხელფასის ჩანაცვლების კოეფიციენტისკენ მისწრაფვა.

	30.06.2019	31.12.2019	31.12.2020	31.12.2021	30.06.2022	31.12.2022
დარეგისტრირებულ ორგანიზაციათა რაოდენობა	53,746	61,160	71,600	82,801	88,090	94,994
მონაწილეთა რაოდენობა	825,614	960,443	1,106,527	1,235,902	1,292,264	1,359,887
მონაწილეთა რაოდენობა რომლებმაც დატოვეს საპენსიო სქემა	135,305	164,443	168,895	171,239	172,636	...
აკუმულირებული შენატანების ოდენობა, სულ (მლნ. ლარი)	225.86	489.89	1,059.30	1,715.65	2,101.23	2,583.27
წლიური საინვესტიციო შემოსავალი	5.30%	6.70%	12.90%	9.49%	8.94%	7.3%

ცხრილი 2. დაგროვებითი საპენსიო სქემების განვითარება, ჯამური მონაცემები, 2019 – 2022 წწ. წყარო: ავტორის მიერ შედგენილი საპენსიო სააგენტოს და აზიის განვითარების ბანკის სტატისტიკური და ანალიტიკური მონაცემების გამოყენებით: Asian Development Bank, 2022. "Pension Reform Note"; Pension Agency, 2022. "Annual Report".

2023 წლის 31 მაისს საქართველოს პარლამენტმა მიიღო „ნებაყოფლობითი კერძო პენსიის შესახებ“ კანონი. ახალი კანონის „ნებაყოფლობითი კერძო პენსიის შესახებ“ მიღებით უქმდება 1998 წელს მიღებული კანონი „არასახელმწიფო საპენსიო დაზღვევის და უზრუნველყოფის შესახებ“. ახალი კანონის მიღება მნიშვნელოვანწილად საქართველო-ევროკავშირის ასოცირების შესახებ შეთანხმებით ნაკისრი ვალდებულებითაა განპირობებული. შესაბამისად, კანონპროექტი შესაბამისობაშია ევროდირექტივებთან, რაც საფუძველს უყრის ნებაყოფლობითი საპენსიო სქემების ინსტიტუციურ განვითარებას; საპენსიო სქემების ორგანიზების, რეგულირების და მათზე ზედამხედველობის, საუკეთესო საერთაშორისო პრაქტიკის დანერგვის პოტენციურ შესაძლებლობებს.

მიუხედავად იმისა რომ საქართველოში არსებული ნაბაყოფლობითი კერძო საპენსიო სქემები წარმოადგენენ თანამედროვე საპენსიო სისტემის განუყრელ ნაწილს, მოქმედი ნებაყოფლობითი კერძო საპენსიო სქემების როლი ეკონომიკაში არის უმნიშვნელოდ წარმოდგენილი. 2022 წლის მდგომარეობით, სსიპ საქართველოს დაზღვევის სახელმწიფო ზედამხედველობის სამსახურში რეგისტრირებულია ოთხი არასახელმწიფო საპენსიო სქემა, რომელთაგანაც სამი სქემის დამფუძნებლებს წარმოადგენენ სადაზღვევო ორგანიზაციები (სს "დაზღვევის საერთაშორისო კომპანია ირაო,, (საპენსიო სქემა რეგისტრირებულია 2008 წ.); სს "სადაზღვევო კომპანია ალდაგი,, (საპენსიო სქემა რეგისტრირებულია 2004 წ.); სს "სადაზღვევო კომპანია ჯი პი აი ჰოლდინგი,, (საპენსიო სქემა რეგისტრირებულია 2010 წ.)). ხოლო ერ-

თი სქემა დაფუძნებულია არამზღვეველი იურიდიული პირის მიერ (შპს "საქაერონავიგაცია,, (რეგისტრირებულია 2015 წ.) საკუთარი დასაქმებულები-სათვის. აღნიშნული საპენსიო სქემების მონაწილეთა რაოდენობა 2022 წლის მდგომარეობით, არ აღემატება 15,723 მონაწილეს, ხოლო საპენსიო სარგებლის / ბენეფიტების მიმღებთა რიცხვი უმნიშვნელოდ მცირეა. დღესდღეობით, ის 18 ბენეფიციარს შეადგენს. ამასთან ერთად აღსანიშნავია რომ საპენსიო რეზერვები 2022 წლის დეკემბრის მდგომარეობით დაახლოებით 34 მილიონ ლარს აღწევს, რაც ნიშნავს საპენსიო რეზერვების ჯამური მოცულობის გასამმაგებას ბოლო ათი წლის განმავლობაში (Insurance State Supervision Service of Georgia, 2023). ცხრილი 3 აღწერს ნაბაყოფლობითი კერძო საპენსიო სქემების განვითარების დინამიკას 2012 წლიდან 2022 წლის ჩათვლით.

აღსანიშნავია რომ ბოლო ათწლეულის განმავლობაში იცვლებოდა როგორც საპენსიო სქემების დამფუძნებლები და მათი რაოდენობა, ასევე საპენსიო სქემების მონაწილეთა რიცხოვნობა, რომელსაც შემცირების

მკაფიო ტენდენცია ახასიათებს ბოლო ხუთი წლის განმავლობაში, 2019 წლიდან დაწყებული. აღნიშნული შემცირების ტენდენცია გამოწვეულია დაგროვებითი სავალდებულო პენსიის დანერგვით. აღნიშნული საპენსიო სქემები დე-ფაქტო მისაწვდომია ფორმალურ სექტორში დასაქმებულთათვის. სწორედ ახალი კანონმდებლობის ძალაში შესვლის მიზანია არსებული საპენსიო სისტემის კერძო ნებაყოფლობითი დაგროვებითი პენსიის კომპონენტის ინსტიტუციური რეფორმირება, რაც ხელს შეუწყობს ნებაყოფლობითი პენსიების განვითარებას საქართველოში. ამასთან ერთად, აღსანიშნავია, რომ შესაბამისი მასტიმულირებელი ზომები უნდა განხორციელდეს რომ წახალისდეს მუშაკების აქტიური მონაწილეობა კერძო ნებაყოფლობით საპენსიო სქემებში. ასეთი ზომები უნდა მოიცავდეს როგორც მუშაკთა ფინანსური განათლების განვითარებას მაიოპიის (myopia) ტენდენციის შესამცირებლად, ასევე, და რაც უმთავრესია, დამსაქმებლების სტიმულირებას, რათა მოახდინონ მუშაკებისთვის საპენსიო სქემების აქტიური შეთავაზება.

წელი	საპენსიო შენატანები	მონაწილეთა რაოდენობა	მონაწილეთა რაოდენობა, ვინც იღებს პენსიას	საპენსიო სქემიდან გატანილი სახსრები	საპენსიო რეზერვები წლის ბოლოს	საპენსიო სქემების საინვესტიციო შემოსავალი
2012	2 407 256	18 397	0	990 468	11 289 694	1 006 177
2013	2 779 415	18 909	0	1 866 308	12 924 893	1 117 963
2014	3 542 068	19 632	0	1 897 170	15 289 649	1 144 803
2015	4 730 599	20 653	0	2 056 660	18 831 828	1 369 511
2016	4 065 667	21 822	0	1 936 559	22 221 102	1 863 236
2017	6 385 211	23 077	0	3 209 294	26 740 038	1 997 782
2018	6 652 797	21 924	0	7 710 593	27 604 907	2 472 167
2019	4 182 393	15 957	0	16 405 783	16 724 785	1 616 883
2020	4 906 168	15 842	0	1 430 863	21 948 831	2 002 585
2021	5 333 850	15 790	0	1 557 108	27 236 786	2 355 782
2022	6 059 665	15 723	18	740 315	33 723 584	2 831 804

ცხრილი 3. კერძო ნებაყოფლობითი საპენსიო სქემების განვითარება, საპენსიო სქემების ჯამური მონაცემები, 2012 – 2022 წწ. წყარო: ავტორის მიერ შედგენილი საქართველოს დაზღვევის სახელმწიფო ზედამხედველობის სამსახურის, სტატისტიკური მონაცემების გამოყენებით, 2023 წ.

როგორც აღნიშნულია ზემოდ, გარკვეულწილად განსხვავებულია ნებაყოფლობითი კერძო საპენსიო სქემების ძირითადი დანიშნულება. მათი ძირითადი დანიშნულება არის ძირითადად მაღალი შემოსავლების მქონე მუშაკების კეთილდღეობის შენარჩუნება საპენსიო ასაკში. ამ საპენსიო სქემების ასეთი ფუნქცია, როგორც მეთოდოლოგიურად, ასევე საერთაშორისო პრაქტიკით მტკიცდება. მაღალგანვითარებულ ქვეყნებში (გაერთიანებულ სამეფოში, ჩეხეთის რესპუბლიკაში, გერმანიაში, ბელგიაში, ირლანდიაში) კერძო ნებაყოფლობითი პენსიები სხვა არსებულ პენსიებთან ერთად უზრუნველყოფენ მონაწილეთა ხელფასების ჩანაცვლებას საშუალოდ 60 – 100 პროცენტით. ეს მაჩვენებელი მერყეობს ქვეყნებს შორის, და ადასტურებს დამატებით, ნებაყოფლობითი საპენსიო სქემებში ჩართულობის მიზანშეწონილობას მუშაკებისთვის (Rochlitz, 2015). ეკონომიკის სამინისტროს გრძელვადიანი საპროგნოზო მაკროეკონომიკურ და საფინანსო (აქტივების მართვის მოსაკრებლების და რეალური ამონაგების საშუალო ოდენობის (3,5 პროცენტი)) მაჩვენებლებზე დაყრდნობით (Ministry of Economy and Sustainable Development of Georgia, 2016) შესაძლებელია ვივარაუდოთ, რომ ქვეყნის მაღალშემოსავლიანი მუშაკების (თვიური ხელფასი 2500 ლარიდან და ზემოდ) კერძო დაგროვებითი პენსიის ჩანაცვლების კოეფიციენტი შესაძლებელია საერთაშორისო პრაქტიკით დადასტურებულ ზემოდაღნიშნულ პროცენტულ მაჩვენებლებს უტოლდებოდეს. მიუხედავად ამისა, აღსანიშნავია, რომ ნებაყოფლობითი საპენსიო სქემების, ისევე როგორც სხვა დაგროვებითი საპენსიო სქემების, ბენეფიციართა ფინანსური შედეგები დამოკიდებულია ძირითადად საპენსიო ბაზრის კონიუნქტურ

რაზე, მაკროეკონომიკურ, და ასევე სოციალურ და პოლიტიკურ ფაქტორზე, საპენსიო სქემების მონაწილეთა რაოდენობაზე, განხორციელებული შენატანების მოცულობაზე, აკუმულირებული საპენსიო აქტივების მართვის მიდგომებზე და გრძელვადიან პერიოდში საინვესტიციო მოგების მაჩვენებლებზე. ასევე, საერთაშორისო პრაქტიკა ადასტურებს, რომ ასეთი საპენსიო სქემების განვითარების შედეგები დიდწილად არის დამოკიდებული კაპიტალის ბაზრების ფუნქციონირებაზე და მათი განვითარების დონეზე.

საპენსიო პოლიტიკა გრძელვადიან პერსპექტივაში: პარამეტრული რეფორმების განხორციელების შესაძლებლობები

საქართველოში, დაგროვებითი (სავალდებულო და ნებაყოფლობითი) საპენსიო სქემების განვითარება დადებითად უნდა აისახოს არსებული ჩანაცვლების კოეფიციენტის გაზრდაზე. საქართველოს კანონის პროექტის „ნებაყოფლობითი კერძო პენსიის შესახებ“ განმარტებით ბარათში აღნიშნულია რომ, ჩანაცვლების კოეფიციენტის ზრდა გრძელვადიან პერიოდში დადებითად აისახება საქართველოს ეკონომიკაზე, მით უფრო, რომ სამომავლოდ სახელმწიფოს ჩართვა სოციალურ უზრუნველყოფაში შესაძლოა შემცირდეს კერძო ნებაყოფლობითი და სავალდებულო დაგროვებითი საპენსიო სისტემების წარმატების შემთხვევაში (Parliament of Georgia, 2023).

სახელმწიფოს ფისკალური მდგრადობის შენარჩუნების მიზნით, შესაძლებელია დაინერგოს სხვა და სხვა პარამეტრული რეფორმები რათა მოხდეს სახელმწიფო (სოციალური) პენსიის გონივრული საბიუჯეტო ხარჯის შენარჩუნება და ამასთან ერთად სახელმწიფო (სოციალური) საპენსიო სისტემის ადეკვატურობის და მდგრადობის შენარჩუნება გრძელვადიან პერსპექტივაში. შესაძლო პარამეტ-

რული რეფორმებისაგან აღსანიშნავია ორი შემდეგი მიმართულება რომლებსაც განსაკუთრებით უწევს რეკომენდაციას ისეთი საერთაშორისო ორგანიზაციები როგორებიც არიან საერთაშორისო სავალუტო ფონდი და მსოფლიო ბანკი. ასეთ პარამეტრულ რეფორმებს შორის აღსანიშნავია: 1) საპენსიო ასაკის ზრდა და 2) საპენსიო სარგებლის (ბენეფიტების) ოდენობის შემცირება ტესტირების (means-testing) მეშვეობით ან / და საპენსიო ხარჯის შემცირება ბენეფიციართა რაოდენობის ცვლილების შედეგად (ისევე, ტესტირების (means-testing) მეშვეობით). აღნიშნული პარამეტრული რეფორმები შესაძლებელია განიხილებოდეს სახელმწიფო პენსიის მზარდი ხარჯის შესაჩერებლად.

საერთაშორისო გამოცდილება ადასტურებს, რომ საპენსიო ასაკის გაზრდა შესაძლებელია მოხდეს ეტაპობრივად წლების განმავლობაში. საპენსიო ასაკის ზრდა მსოფლიოს სხვა და სხვა ქვეყანაში, როგორც ტენდენცია, არის მიზანშეწონილი, თუ გავითვალისწინებთ მოსახლეობის დაბერების ინტენსიურ პროცესებს. როგორც ზემოდ არის აღნიშნული, მოსახლეობის დაბერება და, ასევე, დამოკიდებულების კოეფიციენტის მნიშვნელოვანი მატება - წარმოადგენს მწვავე დემოგრაფიულ პრობლემას საქართველოშიც.

საპენსიო ასაკის გაზრდა გარკვეულ უპირატესობებს გვიდასტურებს. საპენსიო ასაკის ცვლილებამ - გაზრდამ საქართველოში შესაძლებელია საგრძნობლად შეაჩეროს სახელმწიფო პენსიის საბიუჯეტო ხარჯის ზრდა. ამასთან ერთად, აღნიშნულმა რეფორმამ შესაძლებელია შეამციროს პენსიონერების თანაფარდობა სამუშაო ასაკის მოსახლეობასთან, ესეიგი, შესაბამისად, შემცირდება დამოკიდებულების კოეფიციენტიც. ასევე, აღნიშნული პარამეტრული რეფორმა გაზრდის დასაქმების

მაჩვენებლებს (60 წლის და მეტი ასაკის მქონე ადამიანებში) გრძელვადიან პერსპექტივაში.

როგორც ზემოდ აღვნიშნეთ, საყურადღებოა ასევე პარამეტრული რეფორმა რომელიც მიზანმიართულია საპენსიო ხარჯების შემცირებაზე ბენეფიციართა ტესტირების (means-testing-ის) მეშვეობით. ასეთი რეფორმის რეზულტატი შესაძლებელია მდგომარეობდეს საპენსიო სარგებლის შემცირებაში გარკვეული კატეგორიის და რაოდენობის ბენეფიციარებისათვის, ან ასევე, მხოლოდ თვით ბენეფიციართა რაოდენობის ცვლილებაში (შემცირებაში). საერთაშორისო პრაქტიკა ადასტურებს, რომ ტესტირების მეთოდი გამოიყენება რათა მოხდეს მაღალშემოსავლიანი ბენეფიციარების გამოვლენა და შესაბამისად მათთვის სახელმწიფო სოციალური პენსიის ოდენობის შემცირება ან, გარკვეულ შემთხვევებში, სრულად გაუქმება. აღსანიშნავია რომ ასეთ შემთხვევაში სახელმწიფო სოციალური პენსიის ფუნქციები მნიშვნელოვნად შეიზღუდება, რადგან ასეთი პენსიის ფუნქცია შემოიფარგლება მხოლოდ სიღარიბის დაძლევის ფუნქციით. ასევე, აქვე აღსანიშნავია, რომ აღნიშნული პარამეტრული რეფორმების მნიშვნელოვანი კონტრარგუმენტი მდგომარეობს იმაში, რომ ასეთმა რეფორმებმა შესაძლოა შეზღუდონ დასაქმების და დანაზოგების შექმნის სტიმულირება ქვეყანაში.

დასკვნა

წლების განმავლობაში საპენსიო სისტემის განხორციელებულმა რეფორმებმა ხელი შეუწყვეს არა მხოლოდ სიღარიბის დაძლევის მექანიზმის ჩამოყალიბებას ქვეყანაში, არამედ, საპენსიო ასაკში მუშაკთა პოტენციური ფინანსური უსაფრთხოების უზრუნველსაყოფად გრძელვადიანი საინვესტიციო შესაძლებლობების განვითარებას დაგრო-

ვებითი, სავალდებულო და ნებაყოფლობითი საპენსიო სქემების დანერგვის მეშვეობით. გრძელვადიან პერსპექტივაში, დაგროვებითი საპენსიო სქემების განვითარება მოახდენს გარკვეულ გავლენას სახელმწიფოს საპენ-

სიო პოლიტიკაზე; სახელმწიფოს ჩართულობის როლი სოციალურ პოლიტიკაში და მისი სოციალური ხარჯები შესაძლოა შეიცვალოს დემოგრაფიული ტენდენციების ფონის შესაბამისად.

გამოყენებული ლიტერატურა

- Asian Development Bank, 2023. "Pension Reform Note," Insurance State Supervision Service of Georgia, 2023. Private Voluntary Pension Insurance and registered Pension Schemes' Statistics. Available at სსიპ საქართველოს დაზღვევის სახელმწიფო ზედამხედველობის სამსახური (insurance.gov.ge)
- Ministry of Economy and Sustainable Development of Georgia, 2016. "Pension Reform in Georgia," the Report of the Government of Georgia, Tbilisi, Georgia
- National Statistics Office of Georgia, 2023. Statistics, Population and Demography; Employment and Wages. Available at: Population and Demography - National Statistics Office of Georgia (geostat.ge)
- Parliament of Georgia, 2023. Draft Law: „On Voluntary Private Pension.“ „ნებაყოფლობითი კერძო პენსიის შესახებ“ (რეგისტრაციის № 07-2/193/10, ინიცირებული ვარიანტი, საქართველოს კანონის პროექტი) (parliament.ge) (ქართულ ენაზე)
- Pension Agency, 2022. Annual report 2022. Available at: 2022-annual-report.pdf (pensions.ge) (ქართულ ენაზე)
- Rochlitz, Kathrin, 2015. "Net Pension Replacement Rates." GES-IFO DICE Report 2 / June, pp. 70-72, Munich, Germany. Available at: [Net Pension Replacement Rates \(ifo.de\)](http://Net Pension Replacement Rates (ifo.de))
- World Bank, 2005. Pension Reform Primer: Issues, Challenges, Options and Arguments in Pension Reform. World Bank Pension Reform Primer Series. Washington, DC. Available at: <http://hdl.handle.net/10986/11241>

The Impact of the Development of Funded Pensions on Retirement Policy in Georgia

Tamila Nutsubidze

PhD, Professor, Kutaisi University

Tamila.Nutsubidze@unik.edu.ge

Abstract

The implementation of mandatory and voluntary funded pension schemes contributes to the development of long-term investment opportunities and savings in Georgia to ensure the financial security of workers at retirement age. In the long term, the development of the above-mentioned funded pension schemes is likely to influence the state's pension policy. The role of state involvement in social policy and its social spending may change in line with demographic trends.

Keywords: funded pension, pension reform, retirement / pension policy

JEL: I38

DOI: <https://doi.org/10.52244/c.2023.11.14>

For citation: Nutsubidze T. (2023) The Impact of the Development of Funded Pensions on Retirement Policy in Georgia. International Scientific Conference "Human Capital, Institutions, Economic Growth". Proceedings. Kutaisi University. pp. 112-120. DOI: <https://doi.org/10.52244/c.2023.11.14>

References

- Asian Development Bank, 2023. "Pension Reform Note," **Ошибка! Недопустимый объект гиперссылки.**
- Insurance State Supervision Service of Georgia, 2023. Private Voluntary Pension Insurance and registered Pension Schemes' Statistics. Available at insurance.gov.ge
- Ministry of Economy and Sustainable Development of Georgia, 2016. "Pension Reform in Georgia," the Report of the Government of Georgia, Tbilisi, Georgia
- National Statistics Office of Georgia, 2023. Statistics, Population and Demography; Employment and Wages. Available at: Population and Demography - National Statistics Office of Georgia (geostat.ge)
- Parliament of Georgia, 2023. Draft Law: „On Voluntary Private Pension
- Pension Agency, 2022. Annual report 2022. Available at: 2022-annual-report.pdf (pensions.ge)
- Rochlitz, Kathrin, 2015. "Net Pension Replacement Rates." GES-IFO DICE Report 2 / June, pp. 70-72, Munich, Germany. Available at: [Net Pension Replacement Rates \(ifo.de\)](http://Net Pension Replacement Rates (ifo.de))
- World Bank, 2005. Pension Reform Primer: Issues, Challenges, Options and Arguments in Pension Reform. World Bank Pension Reform Primer Series. Washington, DC. Available at: <http://hdl.handle.net/10986/11241>

ტურისტული ბიზნესის როლი ქვეყნის ეკონომიკის განვითარებაში

გოდერძი შანიძე

ბიზნესისა და მართვის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი,
ქუთაისის უნივერსიტეტი, აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
Goderdzi.shanidze@unik.edu.ge

აბსტრაქტი

საქართველოში ტურიზმის განვითარების საკითხი საკმაოდ აქტუალური თემაა, ის ქვეყნისთვის, ეკონომიკური სარგებლის მოტანაში მნიშვნელოვან როლს თამაშობს. ტურიზმის განვითარებას განსაზღვრავს ღირშესანიშნაობები, ინფრასტრუქტურის მოწყობის დონე, მომსახურების შეთავაზებები, მოგზაურობების ორგანიზება, ტურისტული პროდუქტის ბაზარზე გატანა და ა.შ.

განსაკუთრებით აღსანიშნავია ის ფაქტი, რომ ქვეყანაში ტურიზმის განვითარებით, სხვასთან ერთად, მოსახლეობის დაბალშემოსავლიანი ჯგუფებიც იღებენ სარგებელს, რაც სახელმწიფოს ფინანსური ხელშეწყობის განვითარების სტრატეგიის მნიშვნელოვანი ფაქტორია, რაც მაგალითად, ტურისტებისთვის საქონლისა და მომსახურების მიყიდვით ან მცირე საწარმოს ფუნქციონირებით მიიღწევა.

ტურიზმის ეროვნული ადმინისტრაციის მიერ გავრცელებული ინფორმაციის მიხედვით, 2022 წელს საერთაშორისო მოგზაურობიდან საქართველომ 3.5 მილიარდი დოლარის შემოსავალი მიიღო. მათივე განცხადებით, 2022 წელს მოგზაურობიდან მიღებულმა შემოსავალმა 2019 წლის მაჩვენებელს გადააჭარბა და დაფიქსირდა რეკორდული მაჩვენებელი 3,516,634,479 აშშ დოლარი, რაც 2019 წლის ანალოგიურ მაჩვენებლის აღდგენაა 107.6%-ით.

2022 წელს, საქსტატის მონაცემებით, საქართველოს ტერიტორიაზე საერთაშორისო არარეზიდენტი მოგზაურების 5.4 მლნ. შემოსვლა დაფიქსირდა, რაც წინა წლის ანალოგიურ მაჩვენებელზე 2.9-ჯერ მეტია. ვიზიტების უმეტესობა 57.2% რეგიონულ დონეზე თბილისში განხორციელდა, შემდეგ მოდის აჭარა 45.1% და მცხეთა-მთიანეთი 19%. დანარჩენი რეგიონებიდან ყველაზე მეტი ვიზიტი განხორციელდა ქვემო ქართლში 7.9%, სამცხე-ჯავახეთში 7.7%, იმერეთსა 7.5% და კახეთში 5.8%.

ტურისტული ბიზნესი არის მოსახლეობის დასაქმების, ეკონომიკური და სოციალური პროგრესის, ქვეყანაში უცხოური ვალუტის შემოდინების, ქვეყანაში მრავალფეროვანი წარმოებისა თუ მომსახურების შექმნის, რეგიონული განვითარების მნიშვნელოვანი წყარო.

იმ ქვეყანას რომელსაც რეალურად გააჩნია ტურისტული პოტენციალი და ფლობს გარკვეულ კონკურენტულ უპირატესობებს, ტურიზმი უნდა იყოს ქვეყნის განვითარების სტრატეგიის ერთ-ერთი მთავარი საყრდენი და პრიორიტეტული დარგი.

საკვანძო სიტყვები: ტურისტული ბიზნესი, ტურიზმის პოტენციალი, ქვეყნის ეკონომიკური განვითარება, ტურისტული ნაკადები.

JEL: Z32

DOI: <https://doi.org/10.52244/c.2023.11.15>

ციტირებისათვის: შანიძე გ. (2023) ტურისტული ბიზნესის როლი ქვეყნის ეკონომიკის განვითარებაში. საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია „ადამიანური კაპიტალი, ინსტიტუტები, ეკონომიკური ზრდა“. შრომების კრებული. ქუთაისის უნივერსიტეტი. გვ. 121 - 126. DOI: <https://doi.org/10.52244/c.2023.11.15>

შესავალი

საქართველოში ტურიზმის განვითარების საკითხი საკმაოდ აქტუალური თემაა, ის ქვეყნისთვის, ეკონომიკური სარგებლის მოტანაში მნიშვნელოვან როლს თამაშობს. ტურიზმის განვითარებას განსაზღვრავს

ღირშესანიშნაობები, ინფრასტრუქტურის მოწყობის დონე, მომსახურების შეთავაზებები, მოგზაურობების ორგანიზება, ტურისტული პროდუქტის ბაზარზე გატანა და ა.შ.

ტურიზმს, აგრეთვე მნიშვნელოვანი ად-

გილი უჭირავს ქვეყნის საექსპორტო შემოსავლების გაზრდაში. შემოსავლები ნაწილდება საზოგადოების სხვადასხვა ჯგუფში და ადგილობრივ მოსახლეობას ექმნება შესაძლებლობა დასაქმდნენ ტურიზმის სფეროში.

განსაკუთრებით აღსანიშნავია ის ფაქტი, რომ ქვეყანაში ტურიზმის განვითარებით, სხვათაგან ერთად, მოსახლეობის დაბალშემოსავლიანი ჯგუფებიც იღებენ სარგებელს, რაც სახელმწიფოს ფინანსური ხელშეწყობის განვითარების სტრატეგიის მნიშვნელოვანი ფაქტორია, რაც მაგალითად, ტურისტებისთვის საქონლისა და მომსახურების მიყიდვით ან მცირე საწარმოს ფუნქციონირებით მიიღწევა.

ტურიზმი საქართველოს სოფლის მეურნეობის სექტორისთვისაც უმნიშვნელოვანესი ეკონომიკური განვითარების საშუალებაა. იგი აღნიშნული სექტორისთვის დამატებითი ფინანსური წყაროა და ერთგვარი სტიმული ხდება, ფერმერული მეურნეობის განვითარებისთვის.

ძირითადი ნაწილი

ტურისტულ ბიზნესს მნიშვნელოვანი წვლილი შეაქვს ქვეყნის ეკონომიკაში. ტურიზმი ხელს უწყობს ქვეყანაში წარმოებული პროდუქციის რეალიზებას, ქმნის ახალ სამუშაო ადგილებს, ავითარებს მცირე ბიზნესებს და ა.შ. აღნიშნული გარემოებიდან გამომდინარე, ეს დარგი მრავალ ქვეყანაში და მათ შორის საქართველოშიც, წარმოადგენს სახელმწიფოს შემოსავლის მნიშვნელოვან წყაროს.

ქვეყანაში ტურიზმის განვითარებით ყველას შეუძლია სარგებელი მიიღოს. ეს განპირობებულია იმით, რომ ადგილობრივებს აქვთ შესაძლებლობა გახდნენ თვითდასაქმებულები, ტურისტული პროდუქტებითა და მომსახურებების რეალიზაციით შეძლონ შემოსავლის წყაროს შექმნა. ამისთვის კი ისინი რთავენ თავიანთ კრეა-

ტიულობას და ტურისტებისთვის ისეთ ბიზნესს ქმნიან, რომელიც მიმზიდველი იქნება განსაზღვრულ რეგიონში, კონკრეტულ დროს.

ტურიზმისა და მოგზაურობის ინდუსტრია ერთ-ერთი სწრაფად აღდგენადი სექტორია მომსახურებებს შორის. მოგზაურობისა და ტურიზმის მსოფლიო საბჭოს (WTTC) მონაცემების მიხედვით, 2021 წელს, აღნიშნული დარგის კონტრიბუციამ მთლიან მშპ-ში 5.8 ტრილიონი აშშ დოლარი შეადგინა (ზრდა წინა წლის ანალოგიურ მაჩვენებელთან შეადგინა +21.7%) და ხელი შეუწყო 289 მლნ სამუშაო ადგილის შექმნას. მისი პირდაპირი და გვერდითი ეფექტების მხედველობაში მიღების შემდეგ აღნიშნული სექტორის წვლილი მსოფლიო ეკონომიკის განვითარებაში შემდეგია: მსოფლიოს მშპ-ის 6.1%, ერთი ადგილი ყოველი 11 სამუშაოდან

გასული წლების კოვიდ-პანდემიამ უდიდესი დარტყმა მიაყენა ტურისტულ ბიზნესს, ფაქტობრივად აღარ იყო მოთხოვნა ტურისტულ სააგენტოებზე, სატრანსპორტო კომპანიებზე, მინიმუმამდე დავიდა კვების ობიექტების, განთავსების საშუალებებისა, და მსგავსი პროფილის ბიზნესის მომხმარებელთა რიცხვი. კომპანიები დარჩა შემოსავლების გარეშე, ფინანსური პრობლემების გადასალახად საჭირო გახდა ხარჯების ოპტიმიზაცია, თანამშრომლების დათხოვნა ან მათი ხელფასების შემცირება. მსოფლიო ტურიზმის ორგანიზაციის (UNWTO) მონაცემების მიხედვით, 100-დან 120 მილიონამდე სამუშაო ადგილი საფრთხის წინაშე აღმოჩნდა, მაშინ როდესაც 2019 წელს ტურიზმში დასაქმებულთა რიცხვი 330 მლნ-ს აღწევდა (United Nations 2020). მსოფლიოში მიმდინარე მოვლენებმა საქართველოს ეკონომიკური განვითარება მნიშვნელოვნად შეაფერხა.

ტურიზმის ეროვნული ადმინისტრაციის სტატისტიკის თანახმად, პანდემიის

დასრულების შემდგომ 2022 წლის ივლისის თვეში საქართველოში ჩამოვიდა 718,401 საერთაშორისო მოგზაური. ეს რიცხვი გაზრდილია 2021 წლის ივლისის თვესთან შედარებით 177%-ით. ხოლო 2019 წლის ივლისის მონაცემებს რომ შევადაროთ, ტურისტული ვიზიტები აღდგენილია 80.6%-ით. დასაწყისშივე 2022 წლის პირველ 7 თვეში საერთაშორისო ტურისტული ვიზიტების რაოდენობამ 1,668,983 შეადგინა, რაც 162%-ით არის გაზრდილი გასული წლის ანალოგიურ პერიოდთან შედარებით.

ტურიზმის ეროვნული ადმინისტრაციის მიერ გავრცელებული ინფორმაციის მიხედვით, 2022 წელს საერთაშორისო მოგზაურობიდან საქართველომ 3.5 მილიარდი დოლარის შემოსავალი მიიღო. მათივე განცხადებით, 2022 წელს მოგზაურობიდან მიღებულმა შემოსავალმა 2019 წლის მაჩვენებელს გადააჭარბა და დაფიქსირდა რეკორდული მაჩვენებელი 3,516,634,479 აშშ დოლარი, რაც 2019 წლის ანალოგიურ მაჩვენებლის აღდგენაა 107.6%-ით.

2022 წელს, საქსტატის მონაცემებით, საქართველოს ტერიტორიაზე საერთაშორისო არარეზიდენტი მოგზაურების 5.4 მლნ. შემოსვლა დაფიქსირდა, რაც წინა წლის ანალოგიურ მაჩვენებელზე 2.9-ჯერ მეტია. ვიზიტების უმეტესობა 57.2% რეგიონულ დონეზე თბილისში განხორციელდა, შემდეგ მოდის აჭარა 45.1% და მცხეთა-მთიანეთი 19%. დანარჩენი რეგიონებიდან ყველაზე მეტი ვიზიტი განხორციელდა ქვემო ქართლში 7.9%, სამცხე-ჯავახეთში 7.7%, იმერეთსა 7.5% და კახეთში 5.8%.

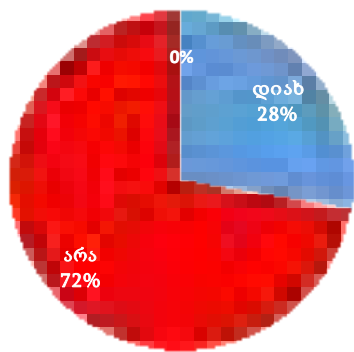
ბოლო პერიოდში 2022-2023 წლებში რუსეთ-უკრაინის ომის დროს ძალზედ დიდი რაოდენობით ტურისტები შემოვიდა რუსეთის ფედერაციიდან, ეს უმეტესწილად განპირობებული იყო რუსეთის ფედერაციაში გამოცხადებული მობილიზაციით. ასეთი ტურისტული ნაკადების შე-

მოდინებისას, მიუხედავად იმისა, რომ ჩვენი ქვეყნის ეკონომიკისთვის შესაძლებელია სასარგებლო იყოს, სახელმწიფოს მართებს უფრო მეტი ყურადღება გამოიჩინოს ქვეყნის უსაფრთხოებიდან გამომდინარე და გარკვეული შეზღუდვები დააწესოს.

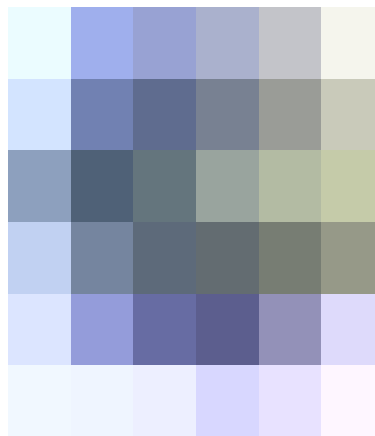
ჩვენი ქვეყნის, ბიზნესის განვითარების ხელშემწყობი პროგრამა, „აწარმოე საქართველოში“ დიდ სტიმულს აძლევს სასტუმრო ბიზნესით დაინტერესებულ ადამიანებს, რომლებიც აშენებენ ახალ სასტუმროს საქართველოს რეგიონებში, (თბილისისა და ბათუმის გარდა), ახდენენ არსებული ინფრასტრუქტურის გაფართოვებას, აგრეთვე შესაძლებელია უცხოური ბრენდის ქართულ ბაზარზე შემოყვანა, რაც ასევე მოიცავს ფრენშიაზინგის ხელშეკრულებების გაფორმებას სასტუმროს საერთაშორისო ბაზრებზე.

პროგრამის მიზანია ქვეყანაში ტურისტული სეგმენტის (ტურიზმის და ტურიზმთან დაკავშირებული მომსახურების) პოპულარიზაცია, განვითარება, გაფართოება, მომსახურების სერვისის განვითარება, ფინანსური მხარდაჭერა.

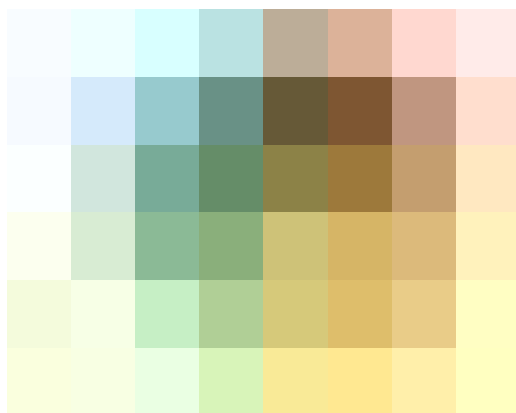
სამეცნიერო სტატიის მომზადებისას, კვლევის ფარგლებში ჩავატარე შერჩევითი გამოკითხვა, იმ მიზნით, რომ გამერკვია, რამდენად მნიშვნელოვანია საზოგადოებისთვის ბიზნესის განვითარების პერსპექტივები და რამდენად ინფორმირებულია სახელმწიფოს მხრიდან ტურისტული ბიზნესის მხარდამჭერი ღონისძიებების არსებობის შესახებ, რომელშიც მონაწილეობა მიიღო 94 რესპონდენტმა და მიღებული ინფორმაციის საფუძველზე შემდეგში გაავაკეთე დასკვნები და რეკომენდაციები. გამოკითხვის შედეგების ილისტრირებისთვის, დიაგრამების სახით წარმოვადგენ რამდენიმე მათგანს.

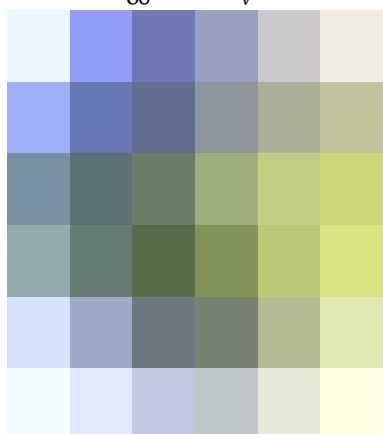
დიაგრამა 1. გაქვთ თუ არა პირდაპირი შეხება ტურისტულ სექტორებთან წყარო: საკუთარი კვლევის ფარგლებში ჩატარებული გამოკითხვის შედეგები 2023 წ.

დიაგრამა 4. რამდენად შეუძლია ტურისტული ბიზნესს ქვეყნის ეკონომიკაში წვლილის შეტანა? შეაფასეთ 5 ბალიანი სისტემით. წყარო: საკუთარი კვლევის ფარგლებში ჩატარებული გამოკითხვის შედეგები 2023 წ.

დიაგრამა 2. გაქვთ თუ არა ინფორმაცია სახელმწიფოს მხრიდან ტურისტულ სექტორების ბიზნესისათვის ხელშეწყობის პროგრამების არსებობის შესახებ. წყარო: საკუთარი კვლევის ფარგლებში ჩატარებული გამოკითხვის შედეგები 2023 წ.

დიაგრამა 3. თქვენი აზრით რამდენად არის საქართველოში ტურიზმის განვითარების პერსპექტივები? შეაფასეთ 5 ბალიანი სისტემით. წყარო: საკუთარი კვლევის ფარგლებში ჩატარებული გამოკითხვის შედეგები 2023 წ.

კითხვაზე, თვითონ თუ რა ღონისძიებებს მიმართავდნენ საქართველოში უფრო მეტი ტურისტის შემოსაყვანად, რესპონდენტებმა შემოგვთავაზეს სხვადასხვა ინოვაციური იდეები: სხვადასხვა ტრადიციული სეზონური ღონისძიებების დაგეგმვა ტურისტული სააგენტოების ურთიერთთანამშრომლობით; საერთაშორისო კომერციულ პლატფორმებზე უფრო მეტად ვიდეორგოლებით საქართველოს გამორჩეული ადგილების ჩვენება პოტენციური ტურისტებისთვის; ქვეყანაში ინფრასტრუქტურის განვითარება და მომსახურების ხარისხის გაუმჯობესება; მაღალმთიან რეგიონებში მისასვლელი გზების მოწესრიგება, ინფრასტრუქტურის გაუმჯობესება და განსათავსებელი ადგილების უზრუნველყოფა; მომსახურების სფეროში დასაქმებული პერსონალის პროფესიული გადამზადება; ტურისტულ სექტორებში, ტურისტებისთვის მომსახურების რეალური ფასების შეთავაზება ა.შ.

ტურისტული ბიზნესი არის მოსახლეობის დასაქმების, ეკონომიკური და სოციალური პროგრესის, ქვეყანაში უცხოური ვალუტის შემოდინების, ქვეყანაში მრავალფეროვანი წარმოებისა თუ მომსახურების

შექმნის, რეგიონული განვითარების მნიშვნელოვანი წყარო.

იმ ქვეყანას რომელსაც რეალურად გააჩნია ტურისტული პოტენციალი და ფლობს გარკვეულ კონკურენტულ უპირატესობებს, ტურიზმი უნდა იყოს ქვეყნის განვითარების სტრატეგიის ერთ-ერთი მთავარი საყრდენი და პრიორიტეტული დარგი.

დასკვნები

მნიშვნელოვანია სახელმწიფომ უფრო მეტად გააცნოს მოსახლეობას ტურისტული ბიზნესის ხელშემწყობი სახელმწიფო პროგრამების არსებობის შესახებ, რათა დაინტერესებული ადამიანები აქტიურად ჩაერთონ მასში.

სახელმწიფომ უნდა იზრუნოს ინფრასტრუქტურის მოწესრიგებაზე და ხელი შეუწყოს დანიშნულების ადგილის ნორმალურ ფუნქციონირებას.

რაც უფრო მეტად მოხდება გაზრდილი ტურისტული ნაკადებიდან გამომდინარე მოთხოვნის დაკმაყოფილება ადგილობრივი პროდუქციით, მით მეტი ეკონომიკური სარგებელი ექნება ჩვენს ქვეყანას.

ტურისტული ბიზნესი კვლავაც რჩება ქვეყნის ეკონომიკის ერთ-ერთ მამოძრავებელ ძალად.

ქვეყნის დასაქმებისა და ინფლაციის პრობლემების მოგვარებაში ტურისტული ბიზნესის განვითარებას მნიშვნელოვანი წვლილის შეტანა შეუძლია.

გამოყენებული ლიტერატურა

საქართველოს ტურიზმის სტატისტიკური მიმოხილვა 2021 წ. (ქართული)

The Sustainable Development Goals Report 2020 (ინგლისური)

ტურიზმი საქართველოში 2022 წ. (ქართული)

საერთაშორისო ვიზიტორები საქართველოში. საქართველოს ტურიზმის ეროვნული ადმინისტრაცია 2022 წ. (ქართული)

The Role of Tourism Business in the Development of the Country's Economy

Goderdzi Shanidze

Doctor of Business and Management, Associate Professor,
Kutaisi University, Akaki Tsereteli State University
Goderdzi.shanidze@unik.edu.ge

Abstract

The issue of tourism development in Georgia is a very topical issue, it plays an important role in bringing economic benefits to the country. The development of tourism is determined by sights, the level of infrastructure, service offers, organization of trips, marketing of tourist products, etc.

It is especially noteworthy that with the development of tourism in the country, among others, low-income groups of the population also benefit, which is an important factor in the development strategy of the state's financial support, that can be achieved, for example, by selling goods and services to tourists or by operating a small enterprise.

According to the information of the National Tourism Administration, in 2022, Georgia received 3.5 billion dollars in income from international travel. According to their own statement, the income from travel in 2022 exceeded the figure of 2019 and recorded a record figure of 3,516,634,479 USD, which is a recovery of the similar figure of 2019 by 107.6%.

In 2022, according to Saxstat data, 5.4 million international non-resident travelled to Georgia. The record is 2.9 times higher than the previous year. Most of the visits were made in Tbilisi at the regional level, 57.2%, followed by Adjara with 45.1% and Mtskheta-Mtianeti with 19%. From the rest of the regions, the most visits were made to Kvemo Kartli 7.9%, Samtskhe-Javakheti 7.7%, Imereti 7.5% and Kakheti 5.8%.

Tourism business is an important source of population employment, economic and social progress, inflow of foreign currency in the country, creation of diverse production or services in the country and regional development.

For a country that actually has tourism potential and possesses certain competitive advantages, tourism should be one of the main pillars and priority areas of the country's development strategy.

Conclusions

It is important for the state to inform the population more about the existence of state programs promoting tourism business, so that interested people can actively participate in it.

The state should take care of the infrastructure and facilitate the normal functioning of the destination.

The more the demand arising from the increased tourist flows is satisfied with local products, the more economic benefits our country will have.

Tourism business continues to be one of the driving forces of the country's economy.

The development of tourism business can make a significant contribution to solving the problems of employment and inflation in the country.

Keywords: tourism business; tourism potential; economic development of the country; Contribution of tourism to the development of the country's economy; tourist flows

JEL: Z32

DOI: <https://doi.org/10.52244/c.2023.11.15>

For citation: Shanidze G. (2023) The Role of Tourism Business in the Development of the Country's Economy. International Scientific Conference "Human Capital, Institutions, Economic Growth". Proceedings. Kutaisi University. pp. 121-126. DOI: <https://doi.org/10.52244/c.2023.11.15>

References

- Statistical overview of Georgian tourism in 2021. (Georgian)
- The Sustainable Development Goals Report 2020 (English)
- Tourism in Georgia in 2022 (Georgian)
- International visitors to Georgia. National Tourism Administration of Georgia 2022 (Georgian)

საფრთხის შემცველი ეკონომიკური ზრდა და მწვანე წყალბადი — როგორც უსაფრთხო ალტერნატივა

ალექსანდრე ვაჭარაძე

ასისტენტ პროფესორი, ქუთაისის უნივერსიტეტი
aleksandre.vatcharadze@unik.edu.ge

აბსტრაქტი

ბოლო ათწლეულების მანძილზე, მსოფლიომ მნიშვნელოვანი ეკონომიკური ზრდა განიცადა. გლობალური მთლიანი შიდა პროდუქტი (მშპ) 1960 წელს 1.38 ტრილიონი აშშ დოლარიდან 2022 წელს 101 ტრილიონ აშშ დოლარამდე გაიზარდა, რაც დაახლოებით 74-ჯერ მეტია. თუმცა, ამ დიდმა ეკონომიკურმა ზრდამ გამოიწვია გარემოს მასშტაბური დაზიანებები. 2020 წელს CO₂-ის გლობალურმა ემისიამ მიაღწია 34 მილიარდ ტონას, რაც 17-ჯერ მეტია 1900 წლის იმავე მაჩვენებელზე. მსოფლიოში ნახშირორჟანგის (CO₂) გამოყოფა ისეთი ტემპით იზრდება, რომ ჩარევის გარეშე რამდენიმე გრადუსით გაზრდის დედამიწის ტემპერატურას; ეს კი შეაფერხებს ეკონომიკის განვითარებას და გაზრდის დანახარჯებს. მრავალი სახელმწიფო ამ პრობლემის მოგვარებისას ცდილობს ტრადიციული წიაღისეული ენერჯის განახლებადი ალტერნატივებით ჩანაცვლებას. განსაკუთრებით საყურადღებოა, მსოფლიოს ბოლოდროინდელი დაინტერესება *მწვანე წყალბადით*. ამჟამინდელი დაინტერესება განპირობებულია წყალბადის მეშვეობით ენერჯის დიდი ხნის განმავლობაში ეფექტიანი შენახვის შესაძლებლობით. ეს ფაქტი დამატებით მნიშვნელობას სძენს ისეთ განახლებად ენერჯის წყაროებს, როგორცაა: ქარის, მზის და ჰიდრო(რეზერვუარის გარეშე) ენერჯები; რომელთა ერთ-ერთი მთავარი უარყოფითი მხარე „სეზონურობა“ და გამომუშავების საჭიროებისამებრ უუნარობაა.

საკვანძო სიტყვები: ეკონომიკური ზრდა, განახლებადი ენერჯები, გლობალური დათბობა, მწვანე წყალბადი

JEL: Q42

DOI: <https://doi.org/10.52244/c.2023.11.16>

ციტირებისათვის: ვაჭარაძე ა. (2023) საფრთხის შემცველი ეკონომიკური ზრდა და მწვანე წყალბადი — როგორც უსაფრთხო ალტერნატივა. საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია „ადამიანური კაპიტალი, ინსტიტუტები, ეკონომიკური ზრდა“. შრომების კრებული. ქუთაისის უნივერსიტეტი. გვ. 127 - 137. DOI: <https://doi.org/10.52244/c.2023.11.16>

შესავალი

ბოლო რამდენიმე ათწლეულის მანძილზე, მსოფლიოს ეკონომიკა მნიშვნელოვნად გაიზარდა, რაც დაკავშირებულია ინდუსტრიალიზაციისა და ტექნოლოგიურ წინსვლასთან. უფრო კონკრეტულად, გლობალური მთლიანი შიდა პროდუქტი (მშპ) 1960 წელს 1.38 ტრილიონი აშშ დოლარიდან 2022 წელს 101 ტრილიონ აშშ დოლარამდე გაიზარდა, რაც დაახლოებით 74-ჯერ მეტია (World Bank..., 2023). თუმცა, ამ დიდმა ეკონომიკურმა ზრდამ გამოიწვია გარემოს მასშტაბური დაზიანებები, რაც გლობალურ პრობლემად იქცა. გარემოს დაზიანებების სხვადასხვა ტიპებს შორის,

ნახშირორჟანგის (CO₂) ემისია შეადგენს მთლიანი სათბურის აირების (GHGs) 74%-ს, რაც, დიდ წილად უწყობს, ხელს კლიმატის ცვლილებას და გლობალურ დათბობას (Alkhatlan and Javid, 2013). კვლავწარმოების პროცესში ენერგორესურსების მასიური საჭიროების გამო, ქვანახშირის და სხვა წიაღისეული საწვავის გამოყენება თანდათან გაიზარდა, რამაც გამოიწვია გლობალური ნახშირორჟანგის ემისიის ზრდა. 2020 წელს CO₂-ის გლობალურმა ემისიამ მიაღწია 34 მილიარდ ტონას, რაც 17-ჯერ მეტია 1900 წლის იმავე მაჩვენებელზე (Ritchie et al., 2020).

გლობალური დათბობა და გარემოს

დეგრადაცია უარყოფითად ისახება ადამიანის ჯანმრთელობასა და კეთილდღეობაზე. ენერგეტიკის საერთაშორისო სააგენტოს (IEA..., 2016) ცნობით, ჰაერის დაბინძურების გამო ყოველდღიურად დაახლოებით 18000 ადამიანი იღუპება. გარდა ამისა, ჯანდაცვის მსოფლიო ორგანიზაციამ (WHO..., 2016) განაცხადა, რომ ყოველწლიურად გარემოს დეგრადაცია (განსაკუთრებით, ჰაერის დაბინძურება) იწვევს ბევრად მეტ სიკვდილიანობას ვიდრე განუკურნებელი დაავადებები.

მსოფლიოში ნახშირორჟანგის(CO₂) გამოყოფა ისეთი ტემპით იზრდება, რომ ჩარევის გარეშე რამდენიმე გრადუსით გაზრდის დედამიწის ტემპერატურას (IEA..., 2019). გლობალური დათბობა კი შეაფერხებს ეკონომიკის განვითარებას და გაზრდის დანახარჯებს. პრობლემასთან საბრძოლველად აუცილებელია მავნე გამონახლოქვის შემცირება, რაც რთული პროცესია. ემისიების შემცირების სირთულე, დიდ წილად, განპირობებულია წიაღისეულ საწვავზე გლობალური დამოკიდებულებით, იქნება ეს ელექტროენერჯის სექტორი, შენობებისა და გათბობის, თუ ტრანსპორტირებისა და მრეწველობის სექტორები.

ამ პრობლემასთან საბრძოლველად, ბევრი სახელმწიფო ცდილობს მწვანე ენერჯის ტექნოლოგიების დანერგვას. განსაკუთრებით საყურადღებოა, მსოფლიოს ბოლოდროინდელი დაინტერესება მწვანე წყალბადით. წყალბადი ყველაზე ფართოდ გავრცელებული ელემენტია პლანეტაზე და მისი განსაკუთრებული ენერჯის შესახებ დიდი ხანია იცის მსოფლიომ. თუმცა წყალბადით ეს ბოლოდროინდელი დაინტერესება განპირობებულია არა როგორც ენერჯის პირვანდელი წყარო; არამედ წყალბადი — როგორც ენერჯის ტრანსპორტირების და დიდი ხნის განმავლობაში მისი ეფექტიანი შენახვის საშუალება.

ამ ფაქტის გათვალისწინებით, დამატებით მნიშვნელობას იძენს ისეთი განახლებადი ენერჯის წყაროები როგორცაა: ქარის, მზის და წყლის (რეზერვუარის გარეშე) ენერჯები, რომელთა ერთ-ერთი მთავარი უარყოფითი მხარე „სეზონურობა“ და გამომუშავების საჭიროებისამებრ უუნარობაა.

წინამდებარე მოხსენება მიმოიხილავს მსოფლიოში ბოლოდროინდელ ტენდენციებს ჰიდრო, ქარის, მზის ენერჯებში და მათი ერთ-ერთი ძირითადი ნაკლოვანების აღმოფხვრის გზას მწვანე წყალბადის მეშვეობით. აქვე წარმოდგენილია საქართველოს მიმდინარე მდგომარეობა და პოტენციური განახლებადი ენერჯის ათვისების კუთხით.

მწვანე ენერგეტიკა და წყალბადი

ტერმინი მწვანე ენერგეტიკა და განახლებადი ენერჯის წყაროები ხშირად იხმარებო როგორც სინონიმები, თუმცა არსებობს გარკვეული განსხვავებებიც. მაგალითად, „მწვანედ“ ითვლება ქარისა და მზის ენერჯები. თავისი ბუნებით ეს ენერჯები განახლებადიც არის. თუმცა ყველა განახლებადი ენერჯია მწვანე არ არის. მაგალითად: წყალბადის ენერჯია, რომელიც მიიღება წიაღისეული საწვავის გამოყენებით („ნაცრისფერი წყალბადი“); ასევე მძლავრ ჰიდროელექტროსადგურებს, უზარმაზარი წყალსაცავებით, სრულყოფილად „მწვანე“ ენერჯის წყაროს ვერ დავარქმევთ, ვინაიდან ამ კაშხლების ეფექტი ადგილობრივ ეკოსისტემაზე შესაძლოა უარყოფითად მოქმედებს (Ji and Zhang, 2019) თუმცა საშუალო და მცირე ზომის ჰიდროელექტროსადგურები მიჩნეულია როგორც განახლებად — ისე მწვანე ენერჯად.

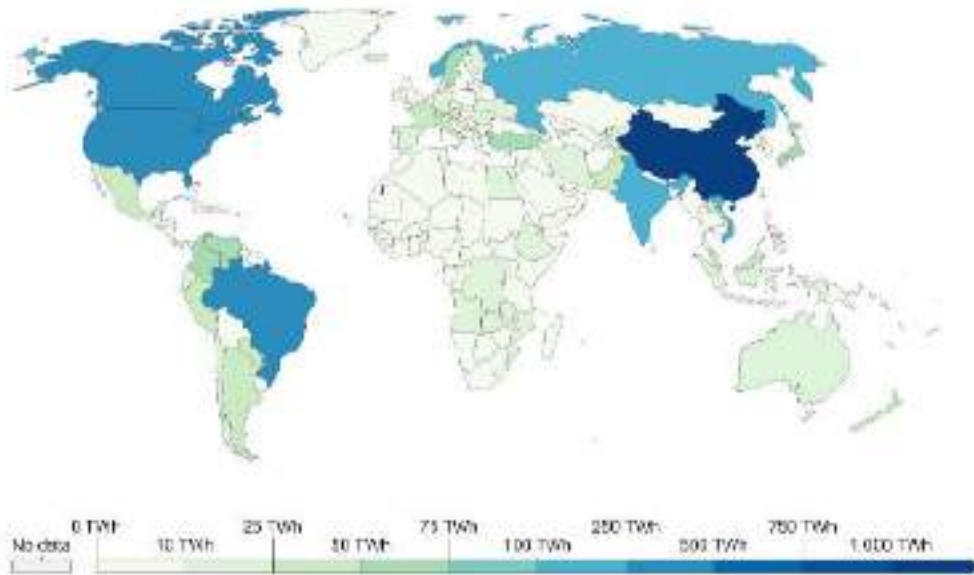
ჰიდრო, ქარის, მზის და მწვანე წყალბადის ენერგეტიკული რესურსები, ტრადიციული წიაღისეული ენერჯოწყაროებისგან (ნავთობი, გაზი, ქვანახშირი) განსხვავებით, მოხმარებისას არ აზიანებენ გარემოს ნახში-

რორჟანგის გამოყოფით. ასევე მწვანე ენერჯის წყაროები, როგორც წესი, ბუნებრივად ივსება, განსხვავებით წიაღისეული საწვავის წყაროებისგან, რომელთა კვლავ წარმოქმნას შესაძლოა მილიონობით წელი დასჭირდეს. აგრეთვე ენერჯის მწვანე წყაროების მოპოვება უმეტესად არ საჭიროებს გარემოზე მავნე ზემოქმედებას. დამატებით, აღნიშნული სექტორი ქმნის სამუშაო ადგილებს, განვითარებად ქვეყნებში აფართოებს ენერგეტიკულ ხელმისაწვდომობას და ამცირებს ენერჯის ღირებულებას. ამ ფაქტორების გათვალისწინებით, საგრძნობლად გაიზარდა განახლებადი ენერგეტიკის წილი ბოლო წლებში. წყლის, ქარისა და მზის დახმარებით ელექტროენერჯის გამომუშავების რაოდენობა დღითიდღე ამყარებს ახალი რეკორდებს (BP...,

2022).

ჰიდროენერგეტიკა

ამ ტიპის მწვანე ენერჯია იყენებს წყლის ნაკადს მდინარეებსა და კაშხლებში ელექტროენერჯის წარმოებისთვის. ჰიდროენერგეტიკა ითვლება ენერჯის მთავარ წყაროდ მწვანე ენერგეტიკაში. ბევრი ჰიდროენერგეტიკული კაშხალი გამოიყენება ელექტროენერჯის გამომუშავების გარდა სხვა მიზნებისთვისაც. მაგალითად, სხვადასხვა გეოგრაფიული არეალის სუფთა წყლით მომარაგება; გამოიყენება დასვენებისა და სატრანსპორტო მომსახურებისთვის. განახლებადი ელექტროენერჯის დაახლოებით 60% გამომუშავდება ჰიდროენერგეტიკის მეშვეობით (BP..., 2022).

დიაგრამა 1. ჰიდროენერჯის წლიური წარმოების რუკა. 2022 წელი. გაზომილი ტერავატ საათებში (TWh) წყარო: International Renewable Energy Agency (IRENA)

ჰიდროენერგეტიკა უზრუნველყოფს დაბალი თვითღირებულებით ელექტროენერჯის გამომუშავებას დიდი ხნის განმავლობაში, თუმცა საწყის ეტაპზე ხასიათდება მაღალი სამშენებლო ხარჯებით. როგორც განახლებადი ენერჯის წყარო, ჰიდ-

როენერგეტიკა ერთ-ერთი ყველაზე განვითარებულია კომერციული თვალსაზრისით. ენერჯის ეს წყარო უფრო სტაბილურია, ვიდრე მზის ან ქარის ენერჯია. ნავარაუდებია, რომ ჰიდროენერგეტიკა, დარჩება ყველაზე უმსხვილეს მწვანე ენერჯის წყა-

როდ მომდევნო ათწლეულის განმავლობა- ში. (დიაგრამა 1 და 2)

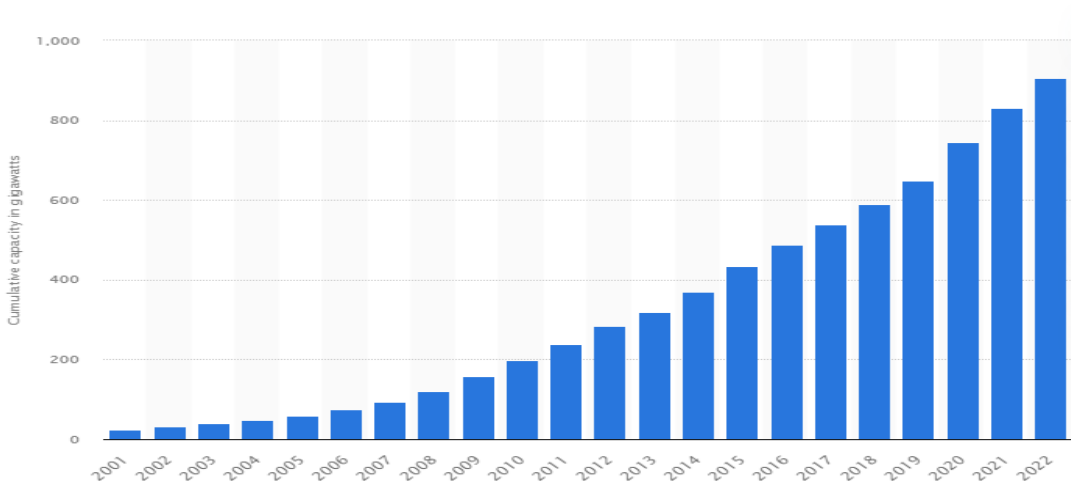

დიაგრამა 2. ჰიდროენერჯის წლიური წარმოება. გაზომილი ტერავატ საათებში (TWh) წყარო: BP Statistical Review of World Energy

ქარის ენერჯია

ქარის ენერჯია იყენებს ჰაერის ნაკადის ძალას ტურბინების დასატრიალებლად. მიღებული მექანიკური ენერჯია კი შემდგომ გარდაიქმნება ელექტროენერჯიად. ქარის ენერჯის წარმოებაში ლიდერი სახელმწიფოებია, აშშ და ჩინეთი. 2001 წლიდან 2022 წლამდე ქარის კუმულაციური სიმძლავრე მთელ მსოფლიოში გაიზარდა 906,000 მეგავატამდე, რაც 37-ჯერ მეტია

2001 წელთან შედარებით (დიაგრამა 3) (IRENA..., 2023). მიუხედავად იმისა, რომ ქარის ტურბინები ძირითადად განთავსებულია ხმელეთზე, ბოლო პერიოდში ტექნოლოგიის დახვეწამ შესაძლებელი გახდა ტურბინების წყალზე განთავსება. ამ მხრივ ჩინეთი ლიდერობს, მას მოსდევს გაერთიანებული სამეფო და გერმანია (GWEC..., 2022).

დიაგრამა 3. დამონტაჟებული ქარის ენერჯის ჯამური სიმძლავრე მსოფლიოში. გაზომილი გიგავატებში (GW)

მზის ენერჯია

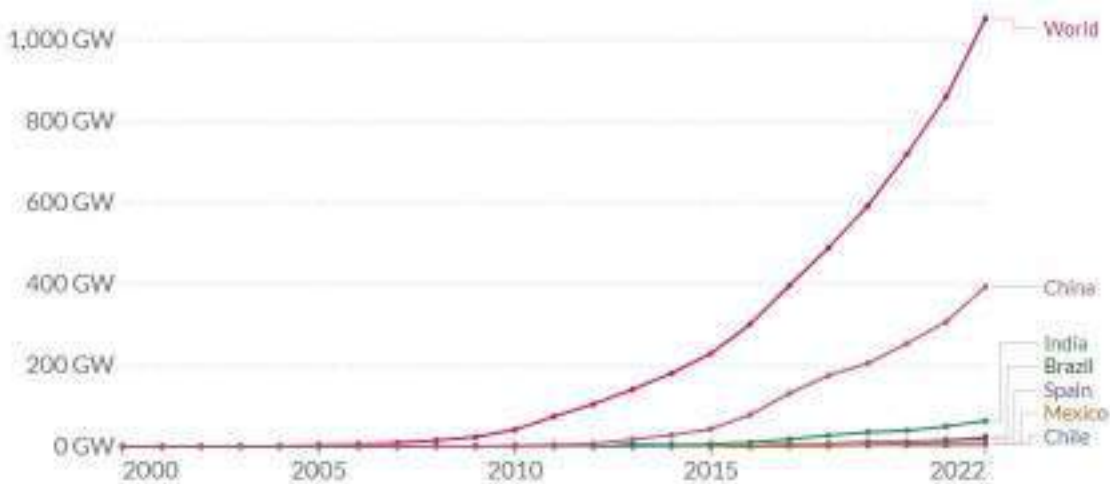
განახლებადი ენერჯიის ეს სახეობა იწარმოება ფოტოელექტრული უჯრედების გამოყენებით, რომლებიც მზის შუქს გარდაქმნის ელექტროენერჯიად. ბოლო წლებში მზიდან მიღებული ენერჯიის დირეზულეზა თანდათანობით ეცემა, რამაც გაზარდა მზის პანელებით გამომუშავებული ელექტროენერჯიის რაოდენობა. (დიაგრამა 4)

ჩინეთი არის ლიდერი მზის ენერჯიის წარმოებაში. 2022 წელს ჩინეთის მიერ დამონტაჟებული იქნა 106 გიგავატი, რაც გლობალური ბაზრის 44% შეადგენს. ჩინეთი მიზნად ისახავს რომ 2025 წლისთვის გამომუშავებული ელექტროენერჯიის 33%-ს განახლებადი ენერჯიის წყაროები შეადგენს. გარდა ამისა, ჩინეთის სახალხო რესპუბლიკის პრეზიდენტმა სი ძინ პინმა განაცხადა, რომ 2030 წლისთვის ჩინეთი გეგმავს გამოიმუშაოს 1200 გიგავატზე მეტი მზის და ქარის ენერჯიის სიმძლავრე (Taiyang News..., 2020). ევროკავშირმა, რომელიც ამ სიაში მეორე ადგილზეა, 2022 წელს დაამონტაჟა 38,9 გიგავატი, რასაც მოჰყვება აშშ, დაახლოებით 18,6 გიგავატი

დამონტაჟებული ენერჯიით (BP..., 2022).

მწვანე წყალბადის ენერჯია

საყურადღებოა მსოფლიოს ბოლოდროინდელი დაინტერესება მწვანე წყალბადით. წიაღისეული საწვავის ერთ-ერთი ალტერნატივა არის სწორედ „მწვანე“ წყალბადი, რომელიც შეიძლება წარმოიქმნას წყლის ელექტროლიზით, რაც გულისხმობს განახლებადი ელექტროენერჯიის გამოყენებით წყლის დაშლას წყალბადად და ჟანგბადად (ნახშირორჟანგის გამოყოფის გარეშე). სხვადასხვა სექტორებში, მწვანე წყალბადის ენერჯია პირდაპირ შეიძლება გამოყენებული იქნას სხვადასხვა ქიმიურ პროცესებში, სითბოს მისაღებად, სხვადასხვა სინთეზური საწვავის წარმოებისთვის, ან თუნდაც ელექტროენერჯიად სათბობი ელემენტის (Fuel Cell) მეშვეობით. სწორედ „სათბობი ელემენტი“, რისი წყალბადითაც შესაძლებელია ელექტროენერჯიის მოთხოვნისამებრ წარმოება და შესაბამისად ენერჯიის შენახვა. შენახვის შესაძლებლობა კი მას ხდის ერთადერთ მწვანე ტექნოლოგიად, რომელსაც შეუძლია ენერჯიის შენახვა სეზონების განმავლობაში.

დიაგრამა 4. დამონტაჟებული მზის ენერჯიის სიმძლავრე. გაზომილი გიგავატებში (GW).

წყარო: International Renewable Energy Agency (IRENA)

მრავალი მეცნიერი და ეკონომისტი ვარაუდობს, რომ წყალბადი იქნება მთავარი გამოსავალი კლიმატის ცვლილების წინააღმდეგ ბრძოლაში (Tarkowski, 2019). მათი არგუმენტებით წყალბადი იქნება ენერჯის პირველადი ტექნოლოგია, სამრეწველო თუ საყოფაცხოვრებო მოხმარების წყარო, ასევე სატრანსპორტო საწვავის წამყვანი სახე, განსაკუთრებით, სატვირთო მანქანებისთვის და თვითმფრინავებისთვის. თუმცა ამ მოსაზრებას ასევე ყავს მოწინააღმდეგეებიც; რომლებიც ამტკიცებენ, რომ წყალბადს არ ექნება პრაქტიკული გამოყენება წარმოების მაღალი ხარჯებისა და მისი ელექტორენერჯიად გარდაქმნისას დიდი დანაკარგების გამო (Bossel, 2006). ეს მეცნიერები ამბობენ, რომ ინოვაციური ძალისხმევა უნდა იყოს ფოკუსირებული უშუალოდ განახლებაზე ენერჯიებზე და ბატარეის ტექნოლოგიებზე (Shinnar, 2003).

პრაქტიკული გამოსავალი კი მდგომარეობს ამ ორ უკიდურეს პოზიციას შორის (Tarkowski, 2019). წყალბადის წარმოებისა და გარდაქმნის თანდაყოლილი არაეფექტიანობა მიუთითებს იმაზე, რომ ყველაფერი, რის ელექტროფიკაციაც შეიძლება განახლებადი ენერჯის გამოყენებით, უნდა მომარაგდეს ელექტორენერჯით. თუმცა, არსებობს უამრავი სფერო, სადაც განახლებადი ენერჯია შუამავლის გარეშე — პირდაპირ ვერ იქნება გამოყენებული, სწორედ წყალბადს აქვს პოტენციალი შეასრულოს შუამავლის ეს ფუნქცია, ვინაიდან ის ენერჯის უფრო მოქნილი სახეა და უფრო მრავალმხრივია მისი ამა თუ იმ ფორმით გამოყენების შესაძლებლობა. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, საუბარია ჰიდრო, მზის და ქარის ენერჯიებზე, როგორც ენერჯის პირვანდელ წყაროებზე, ხოლო წყალბადზე, როგორც ენერჯის შემნახველ ტექნოლოგიაზე. მოგეხსენებათ, მზის, ქარის და მწვანე ჰიდრო (წყალსაცავის გარეშე) ენერჯიები გამომუშავების „სეზონურობით“ ხასიათ-

დებიან, რაც დიდი გამოწვევაა ენერჯორესურსებზე მზარდი მოთხოვნის პირობებში. თუმცა თანამედროვე კვლევებმა შესაძლებელი გახადა ამ პრობლემის მოგვარება მწვანე წყალბადის საშუალებით. არაპიკური მოთხოვნის დროს, მზის, ქარის და ჰიდრო ენერჯიები შესაძლებელია გამოყენებულ იქნას წყლის დასამლელად ელექტროლიზის მეშვეობით და გამოთავისუფლებული წყალბადი დიდი ხნის განმავლობაში ეფექტიანად შეინახოს (მაგალითად, მიწისქვეშა საცავში). შემდეგ კი პიკური მოთხოვნის დროს მოხდეს უკუპროცესი და სათბობი ელემენტის (Fuel Cell) გამოყენებით, კონტროლირებად გარემოში, წყალბადისა და ჟანგბადის შერევით გამოთავისუფლებული ენერჯია გადავაქციოთ ელექტორენერჯიად. დღეისთვის ეს პროცესი ენერჯის გარკვეულ დანაკარგებს გულისხმობს, თუმცა მკვლევარებისა და მეცნიერების ბოლოდროინდელი დაინტერესება დამამიძებნებელ შედეგებს გვპირდება.

საქართველო და მწვანე ენერჯეტიკა

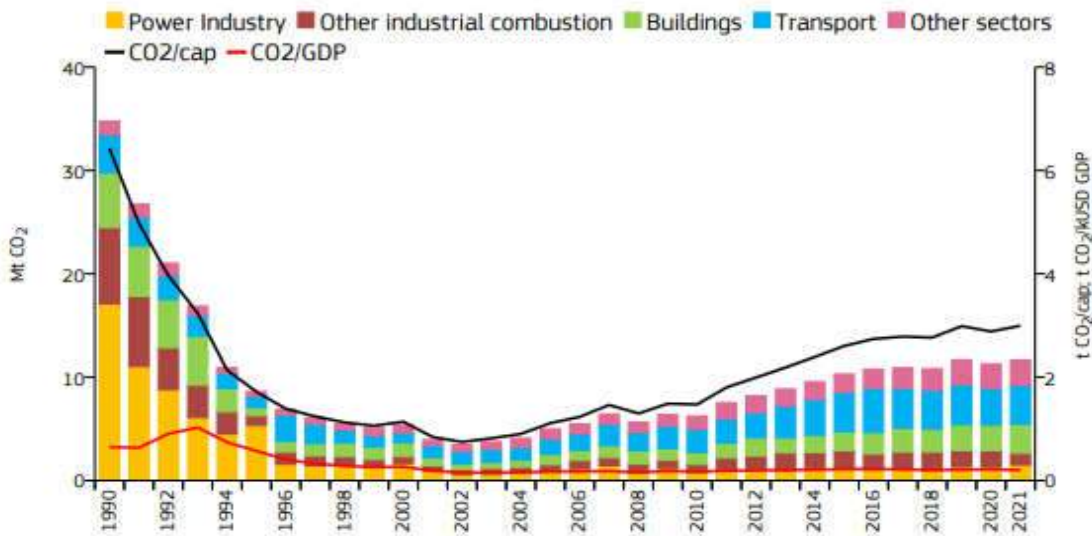
პატარა განვითარებადი სახელწიფობისთვის განსაკუთრებით ხელსაყრელია მწვანე ენერჯეტიკის ხელშეწყობა და განვითარება. მართალია, გლობალურ დათბობაში საქართველოს როლი მიზერულია და ნახშირორჟანგის გამოყოფის კუთხით საბჭოთა კავშირის დაშლის დროინდელ მის მოცულობასაც ვერ დაბრუნებია (დიაგრამა 5), თუმცა მდგრადი ეკონომიკური ზრდა განვითარების ყველა ეტაპზე მნიშვნელოვანია. განსაკუთრებით იმ პირობებში, როდესაც ქვეყანა, თავისი ჰიდროელექტროგენერაციის პოტენციალის მხოლოდ 20% იყენებს (ბიზნეს მედია საქართველო..., 2019) და ამ ფონზე, მისი ელექტორენერჯის იმპორტი წლიდან წლამდე იზრდება. რაც შეეხება ქარის და მზის ენერჯიებს, საქართველოში მხოლოდ ერთი 20.7 მეგავატიანი სადგური ფუნქციონირებს, რომელიც 2016 წლის დეკემბერში ამოქმედდა; ხოლო მზის

ენერჯის ათვისების კუთხით, ჯერაც არ გვაქვს სახელმწიფო მნიშვნელობის სადგური.

მართალია, ელექტროენერჯიაში იმპორტის წილი დიდი არ არის (საერთაშორისო გამჭირვალობა საქართველო..., 2023). მაგრამ იმავეს ვერ ვიტყვით წიაღისეულ საწვავზე, სადაც დიამეტრალურად განსხვავებული სიტუაციაა. ამასთან, ელექტროენერჯის იმპორტის მცირე საჭიროება განპირობებულია ადგილობრივი თბოელექტროსადგურების გამომუშავების ხარჯზე, რომლებიც მუშაობენ სრულად იმპორტირებულ წიაღისეულ საწვავზე. ამ ფაქტების გატვალისწინებით, საქართველო „ენერჯო დამოკიდებულია“ და ღია ყველა იმ საფრთხეების მიმართ რასაც ენერჯო დამოკიდებულება გულისხმობს (პოლიტიკური თუ ეკონომიკური არასტაბილურობა). გამომდინარე აქედანაც, მწვანე ენერჯეტიკის განვითარებას აქვს გადამწყვეტი როლი არა მარტო უწყვეტი ეკონომიკური ზრდის მისაღწევად (რომელიც პარალელურად არ

დააზიანებს გარემოს), არამედ ქვეყნის ენერჯოდამოუკიდებლობის საკითხში. ვინაიდან, მწვანე ენერჯეტიკა უპირველესად “ადგილობრივ” სუფთა და განახლებადი ენერჯეების შესწავლა-განვითარებას გულისხმობს.

აღსანიშნავია, რომ დანარჩენ მსოფლიოსთან ერთად, საქართველოც ჩართულია მწვანე ენერჯეტიკის განვითარების პროცესში. 2020 წლის 21 მაისს საქართველომ მიიღო ახალი კანონი ენერჯოეფექტურობის შესახებ (საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე..., 2020), რაც დაეხმარება ქვეყანას გახდეს უფრო ენერჯოეფექტური და შეიტანოს თავისი წვლილი კლიმატის ცვლილების კუთხით. მიღებული კანონით განისაზღვრა, როგორც საჯარო, ასევე კერძო სექტორის, მრეწველობის და სხვა სექტორების ვალდებულებები ენერჯოეფექტურობის ხელშეწყობის, მოხმარებისა და განვითარების კუთხით.

დიაგრამა 5: CO2-ის გამოყოფა საქართველოში (მეგატონა). წყარო:
https://edgar.jrc.ec.europa.eu/report_2022

ასევე, 2023 წლის ივნისში ხელი მოეწერა შეთანხმებას რომლის თანახმადაც გერმანიის მთავრობა საქართველოს გამოუყოფს 1.3 მილიონ ევროს რათა მოხდეს მწვანე წყალბადის კუთხით საქართველოს პოტენციალის შესწავლა და მწვანე წყალბადის განვითარების ხელშეწყობა (საქართველოს ეკონომიკისა და მდგრადი განვითარების სამინისტრო..., 2023). შეთანხმებას, ორი ქვეყნის მთავრობების ჩართულობის ფონზე, ხელი მოაწერეს საქართველოს ნავთობისა და გაზის კორპორაციამ და გერმანიის რეკონსტრუქციის ბანკმა. ხელშეკრულების თანახმად, იგეგმება არა მხოლოდ საქართველოში მწვანე წყალბადის პოტენციალის შეფასება, არამედ დაგეგმილია საპილოტე პროექტის განხორციელებაც, რომელიც ითვალისწინებს მწვანე წყალბადის მისაღებად შესაბამისი ინფრასტრუქტურის მოწყობას. ამ პროექტის დასკვნით ფაზაში შესაძლებელი იქნება, რამდენიმე ქალაქში ვიხილოთ წყალბადზე მომუშავე საზოგადოებრივი ტრანსპორტი.

დასკვნა

ინდუსტრიული რევოლუციის შემდეგ მსოფლიომ განიცადა მაშტაბური ეკონომიკური ზრდა. თუმცა, ამ მნიშვნელოვანმა ეკონომიკურმა ზრდამ გამოიწვია გარემოს დაბინძურების ასევე მაშტაბური ზრდა, რაც გლობალურ პრობლემად იქცა. გარემოს დაბინძურება საფრთხეს უქმნის მომავალ თაობებს ისეთი ეკოლოგიური პრობლემების გამოწვევით, როგორცაა გლობალური დათბობა, საკვების დაბინძურება, ტყის განადგურება და სხვ. გარდა ამისა, გარემოს დაბინძურებას მოაქვს საზოგადო-

ებისთვის მნიშვნელოვანი ეკონომიკური პრობლემები, როგორცაა ჯანდაცვის დამატებითი ხარჯები და შრომის პროდუქტიულობის დანაკარგები; ყოველივე ეს, შესაბამისი ჩარევის გარეშე, საფრთხეს შეუქმნის სამომავლო ეკონომიკურ ზრდას და განვითარებას.

გამომდინარე აქედან, წიაღისეული ენერჯის (ქვანახშირი, ნავთობი, გაზი) ჩანაცვლება სუფთა, მწვანე, უსაფრთხო და ეფექტიანი ენერგომომარაგების სისტემებით მთელ მსოფლიოში მდგრადი განვითარების მთავარ მიზნად იქცა. უფრო კონკრეტულად, ბოლოდროინდელ კვლევებში განახლებადი ენერჯიები მწვანე წყალბადის ენერჯის გათვალისწინებით, მიჩნეულია მთავარ გასაღებად, როგორც ნახშირორჟანგის ემისიის პიკის, ისე ნახშირორჟანგის ნეიტრალიტეტის მისაღწევად. საუბარია წყალბადის ენერჯიაზე როგორც ენერჯის შენახვის შესაძლებლობაზე, რომელიც თავიდან აგვარიდებს მზის, ქარის და მცირე/საშუალო ჰიდროსადგურების „სეზონურ“ ცვალებადობას.

აღსანიშნავია, რომ საქართველომ მწვანე ენერჯეტიკის ხელშეწყობის გზაზე, 2020 წელს მიიღო კანონი ენერგოეფექტურობის შესახებ, ხოლო 2023 წლის ივნისში ხელი მოაწერა პროექტს, რომლის მიხედვითაც, გერმანიის სახელმწიფოს ხელშეწყობით, საქართველოში იგეგმება მწვანე წყალბადის მისაღებად შესაბამისი ინფრასტრუქტურის მოწყობა და წყალბადზე მომუშავე საზოგადოებრივი ტრანსპორტის შექმნა.

გამოყენებული ლიტერატურა

ბიზნეს მედია საქართველო, აუთვისებელი სიმდიდრე – ჰიდროგენერაციის ნორვეგიული მაგალითი საქართველოსთვის, 2019, <https://bm.ge/ka/article/autvisebeli-simdidre--hidrogeneraciis-norvegiuli-magaliti-saqartvelostvis-/56436> (გადამოწმებულია 04.10.2023)

- საერთაშორისო გამჭვირვალობა საქართველო, საქართველოს ელექტროენერგეტიკის სექტორი 2010-2022 წლებში, 2023, <https://www.transparency.ge/ge/post/sakartvelos-elektroenergetikis-sektori-2010-2022-clebshi> (გადამოწმებულია 04.10.2023)
- საქართველოს ეკონომიკისა და მდგრადი განვითარების სამინისტრო, 2023, <https://www.economy.ge/?page=news&nw=2272&s=romeo-miqautadze-saqartvelo-rogorc-evropis-energetikuli-gaertianebis-wevri-chartulia-mwvane-wyalbadis-teqnologiis-ganvitarebis-processhi> (გადამოწმებულია 04.10.2023)
- საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე, საქართველოს კანონი ენერგოეფექტურობის შესახებ, 2020, <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/4873938?publication=1> (გადამოწმებულია 04.10.2023)
- Alkhatlan, K., Javid, M., (2013). Energy consumption, carbon emissions and economic growth in Saudi Arabia: An aggregate and disaggregate analysis, *Energy Pol.*, 62:1525–1532
- Bossel U., (2006). Does a hydrogen economy make sense?, *Proc IEEE* 94:1826-1837.
- BP, “Statistical Review of World Energy 2022”, <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2022-full-report.pdf> (გადამოწმებულია 04.10.2023)
- GWEC, Global Wind Energy Council (2022), “Global Wind Report 2022”, <https://gwec.net/global-wind-report-2022/> (გადამოწმებულია 04.10.2023)
- IEA. International Energy Agency, (2016). “World Energy Outlook 2016.” <https://www.iea.org/reports/world-energy-outlook-2016> (გადამოწმებულია 04.10.2023)
- IEA. International Energy Agency, (2019). Global CO2 Emissions in 2019 Analysis. <https://www.iea.org/articles/global-co2-emissions-in-2019> (გადამოწმებულია 04.10.2023)
- IRENA. International Renewable Energy Agency (2023), “Renewable energy statistics 2023” <https://www.irena.org/Publications/2023/Jul/Renewable-energy-statistics-2023> (გადამოწმებულია 04.10.2023)
- Ji, Q., Zhang, D., (2019). How much does financial development contribute to renewable energy growth and upgrading of energy structure in China?, *Energy Pol.* 128:114–124.
- Ritchie, H., Roser, M., Rosado, P., (2020). CO₂ and greenhouse gas emissions, *Our world in data*.
- Shinnar R., (2023). The hydrogen economy, fuel cells, and electric cars. *Technol Soc* 25:455-476.
- Taiyang News (2020). “China Aims For Over 1,200 GW Wind & Solar Power By 2030” <https://taiyangnews.info/markets/china-aims-for-over-1200-gw-wind-solar-power-by-2030/> (გადამოწმებულია 04.10.2023)
- Tarkowski R., (2019). Underground hydrogen storage: characteristics and prospects, *Renew Sustain Energy Rev* 105: 86-94
- World Bank, World Bank national accounts data, 2023. <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG> (გადამოწმებულია 04.10.2023)
- WHO, World Health Organization, (2016). “Ambient air pollution: a global assessment of exposure and burden of disease.” <https://apps.who.int/iris/handle/10665/250141> (გადამოწმებულია 04.10.2023)

Dangerous Economic Growth and Green Hydrogen as a Safe Alternative

Aleksandre Vatcharadze

Assistant professor, Kutaisi University
aleksandre.vatcharadze@unik.edu.ge

Abstract

During recent decades, the world has experienced significant economic growth. Global gross domestic product (GDP) has grown from US\$1.38 trillion in 1960 to US\$101 trillion in 2022; an increase of about 74 times. However, this great economic growth has led to massive environmental pollution. In 2020, global CO₂ emissions reached 34 billion tons, which is 17 times higher than the same figure in 1900. The emission of carbon dioxide (CO₂) in the world is increasing at such a rate that without intervention it will increase the temperature of the earth by several degrees. Global warming will hinder economic development and increase costs. To combat this problem, many countries are trying to replace traditional fossil energies with renewable alternatives. Of particular note is the world's recent interest in *green hydrogen*. The current interest is due to the possibility of efficient long-term energy storage. This fact adds additional importance to such renewable energy sources as: wind, solar and hydro (without reservoir) energies; One of the main disadvantages of which is "seasonality" and inability of production according to demand.

Keywords: Economic Growth, Renewable Energy, Global Warming, Green Hydrogen

JEL: Q42

DOI: <https://doi.org/10.52244/c.2023.11.16>

For citation: Vatcharadze A. (2023) Dangerous Economic Growth and Green Hydrogen as a Safe Alternative. International Scientific Conference "Human Capital, Institutions, Economic Growth". Proceedings. Kutaisi University. pp. 127 - 137. DOI: <https://doi.org/10.52244/c.2023.11.16>

References

- Business Media Georgia, Unexploited wealth – Norwegian example of hydrogeneration for Georgia, 2019, <https://bm.ge/ka/article/autvisebeli-simdidre--hydrogeneraciis-norvegiuli-magaliti-saqartvelostvis-/56436> (verified 04.10.2023)
- International Hardship Georgia, Georgia's Electric Power Sector 2010-2022, 2023, <https://www.transparency.ge/ge/post/sakartvelos-elektroenergetikis-sektori-2010-2022-clebshi> (verified 04.10.2023)
- Ministry of Economy and Sustainable Development of Georgia, 2023, <https://www.economy.ge/?page=news&nw=2272&s=romeo-miqautadze-saqartvelo-rogorc-evropis-energetikuli-gaertianebis-wevri-chartulia-mwvane-wyalbadis-teqnologiis-ganvitarebis-processhi> (verified on 04.10.2023)
- Legislative Herald of Georgia, Law of Georgia on Energy Efficiency, 2020, <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/4873938?publication=1> (verified 04.10.2023)
- Alkhatlan, K., Javid, M., (2013). Energy consumption, carbon emissions and economic growth in Saudi Arabia: An aggregate and disaggregate analysis, *Energy Pol.*, 62:1525–1532
- Bossel U., (2006). Does a hydrogen economy make sense?, *Proc IEEE* 94:1826-1837.
- BP, "Statistical Review of World Energy 2022", <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2022-full-report.pdf> (verified on 04.10.2023)
- GWEC, Global Wind Energy Council (2022), "Global Wind Report 2022", <https://gwec.net/global-wind-report-2022/> (verified on 04.10.2023)
- IEA. International Energy Agency, (2016). "World Energy Outlook 2016." <https://www.iea.org/reports/world-energy-outlook-2016> (verified 04.10.2023)
- IEA. International Energy Agency, (2019). Global CO₂ Emissions in 2019 Analysis. <https://www.iea.org/articles/global-co2-emissions-in-2019> (verified 04.10.2023)
- IRENA. International Renewable Energy Agency (2023), "Renewable energy statistics 2023" <https://www.irena.org/Publications/2023/Jul/Renewable-energy-statistics-2023> (verified 04.10.2023)
- Ji, Q., Zhang, D., (2019). How much does financial development contribute to renewable energy growth and upgrading of energy structure in China?, *Energy Pol.* 128:114–124.
- Ritchie, H., Roser, M., Rosado, P., (2020). CO₂ and greenhouse gas emissions, Our world in data.
- Shinnar R., (2023). The hydrogen economy, fuel cells, and electric cars. *Technol Soc* 25:455-476.
- Taiyang News (2020). "China Aims For Over 1,200 GW Wind & Solar Power By 2030"

<https://taiyangnews.info/markets/china-aims-for-over-1200-gw-wind-solar-power-by-2030/> (verified on 04.10.2023)

Tarkowski R., (2019). Underground hydrogen storage: characteristics and prospects, *Renew Sustain Energy Rev* 105: 86-94

World Bank, World Bank national accounts data, 2023.

<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG> (verified on 04.10.2023)

WHO, World Health Organization, (2016). "Ambient air pollution: a global assessment of exposure and burden of disease." <https://apps.who.int/iris/handle/10665/250141> (verified on 04.10.2023)

მუნიციპალიტეტების დელეგირებული ფუნქციები და მათი განხორციელების მექანიზმები, როგორც ინსტიტუციური განვითარების მნიშვნელოვანი ელემენტი (აჭარის მაგალითზე)

ნატალია ძიძიგური

ქუთაისის უნივერსიტეტის დოქტორანტი
ndzidziguri7@gmail.com

აბსტრაქტი

ადგილობრივი ხელისუფლება მზად უნდა იყოს მეტი ფუნქციის შესასრულებლად სათანადო დაფინანსებით, რათა ეფექტური მართვა განახორციელოს კვალიფიციური სამთავრობო მექანიზმის არსებობის პირობებში. მუნიციპალიტეტმა ყველა რესურსი უნდა გამოიყენოს საკუთარი შემოსავლების გასაზრდელად. საქართველოს აქვს პოტენციალი განავითაროს თანამედროვე, ინკლუზიური, გამჭვირვალე და მოქალაქეებზე ორიენტირებული ადგილობრივი ხელისუფლება. მიზანშეწონილია მუნიციპალიტეტის მიერ შექმნილი ორგანიზაციების მუშაობის ოპტიმიზაცია და საბიუჯეტო სახსრების რაციონალური მართვა. დელეგირებული უფლებამოსილების ეკონომიკური ეფექტურობის ამაღლება წარმატებული საჯარო ადმინისტრირების ქვაკუთხედაა.

საკვანძო სიტყვები: ადგილობრივი ხელისუფლება, დელეგირება, დეცენტრალიზაცია, ეფექტური მართვა, საჯარო მმართველობა

JEL: R19

DOI: <https://doi.org/10.52244/c.2023.11.17>

ციტირებისათვის: ძიძიგური ნ. (2023) მუნიციპალიტეტების დელეგირებული ფუნქციები და მათი განხორციელების მექანიზმები, როგორც ინსტიტუციური განვითარების მნიშვნელოვანი ელემენტი (აჭარის მაგალითზე). საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია „ადამიანური კაპიტალი, ინსტიტუტები, ეკონომიკური ზრდა“. შრომების კრებული. ქუთაისის უნივერსიტეტი. გვ. 138 - 146. DOI: <https://doi.org/10.52244/c.2023.11.17>

გლობალური სოციალურ-პოლიტიკური, სოციალურ-კულტურული და ტექნოლოგიური ცვლილებები გამოწვევებდა იქცა თანამედროვე სახელმწიფო მმართველობით სისტემებისთვის. თანამედროვე კონცეპციები ახალი საჯარო მენეჯმენტი (“new public management”) და ხელმძღვანელობა (“governance”) ყურადღებას ამახვილებენ საჯარო მართველობის ეფექტურობაზე, პოლიტიკურ პლურალიზმზე გადაწყვეტილების მიღების პროცესში, უფლებამოსილების დელეგირებას ხელისუფლების ქვედა დონეზე, უფრო დაბალანსებული ძალაუფლების გადანაწილებაზე, პასუხისმგებლობასა და ანგარიშვალდებულებაზე, განვითარებასა და სამოქალაქო ჩართულობის გაზრდაზე.

(Трофимова, 2011)

მეცნიერები თვლიან, რომ ეფექტიანი

სახელმწიფო მართვისთვის აუცილებელია სახელმწიფო მართვის რესურსების და მეთოდების შეხამება არსებულ შესაძლებლობებსა და რისკებთან. სახელმწიფოს სოციალურ-ეკონომიკურ ცხოვრებაში ჩარევის აუცილებლობისა და ზომის განსაზღვრა არის ეფექტიანი სახელმწიფო მენეჯმენტის ერთ-ერთი მთავარი მაჩვენებელი. (ჩიხლაძე, რუსაძე, 2018)

ეფექტიანი მმართველობა განიხილება როგორც რეგიონების წარმატების განმსაზღვრელი ერთ-ერთი ფაქტორი, რადგან იგი ხელს უწყობს უნარების განვითარებას, ტექნოლოგიურ ცვლილებებს, ბუნებრივ, ასევე ხელოვნურად შექმნილ გარემოს და იმ „არახელშესახებ სარგებლებს“, როგორცაა შრომის ბაზარი, საჯარო ინსტიტუციები, მოქმედების წესები, ცოდნა და ფასეულობები. (პაიკი, როდრიგეს-პოუს, 2020)

საქართველოში 2019 წლიდან მიმდინარეობს დეცენტრალიზაციის სტრატეგიის სამოქმედო გეგმის განხორციელება. დეცენტრალიზაცია როგორც ერთ-ერთი მართვის მეთოდი, არც დემოკრატიულია და არც ლიბერალური, მას მხოლოდ გარკვეულ პირობებში შეუძლია ამგვარი გარდაქმნა, ის როგორც ჩვეულებრივი ტექნიკური ინსტრუმენტი ნეიტრალურია და სხვადასხვა პოლიტიკურ ვითარებაში მას შეუძლია სხვადასხვა ამოცანების გადაჭრა.

2019 წლის OECD-ის მოხსენება Making Decentralisation Work: a Handbook for Policy-Makers” „დეცენტრალიზაციის განხორციელება: სახელმძღვანელო პოლიტიკის შემქმნელებისთვის“ ფოკუსირებულია იმაზე, რომ არ შეიძლება დაისვას საკითხი, თავისთავად რამდენად კარგია ან ცუდია დეცენტრალიზაცია, მაგრამ მისი შედეგები - დემოკრატიის, ეფექტურობის, ანგარიშვალდებულების, რეგიონული და ადგილობრივი განვითარების თვალსაზრისით, დიდად არის დამოკიდებული იმაზე, თუ როგორ არის შემუშავებული და განხორციელებული დეცენტრალიზაცია. (ძიძიგური, 2020)

საქართველოს კონსტიტუციის მე-IX თავი და საქართველოს ოგრანული კანონი „ადგილობრივი თვითმმართველობის კოდექსი“-ს მე-III თავი განსაზღვრავს მუნიციპალიტეტის უფლებამოსილებებს, როგორც საკუთარ ისე დელეგირებულს. საკუთარი უფლებამოსილება წარმოადგენს კოდექსით დადგენილი უფლებამოსილებას, რომელსაც ის დამოუკიდებლად და საკუთარი პასუხისმგებლობით ახორციელებს ესენია: მუნიციპალიტეტის ბიუჯეტის პროექტის მომზადება, განხილვა და დამტკიცება, დამტკიცებულ ბიუჯეტში ცვლილების შეტანა, ბიუჯეტის შესრულების ანგარიშის მოსმენა და შეფასება; მუნიციპალიტეტის საკუთრებაში არსებული ქონების მართვა და განკარგვა; ადგილობრივი

მოსაკრებლების ამოღება; მუნიციპალური ნარჩენების მართვა და სხვა.

მუნიციპალიტეტის დელეგირებული უფლებამოსილებას წარმოადგენს სახელმწიფო/ავტონომიური რესპუბლიკის ხელისუფლების ორგანოს უფლებამოსილება, რომელიც მუნიციპალიტეტს გადაეცა კანონის საფუძველზე ან საქართველოს კანონმდებლობის შესაბამისად დადებული ხელშეკრულების საფუძველზე, სათანადო მატერიალური და ფინანსური უზრუნველყოფით. უფლებამოსილებების დელეგირების წესი და პირობები გაწერილია ადგილობრივი თვითმმართველობის კოდექსის მე 17 მუხლში.

ადგილობრივი თვითმმართველობაზე ცენტრალური ხელისუფლების მხრიდან დელეგირებულ უფლებამოსილებებს წარმოადგენენ:

„საზოგადოებრივი ჯანმრთელობის შესახებ“ კანონით თვითმმართველ ერთეულებზე დელეგირებულია: გადამდები დაავადებების გავრცელების საწინააღმდეგო ღონისძიებათა გატარება იმ ცხოველების მიმართ, რომლებიც საფრთხეს უქმნიან საზოგადოების ჯანმრთელობას, მათ შორის, ცხოველთა ცოფის საწინააღმდეგო ვაქცინაცია; მუნიციპალიტეტის ტერიტორიაზე განთავსებულ საგანმანათლებლო, სააღმზრდელო და საგანმანათლებლოსააღმზრდელო და საზოგადოებრივი მნიშვნელობის დაწესებულებებში სანიტარიული და ჰიგიენური ნორმების დაცვის ზედამხედველობა და დაავადებების გავრცელების პრევენციული ღონისძიებების განხორციელების ხელშეწყობა; ეპიდსაშიშროებისას პრევენციული და ეპიდემიოლოგიური კონტროლის ღონისძიებების გატარება და პირველადი ეპიდკვლევების ხელშეწყობა; მუნიციპალიტეტის ტერიტორიაზე დაავადებების გავრცელების პრევენციის მიზნით, დერატიზაციის, დეზინსექციისა და დეზინფექციის ღონისძიებათა ორგანიზება

ბა; პროფილაქტიკური აცრების ეროვნული კალენდრით განსაზღვრული იმუნოპროფილაქტიკისათვის შრომის, ჯანმრთელობისა და სოციალური დაცვის სამინისტროს მიერ მიწოდებული მასალების მიღების, შენახვისა და განაწილების უზრუნველყოფა. „ტუბერკულოზის კონტროლის შესახებ“ საქართველოს კანონით განსაზღვრული ცალკეული უფლებამოსილებები. ამ უფლებამოსილებას ახორციელებენ მუნიციპალიტეტების მიერ შექმნილი ორგანიზაციები – საზოგადოებრივი ჯანმრთელობისა და უსაფრთხო გარემოს ცენტრები. მუნიციპალიტეტის მიერ ამ უფლებამოსილების ჯეროვნად შესრულებაზე დარგობრივი ზედამხედველობის ორგანოა საქართველოს შრომის, ჯანმრთელობისა და სოციალური დაცვის სამინისტრო.

„სამხედრო ვალდებულებისა და სამხედრო სამსახურის შესახებ კანონით მუნიციპალიტეტებზე დელეგირებულია: სამხედრო-სააღრიცხვო კომისიის შექმნა, მისი შემადგენლობის დამტკიცება და მოქალაქეთა (წვევამდელთა, რეზერვისტთა) სამხედრო აღრიცხვა; • გამწვევი კომისიის შექმნა, მისი შემადგენლობის დამტკიცება და მოქალაქეთა სამხედრო სამსახურში გაწვევის ორგანიზება; სამხედრო სავალდებულო სამსახურის გადავადების მოსაკრებელზე ზედამხედველობა. რეზერვისტთა და სამობილიზაციო რესურსების (რეზერვის ოფიცერთა, რიგითთა, კაპრალთა, სერჟანტთა და ტექნიკის) აღრიცხვის ორგანიზება; ეროვნული გვარდიის რეზერვისტების შერჩევა, მოზიდვა და შეიარაღებული ძალების ქვედანაყოფებში გაგზავნა; რეზერვისტთა გამოძახება და შემკრებ პუნქტებში მიყვანის ორგანიზება. ამ უფლებამოსილებათა განსახორციელებლად მუნიციპალიტეტების გამგეობებში/მერიებში, ხოლო ქალაქ თბილისის მუნიციპალიტეტში – რაიონის გამგეობებში სპეციალური სტრუქტურული ერთეულებია შექმნილი.

დარგობრივი ზედამხედველობის ორგანოა საქართველოს რეგიონალური განვითარებისა და ინფრასტრუქტურის სამინისტრო

„საქართველოს ოკუპირებული ტერიტორიებიდან იძულებით გადაადგილებულ პირთა – დევნილთა შესახებ“ კანონით მუნიციპალიტეტებს დელეგირებული აქვთ, განსახლებისა და ლტოლვილთა სამინისტროსთან ერთად, დევნილთა განსახლების, რეგისტრაციის, სოციალური და სხვა საკითხების გადაწყვეტა

„სამშობლოს დაცვისას დაღუპულთა და ომის შემდეგ გარდაცვლილ მეომართა ხსოვნის უკვდავყოფის შესახებ“ კანონით დელეგირებულია სამხედრო სასაფლაოების სახელმწიფო აღრიცხვა, მათი დაცვა, კეთილმოწყობა და, დაზიანების შემთხვევაში, აღდგენა; საძიებო და სამშენებლო სამუშაოების ჩატარებისას აღმოჩენილი დაღუპული მეომრის დაუმარხავი ნეშტის დაკრძალვა; გადაწყვეტილების მიღება სამშობლოს დაცვისას დაღუპული მეომრის ნეშტის გადასვენების შესახებ; სამშობლოს დაცვისას დაღუპული და ომის შემდგომ გარდაცვლილი მეომრის დაკრძალვის ხარჯების გაღება; სამშობლოს დამცველთა გმირობასთან დაკავშირებული ცალკეული ტერიტორიების, ადგილებისა და მემორიალური ობიექტების კეთილმოწყობისათვის ხარჯების გაღება. ამ უფლებამოსილებას მუნიციპალიტეტები ახორციელებენ თავისი სტრუქტურული ერთეულების, უმთავრესად, სოციალური და კეთილმოწყობის სამსახურების მეშვეობით.

„მაღალმთიანი რეგიონების განვითარების შესახებ“ კანონით მუნიციპალიტეტისათვის დელეგირებულია ფიზიკური პირისთვის მაღალმთიან დასახლებაში მუდმივად მცხოვრები პირის სტატუსის მინიჭება, შეწყვეტა, შეჩერება და აღდგენა, რაზეც დარგობრივ ზედამხედველობას ახორციელებს საქართველოს რეგიონული განვითარებისა და ინფრასტრუქტურის სა-

მინისტრო.

2016 წლის 1 აგვისტოდან, „სახელმწიფო პროექტის ფარგლებში მიწის ნაკვეთებზე უფლებათა სისტემური და სპორადული რეგისტრაციის სპეციალური წესისა და საკადასტრო მონაცემების სრულყოფის შესახებ“ კანონის შესაბამისად, სახელმწიფო პროექტის განხორციელების პროცესში მუნიციპალიტეტის წარმომადგენელი: საჭიროების შემთხვევაში, ინდივიდუალური ადმინისტრაციულსამართლებრივი აქტით ადგენს უფლების დამადასტურებელი დოკუმენტით გათვალისწინებული მიწის ნაკვეთის ან/და საჯარო რეესტრში დაუზუსტებელი საკადასტრო მონაცემებით რეგისტრირებული მიწის ნაკვეთის და მიწის ნაკვეთის საკადასტრო აგეგმვით/აზომვით ნახაზზე ასახული მიწის ნაკვეთის იდენტურობას, გარდა იმ შემთხვევისა, როცა სარეგისტრაციო დოკუმენტაციის საფუძველზე უტყუარად დგინდება მიწის ნაკვეთის ფაქტობრივი მდებარეობა; საჯარო რეესტრის ეროვნულ სააგენტოს წარუდგენს განცხადებას მიწის ნაკვეთზე დაინტერესებული პირის საკუთრების უფლების რეგისტრაციის შესახებ, თუ საკუთრების უფლების დამადასტურებელი დოკუმენტი გაცემულია ადმინისტრაციული ორგანოს/ თანამდებობის პირის ან მუნიციპალიტეტის ან/და მმართველობის ორგანოს მონაწილეობით.

2016 წლის 3 ივლისიდან 2018 წლის 31 დეკემბრამდე ორგანული კანონით „საქართველოს მოქალაქეობის შესახებ“ პირის მუნიციპალიტეტის ტერიტორიაზე ცხოვრების ან/და კონკრეტულ დღეს ყოფნის ფაქტის დამადასტურებელ ცნობას, რომელიც შესაძლებელია იყოს საქართველოს მოქალაქეობის კანონით გათვალისწინებული ერთ-ერთი გარემოების არსებობის დამადასტურებელი დოკუმენტი, გასცემენ მუნიციპალიტეტის გამგებელთან/მერთან არსებული პირის მუნიციპალიტეტის ტერი-

ტორიაზე ცხოვრების (ყოფნის) ფაქტის დამდგენი კომისიები, მათთვის შესაბამისი განცხადებით მიმართვიდან არაუგვიანეს 7 სამუშაო დღისა.

„უცხოელთა და მოქალაქეობის არმქონე პირთა სამართლებრივი მდგომარეობის შესახებ“ კანონით, სახელმწიფო სერვისების განვითარების სააგენტომ, დელეგირების ხელშეკრულების საფუძველზე, შესაძლებელია გადასცეს მუნიციპალიტეტს შემდეგი უფლებამოსილებები: საქართველოში კანონიერი საფუძვლით მყოფ უცხოელზე საიმიგრაციო ვიზის გასაცემად საჭირო დოკუმენტაციის მიღება და სამგზავრო დოკუმენტში ვიზის დატანა, ან საქართველოს ვიზის ელექტრონულად გაცემა, D3 კატეგორიის და D5 კატეგორიის საიმიგრაციო ვიზების მოქმედების ვადის გასაგრძელებლად საჭირო დოკუმენტაციის მიღება. დარგობრივ ზედამხედველობას ამ უფლებამოსილებების შესრულებაზე ახორციელებს საქართველოს იუსტიციის სამინისტრო.

2016 წლის 31 ივლისიდან ამოქმედდა კანონი „ფიზიკური და კერძო სამართლის იურიდიული პირების მფლობელობაში (სარგებლობაში) არსებულ მიწის ნაკვეთებზე საკუთრების უფლების აღიარების შესახებ“, რომლის მიხედვით, თვითნებურად დაკავებულ მიწაზე საკუთრების უფლების აღიარებაზე უფლებამოსილია შესაბამისი მუნიციპალიტეტის გამგებელთან/მერთან არსებული თვითნებურად დაკავებულ მიწაზე საკუთრების უფლების აღიარების კომისია. კომისია თავის ფუნქციებს ახორციელებს საქართველოს ზოგადი ადმინისტრაციული კოდექსის VIII თავით განსაზღვრული ფორმალური ადმინისტრაციული წარმოებისა და აღნიშნული კანონით დადგენილი წესით. დარგობრივ ზედამხედველობას ახორციელებს საქართველოს ეკონომიკისა და მდგრადი განვითარების სამინისტრო.

„სამოქალაქო უსაფრთხოების შესახებ“ საქართველოს კანონით, საგანგებო სიტუაციისაგან მოსახლეობისა და ტერიტორიის დაცვის სფეროში მუნიციპალიტეტისათვის ამ უფლებამოსილებების დელეგირების შესახებ გადაწყვეტილებას იღებს საქართველოს მთავრობა, ხოლო დელეგირების შესახებ ხელშეკრულებას დებს საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტრო.

„ეროვნული უსაფრთხოების პოლიტიკის დაგეგმვისა და კოორდინაციის წესის შესახებ“ კანონის მიხედვით, ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოები, მათთვის სახელმწიფოს მიერ დელეგირებული უფლებამოსილების ფარგლებში, შეიმუშავენ უწყებრივ სამოქმედო გეგმებს, უსაფრთხოების სფეროში ეროვნული სტრატეგიის სამოქმედო გეგმით დასახული მიზნებისა და ამოცანების მისაღწევად. (ლოსაბერიძე, კანდელაკი, 2019:77-85)

სახელმწიფოს მხრიდან დელეგირებული უფლებამოსილებები ადგილობრივ თვითმმართველობაზე ჩვენ განვიხილეთ **ქალაქ ბათუმის** მუნიციპალიტეტის და აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის ყველა დანარჩენ მუნიციპალიტეტზე „სამხედრო ვალდებულებისა და სამხედრო სამსახურის შესახებ კანონით“ დელეგირებული ფუნქციების განხორციელების მაგალითზე.

საქართველოს კანონის „ჯანმრთელობის დაცვის შესახებ“ მე-IX თავი განსაზღვრავს სახელმწიფო ხელისუფლების ორგანოებისა და მუნიციპალიტეტებისთვის დელეგირებული უფლებამოსილებებს საზოგადოებრივი ჯანმრთელობის სფეროში, სადაც გაწერილია შესაბამისი სამინისტროების კომპეტენცია საზოგადოებრივ სფეროში, მთავრობის კომპეტენცია, მუნიციპალიტეტების და ავტონომიური რესპუბლიკების კომპეტენციები აღნიშნულ სფეროში.

ქალაქ ბათუმის მუნიციპალიტეტის ბიუჯეტში საზოგადოებრივი ჯანმრთელო-

ბის დაცვის სფეროში დელეგირებული უფლებამოსილებები გაწერილია პროგრამით „სანიტარიული ზედამხედველობა და ეპიდსიტუაციის მართვა“ (პროგრამული კოდი 0603), რომლის ბიუჯეტი 2017 წელს 586.4 ათასი ლარი იყო, ხოლო 2023 წელს შეადგინა 950.1 ათას ლარი. პროგრამა ითვალისწინებს: ბათუმის ტერიტორიაზე არსებული დაწესებულებების სანიტარულ მონიტორინგს, დეზინსექცია-დერატიზაციის ღონისძიებებს და უპატრონო შინაური ბინადარი ცხოველების მოვლა-პატრონობისა და პოპულაციის რეგულირების ღონისძიებებს. აღსანიშნავია, რომ პროგრამა სრულად ფინანსდება ქალაქ ბათუმის ბიუჯეტიდან და სახელმწიფოს მხრიდან დელეგირებული უფლებამოსილებებისთვის განსახორციელებელი სახსრები არ გამოიყოფა.

თავდაცვის სფეროში დელეგირებული უფლებამოსილებები მუნიციპალიტეტისთვის მოიცავს რეზერვისტების და წვევამდელების ტრასპორტირების ხარჯებს (პროგრამული კოდი 0106). 2017 წელს თავდაცვის სფეროსათვის გათვალისწინებული იყო 12.6 ათასი ლარი, გაწეულმა საკასო ხარჯმა შეადგინა 11.8 ათასი ლარი. 2023 წელს თავდაცვის სფეროსათვის გათვალისწინებულია 20.000 ათასი ლარი, აღნიშნულ მომსახურებაზე ხარჯი იკლებს, რადგან დაფინანსება დამოკიდებულია წვევამდელთა რაოდენობაზე. (ბათუმის ბიუჯეტი 2017,2023)

ამ შემთხვევაშიც, პროგრამა სრულად ფინანსდება ქალაქ ბათუმის ბიუჯეტიდან და სახელმწიფოს მხრიდან დელეგირებული უფლებამოსილებებისთვის განსახორციელებელი სახსრები არ გამოიყოფა.

ბავშვთა უფლებების დაცვის მიმართულებით დელეგირებული უფლებამოსილებების შესრულებისთვის, ქალაქ ბათუმის სერვისების სააგენტოში შექმნილია „ბავშვთა უფლებების დაცვისა და მხარდაჭე-

რის“ განყოფილება. სერვისების სააგენტოს აღნიშნული განყოფილების ფუნქციონირებისათვის წელიწადში გათვალისწინებული აქვს დაახლოებით 120 000 ათასი ლარი. (ბათუმის ბიუჯეტი 2023)

ქალაქ ბათუმის მაგალითზე შესწავლილი დელეგირებული ფუნქციის შესასრულებლად გაწეული ხარჯები ერთ სულ მოსახლეზე საზოგადოებრივ ჯანმრთელობის დაცვის სფეროში პროგრამით „სანიტარიული ზედამხედველობა და ეპიდსიტუაციის მართვა“ მივიღეთ, რომ 2017 წელს ერთ სულ მოსახლეზე დაიხარჯა 3,64 ლარი, 2023 წელს აღნიშნული დანახარჯი ერთ სულ მოსახლეზე 5,3 ლარია. (geostat.ge)

ჯამში, დელეგირებული უფლებამოსილებების შესრულებისთვის ბათუმის მუნიციპალიტეტის ბიუჯეტიდან წლიურად დაახლოებით 970 000 ათას ლარი იხარჯება, რაც 2023 წლის მიხედვით ბათუმის ბიუჯეტის შემოსავლების 35%

აქედან გამომდინარე გამოიკვეთა, რომ ბათუმის მერია ქალაქის მოსახლეობის ზრდასთან ერთად შესაბამისად ზრდის დაფინანსების მოცულობას აღნიშნული მიმართულებით, მაგრამ ამავდროულად ქალაქ ბათუმის მუნიციპალიტეტის მიერ განსახორციელებელი დელეგირებული უფლებამოსილებები სრულად ფინანსირდება ადგილობრივი ბიუჯეტიდან. ეს აკნინებს ადგილობრივ მმართველობას, აზიანებს ადგილობრივ ბიუჯეტს და რიგ შემთხვევაში უკარგავს როგორც ხარისხს შესასრულებელ საჯარო სერვის ისე მიზნობრიობას. გამონთავისუფლებული სახსრები, შეიძლება უშუალოდ საკუთარი უფლებამოსილებების ფარგლებში განსახორციელებელ მომსახურებაზე გადაანაწილდეს.

უნდა აღინიშნოს, რომ სახელმწიფოს მხრიდან აქამდე არ ყოფილა მკაფიოდ გაწერილი დელეგირებული უფლებამოსილების განსახორციელებლად შესაბამისი მატერიალური და ფინანსური რესურსის

ოდენობის გაანაგარიშების წესი და მექანიზმები. საქართველოს მთავრობის 2023 წლის 25 აგვისტოს №327 დადგენილებით გაიწერა სახელმწიფო ხელისუფლების ორგანოს მიერ მუნიციპალიტეტისათვის დელეგირებული უფლებამოსილების განსახორციელებლად სათანადო მატერიალური და ფინანსური რესურსების ოდენობის გაანგარიშების წესი, რომელიც ამოქმედდა ა/წ 1 სექტემბერს. ჩვენ ვიტოვებთ იმედს, რომ ეს დადგენილება სათანადო შედეგების მომტანი იქნება სამთვრობო ურთიერთობის გაჯანსაღებისთვის.

ამასთან ერთად, ჩვენ გავანალიზებთ აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის ქობულეთის, ხელვაჩაურის, ქედის, შუახევის და ხულოს მუნიციპალიტეტების „სამხედრო ვალდებულებისა და სამხედრო სამსახურის შესახებ კანონით“ დელეგირებული ფუნქციის შესასრულებლად გამოყოფილი დაფინანსების მოცულობა 2017 და 2023 წლებში და მათი შესრულებისთვის გაწეული ხარჯი ერთ სულ მოსახლეზე. (იხ. ცხრილი)

ანალიზიდან ჩანს, რომ მუნიციპალიტეტებში მცხოვრები მოსახლეობის შემცირების პარალელურად იზრდება აღნიშნული დელეგირებული ფუნქციის შესასრულებლად გათვალისწინებული დაფინანსება ადგილობრივი ბიუჯეტიდან. გაწეული ხარჯი ერთ სულ მოსახლეზე მერყეობს 1,5 ლარიდან 9,1-მდე, ამასთანავე გამოიკვეთა, რომ ხარჯების უმეტესი წილი მოდის თანამშრომლების შრომის ანაზღაურებაზე.

ჩვენ ვარაუდობთ, რომ როგორც ბათუმის, ისე დანარჩენ აჭარის ა/რ მუნიციპალიტეტის შემთხვევაში დელეგირებული ფუნქციის შესრულების დაფინანსება ხორციელდება ადგილობრივი ბიუჯეტის საკუთარი ხარჯებით და გამოდის, რომ ამ შემთხვევაშიც მუნიციპალიტეტებზე სახელმწიფოს მხრიდან დელეგირებული ფუნქციების შესასრულებლად შესაბამისი თან-

ხები არ გამოიყოფა .

ამ პრობლემის გადაჭრის გზად ჩვენ გვესახება, პირველ რიგში მოქნილი საკანონმდებლო ბაზის არსებობა, მუნიციპალიტეტის მიერ დელეგირებული უფლებამოსილებების შესასრულებლად მისაღები თანხების მოთხოვნის პროცედურების გამარტივება, გარკვეულ საჯარო სერვისების წარმატებით განხორციელებისათვის ინტრამუნიციპალური თანამშრომლობის

გაძლიერება და გააქტიურება.

ქვეყნის სიძლიერეს წარმოადგენს რეგიონების სოციალურ-ეკონომიკური პოლიტიკის ეფექტური მართვა, ბუნებრივი რესურსების პოტენციალის გონივრულად გამოყენება, მოსახლეობის ცხოვრების დონის ზრდის ხელშეწყობა, რეგიონის დივერსიფიკაცია, საინვესტიციო გარემოს გაუმჯობესება და სხვა.

მუნიციპალიტეტი	წელი	მოსახლეობის რაოდენობა (ათასი კაცი)	დაფინანსება (ლარი)	გაწეული ხარჯი ერთ სულ მოსახლეზე 2017 /2023 წწ (ლარი)
ქობულეთი	2017	73 600	110,329	1,5
ქობულეთი	2023	70 400	260,511	3,7
ხელვაჩაური	2017	51 800	89,000	1,7
ხელვაჩაური	2023	52 900	113,145	2,1
ქედა	2017	16 800	56,800	3,4
ქედა	2023	16 500	128 400	7,8
შუახევი	2017	15 100	72, 360	4,8
შუახევი	2023	14 800	134, 366	9,1
ხულო	2017	25 000	0	-
ხულო	2023	27 600	142,357	5,1

ცხრილი. დელეგირებული ფუნქციის შესასრულებლად აჭარის ა/რ მუნიციპალიტეტების მიერ გამოყოფილი დაფინანსება 2017 და 2023 წლებში და მათი შესრულებისთვის გაწეული ხარჯი ერთ სულ მოსახლეზე (წყარო: ცხრილი შედგენილია ავტორის მიერ სტატისტიკის სამსახურის <https://www.geostat.ge/> და შესაბამისი მუნიციპალიტეტების ბიუჯეტის მონაცემებზე დაყრდნობით)

დასკვნა

სახელმწიფოს მხრიდან სხვა და სხვა დონეებზე დელეგირებული ფუნქციების ეფექტურად, კვალიფიციურად, ხარისხიანად და ხარჯეფექტურად განხორციელებისთვის აუცილებელია: მოქნილი საკანონმდებლო ბაზის არსებობა, დელეგირებული ფუნქციის შესასრულებლად შესაბამისი ფინანსური და მატერიალური რესურსის არსებობა, ეფექტური, ანგარიშვალდებული, გამჭვირვალე მმართველობითი სტრუქტურის და კვალიფიციური კადრების, ასევე ძლიერი კონტროლის და ზედამხედველობის სისტემის არსებობა, სისტემატური

უკუკავშირი შესაბამის დარგობრივ სტუქტურებთან, ხარისხობრივი ინდიკატორების დანერგვა/გააქტიურება და სახელმწიფოს მხრიდან ძლიერი შიდა ფინანსური კონტროლის სისტემის არსებობა.

ადგილობრივი თვითმმართველობა მზად უნდა იყოს: მეტი ფუნქციების შესასრულებლად სათანადო დაფინანსებით, განახორციელოს ეფექტიანი მმართველობა კვალიფიციური საჯარო მექანიზმის არსებობით, მუნიციპალიტეტი უნდა იყენებდეს ყველა რესურს, რათა გაზარდოს საკუთარი შემოსავლები და საბოლოო ჯამში შესაბამის დონეზე პოზიციონირებდეს სამთავრო-

ბო ურთიერთობებში.

საქართველოს გააჩნია პოტენციალი, რათა ჩამოყალიბდეს თანამედროვე, ინკლუზიური, გამჭირვალე და მოქალაქეების საჭიროებებზე ორიენტირებული ადგილობრივი თვითმმართველობა.

სასურველია მუნიციპალიტეტის მიერ დაფუძნებული ორგანიზაციების ოპტიმიზაცია, საბიუჯეტო სახსრების რაციონალური განკარგვისთვის, დელეგირებული უფლებამოსილებების ეკონომიკური ეფექტიანობის გაუმჯობესება, წარმატებული

საჯარო მმართველობის ქვაკუთხედა.

საქართველოში დეცენტრალიზაციის პროცესის წარმატებით ჩატარება, რეგიონული განვითარების გაძლიერება, მდგრადი განვითარების ხელშეწყობა და საზოგადოების ფართო მონაწილეობა დემოკრატიული პროცესების წარმოებაში, სამაგალითო უნდა გახდეს აფხაზეთისა და სამჩაბლოს რეგიონებისთვის, რათა გაერთიანების შემდეგ, გატარებული რეფორმების წარმატება მათი მხრიდან მხარდაჭერისა და გაზიარების საფუძველი გახდეს.

გამოყენებული ლიტერატურა

ლოსაბერიძე დ., კანდელაკი კ., აბულაძე მ., (2016) „ადგილობრივი თვითმმართველობა“, გვ. 77-85 URL: <https://www.ivote.ge/GREENCAUCASUS/wp-content/uploads/2016/12/Local-Governance.pdf>

პაიკი ე., როდრიგეს-პოუს ა., ტომენი ჯ., (2020) რეგიონული განვითარების შესახებ - ცოდნა და გამოცდილება - თარგმანების სერია, ინსტიტუტები - მთავრობა და მმართველობა. თბილისი, გვ.11

ჩიხლაძე ნ., რუსაძე ნ., (2018) „მთავრობის ზომისა და ეკონომიკური ზრდის დამოკიდებულების განსაზღვრის საკითხისათვის“ ეკონომისტი №4 . თბილისი, თსუ გვ. 71-80

ძიძიგური ნ., საქართველოში დეცენტრალიზაციის პროცესის თანამედროვე გამოწვევები თბილისი, 2020 №1 ჟურნალი ეკონომისტი (tsu.ge)

ძიძიგური ნ., „პოლიტიკით ნაკარნახევი კრიზისი“ თბილისი, 2022 №4) ჟურნალი ეკონომისტი (tsu.ge)

საქართველოს კონსტიტუცია

საქართველოს ორგანული კანონი „ადგილობრივი თვითმმართველობის კოდექსი“

საქართველოს კანონი „ჯანმრთელობის დაცვის შესახებ“

საქართველოს კანონი „სამხედრო ვალდებულებისა და სამხედრო სამსახურის შესახებ“

საქართველოს მთავრობის დადგენილება „სახელმწიფო ხელისუფლების ორგანოს მიერ მუნიციპალიტეტისათვის დელეგირებული უფლებამოსილების განსახორციელებლად სათანადო მატერიალური და ფინანსური რესურსების ოდენობის გაანგარიშების წესის დამტკიცების შესახებ“ № 327

ქალაქ ბათუმის ბიუჯეტი 2017წ, 2023წ URL: <https://batumi.ge/ge/?page=show&sec=49>

ქედის მუნიციპალიტეტის ბიუჯეტი 2017წ, 2023წ URL: <https://keda.gov.ge/>

ქობულეთის მუნიციპალიტეტის ბიუჯეტის 2017წ, 2023წ URL: <https://kobuleti.gov.ge/>

შუახევის მუნიციპალიტეტის ბიუჯეტი 2017წ, 2023წ URL: <http://www.shuakhevi.gov.ge/?m=2>

ხულოს მუნიციპალიტეტის ბიუჯეტი 2017წ, 2023წ URL: <https://khulo.gov.ge/news/5408>

ხელვაჩაურის მუნიციპალიტეტის ბიუჯეტი 2017წ, 2023წ URL: <https://www.khelvachauri.gov.ge/>

Трофимова И., Децентрализация государственного управления и особенности центр-локальных отношений в европейских странах. *Сравнительная политика*. 2011; 2(4(6)):35-44.) [https://doi.org/10.18611/2221-3279-2011-2-4\(6\)-35-44](https://doi.org/10.18611/2221-3279-2011-2-4(6)-35-44)

OECD, 2019, Report “Making Decentralisation Work: a Handbook for Policy-Makers” www.oecd.org/cfe/regional

Delegated Functions of Municipalities and Mechanisms for Their Implementation as an Important Element of Institutional Development (Using the Example of Adjara)

Natalia Dzidziguri

Doctoral student, Kutaisi University
ndzidziguri7@gmail.com

Abstract

Local government must be ready to perform more functions with proper funding, in order to carry out effective management in the presence of a qualified government mechanism. The municipality must use all resources to increase its own income and, ultimately, position itself at the appropriate level in relations with the authorities. Georgia has the potential to develop modern, inclusive, transparent and citizen-focused local government. It is advisable to optimize the work of organizations created by the municipality and rationally manage budget funds. Increasing the economic efficiency of delegated authority is the cornerstone of successful public administration.

Keywords: local government, delegation, decentralization, effective management, public administration

JEL: R19

DOI: <https://doi.org/10.52244/c.2023.11.17>

For citation: Dzidziguri N. (2023) Delegated Functions of Municipalities and Mechanisms for Their Implementation as an Important Element of Institutional Development (Using the Example of Adjara). International Scientific Conference "Human Capital, Institutions, Economic Growth". Proceedings. Kutaisi University. pp. 138-146. DOI: <https://doi.org/10.52244/c.2023.11.17>

References

- Losaberidze D., Kandelaki K., Abuladze M., (2016) "Local Self-Government", pp 77-85
- Pike E., Rodríguez-Pows A., Tommen J., (2020) On the Regional Development - Knowledge and Experience - Translation Series, Institutions - Government and Governance; Tbilisi, p. 11)
- Chikhladze N., Rusadze N., "On the issue of determining the dependence of government size and economic growth", *Economist* No. 4. 2018, Tbilisi, TSU p. 71-80
- Dzidziguri N., Contemporary challenges of the decentralization process in Georgia, Tbilisi, 2020 No. 1
- Dzidziguri N., "Crisis dictated by politics" Tbilisi, 2022 No. 4, journal "Economist" (tsu.ge)
- Constitution of Georgia <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/30346?publication=36>
- Organic Law of Georgia "Local Self-Government Code"
- Law of Georgia "On Health Protection"
- Law of Georgia "On Military Obligation and Military Service"
- Resolution of the Government of Georgia "On approval of the rules for calculating the amount of appropriate material and financial resources for the implementation of the authority delegated by the state authority to the municipality" No. 327, 2023, 2023)
- Batumi Budget in 2017, 2023 URL: <https://batumi.ge/ge/?page=show&sec=49>
- Keda Municipality Budget in 2017, 2023 URL: <https://keda.gov.ge/>
- Kobuleti Municipality Budget in 2017, 2023 URL: <https://kobuleti.gov.ge/>
- Shuakhevi Municipality Budget in 2017, 2023 URL: <http://www.shuakhevi.gov.ge/?m=2>
- Khulo Municipality Budget in 2017, 2023 URL: <https://khulo.gov.ge/news/5408>
- Khelvachauri Municipality Budget in 2017, 2023 URL: <https://www.khelvachauri.gov.ge/>
- Trofimova I., Decentralization of public administration and peculiarities of center-local relations in European countries. *Comparative Politics*. 2011; 2(4(6)):35-44. [https://doi.org/10.18611/2221-3279-2011-2-4\(6\)-35-44](https://doi.org/10.18611/2221-3279-2011-2-4(6)-35-44)
- OECD, 2019, Report "Making Decentralisation Work: a Handbook for Policy-Makers" www.oecd.org/cfe/regional

წარმატების ინტელექტუალური საფუძვლები

ემზარ ჯულაყიძე

ეკონომიკის დოქტორი, პროფესორი, აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

Emzar.julakidze@unik.edu.ge

ელიზბარ ბარბაქაძე

ბიზნესის ადმინისტრირების დოქტორი

elizbar_barbakadze@yahoo.com

აბსტრაქტი

ინტელექტი, ზოგადად, ადამიანის აზროვნების ფსიქოლოგიურ საფუძველს წარმოადგენს. როგორც წესი, მაღალი ინტელექტის მქონე ადამიანები უფრო ნიჭიერები არიან და შესაბამისად, წარმატების მიღწევის მაღალი შანსიც უნდა ჰქონდეთ. თუმცა, უამრავი კვლევით დასტურდება, რომ წარმატების მიღწევაში გადამწყვეტია არა იმდენად ზოგადი ინტელექტი, არამედ ემოციური ინტელექტი და მასში - სოციალური კომპონენტი. საუბარია მენეჯერის იმ უნარებზე, რომლებიც საკუთარი და სხვების გრძობების, საქციელისა და ფიქრების გაგება-გააზრებას და შესაბამის მოქმედებას გულისხმობს. ჩვენს მიერ, მცირე და საშუალო საწარმოთა 300-ზე მეტი მენეჯერის ანკეტური გამოკითხვით აღმოჩნდა, რომ წარმატების მიღწევაში, პერსონალურ ინტელექტზე მოდის 22%, ხოლო სოციალურზე - 78%; გავზომეთ, ასევე, „ბიზნესის ადმინისტრირების“ სამაგისტრო პროგრამის დამთავრებული კურსის სტუდენტთა სოციალური ინტელექტი. ბუნებრივია, გამოიკვეთა ლიდერები. ისინი აღმოჩნდნენ ის სტუდენტები, რომლებიც მართლაც გამოირჩევიან საუკეთესო პრეზენტაციული უნარებით, ლოგიკური აზროვნებით და დისკუსია/დებატებში ჩართულობის მაღალი ხარისხით. გვჯერა - ისინი მართლაც მიაღწევენ დიდ წარმატებებს. კვლევამ გამოკვეთა ასევე ყველაზე ამბიციური და ყველაზე მოკრძალებული მომავალი მენეჯერები. ანუ, ისეთები რომლებიც თვლიან, რომ მათში მეტია წარმატების შანსი, ვიდრე ამას სხვები ამჩნევენ და ისეთები, რომლებშიც სხვები ხედავენ უფრო მეტ შესაძლებლობას, ვიდრე ამას თვითონ გრძნობს. თუმცა, აღნიშნულის პრაქტიკულ დადასტურებას - დრო დასჭირდება.

საკვანძო სიტყვები: ემოციური ინტელექტი, სოციალური ინტელექტი, ემოციების მართვა, მენეჯერული ამბიციები

JEL: M1, M12

DOI: <https://doi.org/10.52244/c.2023.11.18>

ციტირებისათვის: ჯულაყიძე ე., ბარბაქაძე ე. (2023) წარმატების ინტელექტუალური საფუძვლები. საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია „ადამიანური კაპიტალი, ინსტიტუტები, ეკონომიკური ზრდა“. შრომების კრებული. ქუთაისის უნივერსიტეტი. გვ. 147 - 151. DOI: <https://doi.org/10.52244/c.2023.11.18>

ინტელექტი, ზოგადად, ადამიანის პიროვნული თვისებაა, რომელიც მისი აზროვნების ფსიქოლოგიურ საფუძველს წარმოადგენს. როგორც წესი, მაღალი ინტელექტის მქონე ადამიანები უფრო ნიჭიერები არიან და შესაბამისად, წარმატების მიღწევის მაღალი შანსიც უნდა ჰქონდეთ. თუმცა, უამრავი კვლევით დადასტურდა, რომ მაღალი ინტელექტის მქონე ადამიანები სჯობიან საშუალო ინტელექტის მქონე ადამიანებს სამუშაო დროის მხოლოდ 20%-

ის განმავლობაში. აღნიშნულ ანომალიას ყურადღება პირველად დოქტორ დანიელ გოლმანმა მიაქცა და სწორედ მან შემოიტანა ტერმინი „ემოციური ინტელექტი“ (ემოციური ინტელექტი 2019). ეს არის ადამიანთა ემოციების მოსმენის, აღქმის, გააზრების, თითოეულისათვის კონკრეტული სახელის დარქმევის, მათი მართვისა და სასიკეთოდ გამოყენების უნარი.

რაოდენ გასაკვირიც არ უნდა იყოს, ამ ტიპის იმასაც, რომ ადამიანის მაღალ ინ-

ტელექტს (IQ – Intelligence quotient) არანაირი კავშირი აქვს მის ემოციურ ინტელექტთან (EI - Emotional intelligence; თუმცა, აღნიშნავენ როგორც EQ) და მეტიც, მხოლოდ ემოციური ინტელექტით აიხსენება ის, თუ რატომ აღწევნენ წარმატებას ისეთი ადამიანები, რომელთაც არც თუ ისე დიდი გამოცდილება და არც თუ ისე მაღალი დონის განათლება აქვთ. უფრო ზუსტად, საუბარია მენეჯერის იმ უნარებზე, რომლებიც საკუთარი და სხვების გრძნობების, საქციელისა და ფიქრების გაგება-გააზრებას და შესაბამის მოქმედებას განაპირობებს.

როგორც ცნობილია, დოქტორ დ. გოლმანმა ემოციური ინტელექტი დაჰყო პერსონალურ და სოციალურ კომპონენტებად (ემოციური ინტელექტი 2019). თუმცა, ინტელექტი შესაძლოა დავყოთ ასევე - როგორც განწყობისა და ემოციების შეგრძნება (აღქმა) და როგორც მათი მართვის უნარი (ჯულაყიძე 2019: 34). შესაბამისად, მივიღებთ: საკუთარი თავის აღქმის; საკუთარი თავის მართვის; სხვა ადამიანთა ემოციების აღქმისა და სხვა ადამიანთა ემოციების მართვის უნარებს.

იმ მიზნით, თუ რომელი უნარია უფრო მნიშვნელოვანი წარმატების მიღწევაში, ჩვენს მიერ ჩატარდა ანკეტური გამოკითხვა მცირე და საშუალო საწარმოთა მენეჯერებში, მათ განკარგულებაში არსებული ბიზნესის პერსპექტივებსა და წარმატებებზე. გამოკითხული იყო 300-ზე მეტი რესპოდენტი (ქ. ქუთაისისა და იმერეთის მხარეში). კერძოდ, კითხვაზე - რომელია ყველაზე მნიშვნელოვანი უნარი: შეიცნო საკუთარი განწყობა და ემოციები, შეიცნო სხვისი განწყობა და ემოციები, მართო საკუთარი განწყობა და ემოციები, თუ მართო სხვისი განწყობა და ემოციები? აღმოჩნდა, რომ მენეჯერთა უმეტესობა (63%) ყველაზე მნიშვნელოვნად თვლის - სხვისი განწყობისა და ემოციების მართვის უნარს. ხოლო, დანარჩენი უნარების მნიშვნელობა კი ასე გა-

დანაწილდა: მართო საკუთარი განწყობა და ემოციები (20%); შეიცნო სხვისი განწყობა და ემოციები (15%). შეიცნო საკუთარი განწყობა და ემოციები (2%). თუ მიღებულ შედეგებს შევაჯამებთ, მისი ძირითადი კომპონენტების (პერსონალური და სოციალური) პოზიციიდან, მივიღებთ რომ, ჩვენი კვლევით, წარმატების მიღწევაში პერსონალურ ინტელექტზე მოდის 22%, ხოლო სოციალურ ინტელექტზე - 78%. აღსანიშნავია ისიც, რომ მათ მიერ წამოწყებული ბიზნეს-საქმიანობის პროფილს არ შეესაბამება რესპოდენტთა 77%-ის განათლება და 64%-ის წინამორბედი გამოცდილება (ბარბაქაძე ე. 2018: 53). რაც ზემოაღნიშნულ ანომალიას კიდევ უფრო ამყარებს.

გაგვიჩნდა ასეთი კითხვა - არის თუ არა შესაძლებელი იმის პროგნოზირება, თუ რამდენად წარმატებული იქნება დღევანდელი სტუდენტი, იმ ფონზე, როცა საყოველთაოდ ცნობილია, რომ ინდივიდთა წარმატება სამსახურში დამოკიდებულია 80%-ით EQ-ზე, მხოლოდ 20%-ით IQ-ზე? და რაც მთავარია, ეს დასკვნა ეხება ადამიანებს ყველა ტიპის ორგანიზაციაში, ფაქტობრივად - მენეჯერთა ყველა დონეს (ხოსიტაშვილი 2014).

თუ ინტელექტის მაღალი დონე ეხმარება მენეჯერებს რთული საკითხების გარკვევაში და მათ ოპტიმალურ გადაჭრაში, სოციალურ ინტელექტს აღწერენ, როგორც ისეთი უნარების ფლობას, როგორცაა სოციალური ინფორმირებულობა, სოციალური ალღო და არსებულ სოციალურ გარემოში საუკეთესო გადაწყვეტილების არჩევის უნარი. სამეურნეო პრაქტიკაც ადასტურებს, რომ რაც უფრო მაღალი თანამდებობა უკავია ადამიანს, მისი როგორც მენეჯერის ეფექტიანობაში უფრო და უფრო მეტ მნიშვნელობას იძენს სოციალური ინტელექტი. მხოლოდ ამ ნიჭს აქვს „ინტერპერსონალური რენტგენის“ გადაღების უნარი. მათ შეუძლიათ ადამიანების წაკითხვა მაშინაც

კი, თუ ეს ადამიანები თავიანთი გრძნობებისა და ფიქრების დამალვას ცდილობენ (სიმსივე 2017).

შესაბამისად, შეიძლება გავაკეთოდ მნიშვნელოვანი დასკვნა - ადამიანის სოციალური ინტელექტი ბევრად უფრო განაპირობებს მის წარმატებას, ვიდრე პროფესიული ცოდნა და გამოცდილება. მეტიც, პროფესიული ცოდნა და გამოცდილება შეიძლება განვიხილოთ როგორც მენეჯერობის „აუცილებელი პირობები“, მაგრამ არასაკმარისი. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, თუ მენეჯერს არ აქვს მაღალი დონის სოციალური ინტელექტი, მიუხედავად იმისა, რომ მას აქვს საკმაო განათლება, აქვს ანალიტიკური აზროვნების უნარი, შეუძლია ბრწყინვალე იდეების გენერირება და ა.შ., ესენი მაინც არ არის საკმარისი პირობა იმისა, რომ მისგან მივიღებთ უმაღლესი დონის ხელმძღვანელს. შესაბამისად, გაჩნდა მეორე კითხვაც - შესაძლებელია თუ არა მისი განვითარება? კვლევების თანახმად, სოციალური ინტელექტი გაცილებით მაღალი აქვთ შედარებით ასაკოვან ადამიანებს, ვიდრე ახალგაზრდებს (ემოციური ინტელექტი 2019), რაც ადასტურებს იმას, რომ მისი განვითარება შესაძლებელია.

თავდაპირველად, რომლითაც ცდილობდნენ გაეზომათ სოციალური ინტელექტი იყო „ჯორჯ ვაშინგტონის სოციალური ინტელექტის ტესტი“. იგი რამდენიმე სუბტესტად იყოფოდა, საბოლოოდ კი - ერთიანდებოდა და დგინდებოდა ჯამური ქულა. ცალკეული სუბტესტები ზომავდა ისეთ უნარებს, როგორცაა: სოციალური სიტუაციების განსჯა; სახელებისა და სახეების დამახსოვრება; ადამიანის ქცევაზე დაკვირვება; სიტყვების მიღმა არსებული მენტალური მდგომარეობის ამოცნობა; სახის გამომეტყველების მიხედვით მენტალური მდგომარეობის ამოცნობა; სოციალური ინფორმაცია და იუმორის გრძნობა. დღეისათვის კი მაღა-

ლი პოპულარობით სარგებლობს დასავლეთ მიჩიგანის უნივერსიტეტის მეცნიერთა მიერ შექმნილი ტესტი (პიტერ ნორთჰაუზი 2010: 46). ამ კითხვარის მიხედვით, შესაძლებელია შევავასოთ როგორც საკუთარი უნარები, ასევე გამოვიყენოთ იგი ძირეული და შუალედური დონის მენეჯერთა შესაძლებლობების უკეთ გამოსავლენად, რაც საშუალებას მოგვცემს თითოეულ მათგანს შეურჩიოთ ისეთი თანამდებობრივი პოზიცია, სადაც მაქსიმალური იქნება მისი პროდუქტიულობა.

ინსტრუქციის მიხედვით ამა თუ იმ ინდივიდზე კითხვარი უნდა შეავსოს როგორც ინდივიდმა საკუთარ შესაძლებლობებზე (ანუ, განახორციელოს თვითშეფასება), ასევე რამდენიმე სხვამ, ვინც კარგად იცნობს მას (ანუ, განახორციელოს ანონიმური შეფასება). იგი მოიცავს რაოდენობრივ შეფასებას (1-დან 5 ქულამდე) შემდეგი 14 მახასიათებლებლის მიხედვით (პიტერ ნორთჰაუზი 2010: 47): კომუნიკაბელურობა; გამჭრიახობა; თავდაჯერებულობა; თვითრწმენა; შეუპოვრობა; პრინციპულობა; სანდოობა; საიმედოობა; მეგობრულობა; კეთილსინდისიერება; სოციალურობა; შრომისმოყვარეობა; ტოლერანტობა; ემპათიურობა (სხვების კარგად ესმის).

აღნიშნული კითხვარით და შემოთავაზებული მეთოდით აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის „ბიზნესის ადმინისტრირების“ სამაგისტრო პროგრამის დამამთავრებელი კურსის სტუდენტებიდან შეირჩა ისეთი 21 სტუდენტი, რომლებიც მეტ-ნაკლებად მაინც, კარგად იცნობდნენ ერთმანეთს. თითოეულმა მათგანმა შეავსო ერთი თვითშეფასების ანკეტა და შემთხვევითობის პრინციპით შერჩეული 5-5 ანონიმური შეფასების კითხვარი.

შედეგად, თითოეული სტუდენტისათვის მისი თვითშეფასებისა და ყველა გარე შემფასებლის ქულების საშუალო არითმეტიკულის მსგავსება-განსხვავებით შეგვიძ-

ლია გავაკეთოთ დასკვნა იმის შესახებ, თუ როგორ ხედავს ის საკუთარ სოციალურ ინტელექტს და როგორ აღიქვამენ ამას სხვები. ანუ, რამდენად განსხვავდება მათი ხედვები სხვების ხედვებისაგან და როგორი არიან სხვის თვალში. ანუ, ამ ინსტრუმენტის მეშვეობით შესაძლებელია შეაფასო საკუთარი ძლიერი და სუსტი მხარეები და განსაზღვრო ის მახასიათებლები, სადაც ჩვენი და ჩვენი შემფასებლების მოსაზრებები ერთმანეთს ემთხვევა, ან პირიქით - რადიკალურად განსხვავდება.

ასეთი ანალიზით შესაძლებელია იმის განსაზღვრა, თუ რომელი სტუდენტი ფლობს შედარებით მაღალ რეიტინგს ჯგუფში, რომელი მათგანია ყველაზე ამბი-

ციური და რომელი ყველაზე მოკრძალებული. ანუ, ისეთები რომლებიც თვლიან, რომ მათში მეტია სოციალური ინტელექტი, ვიდრე ამას სხვები ამჩნევენ და ისეთებიც, რომლებშიც სხვები ხედავს უფრო მეტ შესაძლებლობას, ვიდრე ამას თვითონ გრძნობს. თუმცა, აღნიშნულის პრაქტიკულ დადასტურებას - დრო დასჭირდება.

ყველაზე მნიშვნელოვანი დასკვნა კი ისაა, რომ უმაღლესი შეფასებები დაიმსახურა იმ სტუდენტებმა, რომლებიც გამოირჩევიან ლოგიკური აზროვნებით და დისკუსია/დებატებში ჩართულობის მაღალი ხარისხით. მჯერა - ისინი მართლაც მიაღწევნ დიდ წარმატებებს.

გამოყენებული ლიტერატურა

- ემოციური ინტელექტი 2019: EQ - ემოციური ინტელექტი. ROI-ჯგუფი. <https://www.roigroup.ge/eq/> ჯულაყიძე ე. (2019) ლიდერობის უმნიშვნელოვანესი უნარი - სოციალური ინტელექტი. აწსუ მოამბე, № 2(14), გვ. 33-36.
- ბარბაქაძე ე. (2018) მმართველობითი გადაწყვეტილების შემუშავების მეთოდოლოგიის სრულყოფის ძირითადი მიმართულებები (მონოგრაფია) ქუთაისი, აწსუ, 156 გვ.
- ხოსიტაშვილი (2014) ნამდვილად განსაზღვრავს ინტელექტი წარმატებას? <https://edu.aris.ge/news/namdavid-gansazrvavs-intelekti-warmatebas.html>
- სიმსივე ა. (2017) სოციალური ინტელექტი. <http://intermedia.ge>
- პიტერ გ. ნორთჰაუზი. (2010) ლიდერობა: თეორია და პრაქტიკა. დასავლეთ მიჩიგანის უნივერსიტეტი, 375 გვ. (ქართულენოვანი გამოცემა). <http://mastsavlebeli.ge/uploads/books/10books/7.pdf>

Intellectual Basis of Success

Emzar Julakidze

Doctor of Economics, Professor, Akaki Tseretli State University
Emzar.julakidze@unik.edu.ge

Elizbar Barbakadze

Doctor of Business Administration
elizbar_barbakadze@yahoo.com

Abstract

Intelligence, usually represent basic mind of human psychology. As a rule, people who have highly intelligence are cleverer and therefore they have a chance to achieve success. Though, researcher approved that to achieve success need not only general intelligence, also emotional intelligence and social component. Hold a discussion about manager skills, which means others feels, behavior and understand their thoughts and relevant operations. Researcher of Small and middle enterprise's more than 300 managers are done by questionnaire. It seems that, in achieve success, on personal intelligence it gets 22, but on social - 78. We have also measured Business Administration Master student's social intelligence. Naturally, we have found leaders. They are those students who have presentation, logical and discussion skills. We believe that they will really achieve success. According to the research, we have explored the most ambitious leaders, who think that they have more chances of success than others consider they have, and the modest leaders, who do not take their opportunities seriously and however are perceived clever and successful people by others. Although, these statements need to be proven by time and experience.

Keywords: Emotional Intelligence, Social Intelligence, Managing Emotions, Managerial Ambitious

JEL: M1, M12

DOI: <https://doi.org/10.52244/c.2023.11.18>

For citation: Julakidze E., Barbakadze E. (2023) Intellectual Basis of Success. International Scientific Conference "Human Capital, Institutions, Economic Growth". Proceedings. Kutaisi University. pp. 147-151. DOI: <https://doi.org/10.52244/c.2023.11.18>

References

- Emotional intelligence 2019: EQ - emotional intelligence. ROI-group. <https://www.roigroup.ge/eq/>
- Julakidze E. (2019) The most important leadership skill - social intelligence. Tssu Moambe, No. 2(14), p. 33-36.
- Barbakadze E. (2018) The main directions of perfecting the methodology of development of governance decisions (monograph) Kutaisi, CSSU, 156 p.
- Khositashvili (2014) Does intelligence really determine success? <https://edu.aris.ge/news/namdvilad-gansazvravs-inteleqti-warmatebas.html>
- Simsive A. (2017) Social intelligence. <http://intermedia.ge>
- Peter G. Northhouse. (2010) Leadership: Theory and Practice. Western Michigan University, 375 p. (Georgian edition). <http://mastsavlebeli.ge/uploads/books/10books/7.pdf>

წარმატებული მენეჯმენტის თანამედროვე გამოწვევა - ზრუნვა პერსონალის განვითარებაზე

ემზარ ჯულაყიძე

ეკონომიკის დოქტორი, პროფესორი, აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
Emzar.julakidze@unik.edu.ge

შალვა ჯულაყიძე

ეკონომიკის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, შავი ზღვის საერთაშორისო
უნივერსიტეტი
sjulakidze@gmail.com

აბსტრაქტი

თანამედროვე ტექნოლოგიური რევოლუციის მიუხედავად, მაღალგანვითარებული პერსონალი იყო, არის და ყოველთვის იქნება ორგანიზაციული წარმატების შეუცვლელი ფაქტორი. თუმცა, პერსონალის განვითარების ორი ძირითადი პრაქტიკიდან ის მიმართულება, რომელიც არსებული პერსონალის სწავლებას ემხრობა, უდაოა, რომ უფრო თანამედროვე მიდგომაა. ისმის კითხვა - რას ნიშნავს პერსონალის განვითარება? პერსონალის განვითარება, ჩვენი აზრით, პირველ რიგში ნიშნავს მათი კომპეტენციის ამაღლებას და მასთან ერთად ორგანიზაციაში ჯანსაღი კორპორატიული კულტურის დამკვიდრებას, რადგან კონკურენტებზე კვალიფიციური პერსონალი, მათი შესაძლებლობების უკეთ გამოყენების უნარი არის წარმატებული სტრატეგიის შემუშავებისა და რეალიზების უმნიშვნელოვანესი წინაპირობა. თუმცა, პერსონალის განვითარება, როგორც წარმატებული მენეჯმენტის თანამედროვე გამოწვევის საბოლოო შედეგი უნდა იყოს კომპანიის საკვანძო კომპეტენციის ამაღლება, რადგანაც სწორედ უნიკალური შესაძლებლობები აძლევს კომპანიას შანსს გამოიყენოს სასიკეთო საბაზრო გარემოებები, მიაღწიოს კონკურენტულ უპირატესობას და განვითარდეს. ცხადია, რომ საკვანძო კომპეტენციების შექმნა არ არის მარტივი საქმე. ვითარებას ართულებს ისიც, რომ მისი შექმნა, როგორც წესი, შეუძლებელია. ამ საქმეში წარმატებულ კომპანიას შესაძლებლობების კოპირებაც არ იძლევა შედეგს. ის კომპანიაში უნდა შეიქმნას და იქვე უნდა განვითარდეს. ბევრი მტკიცება არ სჭირდება, ასევე, იმის დასაბუთებასაც, რომ სტრატეგიასთან შეხამებული კორპორატიული კულტურა ძლიერი იარაღია მისი წარმატებული რეალიზების საქმეში. შესაბამისად, იმ მიზნით, რათა არ შემცირდეს მენეჯმენტის ზრუნვა პერსონალის განვითარებაზე და კომპანიის კომპეტენციის უწყვეტ ამაღლებაზე, მართებულად მიგვაჩნია, რომ კომპანიის ორგანიზაციულ სტრუქტურაში შეიქმნას და მნიშვნელოვანი რანგი გააჩნდეს მისი ფუნქციონირების ისეთ პრიორიტეტებს, რასაც შესაძლოა „სტრატეგიული კომპეტენციები“ და „სტრატეგიული კულტურა“ დავარქვათ. ჩვენი აზრით, მათ გარეშე კომპანიის გრძელვადიანი განვითარება შეუძლებელია. ასეთ სტრუქტურების შექმნა კი - მათზე დაკისრებული მიმართულებით მნიშვნელოვან ცოდნას დააგროვებს, რასაც დღეს გადაწყვეტი მნიშვნელოვან აქვს კომპანიის განვითარებისათვის.

საკვანძო სიტყვები: პერსონალის განვითარება, ორგანიზაციული სწავლება, კორპორატიული კულტურა, სტრატეგიული კომპეტენცია

JEL: M1, M11

DOI: <https://doi.org/10.52244/c.2023.11.19>

ციტირებისათვის: ჯულაყიძე ე., ჯულაყიძე შ. (2023) წარმატებული მენეჯმენტის თანამედროვე გამოწვევა - ზრუნვა პერსონალის განვითარებაზე. საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია „ადამიანური კაპიტალი, ინსტიტუტები, ეკონომიკური ზრდა“. შრომების კრებული. ქუთაისის უნივერსიტეტი. გვ. 152 - 156. DOI: <https://doi.org/10.52244/c.2023.11.19>

თანამედროვე ტექნოლოგიური რევოლუციის მიუხედავად, ადამიანი იყო, არის და ყოველთვის იქნება ასეთი პროგრესის

მთავარი ინიციატორი, განმახორციელებელი, განვითარებული და მასთან ერთად ორგანიზაციული წარმატების შეუცვლელი

ფაქტორი (ჯულაყიძე 2019: 218). მეტიც, როდესაც ადამიანურ კაპიტალზე და კომპანიის პერსონალზე, როგორც რესურსზე ვსაუბრობთ, მთელი პრინციპულობით უნდა ითქვას, რომ ორგანიზაციის სასურველი მიზნის მიღწევაში ამ რესურსის როლის არა თუ დაკნინება, მეორე პლანზე გატანა კი ბუმერანგით უბრუნდება ორგანიზაციის წინსვლასა და განვითარებას, მისი მიზნებისა და სტრატეგიების აღსრულებას. ანუ, წარმატების ერთადერთი პირობა, დღეს, ესაა - ზრუნვა პერსონალის განვითარებაზე.

თუმცა, როდესაც ორგანიზაციული პერსონალის განვითარების აუცილებლობაზე, როგორც წარმატებული მენეჯმენტის თანამედროვე გამოწვევაზე ვსაუბრობთ, აუცილებელია აღინიშნოს მისი, ერთმანეთისაგან რადიკალურად განსხვავებული, ორი ძირითადი პრაქტიკა. კერძოდ, მენეჯერთა ერთი ნაწილი, სასურველ პერსონალში უკვე არსებულ ცოდნას, გამოცდილებასა და უნარებს ეძებს; პერიოდულად აცხადებენ ვაკანსიებს და დაუნდობლად ათავისუფლებს არაკვალიფიციურებს. ცხადია, ასეთი პრაქტიკა დაუყოვნებელ შედეგებზე, ან უკიდურეს შემთხვევაში, უახლოეს პერსპექტივაზეა ორიენტირებული; მეორენი კი, არსებულ პერსონალს ყველაზე მნიშვნელოვან რესურსად მიიჩნევს და მის განვითარებას (სწავლებას) ემხრობა. უდაოა, რომ ეს უკანასკნელი უფრო თანამედროვე მიდგომაა.

ისმის კითხვა - როგორ უნდა მოახერხოს მენეჯერმა სწავლების ხელშემწყობი ორგანიზაციის შექმნა და საერთოდ, რას ნიშნავს პერსონალის განვითარება? კიდევ უფრო სიზუსტით თუ ვიტყვით - კონკრეტულად რა მიმართულებაში უნდა ჩაიდოს მეტი ინვესტიცია, რომ რაც შეიძლება მაღალი იყოს მისი ეფექტიანობა? სწავლების თეორეტიკოსმა პიტერ სენჯმა (მასაჩუსეტსის ტექნოლოგიის ინსტიტუტის სლოანის

ბიზნეს სკოლის ორგანიზაციული სწავლების ცენტრის დირექტორი და მენეჯმენტის პროფესორი) შეიმუშავა წარმატებული მენეჯმენტის ხუთი ძირითადი კონცეპტუალური მიმართულება, რომლებიც სწავლების მასტიმულირებელი ორგანიზაციის შესაქმნელადაა საჭირო. ესენია: მიზანსწრაფული ადამიანები, რომელიც გულისხმობს პერსონალში რწმენის, სტრატეგიული ხედვის, სწავლის სურვილისა და ნებისყოფის განვითარებას; მიზანსწრაფული ორგანიზაცია, როგორც მისი უკვდავების გარანტი; დახვეწილი აზრობრივი მოდელები, რათა გამოირიცხოს უსაფუძვლო, არასწორი და გაუაზრებელი დასკვნები; მეტი გუნდური გადაწყვეტილებები და სისტემური აზროვნება, რომლის მიხედვით - მთავარია მოვლენებს შორის კავშირების განსაზღვრა და არა ცალკეული მოვლენის არსის დადგენა (Peter Senge's 2005).

რაც შეეხება კითხვის მეორე ნაწილს, პერსონალის განვითარება, ჩვენი აზრით, პირველ რიგში ნიშნავს მათი კომპეტენციის ამაღლებას და მასთან ერთად ორგანიზაციაში ჯანსაღი კორპორატიული კულტურის დამკვიდრებას, რადგან კონკურენტებზე კვალიფიციური პერსონალი, მათი შესაძლებლობების უკეთ გამოყენების უნარი არის წარმატებული სტრატეგიის შემუშავებისა და რეალიზების უმნიშვნელოვანესი წინაპირობა. მეტიც, საკმაოდ ბევრ დარგსა და ინდუსტრიაში (მაგ., სამედიცინო მომსახურება, ავტო ტექ. მომსახურება და მრავალი სხვა) პერსონალის კომპეტენცია და კორპორატიული კულტურა, ფაქტობრივად, მომხმარებელთა მოზიდვის, საწარმოო სიმძლავრის უკეთ გამოყენების, კომპანიის მწარმოებლობის ამაღლებისა და მისი წარმატების უცილობელ ნაწილადაც შეიძლება ჩაითვალოს.

თუმცა, როდესაც ვსაუბრობთ კომპანიის განვითარებაში პერსონალის კომპეტენციისა და კორპორატიული კულტურის

როლსა და მნიშვნელობაზე, პრინციპული განსხვავება მათ შორის ისაა, რომ პერსონალის კომპეტენცია შეიძლება წაადგეს ან არ წაადგეს კომპანიის განვითარებას, კულტურა კი - ან ეხმარება ან ხელს უშლის სტრატეგიის რეალიზებას. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, პერსონალის სასურველი კომპეტენცია ყოველთვის დაკავშირებულია იმ სამუშაოსთან, რაც კომპანიას სჭირდება. შესაბამისად, კომპეტენციის შეფასება უნდა მოხდეს კომპანიის მიზნებიდან და განვითარების სტრატეგიიდან გამომდინარე; ხოლო, კორპორატიული კულტურის შეფასება კი - იმ პოზიციიდან თუ რამდენად შესაბამისობაშია ის კომპანიის განვითარების სტრატეგიასთან (ჯულაყიძე 2022: 84).

პერსონალის განვითარების აუცილებლობა, როგორც წარმატებული მენეჯმენტის თანამედროვე გამოწვევის საბოლოო შედეგი კომპანიის კომპეტენციის ამაღლებაა, რომელშიც იგულისხმება კომპანიის შესაძლებლობის ზრდა, მიღებული ტექნოლოგიათა სრულყოფით, პერსონალის ხანგრძლივი სწავლებითა და გამოცდილების დაგროვების შედეგად. ამასთან, როგორც ცნობილია, კომპანიის კომპეტენცია ორ ძირითად ჯგუფად იყოფა - როგორც სტანდარტული და როგორც საკვანძო. სტანდარტული კომპეტენცია არის იმ ტექნოლოგიების, უნარების, ცოდნისა და ჩვევების ნაკრები, რომელიც საშუალებას აძლევს კომპანიას დააკმაყოფილოს სამომხმარებლო ბაზრის სადღეისო მოთხოვნები; საკვანძო კომპეტენცია კი ისეთი აქტივია, რომელიც კონკურენტულ უპირატესობას განაპირობებს. ეს არის საქმიანობის ის სახე, რაც გადამწყვეტია კომპანიის სახვალის არსებობისათვის. იგი განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია განვითარების სტრატეგიის რეალიზების საქმეში, რადგანაც სწორედ უნიკალური შესაძლებლობები აძლევს კომპანიას შანსს გამოიყენოს სასიკეთო სა-

ბაზრო გარემოებები, მიაღწიოს კონკურენტულ უპირატესობას ბაზარზე და განვითარდეს.

ცხადია, რომ საკვანძო კომპეტენციების შექმნა არ არის მარტივი საქმე. ვითარებას ართულებს ისიც, რომ მისი შექმნა, როგორც წესი, შეუძლებელია. ამ საქმეში წარმატებულ კომპანიათა შესაძლებლობების კოპირებაც არ იძლევა შედეგს. ის კომპანიაში უნდა შეიქმნას და იქვე განვითარდეს. შედეგად კი, პერსონალის შექმნილი ახალი უნარ-ჩვევები, ცოდნა და გამოცდილება თანდათანობით ტრანსფორმირდება კომპანიის შესაძლებლობებში. მათგან კი ისეთი შესაძლებლობები, რომლებიც უნიკალურობით ხასიათდება, საკვანძო კომპეტენციებს განავითარებს. სწორედ, ასეთი, საკვანძო კომპეტენციების დაგროვებითაა შესაძლებელი კონკურენტებზე დომინირება, რაც კომპანიის მდგრადი განვითარების უმნიშვნელოვანეს საფუძველს წარმოადგენს.

ბევრი მტკიცება არ სჭირდება ასევე, იმის დასაბუთებასაც, რომ სტრატეგიასთან შეხამებული კორპორატიული კულტურა ძლიერი იარაღია მისი წარმატებული რეალიზების საქმეში. მაგალითად, თუ რესურსთა მომჭირნეობა მხარდაჭერილია პერსონალის კულტურის მხრიდან, ბუნებრივია, იგი ხელს შეუწყობს დანახარჯების მინიმიზაციის სტრატეგიის წარმატებულ რეალიზებას. შეუსაბამობა კი - რადიკალურად ცვლის სურათს.

თუმცა ისიც ცხადია, რომ კორპორატიული კულტურა, ანუ ის ატმოსფერო რომელიც ორგანიზაციაში სუფევს, ასე იოლად არ იცვლება. საქმე იმაშია, რომ თითოეული კომპანია თავის კორპორატიულ კულტურას ქმნის, რომელიც მისი დაარსების დღიდან ყალიბდება პერსონალის აზროვნებაში, მათ საერთო ჩვევებში და საბოლოო ანგარიშით, ამ ორგანიზაციის ტრადიცია ხდება. ამასთან, რაც უფრო მეტხანს მუშაობს

ადამიანი მოცემულ ორგანიზაციაში, მით უფრო ძლიერია მასზე დამკვიდრებული კულტურის ზეგავლენა. ადამიანებს კი, მათი კონსერვატული ბუნებიდან გამომდინარე, უჭირთ მათთან განშორება (ჯულაყიძე 2022: 84).

არადა, თანამედროვე ეპოქისათვის დამახასიათებელი მუდმივად ცვლადი გარემო და კონკურენციის ინტენსივობა, კომპანიის მენეჯმენტს აიძულებს ადეკვატური ცვლილებები შეიტანოს კორპორატიულ კულტურაშიც. საქმე იმაშია, რომ ყველა ახალი პრობლემა, ახალი მიზნები და სტრატეგია, ახალი ფასეულობები, ახალი მანქანა-დანადგარები, ტექნოლოგიის სრულყოფა, მენეჯმენტის ახალი მიდგომაც კი - ადეკვატურ კორპორატიულ კულტურას ითხოვს და რომელიც მენეჯმენტის მნიშვნელოვანი გამოწვევაა.

კორპორატიული კულტურის გაჯანსაღების გზაზე წარმატებულ მენეჯერთა პირველი ნაბიჯი უნდა იყოს იმის განსაზღვრა, თუ კულტურის რომელი ასპექტები შეესაბამება სტრატეგიას და რომელი არა; შემდგომ კი იმ ასპექტების საჯაროდ გაცხადება, რომელთა შეცვლაც აუცილებელია და იმ ასპექტების დამკვიდრებაზე ზრუნვა, რომელიც უკეთ შეესაბამება სტრატეგიას. მასში შეიძლება მოისაზრებოდეს: ორგანიზაციის განვითარებისადმი მიდგომების, წესების, პროცედურებისა და მოტივაციის სისტემის გადახედვა; იმ თანამშრომლების საჯარო შექება, რომლებიც მხარს უჭერენ

შეთავაზებულ სიახლეს; იმ სტრუქტურული ქვედანაყოფების ხელმძღვანელთა და თხოვა თანამდებობიდან, რომელთაც არ სურთ ძველ კულტურასთან გამოთხოვება; ისეთი მენეჯერებისა და სპეციალისტების დაქირავება, რომლებიც სასურველი თვისებებით ხასიათდებიან და მიზანმიმართულად გამოდგებიან. და საერთოდ, სისტემატიური პრეზენტაცია იმისა, თუ რატომ არის აუცილებელი ახალი კულტურის დამკვიდრება.

ამრიგად, უნდა ითქვას, რომ როგორც პერსონალის კომპეტენციის ამაღლება, ასევე ჯანსაღი კორპორატიული კულტურის დამკვიდრება რთული პროცესია, მაგრამ არა შეუძლებელი. იმ მიზნით, რათა არ შემცირდეს მენეჯმენტის ზრუნვა პერსონალის განვითარებაზე და შედეგად კომპანიის კომპეტენციის უწყვეტ ამაღლებაზე, მართებულად მიგვაჩნია, რომ კომპანიის ორგანიზაციულ სტრუქტურაში მნიშვნელოვანი რანგი გააჩნდეს და სათანადო დაფინანსება გამოეყოს მისი ფუნქციონირების ისეთ პრიორიტეტებს, რასაც შესაძლოა „სტრატეგიული კომპეტენციები“ (სინერჯი ჯგუფი 2017) და „სტრატეგიული კულტურა“ დავარქვათ. ჩვენი აზრით, დღეს, მათ გარეშე კომპანიის გრძელვადიანი განვითარება შეუძლებელია. ასეთ სტრუქტურების შექმნა კი - მათზე დაკისრებული მიმართულებით მნიშვნელოვან ცოდნას დააგროვებას, რასაც დღეს გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს კომპანიის განვითარებისათვის.

გამოყენებული ლიტერატურა

სინერჯი ჯგუფი 2017 სტრატეგიის შესაბამისი სტრუქტურა. ელრესურსი:

<http://www.synergy.ge/article/> მოძიებულია 25.05.22.

ჯულაყიძე ე. (2019) ლიდერობა და მოტივაციის მართვა, ქუთაისი, აწსუ - 252 გვ.

ჯულაყიძე ე. (2022) კომპანიათა სიცოცხლისუნარიანობა და ორგანიზაციული არქიტექტურა. საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია „ეკონომიკისა და ბიზნესის გლობალური გამოწვევები და მდგრადი განვითარების“ აბსტრაქტების კრებული. ბათუმი, ბსუ.

https://bsu.edu.ge/text_files/ge_file_16504_1.pdf

Peter Senge's Learning Organizations. (2005) სწავლებადი ორგანიზაციები და განვითარების 5 დისციპლინა <https://neoinight.wordpress.com/2005/11/03/5-cornerstones-of-learning-organizations-by-peter-senge/>

Modern Challenge of Successful Management – Caring for Staff Development

Emzar Julakidze

PhD on Economics, Professor, Akaki Tsereteli State University

Emzar.julakidze@unik.edu.ge

Shalva Julakidze

PhD on Economics, Associated Professor, International Black Sea University

sjulakidze@gmail.com

Abstract

Despite technological revolution, highly developed staff was, is, and will always be unchanged factor of an organizational success. However, from the two main practices of advancing the staff, the way, which considers educating the workforce, is, undeniably, the better tactic. Here comes the question – what does developing the staff mean? In our opinion, it means, firstly, improving competence and establishing healthy corporation culture in the organization, since the personal more qualified than competitors and the aptitude to use their abilities efficiently is the most important prerequisite of developing a successful strategy. Nevertheless, burgeoning the manpower,

It is clear, that creating key components is not easy. It is not buyable, which makes the situation way more complicated. Even coping the successful companies does not give a result. It must be created in the company and developed there too. Visibly, Corporate culture combined with strategy is a powerful weapon in the process of success. Therefore, in case of not quitting caring for staff and nonstop development of the company's competence by management, we believe it is reasonable to generate the following priorities in the organizational structure which we can name as "strategic competences" and "strategic culture". In our opinion, without those the long-term development of the company is impossible. Creating those kinds of structures will accumulate important knowledge in the direction assigned to them, which has crucial meaning for development of the company nowadays.

Keywords: developing the staff, organizational education, corporate culture, strategic competence.

JEL: M1, M11

DOI: <https://doi.org/10.52244/c.2023.11.19>

For citation: Julakidze E., Julakidze S. (2023) Modern Challenge of Successful Management – Caring for Staff Development. International Scientific Conference "Human Capital, Institutions, Economic Growth". Proceedings. Kutaisi University. pp. 152-156. DOI: <https://doi.org/10.52244/c.2023.11.19>

References

Synergy Group 2017, Structure corresponding to strategy. E-resource: <http://www.synergy.ge/article/> retrieved on 25.05.22.

Julakidze E. (2019) Leadership and motivation management, Kutaisi, ISU - 252 p.

Julakidze E. (2022) Corporate viability and organizational architecture. Collection of abstracts of the International Scientific Conference "Global Challenges of Economy and Business and Sustainable Development". Batumi, BSU. https://bsu.edu.ge/text_files/ge_file_16504_1.pdf

Peter Senge's Learning Organizations. (2005) Learning Organizations and the 5 Disciplines of Development <https://neoinight.wordpress.com/2005/11/03/5-cornerstones-of-learning-organizations-by-peter-seng/>

ადგილობრივი თვითმმართველობების განვითარების პრობლემები თანამედროვე საქართველოში

ბორის ჭიჭინაძე

ეკონომიკის დოქტორი, აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
Borkach2020@gmail.com

აბსტრაქტი

„ადგილობრივი თვითმმართველობის კოდექსის“ მოთხოვნათა თანახმად ქვეყნის მთელი ტერიტორიის თანაბარი სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების მიზნით, სახელმწიფო ხელისუფლების შესაბამის ორგანოებმა უნდა დაადგინონ თვითმმართველობების საკუთარი და დელეგირებული უფლებამოსილებების სფეროში შესაბამისი სახელმწიფო სტანდარტები და ტექნიკური რეგლამენტები. ადგილობრივი თვითმმართველობებში საბიუჯეტო დამოუკიდებლობის და მუნიციპალური ეკონომიკის მდგრადი განვითარების მიმართულებით კიდევ უფრო რთულად დგას საკითხი რუსეთ-უკრაინის ომის და მსოფლიოში მიმდინარე არაპროგნოზირებადი პროცესების გათვალისწინებით. შექმნილი მდგომარეობიდან გამომდინარე ადგილობრივმა თვითმმართველობებმა უნდა შეიმუშავონ შიდა და გარე რისკებზე გათვლილი ეკონომიკური პოლიტიკა. აუცილებელია გაიზარდოს ადგილობრივი თვითმმართველობების საჯარო მოხელეთა კომპეტენცია და შესაბამისად გაიზარდოს ადგილობრივი თვითმმართველობების საკუთარი შემოსავლების წილი მთლიან მუნიციპალურ ბიუჯეტში. ადგილობრივმა თვითმმართველობებმა, საკუთარი უფლებამოსილების განხორციელების უზრუნველსაყოფად მაქსიმალურად უნდა შეუწყონ ხელი ადგილობრივ ბიზნეს-სექტორს, რათა დამატებით შეიქმნას ახალი სამუშაო ადგილები. ადგილობრივმა თვითმმართველობებმა უნდა შეიმუშავონ ისეთი ადგილობრივი განვითარების გეგმები, რომელიც მაქსიმალურად გაითვალისწინებს ადგილობრივ შესაძლებლობებს და უზრუნველყოფს ადგილობრივ თვითმმართველობებში მცხოვრები მოქალაქეების მდგრად სოციალურ-ეკონომიკურ განვითარებას. ადგილობრივი განვითარების გეგმების შედგენისას მაქსიმალურად უნდა იქნას გამოყენებული უცხოეთის განვითარებული ქვეყნების, ადგილობრივი თვითმმართველობების გამოცდილება. საჭიროების შემთხვევაში საქართველოს ადგილობრივმა თვითმმართველობებმა დააფუძნონ ერთობლივი საწარმოები უცხოეთის დამეგობრებულ ქალაქებთან ერთად. უნდა მოხდეს გამოცდილების ურთიერთგაზიარება და თანამედროვე ევროპული სიახლეების და ინოვაციების საქართველოს ადგილობრივ თვითმმართველობებში დანერგვა. მნიშვნელოვანი ღონისძიებებია გასატარებელი ადგილობრივ თვითმმართველობებში კორუფციის, ნეპოტიზმის და ჩრდილოვანი ეკონომიკის დონის შემცირების მიმართულებით.

ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი პრობლემა ადგილობრივ თვითმმართველობებში არის საჯარო მოხელეთა დაბალი კომპეტენცია, ადგილობრივი ინიციატივების ნაკლებობა, წარმატებული საჯარო მოხელეების დაუფასებლობა. შექმნილი მდგომარეობა მნიშვნელოვნად აუარესებს ადგილობრივი თვითმმართველობების მუშაობის ხარისხს და პროფესიონალი კადრების ადგილობრივი თვითმმართველობებიდან გადინებას უწყობს ხელს. მდგომარეობას ართულებს ის, რომ ადგილობრივ თვითმმართველობებში (ისევე როგორც მთელ ქვეყანაში) მნიშვნელოვნადაა გაუარესებული დემოგრაფიული მდგომარეობა. თუ შექმნილ მდგომარეობას არ დავუპირისპირეთ გამართული და ეფექტური დემოგრაფიული პოლიტიკა, მაშინ მდგომარეობა კიდევ უფრო გართულდება უახლოეს მომავალში, რამაც შეიძლება ეროვნულ კატასტროფამდე მიგვიყვანოს. მსოფლიოში და რეგიონში შექმნილი მდგომარეობა ძალიან არაორდინალურია, გამომდინარე აქედან ადგილობრივი თვითმმართველობების მიერ შეიმუშავებული სოციალურ-ეკონომიკური პოლიტიკაც არაორდინალური და გარე და შიდა რისკებზე გათვლილი უნდა იყოს.

საკვანძო სიტყვები: ადგილობრივი თვითმმართველობა, საკუთარი უფლებამოსილება, დელეგირებული უფლებამოსილება, საბიუჯეტო პრობლემები

JEL: R59

DOI: <https://doi.org/10.52244/c.2023.11.20>

ციტირებისათვის: ჭიჭინაძე ბ. (2023) ადგილობრივი თვითმმართველობების განვითარების

პრობლემები თანამედროვე საქართველოში. საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია „ადამიანური კაპიტალი, ინსტიტუტები, ეკონომიკური ზრდა“. შრომების კრებული. ქუთაისის უნივერსიტეტი. გვ. 157 - 168. DOI: <https://doi.org/10.52244/c.2023.11.20>

შესავალი

ყველა ქვეყნის ადგილობრივ თვითმმართველობებს, მათ შორის საქართველოს ადგილობრივ თვითმმართველობებს, გააჩნიათ საკუთარი და დელეგირებული უფლებამოსილებები. საქართველოს „ადგილობრივი თვითმმართველობის კოდექსის“ მე-15 მუხლის თანახმად ადგილობრივ თვითმმართველობებს გააჩნიათ:

- ა. საკუთარი უფლებამოსილებები;
- ბ. დელეგირებული უფლებამოსილებები.

კანონმდებლობის შესაბამისად საკუთარ უფლებამოსილებას ადგილობრივი თვითმმართველობები ახორციელებენ დამოუკიდებლად საკუთარი პასუხისმგებლობით. დელეგირებული უფლებამოსილება არის ზემდგომი ორგანოს (სახელმწიფო, ავტონომიური რესპუბლიკა) უფლებამოსილება, რომელიც თვითმმართველობებს გადაეცემა კანონის საფუძველზე ან კანონმდებლობის შესაბამისად დადებული ხელშეკრულების საფუძველზე, სათანადო მატერიალური და ფინანსური უზრუნველყოფით.

ძირითადი ტექსტი

თვითმმართველობების საკუთარი უფლებამოსილებები საკმაოდ ვრცელია. ქვემოთ მოვიყვანთ იმ უფლებამოსილებებს, რომელთა განხორციელებასაც ადგილობრივი თვითმმართველობები ეფექტურად ვერ ახდენენ. „ადგილობრივი თვითმმართველობის კოდექსის“ მე-16 მუხლის მე-2 ნაწილის თანახმად, ადგილობრივი თვითმმართველობების საკუთარი უფლებამოსილებებია:

1. მუნიციპალიტეტის ბიუჯეტის პროექტის მომზადება, განხილვა და დამტკიცება,

დამტკიცებულ ბიუჯეტში ცვლილებების შეტანა, ბიუჯეტის შესრულების ანგარიშის მოსმენა და შეფასება. საქართველოს კანონმდებლობის შესაბამისად საბიუჯეტო სახსრების განკარგვა, სახაზინო ფინანსური ოპერაციებისა და საბანკო ტრანზაქციების წარმოება; საქართველოს მუნიციპალიტეტების უმრავლესობაში აღნიშნული საკუთარი უფლებამოსილების განხორციელება მნიშვნელოვანი ხარვეზების ფონზე მიმდინარეობს. გამომდინარე იქედან რომ მუნიციპალიტეტებს აქვთ ძალიან მცირე ადგილობრივი, საკუთარი შემოსავლები (ადგილობრივი შემოსავლების წილი მთლიან ადგილობრივ ბიუჯეტში 15-18 %-ია), ამიტომ ბიუჯეტების პროექტის შედგენაც ცენტრალური ხელისუფლების მითითებითა და რეკომენდაციებით მიმდინარეობს. კრიტიკას ვერ უძლებს ბიუჯეტის შესრულების ანგარიშის მოსმენის და შეფასების პრაქტიკაც. ფაქტიურად არ არსებობს ის კრიტერიუმები რომლის საშუალებითაც მოხდებოდა ბიუჯეტის შეფასება. ხშირ შემთხვევაში ბიუჯეტის შესრულების დროს ადგილი აქვს სუბიექტურ მიდგომებს, რითაც მნიშვნელოვნად ილახება მუნიციპალიტეტების ინტერესები. პრობლემებია ადგილობრივი საბიუჯეტო სახსრების განკარგვის მიმართულებით, რადგანაც ადგილობრივი მუნიციპალიტეტების დამოუკიდებლობის ხარისხი, საბიუჯეტო სახსრების განკარგვისას ძალიან დაბალია. მუნიციპალიტეტები, ადგილობრივი დამოუკიდებელი ბიუჯეტების არ-არსებობის გამო მთლიანად ცენტრალურ ხელისუფლებაზე არიან დამოკიდებულნი.

2. ადგილობრივი მნიშვნელობის ბუნებრივი რესურსების, მათ შორის წყლისა და ტყის რესურსების და მუნიციპალიტეტის

საკუთრებაში არსებული მიწის რესურსების, მართვა კანონით დადგენილი წესით;

აღნიშნული საკუთარი უფლებამოსილების განხორციელებას მუნიციპალიტეტები ფაქტიურად ვერ ახორციელებენ, ადგილობრივი წყლის, ტყის და მიწის რესურსების არ-არსებობის გამო. მიუხედავად იმისა, რომ საქართველოს მთავრობა ვალდებული იყო 2016 წლის 1 იანვრამდე მოემზადებინა და საქართველოს პარლამენტისათვის წარედგინა შესაბამისი კანონპროექტი ადგილობრივი მნიშვნელობის ბუნებრივი რესურსების, მათ შორის წყლისა და მიწის რესურსების განსაზღვრის მიზნით, ამ დრომდე შესრულებული არ არის და აღნიშნული მიმართულებით მუნიციპალიტეტები ვერ ახორციელებენ კანონმდებლობით დაკისრებულ საკუთარ უფლებამოსილებებს. ასეთი მიდგომით კიდევ უფრო ილახება მუნიციპალიტეტების უფლებები და ისინი ვერ ახდენენ საერთაშორისო კონვენციებით განსაზღვრული იმ ძირითადი უფლებამოსილების გამხორციელებას, როგორცაა ადგილობრივ მოსახლეობისათვის მნიშვნელოვანი ადგილობრივი სერვისების მიწოდება, რითაც მუნიციპალიტეტები შორდება საკუთარ მოსახლეობას. იმედია საქართველოს მთავრობის მიერ დაჩქარდება ამ მეტად მნიშვნელოვანი საკითხის მოგვარება.

3. ადგილობრივი გადასახადებისა და მოსაკრებლების შემოღება და გაუქმება კანონით დადგენილი წესით. მათი განაკვეთების დადგენა კანონით გათვალისწინებული ზღვრული ოდენობის ფარგლებში; ადგილობრივი მოსაკრებლების ამოღება;

ამჟამად საქართველოს მუნიციპალიტეტების კომპეტენციები ადგილობრივი გადასახადების და მოსაკრებლების შემოღების კუთხით მეტად სავალალოა და კრიტიკას ვერ უძლებს. მუნიციპალიტეტებში არ არსებობს არანაირი ადგილობრივი გადასახადები, გარდა ერთი ქონების გადასახადი-

სა, რომლის შემოღების ვალდებულება ცენტრალური ხელისუფლების კომპეტენციაა და მუნიციპალიტეტების უფლებამოსილება ადგილობრივი გადასახადებისა და მოსაკრებლების შემოღების კუთხით ფიქციას წარმოადგენს. კარგი იქნება თუ ამ მიმართულებით საქართველოს მუნიციპალიტეტებში დაინერგება ევროპული და ამერიკული გამოცდილება და შემოღებული იქნება ადგილობრივი სამემოსავლო გადასახადი, ასევე დღეს მოქმედი საერთო-სახელმწიფოებრივი გადასახადებიდან (მოგება) ნაწილი დარჩება ადგილობრივ ბიუჯეტებში. სავსებით შესაძლებელია განხორციელდეს და დაინერგოს ეს ინოვაციური მიდგომები მუნიციპალიტეტებში, თუნდაც ცენტრიდან მისაღები ტრანსფერების (სპეციალური, კაპიტალური, მიზნობრივი) პროპორციულად შემცირების ხარჯზე, რადგანაც ასეთი მიდგომით მნიშვნელოვნად გაიზრდება ადგილობრივი მუნიციპალიტეტების დაინტერესება ადგილობრივი საბიუჯეტო შემოსავლების დივერსიფიკაციის მიმართულებით და მნიშვნელოვნად გაზრდის მათ ანგარიშვალდებულებას ადგილობრივი მოსახლეობის და ბიზნეს-სექტორის მიმართ. ასევე აუცილებელია ადგილობრივმა მუნიციპალიტეტებმა მოახდინოს ისეთი სფეროებიდან გადასახადების ადმინისტრირება, რომელი სფეროებიდანაც შემოსავლების სამსახური ფაქტიურად ვერ ახდენენ გადასახადების ამოღებას. კერძოდ ასეთი სფეროებია: ბინის გამქირავებლები, ტრანსპორტით მომსახურების (მათ შორის ტაქსი) განმახორციელებელი პირები, ავტომანქანების შემკეთებელი პირები, რეპეტიტორები და სხვა. ამჟამად ამ კუთხით არსებული მდგომარეობა ვერანაირ კრიტიკას ვერ უძლებს. შექმნილი მდგომარეობით კი მნიშვნელოვნად ილახება მუნიციპალიტეტების საბიუჯეტო-საფინანსო ინტერესები. იმედია ამ სფეროში არსებული მდგომარეობის გამოსწორებით დაინტერესდება

მთავრობა და მიღებული იქნება ისეთი კანონი, რომელიც მნიშვნელოვნად გაზრდის მუნიციპალიტეტების დამოუკიდებლობის ხარისხს აღნიშნული მიმართულებით.

4. მუნიციპალიტეტების სივრცით-ტერიტორიული დაგეგმვა და შესაბამის სფეროში ნორმებისა და წესების განსაზღვრა; ქალაქთმშენებლობითი დოკუმენტაციის, მათ შორის, მიწათსარგებლობის გენერალური გეგმის, განაშენიანების რეგულირების, დასახლებათა ტერიტორიების გამოყენებისა და განაშენიანების რეგულირების წესების დამტკიცება;

საჭიროა აღინიშნოს, რომ აღნიშნული მიმართულებით საქართველოს მუნიციპალიტეტებში დღეს არსებული მდგომარეობა კრიტიკას ვერ უძლებს. არ არსებობს სივრცით-ტერიტორიული დაგეგმვა, შესაბამის სფეროში არ არის განსაზღვრული საჭირო ნორმები და წესები. არ არსებობს ქალაქთმშენებლობითი დოკუმენტაცია, მათ შორის მიწათსარგებლობის გენერალური გეგმები, არ არის დადგენილი განაშენიანების რეგულირების წესები. მიუხედავად იმისა, რომ უკვე 10 წელზე მეტია რაც მიმდინარეობს საუბრები ამ მიმართულებით, მდგომარეობა მუნიციპალიტეტებში ძალიან რთულია და ფაქტიურად მუშაობაც კი არ არის დაწყებული ამ კუთხით. შექმნილი მდგომარეობა მნიშვნელოვნად აუარესებს მუნიციპალიტეტების მდგომარეობას, ხელს უწყობს უკანონო მშენებლობების წამოწყებას, მათ შორის მრავალსართულიან ბინებზე უკანონო მიშენებებს, რაც ადგილობრივი მოსახლეობის სამართლიან გულისწყრომას იწვევს. აუცილებელია მუნიციპალიტეტებმა ამ კუთხით მოიძიონ როგორც საბიუჯეტო ასევე არასაბიუჯეტო თანხები, რათ შეადგინონ ეს გეგმები, რაც უფრო პროგნოზირებადს და შედეგზე ორიენტირებულს გახდის მათ შემდგომ ფუნქციონირებას. ასეთი გეგმების შედგენის შემდეგ მუნიციპალიტეტების საქმიან-

ობა არ იქნება ქაოსური და მნიშვნელოვნად შეიცვლება დღეს არსებული მანკიერი პრაქტიკა აღნიშნული მიმართულებით.

5. მყარი (საყოფაცხოვრებო) ნარჩენების შეგროვება და გატანა;

ამ კუთხით მუნიციპალიტეტებში მეტად მძიმე მდგომარეობაა. მწირი საბიუჯეტო შემოსავლების და დაუხვეწავი საკანონმდებლო ბაზის გამო მუნიციპალიტეტები ეფექტურად ვერ უზრუნველყოფენ ნარჩენების გატანას და მართვას. აუცილებელია საერთაშორისო დონორ ორგანიზაციებთან თანამშრომლობის გზით მნიშვნელოვნად გაუმჯობესდეს ამ მიმართულებით მუნიციპალიტეტების მდგომარეობა, რათა მათ მოახდინონ ამ მეტად მნიშვნელოვანი და მოსახლეობისათვის საჭირობო საკითხის ოპერატიულად მოგვარება. აღნიშნული მიმართულებით კიდევ უფრო რთულად დგას საქმე მუნიციპალიტეტების სოფლის ტერიტორიებზე. მუნიციპალიტეტები მწირი საბიუჯეტო შემოსავლების და არასაკმარისი სპეციალური ტექნიკის გამო ვერ უზრუნველყოფენ მოსახლეობიდან მყარი (საყოფაცხოვრებო) ნარჩენების გამოტანას. შექმნილი მდგომარეობა უარყოფითად აისახება მოსახლეობის საერთო კეთილდღეობაზე და მათ სამართლიან გულისწყრომას იწვევს. საჭიროა მთავრობის ხელშეწყობით სწრაფად შეიცვალოს მუნიციპალიტეტებში ამ მიმართულებით, დღეს არსებული მძიმე მდგომარეობა.

6. წყალმომარაგების (მათ შორის ტექნიკური წყლით მომარაგების) და წყალანრიების უზრუნველყოფა; ადგილობრივი მნიშვნელობის სამელიორაციო სისტემის განვითარება;

ამ კუთხით მუნიციპალიტეტებში მდგომარეობა მეტად რთულია. მუნიციპალიტეტები ვერ ახდენენ საკუთარი მოსახლეობის უზრუნველყოფას სასმელი წყლით და ვერ უზრუნველყოფენ სამელიორაციო სისტემის განვითარებას. „ადგი-

ლობრივი თვითმმართველობის კოდექსის“ თანახმად მუნიციპალიტეტები სასმელი წყლის მიწოდებას და წყალანირებით მომსახურებას უზრუნველყოფს შესაბამისი ლიცენზიატი კერძო სამართლის სუბიექტების საშუალებით იმ დასახლებებში, სადაც სასმელი წყლის მიწოდებას და წყალანირების მომსახურებას შესაბამისი ლიცენზიატი მიმწოდებელი არ ახორციელებს. ამჟამად სასმელი წყლისა და წყალანირებით მომსახურებას უზრუნველყოფს სახელმწიფოს მიერ დაფუძნებული „გაერთიანებული წყალმომარაგების კომპანია“. მიუხედავად იმისა, რომ აღნიშნული სერვისების მიწოდება მუნიციპალიტეტების საკუთარ უფლებამოსილებას წარმოადგენს, მდგომარეობა სულ სხვაა და მუნიციპალიტეტები ვერ უზრუნველყოფენ ამ უფლებამოსილების განხორციელებას. შექმნილი მდგომარეობიდან გამომდინარე მეტად მძიმედ არის საქმე სასმელი წყლის მიწოდების კუთხით, საერთოდ კრიტიკას ვერ უძლებს მუნიციპალიტეტებში წყალანირების მდგომარეობა. შექმნილი მდგომარეობა სასწრაფოდ საჭიროებს ცენტრალური ხელისუფლების მხრიდან შესაბამის რეაგირებას. კიდევ უფრო რთულად არის საქმე ადგილობრივი მნიშვნელობის სამელიორაციო სისტემების განვითარების მიმართულებით. მუნიციპალიტეტები საბიუჯეტო სახსრების არ-არსებობის გამო ვერ უზრუნველყოფენ ამ საკუთარი უფლებამოსილების განხორციელებას. სამელიორაციო მეურნეობის განვითარებას თავისი კომპეტენციის ფარგლებში ახორციელებს სოფლის მეურნეობის სამინისტრო. საჭიროა აღინიშნოს, რომ ადგილობრივი თვითმმართველობების საბიუჯეტო თანხებით ადგილებზე ყოველწლიურად ხდება მოსახლეობისთვის სასმელი წყლის წყაროების და წყალთა სისტემების შეკეთება, ან ახლის შექმნა, მაგრამ რთულად არის საქმე საქართველოს ადგილობრივ თვითმმარ-

თველობებში უკვე შექმნილი წყალთა სისტემების კონტროლის და სასმელი წყალის ხარისხის მონიტორინგის მიმართულებით.

7. მუნიციპალიტეტის ადმინისტრაციულ საზღვრებში რეგულარული სამგზავრო გადაყვანის ნებართვის გაცემა; მოსახლეობის მუნიციპალური ტრანსპორტით მომსახურების ორგანიზება;

მოუწესრიგებელი საკანონმდებლო ბაზის გამო თვითმმართველ თემებში ამ კუთხით მდგომარეობა საგანგაშოა. აღნიშნულ სფეროში მუნიციპალური ტრანსპორტით მომსახურების ორგანიზება ხორციელდება მხოლოდ თვითმმართველ ქალაქებში, ხოლო თვითმმართველ თემებში ეს საკითხი კვლავ ღიად არის დარჩენილი. მიუხედავად ცენტრალური მთავრობის მრავალი მცდელობისა და დაპირებისა ამ საჭირობოტო თემის გადაწყვეტა არ ხდება, რაც მნიშვნელოვან პრობლემებს უქმნის ადგილობრივ მოსახლეობას, რაც გამოიხატება იმაში, რომ ადგილობრივი ხელისუფლებები ვეღარ ახდენენ გარკვეული კატეგორიის პირებისათვის (ომის მონაწილეები, ინვალიდები, უსინათლო პირები, მრავალშვილიანი ოჯახები, მარტოხელა დედები და სხვა) მგზავრობის მომსახურების ნაწილობრივ სუბსიდირებას, რაც მოსახლეობის სამართლიან გულისწყრომას იწვევს, შექმნილი მდგომარეობით კი მნიშვნელოვნად ილახება მუნიციპალიტეტების უფლებები, დამოუკიდებლად, თავისი პასუხისმგებლობის ქვეშ განახორციელოს ეს მეტად მნიშვნელოვანი საკუთარი უფლებამოსილება. არსებული კუთხით შექმნილი მდგომარეობა ასევე მნიშვნელოვან ფინანსურ ზიანს აყენებს ადგილობრივ ბიუჯეტებს, რაც გამოიხატება ტრანსპორტის სფეროში მომუშავე პირების მხრიდან ბიუჯეტში ძალიან მწირი თანხების მობილიზებით, სატრანსპორტო მომსახურების ტარიფის ხელოვნურად ზრდით და სხვა. საკითხი საჭიროებს სამართლებრივ მოგვარებას, რა-

თა სწრაფად შეძლონ თვითმმართველმა თემებმა კანონმდებლობით მათზე დაკისრებული საკუთარი უფლებამოსილების შესრულება.

8. გარე ვაჭრობის, გამოფენების, ბაზრებისა და ბაზრობების რეგულირება;

თვითმმართველ თემებში აღნიშნული მიმართულებით მდგომარეობა კრიტიკას ვერ უძლებს. არასწორი და დაუხვეწავი საკანონმდებლო ბაზის გამო ისინი ვერ ახდენენ გარე ვაჭრობის, გამოფენების, ბაზრებისა და ბაზრობების რეგულირებას. შექმნილი მდგომარეობიდან გამომდინარე მუნიციპალიტეტების ტერიტორიებზე ქაოტურად მიმდინარეობს გარე ვაჭრობები, ხშირ შემთხვევაში გარე ვაჭრობის მიმდევარი პირები მნიშვნელოვნად უშლიან ხელს ადგილობრივი მოქალაქეების სამართლიან უფლებას გადაადგილდნენ ქალაქის ქუჩების ტროტუარებზე. ადგილობრივი მუნიციპალიტეტები ფაქტიურად ვერ უზრუნველყოფენ ამ მეტად მნიშვნელოვანი საკითხის მოგვარებას. საჭიროა ამ მიმართულებით ცენტრალური ხელისუფლების მნიშვნელოვანი გააქტიურება, რათა გაიზარდოს ადგილობრივი მთავრობების კომპეტენციები და შესაძლებლობები გარე ვაჭრობის, გამოფენების, ბაზრებისა და ბაზრობების რეგულირების მიმართულებით. მუნიციპალიტეტებში დღეს არსებული მდგომარეობა ადგილობრივი მოქალაქეების სამართლიან გულისწყრომას იწვევს. საკითხის მოგვარება უკვე ათეულია წლებია არ ხდება.

9. გარე რეკლამის განთავსების რეგულირება;

მიუხედავად იმისა, რომ აღნიშნულ სფეროში შეიძლება ითქვას, რომ საკანონმდებლო ბაზა მოწესრიგებულია, მუნიციპალიტეტებში მდგომარეობა მაინც რთულია. დაკვირვებებმა გვიჩვენა, რომ საქართველოს მუნიციპალიტეტების აბსოლუტურ უმრავლესობაში გარე რეკლამის გან-

თავსება რეგულირებული არ არის. ქაოტურად ახდენენ სხვადასხვა ფიზიკური და იურიდიული პირები თავიანთი რეკლამების განთავსებას მუნიციპალიტეტების ტერიტორიაზე, სანაცვლოდ კი ადგილობრივ ბიუჯეტებში საერთოდ არ იხდიან თანხებს. საკითხი ადგილობრივი ხელისუფლებების მხრიდან საჭიროებს სამართლებრივ მოგვარებას და ადმინისტრირების გამკაცრებას.

10. მუნიციპალიტეტის საკუთრებაში არსებული ქონების მართვა და განკარგვა ამ კანონითა და საქართველოს სხვა საკანონმდებლო და კანონქვემდებარე ნორმატიული აქტებით დადგენილი წესით;

მიუხედავად იმისა, რომ აღნიშნული კუთხით საკანონმდებლო ბაზა შეიძლება ითქვას, რომ მოწესრიგებულია, ხშირად მუნიციპალიტეტები დამოუკიდებლად ვერ ახდენენ ამ საკუთარი უფლებამოსილების განხორციელებას. ხშირად თბილისში რეგისტრირებული იურიდიული პირები (სს„სილქნეტი“, სს „ენერგო-პრო ჯორჯია“, შპს „მაგთიკომი“, შპს „ჯეოსელი“ და სხვა) სარგებლობენ მუნიციპალიტეტების საკუთრებაში არსებული ქონებით (ელ.ენერჯის ბოძები, სიგნალის გადამცემი აპარატურა და სხვა), მაშინ როცა ადგილობრივ ბიუჯეტებში არაფერს არ იხდიან. საჭიროა ამ კუთხით დაიხვეწოს ადგილობრივი საკანონმდებლო ბაზა და ადგილობრივი საკრებულოების მიერ დადგინდეს საფასურის ის ოდენობა, რომელიც უნდა გადაიხადონ კერძო კომპანიებმა ადგილობრივი ქონების სარგებლობის უფლებისათვის. საკითხის სამართლებრივად მოგვარების შემთხვევაში მნიშვნელოვნად გაიზრდება ადგილობრივი ბიუჯეტების საშემოსავლო ნაწილი, ასევე ლეგალური სახე მიეცემა ადგილებზე ამ კომპანიების საქმიანობასაც.

11. შინაური ცხოველების ყოლის წესების დადგენა და უპატრონო ცხოველებთან დაკავშირებული საკითხების გადაწყვეტა;

აღნიშნული საკითხი თითქმის ყველა

მუნიციპალიტეტში მოუგვარებელია. მიუხედავად იმისა, რომ ამ საკითხის მოგვარება ადგილობრივი მუნიციპალიტეტების საკუთარ უფლებამოსილებას წარმოადგენს, ისინი მაინც ვერ ახდენენ ამ საკითხის გადაწყვეტას. შინაური ცხოველების ყოლის წესები დადგენილი არ არის, რაც მნიშვნელოვან პრობლემას უქმნის ადგილობრივ მოქალაქეებს. საჭიროა ამ კუთხით გაზიარებულ იქნას უცხოეთის გამოცდილება და სწრაფად მოხდეს ცენტრალური ხელისუფლების ფინანსური და სამართლებრივი დახმარებით მუნიციპალიტეტების ტერიტორიაზე შინაური ცხოველების ყოლის წესების დადგენა, ასევე უპატრონო ცხოველებთან დაკავშირებული საკითხების ოპერატიულად გადაწყვეტა.

12. სასაფლაოების მოწყობა და მოვლა-პატრონობა;

აღნიშნული კუთხით საქართველოს მუნიციპალიტეტების ტერიტორიაზე მდგომარეობა რთულია. მუნიციპალიტეტები ობიექტური თუ სუბიექტური მიზეზების გამო ვერ უზრუნველყოფენ სასაფლაოების მოწყობას და მათ მოვლა-პატრონობას. შექმნილი მდგომარეობა ხელს უწყობს სასაფლაოების ტერიტორიების ქაოტურად გამოყენებას, რაც ადგილობრივი მოქალაქეების სამართლიან გულისწყრომას იწვევს. აუცილებელია მუნიციპალიტეტებმა როგორც საკუთარი ასევე მოზიდული არასაბიუჯეტო თანხებით მოახდინონ უკვე არსებული სასაფლაოების მოწყობა და მათი მოვლა-პატრონობა. ბევრ მუნიციპალიტეტში მნიშვნელოვანი პრობლემებია შექმნილი ახალი სასაფლაოების მოწყობის კუთხით, რადგანაც მიწების უმრავლესობა უკვე პრივატიზებულია კერძო და იურიდიულ პირებზე, გამომდინარე აქედან სწრაფადაა აუცილებელი მუნიციპალიტეტებმა თავის საკუთრებაში დაირეგისტრირონ ის სასოფლო და არასასოფლო მიწები, რომლებიც შემდეგ გამოყენებული იქნება

სასაფლაოების მოწყობისათვის. საკითხი მეტად აქტუალურია და ადგილობრივი ხელისუფლებების მხრიდან სწრაფ რეაგირებას მოითხოვს.

13. უსახლკართოთა თავშესაფრით უზრუნველყოფა და რეგისტრაცია;

საქართველოს მუნიციპალიტეტებში ამ კუთხით მდგომარეობა რთულია. ბევრ მუნიციპალიტეტში არათუ თავშესაფრით უზრუნველყოფის საკითხი, არამედ უსახლკართოთა რეგისტრაციაც კი არ არის განხორციელებული. მიუხედავად იმისა, რომ ამ საკითხის მოგვარება ადგილობრივი ხელისუფლების საკუთარი უფლებამოსილებაა, მდგომარეობა მაინც რთულია. ხშირად მუნიციპალიტეტები მწირი ადგილობრივი შემოსავლების გამო ვერ უზრუნველყოფენ ამ საკითხის გადაწყვეტას. საჭიროა ამ საკითხის მოსაგვარებლად მუნიციპალიტეტებმა მოიძიონ როგორც საბიუჯეტო, ასევე არასაბიუჯეტო თანხები და სწრაფად მოახდინონ ამ მეტად მნიშვნელოვანი პრობლემის გადაწყვეტა. საკითხის გადაწყვეტისას მუნიციპალიტეტებმა უნდა გამოიყენონ უცხოეთის გამოცდილება, რაც გამოიხატება იმაში, რომ ადგილობრივმა მუნიციპალიტეტებმა უსახლკარო პირების თავშესაფრით უზრუნველყოფისათვის დააფუძნონ ადგილობრივი არაკომერციული (არასამეწარმეო) იურიდიული პირები, რომელსაც ეყოლება თავისი ხელმძღვანელები და ორგანიზებულად მოხდება უსახლკარო პირების მომსახურება. საკითხი საჭიროებს სამართლებრივ მოგვარებას, რათა კიდევ უფრო არ გართულდეს მუნიციპალიტეტებში არსებული უსახლკარო პირების სოციალური მდგომარეობა. მუნიციპალიტეტების უმრავლესობაში ხშირად უსახლკარო მოქალაქეებს ღია ცის ქვეშ უხდებათ ღამის გათევა, რაც კიდევ უფრო აუტანელს ხდის მათ მდგომარეობას.

14. დამატებული ღირებულების გადასახადის ადგილობრივი თვითმმართველო-

ბების ბიუჯეტებში განაწილება

2019 წლიდან ადგილობრივი თვითმმართველობების ბიუჯეტებში გათანაბრებითი ტრანსფერის ნაცვლად ირიცხება ფინანსთა მინისტრის შესაბამისი ბრძანებით დამტკიცებული წესის შესაბამისად, ქვეყნის მასშტაბით აკრეფილი დამატებული ღირებულების გადასახადის 19 %. მიუხედავად იმისა, რომ ამ გადასახადიდან მობილიზებული თანხების ოდენობა აჭარბებს გათანაბრებითი ტრანსფერიდან შემოსულ თანხებს, საჭიროა აღინიშნოს, რომ ადგილობრივი თვითმმართველობების საბიუჯეტო დამოუკიდებლობა მაინც არ გაზრდილა. ადგილობრივი თვითმმართველობები კვლავ ცენტრალური ხელისუფლების მიერ კონტროლირებად ფინანსებზე არიან დამოკიდებულნი და ხშირ შემთხვევაში გადასახადების განაწილების აღნიშნულმა სისტემამ კიდევ უფრო შეამცირა ადგილობრივი თვითმმართველობების მოტივაცია დამატებული ღირებულებით დასაბეგრი ბაზის გაზრდის მიმართულებით.

15. ადგილობრივი თვითმმართველობების პრიორიტეტების და განვითარების გეგმების შედგენა

„ადგილობრივი თვითმმართველობის კოდექსის“ შესაბამისად ადგილობრივი აღმასრულებელი ორგანოები (მერიები) ყოველწლიურად, ბიუჯეტის პროექტის მომზადებასთან ერთად ადგენენ თვითმმართველობის პრიორიტეტების გეგმას და წარუდგენენ ადგილობრივ წარმომადგენლობით ორგანოებს (საკრებულოებს). საჭიროა აღინიშნოს, რომ ამ მიმართულებით მნიშვნელოვნადაა დაკნინებული საკრებულოების როლი და ისინი არ მონაწილეობენ ადგილობრივი თვითმმართველობების პრიორიტეტების გეგმების შედგენაში, მაშინ როცა, მოქმედი კანონმდებლობით საკრებულოები წარმომადგენენ ადგილებზე პოლიტიკის გამტარებელ ძირითად

ორგანოებს. ეს საკითხი საჭიროებს სამართლებრივ რეგულირებას.

16. ადგილობრივ თვითმმართველობებში მცხოვრები მოქალაქეების სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობის გაუმჯობესება

მიუხედავად იმისა, რომ ადგილობრივი თვითმმართველობის აღმასრულებელი (მერია) და წარმომადგენლობითი (საკრებულო) ორგანოები პასუხისმგებელნი არიან ადგილობრივ თვითმმართველობებში მცხოვრები მოქალაქეების სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობის გაუმჯობესებაზე, მდგომარეობა ადგილებზე რთულია. სირთულე ძირითადად გამოიხატება იმაში, რომ თვითმმართველობების უმრავლესობას არ გააჩნიათ ადგილობრივი განვითარების გეგმები. ხშირ შემთხვევაში არსებული განვითარების გეგმები ვერ პასუხობს თანამედროვე მოთხოვნებს და ვერ უზრუნველყოფს ადგილობრივი მოქალაქეების მდგრად სოციალურ-ეკონომიკურ განვითარებას. მდგომარეობას კიდევ უფრო ართულებს ის, რომ ადგილობრივი თვითმმართველობები ვერ ფლობენ სრულყოფილ ინფორმაციას თვითმმართველობებში, უმუშევრობის, ინფლაციის, გასული და შემოსული ინვესტიციების, გამოშვებული პროდუქციის რაოდენობის და დანაშაულის დონის მაჩვენებლების შესახებ.

17. ადგილობრივი თვითმმართველობის კოდექსის თანახმად, ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანო უფლებამოსილია განახორციელოს ღონისძიებები დასაქმების ხელშეწყობის, სოფლის მეურნეობის, მათ შორის, სასოფლო-სამეურნეო კოოპერაციის, მხარდაჭერისა და ტურიზმის განვითარების, სოციალური დახმარებისა და ჯანდაცვის, ადგილობრივ დონეზე ახალგაზრდული პოლიტიკის განვითარების ხელშეწყობის, მასობრივი სპორტის ხელშეწყობის, გარემოს დაცვის, საზოგადოებრივი განათლების, გენდერული თა-

ნასწორობის ხელშეწყობის, ადგილობრივი მნიშვნელობის არქივის წარმოების, ცხოვრების ჯანსაღი წესის დამკვიდრების, ადამიანის ჯანმრთელობისათვის უსაფრთხო გარემოს შექმნის, მუნიციპალიტეტის ტერიტორიაზე ინვესტიციების მოზიდვის, ინოვაციური განვითარების მხარდაჭერის და სხვა მიზნით.

მიუხედავად იმისა, რომ ადგილობრივი მუნიციპალიტეტებს გარდა კანონით გასაზღვრული საკუთარი უფლებამოსილებებისა, უფლება აქვთ იზრუნონ ზემოაღნიშნული საკითხების გადაწყვეტაზე, მდგომარეობა ადგილებზე კრიტიკას ვერ უძლებს. ხშირ შემთხვევაში მუნიციპალიტეტები მწირი ადგილობრივი საბიუჯეტო შემოსავლების გამო ვერ ახდენენ აღნიშნული საკითხების გადაწყვეტას. გამომდინარე აქედან მუნიციპალიტეტების უმრავლესობაში რთულად არის საქმე ახალგაზრდული პოლიტიკის განვითარების ხელშეწყობის, ასევე მასობრივი სპორტის, გარემოს დაცვის, საზოგადოებრივი განათლების, გენდერული თანასწორობის და გარემოს დაცვის ხელშეწყობის კუთხით. არასაკმარისი საბიუჯეტო თანხების გამო მუნიციპალიტეტები ვერ უზრუნველყოფენ ადამიანების ჯანმრთელობისათვის უსაფრთხო გარემოს შექმნას, მუნიციპალიტეტების ტერიტორიაზე ინვესტიციების მოზიდვას და ინოვაციური განვითარების მხარდაჭერას.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ მუნიციპალიტეტებში ხშირ შემთხვევაში პრობლემაა საკუთარი უფლებამოსილებების შესრულების მიმართულებით. საკითხი ცენტრალური და ადგილობრივი ხელისუფლებების მხრიდან, რეგიონული ხელისუფლების მონაწილეობითა და მხარდაჭერით საჭიროებს სწრაფად მოგვარებას. წინააღმდეგ შემთხვევაში კიდევ უფრო გართულებულია მუნიციპალიტეტებში ამ კუთხით დღეს არსებული მდგომარეობა, რაც ადგი-

ლობრივი მოქალაქეების სოციალურ-ეკონომიკურ მდგომარეობას გააუარესებს, მთლიანობაში საფრთხე დაემუქრება ადგილობრივი მუნიციპალიტეტების სტაბილურ და მდგრად განვითარებას.

გარდა ზემოდ აღნიშნული საკუთარი უფლებამოსილებისა მუნიციპალიტეტებს გააჩნიათ დელეგირებული უფლებამოსილებებიც. დელეგირებული უფლებამოსილების წესი და პირობები რეგულირდება მოქმედი კანონმდებლობით. „ადგილობრივი თვითმმართველობის კოდექსის“ მე-17 მუხლის თანახმად;

18. სახელმწიფო ან ავტონომიური რესპუბლიკის ხელისუფლების ორგანოს მიერ მუნიციპალიტეტისათვის უფლებამოსილებების დელეგირება შეიძლება შესაბამისად საქართველოს საკანონმდებლო აქტით ან ავტონომიური რესპუბლიკის კანონით, აგრეთვე საქართველოს ან ავტონომიური რესპუბლიკის კანონმდებლობის საფუძველზე დადებული ხელშეკრულებით, სათანადო მატერიალური და ფინანსური რესურსების გადაცემით;

პრაქტიკაში ადგილობრივი მუნიციპალიტეტებზე ცენტრალური ხელისუფლების მხრიდან ხდება ძირითადად უფლებამოსილების დელეგირება საზოგადოებრივი ჯანდაცვის და წვევამდელი პირების სამხედრო სავალდებულო სამსახურში გაწვევის მიმართულებით, სწორედ ამ უფლებამოსილებების დელეგირებას ახდენენ ცენტრალური და ავტონომიური რესპუბლიკის ხელისუფლებები ადგილობრივი მუნიციპალიტეტებზე. მუნიციპალიტეტებზე შეიძლება ასევე მოხდეს სხვა უფლებამოსილებების დელეგირებაც. საჭიროა აღინიშნოს, რომ უფლებამოსილებების დელეგირებისას ფორმდება ხელშეკრულება, რომელსაც ხელი უნდა მოაწეროს შესაბამისი სამინისტროს წარმომადგენელმა და მუნიციპალიტეტის მერმა. ხელშეკრულებას კი ამტკიცებს საკრებულო სრული შე-

მადგენლობის უმრავლესობით. საქართველოს მუნიციპალიტეტებზე დაკვირვებამ ცხადყო, რომ მუნიციპალიტეტების უმრავლესობაში დელეგირებული უფლებამოსილებების განხორციელებამდე შესაბამის სამინისტროსა და ადგილობრივ მუნიციპალიტეტებს შორის არ ფორმდება ხელშეკრულება, ასევე არ ხდება ხელშეკრულების დამტკიცება ადგილობრივი საკრებულოების მხრიდან. საკითხი საჭიროებს სამართლებრივ მოგვარებას. საჭიროა გაიზარდოს ამ კუთხით მუნიციპალიტეტების უფლებები, ასევე გაიზარდოს ცენტრალური ხელისუფლების შესაბამისი ორგანოების პასუხისმგებლობა ადგილობრივი მუნიციპალიტეტების წინაშე.

მოქმედი კანონმდებლობით მუნიციპალიტეტი უფლებამოსილია დელეგირებული უფლებამოსილებები საქართველოს კანონმდებლობით დადგენილ ფარგლებში ადგილობრივ პირობებთან მისადაგებით განახორციელოს. ცენტრალური ხელისუფლებიდან უფლებამოსილების დელეგირებისას ასევე აუცილებელია იმავე ხელშეკრულებით განისაზღვროს ის სამინისტრო, რომელიც დელეგირებული უფლებამოსილებების განხორციელებას გაუწევს სახელმწიფო დარგობრივ ზედამხედველობას.

დასკვნა

„ადგილობრივი თვითმმართველობის კოდექსის“ მოთხოვნათა თანახმად ქვეყნის მთელი ტერიტორიის თანაბარი სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების მიზნით სახელმწიფო ხელისუფლების შესაბამის ორგანოებს უფლება აქვს, მუნიციპალიტეტის საკუთარი და დელეგირებული უფლებამოსილებების სფეროში შესაბამისი ნორმატიული აქტით დაადგინონ სახელმწიფო სტანდარტები და ტექნიკური რეგლამენტები. საქართველოში ამ კუთხით არსებული მდგომარეობა კრიტიკას ვერ

უძლებს და საჭიროა შესაბამისი საკანონმდებლო ბაზის დახვეწა;

ადგილობრივ თვითმმართველობებში საბიუჯეტო დამოუკიდებლობის და მუნიციპალური ეკონომიკის მდგრადი განვითარების მიმართულებით კიდევ უფრო რთულად დგას საკითხი რუსეთ-უკრაინის ომის და მსოფლიოში მიმდინარე არაპროგნოზირებადი პროცესების ფონზე. შექმნილი მდგომარეობიდან გამომდინარე ადგილობრივმა თვითმმართველობებმა უნდა შეიმუშავონ შიდა და გარე რისკებზე გათვლილი ეკონომიკური პოლიტიკა. ეკონომიკური პოლიტიკის შემუშავებისას ადგილობრივმა თვითმმართველობებმა უნდა გამოიყენონ რეგიონში ამ მიმართულებით არსებული მდიდარი სამეცნიერო პოტენციალი;

ადგილობრივი თვითმმართველობების საკუთარი უფლებამოსილების დროულად და სრულყოფილად განხორციელების მიზნით, აუცილებელია გაიზარდოს ადგილობრივი თვითმმართველობების საჯარო მოხელეთა კომპეტენცია და შესაბამისად გაიზარდოს ადგილობრივი თვითმმართველობების საკუთარი შემოსავლების წილი მთლიან მუნიციპალურ ბიუჯეტში;

ადგილობრივმა თვითმმართველობებმა, საკუთარი უფლებამოსილების სრულყოფილად განხორციელების უზრუნველსაყოფად მაქსიმალურად გამოიყენონ უცხოეთის განვითარებული ქვეყნების, დამეგობრებული ქალაქების გამოცდილება. საბიუჯეტო და არასაბიუჯეტო შემოსავლების გაზრდის მიზნით მოახდინონ ერთობლივი ბიზნეს-სუბიექტების დაფუძნება და გამოცდილების ურთიერთგაზიარება;

ადგილობრივმა თვითმმართველობებმა საკუთარი უფლებამოსილებების განხორციელების უზრუნველსაყოფად გააფართოონ თანამშრომლობა ადგილობრივ ბიზნეს-სექტორთან. შეადგინონ ადგილობრივი მნიშვნელობის ბიზნეს-გეგმები და გეგმე-

ბის რეალიზება განახორციელონ ერთობ-
ლივი (კერძო და მუნიციპალური) ფინანს-
სებით;

ქვეყანაში შექმნილი მძიმე დემოგრაფი-
ული მდგომარეობიდან გამომდინარე ად-
გილობრივმა თვითმმართველობებმა საკუ-
თარი და მოზიდული ფინანსური რესურ-
სების ხარჯზე შეიმუშავეს ადგილობრივი
დემოგრაფიული მდგომარეობის გაუმჯო-
ბესების გეგმები, ასევე განახორციელონ
მოქალაქეების დასაქმების ხელშემწყობი
ღონისძიებები;

მსოფლიოში და რეგიონში შექმნი-

ლი მძიმე ეკონომიკური და პოლიტიკური
მდგომარეობიდან გამომდინარე, ადგი-
ლობრივმა თვითმმართველობებმა მაქსიმა-
ლურად იზრუნონ ადგილობრივი შემო-
სავლების დივერსიფიცირებაზე და ზრდა-
ზე, გამომდინარე აქედან ეფექტურად ხარ-
ჯონ ბიუჯეტში მობილიზებული ფინანსე-
ბი;

მნიშვნელოვანი ღონისძიებებია გასატა-
რებელი ადგილობრივ თვითმმართველო-
ბებში ნეპოტიზმის, კორუფციის და ჩრდი-
ლოვანი ეკონომიკის დონის შემცირების
მიმართულებით.

გამოყენებული ლიტერატურა

საქართველოს ადგილობრივი თვითმმართველობის კოდექსი

საქართველოს საგადასახადო კოდექსი

საქართველოს საბიუჯეტო კოდექსი

ჭიჭინაძე ბ., (2017) „ადგილობრივი თვითმმართველობების განვითარების პრობლემები პერსპექ-
ტივები“, აკაკი წერეთლის ქუთაისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, ქუთაისი., 2017

www.geostat.ge - საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური

Development Problems of Local Self-Governments in Modern Georgia

Boris Chichinadze

Doctor of Economics, Akaki Tsereteli State University
Borkach2020@gmail.com

Abstract

In accordance with the requirements of the "Local Self-Government Code", for the purpose of equal socio-economic development of the entire territory of the country, the relevant state authorities should establish relevant state standards and technical regulations in the field of self-governments' own and delegated powers. In local self-governments, the issue of budgetary independence and sustainable development of the municipal economy is even more difficult considering the Russia-Ukraine war and the unpredictable processes taking place in the world. Based on the current situation, local self-governments should develop an economic policy designed for internal and external risks. It is necessary to increase the competence of civil servants of local self-governments and accordingly to increase the share of local self-governments' own revenues in the total municipal budget. Local self-governments, in order to ensure the implementation of their powers, should support the local business sector as much as possible in order to additionally create new jobs. Local self-governments should develop such local development plans that take into account local capabilities as much as possible and ensure sustainable socio-economic development of citizens living in local self-governments. When drawing up local development plans, the experience of foreign developed countries and local self-governments should be used as much as possible. If necessary, local self-governments of Georgia should establish joint ventures with friendly foreign cities. Mutual sharing of experience and introduction of modern European innovations and innovations in local self-governments of Georgia should be done as much as possible. There are important measures to be taken in local self-governments, in the direction of reducing corruption, nepotism and shadow economy.

One of the important problems in local self-governments is low competence of civil servants, lack of local initiatives, underestimation of successful civil servants. The created situation significantly worsens the quality of work of local self-governments and promotes the outflow of professional staff from local self-governments. The situation is further complicated by the fact that the demographic situation in the local governments (as well as in the whole country) has significantly deteriorated. If we do not confront the created situation with a sound and effective demographic policy, then the situation will become even more complicated in the near future, which may lead to a national catastrophe. The situation created in the world and in the region is very unusual, hence the socio-economic policy developed by the local self-governments is also unusual and should be calculated on external and internal risks.

Keywords: local self-government, own authority, delegated authority, budgetary problems

JEL: R59

DOI: <https://doi.org/10.52244/c.2023.11.20>

For citation: Chichinadze B. (2023) Development Problems of Local Self-Governments in Modern Georgia. International Scientific Conference "Human Capital, Institutions, Economic Growth". Proceedings. Kutaisi University. pp. 157-168. DOI: <https://doi.org/10.52244/c.2023.11.20>

References

Code of Local Self-Government of Georgia

Tax Code of Georgia

Budget Code of Georgia

Chichinadze B., (2017) "Problems of development of local self-governments, perspectives", Akaki Tsereteli

Kutaisi University Publishing House, Kutaisi

www.geostat.ge - National Statistical Service of Georgia

ეთნოეკონომიკის ზოგიერთი საკითხი

დავით შავიანიძე

ასოცირებული პროფესორი, აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
ქუთაისის უნივერსიტეტი
david.shavianidze@atsu.edu.ge

გიორგი ღავთაძე

ეკონომიკის დოქტორი, პროფესორი, აკაკი წერეთლის სახელმწიფო
უნივერსიტეტი
george.gavtadze@atsu.edu.ge

აბსტრაქტი

ნაშრომში, ეთნოგრაფიული მასალების კომპლექსური ანალიზის საფუძველზე, განხილულია ეთნო-ეკონომიკის საინტერესო საკითხები. კერძოდ:

მიზეზები სასოფლო დასახლებების დაცლის პროცესის დაწყებისა, რომელიც ახლაც მიმდინარეობს, თუმცა სათავეს იღებს ჯერ კიდევ მე-19 საუკუნის ბოლო მეოთხედიდან; შრომასაქმიანობაში ერთმანეთის გვერდით დგომის სურვილიანი წესის უარყოფის შედეგები; პირადი ეკონომიკურყოფითი და სოციალური მდგომარეობის გაკეთილშობილების („შემდგომად ცხოვრება“) თანამედროვე საშუალებების ინტეგრირება ყოველდღიურობაში.

სოფლის დაცლისა და ტრადიციული მეურნეობის გაუქმების მიზეზებად გვევლინება შემდეგი:

1. „ხალხისეული ცხოვრების“, მეურნეობის მართვის ტრადიციული, დროით გამოცდილი მდგომარეობის უგულვებლყოფა.

2. ტრადიციული ადგილობრივი სათემო მმართველობის გაუქმება, მაგალითად, „მახვშის“ ინსტიტუტის ჩანაცვლება „ხრიკის მცოდნე, ხელფასიანი“ მამასახლისებით.

3. ერთობის, ერთმანეთისთვის შრომის ეტაპობრივი ჩანაცვლება მიდგომით „ჩემი იყოს“. ვგულისხმობთ, რომ ეკონომიკური უსაფრთხოების მოწესრიგების გზაზე მივიწყებულ იქნა ერთმანეთისთვის „უანგარო დახმარების წესი“;

4. „კანონისმიერად აღიარებული“, თუმცა ადამიანის შესაძლებლობა გაუთვალისწინებელი ვალდებულებით-სამართლებრივ ურთიერთობები. რწმენის მამლიერებელი „ბეგარის“ ჩანაცვლება „კანონის მუხლით შენზე მოწერილი შეუსაბამო ნატურით“;

5. ღმერთისთვის „ხელმოწყობილი ბედნიერების“ თხოვნის ჩვეულების მივიწყება.

ვლინდება, რომ სახელმწიფოს მხრიდან სოციალური კეთილდღეობის ამაღლების მიზნით სხვადასხვა ეკონომიკური პროგრამების ამოქმედებამდე, პიროვნება, თემი თავად იყო ორიენტირებული მიედო უკეთესი ყოფა და „ეკონომიკურად წელგამართულებს“ გაენაწილებინათ „სარგებელი“ საკუთარი ოჯახისა და მტერ-მოყვარის საჭიროებისთვის.

კომპლექსური კვლევის საფუძველზე ირკვევა ტერმინების: „ნამახი“, „ცუდი მეორშაბათე“, „გამვება“ და „სიმშვიდე“, „ბეგარა“ ისტორიული მნიშვნელობა; ასევე, „რწმენიანი და გათვლილი შრომით“ მიღებული უკეთესი ეკონომიკური მდგომარეობის სახელი - „შედარებით უკეთესი ყოფა“.

საკვანძო სიტყვები: ეთნოეკონომიკა, სათემო მმართველობა, ვალდებულებით-სამართლებრივი ურთიერთობები, ეკონომიკური ყოფა

JEL: Z13

DOI: <https://doi.org/10.52244/c.2023.11.21>

ციტირებისათვის: შავიანიძე დ., ღავთაძე გ. (2023) ეთნოეკონომიკის ზოგიერთი საკითხი. საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია „ადამიანური კაპიტალი, ინსტიტუტები, ეკონომიკური ზრდა“. შრომების კრებული. ქუთაისის უნივერსიტეტი. გვ. 169 - 177. DOI: <https://doi.org/10.52244/c.2023.11.21>

ქართული და უცხოური ისტორიული წყაროები, ეთნოგრაფიული მასალები, ჩვე- ნამდგე მოღწეული ეროვნული ზეპირსიტყვიერება და ხალხის მეხსიერება, ეს ერთგავ-

რი „მუზეუმ-არქივი“, ადასტურებს, რომ საქართველო ყოველთვის იყო აგრარული, ძირითადად, სამიწათმოქმედო მეურნეობის ქვეყანა. დომინირებდა მოსაზრება, რომ ძლიერი სოფელი, მთლიანად სახელმწიფოს სიძლიერეს განაპირობებდა და პირიქით.

კომპლექსური კვლევით ირკვევა, რომ ქართული ცხოვრების წესის ჩამომშლელი, „სოფლის დაცლის ხელშეწყობილი პროცესი“ არც თუ ახლო წარსულში, დაახლოებით მე-19 საუკუნის ბოლო მეოთხედიდან დაიწყო და დღესაც (მიზეზები: ადამიანის საჭიროებასთან შეუსაბამო სოციალური პირობების არარსებობა; თანამედროვე ტექნოლოგიების შრომის პროცესში ინტეგრირების სხვადასხვა მიზეზით განპირობებული შესაძლებლობების ნაკლებობა; შემოსავლის, დოვლათის მომცემი საქმიანობით მიღებული სარგებლის მიღების ინტენსივობისა და მოცულობის სიმცირე და ა.შ.) გრძელდება.

გასული, აღნიშნული პერიოდის მსგავსად აწმყოშიც მიმდინარეობს სოფლის მასიური დაცლის, ტრადიციული მეურნეობის მოშლის პროცესი.

ქართული ტრადიციული სამეურნეო ცხოვრების ამსახველი და მისი ჩამომშლის მიზეზების შემსწავლელი მასალების მოძიება, არაერთი წლის განმავლობაში ხდებოდა ისტორიული საქართველოს სხვადასხვა მხარეში აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის, ძირითადად ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის სტუდენტთა ეთნოგრაფიული ექსპედიციების მიმდინარეობისას.

ერთობილი კვლევა დავაფუძნეთ კიდევ ეთნოგრაფიული მასალებს. შევუდარეთ სამეცნიერო ლიტერატურაში ჩვენამდე და ჩვენს მერე დაბეჭდილ მსგავსს.

აშკარად იკვეთება ქვეყნის ამა, თუ იმ რეგიონის წარმომადგენლების ეკონომიკური თვალთახედვების მსგავსება ფიზიო-

კრატიულ შეხედულებებთან, რომელიც ეკონომიკური აზრის ერთ-ერთი გამორჩეული მიმართულებაა. აღნიშნულის მიზეზად, საქართველოში, უპირველეს ყოვლისა, ქრისტიანული მოძღვრების დომინირება შეიძლება განვიხილოთ. იგი ზეგავლენას ახდენდა საქართველოს მოსახლეობის არამხოლოდ რწმენით, იდეოლოგიურ, ცნობიერებით და მსოფლმხედველობით საფუძვლებზე, არამედ მათი ეკონომიკური აზროვნების სტილზეც. ამასთან, საკუთარი ინდივიდუალურობის არდაკარგვის პირობებში, ეკონომიკური შედეგების მისაღწევად, ქართველი, ყოველთვის ანიჭებდა უპირატესობას ერთობლივ ქმედებებს, პასუხისმგებლობის გაზიარებას,

1. ზემოაღნიშნული არაერთი კვლევით არის დადასტურებული. ამ მხრივ, განსაკუთრებული აღნიშვნის ღირსად მიგვაჩინა აკადემიკოს ვასილ ჩანტლადის კვლევები, დაკავშირებული შოთა რუსთაველისა და სულხან-საბა ორბელიანის ეკონომიკურ შეხედულებებთან. ეს უკანასკნელი იმ მხრივაც არის საინტერესო, რომ „ამ შრომაში დასაბუთებულია იმ დროისათვის პროგრესული დებულება სულხან-საბა ორბელიანისა, რომლითაც იგი 70 წლით წინ უსწრებს ფიზიოკრატიული მიმართულების მამამთავარს – ფრანსუა კენეს. შედეგად, პოლიტიკური ეკონომიის ენციკლოპედიის რედაქციამ ენციკლოპედიაში შეიტანა სულხან-საბა ორბელიანი, როგორც ფიზიოკრატიული სკოლის წინამორბედი თავისი ეკონომიკური შეხედულებებით“ (ხელაია გ. 2007).

აღნიშნულით იმის თქმას ვცდილობთ, რომ ჩვენი კვლევა დავაფუძნეთ, ერთი მხრივ, იმ ეთნოგრაფიულ მასალებს (მასალების თავმოყრა შესაძლებელი გახდა აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სტუდენტთა ეთნოგრაფიული და ჩვენი ინდივიდუალური ექსპედიციების ფარგლებში - ხაზი ჩვენია) და, მეორე მხრივ,

ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურასა და შესაბამისი გამოკვლევების შედეგების ანალიზს.

ამრიგად, ეთნოეკონომიკის თვალსაზრისით საინტერესო ეთნოგრაფიული მასალების კომპლექსური კვლევით დასტურდება უდავო და საყოველთაო ჭეშმარიტება, რომ „სარფიანი ცხოვრების მომცემი შრომა“. ირკვევა უკვე თითქმის აღარ არსებული ცოდნის შესახებ, რომ საზრდო მიწის დამუშავებით, სამეურნეო საქმიანობის უკეთ სწავლის მიზნით, მუყაითობით, მეზობელმოკეთისთვის გვერდით დგომის სურვილით უზრუნველყოფ შენ შედარებით კეთილდღეობას.

ეთნოგრაფიული მასალები:

„ქონი რომ მოგედო, გქონოდა, უნდა გემრომა იქ, სადაც გაძლევდა შენი საცხოვრისისი გარემო, სოფლის მეურნეობაში, თუ შინამრეწველობაში“ (იგულისხმება „შინამეურნეობა“) (მთხრობელი, გ. არუთინოვი. თელავი. 2014).

„ცდილობდნენ სინდისიანი საშუალება შრომით მიეღოთ შედეგად უკეთესი ყოფა, რომ ეფექტით წელგამართულებს გაენაწილებინათ საკუთარ ოჯახსა და მტერმოყვარეზე. ამ ყველაფერს წინაპარი ყოფითობის დაგეგმილ მოწესრიგებას არქმევდა“ (მთხრობელი, გ. კომლაძე. სავანე. 2004).

ეკონომიკური და ფინანსური საფუძვლების შემქმნელი სასოფლო-სამეურნეო სამუშაოებთან დაკავშირებული ჩვენეული მასალებით ირკვევა „ხალხის ცხოვრების პოლიტიკის“ მიზანი, მაქსიმალურად მოესპოთ „არავისთვის სასურველ-მისაღები უსახსრობა“. ამ გაზაზე, ერთმანეთის გვერდით დგომით შრომით, განმტკიცებული კავშირებით უზრუნველყოფდნენ ეკონომიკურ და სოციალურ დაცვას, სხვათა უფრო „სარფიანად ცხოვრების საშუალებას“; ირკვევა, რომ ერთმანეთის გვერდით დგომა და ამით შემოსავალისა და მოგების უზრუნველყოფა „სურვილიანი წესი იყო“

(მთხრობელი, ლ. ბურჯალიანი. ლეჩხუმი. ორბელი. 2000).

ცნობილია რუსობის პერიოდის პოლიტიკის, საბჭოთა კავშირში განხორციელებული აგრარულ რეფორმის შესახებ. წვრილ გლეხურ მეურნეობათა მსხვილ სოციალისტურ მეურნეობებად (კოლმეურნეობა) გარდაქმნის გზაზე ხელისუფლებამ, უხეში და ძალადობრივი მეთოდებით, გლეხობას წაართვა ადგილ-მამულები, მიწა, პირუტყვი. შედეგად, მივიღეთ „რა იცი კიდევ რა დრო დადგება, რომ უარესი არ იქნება“-ს შიში, გააქტიურდა უკეთესის პირობებისთვის სოფლიდან ქალაქს თავშეფარების ტენდენცია. შესაბამისად, „ხალხი მოემზა და ატოვებდა, დღესაც ატოვებს“ მევენახეობას, მიწათმოქმედებას, მესაქონლეობას.

ეთნოგრაფიული მასალები:

ლენჯერის თემის სოფელ ქაშვეთის მკვიდრი ვახტანგ ფილფანის გადმოცემით, მისი სამშოს „დუაშერების“ წევრ ფიფი ფილფანს და მის მეუღლე მაგრაფინეს მოჰყავდათ იმდენი ხორბალი, რომ ახალ მოწეულ მოსავალს ახვედრებდნენ სავსედ ხის „კიდობნებს“. მთხრობელის თქმით, სავარაუდოდ ეკონომიურადაც ხარჯავდნენ, მაგრამ რაოდენობას მაინც სათესი მიწის ოდენობა განაპირობებდა. ქაშვეთის მკვიდრი, ისლამ ფილფანის მშობლებსაც მართა გულედანს და მაქსიმე ფილფანსაც იგივე „მეთოდი“ ჰქონიათ. „რა იცი რა დრო დადგება“-ს შიშით არ ანებებდნენო ბებია და ბაბუა ბევრი ახალი ფქვილის ხარჯვას თანამედროვეთ ოჯახში. მოგვიანებით, მაგრამ მაინც ახდა ბებიათა შიში. 1990-იანი წლების სიღუბლეში, სამოქალაქო ომში ჩათრეულ ქვეყანაში ყველანაირი გაჭირვების ჟამს მოჰყავდა ჩვენც მოგვყავდა პური, „დედულების“ ნათესავისგან, თამაზ გულედანისგან გადანახული ხორბლის თესლით. მერე ხორბლის მოწევაც, მოსაწვი იარაღებიც და „კალოც“ ჩაბარდა ისტორიას. კოლმეურ-

ნება რომ იყო, მაშინ დიდ კალოს ვაკეთებდით და მეტი იყრებოდა. სახლის კალოში თუკი ორ მარხილს ვყრიდით, იქ ათ მარხილსაც ვყრიდით და მეტსაც. მაშინ ხუთ-ექვს უღელს მივაყენებდით, ხარებს და ბრუნავდნენ. უკვე, ისინი ტრიალებდნენ კალოში, კიდევაც ადრე იღეწებოდა და ადრე ნიავდებოდა“ (მდრ.: წმინდა ილია მართალი წერდა: ჩვენი ძალღონე, ჩვენი ცხოვრებისა და ვინაობის, ჩვენი მკვიდრი და უტყუარი შემნახველი, ჩვენი სიკეთე და სიმდიდრე – მიწა და გუთანია.) (ლენჯერი. ვ. ფილფანი. 2015).

„კოლაფსი შეიძლება დადგეს ნებისმიერი შენგან გაუთვლელი ქმედებით. უნდა გახსოვდეს, რომ ფულის შოვნას შრომა უნდა. მთავარია გახსოვდეს, რომ ქართველი სულ მუდამ სოფლის მეურნეობით ცხოვრობდა, სხვასაც აცხოვრებდა ნებით, შემთხვევით, თუ იძულებით შემოხეტებულს თავის მიწით. უნდა გახსოვდეს, რომ სხვათა მეგობართა, თუნდაც ვითომ მეგობართა პოლიტიკის ბოლომდე მინდობაც იგივეს, ყოფის დასრულებას, ქვეყნის დაცლას მოგიტანს. აგერ ჩვენ ტყეებს, მიწას ჩინელები დაედვენ“ (მთხრობელი, ა. მჟავანაძე. ვანი, სოფ. ბზვანი. 2014).

მსგავსი პროცესი მიმდინარეობდა ყველგან: მამათელი მთხრობელი სილიბისტრო როყვას თქმით, ღარიბი ოჯახი ჰქონდათ, თუმცა არ შიმშილობდნენ. ამისთვის შრომობდნენ. საჭირო რაც იყო ჰქონდათ „ტანი მთელი, მუშა ოჯახი და წესიერი“. ეკონომიკური მდგომარეობა შეიმჩნეოდა იმაშიც, რომ უცხო სტუმრისათვის ღომის ჩალა ჰქონდათ „მისასვენებლად“, შინაურისთვის კი სიმინდის ჩალა (ნიკოლაიშვილი, 2019:99).

XX საუკუნის 50 წლებში ბაღდათის სოფელ ზეგანიდან შედარებით ვაკეში ჩამოსახლებული სანდრო გორგოდეს ჩამოსახლების მიზეზად ჰქონია ის, რომ „განათლებულ სოფელში“ უნდოდათ ეცხოვრათ,

„ცოლ-შვილს კარგად ეცხოვრა“. ამ „კარგად ცხოვრების“ მაძიებელი მთხრობელი ადარებს ზეგანის მეურნეობის და ცხოვრების პირობებს ახალი საცხოვრისისას და მოსწონს ახალი: „რგვალი კრამიტის და ყავრის“ სახურავი ჩანაცვლებულია „იფერი“ ან „მარსელის კრამიტით“. „ჩოჩიალა ურმების ნაცვლად ახლა ყველა ოჯახში მანქანა მიყენებული“. „კოდების წისქვილები“ „დოლაბის წისქვილებმა“ ჩანაცვლა (ცაგარეიშვილი, 2017:27-28).

XIX-XX საუკუნეების მიჯნის სინამდვილეს ასახავს გვიმრაღაურის მკვიდრი ოლია ჩხაიძის „საჩივარიც“: „გეიკრიფა ყოლკაცი. ახალგაზდებს აღარ უნდებიენ აქოურობა“ არა, თუ მუშაობა „ფეხი ფეხზე გადადობილა არ უნდა აქანა ყოფნა. აფერს არც აკეთებენ, არც ეინტერესებათ, არც უნდებიენ (ნიკოლაიშვილი, 2019:134).

მდრ.: ჯერ კიდევ 1964-1965 წლის იმერეთის, ბაღდათის სოფლებში ჩატარებული კვლევის საფუძველზე პროფესორი ჯულიეტა რუხაძეც წერდა, რომ მთიანი სოფლებიდან ბარის სოფლებში ჩამოსახლების ხელის შემწყობად მიაჩნია გზის გასწვრივ ჩამოსახლება, მაიკაოვსკსა და ქუთაისის შორის მიმოსასვლელზე ცხოვრება (ცაგარეიშვილი, 2019:215-261).

ფინანსური ანაზღაურების მოტივაციის საშუალებად გამოყენებით, გაუქმდა ადგილობრივი, სათემო მმართველობა და გაბატონებული მდგომარეობა მოიპოვა რეჟიმის ინტერესის გამტარებელმა ორგანოებმა. აღნიშნულს ადასტურებს ფულის მომარჯვებით, „საშუალება-ხერხის, ხრიკის მცოდნე“ მამასახლისების, მდივანბეგების, „ათასი ჯურის ჩინოვნიკების“ დანიშვნა. „ურთიერთობების გაკანტორებამ“ სულიერ ერთობას ჩანაცვლა „მხოლოდ ჩემი იყოს“ მიდგომა (მთხრობელი, კლ. ცინდელიანი. ნაკრა. 2016). ჩანაცვლდა „მახვებები“, რომლებიც სხვებთან დათათბირების საფუძველზე მიღებული გადაწყვეტილებით,

უანგარო ერთგულებით ემსახურებოდნენ თემს. „რუსების, რუსკომუნისტების და კომუნისტი ქართველების, გაყიდულები მუდამ იყვნენ, შემოსეულმა და პირადულ სანაცვლოზე გაცვლილმა აქტიურმა მხარდაჭერამ მოსპო მახვშის მმართველობა (მთხრობელი, გ. გიგანი. ზესხო. 2011).

ჩვენი მოსაზრება: ცნობილია, რომ შეფასებითი კატეგორია ფული, თავის სახმარი ღირებულებითა და იშვიათი ხასიათით, უზრუნველყოფს ეკონომიკურ ურთიერთობათა სტაბილურობას. უნდა ვიფიქროთ, რომ კომუნისტური ხელისუფლების მიერ, ფინანსური ანაზღაურება გამოყენებული იქნა მოტივაციის საშუალებად. (მოტივაცია ფიზიკურ-ფსიქიკური აქტივობაა, მიზნისკენ სწრაფვა, მართვის პროცესის მიმართულების მიცემა) თქმა იმისა, რომ მიღებული, ფული იმდენი იყო, ადამიანს საკუთარ ტარდიციულზე უარი ეთქვა, შეცდომა იქნება. თუმცა ფაქტია, რომ ადგილობრივი, სათემო მმართველობის ნაცვლად გაბატონებული მდგომარეობა მოიპოვა რეჟიმის ინტერესის გამტარებელმა ორგანოებმა. ანუ, „იშვიათი მნიშვნელობა-ფუნქციის“, სახმარი ღირებულების შეფასებითი კატეგორია ფული, მაინც გახდა მოტივატორი. სახეზეა დემოტივაციაც. ადამიანთა დიდ ნაწილს არ სურდა „გამართული, სისხლხორციელი“ მმართველობის გაუქმება. მნიშვნელოვანია, რომ ეს ნაწილიც არ იყო „ამ ხელოვნურად გაჩენილი შემოსავლის გარეშე“. **შდრ.:** მკვლევრების ინტერესი დღემდე მაღალია ფულის, დემოტივაციურ ხასიათზე. მეცნიერთა ნაწილი ემხრობა იმას, რომ ფული უფრო დემოტივატორია და ნეგატიური გავლენა აქვს ადამიანის ჩართულობაზე (კოპალიანი და სხვა, 2023).

საყოფაცხოვრებო, ტრადიციული ნივთების (მაგ, „მახვშის სკამი“) დამზადების საქმე ერთ-ერთი შემოსავლის წყარო იყო. თუმცა ბევრ შემთხვევაში, ზოგ ნივთზე გა-

დამწყვეტი იყო უსასყიდლობა.

ეთნოგრაფიული მასალები:

„დღეს სკამის დამზადება შეიძლება ძვირი კი არაა, მაგალითად ასი დოლარი, მაგრამ ამ მცირეს არქონებაცაა და ვერ გაზადებინებენ. სასაჩუქრედ დიდებულია, თუმცა მასალა ჭირს. ნაძვის მასალა ნაკლები ღირს. თელა ძალიან ძვირი ღირს“ (მთხრობელი, ზ. ჭკადუა, ლახამულა. 2017).

„მე ჩემ სოფელში ყველა გარდაცვლისთვის ვამზადებდი „სასახლეს“ უფასოდ. ვიღაც ფულს ღებულობს. გაწეული მუშაობის საზღაური უნდა აიღო, მაგრამ სხვა რაღაცებიც მესმის ხის ხელობა და იქ ვღებულობ. იქაც არავის ვწვავ. რაც არ აქვს ადამიანს, იმას, რომ მოთხოვ, ღმერთი რას გიზამს? თუ შენსაზე დადექი და არ მიხვდი კაცის საჭიროებას და „ხელშეწყულობას“ უსახელოც და საერთოდ უშემოსავლოც დარჩები. სახელიანს ვიღაცა მოგიხედავს, უსახელოს და უშემოსავლოს გაუჭირდება (მთხრობელი, კ. გოგოლაშვილი. ოკრიბა, კურსები. 1998წ).

აღნიშნული მასალები მიგვანიშნებენ აქტივობაზე, როცა ფასდება ნედლეული, გასაყიდად ითვალისწინება შენი შრომის პროდუქტი. ანუ საზღაური მიწოდებული საქონლის (სამუშაოს) გაწეული მომსახურების სანაცვლოდ გადაცემული ფულადი ან ნივთობრივი ანაზღაურებაა (მოხელის სამაგიდო ლექსიკონი, 2004).

მნიშვნელოვანია აღვნიშნოთ, რომ ქართველის ცხოვრების წესი ქრისტიანულის სადარი იყო. ბუნება, რომელსაც „**სხვათა უანგარიშოდ გვერდით დგომის ჰქვიოდა**“ სხვა არაფერია, თუ არა ქრისტეს აღმსარებლობის მიმდევრობა. თუმცა მოხდა ის, რომ „სულის და პატიოსნების გაყიდვაზე გათვლილი ნაწილი ფულმა **გააყოფოჩა**, „**მაღალი**“ **გახდა**, **გაამპარტავანა**. მივიღეთ მდგომარეობა, როცა გაგვიატეხურდა მხოლოდ საკუთარის უპირატესობა, მივიწყა სიკეთე და ქველმოქმედების ბედნიერება.

„მიჩრებულმა“ და ადამიანისგან მიღებული, საკუთარის ზედმეტად დამფასებლობის გზამ მარტო დატოვა ადამიანი პრობლემებთან“ (მთხრობელი, ნ. დოგრაშვილი. ბაღდათი. ზეგანი. 1995).

ირკვევა, რომ ხელფასის, ეკონომიკური და სხვადასხვა, ფინანსური სარგებლის მომტანი, ანაზღაურებადი სამუშაოს გარეშე დღეს უკვე ცხოვრება წარმოუდგენელია; ადამიანთა დიდ ნაწილში დაიკარგა თანაგრძნობის და გვერდით დგომის უნარები, გახდა „მოწყალეების“ შემყურე და ამ „დახმარების მიღების საფუძველზე მორჩილი“.

ეთნოგრაფიული მასალა:

„დღეს ყველას ყველაფერი მზა უნდათ. იშოვნება. საყიდელი ფული არ იშოვება, მაგრამ ფულისთვის მუშაობა ურჩევნიათ, ვიდრე მაგალითად სოფელში. არ უნდათ სოფელში მოწვენილის რეალიზებით მიღებული შემოსავალი, ურჩევნიათ საზღაურად მიღებული ფული. შეიძლება მართალიცაა, მაგრამ სოფელი, ქვეყანას რა ეშველება შენგან უპატრონოს, სხვის ხელში? გაღებულია კარები რომ გახვიდე. იცლება ქვეყანა და ტრადიცია ივიწყება. გამოგზავნილი ფული ქვეყნის ფიზიკურ-სულიერი სიმაგრე, ვერც მატერიალური ვერაა. ვერაა, რადგან როცა არ ქმნი, გამოგზავნილი ილევა. რა ვიცი, ორი მხარე აქვს ყველაფერს“ (მთხრობელი, ხ. ღურჭუმაძე. ლეჩხუმი, ნასპერი. 2015).

სადავო არაა, რომ აწმყოს საქართველოში მთავარი პრობლემა ეკონომიკური უსაფრთხოების უზრუნველყოფაა. თუმცა ვეჭვობთ, რომ მეურნეობის გარეშე, უცხოეთიდან გამოგზავნილის, სხვათაგან დახმარების საფუძველზე შექმნილი უკეთესი ყოფა არ ნიშნავს ეკონომიკური დემოკრატიის გზაზე დგომას.

ცნობილია, რომ საქართველოს მთაში დღემდეა შემორჩენილი საეკლესიო და სახატო მიწები, რომ სვანური თემი მჭიდროდაა დაკავშირებული თავის ტერიტორიაზე

მდებარე, ტრადიციული სამეურნეო ყოფის, სულიერი სფეროს მაკოორდინირებელ და მაკონსოლიდირებელ ცენტრ ეკლესიასთან“ (გუჯაეჯიანი, 2008: 369).

მცირემიწიან მთაში სარიტუალო მარცვლეულის მოსაყვან მიწებთან ერთად თითქმის აღარ რჩებოდა ვარგისი მიწა. ამის მიუხედავად, სალოცავის მიწაზე რომ რამეს არ გაემართლებინა, „ბეგარას საკუთარი სახლობისთვის მონაწევს“ მართმევენ. აღნიშნულით „რწმენა ნარჩუნდებოდა. ურწმენობა კი უწესობა და უკეთურებაა. დღესაც თითქოს ვინახავთ, მაგრამ დაცლილ სოფელში რას შეინახავ? (მთხრობელი, ვ. ცინდელიანი, ნაკრა. 2017).

თემის ამ „წესრიგის“ ჩანაცვლება, „გული არ გაიტეხოთ და მსგავსი, თუმცა შენი შესაძლებლობის გაუთვლელი“, „ნატურით“ ზღვევის სახელმწიფო კანონმდებელთაგან შემოღებული წესი გვაგონებს კანონისმიერ ვალდებულებითი-სამართლებრივი ურთიერთობის წყაროს. ანუ, ერთი პირი უფლებამოსილებით ითხოვს მეორე პირისგან ზიანის ანაზღაურებას.

ეთნოგრაფიული მასალა:

„მთავრობის სამართლით განსაზღვრული შეუსაბამო თანხით („ნატური“) ზღვევის შესახებ გეტყვიან არა მხოლოდ აქ ხევში, ფშავსა და სვანეთში, ხევსურეთში, ყველგან საქართველოში. ფასს, ნატურ გადასახდს, საზღაურის შესახებ გადაწყვეტდა სამართალი და გადაიხდიდი საქონლით და ა.შ. ფულითაც. ეს გადასახადი იოლი არ იყო, მაგრამ არც ისეთი, რომ მოესპე. თემი ისე იზამდა, რომ შენ შეცდომაც გარძნობინებდა და არ გადაგაყოლებდა. მერე შეცვალეს ახლებმა. გრძელდება ასე“ (მთხრობელი, ჟ. ხაიკაშვილი. ყაზბეგი. აგვისტო, 1993).

კვლევამ დაადასტურა, რომ ყველგან საქართველოში, შემორჩენილი სხვადასხვა დროს შესასრულებელი საკულტო-მითოლოგიური წეს-რიტუალები, შესრულების

ტრადიციები, სასოფლო, სალოცავები, დღემდე ასრულებენ ღვთაებისათვის ნაყოფიერების სათხოვნელ, ოჯახის შვილიანობისა და ახალი სულის შემოსვლის/„ბედნიერობის“ რიტუალებს. დაწესებული იყო და გარკვეულ დღეებში იცავდნენ კიდეც აკრძალვებს. მაგალითად, სამეგრელოში „თუთაშხა ორშაბათი“ შენი ოჯახისთვის და პირადისთვის კარგი დღეა, მაგრამ არ დაიწყებდნენ იმ საქმის კეთებას, „რაც რაღაცის ოჯახიდან გარეთ გატანას მოითხოვდა, თუ პირიქით, უნდა ყოფილიყო კი“. ყვებიან და ამბობენ, რომ გაჭირვების საჭიროებამ მოგვავიწოვებია ორშაბათის, ოთხშაბათის და პარასკევის ნაკიან, ეშმაკის დღეებად მოხსენიება. საქართველოში ყველგან სწამდათ ავი თვალისა და ავი ფეხისა. საქმეზე მიმავალ ადამიანს აუცილებლად „**კარგ ფეხს**“ დაახვედრებდნენ, „რომ გაემარჯვა“.

მსგავსი რიტუალები და დღესასწაულები, საქართველოს ყველა ისტორიულ-ეთნოგრაფიულ ერთეულში, მომავალი თაობების მრავლობასა და ოჯახის ფუძე-კერას სავსეობას ემსახურებოდა.

ეთნოგრაფიული მასალა ოკრიბიდან:

„რწმენა იყო მატერიალური კეთილდღეობის წყაროც. ჭირნახულის უხვად მოყვანის უზრუნველსაყოფად, დასაცავად ხალხი სხვადასხვა საშუალებებს მიმართავდა, რწმენით თავს გადაირჩენდა“ (მთხრობელი არიადნა ფორჩხიძე-გაბადაძე, ორპირი, 1993წ).

ეთნოგრაფიული მასალა რაჭიდან:

„სჯულში რწმენა იგულისხმება, ჩვეულებაში კი თემში მიღებული წესის, ნორმის დაცვა. ორივეთი ერთად თავს გაიტანდი, გადაირჩენდი“ (მთხრობელები: დ. ჭოხონელიძე, რაჭა, სოფ. თხმორი, 1994.) იგივეს გეტყვიან ყველგან საქართველოში.

აღნიშნულს ეხმაურება ბალს ზემო სვანეთში დადასტურებული ტერმინები: „**ნაძახი**“, „**ცუდი მეორშაბათე**“, „**გაშვება**“ და

„**სიმშვიდე**“.

ნაძახი დამახული ძაფია მთიულურში (ქვთსკ, 1974:416). დამახებას, „ცუდის მომტან დანაძახებს“ აღნიშნავს სვანურ მეტყველებაში. „გიორგობა დღეს ცუდად მიგვაჩინა ვინმეს დამახება. საქონელს რომ ნაკლებობა არ ექნეს მურიანი წყლით გაწუწავენ“ (ეკ. ფილფანი, ლენჯერი. 1995; ლ. ზურაბიანი. 2013 წელი. ლენტეხი. ჟახუნდერი).

„**ცუდი მეორშაბათე**“ - „**ცუდი თვალის და ფეხის**“ ადამიანს, „**გაშვება**“ „**გაცემას**“ აღნიშნავს, „**სიმშვიდე**“, კი **კარგად და მრავლად ყოფნის** მნიშვნელობით გამოიყენება სვანურში. ორშაბათი, ხუთშაბათი და შაბათიც სვანებს „**საციქველის**“ გაცემისათვის ცუდ დღედ მიაჩნიათ, მით უფრო ახალ მთვარეზე. ორშაბათს, ხუთშაბათს და შაბათს რძის ნაწარმის კარში „**გაშვებას**“/„**გაცემასაც**“ არავინ „**ჩაიდენდა**“. შაბათს და ხუთშაბათს და ორშაბათს კარში არავის არ გაუზღავნიდნენ მარცვალს და ფქვილს“.

ვფიქრობთ, ათეიზმის ხანაში და დღევანდელი გლობალიზაციის ეპოქის ერთი და იგივე მეთოდების გამოყენებამ მიგვიყვანა იქამდე, რომ ბევრი ადამიანი დარწმუნდა საკუთარ ყოვლისშემძლეობაში. დავით ჩახვაშვილი, ქვეცნობიერში არსებულ რწმენას, თავისებურ დაზღვევას ეძახის და დასძენს, რომ, სადღაც ადამიანი ფიქრობდა: „**იქნებ მართლაც რაღაც არსებობს?**“ (ჩახვაშვილი, 2001).

ჩვენის მხრივ დავსძენთ, რომ ეს ე.წ. „**დაზღვევა**“ ადამიანისგან საკუთარი ტრადიციის მივიწყება, გაუკეთესებული ეკონომიკური მდგომარეობისთვის ყოვლისშემძლეობის დარქმევია.

დასკვნა.

სახელმწიფოს მიერ სოციალური და ეკონომიკური ფუნქციების აღებამდე, თემი თავად იყო პასუხისმგებელი მისი წევრების უკეთეს ყოფაზე, რათა „წელგამართულებს“ „სარგებელი“ გაენაწილებინათ საკუთარი

ოჯახისა და მტერ-მოყვარის საჭიროების-თვის. შეიძლება, ერთი შეხედვით ვიფიქროთ, რომ ე.წ. „კოლექტიური პასუხისმგებლობის“ პირობებში ინდივიდუალური პასუხისმგებლობის არეალი იკარგება და შედეგად ვიღებთ „მასობრივ უპასუხიმგებლობას“. თუმცა, თემის შემთხვევაში, ეს უნდა აღვიქვათ, როგორც „ხამს მოყვარე მოყვარისათვის“ პრინციპის რეალიზება და ერთმანეთის მიმართ ზრუნვის გამოხატულება.

ზემოთქმულს შეიძლება დავამატოთ თანამედროვე ფინანსური ურთიერთობის - „დაზღვევის“ მაშინდელი გაგების საკითხიც, როდესაც თემის წევრი მზად იყო გაეზიარებინა „მოყვასის“ ცხოვრებასთან დაკავშირებული რისკები, თანაც, ყოველგვარი სარგებლის გარეშე. ეს იმიტომ, რომ პირადად მისი და მისი ოჯახის კეთილდღეობას, ასევე, „დაზღვეული“ იყო თემის სხვა

წევრების მხრიდან. აღნიშნულის მაგალითებად შეიძლება გავიხსენოთ, ე.წ. „ნადი“; მესაფლავეობა მორიგეობით; სოფლის ნახირის მწყემსვა მორიგეობით; ე.წ. „სადილის“ მიტანა ოჯახში, რომლის წევრიც გადაიცვალა, ასევე მორიგეობით და ა.შ.

შედეგად, ამ ყველაფერს, „რწმენით და გათვლილ-გახედული შრომით“ მიღებულ „შედარებით უკეთეს ყოფას“ შეიძლება ვუწოდოთ „თემის ეკონომიკა“. მართალია, იგი ზოგად-ეკონომიკური კანონების მოქმედებას ექვემდებარებოდა, მაგრამ მასში გამოკვეთილი იყო ადგილობრივი საზოგადოების მორალური და სოციალური ყოფითი თავისებურებები, რომელთა ფორმირებაში გადამწყვეტ როლს რელიგია და ისტორიულად ფორმირებული ტრადიციები ასრულებდა. სწორედ ამ ვითარების აღსაწერად გამოვიყენეთ ტერმინი „ეთნო-ეკონომიკა“.

გამოყენებული ლიტერატურა

- გურგენიძე ვ. (2023), მოხელის სამაგიდო ლექსიკონი / გაეროს განვითარების პროგრამა; [შემდგ.: სამსონ ურიდია და სხვ.; რედ.: ვაჟა გურგენიძე] - თბ., 2004 - 483გვ.: ცხრ.; 24სმ. - (საჯარო მოსამსახურის ბ-კა). - ISBN 99940-0-063-2: [ფ.ა.] <http://www.nplg.gov.ge/gwdict/index.php?a=term&d=6&t=23474> დადასტურება 6.10.2023).
- გუჯეჯიანი რ. (2008), ქართველ მთიელთა მენტალობის ისტორიიდან (სვანეთი), თბ., „უნივერსალი“, 2008
- კოპალიანი ვ, ჩომახიძე ელ, ზუბაშვილი ა. (2023), „მოტივაცია და დემოტივაცია ფულით“ - ციკლიდან #Finოსოფიური დღიურები ვ. კოპალიანი, ელ. ჩომახიძე, ა. ზუბაშვილი. ფულის ფსიქოლოგიური არსი. <https://ojs.b-k.ge/index.php/bk/article/view/726> (დადასტურება 6. 10. 2023).
- ნიკოლაიშვილი ელ. (2019), მოთხრობები გურიის ახლო წარსულიდან. დიალექტური ტექსტების კრებული, შემდგენელი ელ. ნიკოლაიშვილი, თბ. 2019
- ქოსტკ, შემდგენელი ალ. ლლონტი, 1974
- ცაგარეიშვილი თ. (2019), ცოცხალი ისტორიები. ჯულიეტა რუხაძის ეთნოგრაფიული ჩანაწერები. რედაქტორი თ. ცაგარეიშვილი. 2019. გვ.27-28).
- ხელაია გ. (2007) <https://geoeconomics.ge/?p=2627>
- ჩახვაშვილი დ. (2001), XX საუკუნე და „ოპიუმი ხალხისათვის“ <http://geoeconomics.ge/?p=421> <http://dictionary.css.ge/content/motivation>
- მოხელის სამაგიდო ლექსიკონი (2004) გაეროს განვითარების პროგრამა; [შემდგ.: სამსონ ურიდია და სხვ.; რედ.: ვაჟა გურგენიძე] - თბ., 2004 - 483გვ.: ცხრ.; 24სმ. - (საჯარო მოსამსახურის ბ-კა). - ISBN 99940-0-063-2: [ფ.ა.] <http://www.nplg.gov.ge/gwdict/index.php?a=term&d=6&t=23474> დადასტურება 6.10.2023

Some Issues of Ethno-Economics

David Shavianidze

Associate Professor, Akaki Tsereteli State University, Kutaisi University
david.shavianidze@atsu.edu.ge

George Gvartadze

Doctor of Economics, Professor, Akaki Tsereteli State University
george.gvartadze@atsu.edu.ge

Abstract

In the paper, based on a complex analysis of ethnographic materials, interesting issues of ethno-economics are discussed. In particular:

The reasons for the beginning of the process of emptying rural settlements, which is still ongoing, but originates from the last quarter of the 19th century; the consequences of rejecting the willing rule of standing next to each other in labor-activity; Integrating modern means of ennobling personal economic and social status ("living affordably") into everyday life.

The following are the reasons for the emptying of the countryside and the abolition of traditional farming:

1. neglecting traditional, time-tested approaches to "people's life", farm management;
2. Abolition of traditional local community governance, for example, replacement of the "Makhvshi" institution with "trickster-savvy, salaried" administrators;
3. The gradual replacement of unity, work for each other with the approach "to be mine". We mean that on the way to economic security, the "rule of unselfishness help" was forgotten.
4. "legally recognized" binding relationships that did not take into account human capacity. Replacing the faith-boosting "begar" with "an inappropriate natural tax imposed on you by law";
5. Forgetting the habit of asking God for "provided happiness".

It is revealed that before the government launched various economic programs to raise social welfare, the individual and the community themselves were oriented to get a better life and distribute the "benefit" to their family and external needs.

On the basis of complex research, the historical meaning of the terms: "Scream", "Bad Monday", "Letting go" and "Peace", "Begara" is revealed; Also, the name of a better economic condition obtained by "faithful and calculated work" - "comparatively better being".

Keywords: Ethno-Economics, Community Governance, Obligation-Legal Relations, Economic Existence

JEL: Z13

DOI: <https://doi.org/10.52244/c.2023.11.21>

For citation: Shavianidze D., Gvartadze G. (2023) Some Issues of Ethno-Economics. International Scientific Conference "Human Capital, Institutions, Economic Growth". Proceedings. Kutaisi University. pp. 169-177.

DOI: <https://doi.org/10.52244/c.2023.11.21>

References

Gurgenidze V. (2023), Officer's Desk Dictionary / United Nations Development Programme; [Next: Samson Uridia and others; Ed.: Vazha Gurgenidze] - Tb., 2004 - 483 p.- ISBN 99940-0-063-2: [F.A.]

<http://www.nplg.gov.ge/gwdict/index.php?a=term&d=6&t=23474> (Confirmation 6.10.2023).

Gujejian R. (2008), From The History Of The Mentality Of Georgian Mountaineers (Svaneti), "University", 2008

Kopaliani K, Chomakhidze EL, Zubashvili A. (2023), "Motivation and demotivation with money" - cycle of #Finosophical diaries K. Kopaliani, E. Chomakhidze, A. Zubashvili. Psychological essence of money.

<https://ojs.b-k.ge/index.php/bk/article/view/726> (Confirmation 6. 10. 2023).

Nikolaishvili E. (2019), Stories from the recent past of Guria. A collection of dialect texts, compiled by E. Nikolaishvili, Tb.

KKTSK, compiled by Al. Ghlonti, 1974

Tsagareishvili T. (2019), Living Stories. Ethnographic records of Julieta Rukhadze. Editor T. Tsagareishvili. 2019. p. 27-28).

Khelaia G. (2007) <https://geoeconomics.ge/?p=2627>

Chakhvashvili D., (2001), XX century and "opium for the people" <http://geoeconomics.ge/?p=421>

<http://dictionary.css.ge/content/motivation>

Officer's Desk Dictionary (2004) United Nations Development Programme; [Next: Samson Uridia and others; Ed.: Vazha Gurgenidze] - Tb., 2004 - 483 p ISBN 99940-0-063-2: [F.A.]

<http://www.nplg.gov.ge/gwdict/index.php?a=term&d=6&t=23474> (Confirmation 6.10.2023)

მეფუტკრეობის პროდუქტების ექსპორტი: ბაზრის დეტალური ანალიზის და ბრენდის პოზიციონირების მნიშვნელობა

ვახტანგი თაქთაქიძე

ეკონომიკის მიმართულების დოქტორანტი, სამცხე-ჯავახეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
vakhtangtaktakidze@gmail.com

ცისკარა ზარანდია

ეკონომიკის დოქტორი, პროფესორი, სამცხე-ჯავახეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
tsiskarazarandia@gmail.com

აბსტრაქტი

ქართული მეფუტკრეობის პროდუქტების საექსპორტო პოტენციალის გასაძლიერებლად და საერთაშორისო ბაზრებზე დამკვიდრებისათვის აუცილებელია ამ ბაზრების მრავალმხრივი საფუძვლიანი ანალიზი. სტატიაში განხილულია ბაზრის სეგმენტაციის, მომხმარებელთა პრეფერენციების, საერთაშორისო სავაჭრო ხელშეკრულებების, სამართლებრივი რეგულაციების, პროდუქციის სერტიფიცირების, ტექნოლოგიური ინოვაციებისა და კონკურენციის გავლენა შესაბამისი მარკეტინგული და ბრენდინგის სტრატეგიების შემუშავებაზე, რაც ხელს შეუწყობს ქართული მეფუტკრეობის მაღალი ხარისხის პროდუქტების საერთაშორისო ბაზრებზე ეფექტიან პოზიციონირებას და ექსპორტის ზრდას.

საკვანძო სიტყვები: მეფუტკრეობა, ბაზრის ანალიზი, ექსპორტი, ბრენდინგი, საკანონმდებლო ჩარჩო

JEL: O13, O38, Q13, Q17

DOI: <https://doi.org/10.52244/c.2023.11.22>

ციტირებისათვის: თაქთაქიძე ვ., ზარანდია ც. (2023) მეფუტკრეობის პროდუქტების ექსპორტი: ბაზრის დეტალური ანალიზის და ბრენდის პოზიციონირების მნიშვნელობა. საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია „ადამიანური კაპიტალი, ინსტიტუტები, ეკონომიკური ზრდა“. შრომების კრებული. ქუთაისის უნივერსიტეტი. გვ. 178 - 184. DOI: <https://doi.org/10.52244/c.2023.11.22>

შესავალი

საერთაშორისო ბაზრები თავისი მრავალი შესაძლებლობებითა და გამოწვევებით მოითხოვს მისი რთული მექანიზმების დეტალურ ანალიზს, განსაკუთრებით ისეთი გამოუყენებელი პოტენციალის მქონე დარგისათვის, როგორცაა ქართული მეფუტკრეობა. უმნიშვნელოვანესია საერთაშორისო ბაზრების დეტალური ანალიზი ქართული მეფუტკრეობის ექსპორტის პოტენციური ზრდისათვის. მრავალმხრივი ანალიზი აუცილებელია ამ ბაზრებზე დასამკვიდრებლად და ქართული მეფუტკრეობის ხარისხიანი და უნიკალური პროდუქტებისათვის საკუთარი ნიშის შესაქ-

მნელად.

მეფუტკრეობის პროდუქტების საერთაშორისო ბაზარზე გასვლისათვის საჭიროა ბაზრის სეგმენტაციის, მომხმარებელთა პრეფერენციების და კონკურენტული გარემოს შესწავლა. ასევე საერთაშორისო სავაჭრო ხელშეკრულებების, სამართლებრივი რეგულაციებისა და პროდუქციის სერტიფიცირების კუთხით არსებული კრიტერიუმებისა და მოთხოვნების დადგენა.

ბაზრის დეტალური ანალიზი ქმნის ბრენდინგისა და მარკეტინგული სტრატეგიების შემუშავების საფუძველს, რომელიც პირდაპირ კავშირშია ქართული მეფუტკრეობის საექსპორტო პოტენციალის

ზრდასთან.

ძირითადი ტექსტი

საქართველოს საექსპორტო შესაძლებლობების შესახებ ბეგდარაშვილის სამაგისტრო ნაშრომში ხაზგასმულია ბაზრის სექტორების და მათი სპეციფიკური მახასიათებლების დეტალური გააზრების მნიშვნელობა. ბაზრის დეტალური ანალიზისას ფუნდამენტურია მისი ზომისა და სექტორტაციის შესწავლა. თითოეულ საექსპორტო მიმართულებას ახასიათებს ბაზრის დინამიკის უნიკალური კომბინაცია, რომელიც განაპირობებს პროდუქტის სპეციფიკაციის, მარკეტინგისა და განაწილების მიმართ ინდივიდუალურ მიდგომებს (ბეგდარაშვილი, 2019: 60).

ბაზრის სხვადასხვა მოთხოვნების დასაკმაყოფილებლად, მომხმარებელთა ქცევის, საჭიროებებისა და პრეფერენციების გაგება ძირითად როლს თამაშობს ფუტკრის პროდუქტების შერჩევაში. ამიტომ ბაზრის ანალიზის აუცილებელი კომპონენტია სამომხმარებლო პრეფერენციების კვლევა. მომხმარებელთა პრეფერენციები დინამიური ბუნებისაა, რაც განაპირობებს პროდუქციის ხარისხის, შეფუთვისა და ბრენდის ბაზრის მოლოდინებთან შესაბამისობის აუცილებლობას (გიორგაშვილი, 2020: 35). პროდუქტების მომხმარებელთა მოლოდინებთან შესაბამისობა ზრდის ბაზრის მიმზიდველობას და უზრუნველყოფს ქართული მეფუტკრეობის პროდუქტების კონკურენტულ უპირატესობას.

სამართლებრივი და მარეგულირებელი ჩარჩო ასევე მნიშვნელოვანი ფაქტორია საერთაშორისო ბაზარზე გასვლისათვის და შესაბამისობის მოთხოვნების დაკმაყოფილებისათვის. თითოეულ ბაზარს აქვს უნიკალური მარეგულირებელი გარემო, სპეციფიკური სტანდარტებით, სერთიფიკატებით და საკანონმდებლო მოთხოვნებით, რომლებიც არეგულირებენ ბაზარზე

წვდომას და ოპერირებას. მარეგულირებელი ჩარჩოს ანალიზი უზრუნველყოფს, რომ მეფუტკრეობის პროდუქტები შეესაბამებოდეს არსებულ მოთხოვნებს (Набиева, 2022).

მეფუტკრეობის გლობალურ სამყაროში, კონკურენტები იყენებენ სხვადასხვა სტრატეგიას ბაზრის ნიშების დასაკავებლად და საკუთარი ბრენდის დომინირებისათვის. კონკურენტების სტრატეგიების, ძლიერი და სუსტი მხარეების დეტალური შესწავლა იძლევა ბაზართან დაკავშირებული გამოწვევებისა და პერსპექტივების დადგენის შესაძლებლობას. იგი განსაზღვრავს ქართული მეფუტკრეობის პროდუქტების სტრატეგიულ პოზიციონირებას, ხაზს უსვამს მათ კონკურენტულ უპირატესობებს და აყალიბებს სტრატეგიებს ბაზარზე დომინირების გასაძლიერებლად (ქიქიაშვილი, 2019:22-63).

საექსპორტო პოტენციალის განმსაზღვრელი ფაქტორია აგრეთვე საერთაშორისო ვაჭრობის დინამიკა. ევროპული თაფლის ბაზრის შესწავლა ნათელს ჰფენს იმპორტის/ექსპორტის ტენდენციების, ტარიფებისა და სავაჭრო ხელშეკრულებების როლს ბაზრის შესაძლებლობების ჩამოყალიბებაში. ინფორმაცია სავაჭრო ნაკადებისა და ბაზარზე დაშვების პირობების შესახებ იძლევა საფუძველს სავაჭრო სტრატეგიების შემუშავებისთვის, რომელიც ითვალისწინებს ბაზრის შესაძლებლობებსა და გამოწვევებს. იგი განსაზღვრავს პოტენციურ საექსპორტო მიმართულებებს, სავაჭრო პარტნიორობას და ბაზრის დივერსიფიკაციის შესაძლებლობებს (აჩელაშვილი, 2019: 49).

ამკარაა ტექნოლოგიური ინოვაციების როლი ფუტკრის პროდუქტების საერთაშორისო კონკურენტუნარიანობის გაზრდაში. ტექნოლოგიური მიღწევები წარმოებაში, გადამამუშავებასა და შეფუთვაში ზრდის პროდუქტის ხარისხს და მიმზიდველობას.

ინოვაციების ხელშეწყობით ხორციელდება მეფუტკრეობის პროდუქტების დიფერენციაცია მაღალკონკურენტულ საერთაშორისო ბაზრებზე. პროდუქტების განვითარებასა და მარკეტინგში ტექნოლოგიების ინტეგრირება ზრდის ბაზარზე პროდუქციის ცნობადობას და მიმზიდველობას, ზრდის საექსპორტო პოტენციალს (Santana

De Figueirêdo..., 2015).

ბაზრის დეტალურ ანალიზსა, მარკეტინგისა და ბრენდინგის სტრატეგიებს და საერთაშორისო ბაზარზე ქართული მეფუტკრეობის პროდუქტების პოზიციონირებას შორის არსებული ურთიერთკავშირი სქემატურად შესაძლებელია შემდეგი სახით გამოვხატოთ:

სქემა N 1. ბაზრის ანალიზისა და მარკეტინგისა და ბრენდინგის სტრატეგიებს შორის ურთიერთკავშირი. წყარო: სქემა შემუშავებულია ავტორების მიერ

ქართული მეფუტკრეობის პროდუქტების საექსპორტო პოტენციალის გაზრდაში ასევე გადამწყვეტ როლს თამაშობს სწორი ბრენდინგი და მარკეტინგული სტრატეგიები. ემპირიულ მტკიცებულებებზე და ინოვაციურ პრაქტიკაზე დაფუძნებული ყოვლისმომცველი მიდგომა აუცილებელია საერთაშორისო ბაზრის სირთულეების დასაძლევად.

ძლიერი ბრენდის - პროდუქტის ცნობადობის - შექმნა უმნიშვნელოვანესი. მეფუტკრეობის პროდუქციის ორგანულ წარმომავლობას უმთავრესი მნიშვნელობა აქვს ბაზარზე მომხმარებლის არჩევანის ფორმირებისას. აუცილებელია ქართული

ფუტკრის პროდუქტების ბრენდინგისას ხაზი გაესვას მათ ხარისხსა და ბუნებრივ წარმოშობას. ბრენდინგი უნდა ეფუძნებოდეს პროდუქციის ავთენტურობას, ქვეყნის განუმეორებელ ბუნებას, ხელუხლებელ პეიზაჟებს, ქართული მთის რუხი ფუტკრის უნიკალურობასა და მეფუტკრეობის ტრადიციულ მეთოდებს (Ceylan..., 2019; Gençer..., 1999; Kara..., 2012; ბოკუჩავა, 2019)

თანამედროვე მარკეტინგი წარმოუდგენელია ციფრული ონლაინ პლატფორმების გარეშე, ისინი მნიშვნელოვანია დეტალური ინფორმაციის გავრცელებისათვის. გლობალურ დონეზე ციფრული მარკეტინგის ინ-

სტრუქტურების გამოყენების სტრატეგიული მიდგომა, მათ შორის SEO, სოციალური მედია და „კონტენტ“ მარკეტინგი, აუცილებელია ბრენდის ცნობადობის გაზრდისთვის (Hussen, 2023; ფილფანი, 2020: 47).

მომხმარებელთა პრეფერენციების გაგება აგრეთვე მნიშვნელოვანი მარკეტინგული ამოცანაა. გემოვნება, ბრენდის აღქმა და შეფუთვა მნიშვნელოვან როლს თამაშობს მომხმარებლის არჩევანზე. ამრიგად, ბაზრის კვლევაზე დაფუძნებული მომხმარებელთა პრეფერენციების მიხედვით, მარკეტინგული სტრატეგიების ადაპტაცია ხელს შეუწყობს ქართული ფუტკრის პროდუქტების შესვლას და დამკვიდრებას საერთაშორისო ბაზრებზე.

საერთაშორისო ორგანიზაციებთან და ინსტიტუტებთან თანამშრომლობა და პარტნიორობა ბრენდის ავტორიტეტის გაძლიერების აუცილებელი წინაპირობაა (გიორგაშვილი, 2020: 48). საერთაშორისო სერთიფიკატები და აკრედიტაცია ემსახურება პროდუქციის ხარისხისა და უსაფრთხოების დადასტურებას. გარდა ამისა, საკანონმდებლო და მარეგულირებელ ჩარჩოებთან შესაბამისობა სტრატეგიულად მნიშვნელოვანია მომხმარებელთა ნდობის გასამყარებლად და ბაზარზე შესვლის გასაადვილებლად (Bero, 2017).

მარკეტინგში ინოვაციური ტექნოლოგიების ინტეგრაცია - მონაცემთა ანალიტიკა და ხელოვნური ინტელექტი მნიშვნელოვანი ელემენტებია მარკეტინგის ეფექტიანობის გასაუმჯობესებლად. იგი საშუალებას იძლევა გაკეთდეს მომხმარებლისათვის პერსონიზირებული, მიზანმიმართული შეთავაზებები და რეკლამა. ამიტომ, მარკეტინგულ სტრატეგიებში ტექნოლოგიების ჩართვა აუცილებელია ინვეს-

ტიციების დაბრუნების (ROI) ოპტიმიზაციისა და ქართული მეფუტკრეობის პროდუქტებზე საერთაშორისო წვდომის გაფართოებისთვის (Novelli..., 2021).

დასკვნა

ქართული მეფუტკრეობის პროდუქტების საექსპორტო პოტენციალი ხასიათდება არსებული გამოწვევებითა და შესაძლებლობებით. ამ პროდუქტების საერთაშორისო ბაზარზე დასამკვიდრებლად, აუცილებელია, ბაზრის ანალიზი გლობალური მომხმარებლის მოთხოვნების, ბაზრის სემენტაციის, კონკურენტული გარემოს კვლევის შესაბამისად. რაც ქმნის ბრენდინგისა და ინოვაციური მარკეტინგის სტრატეგიების შემუშავებისათვის საფუძველს, რომელიც თავის მხრივ განაპირობებს ქართული მეფუტკრეობის პროდუქტების მიმზიდველობას საერთაშორისო დონეზე - აყალიბებს უნიკალურ საბაზრო ნიშას.

საერთაშორისო სტანდარტებთან შესაბამისობა და თანამედროვე ტექნოლოგიების ინტეგრირება მეფუტკრეობის პროდუქტების წარმოებასა და მარკეტინგში ასევე სტრატეგიული აუცილებლობაა. მეფუტკრეობის ნატურალურ პროდუქტებზე მზარდი გლობალური მოთხოვნა ქმნის დიდ პოტენციალს ქართული მეფუტკრეობის პროდუქტების ექსპორტისათვის კონკურენტულ საერთაშორისო ბაზარზე.

ამდენად, ქართული მეფუტკრეობის მომავალი წარმატება, დარგის საექსპორტო პოტენციალის გამოყენება, დამოკიდებულია საერთაშორისო ბაზრებზე მოქმედი ფაქტორების ანალიზის საფუძველზე, შემუშავებული მარკეტინგული სტრატეგიების განხორციელებაზე.

გამოყენებული ლიტერატურა

- აჩელაშვილი ნ. (2019). ექსპორტის დივერსიფიკაციის გავლენა ქვეყნის ეკონომიკის ზრდაზე (საქართველოს მაგალითზე). თბილისი. [თსუ]. გვ. 46-61. <https://openscience.ge/handle/1/616> (გადამოწმებულია 05.10.2023).
- ბეგდარაშვილი თ. (2019). საქართველოს საექსპორტო შესაძლებლობები და პერსპექტივები საერთაშორისო ვაჭრობაში. თბილისი. [თსუ]. გვ. 1-82. <https://openscience.ge/handle/1/859> (გადამოწმებულია 05.10.2023).
- ბოკუჩავა ბ. (2019). საქართველოდან ევროკავშირის ქვეყნებში საქონლის ექსპორტის სტატისტიკური ანალიზი. თბილისი. [თსუ]. გვ. 14-27. <https://openscience.ge/handle/1/782> (გადამოწმებულია 05.10.2023).
- გიორგაშვილი გ. (2020). ექსპორტის მხარდაჭერის თანამედროვე სახელმწიფო სისტემა. თბილისი. [კავკასიის საერთაშორისო უნივერსიტეტი]. გვ. 35-48. <https://openscience.ge/handle/1/1996> (გადამოწმებულია 05.10.2023).
- ჟიჟიაშვილი ზ. (2019). საქართველოს სოფლის მეურნეობის პროდუქტის ექსპორტის პერსპექტივები ევროკავშირის ბაზარზე. თბილისი. [თსუ]. გვ. 22-63. <https://openscience.ge/handle/1/864> (გადამოწმებულია 05.10.2023).
- ფილფანი ბ. (2020). საქართველოს საექსპორტო პოტენციალი და მარკეტინგის როლი ექსპორტის განვითარებაში. თბილისი. [კავკასიის საერთაშორისო უნივერსიტეტი]. გვ. 44-52. <https://openscience.ge/handle/1/2044> (გადამოწმებულია 05.10.2023).
- Набиева, А. Р. (2022). РАЗВИТИЕ РЫНКА ПРОДУКЦИИ ПЧЕЛОВОДСТВА В РЕГИОНАХ РОССИИ. Научно-Теоретический Журнал, 1, 3–11. <https://www.ruc.su/upload/medialibrary/8aa/p9thoixzv3ozy39eigzhjkoo0jsed053.pdf> (გადამოწმებულია 05.10.2023).
- Bero, U. (2017). Approaching the Pollinator Problem Through Human-Bee Relations: Perspectives & Strategies in Beekeeping. <http://dx.doi.org/10.20381/ruor-20791> (გადამოწმებულია 05.10.2023).
- Ceylan, A., Sevin, S., & Özgenç, Ö. (2019). Histomorphological and histochemical structure of the midgut and hindgut of the Caucasian honey bee (*Apis mellifera caucasica*). Turkish Journal of Veterinary and Animal Sciences, 43(6), 747–753. <https://doi.org/10.3906/vet-1906-55> (გადამოწმებულია 05.10.2023).
- Gençer, H. V., & Firatli, Ç. (1999). Morphological Characteristics of the Central Anatolian (*A. m. anatoliaca*) and Caucasian (*A. m. caucasica*) Honey Bees. Turkish Journal of Veterinary & Animal Sciences, 23(7), 107–114. <https://journals.tubitak.gov.tr/veterinary/vol23/iss7/17> (გადამოწმებულია 05.10.2023).
- Hussen, A. W. (2023). Beekeeping Practices, Challenge and Honey Marketing in West Guji Zone, Oromia Regional State, Ethiopia. Journal of Indigenous Knowledge Development Studies, 5(1), 26–48. <http://ejol.aau.edu.et/index.php/JIKDS/article/view/8583>
- Kara, A., Kara, M., & Sezgin, E. (2012). Importance of Caucasian Honeybee and Its Characteristics as a Gene Resource. Journal of Agricultural Science and Technology, 2(10A), 1197–1202. <https://www.researchgate.net/publication/290338723> (გადამოწმებულია 05.10.2023).
- Novelli, S., Vercelli, M., & Ferracini, C. (2021). An Easy Mixed-Method Analysis Tool to Support Rural Development Strategy Decision-Making for Beekeeping. Land, 10(7), 675. <https://doi.org/10.3390/land10070675> (გადამოწმებულია 05.10.2023).
- Santana De Figueirêdo, H., & Santana De Figueirêdo Junior, J. H. (2015). Assessment of strategies for value chains using an extended Structure-Conduct-Performance (SCP) framework: an application to the honey business in Brazil. <https://library.wur.nl/WebQuery/wurpubs/492595> (გადამოწმებულია 05.10.2023).

Exporting Beekeeping Products: Importance of Detailed Market Analysis and Brand Positioning

Vakhtang Taktakidze

The Student of the Doctoral Program of Economics, Samtskhe-Javakheti State University
vakhtangtaktakidze@gmail.com

Tsiskara Zarandia

Doctor of Economics, Professor, Samtskhe-Javakheti State University
tsiskarazarandia@gmail.com

Abstract

In an era of globalization, the export potential of a country's products is not just a measure of its economic prowess, but also a reflection of its ability to understand and adapt to the complex tapestry of international market dynamics. This is particularly true for niche sectors such as beekeeping, where the quality of the product is as vital as the strategies employed to market and sell it. This paper delves into the intricacies of market analysis, branding, and marketing strategies that are pivotal to elevating Georgian beekeeping products in the global market.

At the core of this analysis is the market size and segmentation. For Georgian beekeeping to thrive, it is imperative to recognize and strategize according to the unique market dynamics that each export destination presents. This involves not only an understanding of the specific demands of each segment but also the nuanced approach required in product specification, marketing, and distribution. The beekeeping products must resonate with the target consumer's behavior, needs, and preferences, which are dynamic and vary significantly across different markets.

The quality of Georgian bee products, including their packaging and branding, needs to be aligned with these market expectations. There exists a dual challenge: first, to ensure the products' compliance with customer expectations, which in turn magnifies market attractiveness, and second, to maintain a competitive edge that is essential for the products to stand out in a crowded marketplace.

Legal and regulatory frameworks cannot be overlooked as they form the bedrock for market entry and operations. A comprehensive understanding of the regulations, standards, certifications, and legal requirements is necessary to navigate the complexities of international trade. This understanding is not just about ensuring compliance but also about turning these regulations into strategic advantages by using them to guarantee and communicate the quality and safety of Georgian bee products.

Competition analysis is another pivotal element. In a global market, competitors employ varied strategies to dominate market niches and assert their brand presence. An in-depth study of these strategies and an assessment of competitors' strengths and weaknesses enable Georgian beekeeping stakeholders to identify gaps in the market, carve out a unique position, and capitalize on the competitive advantages inherent to Georgian beekeeping—such as traditional methods and the unique Georgian mountain gray bee.

The dynamics of international trade are ever-changing, influenced by trends in import/export, tariffs, and trade agreements. A strategic approach that encompasses these factors is crucial for developing robust trading strategies. This approach helps in identifying potential export destinations, establishing trade partnerships, and exploring market diversification opportunities, thereby enhancing the export potential of Georgian bee products.

Technological innovation is a game-changer in this sector. Advances in manufacturing, processing, and packaging can significantly improve product quality and market appeal. The integration of technology in product development and marketing strategies not only differentiates Georgian bee products in the competitive international market but also augments their visibility and attractiveness, leading to increased export potential.

The role of correct branding and marketing strategies cannot be overstated. Branding should be reflective of the intrinsic quality and natural origin of Georgian bee products. The brand narrative should tell the story of Georgia's rich landscapes and traditional beekeeping heritage, which are compelling differentiators in the international market. Moreover, the use of modern digital marketing platforms is indispensable. A strategic approach that includes search engine optimization (SEO), social media, and content marketing is essential for creating brand awareness on a global scale.

Consumer preferences play a critical role in shaping marketing strategies. Understanding what consumers value—be it taste, brand perception, or packaging—enables the adaptation of marketing strategies to meet these preferences, thereby facilitating the entry and establishment of Georgian bee products in international markets.

Furthermore, cooperation with international organizations and institutions can provide Georgian beekeeping products with the much-needed brand authority. International certifications and accreditations serve as a testament to the quality and safety of the products. Compliance with legal and regulatory frameworks builds

consumer trust, which is indispensable for market entry and sustainable operations.

Lastly, integrating innovative technologies in marketing—such as data analytics and artificial intelligence—can significantly enhance marketing effectiveness. These technologies allow for more personalized, targeted marketing campaigns, optimizing the return on investment and expanding the global reach of Georgian beekeeping products.

In conclusion, the export of Georgian beekeeping products requires a multifaceted strategy that includes deep market analysis, innovative branding, and agile marketing strategies, all underpinned by an understanding of international trade dynamics and technological advancements. This strategic approach will not only ensure the sustainable entry of Georgian bee products into the global market but also secure a lasting competitive advantage.

Keywords: Beekeeping, Market analysis, Export, Branding, Legal framework

JEL: O13, O38, Q13, Q17

DOI: <https://doi.org/10.52244/c.2023.11.22>

For citation: Taktakidze V., Zarandia T. (2023) Exporting Beekeeping Products: Importance of Detailed Market Analysis and Brand Positioning. International Scientific Conference "Human Capital, Institutions, Economic Growth". Proceedings. Kutaisi University. pp. 178 - 184. DOI: <https://doi.org/10.52244/c.2023.11.22>

References

- Achelashvili N. (2019). The impact of export diversification on the growth of the country's economy (on the example of Georgia). Tbilisi. [TSU]. p. 46-61. <https://opscience.ge/handle/1/616> (Verified on 05.10.2023).
- Begdarashvili T. (2019). Georgia's export opportunities and prospects in international trade. Tbilisi. [TSU]. p. 1-82. <https://opscience.ge/handle/1/859> (Verified on 05.10.2023).
- Bokuchava b. (2019). Statistical analysis of the export of goods from Georgia to EU countries. Tbilisi. [TSU]. p. 14-27. <https://opscience.ge/handle/1/782> (Verified on 05.10.2023).
- Giorgashvili G. (2020). Modern state system of export support. Tbilisi. [International University of the Caucasus]. p. 35-48. <https://opscience.ge/handle/1/1996> (Verified on 05.10.2023).
- Zhizhiashvili Z. (2019). Prospects for the export of agricultural products of Georgia to the European Union market. Tbilisi. [TSU]. p. 22-63. <https://opscience.ge/handle/1/864> (Verified on 05.10.2023).
- Filfan b. (2020). Georgia's export potential and the role of marketing in export development. Tbilisi. [International University of the Caucasus]. p. 44-52. <https://opscience.ge/handle/1/2044> (Verified on 05.10.2023).
- Nabieva, A. R. (2022). Development Of The Market For Beekeeping Products In The Regions Of Russia. *Scientific-Theoretical Journal*, 1, 3–11. <https://www.ruc.su/upload/medialibrary/8aa/p9thoixzv3ozy39eigzhjkoo0jsed053.pdf> (Verified on 05.10.2023).
- Bero, U. (2017). Approaching the Pollinator Problem Through Human-Bee Relations: Perspectives & Strategies in Beekeeping. <http://dx.doi.org/10.20381/ruor-20791> (Verified on 05.10.2023).
- Ceylan, A., Sevin, S., & Özgenç, Ö. (2019). Histomorphological and histochemical structure of the midgut and hindgut of the Caucasian honey bee (*Apis mellifera caucasia*). *Turkish Journal of Veterinary and Animal Sciences*, 43(6), 747–753. <https://doi.org/10.3906/vet-1906-55> (Verified on 05.10.2023).
- Gençer, H. V., & Firatlı, Ç. (1999). Morphological Characteristics of the Central Anatolian (*A. m. anatoliaca*) and Caucasian (*A. m. caucasica*) Honey Bees. *Turkish Journal of Veterinary & Animal Sciences*, 23(7), 107–114. <https://journals.tubitak.gov.tr/veterinary/vol23/iss7/17> (Verified on 05.10.2023).
- Hussen, A. W. (2023). Beekeeping Practices, Challenge and Honey Marketing in West Guji Zone, Oromia Regional State, Ethiopia. *Journal of Indigenous Knowledge Development Studies*, 5(1), 26–48. <http://ejol.aau.edu.et/index.php/JIKDS/article/view/8583> (Verified on 05.10.2023).
- Kara, A., Kara, M., & Sezgin, E. (2012). Importance of Caucasian Honeybee and Its Characteristics as a Gene Resource. *Journal of Agricultural Science and Technology*, 2(10A), 1197–1202. <https://www.researchgate.net/publication/290338723> (Verified on 05.10.2023).
- Novelli, S., Vercelli, M., & Ferracini, C. (2021). An Easy Mixed-Method Analysis Tool to Support Rural Development Strategy Decision-Making for Beekeeping. *Land*, 10(7), 675. <https://doi.org/10.3390/land10070675> (Verified on 05.10.2023).
- Santana De Figueirêdo, H., & Santana De Figueirêdo Junior, J. H. (2015). Assessment of strategies for value chains using an extended Structure-Conduct-Performance (SCP) framework: an application to the honey business in Brazil. <https://library.wur.nl/WebQuery/wurpubs/492595> (Verified on 05.10.2023).

მეფუტკრეობაში თანამედროვე ტექნოლოგიების დანერგვის ეკონომიკური ეფექტები

ვახტანგი თაქთაქიძე

ეკონომიკის მიმართულების დოქტორანტი, სამცხე-ჯავახეთის
სახელმწიფო უნივერსიტეტი
vakhtangtaktakidze@gmail.com

აბსტრაქტი

სტატიაში განხილულია მეფუტკრეობაში ისეთი თანამედროვე ტექნოლოგიების ინტეგრირების ეკონომიკურ გავლენა, როგორცაა ხელოვნური ინტელექტი (AI), Machine Learning (ML) და Internet of Things (IoT). შესწავლილია ბალანსი საწყის ინვესტიციებსა და ინვესტიციების „ამოღებას“ (ROI)-ს, ოპერაციულ მასშტაბურობას, ბაზრის კონკურენტუნარიანობას და მთავრობის პოლიტიკის გავლენებს შორის. ხაზგასმულია ყოვლისმომცველი ეკონომიკური ანალიზის მნიშვნელობა სარგებლის ოპტიმიზაციისათვის და მეფუტკრეობის წინაშე არსებული გამოწვევების დაძლევისათვის.

საკვანძო სიტყვები: მეფუტკრეობა, ინოვაციური ტექნოლოგიები, ინვესტიციები, სოფლის მეურნეობა, ეკონომიკური ეფექტიანობა.

JEL: O13, O32, O33, O38

DOI: <https://doi.org/10.52244/c.2023.11.23>

ციტირებისათვის: თაქთაქიძე ვ. (2023) მეფუტკრეობაში თანამედროვე ტექნოლოგიების დანერგვის ეკონომიკური ეფექტები. საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია „ადამიანური კაპიტალი, ინსტიტუტები, ეკონომიკური ზრდა“. შრომების კრებული. ქუთაისის უნივერსიტეტი. გვ. 185 - 191. DOI: <https://doi.org/10.52244/c.2023.11.23>

შესავალი

მეფუტკრეობაში თანამედროვე ტექნოლოგიების გამოჩენა წარმოადგენს მნიშვნელოვან ეტაპს ძველ, მრავალსაუკუნოვან სასოფლო-სამეურნეო პრაქტიკაში, რომელსაც შეუძლია მნიშვნელოვნად აამაღლოს დარგის ეკონომიკური ეფექტიანობა. უახლესი ტექნოლოგიების, როგორცაა ხელოვნური ინტელექტი (AI), Machine Learning (ML) და Internet of Things (IoT), გამოყენების ეკონომიკური ასპექტები ერთი მხრივ დაკავშირებულია გაზრდილ საწყის ინვესტიციებთან, მეფუტკრეობის გადამზადებისა და სწავლების და ასევე დამატებით საოპერაციო ხარჯებთან. ხოლო მეორე მხრივ - საფუტკრის მართვის მაღალ ეფექტიანობასთან, საკუთრივ: გაზრდილ პროდუქტიულობასთან, ხარისხის ამაღლებასთან და შრომითი ხარჯების დაზოგვასთან.

თანამედროვე ტექნოლოგიების მეფუტკრეობაში ეფექტიანად დანერგვისათ-

ვის, მით უფრო მცირე მეფუტკრეობისათვის, მნიშვნელოვანია შესაბამისი სახელმწიფო ინტერვენციები, კერძოდ, ადეკვატური მარეგულირებელი და საკანონმდებლო, ნორმატიული ჩარჩოს ჩამოყალიბება და ინოვაციების ხელშეწყობის მიზნით, დარგის ფინანსური წახალისება.

ინოვაციური ტექნოლოგიები მეფუტკრეობაში განაპირობებს არა მხოლოდ საწარმოო პროცესის სრულყოფას, არამედ ბაზარზე კონკურენტუნარიანობის ზრდას. რეალურ დროში ბაზრის ანალიტიკის, შესაბამისი რელაციური მონაცემთა ბაზების გამოყენება ქმნის მთლიანად დარგის მართვის ახალ სიმაღლეზე აყვანის პერსპექტივას.

ძირითადი ტექსტი

მეფუტკრეობის ეკონომიკური ეფექტი პირდაპირ კავშირშია დარგში არსებულ ტექნოლოგიურ წინსვლასთან. ინოვაციები და ციფრული ტრანსფორმაციები ზრდის

პროდუქტიულობას, ოპერაციულ ეფექტიანობასა და ბაზრის კონკურენტუნარიანობას, მაგრამ ასევე თან ახლავს გარკვეული ეკონომიკური გამოწვევები და ბარიერები, რომელთა გათვალისწინებაც მნიშვნელოვანია, ტექნოლოგიების ეფექტიანად ინტეგრაციისა და ოპტიმიზაციისთვის (Huet..., 2022; Singh..., 2023).

ინვესტიციებს თანამედროვე ტექნოლოგიებში აქვს ფუნდამენტური ეკონომიკური მნიშვნელობა. ხელოვნური ინტელექტი, Machine Learning (ML) და Internet of Things (IoT) - ტექნოლოგიები მეფუტკრეობაში ინტეგრაციისათვის საჭიროებენ მნიშვნელოვან ფინანსურ რესურსებს. საწყისი კაპიტალური და მიმდინარე საოპერაციო ხარჯები, რომლებიც დაკავშირებულია ტექნოლოგიების დანერგვასა და გამოყენებასთან, გასათვალისწინებლად აუცილებელი ეკონომიკური ასპექტებია (Bunde..., 2016; Rumman..., 2021; Никулина..., 2022).

თუმცა, ინვესტიციის დაბრუნება („ამოღება“) (ROI) ხაზს უსვამს ამ ტექნოლოგიური ინტეგრაციის ეკონომიკურ სიცოცხლისუნარიანობას. ფუტკრის ოჯახების გაუმჯობესებული მართვა, პროდუქტიულობის გაზრდა და ხარისხის გაუმჯობესება იწვევს დადებით ROI-ს, რაც გულისხმობს რომ ეკონომიკური სარგებელი აღემატება დაკავშირებულ ხარჯებს (Жилин, 2009). შრომის ინტენსიური პროცესების ავტომატიზაცია იწვევს შრომის ხარჯების დაზოგვას და ოპერაციული ეფექტიანობის გაზრდას (Усенко..., 2020).

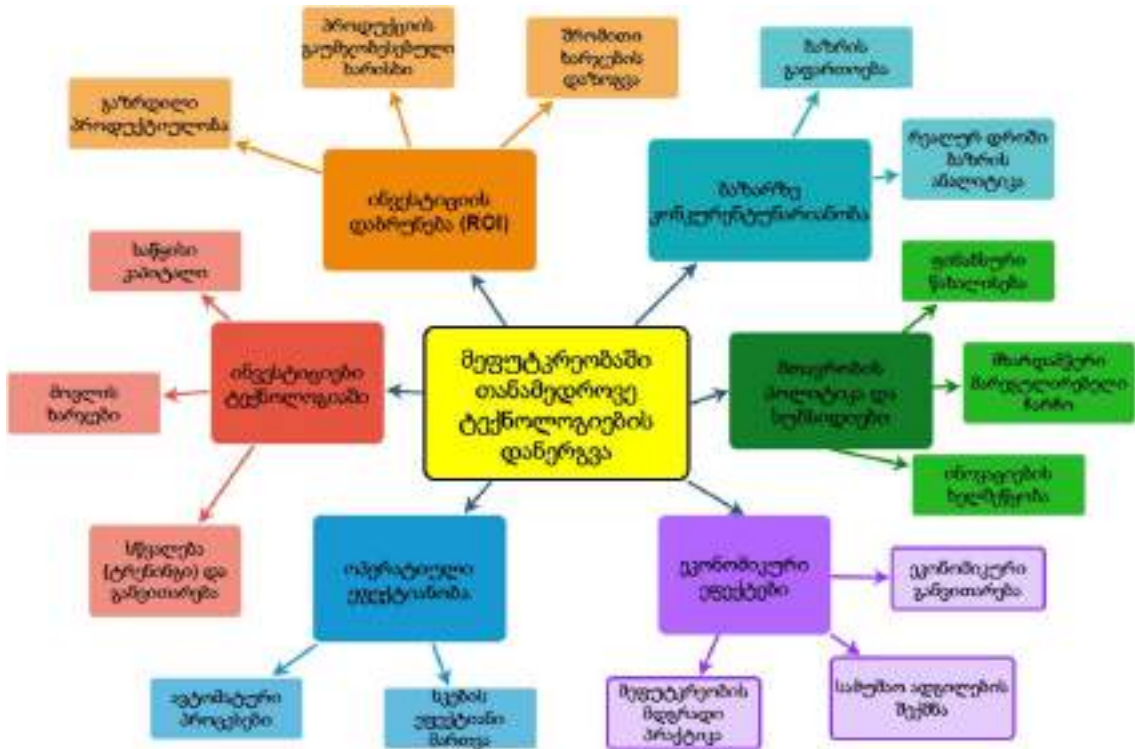
მეფუტკრეობის ოპერაციების მასშტაბურობა, ხელს უწყობს ტექნოლოგიურ ინტეგრაციას და წარმოაჩენს სხვა ეკონომიკურ ასპექტს. ტექნოლოგია საშუალებას აძლევს მეფუტკრეებს გააფართოვონ თავიანთი ოპერაციები, უკეთ მართონ მეტი რაოდენობის სკა და შეაღწიონ ბაზრის უფრო ფართო სეგმენტებში, რის შედეგადაც იზ-

რდება შემოსავალი და მომგებიანობა (Senchuk..., 2022; Vural..., 2009).

ეკონომიკური შედეგები არ არის წრფივი და დამოკიდებულია ცვლადებზე, როგორცაა ოპერაციის მასშტაბი, ინტეგრირებული სპეციფიკური ტექნოლოგიები და არსებული ბაზრის დინამიკა (Vapa-Tankosić..., 2020). მცირე ზომის მეფუტკრეებს შეიძლება შეექმნათ პრობლემები, რომლებიც დაკავშირებულია თანამედროვე ტექნოლოგიების ხელმისაწვდომობასთან. მათ ესაჭიროებათ ფინანსური მხარდაჭერის მექანიზმები და სუბსიდიები ეკონომიკური სირთულეების დასაძლევად (გიორგაშვილი, 2020).

მეფუტკრეთა სწავლებას და განვითარებას, რომელიც დაკავშირებულია ტექნოლოგიების დანერგვასთან, ასევე აქვს ეკონომიკური შედეგები (Adgaba..., 2014). თანამედროვე ტექნოლოგიების გამოყენების ოპტიმიზაციისთვის სპეციალიზებული სწავლების საჭიროება მოითხოვს გარკვეული ხარჯებს, რომლებიც დაკავშირებულია სასწავლო პროგრამების შემუშავებასა და განხორციელებასთან (Чепик, 2007).

ტექნოლოგიები აძლიერებს ბაზარზე კონკურენციას. იგი საშუალებას აძლევს მეფუტკრეებს აწარმოონ საერთაშორისო სტანდარტებთან შესაბამისი ხარისხის პროდუქტები, გააუმჯობესონ ბრენდინგი და განახორციელონ ეფექტიანი მარკეტინგული სტრატეგიები, რაც იწვევს ბაზრის გაფართოებას და ეკონომიკური შემოსავლების ზრდას (Vaziritabar..., 2016). მონაცემთა ანალიზისა და ხელოვნური ინტელექტის გამოყენებით, ბაზრის ტენდენციების რეალურ დროში დადგენისა და შესაბამისი რეაგირების შესაძლებლობა მეფუტკრეებს საშუალებას აძლევს ოპტიმიზაცია გაუკეთონ ფასების სტრატეგიებს და გააუმჯობესონ მომგებიანობა (Сурбаева, 2012).

სქემა N 1. მეფუტკრეობაში თანამედროვე ტექნოლოგიების დანერგვის ეკონომიკური ასპექტები და შედეგები. წყარო: სქემა შემოუშავებულია ავტორის მიერ

სახელმწიფო პოლიტიკა და მარეგულირებელი ჩარჩო ასევე გავლენას ახდენს ტექნოლოგიის ეკონომიკურ შედეგებზე მეფუტკრეობაში. პოლიტიკა, რომელიც მხარს უჭერს ტექნოლოგიების ინტეგრაციას, უზრუნველყოფს ფინანსურ წახალისებას და ხელს უწყობს ინოვაციებისთვის ხელსაყრელ გარემოს, აუმჯობესებს თანამედროვე ტექნოლოგიების გამოყენების ეკონომიკურ ეფექტიანობას (Albore et al., 2019; Набиева, 2022).

უფრო ფართო ეკონომიკურ კონტექსტში, მეფუტკრეობაში ტექნოლოგიების ინტეგრაცია ხელს უწყობს ქვეყნის ეკონომიკურ განვითარებას. სამუშაო ადგილების შექმნა, ფუტკრის პროდუქტების გაზრდილი ღირებულება და ბაზრის ახალი სეგმენტების გაჩენა არის მაკროეკონომიკური სარგებელი, რომელიც გამოწვეულია მეფუტკრეობის ტექნოლოგიური განვითარებით (Delena..., 2021).

დასკვნა

ამდენად, მეფუტკრეობაში თანამედროვე ტექნოლოგიების დანერგვის პოტენციური ეკონომიკური შედეგები მრავალმხრივი და დინამიურია. ისინი დამოკიდებულია ისეთ ფაქტორებზე, როგორცაა საფუტკრის მასშტაბი, ბაზრის დინამიკა, პოლიტიკური გარემო და გამოყენებული ტექნოლოგიების დანიშნულება. რამდენადაც მეფუტკრეობის დარგი აგრძელებს ტექნოლოგიური ტრანსფორმაციის გზას, ყოვლისმომცველ ეკონომიკურ ანალიზს, რომელიც მოიცავს ხარჯებისა და სარგებლის შეფასებას, ინვესტიციების „ამოღებას“ (ROI) და ფართო მაკროეკონომიკურ შედეგებს, აქვს გადაწყვეტი მნიშვნელობა ინფორმირებული გადაწყვეტილებების მისაღებად. ამგვარად მიღებული გადაწყვეტილება იწვევს ეკონომიკური სარგებლის ოპტიმიზაციასა და თანამდვი პრობლემების ეფექტის შერბილებას.

გამოყენებული ლიტერატურა

- გორგაშვილი გ. (2020). ექსპორტის მხარდაჭერის თანამედროვე სახელმწიფო სისტემა. თბილისი. [კავკასიის საერთაშორისო უნივერსიტეტი]. <https://openscience.ge/handle/1/1996> (გადამოწმებულია 05.10.2023).
- Жилин, В. В. (2009). ПОВЫШЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ ПРОИЗВОДСТВЕННЫХ ПРОЦЕССОВ В ПЧЕЛОВОДСТВЕ (теория, методология, практика) [Башкирский институт социальных технологий (филиал) Академии труда и социальных отношений]. <https://www.dissercat.com/content/povyshenie-effektivnosti-proizvodstvennykh-protsessov-v-pchelovodstve-teoriya-metodologiya-p> (გადამოწმებულია 05.10.2023).
- Набиева, А. Р. (2022). РАЗВИТИЕ РЫНКА ПРОДУКЦИИ ПЧЕЛОВОДСТВА В РЕГИОНАХ РОССИИ. Научно-Теоретический Журнал, 1, 3–11. <https://www.ruc.su/upload/medialibrary/8aa/p9thoixzv3ozy39eigzhjko0j0sed053.pdf> (გადამოწმებულია 05.10.2023).
- Никулина, О. В., & Ледовской, М. А. (2022). Анализ развития отрасли пчеловодства в России: выявление проблем и поиск резервов для повышения конкурентоспособности на международной арене. Региональная Экономика и Управление, 1–10. <https://cyberleninka.ru/article/n/analiz-razvitiya-otrasli-pchelovodstva-v-rossii-vyyavlenie-problem-i-poisk-rezervov-dlya-povysheniya-konkurentosposobnosti-na> (გადამოწმებულია 05.10.2023).
- Субаева, А. (2012). Повышение экономической эффективности производства продукции пчеловодства. – Ульяновская ГСХА «им. П.А. Столыпина». <https://e.lanbook.com/book/133748> (გადამოწმებულია 05.10.2023).
- Усенко, Л. Н., & Чепик, А. Г. (2020). ЭКОНОМИЧЕСКИЕ И ОРГАНИЗАЦИОННО-УПРАВЛЕНЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ ПЧЕЛОВОДСТВА В РОССИИ. ВОПРОСЫ РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИКИ, 74–83. <https://cyberleninka.ru/article/n/ekonomicheskie-i-organizatsionno-upravlencheskie-problemy-razvitiya-pchelovodstva-v-rossii> (გადამოწმებულია 05.10.2023).
- Чепик, А. Г. (2007). Повышение эффективности развития пчеловодства в Российской Федерации: теория, методология и практика. <https://www.dissercat.com/content/povyshenie-effektivnosti-razvitiya-pchelovodstva-v-rossiiskoi-federatsii-teoriya-metodologiy> (გადამოწმებულია 05.10.2023).
- Adgaba, N., Al-Ghamdi, A., Shenkute, A. G., Ismaiel, S., Al-Kahtani, S., Tadess, Y., Ansari, M. J., Abebe, W., & Abdulaziz, A. (2014). Socio-economic analysis of beekeeping and determinants of box hive technology adoption in the kingdom of saudi arabia. JAPS: Journal of Animal & Plant Sciences, 24(6). <https://citeseerx.ist.psu.edu/document?repid=rep1&type=pdf&doi=889fef1aa338a9ab02e187921cbd648564bc4ca3> (გადამოწმებულია 05.10.2023).
- Albore, A., Anshiso, D., & Abraham, G. (2019). Adoption and intensity of adoption of beekeeping technology by farmers: The case of Sheko Woreda of Bench-Maji Zone, South West Ethiopia. Ukrainian Journal of Ecology, 9(3), 103–111. <https://cyberleninka.ru/article/n/adoption-and-intensity-of-adoption-of-beekeeping-technology-by-farmers-the-case-of-sheko-woreda-of-bench-maji-zone-south-west> (გადამოწმებულია 05.10.2023).
- Bunde, A., & Kibet, K. (2016). Socio-Economic Factors Influencing Adoption of Modern Bee Keeping Technologies in Baringo County, Kenya. International Journal of Science and Research (IJSR), 5(6), 960–969. <https://doi.org/10.21275/v5i6.NOV164195> (გადამოწმებულია 05.10.2023).
- Delena, M. F., & Kayamo, S. E. (2021). Beekeeping opportunities, challenges and technology adoption in Gedeo Zone, Southern Ethiopia. Journal of Apicultural Research, 1–6. <https://doi.org/10.1080/00218839.2021.1961429> (გადამოწმებულია 05.10.2023).
- Huet, J.-C., Bougueroua, L., Kriouile, Y., Wegrzyn-Wolska, K., & Ancourt, C. (2022). Digital Transformation of Beekeeping through the Use of a Decision Making Architecture. Applied Sciences, 12(21), 11179. <https://doi.org/10.3390/app122111179> (გადამოწმებულია 05.10.2023).
- Rumman, S., Reybroeck, W., & Islam, T. (2021). Precision Apiculture In Bangladesh: Opportunities And Challenges. Ecology Journal, 3(2), 193–202. <https://pureportal.ilvo.be/en/publications/precision-apiculture->

- in-bangladesh-opportunities-and-challenges (გადამოწმებულია 05.10.2023).
- Senchuk, T., Peliukhnia, I., & Didenko, V. (2022). Sustainable development of the ukrainian beekeeping industry. *Baltic Journal of Economic Studies*, 8(5), 170–175. <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2022-8-5-170-175> (გადამოწმებულია 05.10.2023).
- Singh, A. S., Kibirige, D., & Malaza, P. S. (2023). Analytical Study of Small Scale Beekeeping Farming in Eswatini: A Case Study in Manzini Region, Eswatini. *Asian Journal of Advances in Agricultural Research*, 23(1), 1–9. <https://doi.org/10.9734/ajaar/2023/v23i1449> (გადამოწმებულია 05.10.2023).
- Vapa-Tankosić, J., Miler-Jerković, V., Jeremić, D., Stanojević, S., & Radović, G. (2020). Investment in Research and Development and New Technological Adoption for the Sustainable Beekeeping Sector. *Sustainability*, 12(14), 5825. <https://doi.org/10.3390/su12145825> (გადამოწმებულია 05.10.2023).
- Vaziritabar, S., Mehdi Esmaeilzade, S., & Shakib Vaziritabar, C. (2016). Profitability and socio-economic analysis of beekeeping and honey production in Karaj state, Iran. *Journal of Entomology and Zoology Studies*, 4(4), 1341–1350. <https://www.entomoljournal.com/archives/2016/vol4issue4/PartO/4-4-34-701.pdf> (გადამოწმებულია 05.10.2023).
- Vural, H., & Karaman, S. (2009). Socio-economic analysis of beekeeping and the effects of beehive types on honey production. *Notulae Botanicae Horti Agrobotanici Cluj-Napoca*, 37(2), 223–227. <https://notulaebotanicae.ro/index.php/nbha/article/view/3298> (გადამოწმებულია 05.10.2023).

Economic Effects of Introduction of Modern Technologies in Beekeeping

Vakhtang Taktakidze

The Student of the Doctoral Program of Economics, Samtskhe-Javakheti State University
vakhtangtaktakidze@gmail.com

Abstract

This article provides a comprehensive exploration of the economic implications associated with the introduction of modern technologies in the field of beekeeping. It presents an intricate view of how innovations such as artificial intelligence (AI), machine learning (ML), and the Internet of Things (IoT) are reshaping an industry traditionally steeped in manual labor and natural processes. The crux of this examination lies in understanding the balance between the initial financial outlay required for technological adoption and the long-term economic benefits that such investments can yield.

At the forefront of the discussion is the significant investment needed to onboard these advanced technologies. The article outlines the various costs involved, not only in terms of the initial capital expenditure but also considering the ongoing expenses related to upgrades and maintenance. These financial aspects form a pivotal part of the economic debate regarding the adoption of cutting-edge technologies in beekeeping.

A central component of the economic evaluation is the return on investment (ROI). The article posits that the economic viability of technological integration in beekeeping is substantiated when the benefits—namely improved hive management, increased honey yield, and better product quality—outweigh the associated costs. In particular, automation emerges as a potent factor, offering savings in labor costs and enhancements in operational efficiency, leading to a favorable ROI.

The analysis then extends to scalability, which is significantly influenced by technology. The article contends that advanced technological solutions enable beekeepers to expand their operations, manage a larger number of hives more effectively, and reach wider market segments. This scalability is directly correlated with increased revenue and profitability, making the integration of technology an attractive proposition for those looking to grow their beekeeping businesses.

However, the economic results from technology integration are not universally consistent. The article acknowledges that factors such as the scale of operations, the specific technologies adopted, and the existing market dynamics can influence the economic outcomes. It notes the particular challenges faced by small-scale beekeepers in accessing and implementing modern technologies and suggests that without financial support and subsidies, these economic barriers can be insurmountable.

Moving to the human aspect of technological adoption, the article discusses the necessity of training and development for beekeepers. The implementation of modern technologies requires specialized knowledge and skills, which in turn necessitates an investment in training programs. These programs are essential for maximizing the benefits of the new tools and processes introduced by technological advancements.

The competitive edge that technology can provide within the marketplace is also a focal point. The article illustrates how technological adoption allows beekeepers to produce higher quality products, enhance their branding, and execute effective marketing strategies. This competitive advantage can lead to market expansion and increased economic returns. Additionally, the ability to utilize data analytics and AI for real-time market trend analysis and pricing strategy optimization is emphasized as a key benefit in improving profitability.

The role of government policy is identified as a crucial factor in the economic equation. Supportive policies that foster technology integration, offer financial incentives, and create an innovation-friendly environment can significantly impact the economic efficiency of technological use in beekeeping.

From a macroeconomic perspective, the article argues that the integration of technology in beekeeping contributes to broader economic development. It identifies job creation, an increase in the value of bee products, and the emergence of new market segments as macroeconomic benefits that stem from the technological advancement of the industry.

In conclusion, the article underscores that the economic consequences of introducing modern technologies in beekeeping are complex and dynamic. It advocates for a thorough economic analysis that includes cost-benefit assessments and ROI evaluations to inform decision-making. Such a comprehensive approach is crucial to ensure that the technological transformation of the beekeeping industry progresses in a manner that is economically sustainable and maximizes benefits while mitigating associated challenges. This holistic view is presented as essential for the future prosperity and growth of the beekeeping sector.

Keywords: Beekeeping, innovative technologies, investments, agriculture, economic efficiency

JEL: O13, O32, O33, O38

DOI: <https://doi.org/10.52244/c.2023.11.23>

For citation: Taktakidze V. (2023) Economic Effects of Introduction of Modern Technologies in Beekeeping. International Scientific Conference "Human Capital, Institutions, Economic Growth". Proceedings. Kutaisi University. pp. 185 - 191. DOI: <https://doi.org/10.52244/c.2023.11.23>

References

- Giorgashvili G. (2020). Modern state system of export support. Tbilisi. [International University of the Caucasus]. <https://openscience.ge/handle/1/1996> (Verified on 05.10.2023).
- Zhilin, V. V. (2009). Increasing The Efficiency Of Production Processes In Beekeeping (theory, methodology, practice) [Bashkir Institute of Social Technologies (branch) of the Academy of Labor and Social Relations]. <https://www.dissercat.com/content/povyshenie-effektivnosti-proizvodstvennykh-protsessov-v-pchelovodstve-teoriya-metodologiya-p> (Verified on 05.10.2023).
- Nabieva, A. R. (2022). Development Of The Market For Beekeeping Products In The Regions Of Russia. *Scientific-Theoretical Journal*, 1, 3–11. <https://www.ruc.su/upload/medialibrary/8aa/p9thoixzv3ozy39eigzhjko0jsed053.pdf> (Verified on 05.10.2023).
- Nikulina, O. V., Ledovskoy, M. A. (2022). Analysis of the development of the beekeeping industry in Russia: identifying problems and searching for reserves to increase competitiveness in the international arena. *Regional Economics and Management*, 1–10. <https://cyberleninka.ru/article/n/analiz-razvitiya-otrasli-pchelovodstva-v-rossii-vyyavlenie-problem-i-poisk-rezervov-dlya-povysheniya-konkurentosposobnosti-na> (Verified on 05.10.2023).
- Subaeva, A. (2012). Increasing the economic efficiency of beekeeping production. – Ulyanovsk State Agricultural Academy named after. P.A. Stolypin". <https://e.lanbook.com/book/133748> (Verified on 05.10.2023).
- Usenko, L. N., & Chepik, A. G. (2020). Economic and organizational and managerial problems of beekeeping development in russia. *Economic development issues*, 74–83. <https://cyberleninka.ru/article/n/ekonomicheskie-i-organizatsionno-upravlencheskie-problemy-razvitiya-pchelovodstva-v-rossii> (Verified on 05.10.2023).
- Chepik, A. G. (2007). Increasing the efficiency of beekeeping development in the Russian Federation: theory, methodology and practice. <https://www.dissercat.com/content/povyshenie-effektivnosti-razvitiya-pchelovodstva-v-rossiiskoi-federatsii-teoriya-metodologiy> (Verified on 05.10.2023).
- Adgaba, N., Al-Ghamdi, A., Shenkute, A. G., Ismaiel, S., Al-Kahtani, S., Tadess, Y., Ansari, M. J., Abebe, W., & Abdulaziz, A. (2014). Socio-economic analysis of beekeeping and determinants of box hive technology adoption in the kingdom of saudi arabia. *Japs: Journal of Animal & Plant Sciences*, 24(6). <https://citeseerx.ist.psu.edu/document?repid=rep1&type=pdf&doi=889fef1aa338a9ab02e187921cbd648564bc4ca3> (Verified on 05.10.2023).
- Albore, A., Anshiso, D., & Abraham, G. (2019). Adoption and intensity of adoption of beekeeping technology by farmers: The case of Sheko Woreda of Bench-Maji Zone, South West Ethiopia. *Ukrainian Journal of Ecology*, 9(3), 103–111. <https://cyberleninka.ru/article/n/adoption-and-intensity-of-adoption-of-beekeeping-technology-by-farmers-the-case-of-sheko-woreda-of-bench-maji-zone-south-west> (Verified on 05.10.2023).
- Bunde, A., & Kibet, K. (2016). Socio-Economic Factors Influencing Adoption of Modern Bee Keeping Technologies in Baringo County, Kenya. *International Journal of Science and Research (IJSR)*, 5(6), 960–969. <https://doi.org/10.21275/v5i6.NOV164195> (Verified on 05.10.2023).
- Delena, M. F., & Kayamo, S. E. (2021). Beekeeping opportunities, challenges and technology adoption in Gedeo Zone, Southern Ethiopia. *Journal of Apicultural Research*, 1–6. <https://doi.org/10.1080/00218839.2021.1961429> (Verified on 05.10.2023).
- Huet, J.-C., Bougueroua, L., Kriouile, Y., Wegrzyn-Wolska, K., & Ancourt, C. (2022). Digital Transformation of Beekeeping through the Use of a Decision Making Architecture. *Applied Sciences*, 12(21), 11179. <https://doi.org/10.3390/app122111179> (Verified on 05.10.2023).
- Rumman, S., Reybroeck, W., & Islam, T. (2021). Precision apiculture in bangladesh: opportunities and challenges. *Ecology Journal*, 3(2), 193–202. <https://pureportal.ilvo.be/en/publications/precision-apiculture-in-bangladesh-opportunities-and-challenges> (Verified on 05.10.2023).
- Senchuk, T., Peliukhnia, I., & Didenko, V. (2022). Sustainable development of the ukrainian beekeeping industry. *Baltic Journal of Economic Studies*, 8(5), 170–175. <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2022-8-5-170-175> (Verified on 05.10.2023).
- Singh, A. S., Kibirige, D., & Malaza, P. S. (2023). Analytical Study of Small Scale Beekeeping Farming in Eswatini: A Case Study in Manzini Region, Eswatini. *Asian Journal of Advances in Agricultural Research*, 23(1), 1–9. <https://doi.org/10.9734/ajaar/2023/v23i1449> (Verified on 05.10.2023).
- Vapa-Tankosić, J., Miler-Jerković, V., Jeremić, D., Stanojević, S., & Radović, G. (2020). Investment in Research and Development and New Technological Adoption for the Sustainable Beekeeping Sector. *Sustainability*, 12(14), 5825. <https://doi.org/10.3390/su12145825> (Verified on 05.10.2023).
- Vaziritabar, S., Mehdi Esmaeilzade, S., & Shakib Vaziritabar, C. (2016). Profitability and socio-economic analysis of beekeeping and honey production in Karaj state, Iran. *Journal of Entomology and Zoology Studies*, 4(4), 1341–1350. <https://www.entomoljournal.com/archives/2016/vol4issue4/PartO/4-4-34-701.pdf> (Verified on 05.10.2023).
- Vural, H., & Karaman, S. (2009). Socio-economic analysis of beekeeping and the effects of beehive types on honey production. *Notulae Botanicae Horti Agrobotanici Cluj-Napoca*, 37(2), 223–227. <https://notulaebotanicae.ro/index.php/nbha/article/view/3298> (Verified on 05.10.2023).

ადამიანური კაპიტალის განვითარებასთან დაკავშირებული ზოგიერთი ასპექტი უმაღლეს საგანმანათლებლო სისტემაში

ნანა ლუხუტაშვილი

ბიზნესის ადმინისტრირების დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, ქუთაისის
უნივერსიტეტი, აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
Nana.lukhutashvili@unik.edu.ge

მარიამ დენოსაშვილი

მაგისტრი, ტომას ბატას უნივერსიტეტი ზლინში
m_denosashvili@utb.cz

აბსტრაქტი

თანამედროვე პირობებში საკმარისად განვითარებული ადამიანური კაპიტალი და მისი ეფექტური გამოყენება წარმოადგენს უმაღლეს საგანმანათლებლო დაწესებულებებში მისიის, სტრატეგიული მიზნებისა და კონკრეტული ამოცანების მიღწევისა და მათი ხარისხობრივი და კონკურენტუნარიანობის უზრუნველყოფის კომპონენტს. უნივერსიტეტებში ადამიანური კაპიტალის განვითარება უნდა ეფუძნებოდეს ისეთ კომპეტენციებს, რომელიც შეესაბამება მომავალში მომუშავის კვალიფიკაციისადმი წაყენებულ მოთხოვნებს.

საკვანძო სიტყვები: ადამიანური კაპიტალი, უმაღლესი საგანმანათლებლო სისტემა, აკადემიური პერსონალი, ტექნოლოგიური ინოვაციები, კომპეტენციები.

JEL: M50

DOI: <https://doi.org/10.52244/c.2023.11.24>

ციტირებისათვის: ლუხუტაშვილი ნ., დენოსაშვილი მ. (2023) ადამიანური კაპიტალის განვითარებასთან დაკავშირებული ზოგიერთი ასპექტი უმაღლეს საგანმანათლებლო სისტემაში. საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია „ადამიანური კაპიტალი, ინსტიტუტები, ეკონომიკური ზრდა“.

შრომების კრებული. ქუთაისის უნივერსიტეტი. გვ. 192 - 198. DOI:
<https://doi.org/10.52244/c.2023.11.24>

თანამედროვე პირობებში, არა მარტო ორგანიზაციის, არამედ ქვეყნის ეკონომიკურ განვითარებაში ადამიანური კაპიტალი, ტრადიციულ რესურსებთან ერთად, ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს როლს ასრულებს, რადგან სწორედ იგი წარმოადგენს ორგანიზაციების ხარისხობრივი და კონკურენტუნარიანობის უზრუნველყოფის კომპონენტს. დღეს საკმარისად განვითარებული ადამიანური კაპიტალის გარეშე ან მისი არაეფექტური გამოყენების პირობებში შეუძლებელია ორგანიზაციების მისიის, სტრატეგიული მიზნებისა და კონკრეტული ამოცანების მიღწევა. ბოლო წლებში სწრაფმა ტექნოლოგიურმა პროგრესმა ხელი შეუწყო შრომის ბაზარზე სპეციალური პროფესიული კომპეტენციების მქონე მა-

ღალკვალიფიციურ თანამშრომლებზე მოთხოვნის ზრდას.

ადამიანური კაპიტალი სხვადასხვა ხარისხობრივი და რაოდენობრივი მახასიათებლების მქონე რთული ეკონომიკური კატეგორიაა, რომელიც მოიცავს ჯანმრთელობასა და განათლებას, ინტელექტუალურ და სამეცნიერო-ინოვაციურ კომპონენტებს, კულტურულ, ზნეობრივ და პროფესიულ კაპიტალს (Истомин и Мязин 2019: 509). უფრო მეტიც, თითოეული კომპონენტი ასრულებს თავის როლს და ყალიბდება ეკონომიკის სხვადასხვა ქვესისტემებში. განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებს ადამიანური კაპიტალის ფორმირების საგანმანათლებლო და მეცნიერულ-ინოვაციური კომპონენტები, რის საფუძველზეც იქმნება

ცოდნის ბაზა, რომელიც უზრუნველყოფს ქვეყნის მეცნიერულ-ტექნიკურ უპირატესობას (Окунькова и Харченко 2020: 243). დღეს, განათლებისა და მეცნიერების სისტემების ფუნქცია, სამუშაო ძალის კვალიფიკაციისა და მისი ხარისხობრივ - კვალიფიკაციური მახასიათებლებით უზრუნველსაყოფად, განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს, რადგან ხდება მეცნიერებისა და ინოვაციების სფეროში ცოდნის გადაცემა და მისი პრაქტიკული გამოყენების შესაძლებლობების გაფართოება, რაც ხელს უწყობს ადამიანური კაპიტალის ზრდას (Казинбекова, 2021:30). მეცნიერება და ინოვაცია ადამიანური კაპიტალის განუყოფელ ელემენტად იქცა, რომელიც გვევლინება მისი გამოყენების ინდიკატორად, ამიტომაც ქვეყნის მეცნიერების განვითარების ტენდენციების შეფასება წარმოადგენს აქტუალურ მიმართულებას.

ადამიანური კაპიტალი უმაღლეს საგანმანათლებლო სისტემაში განისაზღვრება, როგორც დაგროვილი ცოდნის, უნარ-ჩვევებისა და მოტივაციის ერთობლიობა, გამოხატული პროფესიულ კომპეტენციაში, განათლებასა და ინტელექტში, კულტურაში, ჯანმრთელობაში, რომელსაც ადამიანი შეგნებულად იყენებს თავის საქმიანობაში მაღალკვალიფიციური სპეციალისტების მოსაშენებლად (Алексеева, 2017:165).

უნივერსიტეტებში ადამიანური კაპიტალის მომზადებისა და განვითარების სპეციფიკა მდგომარეობს იმაში, რომ ადამიანური კაპიტალის მომზადება, კვალიფიკაცია და დაგროვება ხდება ერთსა და იმავე სისტემაში - განათლების სისტემაში. ცხადია, უნივერსიტეტებში ადამიანური კაპიტალის თანამედროვე განვითარების გზაზე, დაბრკოლებას წარმოადგენს სხვადასხვა კატეგორიის სამეცნიერო და პედაგოგიური პერსონალის მხრიდან თვითგან-

ვითარების მართვის უნარ-ჩვევების ნაკლებობა, რადგან დიდი ხნის განმავლობაში ამ ფუნქციას ტრადიციულად ასრულებდა სკოლა, უნივერსიტეტი და დამსაქმებელი.

პროფესიული განვითარების კლასიკურ ფორმებად მიიჩნევა თავად პროფესიული მომზადება, კარიერის დაგეგმვა და განვითარება და მენეჯერების რეზერვის მომზადება. პროფესიულ განვითარებაში ვგულისხმობთ უპირველეს ყოვლისა, სწრაფი ინოვაციის პირობებში პროფესიული გამოცდილების ხარისხობრივად ზრდის პროცესს, კერძოდ, პროფესიული შესაძლებლობების ცვლილებას, რომელიც უზრუნველყოფს დავალებების ხარისხიან შესრულებასა და უნივერსიტეტის წინაშე დასახული მიზნების მიღწევას, რაც საბოლოო ჯამში უნივერსიტეტების კონკურენტუნარიანობის გაზრდას განაპირობებს.

თანამედროვე, მუდმივად ცვალებად და განვითარებად სამყაროში, უმაღლეს საგანმანათლებლო დაწესებულებებში დასაქმებულ თანამშრომელს დროულად უნდა მივაწოდოთ აუცილებელი ცოდნა და დავებმართოთ ახალი უნარების შექმნა-გაღრმავებაში, რათა თავისდროულად შეძლოს სიახლეებთან ადაპტირება, ძირითადი კომპეტენციების გაღრმავება და საჭიროების შემთხვევაში დამატებითი ცოდნის შექმნა.

განათლების სფეროში, აკადემიური პერსონალის წინაშე, ტექნოლოგიური ინოვაციების სწრაფი განვითარებისას თავს იჩენს ისეთი მნიშვნელოვანი პრობლემა, როგორცაა ტექნოლოგიის არჩევა სასწავლო პროცესის განსახორციელებლად.

უმაღლეს სასწავლო დაწესებულებებში ტექნოლოგიების ეფექტიანად არჩევისა და გამოყენების ძირითადი პრინციპებია (Римская, 2006:53).

- სასწავლო პროცესში მნიშვნელოვანია არა იმდენად ინფორმაციული ტექნო-

ლოგიები, არამედ რამდენად ემსახურება ამ ტექნოლოგიების გამოყენება საგანმანათლებლო მიზნების მიღწევას;

- ზოგჯერ, უფრო ძვირადღირებული და ურთულესი ტექნოლოგიები ვერ უზრუნველყოფენ საუკეთესო საგანმანათლებლო შედეგს. პირიქით, ხშირად უფრო ეფექტურს წარმოადგენს მარტივი და არაძვირადღირებული ტექნოლოგიები;
- ტექნოლოგიების არჩევისას აუცილებელია გათვალისწინებულ იქნეს ზოგიერთი ტექნოლოგიის შესატყვისობა კონკრეტულ საგნებთან, სასწავლო დავალებებისა და მაგალითების ტიპთან და თვით შემსწავლელის ხასიათის თვისებებთან;
- ტექნოლოგიების არჩევისას უფრო ეფექტიანს წარმოადგენს მულტიმედიური მიდგომა, რომლის დროსაც შესაძლებელია დამატებით სხვადასხვა ტექნოლოგიის გამოყენება, რაც გავაძლევს სინერგეტიკულ ეფექტს.

პროფესორ-მასწავლებლების შრომა შეგვიძლია დავახასიათოთ როგორც სპეციფიკური შრომა, რომლისთვისაც დამახასიათებელია შემდეგი განსაკუთრებულობები: (Римская, 2006:54).

- პროფესორ-მასწავლებლების შრომა - შემოქმედებითი და მწარმოებლურია, რომლის შედეგები ვლინდება წლების შემდეგ;
- პროფესორ-მასწავლებლების შრომის განსაზღვრებაში სპეციფიკურს წარმოადგენს: შრომის ობიექტი (ბაკალავრი, მაგისტრი, დოქტორანტი), შრომის საგნები (საგანმანათლებლო ტექნოლოგიები, სამეცნიერო ნოვაციები, ლაბორატორიული, სასწავლო და სამეცნიერო ბაზა) და შრომის პროდუქტი (სპეციალისტი, რომელიც ფლობს კომპეტენციების განსაზღვრულ დონეს);

- პროფესორ-მასწავლებლების შრომა ერთდროულად ინდივიდუალურიცაა, კოლექტიურიც და საზოგადოებრივად მნიშვნელოვანიც;
- პროფესორ-მასწავლებლების შრომა ორიენტირებულია დროზე და იმყოფება თვით პედაგოგის მიერ დროის ჩარჩოების განსაზღვრასთან დამოკიდებულებაში;
- პროფესორ-მასწავლებლების შრომა ხასიათდება სასწავლო აღმზრდელობითი, მეთოდური, ორგანიზაციულ-მმართველობითი და სამეცნიერო-კვლევითი ფუნქციებით.

უნდა ითქვას, რომ პროფესორ-მასწავლებელთა საქმიანობის შინაარსი, მისი დატვირთვა ინოვაციურ საგანმანათლებლო პროცესში არსებითად განსხვავდება ადრე არსებულისაგან. დღეს პროფესორის ფუნქცია, პირველ რიგში, არის დაეხმაროს სტუდენტს წარმატებით წინსვლაში, უზღვავი და მრავალფეროვანი სასწავლო ინფორმაციიდან საჭიროს გამოირჩევასა და მის ათვისებაში, წამოჭრილი პრობლემების შემსუბუქებულად გადაწყვეტაში. ამასთან დაკავშირებით, მსოფლიო საგანმანათლებლო საზოგადოებაში, შემოტანილია ახალი ტერმინი - **ფასილიტატორი** (facilitator-ის, ვინც ხელს უწყობს, უმსუბუქებს, ეხმარება სწავლაში), რომელიც ხაზს უსვამს პროფესორ-მასწავლებლის ამ ფუნქციის მნიშვნელობას. ეს განსხვავება გამოიხატება შემდეგში: (Абрамешин, 2001:123)

- მნიშვნელოვნად რთულდება საქმიანობა სასწავლო კურსების შემუშავებასთან დაკავშირებით. ეს მოითხოვს პროფესორ-მასწავლებლისაგან სპეციალური უნარჩვევებისა და პედაგოგიური მუშაობის ხერხების განვითარებას. გარდა ამისა, თანამედროვე ინფორმაციული ტექნოლოგიები აყენებენ დამატებით მოთხოვნებს შემუშავებული სასწავლო მასალე-

ბის ხარისხის მიმართ, რადგან აღნიშნულ მასალებზე ღია წვდომა აქვთ როგორც დიდი რაოდენობის შემსწავლელებს, ასევე სხვა პროფესორ-მასწავლებლსა და ექსპერტებს, რაც პრინციპში ამლიერებს კონტროლს ამ მასალების ხარისხისადმი.

- თანამედროვე პედაგოგიური პროცესის განსაკუთრებულობას წარმოადგენს ის, რომ ტრადიციული სწავლებისაგან განსხვავებით, სადაც ცენტრალურ ფიგურას წარმოადგენდა პროფესორი, დღეს ახალი ინფორმაციული ტექნოლოგიების გათვალისწინებით სიმძიმის ცენტრი გადატანილია შემსწავლელზე, რომელიც აქტიურად აგებს თავის სასწავლო პროცესს ირჩევს რა განსაზღვრულ ტრაექტორიას განვითარებულ საგანმანათლებლო სივრცეში.
- თანამედროვე განათლებაში სასწავლო მასალის გადაცემა, რომელიც ითვალისწინებს კომუნიკაციას პროფესორ-მასწავლებელსა და სტუდენტს შორის, მოითხოვს მათ შორის უფრო აქტიურ უკუკავშირს, ვიდრე ადრე არსებულ ტრადიციულ ჯგუფებში, სადაც ჭარბობდა ზოგადი უკუკავშირი პროფესორ-მასწავლებელსა და ჯგუფს შორის ხოლო უკუკავშირი პროფესორ-მასწავლებელსა და ცალკეულ სტუდენტს შორის იყო სუსტი. თანამედროვე საკომუნიკაციო ტექნოლოგიები საშუალებას იძლევა გავხადოთ ასეთი ურთიერთკავშირი უფრო აქტიური, რაც პროფესორ-მასწავლებლისგან მოითხოვს სპეციალურ დამატებით ძალისხმევას.

ამრიგად, **ტრადიციულთან შედარებით, (თანამედროვე) ინოვაციური სწავლების ძირითადი ცვლილებები პროფესორ-მასწავლებელთა საქმიანობაში უკავშირდება:**

- სწავლებაში ტექნოლოგიური ინოვაციების გამოყენებიდან გამომდინარე სასწავლო კურსების შექმნასთან დაკავშირებული საქმიანობის გართულებას;
 - სპეციალური უნარ-ჩვევებისა და პედაგოგიური მუშაობის ხერხების ცოდნას სასწავლო კურსების დასამუშავებლად;
 - ღია წვდომის გამო შემუშავებული სასწავლო მასალების ხარისხისადმი მოთხოვნების გაძლიერებას;
 - სასწავლო პროცესში პროფესორ-მასწავლებლიდან სტუდენტისაკენ სიმძიმის ცენტრის გადანაცვლებასა და შემსწავლელის როლის ზრდას;
 - სტუდენტის მხარდაჭერის, მისი მხარშიდგომის ფუნქციის გაძლიერებას, ინდივიდუალური სასწავლო პროცესის ორგანიზებაში დახმარების გაწევას;
 - ახალი კომუნიკაციური ტექნოლოგიების გამოყენებით პროფესორ-მასწავლებელსა და კონკრეტულ შემსწავლელს შორის უკუკავშირის გაძლიერებას.
- ამრიგად, თანამედროვე კომპიუტერული ტექნოლოგიებისა და ტელეკომუნიკაციების გამოყენებით უმაღლესი განათლების სფეროში ხდება სასწავლო პროცესში პროფესორ-მასწავლებლის ადგილისა და როლის, მისი ძირითადი ფუნქციების, პედაგოგიკასთან დაკავშირებული საქმიანობის არსებითი ცვლილებები. თუმცა, ყველა ინოვაციური პროცესის რეალიზაცია უმაღლესი განათლების სისტემაში უკავშირდება მთელ რიგ პრობლემებს. მათ შორის აუცილებელია აღინიშნოს (Абрамешин и др. 2001:126):
- საჭირო ოდენობით ფინანსირების არარსებობა;
 - მართვის უმაღლესი ორგანოების არაკომპეტენტურობა;
 - საგანმანათლებლო პროცესში ინოვაციური ტექნოლოგიების გამოყენებისადმი,

უმადლესი სასწავლო დაწესებულების ხელმძღვანელობის მხრიდან უყურადღებობა;

- კომპიუტერული ტექნიკითა და ელექტრონული საშუალებებით უმადლესი სასწავლო დაწესებულებების არასაკმარისად აღჭურვა (ზოგიერთ სასწავლებელში არ არის სტაბილური ინტერნეტი, არასაკმარისია ელექტრონული მოწყობილობები, მეთოდური რეკომენდაციები პრაქტიკული და ლაბორატორიული სამუშაოების შესასრულებლად);
- უმადლესი სასწავლებლების პროფესორ-მასწავლებელთა და თანამშრომელთა კონსერვატიზმი;
- უმადლესი სასწავლებლების პროფესორ-მასწავლებელთა და თანამშრომელთა არასაკმარისი კვალიფიკაცია საინფორმაციო კომუნიკაციური ტექნოლოგიების სფეროში.

აღნიშნული მრავალი პრობლემიდან განსაკუთრებული ყურადღება გვინდა გავამახვილოთ იმ პრობლემაზე, რომელიც პირდაპირ უკავშირდება უმადლესი სასწავლებლების პროფესორ-მასწავლებლებს. ესენია:

1. **შემოქმედებითობის ბარიერი.** პროფესორ-მასწავლებლები, რომლებიც შეჩვეული არიან ძველი პროგრამებით მუშაობას, არ სურთ რაიმეს შეცვლა, სწავლა, ტრენინგი, გამოცდების ჩაბარება, განვითარება და ამ ყველაფერზე საკუთარი დროისა და ფულის ხარჯვა. უმეტესად, ისინი მტრულად იღებენ ყველა სიახლეს საგანმანათლებლო სისტემაში;
2. **კონფორმიზმი.** შემგუებლობის, განვითარების სურვილის არქონის, სხვის თვალში „თეთრ ყვავად“ გამოჩენის, სასაცილო მდგომარეობაში ჩავარდნის შიშით, პროფესორ-მასწავლებლები ხშირად უარს ამბობენ მიიღონ უჩვეულო პე-

დაგოგიური გადაწყვეტილებები;

3. **პიროვნული შფოთვა (მღელვარება).** თავის თავში, თავის ძალებში, თავის შესაძლებლობებში დაურწმუნებლობის, დაბალი თვითშეფასების, თავისი აზრების ხმამაღლა გამოთქმის შიშის გამო, ბევრი პროფესორ-მასწავლებელი ბოლო შესაძლებლობამდე ეწინააღმდეგება ნებისმიერ ცვლილებას;
4. **აზროვნების რიგიდულობა** (ლათინურიდან rigidus - ხისტი, მყარი, არაელასტიური). ძველი ყაიდის პროფესორ-მასწავლებლები თვლიან თავიანთ აზრს ერთადერთად და სწორ გადაწყვეტილებად, რომელიც არ ექვემდებარება გადახედვას. ისინი არ ისწრაფვიან ახალი ცოდნის, უნარების შეძენისკენ.

თანამედროვე განათლების სისტემაში ინოვაციებისაგან თავის არიდების ძირითადი მიზეზი კი მდგომარეობს იმაში, რომ ჩნდება კითხვა, ახალი ტექნოლოგიების, ახალი მოწყობილობების გამოჩენით, ხომ არ მოხდება ცოცხალი შრომის ძირითადი საშუალებებით ჩანაცვლება? მაგრამ უნდა გვახსოვდეს, რომ ეს ტექნოლოგიები ძირითად გავლენას ახდენენ არა იმდენად სამუშაო ადგილების რაოდენობაზე, რამდენადაც შრომის ხარისხის (იცვლება მისი ორგანიზაცია, შინაარსი და მომუშავეთა კვალიფიკაციისადმი მოთხოვნები) მოთხოვნაზე. მეტიც, ინოვაციური პოტენციალის მართვა მჭიდროდ უნდა უკავშირდებოდეს თანამშრომელთა შემოქმედებით საქმიანობას, მათ ცოდნასა და უნარ-ჩვევებს და მოტივირებული იყვნენ ორგანიზაციისათვის სასურველი შედეგების მიღწევაზე.

ამგვარად, უნივერსიტეტის ადამიანური კაპიტალის განვითარება უნდა ეფუძნებოდეს ისეთ კომპეტენციებს, როგორებიცაა: ფიზიოლოგიური, სოციალურ-ფსიქოლოგიური, პროფესიული, პიროვნული,

კულტურული და მორალური, ინფორმაციული და ინტელექტუალური, ინოვაციური და შემოქმედებითი. დღესდღეობით, თანამშრომლების ინდივიდუალური განვითარება, რომელიც უნივერსიტეტების

კონკურენტუნარიანობის ზრდის განმაპირობებელი ფაქტორია, ხელს უწყობს პროფესიული უნარების კაპიტალის დაგროვებას, რაც საჭიროა მომავალი ფუნქციებისა და მოქმედებების განსახორციელებლად.

გამოყენებული ლიტერატურა

- Абрамешин А.Е., Воронина Т.П., Молчанова О.П., Тихонова Е.А., Шленов Ю.В.; Под редакцией д-ра экон. наук, проф. О.П. Молчановой. *Инновационный менеджмент: Учебник для вузов* / - М.: Вита-Пресс, 2001. - 272 с.
- Алексеева И.А., (2017). Развитие человеческого капитала вуза как основного фактора повышения его конкурентоспособности. *Современная научная мысль*, (1), 164-175.
- Истомин Е., & Мязин В. (2019). Развитие человеческого капитала в рф: современные тренды и перспективы 2019. *Экономика и социум*, 12(67), 508-517.
- Казибекова Н.А. (2021). Роль науки и образования в создании человеческого капитала. *The Scientific Heritage*, (62-4), 30-32. doi: 10.24412/9215-0365-2021-62-4-30-32
- Римская, О.Н. (2006). Мотивация преподавателей вузов в системе менеджмента качества образования. Монография Томск, 2006, 121с.
- Харченко Е.В., & Окунькова Е.А. (2020). Человеческий капитал инновационной экономики: сущность, содержание, структура. *Вестник Курской государственной сельскохозяйственной академии*, (5), 240-247.

Some Aspects Related to the Development of Human Capital in the Higher Education System

Nana Lukhutashvili

Associate Professor, Akaki Tsereteli State University, Kutaisi University

Nana.lukhutashvili@unik.edu.ge

Mariami Denosashvili

Master's student, Tomas Bata University in Zlín

m_denosashvili@utb.cz

Abstract

Sufficiently developed human capital and its effective use in modern conditions are a component of achieving the mission, strategic goals, and specific tasks for higher educational institutions and ensuring their quality and competitiveness. The development of human capital in universities should be based on competencies that correspond to the requirements for the qualifications of future workers.

Keywords: human capital, higher education system, academic staff, technological innovations, competencies.

JEL: M50

DOI: <https://doi.org/10.52244/c.2023.11.24>

For citation: Lukhutashvili N., Denosashvili M. (2023) Some Aspects Related to the Development of Human Capital in the Higher Education System. International Scientific Conference "Human Capital, Institutions, Economic Growth". Proceedings. Kutaisi University. pp. 192-198. DOI: <https://doi.org/10.52244/c.2023.11.24>

References

- Abramshin A.E., Voronina T.P., Molchanova O.P., Tikhonova E.A., Shlenov Yu.V.; Edited by Dr. Econ. sciences, prof. O.P. Molchanova. Innovative Management: Textbook for universities / - M.: Vita-Press, 2001. - 272 pp.
- Alekseeva, I.A., (2017). Development Of Human Capital Of University As The Main Factor To Improve Its Competitiveness. *Modern Scientific Thought, (1)*, 164-175.
- Istomin E., & Myazin V. (2019). Human Capital Development In The Russian Federation: Modern Trends And Prospects 2019. *Economy and Society, 12 (67)*, 508-517
- Kazibekova N., (2021). The role of science and education in creating human capital. *The scientific heritage, (62-4)*, 30-32. doi: 10.24412/9215-0365-2021-62-4-30-32
- Rimskaya, O.N. (2006). Motivation Of University Teachers In The Education Quality Management System. *Monograph. 2006. P. 53*
- Kharchenko E.V., & Okunkova E.A., (2020). Human Capital Of Innovative Economy: Essence, Content, Structure. *Bulletin of the Kursk State Agricultural Academy, (5)*, 240-247.

ადამიანური კაპიტალი და მისი როლი თანამედროვე ბიზნესში

ნარგიზა ქარქაშაძე

ეკონომიკის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, აკაკი წერეთლის სახელმწიფო
უნივერსიტეტი
Nargiza.karkashadze@atsu.edu.ge

თინათინ გუგეშაშვილი

ეკონომიკის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, აკაკი წერეთლის სახელმწიფო
უნივერსიტეტი
Tinatin.gugeshashvili@atsu.edu.ge

შურა უკლება

მოწვეული სპეციალისტი, აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
Shura.ukleba@atsu.edu.ge

აბსტრაქტი

სტატიის „ადამიანური კაპიტალი და მისი როლი თანამედროვე ბიზნესში“ მთავარ არსს წარმოადგენს ადამიანური კაპიტალის მნიშვნელობისა და მისი როლის განსაზღვრა თანამედროვე ბიზნესში. ასევე ის ფაქტი, თუ როგორია მისი მნიშვნელობა ეკონომიკასა და საზოგადოების განვითარებაში.

სტატიაში ასევე დახასიათებულია ადამიანური კაპიტალის კონკურენტუნარიანობის სამი დონე: ნაწი, მიკრო და მაკროდონე, რომლებიც ქმნიან ადამიანური კაპიტალის კონკურენტუნარიანობის მრავალდონიან კონსუსს.

სტატიაში ხაზგასმულია, გლობალიზაციის პირობებში რამდენად მნიშვნელოვან ფაქტორს წარმოადგენს ცოდნის ამაღლება და იმ პროფესიონალთა ჩამოყალიბება, რომელთაც შეუძლიათ ახალი ინოვაციური პროდუქტების, ტექნოლოგიებისა და მომსახურების გამოგონებას, დანერგვასა და ინოვაციების გენერირებას, კონკრეტულად საუბარია მარკეტინგისა და მარკეტოლოგის როლზე თანამედროვე ბიზნესის განვითარებაში.

სტატიაში გაანალიზებულია მსოფლიოს განათლების სისტემა და დახასიათებულია 10 ყველაზე განათლებული ქვეყანა, სადაც პირველია ადგილი უკავია სამხრეთ კორეას, ხოლო ეფექტურობის მიხედვით ყველაზე საუკეთესო განათლების სისტემა არის შვეიცარიაში, დანიაში და ა.შ.

სტატიაში აღნიშნულია ასევე საქართველოს განათლების სისტემის შესახებ, რომელსაც კავკასიის რეგიონში ყველაზე საუკეთესო პოზიცია უკავია. ნაშრომში გაანალიზებულია თუ რა როლი აქვს ინვესტიციებს განათლებაში და მოცემულია სტატისტიკური მონაცემების დინამიკა 2016-2023 წლების.

სტატიაში ყურადღება გამახვილებულია თუ ვინ არის მარკეტოლოგი და რა როლი აქვს მას ბიზნესის განვითარებაში, საიდანაც ნათლად ჩანს, რომ ესაა ადამიანი, რომელსაც შეუძლია წინწაწიოს ორგანიზაციის პროდუქტები და მომსახურება, შეიმუშაოს ეფექტური მარკეტინგული სტრატეგიები, გაზარდონ გაყიდვები მომხმარებელთა მოთხოვნილებების დაკმაყოფილების ხარჯზე და ამით გაამყარონ კომპანიის ფინანსური სტაბილურობა და ადგილი ბაზარზე.

ნაშრომში მოცემულია კვლევის შედეგების ანალიზი, საიდანაც ნათლად ჩანს გამოკითხული რესპოდენტების 27,3% მიაჩნიათ, რომ მარკეტოლოგის კვალიფიკაციის დონე არასახარბიელოა, ამიტომ მათი აზრით კვალიფიციური სპეციალისტების მოსამზადებლად ყურადღება უნდა მიექცეს:

- მარკეტინგული სტრატეგიების შემუშავების უნარების გაუმჯობესებას;
 - უცხო ენების ცოდნასა და დარგში არსებული კონკურენციის შესწავლის საკითხებს.
- კვლევაში ყურადღება იყო გამახვილებული თუ რა თეორიული და პრაქტიკული გამოცდილება აქვს დღევანდელ მარკეტოლოგებს, ამ კუთხით რესპოდენტების მოსაზრებები ასეთია:
- საქართველოში ნაკლებად შეიძლება პრაქტიკული გამოცდილების მიღება- 9,1%;
 - მარკეტოლოგებს ხშირად არა აქვთ საკმარისი გამოცდილება - 18,5%;
 - წარმატებულ მარკეტოლოგებს კარგი ცოდნა და უნარ-ჩვევები აქვთ -18,5%.

- დღევანდელ წარმატებულ საწარმოებში მოქმედ მარკეტოლოგებს ნამდვილად გააჩნიათ მარკეტინგის თეორიული და პრაქტიკული გამოცდილება - 53,9%.

აღნიშნული მონაცემების ანალიზი იძლევა იმის საშუალებას გავერკვეთ რამდენად აქვს კომპანიებს ფინანსური საშუალება და სურვილი თავიანთი მარკეტოლოგები გამოცდილების მისაღებად სტაჟირებისათვის გაუშვან უცხოეთში და ამით აამაღლონ მათი კვალიფიკაციის დონე. ამასთან დაკავშირებით რესპოდენტების შეხედულებები შემდეგნაირად განაწილდა: საკმარისად -18,2%, არასაკმარისად -45,5%, ნაწილობრივ 36,4%. როგორც ჩანს კომპანიებს უჭირთ ფინანსების გაცემა აღნიშნული მიმართულებით და სწორედ ამასთან დაკავშირებით მნიშვნელოვანი მოსაზრებები დაფიქსირდა კითხვასთან მიმართებაში, რომელიც ეხებოდა მაღალკვალიფიციური მარკეტოლოგების მომზადების საკითხში კომპანიის დაინტერესების საკითხს, რაზეც რესპოდენტების მოსაზრებები ასეთია:

- წესით ძალიან უნდა იყოს დაინტერესებული, მაგრამ რეალურად არასათანადოდ აქცევს ყურადღებას მათი კვალიფიკაციის ამაღლების საკითხს;
- რაც დრო გადის, კომპანიები უფრო მეტად აცნობიერებენ მარკეტინგის საჭიროებას და აუცილებლობას, ამიტომ მიჩნიათ რომ კომპანიისათვის მათ კვალიფიკაციის ამაღლებაზე უნდა მოხდეს მუდმივი ზრუნვა;
- წარმატებული კომპანიები დაინტერესებულია, ხოლო დანარჩენები ნაკლებად;
- არ არის დაინტერესებული;
- იშვიათადაა დაინტერესებული;
- წესით საქმეზე ორიენტირებული და სადაც მოაზროვნე კომპანიის მმართველი აპარატი, უნდა იყოს დაინტერესებული მარალკვალიფიციური მარკეტოლოგების მომზადების საკითხებით.

ყოველივე ზემოთ თქმულიდან გამომდინარე ჩვენი მოსაზრებით მიმაჩნია, რომ საუკეთესო მარკეტოლოგისათვის მნიშვნელოვანია შემდეგი უნარ-ჩვევების ქონა, ესენია:

- სურვილი მუდმივად აგრძელებდეს შესწავლას ახალი მარკეტინგული სტრატეგიების;
- იცოდეს თავისი კლიენტები და ბაზრები;
- დროის მენეჯმენტის უნარ-ჩვევების დემონსტრაცია;
- გაუძლოს დიდ სამუშაო დატვირთვას;
- შეისწავლოს და ესმოდეს მისი კონკურენტების;
- ზუსტი და ქმედითი მიზნების დასახვის უნარი;
- მუდმივად განავითაროს თავისი უნარ-ჩვევები.

თუ გავითვალისწინებთ იმ ფაქტს, რომ კომპანიათა უმეტესობას ფინანსური სტაბილურობის გამყარების მიზნით სურვილი აქვთ საქმიანი ურთიერთობები ჰქონდეთ უცხოელ პარტნიორებთან, აუცილებელია მარკეტოლოგი ფლობდეს უცხო ენას B2 დონეზე.

საკვანძო სიტყვები: ადამიანური კაპიტალი, წიგნიერება, განათლების სისტემა

JEL: M31

DOI: <https://doi.org/10.52244/c.2023.11.25>

ციტირებისათვის: ქარქაშაძე ნ., გუგუშაშვილი თ., უკლება შ. (2023) ადამიანური კაპიტალი და მისი როლი თანამედროვე ბიზნესში. საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია „ადამიანური კაპიტალი, ინსტიტუტები, ეკონომიკური ზრდა“. შრომების კრებული. ქუთაისის უნივერსიტეტი. გვ. 199 - 208. DOI: <https://doi.org/10.52244/c.2023.11.25>

შესავალი

ეკონომიკური სისტემების ცვლილება, ტრადიციული ეკონომიკიდან პოსტინდუსტრიულ საზოგადოების ფორმირებამდე, გამოიწვია ინოვაციური ეკონომიკური სისტემის ჩამოყალიბება, რომლის მთავარი კატეგორია ცოდნაა, მოითხოვა მაღალკვალიფიციური სპეციალისტები და ინტელექტუალური შრომა, რომელიც უშუა-

ლოდ უკავშირდებოდა ადამიანური კაპიტალის ცნებასა და მისი თეორიების ჩამოყალიბებას, რომლებიც წარმოიშვა XX საუკუნის მეორე ნახევარში. ეს იყო მეცნიერების პასუხი დროის გამოძახილზე, პოსტინდუსტრიული, ინფორმაციული და ინოვაციური ეკონომიკისა და საზოგადოების ფორმირებაზე.

დღეს ადამიანური კაპიტალი განიხი-

ლება, როგორც ეკონომიკისა და საზოგადოების განვითარების რთული, ინტენსიური ფაქტორი, ხოლო მისი ხარისხი პირდაპირპროპორციულად აისახება ქვეყნის ეკონომიკის ზრდასა და კონკურენტუნარიანობაზე. მათი რეალიზაციის ძირითადი მიმართულებები უშუალოდაა დაკავშირებული ადამიანური კაპიტალის კონკურენტუნარიანობის ამაღლებასთან, რაც ქვეყნის ეკონომიკური და ინოვაციური განვითარების ერთ-ერთი მთავარი რესურსია.

ძირითადი ტექსტი

ადამიანური კაპიტალის კონცეფციის თეორიული მოსაზრებები დაამუშავეს ა. მარშალმა, ჯ.ბ. კლარკმა, ი. ფიშერმა და სხვებმა. მე-XX საუკუნის მეორე ნახევარში ადამიანური კაპიტალის თეორია განავითარეს გ. ბექერმა, მ. ბლალუგმა, ს. ბოულსმა, ფ. მახლუპმა, ჯ. მინცერმა, ო. ნორდჰოლმმა, მ. ფიშერმა, ტ. შულცმა და სხვებმა;

ადამიანური კაპიტალის თეორიის სხვადასხვა ასპექტების თანამედროვე შეხედულებები განხილულია ქართველი მეცნიერმკვლევარების - მ. ჯულაყიძის, ნ. ბასარიას, მ. თორიას, ა. აბრალავას, ე. ბართაშვილის, ც.ლომაიას, ო.შატბერაშვილის და სხვათა ნაშრომებშიც (მუჯირი - ადამიანური..).

ქართველ მეცნიერთა შორის მნიშვნელოვანია გამოვყოთ შ. ამონაშვილის ნაშრომები, რამაც ძირითადად ასახვა ჰპოვა შრომის ხარისხისა და საწარმოო პროცესების გაუმჯობესებაში, რაც მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს როგორც საწარმოს, ისე ქვეყნის კეთილდღეობაზე, ე.ი. კონკრეტულად რომ ვთქვათ „ადამიანური რესურსი არის მწარმოებლური, რაც ნიშნავს, რომ საწარმოში მისი გამოყენების შედეგად მიიღება მეტი საქონელი და მომსახურება“ (არაბული..), მაგრამ მის ეფექტურ განაწილებაში მომხმარებელთა უკეთ დაკმაყოფილების მიზნით გვეხმარება მარკეტინგი, რომელიც არის ძრავა, განმხორციელებელი

ბრენდების ზრდის დღევანდელ სწრაფად ცვალებად სამყაროში, ანუ კონკრეტულად მარკეტოლოგი, როელსაც შესაბამისი უნარჩვევები გააჩნია.

უნდა აღინიშნოს, რომ ადამიანური კაპიტალის კონკურენტუნარიანობის საკითხთან დაკავშირებით გამოიყოფა შემდეგი დონეები: ნანოდონე, მიკროდონე და მაკროდონე, რომლებიც ქმნიან ადამიანური კაპიტალის კონკურენტუნარიანობის მრავალდონიან კონუსს.

ნანოდონეზე ხდება ცალკეული ინდივიდის კონკურენტუნარიანობის შესწავლა, რომლის მაჩვენებლებია განათლების დონე, პროფესიული კვალიფიკაცია, ჯანმრთელობის დონე, ადამიანის კულტურა, მისი პიროვნული მახასიათებლები, ინფორმაციულ-კომუნიკაციურობა და სხვა.

მიკროდონეზე შეისწავლიან იმ ორგანიზაციების ადამიანური კაპიტალის კონკურენტუნარიანობას, რომელიც განისაზღვრება მისი კომპეტენციით, ანუ თვისებათა პარამეტრების ერთობლიობით, რომლითაც ხასიათდება ადამიანური კაპიტალის გამოყენების ეფექტიანობა.

მაკროდონეზე იქმნება ეროვნული ადამიანური კაპიტალის კონკურენტუნარიანობა, რომლის განვითარების მაჩვენებლებია ეროვნული ეკონომიკური სისტემის, განათლების, ჯანდაცვის, კულტურისა და ფიზიკური განვითარების მდგომარეობა, დემოგრაფიული სიტუაცია და სხვა.

გ. ბექერმა მოახდინა ფორმულირება ადამიანური კაპიტალის, რომლის თანახმად ინდივიდის ადამიანური კაპიტალი=ზოგადი განათლება +სპეციალური სიღრმისეული განათლება.

გლობალიზაციის პირობებში ცოდნის ეკონომიკაზე გადასვლის მთავარი ფაქტორი ცოდნის დონის ამაღლება და იმ პროფესიონალთა ჩამოყალიბებაა, რომელთაც შეუძლიათ ახალი ინოვაციური პროდუქტების, ტექნოლოგიებისა და მომსახურების

გამოგონება, დანერგვა და ინოვაციების გენერირება (მუჯირი - ადამიანური...). ამიტომ ქვეყნის ეკონომიკური წინსვლის საქმეში როგორც საშინაო, ისე საერთაშორისო ბაზრებზე დიდი როლი აკისრია მაღალკვალიფიციური მარკეტოლოგების არსებობას, რომლებიც მნიშვნელოვან როლს ასრულებენ საწარმოების ეფექტურ წინსვლაში, რაც აისახება ბაზარზე მათი პროდუქციისა და მომსახურების ნაკლებად პოზიციონირებაში. ასევე კვლევების ჩატარებაში, რომელიც ეხმარება კომპანიებს როგორც საკუთარი, ისე კონკურენტების ძლიერი და სუსტი მხარეების გამოვლენაში და სწორი მარკეტინგული სტატეგიებისა და პროგრამების შემუშავებაში. სწორედ ამ მნიშვნელოვანი პრობლემის გადაჭრის საკითხების შესწავლას ეძღვნება ჩვენი სტატია.

ჩვენი კვლევის მიზანია საქართველოში ადამიანური კაპიტალის, როგორც ეკონომიკური ზრდის, კონკურენტუნარიანობის ამდლების საფუძვლის მნიშვნელობის განსაზღვრა, კერძოდ, მაღალკვალიფიციური მარკეტოლოგების მომზადების საქმეში არსებული პრობლემები, ასევე კომპანიებისა და სახელმწიფოს მხრიდან ის ხელისშემშლელი პირობები, რომელიც აისახება მათი მომზადების ხარისხზე. აღნიშნული პრობლემების შესასწავლად კვლევისათვის მნიშვნელოვანია გამოვიყენოთ გამოკითხვის მეთოდი, რომელშიც მონაწილეობა მიიღო კომპანიების წარმომადგენლებმა, რომელშიც ფუნქციონირებს მარკეტინგის სამსახური და ასევე უმაღლესი სკოლისა (აწსუ) და ფინანსური ბაზრისა (სადაზღვევო კომპანია „ალდაგი“, შპს ბარამბო, სს „იმერი“ და სხვა).

ადამიანური კაპიტალის საკითხის განხილვისას მნიშვნელოვანია ყურადღება გავამახვილოთ, თუ როგორია მსოფლიოში განათლების სისტემა. ამ მხრივ 2018 წლის მონაცემების მიხედვით პირველ ადგილზე იყო იაპონია, მეორეზე სამხრეთ კორეა, მე-

სამეზე სინგაპური და შემდეგ ჰონკონგი (მსოფლიოში საუკეთესო განათლების სისტემა...).

2023 წლის მონაცემების მიხედვით მსოფლიოს ათი ყველაზე განათლებული ქვეყანა, მათი უმაღლესი განათლების მაჩვენებლებისა და რეიტინგების მიხედვით, არის სამხრეთ კორეა, კანადა, იაპონია, ლუქსემბურგი, ირლანდია, რუსეთი, ლიტვა, დიდი ბრიტანეთი, ნიდერლანდები და ნორვეგია. სამხრეთ კორეა ლიდერობს, როგორც ყველაზე განათლებული ქვეყანა მსოფლიოში, უმაღლესი განათლების მაჩვენებლით 69,29%, რაც უზრუნველყოფს პირველ ადგილს. განათლების ქვეყნების ტოპ 10 ასეთია:

1. სამხრეთ კორეა – 69,29%
2. კანადა – 66,36%
3. იაპონია – 64,81%
4. ლუქსემბურგი – 63,12%
5. ირლანდია – 62,88%
6. რუსეთი – 62,09%
7. ლიტვა – 57,48%
8. დიდი ბრიტანეთი – 57,47%
9. ნიდერლანდები – 55,60%
10. ნორვეგია – 55,03%

2022 წლის მონაცემების მიხედვით მსოფლიო ქვეყნების რეიტინგში განათლების დონის მიხედვით ტოპ 10-ის შემდეგ მოდის ევროპის ქვეყნები, იაპონია, დსთ ქვეყნები და ბოლო ადგილები განაწილებულია გვინეას, ეთიოპიას, სუდანს, მალის და ჩადსა და ცენტრალური აფრიკის რეგიონებში, სადაც განათლების დაბალი დონე გამოწვეულია სოციალური განვითარების დაბალი დონით. სახელმწიფოს არა აქვს ფინანსები ბავშვებისა და აავაზრდების განათლებისათვის. განათლების ხარისხის რეიტინგში მსოფლიოში საუკეთესო ათეულთა შორისაა:

1. იაპონია და სამხრეთ კორეა – მოსწავლეები სკოლაში დადიან 7 დღე.
2. სინგაპური – ეკონომიკურად განვითარებული ქვეყანა, რომელიც ცნობილია სკოლა-

- დელი დაწესებულებების ძლიერი განვითარებით.
3. ჰონგ კონგი, სადაც დაწყებითი, საშუალო და უმაღლესი განათლება ამ მიმართულებით მსოფლიო ლიდერებს არ ჩამოუვარდება.
 4. ფინეთი
 5. გაერთიანებული სამეფო მსოფლიო დონის უნივერსიტეტებით.
 6. კანადა – კოლეჯის კურსდამთავრებულთა შორის ცოდნის მაღალი დონით.
 7. ჰოლანდია – ინვესტიციების მოცულობა არასაკმარისია.
 8. ირლანდია
 9. პოლონეთი
 10. დანია

რაც შეეხება განათლების სისტემას მსოფლიოში, მისი ეფექტურობის მიხედვით საუკეთესო განათლების სისტემებია: შვეიცარიაში, დანიაში, შვედეთში, ფინეთში, ნიდერლანდებში, სინგაპურში, კანადაში, დიდ ბრიტანეთში. (ქვეყნების სია წიგნიერების მაჩვენებლის მიხედვით ..).

რაც შეეხება საქართველოს ამავე მონაცემების მიხედვით ის 43 ადგილზეა. უნდა აღინიშნოს რომ კავკასიის ქვეყნებს შორის საქართველოს განათლების მიხედვით ყველაზე საუკეთესო პოზიცია უკავია, სომხეთს 52 ადგილზეა (24,2%-ით), აზარბაიჯანი – 65 ადგილზე – 15,7%), ხოლო რაც შეეხება ბალტიისპირეთის ქვეყნებს ყველაზე საუკეთესო ადგილი (7) უკავია ლიტუანას (57,48%-ით), ლატვიას 23 ადგილი (45,5%), ხოლო ესტონეთს 26 ადგილი (43,18%) (Most Educated Countries ..) . თუ 2023 წლის მონაცემებს შევადარებთ 2021 წლის მდგრადი განვითარების ანგარიშში წარმოდგენილ მონაცემებს, რომელიც გამოაქვეყნა კემბრიჯის უნივერსიტეტის გამომცემლობამ, სადაც საქართველოს მსოფლიოს 165 ქვეყანას შორის 56 პოზიცია ეკავა, 2023 წლისათვის ეს მონაცემები მნიშვნელოვნად გაუმჯობესდა. საქართველოს წარმატება განაპირობა მიღწეულმა პროგრესმა ისე

თი მიმართულებებით, როგორცაა მდგრადი განვითარების მეოთხე მიზანი – „ხარისხიანი განათლება“. ამავე კვლევის შეფასებით, საქართველო „ხარისხიანი განათლების“ მაჩვენებლით მსოფლიოს 165 ქვეყნის რეიტინგში ოცდაათ და ევროპის 10 საუკეთესო ქვეყანას შორის მოხვდა. (Most Educated Countries ..) როდესაც საუბარია ადამიანურ რესურსებზე და მის სწორ გამოყენებაზე ბიზნესში, პირველ რიგში ყურადღება უნდა გავამახვილოთ ამ რესურსების კვალიფიკაციის დონესა და მის სწორად განაწილებაზე. პროფეიონალიზმი და კვალიფიციური სპეციალისტი არ ყალიბდება არც სასწავლო აუდიტორიაში და არც საკვლევ-სამეცნიერო დაწესებულებაში, მას სჭირდება უდიდესი პრაქტიკული გამოცდილება და სიღმისეული ცოდნა და უნარ-ჩვევები პრობლემის გაზრებისათვის, რომელიც დაეხმარება მას ბიზნესში ეფექტიანად წარმოჩენაში.

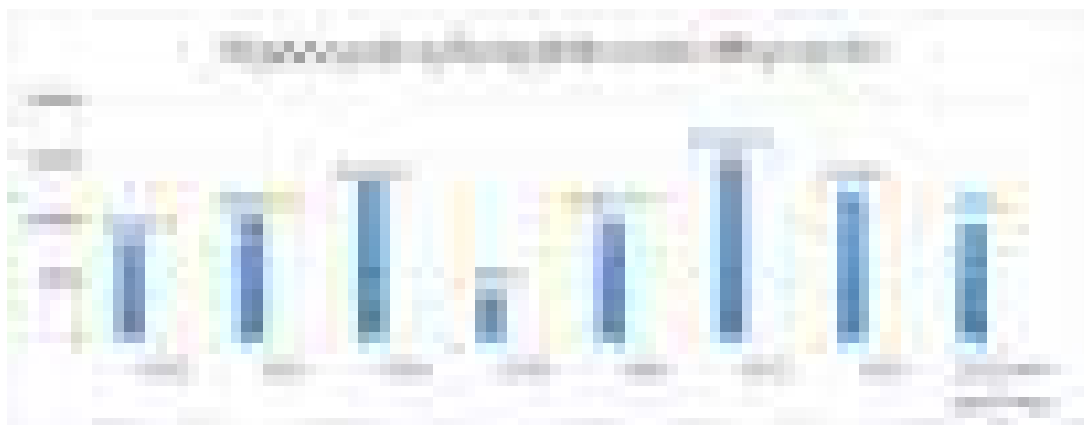
იმისათვის, რომ სუკეთესო განათლება მიიღო აუცილებელია ინვესტიციების განხორციელება. მიუხედავად იმისა, რომ სახელმწიფო ახორციელებს ინვესტიციებს განათლებაში, რომელიც ზრდის ტემპით გამოირჩევა 2016–2018 წლამდე, 2019 წელს კოვიდ პანდემიის გამო დაეცა ინვესტიციების მაჩვენებელი, 2020–2021 წლებში ისევ ზრდის ტემპი შეინიშნებოდა: (იხ. დიაგრამა 1). ასევე მნიშვნელოვანია აღინიშნოს სახელმწიფოს მხარდაჭერა საზღვარგარეთ გაგზავნილი სტუდენტების დაფინანსებაში, რომელმაც 2022/2023 წლისათვის სახელმწიფო სასწავლებლებში 524 კაცი შეადგინა, ხოლო კერძო უმაღლეს სასწავლებლებში 199 კაცი.

უნდა აღინიშნოს, რომ მაღალკვალიფიციური სამუშაო ძალა მნიშვნელოვან როლს ასრულებს ეკონომიკის განვითარებასა და მცირე და საშუალო საწარმოების წარმატებაში, რადგან აისახება პროდუქტიულობის დონესა და საწარმოთა ინოვაციურობაზე. საერთაშორისო ორგანიზაციების (იუნესკოსა და სხვათა) შეფასებით, საქართველო, განათლების დონის მაჩვენებლებით

ბის მიხედვით, არც ისე სახარბიელოდ გამოიყურება. ისინი იძლევიან რეკომენდაციებს განათლების დონის ამაღლების მიზნით გასატარებელი ღონისძიებების შესახებ. ქვეყანაში არსებული არასასურველი კვალიფიკაციის, საშუალო და უმაღლესი განათლების შეუსაბამო ხარისხის გამო პრობლემაა ბიზნესის (განსაკუთრებით მცირე და საშუალოში) საქმიანობის წარმართვაში. ეს განსაკუთრებით შეიმჩნევა მაღალკვალიფიციური მარკეტოლოგების ნაკლებობით (Who is a Marketer ..), რომელთა გადამზადებაზე უცხოეთის ქვეყნებში გამოცდილების გაზიარების კუთხით არ ხდება თანხების გამოყოფა არც სახელმწიფოსა და არც კომპანიების მხრიდან.

ამ სტატიაში მინდა ყურადღება გავა-

მახვილო თუ ვინ არის მარკეტოლოგი და რა როლი აქვს მას ბიზნესის განვითარებაში. პირველ რიგში უნდა ვთქვათ, რომ მარკეტინგი არის ძრავა, რომელიც ახორციელებს ბრენდების ზრდას დღევანდელ სწრაფად ცვალებად სამყაროში. ის რაც დაიწყო სიტყვიერად, ახლა აუდიო და ვიდეოზე გადავიდა. სწორედ დღეს მარკეტინგის ციფრული საშუალებები ლიდერობენ და ეხმარებიან ბრენდებს დიდი წარმატების მიღებაში. ბიზნესის წარმომადგენლებმაც და ინდივიდებმაც, რომლებიც ეძებენ პოტენციურ შესაძლებლობებს ამ სფეროში, აუცილებელია გაიგონ ვინ არის მარკეტოლოგი და როლი აქვს მას ბიზნესის წარმატებაში.

დიაგრამა 1. წყარო: <https://www.geostat.ge/ka/modules/categories/61/umaghlesi-ganatileba> [7]

მარკეტოლოგი – ესაა ადამიანი, რომელიც წინ წევს ორგანიზაციის პროდუქტსა და მომსახურებას, იმუშავებს სტრატეგიებს, რომლებთაც შეუძლიათ გაზარდონ გაყიდვები და პარალელურად შემოსავლები, ამასთან უზრუნველყოფენ ამ სტრატეგიების შესაბამისობას კლიენტების მოთხოვნილებებთან, ასევე საბაზრო მოთხოვნასთან.

კრეატიული და ნოვატორული მარკეტოლოგები ხელს უწყობენ ბრენდის კაპიტალის ჩამოყალიბებას და მომხმარებელთა

მომსახურების ხარისხის გაუმჯობესებას გრძელვადიან პერსპექტივაში. ისინი ასევე უზრუნველყოფენ, რომ სამიზნე აუდიტორიამ იცოდეს კომპანიის პროდუქტებისა და შეთავაზებების შესახებ. მათი მარკეტინგული გეგმა მთლიანად ეფუძნება მომხმარებელთა საჭიროებების, სურვილებისა და მოთხოვნილებების იდენტიფიცირებას. კომპანიებს უბიძგებს ინოვაციებისაკენ და უფრო ხარისხიანი პროდუქტების გამოშვებისაკენ. აი რატომ უნდა გაიგონ, რა არის მარკეტინგი და მისი როლი ბიზნესში.

(Who is a Marketer..)

ფუნქციონალური პასუხისმგებლობების ასეთი შთამბეჭდავი ჩამონათვალი მოითხოვს მარკეტოლოგის მხრიდან ცოდნას პროფესიულ გარემოში მიმდინარე ტენდენციებზე, დეტალებზე ყურადღების მიქცევას, ინფორმაციის დიდ მოცულობაზე მუშაობას, კრიტიკულად აზროვნებას, ანალიზისა და პრობლემების გადაჭრის კრეატიულ მიდგომას. ასევე ძალიან სასარგებლო იქნება ორგანიზაციული უნარები, სტრესისადმი წინააღმდეგობის გაწევა, თანაგრძნობა, მოსმენის, მოლაპარაკების, აზრების მკაფიოდ გამოხატვის, დამოუკიდებლად და გუნდში მუშაობის უნარი (Кто такой маркетолог...).

ყოველივე ზემოთ თქმულიდან გამომდინარე, მნიშვნელოვანია ყურადღება გამახვილებული იქნას ჩვენს მიერ ჩატარებული კვლევის შედეგების ანალიზზე, რომელიც ნათელ წარმოდგენას იძლევა თუ რა მდგომარეობაა ამ კუთხით საქართველოში. კვლევაში მონაწილეობა მიიღო 30 რესპოდენტმა, რომელთა განაწილება დასაქმების მიხედვით ასეთია: ფინანსური მომსახურება - 9,1%, საგანმანათლებლო სექტორი - 81,8%, საწარმოო სექტორი და სხვა - 9,1%. კითხვაზე რა როლი აქვს მარკეტოლოგს კომპანიისა და ორგანიზაციის წარმატებაში რესპოდენტების მოსაზრებები შემდეგნაირად განაწილდა: თითქმის 100%-მა აღნიშნა, რომ მარკეტოლოგი კომპანიაში საკმაოდ დიდ როლს ასრულებს, რადგან ის განსაზღვრავს მისი ფირმის ან ორგანიზაციის წარმატებას. ხოლო კითხვაზე როგორია მარკეტოლოგის კვალიფიკაციის დონე ბიზნესში რესპოდენტთა შეხედულებები ასეთია: არ შეესაბამება ბაზრის მოთხოვნებს - 45,4%, საშუალო დონეზეა - 27,3%, სრულად პასუხობს თანამედროვე მოთხოვნებს-27,3%. როგორც კვლევიდან ჩანს მარკეტოლოგის კვალიფიკაციის დონე თანამედროვე ეტაპზე არასახარბიელოა. აქედან

გამომდინარე რესპოდენტების მოსაზრებები რას უნდა მიექცეს ყურადღება კვალიფიციური სპეციალისტების მომზადებისას შემდეგნაირად გადანაწილდა:

- მარკეტინგული სტრატეგიების შენარჩუნების უნარების გაუმჯობესებას -100%;
- უცხო ენების ცოდნას -54,5%;
- დარგში არსებული კონკურენციის უკეთ შესწავლის უნარებს -54,5%;
- სხვას -27,3%.

კვლევაში ყურადღება იყო გამახვილებული თუ რა თეორიული და პრაქტიკული გამოცდილება აქვს დღევანდელ მარკეტოლოგებს, ამ კუთხით რესპოდენტების მოსაზრებები ასეთია:

- საქართველოში ნაკლებად შეიძლება პრაქტიკული გამოცდილების მიღება- 9,1%;
- მარკეტოლოგებს ხშირად არა აქვთ საკმარისი გამოცდილება - 18,5%;
- წარმატებულ მარკეტოლოგებს კარგი ცოდნა და უნარ-ჩვევები აქვთ -18,5%.
- დღევანდელ წარმატებულ საწარმოებში მოქმედ მარკეტოლოგებს ნამდვილად გააჩნიათ მარკეტინგის თეორიული და პრაქტიკული გამოცდილება - 53,9%.

აღნიშნულ მონაცემების ანალიზი იძლევა იმის საშუალებას გავერკვეთ რამდენად აქვს კომპანიებს ფინანსური საშუალება და სურვილი თავიანთი მარკეტოლოგები გამოცდილების მისაღებად სტაჟირებისათვის გაუშვან უცხოეთში და ამით აამაღლონ მათი კვალიფიკაციის დონე. ამასთან დაკავშირებით რესპოდენტების შეხედულებები შემდეგნაირად განაწილდა: საკმარისად -18,2%, არასაკმარისად - 45,5%, ნაწილობრივ 36,4%. როგორც ჩანს კომპანიებს უჭირთ ფინანსების გაცემა აღნიშნული მიმართულებით და სწორედ ამასთან დაკავშირებით მნიშვნელოვანი მოსაზრებები დაფიქსირდა კითხვასთან მიმართებაში, რომელიც ეხებოდა მაღალკვალიფიციური მარკეტოლოგების მომზადების საკითხში

კომპანიის დაინტერესების საკითხს, რაზეც რესპოდენტების მოსაზრებები ასეთია:

- წესით ძალიან უნდა იყოს დაინტერესებული, მაგრამ რეალურად არასათანადოდ აქცევს ყურადღებას მათი კვალიფიკაციის ამაღლებების საკითხს;
- რაც დრო გადის, კომპანიები უფრო მეტად აცნობიერებენ მარკეტინგის საჭიროებას და აუცილებლობას, ამიტომ მიჩნიათ რომ კომპანიისათვის მათ კვალიფიკაციის ამაღლებაზე უნდა მოხდეს მუდმივი ზრუნვა;
- წარმატებული კომპანიები დაინტერესებულია, ხოლო დანარჩენები ნაკლებად;
- არ არის დაინტერესებული;
- იშვიათადაა დაინტერესებული;
- წესით საქმეზე ორიენტირებული და სადად მოაზროვნე კომპანიის მმართველი აპარატი, უნდა იყოს დაინტერესებული მაღალკვალიფიციური მარკეტოლოგების მოძიებადების საკითხებით.

დასკვნა

ყოველივე ზემოთ თქმულიდან გამომდინარე ჩვენი მოსაზრებით მიმაჩნია, რომ

საუკეთესო მარკეტოლოგისათვის მნიშვნელოვანია შემდეგი უნარ-ჩვევების ქონა, ესენია;

- სურვილი მუდმივად აგრძელებდეს შესწავლას ახალი მარკეტინგული სტრატეგიების;
- იცოდეს თავისი კლიენტები და ბაზრები;
- დროის მენეჯმენტის უნარ-ჩვევების დემონსტრაცია;
- გაუძლოს დიდ სამუშაო დატვირთვას;
- შეისწავლოს და ესმოდეს მისი კონკურენტების;
- ზუსტი და ქმედითი მიზნების დასახვის უნარი;
- მუდმივად განავითაროს თავისი უნარ-ჩვევები.

თუ გავითვალისწინებთ იმ ფაქტს, რომ კომპანიათა უმეტესობას ფინანსური სტაბილურობის გამყარების მიზნით სურვილი აქვთ საქმიანი ურთიერთობები ჰქონდეთ უცხოელ პარტნიორებთან, აუცილებელია მარკეტოლოგი ფლობდეს უცხო ენას B2 დონეზე.

გამოყენებული ლიტერატურა

ირინა მუჯირი ადამიანური კაპიტალის ტრანსფორმაცია და ინოვაციური პროცესების აქტივიზაცია – <http://research.ciu.edu.ge/uploads/files/%E1%83%93%E1%83%98%E1%83%A1%E1%83%94%E1%83%A0%E1%83%A2%E1%83%90%E1%83%AA%E1%83%98%E1%83%94%E1%83%91%E1%83%98/%E1%83%98%E1%83%A0%E1%83%98%E1%83%9C%E1%83%90%20%E1%83%9B%E1%83%A3%E1%83%AF%E1%83%98%E1%83%A0%E1%83%98.pdf>

ნინო არაბული „ადამიანური კაპიტალი – ეკონომიკური განვითარების უმნიშვნელოვანესი ფაქტორი“ <https://geoconomics.ge/?p=13281>

მსოფლიოში საუკეთესო განათლების სისტემა – ქვეყნების ტოპ 10 <https://old.funtime.ge>.

ქვეყნების სია წიგნიერების მაჩვენებლის მიხედვით <https://vsegranitretskogo.ru/ka/teacher/samye-obrazovannyestrany-v-mire-desyat-samyh-obrazovannyh-stran/>

Most Educated Countries <https://wisevoter.com/country-rankings/most-educated-countries/>

2021 წლის მდგრადი განვითარების ანგარიში <https://mes.gov.ge/index.php?lang=geo>

საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური

<https://www.geostat.ge/ka/modules/categories/61/umaghlesi-ganatleba>

<https://conferenceconomics.tsu.ge/?mcat=0&cat=arq&leng=ge&adgi=1187&title=%E1%83%9B%E1%83%98%E1%83%A0%E1%83%98%E1%83%9C%E1%83%90%20%E1%83%9B%E1%83%A3%E1%83%AF%E1%83%98%E1%83%A0%E1%83%98.pdf>

Who is a Marketer and What is Their Role in Growing Businesses? <https://emeritus.org/in/learn/what-is-marketer-and-marketer-role-in-business/>

Кто такой маркетолог и чем он занимается? <https://nadpo.ru/academy/blog/kto-takoy-marketolog-i-chem-on-zanimaetsya/>

Human Capital and Its Role in Modern Business

Nargiza Karkashadze

Doctor of Economics, Associate Professor, Akaki Tsereteli State University
Nargiza.karkashadze@atsu.edu.ge

Tinatin Gugeshashvili

Doctor of Economics, Associate Professor, Akaki Tsereteli State University
Tinatin.gugeshashvili@atsu.edu.ge

Shura Ukleba

Visiting Teacher, Akaki Tsereteli State University
Shura.ukleba@atsu.edu.ge

Abstract

The article "Human capital and its role in modern business" is aimed at determining the importance of human capital and its role in modern business, as well as its importance in developing the economy and society.

The article also describes three levels of the competitiveness of human capital, such as nano, micro and macro levels, which form a multi-level cone of the competitiveness of human capital.

The article highlights how important, under the conditions, is raise knowledge and form those professionals who will be able to invent, introduce and generate new innovative products, technologies and services, in particular regarding the role of marketing and marketers in the evolution of modern business.

The article analyzes the education system in the world and gives a description of the 10 best educated countries, among which South Korea is ranked first, while the best education system in terms of efficiency is in Switzerland, Denmark, etc.

The article also mentions the education system of Georgia, which has the best position in the Caucasus region. The paper analyzes the role of investment in education and provides the dynamics of statistical data for 2016-2023.

The article focuses on who is a marketer and what role he has in business development, from which it is clear that this is a person who can promote the organization's products and services, develop effective marketing strategies, increase sales to meet customer needs, and thereby strengthen the company's financial stability and place in the market.

The article provides an analysis of the results of the research, from which it is clear that 27.3% of the interviewed respondents believe that the level of qualification of marketers is inadequate, therefore, in their opinion, attention should be paid to the training of qualified specialists, in particular:

- improving the skills of developing marketing strategies;
- knowledge of foreign languages and issues of studying competition in the field.

The article focused on the theoretical and practical experience of today's marketers, and the results in this regard are as follows:

- It is less possible to get practical experience in Georgia - 9.1%;
- Marketers often do not have enough experience - 18.5%;
- Successful marketers have good knowledge and skills -18.5%.
- Marketers working in modern successful companies really have theoretical and practical marketing experience - 53.9%.

The article presents important considerations related to the company's interest in training highly qualified marketers:

- Usually, the company should be very interested in this, but in reality pays inadequate attention to the issue of raising their qualifications;
- As time goes by, companies are more aware of the need and necessity of marketing, so we believe that the company should constantly take care of raising their qualifications;
- The company is not interested in that;
- The company is rarely interested in that.

Based on all of the above, in our opinion, it is important for the best marketer to have the following skills:

- Willingness to continuously study new marketing strategies;
- To know their customers and markets;
- To demonstration time management skills;
- To withstand a large workload;
- To study and understand their competitors;

- To set precise and effective goals;
- To constantly develop their skills.

Considering the fact that most companies want to have business relations with foreign partners in order to strengthen their financial stability, it is necessary for a marketer to be proficient in a foreign language at a B2 level.

Keywords: Human capital, Literacy, Education System

JEL: M31

DOI: <https://doi.org/10.52244/c.2023.11.25>

For citation: Karkashadze N., Gugeshashvili T., Ukleba S. (2023) Human Capital and Its Role in Modern Business. International Scientific Conference "Human Capital, Institutions, Economic Growth". Proceedings. Kutaisi University. pp. 199 - 208. DOI: <https://doi.org/10.52244/c.2023.11.25>

References

Irina Mujiri Transformation of human capital and activation of innovative processes"

Nino Arabuli "Human capital - the most important factor of economic development"

<https://geoeconomics.ge/?p=13281>

The best education system in the world - top 10 countries <https://old.funtime.ge>.

List of countries by literacy rate <https://vsegranitretskogo.ru/ka/teacher/samye-obrazovannye-strany-v-mire-desyat-samyh-obrazovannyh-stran/>

Most Educated <https://wisevoter.com/country-rankings/most-educated-countries/>

2021 Sustainable Development Report <https://mes.gov.ge/index.php?lang=geo>

National Statistical Service of Georgia <https://www.geostat.ge/ka/modules/categories/61/umaghlesi-ganatleba>

<https://conferenceconomics.tsu.ge/?mcat=0&cat=arq&leng=ge&adgi=1187&title=%E1%83%9B%E1%83%9B>.

Who is a Marketer and What is Their Role in Growing Businesses? <https://emeritus.org/in/learn/what-is-marketer-and-marketer-role-in-business/>

Who is a marketer and what does he do? <https://nadpo.ru/academy/blog/kto-takoy-marketolog-i-chem-on-zanimaetsya/>

შიდა მარკეტინგის მნიშვნელობა ადამიანური კაპიტალის ეფექტური მენეჯმენტისათვის ქართულ კომპანიებში

ლია გენელიძე

მოწვეული მასწავლებელი, აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
lia.genelidze@atsu.edu.ge

თეა ვალიშვილი

ეკონომიკის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, აკაკი წერეთლის
სახელმწიფო უნივერსიტეტი
tea.valishvili@atsu.edu.ge

აბსტრაქტი

ეფექტური შიდა მარკეტინგი ბიზნესისათვის წარმატების ახალი საზომია, ფინანსურ მოგებასთან ერთად. შიდა მარკეტინგის მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს კომპანიის სრულფასოვნად ფუნქციონირებასა და განვითარებაში. იგი კომპანიის ადამიანური კაპიტალის ეფექტურად გამოყენების ხელშეწყობას, ორგანიზაციის ყველა დონეზე დასაქმებულთა დაფასების, მოტივირებისა და წახალისების საქმეში. სტატიაში განხილულია შიდა მარკეტინგის არსი და მნიშვნელობა, გამოყენების თავისებურება, უცხოური კომპანიების მიერ განხორციელებული ღონისძიებები და ქართული პრაქტიკის შეფასება. შიდა მარკეტინგი საქართველოში განვითარების საწყის ეტაპზე იმყოფება, თუმცა მის მიმართ მზარდი ინტერესი შეინიშნება წარმატებული კომპანიების მხრიდან. ჩატარებული ანკეტური კვლევის შედეგად, გამოიკითხა 65 ადამიანი. კვლევის მიზანს წარმოადგენდა დასაქმებულთა შეხედულებების განსაზღვრა შიდა მარკეტინგთან დაკავშირებით, კომპანიებში არსებული პრობლემების აღმოჩენა და მათი აღმოფხვრის გზების დასახვა. გამოკითხვის შედეგად, ცხადი გახდა რომ შიდა მარკეტინგი ქართულ კომპანიებში ნაკლებად განვითარებულია, დასაქმებულთა უმრავლესობა უკმაყოფილოა სამსახურით, სამუშაო გრაფიკით, შვებულების დღეების რაოდენობით, ანაზღაურებითა და დაწინაურების მცირე შესაძლებლობებით; დიდი ნაწილისთვის სირთულეს წარმოადგენს ცხოვრებისა და სამსახურის ბალანსის შენარჩუნება, ასევე თვითგანვითარების ნაკლებობა. გამოკითხვიდან ჩანს, რომ წარმატების მისაღწევად ქართულმა კომპანიებმა უნდა დაიწყონ შიდა მარკეტინგის გატარებაზე ზრუნვა, დასაქმებულთათვის მინიმალური წახალისებების, სადაზღვევო პაკეტებისა და კორპორაციული სადამოყრის ნაცვლად, ინდივიდუალური, მათზე მორგებული ღონისძიებების განხორციელება, რაც ადამიანებს თვითრეალიზებისა და აქტიური მუშაობის შესაძლებლობას მისცემს, ხოლო სამსახური მხოლოდ ხელფასის მიღების საშუალება არ იქნება. ცხადია, შიდა მარკეტინგის აქტიურად დანერგვა ქართულ კომპანიებში დროის საკითხია, თუმცა მისი მნიშვნელობა მზარდი და შეუცვლელია.

საკვანძო სიტყვები: მარკეტინგი, შიდა მარკეტინგი, ადამიანური კაპიტალი, ქართული კომპანიები

JEL: M31, O15

DOI: <https://doi.org/10.52244/c.2023.11.26>

ციტირებისათვის: გენელიძე ლ., ვალიშვილი თ. (2023) შიდა მარკეტინგის მნიშვნელობა ადამიანური კაპიტალის ეფექტური მენეჯმენტისათვის ქართულ კომპანიებში. საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია „ადამიანური კაპიტალი, ინსტიტუტები, ეკონომიკური ზრდა“. შრომების კრებული. ქუთაისის უნივერსიტეტი. გვ. 209 - 218. DOI: <https://doi.org/10.52244/c.2023.11.26>

ბიზნესისათვის წარმატების საზომი არამხოლოდ ფინანსური მოგება, არამედ ეფექტური შიდა მარკეტინგია. შიდა მარკეტინგის ცნება გასული საუკუნის მეორე ნახევარში გაჩნდა, რომელიც ორგანიზაციის

შიგნით განსახორციელებელ მარკეტინგის ერთ-ერთ ფორმას წარმოადგენს. იგი ძირითადად ისეთ თანამშრომელთა პროფესიული ზრდისა და მოტივირებისკენაა მიმართული, რომლებიც უშუალო კონტაქტს ამ-

ყარებენ მომხმარებლებთან და მიმართულია ისეთი პირობების შექმნაზე, რომლის დროსაც ინდივიდის მუშაობა ერთი მთლიანი გუნდის საქმიანობას წარმოადგენს.

შიდა მარკეტინგი კოტლერისა და არმსტრონგის მიხედვით ორიენტირებულია მომხმარებლებთან კონტაქტსა და თანამშრომლების მოტივაციის ამაღლებაზე, ამასთანავე მომსახურე პერსონალის მხარდაჭერაზე, რათა გუნდურად იმუშაონ მომხმარებელთა კმაყოფილების უზრუნველსაყოფად. (ფ. კოტლერი და გ. არმსტრონგი 2010).

შიდა მარკეტინგის გამოყენება კომპანიებში, დღეისათვის საკმაოდ აქტუალური გახდა, წარმატებული ბიზნესები ცდილობენ დანერგონ და გაატარონ შესაბამისი ღონისძიებები, დაინტერესდნენ საკუთარი თანამშრომლებით და განსაზღვრონ პრიორიტეტები მომავალი წარმატებისათვის. ბოლო წლებში, გამრავალფეროვნდა უცხოენოვანი ლიტერატურა, დაიწერა სტატიები თუ პუბლიცისტური ნაშრომები შიდა მარკეტინგზე, რაც თავის მხრივ ხაზს უსვამს ამ თემის აქტუალობას, საერთაშორისო დონეზე. საქართველოში შიდა მარკეტინგი ახლა იწყებს განვითარებას, ინფორმაცია ქართულ ენაზე არც ისე ბევრია, თუმცა ინტერესი მაღალია. მიუხედავად იმისა, რომ უმრავლეს კომპანიაში დღემდე დგას ისეთი პირველადი საკითხების პრობლემა, როგორცაა ანაზღაურების სიმცირე, სამუშაო საათების გაზრდა, არაეფექტური შრომის განაწილება და სხვა; ზოგიერთი წარმატებული კომპანია მაინც ცდილობს განვითარებას და უკეთესი პირობების შექმნას თანამშრომლებისათვის.

კომპანიების ერთ-ერთ მთავარ გამოწვევას კვალიფიციური კადრების საჭიროება წარმოადგენს, რაშიც მნიშვნელოვან როლს ადამიანური რესურსების მენეჯმენტი თამაშობს. იგი უზრუნველყოფს შრომითი ურთიერთობების მართვას თანამშრომ-

ლებსა და კომპანიას შორის, ასევე კოორდინაციას უწევს ორგანიზაციის ადმინისტრაციულ ფუნქცია-მოვალეობებსა და კომუნიკაციის გამართულად ფუნქციონირებას. ადამიანური რესურსების მენეჯმენტი ეს არის ტერმინი, რომელიც გამოიყენება ორგანიზაციის შიგნით ადამიანური კაპიტალის მენეჯმენტისათვის შექმნილი ფორმალური სისტემების აღსაწერად. ადამიანური რესურსების მენეჯერის პასუხისმგებლობები მოიცავს პერსონალის დაკომპლექტებას, თანამშრომელთა კომპენსაციის, სარგებლისა და სამუშაოს განსაზღვრა-დაპროექტებას. ეს ყველაფერი, თავის მხრივ აისახება კომპანიის პროდუქტიულობასა და მიღწეულ შედეგზე, რაც ნიშნავს რომ HR ზრუნავს, არა მხოლოდ კორპორაციულ იერარქიაზე და პოულობს შესაბამის კადრებს, არამედ დაინტერესებულია დასაქმებულების ფსიქო-ემოციური მდგომარეობით ანუ მონაწილეობს ორგანიზაციის შიდა მარკეტინგულ კამპანიებში.

ადრე კომპანიები დროის უმეტეს ნაწილს გარე მარკეტინგულ აქტივობებს უთმობდნენ, რომელიც სამიზნე აუდიტორიის მოზიდვაზე იყო ორიენტირებული. შიდა მარკეტინგის იდეა კი თანამშრომლების დაინტერესებაში მდგომარეობს, ისინი წარმოადგენენ კომპანიის პირველად ბაზარს, უნდა იცნობდნენ საკუთარი სამსახურის მიზნებს, მისიას და ხედვას, იყვნენ მუდმივად ინფორმირებული და დაინტერესებული კომპანიის წარმატებით. შიდა მარკეტინგი, წარმატებული კომპანიების მიერ, ორგანიზაციული ღირებულებების ინსტიტუციონალიზაციის ინსტრუმენტად იქნა აღიარებული, რომელიც თანამშრომელთა ვალდებულებების გასაუმჯობესებლად და მომხმარებელთა კმაყოფილების ამაღლების მიზნით გამოიყენება.

შიდა მარკეტინგის გამოყენებით კომპანია "ყიდის" თანამშრომელს და არა კონკრეტულ პროდუქციას ან მომსახურებას, რაც

გულისხმობს შემდეგს: მომხმარებელს აქვს ურთიერთქმედება კომპანიის სხვადასხვა დეპარტამენტში, სხვადასხვა თანამშრომელთან, რომელიც მოიცავს პერსონალურ ურთიერთობებს (ადგილზე ვიზიტი), კომუნიკაციას ინტერნეტით (სოციალური ქსელები, ელექტრონული ფოსტა, ფორუმები) ან ტელეფონით (ცხელი ხაზი, ონლაინ შეკვეთა); ასეთ დროს კომპანიის წარმატებისათვის აუცილებელია მომხმარებელი კმაყოფილი დარჩეს ყველა სერვისით, ამას კი იმ შემთხვევაში მოახერხებს, როდესაც დასაქმებული საკუთარ მოვალეობას პასუხისმგებლობით ასრულებს; რაც თავის მხრივ, ამ დასაქმებულის სამსახურით კმაყოფილების დონის მიხედვით შეიძლება სრულდებოდეს.

როდესაც კომპანია კარგად გააცნობიერებს საკუთარი ადამიანური კაპიტალის დანიშნულებას, მუდმივად უნდა დაიწყოს ზრუნვა მათი ნაყოფიერების ზრდაზე, შემდეგი ღონისძიებების გატარებით:

1. თანამშრომლებს მისცეს საშუალება გამოავლინონ საკუთარი უნარები და შესაძლებლობები;
2. თანამშრომლები დაცულად უნდა გრძობდნენ თავს კომპანიაში;
3. ანაზღაურება უნდა იყოს შესაბამისობაში გაწეულ სამუშაოსთან;
4. მუდმივად მიმდინარეობდეს კომუნიკაცია თანამშრომლებსა და ხელმძღვანელს შორის, რათა თავი კომპანიის სრულყოფილებიან წევრებად იგრძნონ;
5. აუცილებელია დასაქმებულებს ურთიერთობა უნდა ჰქონდეთ უშუალო ხელმძღვანელებთან.

მსოფლიო ადამიანური რესურსების მართვის საზოგადოება (The Society for Human Resource Management) მივიდა იმ დასკვნამდე რომ ადამიანებს მხოლოდ ანაზღაურება არ აღეგუბათ, მათთვის მნიშვნელოვანია სამუშაო გარემო, ურთიერთობათა კლიმატი, რას სთავაზობს კომ-

პანია და რამდენად გაზრდის მათ უნარებს აღნიშნული სამსახური; ამიტომ უკვე 30 წელზე მეტია წარმატებული კომპანიები მსგავსი პოლიტიკის გატარებისაკენ არიან მიმართულნი, რათა თანამშრომლებს კომფორტული სამუშაო გარემო შეუქმნან. მაგალითისათვის, კომპანია Google, რომელიც ყოველწლიურად ხვდება "50 საუკეთესო სამუშაო ადგილი" ჩამონათვალის სიაში, დასაქმებულებს არამხოლოდ მაღალ ანაზღაურებასა და ადეკვატურ სამუშაო საათებს სთავაზობს, არამედ სხვა მრავალი აქტივობით ზრუნავს თანამშრომლებზე: კომფორტული და ეკოლოგიურად სუფთა ავეჯით მოწყობილი სამუშაო გარემო, შვებულებისა და დეკრეტის დღეების შესაბამისი ხანგრძლივობა, ჯანმრთელობის დაზღვევის განსაკუთრებული პირობები, პიროვნული განვითარება სასწავლო კურსებითა და კვალიფიკაციის ამაღლებით, თანამშრომლების ორგანიზაციის შიგნით დაწინაურება ან რელოკაცია, დრო კრეატიულ იდეებზე ფიქრისათვის, შინაური ცხოველების სამუშაო ადგილზე მიყვანის თანხმობა და ა.შ. ყველა ამ პირობიდან ჩანს რომ კომპანია ზრუნავს საკუთარ თანამშრომლებზე, მათთან მუშაობა კი პრესტიჟულად ითვლება.

ამის პარალელურად, ქართულ კომპანიებში, შიდა მარკეტინგი ჯერ კიდევ არ არის საკმარისად განვითარებული. ბიზნესის წარმომადგენლებს სრულყოფილად არ აქვთ გათვითცნობიერებული რა გავლენა შეიძლება მოახდინონ თანამშრომლებმა მათ საქმიანობაზე. კომპანიის მფლობელებისათვის კარგი სამუშაო პირობები, ძირითადად მაღალ ანაზღაურებასთან, ფინანსურ წახალისებასთან ან დაწინაურებასთან ასოცირდება, ნაკლებად გამოიყენება უცხოური პრაქტიკა, მოტივაციის ან თვითგანვითარების სხვა შესაძლებლობების მიცემისთვის. თუმცა არსებობენ კომპანიები, რომლებიც ცდილობენ სიახლეები დანერგონ

ადამიანური კაპიტალის მენეჯმენტში. ამის მაგალითი ქართული, ტკბილეულის მწარმოებელი კომპანია "ბარამბო" არის, სადაც დასაქმებულია როგორც ქართველი, ასევე უცხოელი სპეციალისტები. მიუხედავად იმისა, რომ დასაქმებულები სარგებლობენ საკმაოდ კარგი სადაზღვევო პაკეტით, აქვთ კარიერული ზრდისა და განვითარების შესაძლებლობა და აღნიშნავენ, რომ კომპანიაში ნაკლებად სტრესული გარემო, ძირითადად მეგობრული და ურთიერთშეთანხმებული ატმოსფეროა; ფაქტია რომ კომპანია უფრო მეტადაა მომხმარებელზე ორიენტირებული - მათში ინტერესის გაღვივებასა და ზრდაზე უამრავი ღონისძიება დაიგეგმა დაარსებიდან დღემდე, მაგრამ თანამშრომლების შესახებ მსგავსი აქტივობა არ იძებნება. ეს კიდევ ერთხელ მიუთითებს იმაზე, რომ მიუხედავად მოწინავე პოზიციებისა ქართულ ბაზარზე, კომპანიას შიდა მარკეტინგი ნაკლებად აქვს შეთვისებული და ამ საკითხზე მუშაობას საჭიროებს.

სწორედ, კომპანიების შიდა მარკეტინგის შეფასებასა და დასაქმებულთა შეხედულებების ნათლად დანახვაზეა ორიენტირებული ჩატარებული კვლევა, რათა მიღებული შედეგებით აღმოჩენილი პრობლემების აღმოფხვრის გზების დადგენა მოხდეს. სულ გამოკითხულია 65 რესპონდენტი, მათგან 42 ქალი და 23 კაცი. გამოკითხულთა უმეტესობის ასაკი 20-დან 30 წლამდეა. მათი 65% არ არის დაოჯახებული, ხოლო 80%-ზე მეტს უმაღლესი განათლება აქვს.

გამოკითხულთა უმრავლესობა ოპერაციული რგოლის წარმომადგენელია (57%), შემდეგი საშუალო რგოლის მენეჯერები (38%) და ბოლოს ტოპ მენეჯერები (5%) არიან. როგორც დიაგრამა 1.-ზე ჩანს, მათი უმრავლესობა (65%) კერძო სექტორშია დასაქმებული, 29% საჯარო სექტორში, 5% არასამთავრობო ორგანიზაციაში, ხოლო

1% საქველმოქმედო ორგანიზაციაში.

დიაგრამა 1.

მნიშვნელოვანია ყურადღების გამახვილება ანაზღაურებაზეც, როგორც დიაგრამა 2.-ზე ჩანს, გამოკითხულთა ყველაზე მეტი რაოდენობის (40%) ანაზღაურება 500-1000 ლარის ფარგლებში მერყეობს, ხოლო 34%-ის და 300-500 ლარის ფარგლებში, რაც არც ისე სახარბიელო მაჩვენებელია. მინიმალური ანაზღაურება, 300 ლარამდე, გამოკითხულთა 14%-ს აქვს, ხოლო შედარებით უკეთესი მაჩვენებელი, 1000-1500 ლარი და მეტი, ჯამში გამოკითხულთა 12%-ს.

დიაგრამა 2.

აღსანიშნავია, რომ გამოკითხულთა აბსოლუტური უმრავლესობა (85%) აღნიშნულ პოზიციებზე 5 წელზე ნაკლები დროის მანძილზე მუშაობს. მათ უმრავლესობას (60%) სტანდარტული სამუშაო გრაფიკი აქვს, რომელიც დღეში 8 საათს მოიცავს; ხოლო დანარჩენი ნახევარ განაკვეთზე, ჰიბრიდულად ან სახლიდან მუშაობს. არჩევანის შემთხვევაში, გამოკითხულთა უმრავლესობა უპირატესობას მოქნილ გრაფიკს

ანიჭებს, 19%-თვის კი 8 საათიანი სამუშაო დღე მისაღებია.

დიაგრამა 3.-ზე მოცემულ კითხვაზე - შეიცვლიდნენ თუ არა სამსახურს ალტერნატივის არსებობის შემთხვევაში, დადებითად 58% პასუხობს (რაც ძალიან დიდი მაჩვენებელია), 17% უარს ამბობს, ხოლო 25%-ს არ აქვს ზუსტი პასუხი.

დიაგრამა 3.

კითხვაზე თუ რატომ აგრძელებენ აღნიშნულ პოზიციაზე მუშაობას, გამოკითხულთა ყველაზე მეტი რაოდენობა (32%) კარიერულ წინსვლას ასახელებს მიზეზად, 22% უალტერნატივობას, 19% მეგობრულ კოლექტივს, უფრო მცირე ნაწილი კი სამსახური-ცხოვრების ბალანსით კმაყოფილებას, კარგ ანაზღაურებას და სიახლეების შიშს.

ძირითადი ფაქტორების დასახელები-სას, რომელმაც გავლენა მოახდინა გამოკითხულთა მიერ პროფესიის არჩევაზე (იხ. დიაგრამა 4.), პირველ სამ ადგილს იკავებს: პირადი ინტერესი (55%), განვითარების შესაძლებლობა (48%) და ნიჭი/ უნარი (32%). ყველაზე მცირე პასუხი მშობლებისა და მეგობრების რჩევას, პრესტიჟულობასა და ალტერნატივის არ ქონას აქვს.

დიაგრამა 4.

სამსახურის არჩევისას გამოკითხულებმა გადამწყვეტი მნიშვნელობა მიანიჭეს შემდეგ 3 ძირითად ფაქტორს: განვითარების შესაძლებლობა (72%), მაღალი ანაზღა-

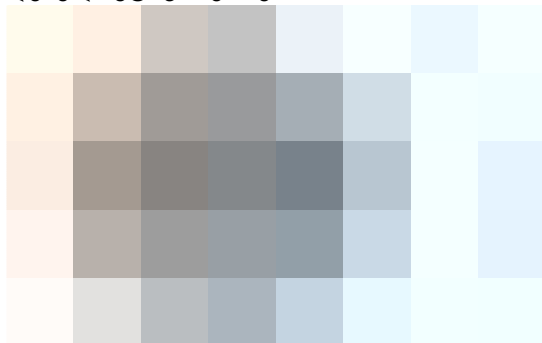
ურება (52%) და კომფორტული სამუშაო გარემო (34%).

დასვენების დღეები მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს თანამშრომელთა ეფექ-

ტურ მუშაობასა და განვითარებაზე, მიუხედავად ამისა, გამოკითხულთა 27%-ს სახელმწიფო დღესასწაულებზე დასვენების შესაძლებლობაც კი არ აქვს; ხოლო გამოკითხულთა 40%-ს სასურველ დროს შვებულების აღებაზე ერთხელ მაინც შეჰქმნია პრობლემა; გამოკითხულთა 20%-ს კი ჰქონია შემთხვევა როცა შვებულებით ვერ უსარგებლია.

მსგავსი ფაქტები სამუშაოსა და ცხოვრების ბალანსის დარღვევას იწვევს, დროთა განმავლობაში კი აისახება არაეფექტურ საქმიანობაში, მოტივაციის დაკარგვასა და ნაკლებ ინიციატივანობაში. სხვა მნიშვნელოვანი ფაქტორების მიმოხილვისას ირკვევა, რომ სამსახურში ყოფნა სიამოვნებას ნაწილობრივ ანიჭებს გამოკითხულთა 54%-ს, ამავე რაოდენობის გამოკითხული კმაყოფილია საკუთარ კოლექტივში მუშაობით და თვლის, რომ სამსახურში განვითარების შესაძლებლობა აქვს, ამავდროულად კი მეტ პირად დროს საჭიროებენ პიროვნული განვითარებისთვის.

საინტერესო ფაქტია ნაჩვენები დიაგრამა 5.-ზე, სადაც გამოკითხულთა უმრავლესობა (63%) აღნიშნავს რომ იცნობს ამჟამად საქართველოში მოქმედ შრომის კოდექსს, ხოლო 37% აღნიშნავს, რომ არ გასცნობია შრომის კოდექსს, რაც იმის მანიშნებელია რომ დასაქმებულებს არ აქვს წარმოდგენა საკუთარ უფლებებზე, დამსაქმებლის ვალდებულებებსა და განსახორციელებელ აქტივობებზე.

დიაგრამა 5.

გამოკითხულთა 40%-დან 50%-მდე აღნიშნავს, რომ ხელმძღვანელობა ითვალისწინებს დასაქმებულთა საჭიროებებს, წახალისებს ახალ იდეებს/ ინიციატივებს, აინტერესებს დასაქმებულთა აზრი და პრობლემის აღმოჩენის შემთხვევაში დისკუსიაში მონაწილეობას სთავაზობს, თანამშრომლებს სთავაზობს კარიერული და პერსონალური ზრდისთვის საჭირო ტრენინგებს. ამის საპირისპიროდ, გამოკითხულთა 20-30% პერიოდულად უკმაყოფილოა ზემოთ აღნიშნული საკითხებით, არ ეთანხმება კოლეგებს და ამავდროულად თვლის, რომ მენეჯმენტი არ არის ორიენტირებული დასაქმებულთა სამუშაო პრობლემების აღმოფხვრაზე, უწევთ სამუშაოს სახლში წადება და ნაკლები დრო რჩებათ სამსახურისა და ცხოვრების ბალანსისათვის.

კითხვაზე თვლიან თუ არა რომ მათი ანაზღაურება შესაბამება გაწეულ შრომას (იხ. დიაგრამა 6.), გამოკითხულთა მხოლოდ 22% პასუხობს დადებითად, ხოლო 35% უარყოფითად, 43% კი თვლის, რომ ნაწილობრივ. მათგან 29% აღნიშნავს, რომ რთული სამუშაო პირობები აქვს, დატვირთული სამუშაო გრაფიკის, მცირე შესვენების საათების, აგრესიული კლიენტების მომსახურებითა და გაწეული შრომის შეუფასებლობის სახით.

დიაგრამა 6.

კითხვაზე თუ რას სთავაზობს ყველაზე ხშირად საკუთარი კომპანია, გამოკითხულთა უმრავლესობა (60%-მდე) ჯან-

მრთელობის დაზღვევასა და კორპორაციულ სადამოებს/ წვეულებებს ასახელებს; შედარებით მცირე ნაწილი (45%-მდე) ფულად წახალისებებს, პრემიებსა და არაფულად წახალისებებს (ტრენინგები, სემინარები).

დიაგრამა 7-ზე მოცემულ კითხვაზე - ხედავენ თუ არა დასაქმებულები საკუთარ თავს აღნიშნულ კომპანიაში 3 წლის შემდეგ, 32%-მა უარყოფითი პასუხი გასცა, 29%-მა თავი შეიკავა, დანარჩენმა 31%-მა კი სხვადასხვა მოცემულობის შემთხვევაში დადებითად უპასუხა.

დიაგრამა 7.

ჩატარებული კვლევის საფუძველზე შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ დასაქმებულთა უმეტესობა არ არის კმაყოფილი სამსახურით, გარკვეული ნაწილი უჩივის დაბალ ანაზღაურებას, არასასურველ სამუშაო გარემოსა და დაწინაურების მცირე შესაძლებლობას; ზოგიერთისთვის უფრო დიდ პრობლემას თვითგანვითარების ნაკლებობა, ცხოვრებისა და სამსახურის ბალანსის სირთულე წარმოადგენს.

როდესაც გამოკითხულთა აბსოლუტური უმრავლესობა აღნიშნავს, რომ სამსახურს აუცილებლად შეიცვლიდა, უკეთესი პირობების სანაცვლოდ, ეს მხოლოდ ანაზღაურების სიმცირის მიზეზით არ ხდება, ასეთ დროს კომპანიამ დასაქმებულთა საჭიროებების შესახებ ინფორმაცია უნდა მო-

იპოვოს, რათა პრობლემების აღმოფხვრაზე იზრუნოს, საკუთარი წარმატებისთვის.

რადგან განვითარების შესაძლებლობა ის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი მიზეზია, რომლის გამოც კონკრეტული სამსახურები აირჩიეს გამოკითხულებმა, კომპანია უნდა ცდილობდეს მსგავსი კადრის შენარჩუნებას, მისი ინტერესის გათვალისწინებას და სამუშაო გარემოს გაუმჯობესებას.

ნათელია რომ ქართული კომპანიები შიდა მარკეტინგის გატარებაზე ნაკლებად ზრუნავენ, მცირე ინფორმაცია აქვთ და დასაქმებულებისათვის მინიმალურ წახალისებებს ქმნიან, სადაზღვევო პაკეტებისა და კორპორაციული სადამოების სახით, ნაკლებია ინდივიდუალური, თანამშრომლებზე მორგებული წახალისებები, რაც ადამიანებს უბიძგებთ სხვა სამსახურის ძიებისაკენ. კომპანიებს შეუძლიათ მოიძიონ ინფორმაცია წარმატებული შიდა მარკეტინგული ღონისძიებები შესახებ და თავიანთ ბიზნესის შემდგომი განვითარებისათვის გამოიყენონ, რადგან სინამდვილეში, ბიზნესის წარმატებისთვის საჭიროა მრავალფეროვანი შიდა მარკეტინგული ღონისძიებების ჩამოყალიბება, რათა დასაქმებულებმა შეძლონ თვითრეალიზაცია, არ დარჩნენ მხოლოდ მიღებული უმაღლესი განათლების ეტაპზე, იყვნენ მოტივირებული და ინიციატივიანი, სამსახური კი მხოლოდ ხელფასის მიღების საშუალებას არ წარმოადგენდეს. დასაქმებულების წახალისება, არამხოლოდ კომპანიისთვის, არამედ ქალაქისა და ქვეყნისთვისაც სასარგებლოა, რადგან მეტად რეალიზებული ადამიანი, უკეთესად ასრულებს საქმეს და ქმნის დოვლათს.

გამოყენებული ლიტერატურა

- ე. ქარდავა (2018) დასაქმებულთა უფლებები საერთაშორისო მიდგომები, ასოცირების შეთანხმების ვალდებულებები, საქართველოს რეალობა, რეფორმები, მიმართება ევროპასთან
- Ahmed, P. K. and Rafiq, M. (2002). *Internal Marketing: Tools and Concepts for Customer-focused Management*. New York: Routledge
- Ahmed, P. K., Rafiq, M., & Saad, N. M. (2003). Internal marketing and the mediating role of organisational competencies. *European Journal of Marketing*, 37(9), 1221–1241. Retrieved from <http://ceres.emeraldinsight.com/>
- Ballantyne, D. (2000). The strengths and weaknesses of internal marketing. In *Internal Marketing*. Routledge. <https://doi.org/doi:10.4324/9780203207352.ch3>
- Ballantyne, D., Christopher, M. and Payne, A. (1995). Improving the quality of services marketing: Service (re) design is the critical link. *Journal of Marketing Management*, 11(1-3), 7-24.
- Bansal, H. S., Mendelson, M. B., & Sharma, B. (2001). The impact of internal marketing activities on external marketing outcomes. *Journal of Quality Management*. Retrieved from <http://www.sciencedirect.com/>
- Chan, K. C., Gee, M. V., & Steiner, T. L. (2000). Employee happiness and corporate financial performance. *Financial Practice & Education*, 10(2), 47-52
- Ferdous, A. S., & Polonsky, M. (2014). The impact of frontline employees' perceptions of internal marketing on employee outcomes. *Journal of Strategic Marketing*, 22(4), 300–315. Retrieved from <http://10.0.4.56/0965254X.2013.876077>
- Foreman, S. K., & Money, A. H. (1995). Internal marketing: Concepts, measurement and application. *Journal of Marketing Management*, 11(8), 755–768. <https://doi.org/10.1080/0267257X.1995.9964388>
- Kotler, P. (1997). *Marketing Management – Analysis, Planning, Implementation and Control*. Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall
- Kotler F., Armstrong G. (2015), *Fundamentals of Marketing*, Tbilisi, Georgia, pg.5. Bakur Sulakauri Publishing
- Narteh, B., & Odoom, R. (2015). Does Internal Marketing Influence Employee Loyalty? Evidence From the Ghanaian

Importance of Internal Marketing for Effective Management of Human Capital in Georgian Companies

Lia Genelidze

Visiting Teacher, Akaki Tsereteli State University

lia.genelidze@atsu.edu.ge

Tea Valishvili

Doctor of Economics, Associate Professor, Akaki Tsereteli State

University

tea.valishvili@atsu.edu.ge

Abstract

Internal marketing is the new measure of success for businesses with financial profit. Internal marketing plays an important role in the full functioning and development of the company. It is the art of effectively using a company's human capital to value, motivate, and encourage employees at all levels of the organization. The article discusses the essence and importance of internal marketing, the peculiarities of its use, the measures implemented by foreign companies, and the assessment of Georgian practice. Internal marketing in Georgia is at the initial stage of development, but there is a growing interest in it from successful companies. 65 people participated in the survey. The purpose of the research was to determine the views of the employees regarding internal marketing, to find out the problems in the companies, and to determine the ways to eliminate them. As a result of the survey, it became clear that internal marketing in Georgian companies is less developed, the majority of employees are dissatisfied with their jobs, work schedule, number of vacation days, pay, and small opportunities for promotion; For most of them, it is difficult to maintain the balance of life and work, as well as the lack of self-development. The survey shows that to achieve success, Georgian companies should start taking care of internal marketing, instead of minimum incentives, insurance packages, and corporate evenings for employees, implement individual events tailored to them, which will give people the opportunity for self-realization and active work, and the job will not be just a way to get a salary. The active implementation of internal marketing in Georgian companies is a matter of time, although its importance is growing and irreplaceable.

Keywords: Marketing, Internal Marketing, Human Capital, Georgian Companies

JEL: M31, O15

DOI: <https://doi.org/10.52244/c.2023.11.26>

For citation: Genelidze L., Valishvili T. (2023) Importance of Internal Marketing for Effective Management of Human Capital in Georgian Companies. International Scientific Conference "Human Capital, Institutions, Economic Growth". Proceedings. Kutaisi University. pp. 209 - 218. DOI: <https://doi.org/10.52244/c.2023.11.26>

References

- Kardava E. (2018), Employees' rights, international approaches, association agreement obligations, Georgian reality, reforms, relations with Europe.
- Ahmed, P. K. and Rafiq, M. (2002). Internal Marketing: Tools and Concepts for Customer-focused Management. New York: Routledge
- Ahmed, P. K., Rafiq, M., & Saad, N. M. (2003). Internal marketing and the mediating role of organisational competencies. *European Journal of Marketing*, 37(9), 1221–1241. Retrieved from <http://ceres.emeraldinsight.com/>
- Ballantyne, D. (2000). The strengths and weaknesses of internal marketing. In *Internal Marketing*. Routledge. <https://doi.org/doi:10.4324/9780203207352.ch3>
- Ballantyne, D., Christopher, M. and Payne, A. (1995). Improving the quality of services marketing: Service (re) design is the critical link. *Journal of Marketing Management*, 11(1-3), 7-24.
- Bansal, H. S., Mendelson, M. B., & Sharma, B. (2001). The impact of internal marketing activities on external marketing outcomes. *Journal of Quality Management*. Retrieved from <http://www.sciencedirect.com/>
- Chan, K. C., Gee, M. V., & Steiner, T. L. (2000). Employee happiness and corporate financial performance. *Financial Practice & Education*, 10(2), 47-52
- Ferdous, A. S., & Polonsky, M. (2014). The impact of frontline employees' perceptions of internal marketing on

employee outcomes. *Journal of Strategic Marketing*, 22(4), 300–315. Retrieved from <http://10.0.4.56/0965254X.2013.876077>

Foreman, S. K., & Money, A. H. (1995). Internal marketing: Concepts, measurement and application. *Journal of Marketing Management*, 11(8), 755–768. <https://doi.org/10.1080/0267257X.1995.9964388>

Kotler, P. (1997). *Marketing Management – Analysis, Planning, Implementation and Control*. Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall

Kotler F., Armstrong G. (2015), *Fundamentals of Marketing*, Tbilisi, Georgia, pg.5. Bakur Sulakauri Publishing

Narteh, B., & Odoom, R. (2015). Does Internal Marketing Influence Employee Loyalty? Evidence From the Ghanaian

საქართველოს საგადასახადო სისტემის განვითარების და საგადასახადო კულტურის ფორმირების ზოგიერთ პრობლემურ საკითხთან დაკავშირებით

გურამ უფლისაშვილი

ეკონომიკის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, ქუთაისის უნივერსიტეტი
guram.aphlisashvili@unik.edu.ge

აბსტრაქტი

ნაშრომში საუბარია საქართველოს საგადასახადო სისტემის განვითარების და საგადასახადო კულტურის ფორმირების პრობლემებზე.

საგადასახადო სისტემის ნაწილია ურთიერთობების ფორმები საგადასახადო ადმინისტრირების ორგანოებსა და გადასახადის გადამხდელებს შორის. საგადასახადო სისტემის ფუნქციონირების შედეგები დამოკიდებულია არა მარტო საგადასახადო კანონმდებლობაზე და საგადასახადო ადმინისტრირების ხარისხზე, ასევე მოქალაქეთა მენტალიტეტზე, კანონმორჩილებაზე, მათ მზაობაზე დადგენილი საგადასახადო ტვირთის მიმართ, საზოგადოების საგადასახადო კულტურაზე. ცხადია, რომ სხვადასხვა საზოგადოებრივ განსხვავდება ერთმანეთისაგან მათთვის დამახასიათებელი საგადასახადო კულტურით.

ნებისმიერი ქვეყნის საგადასახადო სისტემის აგების აუცილებელი პირობა არის მის გარკვეულ პრინციპებზე დაფუძნება. ამ პრინციპებს შორისაა კანონით რეგლამენტირებულობის, სავალდებულობის, უნიფიცირებულობის, სამართლიანობის, სტაბილურობის, ეკონომიურობის და სხვა პრინციპები. საგადასახადო სისტემის მშენებლობისას ყურადღება უნდა მიექცეს ადგილობრივი საზოგადოებისათვის დამახასიათებელი საგადასახადო კულტურის თავისებურებებს.

ნაშრომში განხილულია საქართველოს საგადასახადო სისტემის რეფორმირების პროცესში გამოვლენილი ზოგიერთი პრობლემური საკითხი, რაც უკავშირდება საგადასახადო კულტურის განვითარების ამჟამინდელ ეტაპს. ყურადღება გავამახვილეთ იმ რისკებზე, რომელიც გამოვლინდა საგადასახადო დავალიანებების ჩამოწერის, ზედმეტად გადახდილი თანხების დაბრუნების პროცედურების გამარტივების ღონისძიებების, ასევე აქციზის განაკვეთების ზრდის მიმართულებით. კვლევამ აჩვენა, რომ ეს კონკრეტული ღონისძიებები როგორც მოკლე, ისე გრძელვადიან პერსპექტივაში იწვევს ნეგატიურ ფისკალურ შედეგებს და ცუდად მოქმედებს გადასახადის გადამხდელთა საგადასახადო მორალზე.

მიგვაჩნია, რომ საგადასახადო სისტემის რეფორმირების დაგეგმვისას გათვალისწინებულ უნდა იქნას დაბეგვრის ტვირთის მიმართ გადასახადის გადამხდელთა მზაობის ხარისხი. ამასთან, საგადასახადო სისტემის ფორმირების და საგადასახადო ადმინისტრირების ღონისძიებები უნდა დაიგეგმოს ისე, რომ სწორი პოზიტიური თუ ნეგატიური სტიმულების მიცემის გზით გადასახადის გადამხდელთა მოტივაცია და მთლიანად საზოგადოების განწყობები გრძელვადიან პერსპექტივაში განვითარდეს სასურველი მიმართულებით.

აუცილებელია საგადასახადო კანონმდებლობის და ადმინისტრირების სისტემის რეფორმირება გაგრძელდეს შემდეგი პირობების დაცვით:

- საგადასახადო ადმინისტრირების პროცედურების შემდგომი გამარტივება. ელექტრონულ სერვისების კიდევ უფრო გაძლიერება. არ არის გამართლებული დამატებითი (მით უმეტეს არასაგადასახადო სახის) რეგულაციების შემოღება გადამხდელთათვის;
- დაბეგვრის დაბალი ნაკვეთების შენარჩუნება. საგადასახადო კულტურის არსებული დონის პირობებში მაღალი განაკვეთები გადამხდელებს ჩრდილოვანი ოპერაციებისკენ უბიძგებს, რითაც ძირითადი ეთხრება გადასახადებისადმი მათ ლოიალურობას;
- საჭიროა სიფრთხილის გამოჩენა საგადასახადო დავალიანებების ჩამოწერების საკითხებში. ასეთი, მით უმეტეს განგრძობადი ხასიათის პრეცედენტები ამახინჯებს გადამხდელთა მოტივაციას;

- საჭიროა საგადასახადო კანონმდებლობაში და ადმინისტრირებაში არსებული სუსტი ადგილების აღმოფხვრა. ეს ეხება არა მხოლოდ ზედმეტობების დაბრუნების პროცედურებს, ასევე დაბეგვრის სპეციალური რეჟიმებით და რიგი შეღავათებით უკანონოდ სარგებლობის შესაძლებლობებს;
- მნიშვნელოვანია საზოგადოებაში საგადასახადო პრაქტიკის სტაბილურობის აღქმის დამკვიდრება. საჭიროა გადასახადების სავალდებულობის, კანონით რეგლამენტირებულობის, უნიფიცირებულობის, სამართლიანობის და სხვა პრინციპების დაცვა. მხოლოდ ამ შემთხვევაში საზოგადოების საგადასახადო კულტურა გრძელვადიან პერსპექტივაში განვითარდება სწორი მიმართულებით.

საკვანძო სიტყვები: გადასახადები, საგადასახადო სისტემა, საგადასახადო კულტურა, გადასახადების ადმინისტრირება.

JEL: H2, O17

DOI: <https://doi.org/10.52244/c.2023.11.27>

ციტირებისათვის: უფლისაშვილი გ. (2023) საქართველოს საგადასახადო სისტემის განვითარების და საგადასახადო კულტურის ფორმირების ზოგიერთ პრობლემურ საკითხთან დაკავშირებით. საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია „ადამიანური კაპიტალი, ინსტიტუტები, ეკონომიკური ზრდა“. შრომების კრებული. ქუთაისის უნივერსიტეტი. გვ. 219 - 228. DOI: <https://doi.org/10.52244/c.2023.11.27>

შესავალი

ნებისმიერი ქვეყნის, მ.შ. საქართველოს, საგადასახადო სისტემა თავის თავში მოიცავს ამ ქვეყანაში არსებული საგადასახადო ურთიერთობების სხვადასხვა ასპექტებს. აქ იგულისხმება გადასახადების დაწესების, შეცვლის და გაუქმების საკანონმდებლო პრინციპები, გადასახადების სახეების, საგადასახადო განაკვეთების და საგადასახადო შეღავათების ერთობლიობა, საგადასახადო ადმინისტრირების და კონტროლის მეთოდები.

საგადასახადო სისტემის ნაწილია აგრეთვე ურთიერთობების ფორმები საგადასახადო ადმინისტრირების ორგანოებსა და გადასახადის გადამხდელს შორის. საგადასახადო სისტემის ფუნქციონირების შედეგები საგადასახადო ადმინისტრირების ხარისხის გარდა დამოკიდებულია გადასახადის გადამხდელთა დამოკიდებულებაზე გადასახადების მიმართ, მათ კანონმმორჩილებაზე და მზაობაზე დროულად და სწორად გადაიხადონ გადასახადები, ზოგადად საგადასახადო კულტურაზე. ამ ფაქტორების გათვალისწინება მნიშვნელოვანია საგადასახადო სისტემის ფორმირებისას.

ძირითადი ტექსტი

საგადასახადო სისტემა მნიშვნელოვანწილად გასააზრებელია როგორც ურთიერთობები სახელმწიფოს (საგადასახადო ორგანოებს) და კონკრეტულ გადასახადის გადამხდელს შორის. სახელმწიფო საზოგადოების მიერ შექმნილი ორგანოა, რომელიც ქმნის და იცავს საზოგადოების ნორმალური ფუნქციონირებისათვის აუცილებელ პირობებს. გადასახადის გადამხდელები კი ამ საზოგადოების წევრები არიან, რომელთაც საგადასახადო კანონმდებლობის მიხედვით ეკისრებათ გადასახადის გადახდა. გადასახადები არის ის საფასური, რასაც საზოგადოება (გადასახადის გადამხდელები) იხდის მთავრობის მიერ გაწეული მომსახურების სანაცვლოდ.

ცხადია, რომ გადასახადის გადამხდელთა დამოკიდებულება დაბეგვრის მიმართ ვერ იქნება ერთმნიშვნელოვანი. ერთის მხრივ, უდავოა გადასახადების უდიდესი საზოგადოებრივი მნიშვნელობა - სწორედ გადასახადებია სახელმწიფო შემოსავლების ფორმირების ძირითადი წყარო და სახელმწიფოს ფუნქციონირების ფისკალური საფუძველი. სახელმწიფოს მიერ განხორციე-

ლებული ფუნქციების აუცილებლობიდან გამომდინარე, საზოგადოება ზოგადად თანახმაა დაბეგვრაზე. ამასთან, ვინაიდან გადასახადი შემოსავლების ნაწილის ამოღებას გულისხმობს, არსებითად ის არის დამატებითი დანახარჯი, რომელთა მინიმიზირება კონკრეტული ეკონომიკური სუბიექტების (იგივე გადასახადის გადამხდელების) პრაგმატული ინტერესია.

აქედან გამომდინარე, საგადასახადო ადმინისტრირების შედეგები დამოკიდებულია არა მარტო საგადასახადო კანონმდებლობაზე და საგადასახადო ადმინისტრირების ხარისხზე, ასევე მოქალაქეთა მენტალიტეტზე, კანონმორჩილებაზე და ლოიალურობაზე დაბეგვრის დადგენილი ტვირთის მიმართ. კონკრეტული საზოგადოების სხვადასხვა წევრებსაც კი განსხვავებული დამოკიდებულება გააჩნიათ გადასახადების მიმართ: ზოგისთვის გადასახადის გადახდა მოქალაქეობრივი ვალია მისი ტვირთის სიმძიმის მიუხედავად, მაგრამ ზოგიერთისთვის მისაღებია საზოგადოებრივი სიკეთეებით სარგებლობა მისი მხრიდან შესაბამისი ხარჯების (ე.ი. გადასახადების) გაწევის გარეშე.

ცხადია, რომ სხვადასხვა საზოგადოებებიც განსხვავდება ერთმანეთისაგან მათთვის დამახასიათებელი საგადასახადო კულტურით. გერმანელი ეკონომისტის ბირგერ ნერეს განმარტებით: „საგადასახადო კულტურა არის თითოეული ქვეყნისათვის სპეციფიკური ერთობლიობა ეროვნული საგადასახადო სისტემასთან და მის პრაქტიკულ რეალიზაციასთან დაკავშირებული ყველა შესაბამისი ფორმალური და არაფორმალური ინსტიტუტისა, რაც ისტორიულად არის ჩაშენებული ქვეყნის კულტურაში, აგრეთვე კავშირები და დამოკიდებულებები, გამოწვეული მათი მუდმივი ურთიერთქმედებით.“ (Nerré, 2023)

სხვადასხვა ქვეყნის საგადასახადო სისტემები ისტორიულად ყალიბდებოდა რი-

გი ეკონომიკური, პოლიტიკური და სოციალური მოვლენების ზეგავლენით. დასავლეთის განვითარებულ ქვეყნებში დაბეგვრას გააჩნია განვითარების ხანგრძლივი ისტორია, რომლის განმავლობაშიც ხდებოდა დაბეგვრის თეორიის და პრაქტიკის სრულყოფა. ამის კვალობაზე, ასევე ევოლუციური გზით თანდათან ყალიბდებოდა საზოგადოების ლოიალური დამოკიდებულება გადასახადების მიმართ. ამის საპირისპიროდ, განვითარებად ქვეყნებში გადასახადების მიმართ დამოკიდებულება უმეტესად არის მკაფიოდ ნეგატიური, მ.შ. იმიტომაც, რომ აღნიშნულ ქვეყნებს არ გაუვლიათ სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების ისეთი გზა, რაც ხელშემწყობი იქნებოდა შესაბამისი საგადასახადო კულტურის ფორმირებისთვის.

საქართველოში დამოკიდებულება დაბეგვრის მიმართ ტრადიციულად იყო საკმაოდ მიუღებელი, მ.შ. უარყოფითი ისტორიული გამოცდილებიდან გამომდინარე. დაბეგვრა ატარებდა არარეგულარულ ხასიათს და ძირითადად დაკავშირებული იყო ხარკთან, სამხედრო დანიშნულების ხარჯებთან და სხვა უარყოფით მოვლენებთან. ხალხის ცნობიერებაში ღრმად ჩაჯდა დაბეგვრის, როგორც იძულებით-სადამსჯელო ღონისძიების, აღქმა. გადასახადებისადმი და ზოგადად სახელმწიფო ინსტიტუტების მიმართ გაუცხოება კიდევ უფრო გაძლიერდა საბჭოთა რეჟიმის დროსაც.

ნებისმიერი ქვეყნის საგადასახადო სისტემის აგების აუცილებელი პირობა არის მის გარკვეულ პრინციპებზე დაფუძნება. ამ პრინციპებს შორისაა კანონით რეგლამენტირებულობის, სავალდებულობის, უნიფიცირებულობის, სამართლიანობის, სტაბილურობის, ეკონომიურობის და სხვა პრინციპები. ცხადია, რომ ქვეყნის საგადასახადო სისტემა დროთა განმავლობაში უცვლელი ვერ იქმნება, მაგრამ ამ ძირითადი პრინციპების დაცვა აუცილებელია. ამას-

თან, საგადასახადო სისტემის მშენებლობისას ყურადღება უნდა მიექცეს ადგილობრივი საზოგადოებისათვის დამახასიათებელი საგადასახადო კულტურის თავისებურებებს. მძიმე საგადასახადო ტვირთი, რომლის მიმართ ლოიალურია მაგალითად შვედური საზოგადოება, იმავე ხარისხით მისაღები ვერ იქნება საქართველოსთვის. თანაც საგადასახადო სისტემის ფორმირების და საგადასახადო ადმინისტრირების ღონისძიებები უნდა დაიგეგმოს ისე, რომ სხვადასხვა პოზიტიური თუ ნეგატიური სტიმულების მიცემის გზით კონკრეტულ გადასახადის გადამხდელთა და მთლიანობაში საზოგადოების განწყობები განვითარდეს სასურველი მიმართულებით.

დამოუკიდებელ საქართველოში საგადასახადო სისტემამ ინსტიტუციონალური ჩამოყალიბება 1990-იანი წლების შუახანიდან დაიწყო. 1997 წელს ძალაში შევიდა პირველი ერთიანი საგადასახადო კოდექსი. საგადასახადო კანონმდებლობა ეფუძნებოდა დასავლეთის ქვეყნების გამოცდილებას, მაგრამ ის ვერ ითვალისწინებდა ჩვენს ეროვნულ სპეციფიკას. წინა პლანზე გამოვიდა უამრავი პრობლემა: ჩრდილოვანი ეკონომიკის მაღალი დონე, კორუფციის და ნეპოტიზმის მაღალი ხარისხი და მოსახლეობის უკიდურესად არალოიალური დამოკიდებულება გადასახადების მიმართ. ამ პრობლემებს გარკვეულად აღვივებდა საკმაოდ რთული და ბუნდოვანი საგადასახადო კანონმდებლობა, მრავალი მ.შ. არაეფექტური (არაადმინისტრირებადი) გადასახადების, საკმაოდ მაღალი საგადასახადო განაკვეთების და დაუსაბუთებელი შეღავათების არსებობა, ასევე არაეფექტიანი საგადასახადო ადმინისტრირება.

2000-იანი წლების შუახანიდან დაიწყო რადიკალური ცვლილებების განხორციელება საგადასახადო სისტემაში. ამოქმედდა ახალი საგადასახადო კოდექსი, რომლითაც გადასახადების რაოდენობა 22-

დან ჯერ 6-მდე შემცირდა, შემცირდა საგადასახადო განაკვეთებიც, დაიწყო საგადასახადო სერვისების გამარტივება და გადაყვანა ელექტრონულ მომსახურებაზე. გამარტივდა, თუმცა ამავე დროს განმტკიცდა საგადასახადო ადმინისტრირება. საგადასახადო წნეხის თითქოსდა შემცირების მიუხედავად, მრავალჯერ გაიზარდა ბიუჯეტის საგადასახადო შემოსავლები.

საგადასახადო შემოსავლების მკვეთრი ზრდა მნიშვნელოვანწილად განაპირობა ჩრდილოვანი ეკონომიკის დღის სინათლეზე გადმონაცვლებამ, ანტიკორუფციულმა ღონისძიებებმა, სახელმწიფო აპარატის და ფისკალური დისციპლინის დონის ამაღლებამ. შედეგად, მიუხედავად გადასახადების რაოდენობის და საგადასახადო განაკვეთების შემცირებისა, დასაბეგრი ბაზის მკვეთრმა გაფართოებამ უზრუნველყო მობილიზებული გადასახადების მრავალჯერადი ზრდა.

საგადასახადო სისტემის რეფორმირება მომდევნო პერიოდებშიც გაგრძელდა. კერძოდ, მცირე და მიკრო მეწარმეებისათვის შემოღებულ იქნა სპეციალური დაბეგვრის სტატუსები, საწარმოები გადავიდნენ მოგების გადასახადის ახალ ე.წ. ესტონური მოდელზე, ძირეულად შეიცვალა დამატებული ღირებულების გადასახადით დაბეგვრის წესები. ასევე გაგრძელდა სერვისების მასშტაბური გადაყვანა ელექტრონულ მომსახურებაზე, რითაც საგადასახადო ადმინისტრირება, როგორც გადასახადის გადამხდელებისთვის, ისე საგადასახადო ორგანოებისათვის, გახდა უფრო მარტივი და მოწესრიგებული.

აღსანიშნავია, რომ ორგანული კანონით ეკონომიკური თავისუფლების შესახებ დადგინდა, რომ ახალი საერთო-სახელმწიფოებრივი გადასახადის შემოღება ან უკვე არსებული განაკვეთების ზრდა, გარდა აქციზისა, შესაძლებელი იქნებოდა მხოლოდ რეფერენდუმის გზით. ამასთან, დაუშვებ-

ლად იქნა მიჩნეული რეფერენდუმის საგნად გადასახადის პროგრესულობის პრინციპის ან რეჟიმის აღება (ორგანული კანონი, 2021).

საგადასახადო სისტემის ძირეული რეფორმირების კვალობაზე იცვლებოდა გადასახადის გადამხდელთა დამოკიდებულება საგადასახადო სისტემის მიმართ. გადასახადების შემცირება, საგადასახადო სერვისების გამარტივება, საგადასახადო ორგანოებში კორუფციის აღმოფხვრა, საგადასახადო ადმინისტრირების მოწესრიგება და ამავე დროს გამკაცრება, სწორი მასტიმულირებელი ფაქტორები აღმოჩნდა საგადასახადო კულტურის ფორმირების კუთხით. გადამხდელთა უმეტესობას ამჟამად გათავისებული აქვს გადასახადის სავალდებულობის პრინციპი და მათთვის ცნობილია, რომ საგადასახადო დისციპლინის დარღვევა სანქციების მიმღე რისკებს გულისხმობს.

თუმცა საგადასახადო გადამხდელთა შინაგანი ლოიალურობა დაბეგვრის მიმართ ჯერ კიდევ მყიფე და სათუთაა, მ.შ. იმიტომაც რომ ტრადიციულად ისევ მაღალია მოსახლეობის უნდობლობა ზოგადად სახელმწიფოს მიმართ, რისი დაძლევაც მხოლოდ თანდათან გრძელვადიანი ხელსაყრელი ფაქტორების ზემოქმედებით არის შესაძლებელი. გადამხდელთა მნიშვნელოვანი ნაწილი ჯერ კიდევ არ გრძნობს საკმარის მორალურ პასუხისმგებლობას საგადასახადო დისციპლინის დარღვევასთან დაკავშირებით. ცალკეული პირები, რისკების სათანადო შეფასების საფუძველზე, აირჩევიდა გადასახადისაგან თავი არიდებას, თუ მოძებნიდა კანონმდებლობის წინააღმდეგობრივ განმარტებებს და საგადასახადო ადმინისტრირების სუსტ ადგილებს.

ამიტომ, საგადასახადო სისტემის რეფორმირების ღონისძიებები სხვადასხვა, მ.შ. დაბეგვრის ლიბერალიზაციის მიმართულებით, უნდა ითვალისწინებდეს ზე-

მოთაღწერილ რისკებს. საჭიროა თითოეული დაგეგმილი ნოვაციის ფისკალური და სხვა შედეგების წინასწარ შეფასება გრძელვადიან პერსპექტივაში. ამასთან, აუცილებელია, რომ ღონისძიებები არ იწვევდეს გადასახადის გადამხდელთა მოტივაციის არასწორი მიმართულებით განვითარებას. ქვემოთ ვისაუბრებთ საგადასახადო სისტემის რეფორმირების რამდენიმე მიმართულებაზე, რომლებიც ამგვარი რისკების განვითარების საშიშროებას უკავშირდება.

წლების განმავლობაში საგადასახადო სისტემაში მიმდინარე რეფორმებს თანსდევდა წინა პერიოდებში დაგროვილი საგადასახადო დავალიანებების ჩამოწერის ღონისძიებები. ასეთი საკმაოდ ფართომასშტაბიანი საგადასახადო ამნისტიები განხორციელდა 2011, 2014, 2016, 2018 წლებში საგადასახადო კოდექსში შეტანილი ცვლილებების შედეგად. ჩამოწერა ძირითადად შეეხო არალიარებულ ან ვადაგასულ დავალიანებებს. 2015-2019 წლებში ჩამოწერას დაექვემდებარა 68 ათასზე მეტი გადამხდელის 3,5 მლრდ ლარზე მეტი დავალიანება.

საგადასახადო დავალიანებების ჩამოწერა ერთის მხრივ ობიექტური გარემოებით იყო განპირობებული. საგადასახადო ადმინისტრირება გათავისუფლდა ამოღების თვალსაზრისით უპერსპექტივო დავალიანებების ტვირთისაგან. მაგრამ, მეორე მხრივ, საგადასახადო ვალდებულებების ჩამოწერის ღონისძიებებისათვის განმეორებადი და განგრძობადი ხასიათის მიცემა გრძელვადიანი თვალსაზრისით საკმაოდ მძიმე ფისკალური რისკების მატარებელია. მსოფლიო გამოცდილებაც ადასტურებს, რომ მსგავსი მექანიზმების პერმანენტული გამოყენება იწვევს ნეგატიურ ფისკალურ შედეგებს, რადგან შეუძლია საზოგადოების საგადასახადო მორალის სერიოზულად შერყევა. ამიტომაც, ჩვეულებრივ, ასეთი პროგრამები წარმოადგენს ხოლმე დროის ფარგლებით შეზღუდულ ღონისძიებებს,

სადაც ხასგასმით არის დეკლარირებული ამ ღონისძიების ერთჯერადი ხასიათი.

საგადასახადო ამნისტიები, განსაკუთრებით მაშინ, თუკი ისინი ხშირად მეორდება, ახალისებს არაკონკურენტულ გარემოს და იწვევს უსამართლობის შეგრძნებას კეთილსინდისიერ გადამხდელეებში. მათაც უძლიერდებათ მოტივაცია, რომ გადასახადების კანონისმიერად გადახდის ნაცვლად, დაელოდოს საგადასახადო ამნისტიის იოლად პროგნოზირებად მორიგ ეტაპს. იქმნება დესტრუქციული მოლოდინები, რაც იწვევს გადასახადის გადამხდელთა ქცევის მოდელის ტრანსფორმირებას არასწორი მიმართულებით. ამიტომაც, დროთა განმავლობაში, საგადასახადო ამნისტიის ყოველი ახალი ეტაპის შემდეგ, კეთილსინდისიერ გადამხდელთა რაოდენობა სულ უფრო იკლებს, ხოლო საპატიებელ საგადასახადო დარღვევათა მასშტაბები სულ უფრო იზრდება. პრობლემა რომ სახეზეა, ამას ისიც ადასტურებს, რომ იმავე 2015-2019 წლების შუალედში (როცა 3,5 მლრდ მეტი ლარის საგადასახადო დავალიანება ჩამოიწერა) მთლიანი საგადასახადო დავალიანებები მხოლოდ 1,8 მლრდ ლარით შემცირდა. ანუ ამავე პერიოდში ამოუღებელი საგადასახადო დავალიანება კიდევ 1,7 მლრდ ლარით გაიზარდა (უფლისაშვილი, 2021).

საგადასახადო სისტემაში მიმდინარე რეფორმების შემადგენელი ნაწილად იქცა ასევე ღონისძიებები ზედმეტად გადახდილი თანხების დაბრუნების პროცედურების გამარტივების კუთხით. გადამხდელეებს, რომელთაც დღგ-ს გადასახადში წარმოეშვათ ზედმეტად გადახდილი თანხა, მნიშვნელოვანი ბარიერისა და დაყოვნების გარეშე, თითქმის ავტომატურ რეჟიმში, შეეძლოთ გადასახადის უკან დაბრუნებას ბიუჯეტიდან. 2019-2021 წლებში გადამხდელთა მიერ ბიუჯეტიდან დაბრუნებული თანხების ოდენობამ 2,3 მლრდ ლარს გადაა-

ჭარბა.

მაგრამ აღნიშნულმა ღონისძიებამ საგადასახადო ადმინისტრირების კუთხით გარკვეული სიმწელებიც წარმოშვა. ცალკეულმა არაკეთილსინდისიერმა პირებმა ისარგებლეს იმით, რომ საგადასახადო ადმინისტრირების სისტემა ჯერ კიდევ არ იყო სინქრონიზირებული ზედმეტად გადახდილი თანხების დაბრუნების პროცედურების გამარტივების საფრთხეებთან. წარმოიქმნა ფიქტიური პირები, რომლებიც ყალბი საგადასახადო ანგარიშ-ფაქტურების გამოწერის გზით დიდი ოდენობის ჩასათვლელი დღგ-ს თანხას უქმნიდნენ ე.წ. „შემსყიდველელ“ პირებს, რომლებიც ავტომატური დაბრუნების წესით ცდილობდნენ მის დაბრუნებას ან გამოყენებას საკუთარი საგადასახადო ვალდებულებების დასაფარავად.

ასეთმა სიტუაციამ გაზარდა რისკები სახელმწიფო შემოსავლების მობილიზების კუთხით. ამან მოითხოვა დამატებით შრომითი და დროითი რესურსები საგადასახადო კონტროლის ღონისძიებებზე მზარდი ოდენობის ასეთი შემთხვევების სამართავად. საგადასახადო ადმინისტრირების თანამედროვე პირობებში, საგადასახადო ინფორმაციის ელექტრონიზაციის მაღალი ხარისხი გარკვეულად აადვილებს კონტროლს, მაგრამ პრობლემა გააღრმავა მცდელობათა მასშტაბებმა. ამასთან, საგადასახადო ორგანოებს დამდგარი სამართალდარღვევების შედეგების აღმოფხვრაზე უფრო უწევდათ მუშაობა, ვიდრე მსგავსი პრობლემების წარმოქმნის პრევენზიაზე.

ვფიქრობთ, რომ პრევენციული სისტემების შექმნამ და ამოქმედებამ აღნიშნული რისკების შესამცირებლად გარკვეულად დაავიანა. ასეთ ღონისძიებებში ვგულისხმობთ: კანონშესაბამისობის რისკების იდენტიფიცირების და მართვის პროცესის დანერგვას, გადამხდელის შეფასების კრიტერიუმების დახვეწას, რეგისტრირებულ საგადასახადის გადამხდელთა საინფორმაციო ბაზის სრულყოფას, ასევე „კვალიფიციური“ და „არაკვალიფიციური“ დღგ-ს გა-

დამხდელის სტატუსების შემოღებას და არაკვალიფიციური დღგ-ის გადამხდელთათვის ანგარიშ-ფაქტურების გამოწერის და მიღებული ანგარიშ-ფაქტურებით ჩათვლის განხორციელების უფლების შეზღუდვას.

ყურადღება გვინდა გავამახვილოთ ასევე სააქციო პოლიტიკის პრობლემატური საკითხებზე, განსაკუთრებით თამბაქოს ნაწარმის დაბეგრასთან დაკავშირებით. ბოლო წლებში აქციზის განაკვეთები მკვეთრად გაიზარდა. ერთი მხრივ, ამის მიზეზია ქვეყნის საერთაშორისო ვალდებულებები თამბაქოს მოხმარების შესამცირებლად, აგრეთვე ტარიფების ეტაპობრივი გაზრდის ვალდებულებები ევროკავშირთან ასოცირების ხელშეკრულების ფარგლებში. მეორე მხრივ სახეა ფისკალური მოტივაცია - ეკონომიკური თავისუფლების შესახებ ორგანული კანონის მიხედვით, აქციზი საქართველოში არის ერთადერთი საერთო-სახელმწიფო გადასახადი, რომლის განაკვეთის გაზრდა შესაძლებელია რეფერენდუმის გარეშე.

ამის შედეგად, 2011 წლის შემდეგ მკვეთრად დაბეგრის ტვირთი თამბაქოს მოხმარებაზე გაიზარდა - ჩვენი შეფასებით 5-6-ჯერ. აღნიშნულმა კი გამოიწვია მთელი რიგი არასასურველი შედეგები. მართალია ოფიციალური სტატისტიკით შემცირდა თამბაქოს ნაწარმის ადგილობრივი წარმოება და იმპორტი, სინამდვილეში გაიზარდა თამბაქოს ნაწარმის კონტრაბანდის და არალეგალური მიმოქცევის შემთხვევები. ეს ფაქტი დასტურდება არამარტო ემპირიული დაკვირვებებით, ასევე სტატისტიკური მონაცემებითაც - მკვეთრად გაზრდილი აქციზურ მარკებთან დაკავშირებული ადმინისტრაციული სამართალდარღვევების და სისხლის სამართლის დანაშაულებების დაფიქსირებული რაოდენობა (უფლისაშვილი, 2022).

საქმე იმაშია, რომ მოთხოვნა თამბაქოს ნაწარმზე გამოირჩევა მაღალი არაელასტიურობით, რომელიც ფასების გაზრდაზე

ნაკლებად რეაგირებს. თუკი მაინც, სხვადასხვა მეთოდით, მ.შ. აქციზის გაზრდით ხდება სიგარეტის გაძვირება გონივრულ ფარგლებს ზემოთ, მყისვე ჩნდება ძლიერი მოტივაცია და საკმაოდ მალევე იმართება საქონელის მოწოდების არალეგალური არხები.

მხედველობაშია მისაღები უაქციო სიგარეტით ვაჭრობაში მონაწილე მხარეთა მოტივირებულობის მაღალი ხარისხი. მწვევლებისათვის თამბაქო წარმოადგენს აუცილებელი მოხმარების საქონელს, რომლის აქციზით დაბეგრული ფასები უახლოვდება მწვეველთა საბიუჯეტო შესაძლებლობების საზღვრებს. მეორე მხრივ, შესაძლო მოგების მაღალი მარჟა უაქციო საქონელით კონტრაბანდაზე და ვაჭრობაზე, ააქტიურებს ადამიანთა საკმაოდ ფართო წრეს, რომელთათვის მისაღებია ამ უკანონო ბიზნესთან დაკავშირებული რისკების არსებული დონე. გასათვალისწინებელია, რომ აქციზის ტვირთი გაცილებით ნაკლებია სომხეთში, რუსეთში და თვითაღიარებულ აფხაზეთშიც, რომელთანაც ნაკლებად კონტროლირებადი ნაცრისფერი ტერიტორიული ზონები გვაკავშირებს. თამბაქოს ნაწარმი კი გამოირჩევა მაღალი თანაფარდობით სასაქონლო ერთეულის ღირებულებასა და მის მასას/მოცულობას შორის, რის გამოც ის განსაკუთრებით მიზიდველია, როგორც კონტრაბანდის საგანი.

ასეთი მაღალი დესტრუქციული ეკონომიკური დაინტერესებულობის პირობებში სახელმწიფო მაკონტროლებელი ორგანოების ადმინისტრაციული ქმედებები ნაკლებად ქმედითია. უფრო მეტიც, კონტრაბანდის რისკები სამომავლოდ ააქტიურებს კორუფციის რისკებსაც. ამასთან, ასეთი სიტუაციის ხანგრძლივი ვადით შენარჩუნება ცუდ გავლენას ახდენს გადასახადის გადამხდელთა საგადასახადო მორალზე, აფერხებს გადასახადის გადახდის კულტურის დანერგვას, და როგორც მოკლე, ისე გრძელვადიან პერსპექტივაში იწვევს ნეგატიურ ფისკალურ შედეგებს.

დასკვნა

მიგვაჩნია, რომ საგადასახადო სისტემის რეფორმირების დაგეგმვისას გათვალისწინებულ უნდა იქნას დაბეგვრის ტვირთის მიმართ გადასახადის გადამხდელთა მზაობის ხარისხი. ამასთან, ღონისძიებები უნდა დაიგეგმოს ისე, რომ სწორი პოზიტიური თუ ნეგატიური სტიმულების მიცემის გზით გადასახადის გადამხდელთა მოტივაცია და მთლიანად საზოგადოების განწყობები გრძელვადიან პერსპექტივაში განვითარდეს სასურველი მიმართულებით.

აუცილებელია საგადასახადო კანონმდებლობის და ადმინისტრირების სისტემის რეფორმირება გაგრძელდეს შემდეგი პირობების დაცვით:

- საგადასახადო ადმინისტრირების პროცედურების შემდგომი გამარტივება. ელექტრონულ სერვისების კიდევ უფრო გაძლიერება. არ არის გამართლებული დამატებითი (მით უმეტეს არასაგადასახადო სახის) რეგულაციების შემოღება გადამხდელთათვის;
- დაბეგვრის დაბალი ნაკვეთების შენარჩუნება. საგადასახადო კულტურის არსებული დონის პირობებში მაღალი განაკვეთები გადამხდელებს ჩრდილოვანი ოპერაციებისკენ უბიძგებს, რითაც ძირს

ეთხრება გადასახადებისადმი მათ ლოიალურობას;

- საჭიროა სიფრთხილის გამოჩენა საგადასახადო დავალიანებების ჩამოწერების საკითხებში. ასეთი, მით უმეტეს განგრობადი ხასიათის პრეცედენტები ამახინჯებს გადამხდელთა მოტივაციას;
- საჭიროა საგადასახადო კანონმდებლობაში და ადმინისტრირებაში არსებული სუსტი ადგილების ამოვსება. ეს ეხება არა მხოლოდ ზედმეტობების დაბრუნების პროცედურებს, ასევე დაბეგვრის სპეციალური რეჟიმებით და რიგი შეღავათებით უკანონოდ სარგებლობის შესაძლებლობებს;
- მნიშვნელოვანია საზოგადოებაში საგადასახადო პრაქტიკის სტაბილურობის აღქმის დამკვიდრება. საჭიროა გადასახადების სავალდებულობის, კანონით რეგულამენტირებულობის, უნიფიცირებულობის, სამართლიანობის და სხვა პრინციპების დაცვა. მხოლოდ ამ შემთხვევაში საზოგადოების საგადასახადო კულტურა გრძელვადიან პერსპექტივაში განვითარდება სწორი მიმართულებით.

გამოყენებული ლიტერატურა:

- საქართველოს ორგანული კანონი ეკონომიკური თავისუფლების შესახებ, URL: <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/1405264?publication=3> (ხელმისაწვდომია 17.10.2023);
- საქართველოს საგადასახადო კოდექსი (კოდიფიცირებული) (სსკ), URL: <https://matsne.gov.ge/document/view/1043717?publication=204> (ხელმისაწვდომია 17.10.2023);
- საქართველოს ფინანსთა სამინისტროს შემოსავლების სამსახურის წლიური ანგარიშები, URL: <https://rs.ge/AboutUs?cat=5&tab=1> (ხელმისაწვდომია 17.10.2023);
- უფლისაშვილი, გ. (2021). საქართველოს საგადასახადო სისტემის ლიბერალიზაციის ზოგიერთი პრობლემატური საკითხი, "ეკონომიკური პროფილი", ტომი 16, 1 (21), ON SOME PROBLEM ISSUES RELATED TO LIBERALIZATION OF THE TAX SYSTEM IN GEORGIA, Economic Profile, Volume 16, Issue 1(21), 2021, URL: <http://economicprofile.org/pdf/f903b66020df2dc2f852e4afc70ebe3b.pdf> (ხელმისაწვდომია 17.10.2023);
- უფლისაშვილი, გ. (2022). საქართველოს სააქციზო პოლიტიკის პრობლემური საკითხები, "ეკონომიკური პროფილი", ტომი 17, 1 (23), PROBLEMATIC ISSUES OF THE EXCISE POLICY OF GEORGIA, Economic Profile, Volume 17, Issue 1(23), 2022, URL: <http://economicprofile.org/pdf/Guram%20Uplisashvili.pdf> (ხელმისაწვდომია 17.10.2023);
- Birger Nerré. Tax Culture: A Basic Concept for Tax Politics, URL:

On Some Problematic Issues of the Tax System Development and Tax Culture Formation in Georgia

Guram Uplisashvili

Doctor of Economics, Associate Professor, Kutaisi University
guram.uphisashvili@unik.edu.ge

Abstract

The presentation focuses on development issues in tax system of Georgia and the formation of tax culture.

Forms of relations between tax administration bodies and taxpayers are part of the tax system. The results of the functioning of the tax system depend not only on the tax legislation and the quality of tax administration, but also on citizen mindsets, their law-abiding behavior, their readiness for the established tax burden, and public tax culture. It goes without saying that different societies differ from each other in their specific tax culture.

A necessary condition for building the tax system of any country is to base it on certain principles. These are the principles of legality, responsibility, uniformity, justice, stability, cost-effectiveness and so on. When building a tax system, attention should be paid to characteristics of the tax culture typical of the local society.

The paper discusses some of the problematic issues identified in the process of reforming the tax system of Georgia, which are related to the current stage of tax culture development. We focused on the risks that were identified in terms of writing off tax debts, measures to simplify the procedures for repayment of overpaid tax, as well as increasing the excise rates. Research has shown that these specific measures have negative fiscal consequences in both the short and long term and have a negative impact on taxpayers' tax morality.

We believe that the degree of readiness of taxpayers for the tax burden should be taken into account when planning the reform of the tax system. In addition, tax system formation and tax administration measures should be planned in such a way that by providing the right positive or negative incentives, the motivation of taxpayers and the attitudes of society as a whole will develop in the desired direction in the long term.

It is necessary to continue reforming the tax legislation and the administration system under the following conditions:

- Further simplification of tax administration procedures. Further strengthening of electronic services. Introduction of additional (especially non-tax) regulations for payers is not welcomed;
- Maintaining low tax rates. Under the conditions of the current level of tax culture, high rates push taxpayers to shadow operations, thereby undermining their sense of loyalty to taxes;
- Care should be taken in matters of tax debt write-offs. Such precedents, especially those of a continuous nature, distort the motivation of the payers;
- There is a need to eliminate weak points in tax legislation and administration. This applies not only to the procedures for repayment of overpaid tax, but also to the possibilities of illegally using special taxation regimes and a number of benefits;
- It is important to establish a perception of the stability of tax practices in society. It is necessary to adhere the principles of the mandatory nature of taxes, regulation by law, uniformity, justice and other principles. Only in this case, public tax culture will develop in the right direction in the long term.

Keywords: taxes, tax system, tax culture, tax administration.

JEL: H2, O17

DOI: <https://doi.org/10.52244/c.2023.11.27>

For citation: Uplisashvili G. (2023) On Some Problematic Issues of the Tax System Development and Tax Culture Formation in Georgia. International Scientific Conference "Human Capital, Institutions, Economic Growth". Proceedings. Kutaisi University. pp. 219-228 . DOI: <https://doi.org/10.52244/c.2023.11.27>

References

- Organic Law of Georgia on Economic Freedom, URL: <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/1405264?publication=3> (accessed on 17.10.2023);
Tax Code of Georgia (codified) (SCC), URL: <https://matsne.gov.ge/document/view/1043717?publication=204> (accessed 17.10.2023);
Annual reports of the Revenue Service of the Ministry of Finance of Georgia, URL: <https://rs.ge/AboutUs?cat=5&tab=1> (available on 17.10.2023);

Uplisashvili, G. (2021). ON SOME PROBLEM ISSUES RELATED TO LIBERALIZATION OF THE TAX SYSTEM IN GEORGIA, Economic Profile, Volume 16, Issue 1(21), 2021, URL : <http://economicprofile.org/pdf/f903b66020df2dc2f852e4afc70ebe3b.pdf> (accessed on 17.10.2023);
Uplisashvili, G. (2022). PROBLEMATIC ISSUES OF THE EXCISE POLICY OF GEORGIA, Economic Profile, Volume 17, Issue 1(23), 2022, URL: <http://economicprofile.org/pdf/Guram%20Uplisashvili.pdf> (accessed 17.10.2023);
Birger Nerré. Tax Culture: A Basic Concept for Tax Politics, URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0313592608500117> (accessed 17.10.2023);

ადამიანური კაპიტალის ფორმირების თანამედროვე ტენდენციები

ნაირა ვირსალაძე

ეკონომიკის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, აკაკი წერეთლის სახელმწიფო
უნივერსიტეტი, ქუთაისის უნივერსიტეტი
naira.virsaladze@atsu.edu.ge

მალვინა ყიფიანი

ასოცირებული პროფესორი, ქუთაისის უნივერსიტეტი
mavlina.kiphiani@unik.edu.ge

აბსტრაქტი

ადამიანურმა კაპიტალმა საზოგადოების განვითარებასთან ერთად მნიშვნელოვანი თვისობრივი ცვლილებები განიცადა. დღეს ეკონომიკური ზრდისა და განვითარებისათვის მაღალი ხარისხის მქონე ადამიანური კაპიტალი ყველაზე მნიშვნელოვანი და მოთხოვნი რესურსია. ცოდნა, განათლება, ჯანდაცვა, ცხოვრების ხარისხი და წამყვანი სპეციალისტების როლი, ქვეყნის მდგრადი განვითარების საფუძველი გახდა.

დამოუკიდებლობის მოპოვებისა და ახალ ეკონომიკურ სისტემაზე გადასვლის დღიდან ჩვენი ქვეყნის უმაღლესი განათლების სისტემა არის უწყვეტი რეფორმების პროცესში. ის ჯერ კიდევ საჭიროებს მნიშვნელოვან ცვლილებებს, რათა მიუახლოვდეს საერთაშორისოდ აღიარებულ შეფასების სისტემას. ქვეყნისთვის ყველაზე მნიშვნელოვანია ახალგაზრდებმა მიიღონ საერთაშორისო სტანდარტების შესაბამისი განათლება. მოწინავე ქვეყნების გამოცდილების შესწავლის მიზნით, გაცვლითი პროგრამების მეშვეობით, ხორციელდება უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულებების სტუდენტების მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყანაში გაგზავნა, რომელიც ახალგაზრდებისათვის დიდი გამოცდილების მომტანია. ადამიანური კაპიტალის განვითარებისათვის განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს ასევე პროფესიულ განათლებას. იგი შესაძლებლობას აძლევს ახალგაზრდებს და ნებისმიერი ასაკის ადამიანს, აითვისოს ის პროფესია, რომელიც საშუალებას მისცემს სწრაფად დასაქმდეს, მიიღოს ანაზღაურება და თავისი წვლილი შეიტანოს ქვეყნის ეკონომიკურ განვითარებაში.

კოვიდ პანდემიამ კიდევ უფრო მძაფრად და აშკარად წარმოაჩინა სამუშაო ძალასთან დაკავშირებული ისეთი მნიშვნელოვანი საკითხი, როგორცაა კვალიფიციური კადრების უკმარისობა. ქართული შრომის ბაზარი სწრაფ და ადეკვატურ რეაგირებას ვერ აკეთებს მოთხოვნი პროფესიებისა და სპეციალობების მიმართ. ჯერ კიდევ ვერ მოხდა „გადატვირთვა“ სწავლების თანამედროვე უნარებისა და ჩვევების მქონე კვალიფიციური სამუშაო ძალის მოსამზადებლად. ჯერ კიდევ იზოლირებულად, ცალ-ცალკე მუშაობს უმაღლესი საგანმანათლებლო, პროფესიული სასწავლებლები და მათი რეალური დამსაქმებლები. სამწუხაროდ, ხშირად აცდენილია ორივე მხარის მიზნები და ამოცანები.

სერიოზული გადასახედია მისაღები გამოცდებით უმაღლეს საგანმანათლებლო პროგრამებზე ჩასარიცხი ქულების მინიმალური ზღვარის გაზრდა. საკითხი პირდაპირ უკავშირდება ადამიანური კაპიტალის ხარისხობრივი მაჩვენებლის გამოყენებას. საშუალო ცოდნით აღჭურვილი სპეციალისტი რთულად იმკვიდრებს თავს ან ვერ საქმდება პროფესიით. ეს სერიოზული პრობლემაა და დროულ გადახედვას მოითხოვს. ცნობილია, რომ რაც მეტი თანხები იხარჯება უმაღლესი განათლების მიღებაზე, მით უფრო უკეთესი შედეგია ეროვნულ ეკონომიკაში. განათლებული სამუშაო ძალა მით უკეთეს შედეგს იძლევა. მაღალი ხარისხის ადამიანური კაპიტალის შენარჩუნებას და ადგილზე დამაგრებას არანაკლები ზრუნვა ჭირდება სათანადო განათლების მიღების შემდეგაც. ასეთი სპეციალისტები დაბალი ანაზღაურების გამო მიდიან საზღვარგარეთ. სწორედ ამ პროცესს ემახიან „ინტელექტის გადინება“, რომელიც ძალიან ნაცნობი პროცესია საქართველოსათვის.

ადამიანური კაპიტალის მაქსიმალურად გამოყენების თვალსაზრისით ბოლო წლებია, განსაკუთრებით წინ წამოიწია ინკლუზიურმა სწავლებამ. მას ორმაგი დატვირთვა აქვს. შეიძლება ითქვას, რომ მორალური მხარე გაცილებით მეტია ასეთი კატეგორიის ადამიანებისთვის, მაგრამ სუფ-

თა ეკონომიკური თვალსაზრისით და ქვეყნის ინტერესებიდან გამომდინარე, იგი არანაკლები მნიშვნელოვანი საკითხია. ინკლუზიურ განათლებასთან ერთად, დღეს დიდი როლი ენიჭება ხანდაზმული ადამიანების დაგროვილი ცოდნისა და გამოცდილების, პროფესიონალიზმის გამოყენებას. სწორედ ამ კატეგორიის ადამიანები ქმნიან „ვერცხლის ეკონომიკას“. მათი როლი საკმაოდ სერიოზული და მნიშვნელოვანია დემოგრაფიულად დაბერებული საზოგადოების სრულფასოვანი ეკონომიკური განვითარებისათვის.

თანამედროვე ტექნოლოგიების განვითარებისა და მეცნიერების მიღწევათა ფონზე, ქვეყნის ეკონომიკური ზრდისა და განვითარებისათვის ყოველდღიურად როგორც რადიკალურად, ასევე თვისობრივად სრულიად ახალი მნიშვნელობა ენიჭება ადამიანური კაპიტალის უწყვეტ განვითარებას. სიახლეების გამოწვევების შესაბამისად აუცილებელია ახლებური და მოთხოვნის შესაბამისი ტენდენციების ჩამოყალიბება და თანმიმდევრული დამკვიდრება.

საკვანძო სიტყვები: ადამიანური კაპიტალი, ცოდნის ეკონომიკა, პროფესიული და ინკლუზიური განათლება, ინტელექტის გადინება, ვერცხლისფერი ეკონომიკა

JEL: O15

DOI: <https://doi.org/10.52244/c.2023.11.28>

ციტირებისათვის: ვირსალაძე ნ., ყიფიანი მ. (2023) ადამიანური კაპიტალის ფორმირების თანამედროვე ტენდენციები. საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია „ადამიანური კაპიტალი, ინსტიტუტები, ეკონომიკური ზრდა“. შრომების კრებული. ქუთაისის უნივერსიტეტი. გვ. 229 - 239. DOI: <https://doi.org/10.52244/c.2023.11.28>

შესავალი

ადამიანური კაპიტალი ქვეყნის ეკონომიკური ზრდისა და განვითარების საქმეში მნიშვნელოვნად უპირობო და ძირითადი ეკონომიკური რესურსია. მისი უპირატესობა და გადამწყვეტი როლი ყურადღების ცენტრში მოექცა ეკონომიკაში მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის როლის ზრდასთან ერთად. შეიქმნა სრულიად ახალი ტიპის სამუშაო ძალა, რომელიც თანამედროვე კონკურენციის პირობებში განათლების დონით, შემოქმედებითი პოტენციალით და მრავალმხრივი განვითარებით რეალურად და სწრაფად იცვლება.

სწორედ ისეთი ქვეყნები გახდნენ მსოფლიო ეკონომიკის ლიდერები, რომლებმაც განსაკუთრებული ადგილი და როლი დაუთმეს ინოვაციური ეკონომიკის გამოწვევებს. წინა პლანზე წამოწიეს ადამიანური კაპიტალის მნიშვნელოვანი კომპონენტები - ცოდნა, განათლება, ჯანდაცვა, ცხოვრების ხარისხი და კვალიფიციური, წამყვანი სპეციალისტების როლი.

საკითხი საკმაოდ აქტუალური და მნიშვნელოვანია ნებისმიერი ქვეყნისათვის. ხარისხიანი ადამიანური კაპიტალის

ფორმირება, ჩამოყალიბება და განვითარება მხოლოდ მაშინ არის შესაძლებელი, როდესაც კომპლექსურად ვითარდება მისი კონკურენტუნარიანობის მაჩვენებლები (განათლების, ჯანდაცვის, კულტურის, ფიზიკური მდგომარეობის, დემოგრაფიული სიტუაციის, ადამიანური განვითარების ინდექსის და სხვა...). უნდა ითქვას, რომ კონკურენტუნარიანობაში განსაკუთრებულ და გადამწყვეტ როლს თამაშობს სამუშაო ძალის განათლების ფაქტორი.

ამ მიმართულებით ჩვენი ქვეყნის უახლოეს ისტორიაში, დამოუკიდებლობის მოპოვების შემდეგ, სერიოზული რეფორმები იქნა გატარებული, რომელმაც მნიშვნელოვანი სიახლეები და ცვლილებები გამოიწვია მთლიანად საგანმანათლებლო სისტემაში. მიუხედავად მთელი რიგი მიღწევებისა და წარმატებებისა, საქართველოს განათლების სისტემა ჯერ კიდევ საკმაოდ ბევრი პრობლემების და გამოწვევების პირისპირ აღმოჩნდა სხვადასხვა კრიზისული სიტუაციების შექმნის დროს.

წარმოდგენილ თემაში სწორედ აღნიშნულ პრობლემებზე და მათი შედარებით მოსალოდნელ „შემსუბუქებაზე“ გვაქვს სა-

უბარი.

ძირითადი ტექსტი

ადამიანური კაპიტალის ცნება ფართო ეკონომიკური კატეგორიაა. იგი ადამიანური ფაქტორისა და ადამიანური რესურსის ცნებების განვითარება და განზოგადებაა. ადამიანური კაპიტალის იდეას საფუძველი ჯერ კიდევ XVII საუკუნეში ჩაეყარა. საუკუნეების მანძილზე, თეორიული თვალსაზრისით, ადამიანური კაპიტალი განიხილებოდა მხოლოდ განვითარების სოციალურ ფაქტორად და თვლიდნენ, რომ ინვესტიციები ალზრდაში, განათლებაში არაპროდუქტიული და ძვირადღირებული იყო.

ეკონომიკაში მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის როლის ზრდამ შეცვალა დამოკიდებულება ადამიანური კაპიტალისადმი. ყურადღების ცენტრში მოექცა თვისობრივად ახალი სამუშაო ძალის შექმნის პრობლემატიკა. საწარმოო პროცესების ავტომატიზაციამ და რთულად სამართავი მექანიზმების ამოქმედებამ, კონკურენციის გაზრდამ, მოითხოვა ადამიანური კაპიტალის სხვა ხარისხი, მისი განათლების დონის ზრდა, შემოქმედებითი პოტენციალისა და ყოველმხრივი განვითარების აუცილებლობა. შესაბამისად რადიკალურად შეიცვალა ადამიანური კაპიტალისა და მისი განათლებისადმი დამოკიდებულება და შეხედულება. ამ მიმართულებით კვლევებიც გააქტიურდა და ადამიანური კაპიტალი თანამედროვე ეკონომიკის - ცოდნის ეკონომიკის განვითარების კომპლექსურ ფაქტორად იქცა.

ადამიანური კაპიტალის თანამედროვე კონცეფცია მსოფლიო ეკონომიკური და სოციალურ-ფილოსოფიური აზრის განვითარების კანონზომიერი შედეგია. იგი ერთიან თეორიად ჩამოყალიბდა „ჩიკაგოს სკოლის“ წარმომადგენელთა ფუნდამენტურ შრომებში, რასაც ხელი შეუწყო გან-

ვითარებული ქვეყნების ეკონომიკურმა ზრდამ. ამ თეორიის საფუძველების შექმნაში მნიშვნელოვანი წვლილის გამო ამერიკელ ეკონომისტებს თეოდორ შულცს (1979 წელს) და გარი ბეკერს (1992 წელს) ნობელის პრემია მიენიჭათ. მათ ჩამოაყალიბეს ადამიანური კაპიტალის ვიწრო განმარტება, რომელიც თანდათან დაიხვეწა და გაფართოვდა.

ამჟამად, ადამიანური კაპიტალის თეორიისა და პრაქტიკის საფუძველზე ყალიბდება და იხვეწება შეერთებული შტატებისა და ევროპის წამყვანი ქვეყნების წარმატებული განვითარების პარადიგმა. სწორედ ამ თეორიაზე დაყრდნობით ევროპის განვითარებულმა ქვეყნებმა დროის მოკლე მონაკვეთში მოახდინეს უპირატესად რესურსებზე დაფუძნებული ეკონომიკიდან ინოვაციურ ეკონომიკაზე გადასვლა, ამის ნათელი მაგალითია შვეიცარია, შვედეთი, ფინეთი, სინგაპური, ნიდერლანდები, გერმანია, ნორვეგია, დიდი ბრიტანეთი, დანია და კანადა. სწორედ ეს იყო პასუხი ადამიანური კაპიტალის თეორიასა და პრაქტიკაზე და მის გამოწვევებზე, ინოვაციური ეკონომიკის ცოდნის ეკონომიკის გამოწვევებზე. სწორედ ეს ქვეყნები არიან მსოფლიოში ლიდერთა ათეულში ადამიანური კაპიტალის მაჩვენებლის მიხედვით.

მეცნიერების განვითარებამ, ინფორმაციული საზოგადოების ფორმირებამ, კიდევ უფრო წინ წამოსწია ადამიანური კაპიტალის კომპონენტები - ცოდნა, განათლება, ჯანდაცვა, ცხოვრების ხარისხი და წამყვანი სპეციალისტების როლი, როგორც ქვეყნის ეკონომიკური ზრდისა და მისი მდგრადი განვითარების საფუძველი. გლობალიზაციის თანამედროვე ეტაპზე ადამიანური კაპიტალის ნაკადების თავისუფალმა გადაადგილებამ კიდევ უფრო დააჩქარა მაღალი ტექნოლოგიების განვითარება და ათვისება, ხელი შეუწყო ადამიანური კაპიტალის ცოდნისა და გამოცდი-

ლების ზრდას და ცხოვრების ხარისხის გაუმჯობესებას. ამჟამად, მაღალი ხარისხის ადამიანური კაპიტალის მქონე ქვეყნებს ჰყავთ მსოფლიო დონის კონკურენტუნარიანი პროფესიონალები ეკონომიკური საქმიანობის ყველა სფეროში.

ეროვნულ დონეზე ადამიანური კაპიტალის კონკურენტუნარიანობის მაჩვენებელია ეროვნული ეკონომიკური სისტემის, განათლების, ჯანდაცვის, კულტურისა და ფიზიკური განვითარების მდგომარეობა, დემოგრაფიული სიტუაცია და სხვა. ხარისხიანი ადამიანური კაპიტალის ფორმირება შესაძლებელია მხოლოდ მაშინ, როდესაც ერთდროულად კომპლექსურად ვითარდება ადამიანური კაპიტალის ყველა ფაქტორი.

კონკურენტუნარიანი ადამიანური კაპიტალი მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს ქვეყნის ინოვაციურ განვითარებაზე, იგი უზრუნველყოფს დინამიკურ ეკონომიკურ ზრდას, მოსახლეობის ცხოვრების მაღალ დონესა და ხარისხს. ადამიანური კაპიტალის კონკურენტუნარიანობაში განსაკუთრებულ როლს თამაშობს განათლების ფაქტორები. ადამიანის ცოდნა და უნარები გავლენას ახდენს სახელმწიფო ინსტიტუტების და კომპანიების განვითარებაზე, რაც საბოლოო ჯამში ასახვას პოულობს ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების დონეში.

განათლებული, კონკურენტუნარიანი ადამიანური კაპიტალის ჩამოყალიბება საგანმანათლებლო სისტემაში ხდება. საგანმანათლებლო პროცესის მაღალი ხარისხი კი ადამიანური კაპიტალის ტრანსფორმაციის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი და ძირითადი ფაქტორია. პრობლემა, რომელიც ხელს უშლის ჩვენი ქვეყნის ინოვაციურ-ეკონომიკურ განვითარებას არის კვალიფიციური კადრების მზარდი დეფიციტი. ამ პრობლემის გადაწყვეტაში მნიშვნელოვანი როლი უმაღლეს სასწავლებლებს უჭირავს,

რომლებმაც უნდა უზრუნველყონ თანამედროვე მოთხოვნის შესაბამისი მაღალკვალიფიციური სპეციალისტების მომზადება. შესაბამისად, უმაღლესი სასწავლებლების პროგრამები და მათი მატერიალურ-ტექნიკური აღჭურვილობა უნდა პასუხობდეს თანამედროვე ცოდნაზე დამყარებულ ეკონომიკის მოთხოვნებს.

გარკვეული დამახასიათებელი ტენდენციებით მიმდინარეობს აღნიშნული პროცესი საქართველოში.

დავიწყოთ იქიდან, რომ ადამიანური კაპიტალის ფორმირების ძირითად წყაროს ნებისმიერ ქვეყანაში წარმოადგენს მოსახლეობა. ოფიციალური სტატისტიკური მონაცემების მიხედვით 2010-2022 წლებში საქართველოს მოსახლეობა 1,7 %-ით (63.4 ათ. კაცით), ხოლო შობადობის დონე 23.4%-ით არის შემცირებული. შესაბამისად, შობადობის ზოგადი კოეფიციენტი 14.6 - დან 11.4 პრომილემდე, ხოლო შობადობის ჯამობრივი კოეფიციენტი 2.0-დან - 1.8 მდე შემცირებული, რაც მოსახლეობის მარტივ აღწარმოებასაც ვერ უზრუნველყოფს. ქვეყანაში შობადობის შემცირების ფონზე 65 წელს ზევით მოსახლეობის ხვედრითი წილი 14.2 %-დან 15.6 %-მდე გაზრდილი, რაც კიდევ უფრო აჩქარებს მოსახლეობის დემოგრაფიული დაბერების პროცესს და ზრდის შრომისუნარიანი ასაკის მოსახლეობის დატვირთვის კოეფიციენტს. შობადობის შემცირებას ხელს უწყობს არა მარტო ეკონომიკური სიდუხჭირე და მასიური უმუშევრობა, არამედ ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის ცხოვრების პირობების გაუმჯობესების მიზნით სხვა ქვეყანაში ემიგრაცია. ამჟამად უცხოეთში იმყოფება ჩვენი ქვეყნის კვალიფიციური, ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის დიდი ნაწილი. დაბალი შრომის ანაზღაურების გამო საქართველოს მოქალაქეები არჩევანს აკეთებენ უცხო ქვეყანაში იმუშაონ შედარებით დაბალ თანამდებობაზე. რაც

შეეხება სასწავლებლად ან კვალიფიკაციის ამაღლების მიზნით ქვეყნიდან წასულ ახალგაზრდებს, მათი მნიშვნელოვანი ნაწილი სამშობლოში საერთოდ აღარ ბრუნდებიან. ეს კიდევ უფრო ამძიმებს ქვეყნის ეკონომიკურ მდგომარეობას და შესაბამისად, ხელს უშლის ეროვნული მაღალკვალიფიციური ადამიანური კაპიტალის ფორმირებას.

უნდა ითქვას, რომ საქართველოში დღეს ადამიანური კაპიტალის ფორმირებას ემსახურება უმაღლესი და პროფესიული განვითარების ინსტიტუტების მრავალფეროვანი ერთობლიობა. თავდაპირველად, საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის პროცესში, ქვეყანაში მრავალი კერძო, ფასიანი უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულება ჩამოყალიბდა, თუმცა დროთა განმავლობაში ეს პროცესები დარეგულირდა კანონმდებლობით. 2022/2023 სასწავლო წლის დასაწყისისათვის ქვეყანაში ფუნქციონირებდა 19 სახელმწიფო და 43 კერძო უმაღლესი დაწესებულება, 2009/2010 სასწავლო წელთან შედარებით მათი რიცხვი 2,5-ჯერ შემცირდა, სტუდენტთა რიცხოვნობა კი პირიქით 1,6-ჯერ გაიზარდა. სამწუხაროა ის ფაქტი, რომ სტუდენტების უმრავლესობას სტატუსი აქვს შეჩერებული არა აკადემიური, არამედ ფინანსური დავალიანების გამო და მათი მხოლოდ 15,9% ახერხებს სწავლის დროულად დამთავრებას. ეკონომიკური სიდუხჭირის გამო ახალგაზრდების დიდი ნაწილი არა მარტო სასწავლებელს, არამედ ქვეყანას ტოვებს და ერთვებიან მიგრაციულ პროცესებში. ამ პრობლემის მასშტაბურობის გამო საქართველოს პრემიერის გადაწყვეტილებით (2023 წელი, სექტემბერი) 300 000 სტუდენტს ფინანსური დავალიანების მოხსნით საშუალება მიეცათ აღედგინათ სტატუსი.

დამოუკიდებლობის მოპოვებისა და ახალ ეკონომიკურ სისტემაზე გადასვლის

დღიდან ჩვენი ქვეყნის უმაღლესი განათლების სისტემა უწყვეტი რეფორმების პროცესშია. მაგრამ გატარებული რეფორმების მიუხედავად ჯერ კიდევ მნიშვნელოვანი ცვლილებებია საჭირო, რათა მიუახლოვდეთ საერთაშორისოდ აღიარებულ შეფასების სისტემას და საქართველოს უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულებების მიერ გაცემული დიპლომები რეიტინგული გახდეს.

ამჟამად ჩვენი ქვეყნისთვის ყველაზე მნიშვნელოვანია, ახალგაზრდებმა მიიღონ ისეთი განათლება, რომელიც საერთაშორისო სტანდარტებს შეესაბამება. მოწინავე ქვეყნების გამოცდილების შესწავლის მიზნით, გაცვლითი პროგრამების მეშვეობით, ხორციელდება უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულებების სტუდენტების მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყანაში გაგზავნა, რომელიც ახალგაზრდებისათვის დიდი გამოცდილების მომტანია. სტუდენტები ეცნობიან მათი სწავლების სისტემას, პრაქტიკული მეცადინეობების თავისებურებებს, რაც კიდევ უფრო ეხმარებათ თეორიული ცოდნის რეალიზაცია მოახდინონ პრაქტიკაში. მაგრამ ისიც უნდა ითქვას, რომ ასეთი პროგრამებით საქართველოდან გაგზავნილ სტუდენტთა რიცხვი ძალიან მცირეა, 2022-2023 სასწავლო წელს სულ გაგზავნილ იქნა 723 სტუდენტი. როგორი პარადოქსულიც არ უნდა იყოს, გაცილებით მაღალი და დინამიურია განათლების მიღების მიზნით ქვეყანაში შემოსულთა რიცხვი. 2022/2023 სასწავლო წელს უცხოეთიდან სულ შემოსულია 25 069 სტუდენტი.

უცხოეთიდან ჩამოსული სტუდენტების უმრავლესობა აზიის განვითარებადი ქვეყნებიდანაა (ინდოეთი, აზერბაიჯანი, ერაყი) სადაც აღიარებულია საქართველოში გაცემული უმაღლესი განათლების დიპლომი. ეს, ერთის მხრივ, იმის მაჩვენებელია, რომ ჩვენი ქვეყნის განათლების

სისტემა საკმაოდ მაღალ დონეზეა, წინააღმდეგ შემთხვევაში ასეთ დაინტერესებას და საქართველოში განათლების მიღების მსურველთა ზრდას ადგილი არ ექნებოდა, მაგრამ, ისიც უნდა გავითვალისწინოთ, რომ ჩვენს ქვეყანაში გაცილებით დაბალია სწავლის საფასური, რაც კიდევ უფრო ზრდის სხვა ქვეყნებიდან სწავლის მსურველთა რიცხოვნობას. ამ უკანასკნელი ფაქტორის გავლენა რომ შემცირდეს საჭიროა განათლების სისტემაში კიდევ უფრო მნიშვნელოვანი რეფორმების გატარება, საქართველო კიდევ უფრო მეტად უნდა ჩაერთოს განათლების დონის ამაღლების მიზნით სხვადასხვა საერთაშორისო პროექტებში, სტუდენტების გაცვლით პროგრამებში, კიდევ უფრო უნდა გაძლიერდეს უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულებების სტატუსი, რომ არა მხოლოდ განვითარებადი ქვეყნების ახალგაზრდებისათვის გახდეს საქართველოში განათლების მიღება სასურველი, არამედ განვითარებული ქვეყნების მოქალაქეებისთვისაც.

მართალია უმაღლესი განათლება პრიორიტეტულია, მაგრამ ჩვენი ქვეყნისთვის უპირველესია პროფესიული განათლება, რადგან იგი უშუალოდ კავშირშია მოსახლეობის მასობრივ დასაქმებასთან, ქვეყნის ეკონომიკურ განვითარებასთან, სიღარიბის დაძლევისა და უმუშევრობის შემცირებასთან. უმუშევრობის მაღალი დონე და მოსახლეობის ეფექტიანი დასაქმება ჩვენი ქვეყნისათვის უმნიშვნელოვანესი გამოწვევაა. იმისათვის, რომ დასაქმების მსურველს გააჩნდეს ბაზარზე მოთხოვნადი ცოდნა და უნარები, განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს პროფესიულ განათლებას. იგი შესაძლებლობას აძლევს არა მარტო ახალგაზრდებს, არამედ მაღალი ასაკის ადამიანებს აითვისოს სასურველი, შრომის ბაზარზე მოთხოვნადი პროფესია, სწრაფად დასაქმდეს და თავისი წვლილი შეიტანოს როგორც ოჯახის მატე-

რიალური უზრუნველყოფის, ისე ქვეყნის ეკონომიკურ განვითარებაში.

ადამიანური რესურსების განვითარება და ქვეყანაში არსებული პოტენციალის მაქსიმალურად ეფექტიანი გამოყენება ეკონომიკური ზრდის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ფაქტორია. სიღარიბის დასაძლევად სოციალურ დახმარებებზე ბევრად უფრო ეფექტიანია ახალი სამუშაო ადგილების შექმნის ხელშეწყობა და სამუშაო ძალის სრულფასოვანი ჩართულობა ინკლუზიურ ზრდაში.

მიგვაჩნია, რომ ადამიანური კაპიტალის ფორმირებისა და სრულყოფის თვალსაზრისით, მთელი რიგი საკითხებია გადასაწყვეტი და ახლებურად „დასანახი“. თანამედროვე მოთხოვნებისათვის ფეხის აწყოება და შესაბამისად, ეკონომიკური ზრდისა და განვითარების უზრუნველსაყოფად, მეტი ქმედითი და რეალური ღონისძიებების გატარება საჭირო.

ახლებურ მიდგომას მოითხოვს ახალგაზრდებში პროფესიის არჩევისადმი დამოკიდებულება. უმაღლესი განათლების მიღება ჩვენს ქვეყანაში სამწუხაროდ, ისევ მშობლების პრიორიტეტია. აქცენტის გაკეთება არ ხდება ისეთ პროფესიაზე, რომელიც თავისი დამახასიათებელი უნარ-ჩვევებით რეალური დასაქმების საშუალებას მიცემს ადამიანს და, რომელიც გაცილებით დროის მოკლე მონაკვეთში, თანაც ნაკლები ფინანსური დაიხარჯებით იქნება ათვისებული. პრიორიტეტად უნდა იქცეს არა უმაღლესი განათლების დიპლომი, არამედ პროფესია, როგორც დასაქმების რეალური შესაძლებლობა.

კოვიდ პანდემიამ კიდევ უფრო ნათლად დაგვანახა ჩვენს ქვეყანაში კვალიფიციური კადრების უკმარისობა და მოთხოვნადი პროფესიებისადმი „მოკრძალებული“ დამოკიდებულება. ფაქტია, რომ საქართველოს შრომის ბაზარი სწრაფ და ადეკვატურ რეაგირებას ვერ აკეთებს მოთხოვნადი

პროფესიებისა და სპეციალობების მიმართ. ჯერ კიდევ „გადატვირთვა“ ვერ მოხდა სწავლების თანამედროვე უნარებისა და ჩვევების მქონე კვალიფიციური სამუშაო ძალის მოსამზადებლად; ჯერ კიდევ იზოლირებულად, ცალ-ცალკე მუშაობს უმაღლესი საგანმანათლებლო, პროფესიული სასწავლებლები და მათი რეალური დამსაქმებლები. სამწუხაროდ, ხშირად აცდენილია ორივე მხარის მიზნები და ამოცანები. (ვირსალაძე, ყიფიანი, 2022)

მიუხედავად იმისა, რომ წლებია დასაქმების საკითხი და საკმარისი სამუშაო ადგილები პირველ პრობლემად რჩება, მთელ რიგ პროფესიათა საკმაოდ დიდი დეფიციტია აქტიურ ეკონომიკურ სექტორებში (მშენებლობები, კომპიუტერული ტექნოლოგიების მართვა, საზოგადოების, სასტუმროების, მარკეტინგული და სავაჭრო ობიექტების ქსელების, საყოფაცხოვრებო ტექნიკისა და მომსახურების რემონტებისა და სხვა ...). აქვე გვინდა შევეხოთ ერთ-ერთ მნიშვნელოვან საკითხს, რომელიც უმაღლეს საგანმანათლებლო პროგრამებზე ახალგაზრდების ჩარიცხვას ეხება. ბოლო წლებია ამ თემაზე ხშირად ისმის შენიშვნები და კრიტიკული მოსაზრებანი, მაგრამ სამწუხაროდ „ქარავანი მიდის“... ეროვნული გამოცდების შემოღებით თავდაპირველად ძალიან ბევრი პრობლემა იქნა მოხსნილი და აღმოფხვრილი, მაგრამ უკვე კარგა ხანია დადგა დრო, ყურადღება მიექცეს მისაღები გამოცდებით უმაღლეს საგანმანათლებლო პროგრამებზე ჩასარიცხი ქულების მინიმალურ ზღვარს. ბარიერის გადალახვით ჩარიცხული აბიტურიენტები ორიენტირებული არიან არა სწავლის ხარისხზე, არამედ დიპლომის მიღებაზე. შესაბამისად, დაბალია მათი აკადემიური მოსწრება, სწავლაზე გაწეული დანახარჯებიც ფუჭია და ვერ იძლევა სათანადო შედეგს. დაბალი შეფასების მქონე დიპლომირებული ახალგაზრდები ვერ ერგებიან

საკუთარი პროფესიის სფეროს, ვერ პოულობენ იქ თავის ადგილს და საქმდებიან დაბალი კვალიფიკაციის სამუშაოზე, რომელსაც საერთოდ არ ჭირდება უმაღლესი საბაკალავრო პროგრამის დამთავრება. ეს საკითხი ძალზე მტკივნეულად აღიქმება, მაგრამ აუცილებელია მასზე დაფიქრება და მისი დროული მოგვარება. იგი უნდა გადაწყდეს არა აბიტურიენტთა მშობლების სასარგებლოდ და დასამშვიდებლად, არამედ ქვეყნის მოთხოვნების გათვალისწინებით. დიპლომირებულ სამუშაო ძალასთან დაკავშირებით საინტერესოდ მიგვაჩნია კიდევ ერთი საკითხის შესახებ აქცენტის გაკეთება, რომელიც სწორედ ადამიანური კაპიტალის ხარისხობრივი მაჩვენებლის გამოყენებას ეხება. ცნობილია, რომ რაც მეტი თანხები იხარჯება უმაღლესი საგანმანათლებლის მიღებაზე, ეროვნულ ეკონომიკაში ასეთი კატეგორიის სამუშაო ძალა მით უკეთეს შედეგს იძლევა. უდაოა ის ფაქტი, რომ მაღალი კვალიფიკაციის მქონე სპეციალისტი სიმდიდრეა, როგორც მისი დამსაქმებლისთვის, ასევე ზოგადად ქვეყნისათვის, რადგან ის შრომის საუკეთესო შედეგს „დებს“. მაგრამ, ჩვენი ქვეყნის რეალობაში უფრო ხშირად ასეთი სპეციალისტები დაბალი ანაზღაურების გამო მიდიან ქვეყნიდან, ანუ ხდება „ინტელექტის გადინება“, რომელიც სამწუხაროდ მე-20 საუკუნის 90-იანი წლებიდან დაიწყო საქართველოში. ასე, რომ მაღალი ხარისხის ადამიანური კაპიტალის შენარჩუნებას და ადგილზე დამაგრებას არანაკლები ზრუნვა ჭირდება სათანადო განათლების მიღების შემდეგაც (ვირსალაძე, 2022).

ადამიანური კაპიტალის მაქსიმალურად გამოყენების თვალსაზრისით ბოლო წლებია, განსაკუთრებით წინ წამოიწია ინკლუზიურმა სწავლებამ. მას ორმაგი დატვირთვა აქვს. შეიძლება ითქვას, რომ მორალური მხარე გაცილებით მეტია ასეთი კატეგორიის ადამიანებისთვის, მაგრამ სუფ-

თა ეკონომიკური თვალსაზრისით და ქვეყნის ინტერესებიდან გამომდინარე, მას არანაკლები მნიშვნელობა ენიჭება. რაც შეიძლება მეტ ადამიანს უნდა მიეცეს საშუალება აქტიურ ეკონომიკურ საქმიანობაში ჩასართავად. მხოლოდ სოციალური დახმარების მექანიზმები არ უნდა იყოს მათკენ მიმართული. პირიქით, სახელმწიფო უნდა ეცადოს მათი შესაძლებლობების მიხედვით გახადოს ისინი აქტიური. მნიშვნელოვანია, რომ ეკონომიკური ზრდის მიერ მოტანილი სიკეთით ისარგებლოს მოსახლეობის მნიშვნელოვანმა ნაწილმა. ე.ი. მოხდეს ეკონომიკის ინკლუზიური საყოველთაო ზრდა. მისასალმებელია, რომ ამ მიმართულებით ბოლო წლებში წარმატებით მიმდინარეობს რამდენიმე სამთავრობო სოციალური პროგრამები და პროექტები, მოქმედებს საგრანტო მექანიზმებიც. მაგრამ აუცილებელია მათი მასშტაბების გაზრდა და გაფართოება.

და ბოლოს, კიდევ ერთი მნიშვნელოვან საკითხს გვინდა შევეხოთ, რომელიც ადამიანური კაპიტალის „ხვალინდელ“ დღეს ეხება. ბოლო პერიოდში დემოგრაფიები და ხალხთმოსახლეობის მკვლევარები „დემოგრაფიულ დაბერებასთან“ ერთად უკვე აქტიურად ხმარობენ ტერმინს „ვერცხლისფერი ეკონომიკა“. საუბარია ადამიანური კაპიტალის იმ კატეგორიაზე, რომელიც 65 წლის ზემოთაა, მაღალი კვალიფიკაცია აქვს, პროფესიონალია, და მისი დატვირთვა აქტიურ ეკონომიკურ საქმიანობაში კვლავაც გაბედულად შეიძლება. აღნიშნულის შესახებ საინტერესო ინფორმაციას გვაწვდიან ავთანდილ და ვლადიმერ სულაბერიძეები: „სამუშაო ასაკის მოსახლეობის მოსალოდნელი შემცირების შედეგად წარმოქმნილ დემოგრაფიული დეფიციტის პირობებში კიდევ უფრო გაიზრდება ხანდაზმულთა დემოგრაფიული დატვირთვა, ... შესაბამისად გაიზრდება დემოგრაფიული დეფიციტის სოციალურ ფასი, რაც

მნიშვნელოვან პრობლემებს წარმოქმნის მოსახლეობის ჯანდაცვისა და სოციალური დაცვის საბიუჯეტო სახსრების მოძიებაში... ხანდაზმული ადამიანები ახლა მნიშვნელოვანი მოთამაშეები არიან ეკონომიკაში და მათი როლი კიდევ უფრო გაიზრდება უახლოეს წლებში, ... განსაკუთრებით დაბალი შობადობის პირობებში. შესაბამისად „ვერცხლის ეკონომიკა“— განისაზღვრება, როგორც ბაზარი, რომელიც ვითარდება არა მხოლოდ დაბერებული მოსახლეობის, არამედ მთელი საზოგადოებისთვის, მნიშვნელოვანი ხდება და წარმოადგენს ახალი ბიზნესის შესაძლებლობებს. ხანდაზმული ადამიანები მნიშვნელოვანი როლს ასრულებენ დაგროვილი ცოდნის გადაცემაში. მათი პროფესიული გამოცდილება ხელს უწყობს ეკონომიკის ზრდას და განვითარებას. „ვერცხლის ეკონომიკა— უნდა განვიხილეთ ორი ძირითადი ასპექტი: ეკონომიკა ხანდაზმული ადამიანებისთვის და ეკონომიკა ხანდაზმულ ადამიანებთან ერთად“. (სულაბერიძე ავთ., სულაბერიძე ვლ., 2023)

დასკვნა

ადამიანური კაპიტალი, რომლის ხარისხობრივი მაჩვენებლების ძირითადი მახასიათებლების ჩამოყალიბებასა და გაუმჯობესებაზე ქვეყანაში არსებული სახელმწიფო თუ კერძო სტრუქტურები და ინსტიტუტები ახდენენ გავლენას, მნიშვნელოვან როლს თამაშობენ ქვეყნის ეკონომიკური ზრდის საქმეში. სწორედ ამ სტრუქტურების გამართული, თანამედროვე მოთხოვნებისა და გამოწვევებისადმი თანმიმდევრული პროცესები განაპირობებს მაღალ ხარისხოვანი სამუშაო ძალის, კვალიფიციური და განათლებული კადრების მომზადებას. ამ პროცესისათვის აუცილებელ და დამახასიათებელ თვისებად უნდა იქცეს მკვეთრად გამოხატული განათლების სისტემის ერთიანი მექანიზმი, რომელიც შეძ-

ლებს მოთხოვნა-მიწოდების წონასწორობას შრომის ბაზარზე. როგორ ზემოთ აღნიშნეთ „ქართული შრომის ბაზარი სწრაფ და ადეკვატურ რეაგირებას ვერ აკეთებს მოთხოვნადი პროფესიებისა და სპეციალობების მიმართ; ჯერ კიდევ „გადატვირთვა“ ვერ მოხდა სწავლების თანამედროვე უნარებისა და ჩვევების მქონე კვალიფიციური სამუშაო ძალის მოსამზადებლად; ჯერ კიდევ იზოლირებულად, ცალკე მუშაობს უმაღლესი საგანმანათლებლო, პროფესიული სასწავლებლები და მათი რეალური დამსაქმებლები. სამწუხაროდ, ხშირად აცდენილია ორივე მხარის მიზნები და ამოცანები“.

სეროზულ გადახედვას და შესაბამის ცვლილებებს საჭიროებს ერთიანი ეროვნული გამოცდებისათვის უმაღლეს საგანმანათლებლო პროგრამებზე ჩასარიცხი მინიმალური ქულების ზღვარის სიდიდე. რადგან ასეთი დაბალი რეიტინგით ჩარიცხული აბიტურიენტები სრულფასოვნად ვერ სწავლობენ უმაღლეს სასწავლებელში. დაბალი კვალიფიკაციის გამო ვერ ერგებიან პროფესიულ სამუშაოს და გაცილებით დაბალი კვალიფიკაციის სამუშაოზე ეწყობიან. დიპლომირებულ სამუშაო ძალასთან დაკავშირებულია მეორე სახის პრობლემაც. დაბალი ანაზღაურების გამო ახალგაზრდების მნიშვნელოვანი ნაწილი მიდის

საზღვარგარეთ და ერთვება „ინტელექტის გადინების“ პროცესში, რომელიც სამწუხაროდ მე-20 საუკუნის 90-იანი წლებიდან დაწყებული ძალიან ნაცნობია საქართველოსათვის. ასე, რომ მაღალი ხარისხის ადამიანური კაპიტალის შენარჩუნებას და ადგილზე დამაგრებას არანაკლები ზრუნვა ჭირდება სათანადო განათლების მიღების შემდეგაც“. მეტი ხელშეწყობა და მხარდაჭერა სახელმწიფოდან საჭირო ინკლუზიური სწავლების ფართო მასშტაბიანი პროგრამებისა და პროექტების განხორციელების საშუალებით. რაც შეიძლება მეტი ადამიანი უნდა მოიცვას ამ სფეროში, რათა მარტო სოციალური დახმარება არ უნდა იყოს მათი ცხოვრებისეული პრობლემებისაგან გადარჩენის წყარო.

ასევე მნიშვნელოვნად მიგვაჩნია ქვეყნის ეკონომიკური ზრდისა და განვითარების საქმეში ხანდაზმული ადამიანების (65 წელს +) პროფესიონალიზმის, დაგროვილი ცოდნისა და გამოცდილების აქტიური გამოყენება.

ამდენად, ადამიანური კაპიტალი ქვეყნის ეკონომიკური რესურსის მნიშვნელოვანი შემადგენელი ნაწილია და მისი ფორმირება სახელმწიფო ინსტიტუტებისა და სტრუქტურების გამართულ, გეგმაზომიერ და გონივრულ მიდგომებს მოითხოვს.

გამოყენებული ლიტერატურა

ვირსალაძე ნ., ყიფიანი მ., დასაქმების ზრდა-ეკონომიკური განვითარებისა და მოსახლეობის კეთილდღეობის ამაღლების უპირობო გარანტი., აწეს საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენცია "შრომის ბაზრის ახალი გამოწვევები: COVID-19 პანდემიის კონტექსტი", 2022 წ.

ვირსალაძე ნ., „ხალხთმოსახლების ეკონომიკა და ეკონომიკური დემოგრაფია“, ლექციების კურსი, გვ: 86-87 , აწეს, 2022 წ.

სულაბერიძე ავთ., სულაბერიძე ვლ., „დემოგრაფიული დაბერება და „ვერცხლისფერი ეკონომიკა“, ივანე ჯავახიშვილი სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტი, შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდი; საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის მასალების კრებული: „მსოფლიო და ეროვნული ეკონომიკის განვითარების პრობლემები პანდემიისა და რუსეთ-უკრაინის ომის გათვალისწინებით“, (7-8 ოქტომბერი, 2023, თბილისი) , გვ: 116-118

საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური, ოფიციალური ინფორმაცია, 2020 წ

საქართველოს ეკონომიკისა და მდგრადი განვითარების სამინისტრო, ოფიციალური ინფორმაცია,

2020 წ.

Modern Trends of Human Capital Formation

Naira Virsaladze

Doctor of Economics, Associated Professor, Akaki Tsereteli State University, Kutaisi University

naira.virsaladze@atsu.edu.ge

Malvina Kipiani

Associated Professor, Kutaisi University

mavlina.kipiani@unik.edu.ge

Abstract

Human capital has undergone significant qualitative changes along with the development of society. Today, high-quality human capital is the most important and sought-after resource for economic growth and development. Knowledge, education, health care, quality of life and the role of leading specialists became the basis of sustainable development of the country. Since gaining independence and transitioning to a new economic system, the higher education system of our country is in the process of continuous reforms. It still needs significant changes to come closer to an internationally recognized grading system. It is most important for the country that young people receive education in accordance with international standards. In order to study the experience of advanced countries, students of higher educational institutions are sent to different countries of the world through exchange programs, which bring great experience to young people. Professional education is also of special importance for the development of human capital. It gives an opportunity to young people and people of any age to acquire a profession that will allow them to be quickly employed, get a job and contribute to the economic development of the country.

The Covid-19 pandemic has brought to the fore an important workforce issue such as the shortage of skilled workers. The Georgian labor market cannot respond quickly and adequately to the professions and specialties in demand. There has not yet been a "reset" of teaching to prepare a skilled workforce with modern skills and habits. Higher education, vocational schools and their real employers still work separately. Unfortunately, the goals and objectives of both parties are often missed.

Increasing the minimum score for admission to higher education programs through entrance exams is a serious consideration. The issue is directly related to the use of qualitative indicators of human capital. A specialist equipped with average knowledge finds it difficult to establish himself or cannot work in the profession. This is a serious problem and requires a timely review. It is known that the more money spent on higher education, the better the results in the national economy. An educated workforce yields better results. Keeping high-quality human capital and anchoring it in place requires no less care even after receiving proper education. Such specialists go abroad because of low pay. This process is called "intelligence drain", which is a very familiar process for Georgia.

In terms of maximizing the use of human capital, in recent years, inclusive education has especially advanced. It has a double load. It can be said that the moral side is much more for this category of people, but from a pure economic point of view and from the interests of the country, it is no less important issue. Together with inclusive education, today a great role is assigned to the use of accumulated knowledge and experience of older people, professionalism. It is this category of people who create the "silver economy". Their role is quite serious and important for the full-fledged economic development of the demographically aging society.

Against the background of the development of modern technologies and the achievements of science, for the economic growth and development of the country, a completely new importance is assigned to the continuous development of human capital every day, both quantitatively and qualitatively. In accordance with the challenges of news, it is necessary to establish and consistently establish new and demand-related trends.

Keywords: Human Capital, Knowledge Economy, Professional and Inclusive Education, Intelligence Outflow, Silver Economy.

JEL: O15

DOI: <https://doi.org/10.52244/c.2023.11.28>

For citation: Virsaladze N., Kipiani M. (2023) Modern Trends of Human Capital Formation. International Scientific Conference "Human Capital, Institutions, Economic Growth". Proceedings. Kutaisi University. pp. 229 - 239. DOI: <https://doi.org/10.52244/c.2023.11.28>

References

Virsaladze N., Kifiani M., Employment growth is an unconditional guarantor of economic development and raising the well-being of the population, International scientific-practical conference of the ISU "New challenges of the labor market: the context of the COVID-19 pandemic", 2022.

Virsaladze N., "Economics and Economic Demography of Population", course of lectures, p. 86-87, TSU, 2022
Sulaberidze Aut., Sulaberidze Vl., "Demographic aging and "silver economy", Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Paata Gugushvili Institute of Economics, Shota Rustaveli National Science Foundation; Collection of materials of the international scientific conference: "Problems of the development of the world and national economy in view of the pandemic and the Russia-Ukraine war", (October 7-8, 2023, Tbilisi), pp. 116-1.

National Statistical Service of Georgia, official information, 2020

Ministry of Economy and Sustainable Development of Georgia, official information, 2022.

ტექნიკის მაღაზიათა ქსელის მარკეტინგული სტრატეგიები, მეგატექნიკის მაგალითზე

ირაკლი კინწურაშვილი

ეკონომიკის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, აკაკი წერეთლის სახელმწიფო
უნივერსიტეტი

irakli.kintsurashvili@atsu.edu.ge

შურა უკლება

მოწვეული სპეციალისტი, აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

Shura.ukleba@atsu.edu.ge

აბსტრაქტი

ნაშრომში განსაკუთრებული ყურადღება ექცევა საქართველოში მოღვაწე ერთ-ერთ სოლიდურ კომპანიას „მეგატექნიკის“ მაღაზიათა ქსელს, რომელმაც მარკეტინგისა და მართვის თანამედროვე ტექნოლოგიების გამოყენებით სერიოზულ წარმატებებს მიაღწია და საოჯახო ტექნიკის საქონლის ბაზარზე ერთ-ერთი მოწინავე კომპანია გახდა.

კვლევის მიზანს წარმოადგენს აღნიშნული ფირმის მიერ გადადგმული ნაბიჯები, გამოყენებული მარკეტინგული სტრატეგიების გამოკვლევა და საქმიანობასთან დაკავშირებით წარმოჩენილი სიმკვლეების დაძლევის გზების ძიება. ხაზგასმითაა აღნიშნული, რომ ქვეყნის ეკონომიკის განვითარებისათვის საჭიროა ამ სფეროში მოქმედა კომპანიებმა განახორციელონ ისეთი ღონისძიებები, რომელიც ხელს შეუწყობს მომხმარებელთა ფართო მასების საოჯახო ტექნიკით მომარაგების საქმეს, აღსანიშნავია, რომ მომხმარებლები რომლებიც შეიძენენ რომელიმე კომპანიისაგან საქონელს ან მომსახურებას შეღავათიანი პირობებით, მომავალში ანხორციელებენ განმეორებით შესყიდვას და თანდათან ხდებიან მოცემული კომპანიის მუდმივი კლიენტები.

ნაშრომში ყურადღება გამახვილებულია იმ მართვის თანამედროვე სისტემაზე, რამაც საშუალება მისცა აღნიშნულ კომპანიას გამხდარიყო წარმატებული. აქ საუბარია თანამშრომელთა გადამზადებისა და სახელფასო ანაზღაურების სისტემაზე, ასევე მეგატექნიკის მაღაზიებში მომუშავე პერსონალზე. ყურადღებაა გამახვილებული აგრეთვე საბარათე სისტემაზე, რომლის მეშვეობითაც ნებისმიერ ბარათის წარმომდგენს შეუძლია ისარგებლოს დაწესებული შეღავათებით მთელი ქვეყნის მასშტაბით. აღსანიშნავია ისიც, რომ მეგატექნიკამ ერთ-ერთმა პირველმა შესთავაზა მომხმარებელს ონლაინ შესყიდვები და ონლაინ 0%-იანი განვადებები, რამაც ფართე გამოხმაურება ჰპოვა მომხმარებლებში.

ნაშრომში დამუშავებულია რეკომენდაციები და წინადადებები, რომელთა გათვალისწინება საშუალებას მისცემს აღნიშნულ კომპანიას კიდევ უფრო გაზარდოს გაყიდვების მოცულობა და გამოყონ კიდევ ახალი საბაზრო სეგმენტები რომელიც გააფართოვებს მეგატექნიკის საქონლით დაინტერესებულთა ბაზარს.

საკვანძო სიტყვები: მარკეტინგული კვლევა, სეგმენტი, მომხმარებელი, მეგატექნიკა, საოჯახო ტექნიკა, ბაზარი, ბრენდი.

JEL: M31

DOI: <https://doi.org/10.52244/c.2023.11.29>

ციტირებისათვის: კინწურაშვილი ი., უკლება შ. (2023) ტექნიკის მაღაზიათა ქსელის მარკეტინგული სტრატეგიები, მეგატექნიკის მაგალითზე. საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია „ადამიანური კაპიტალი, ინსტიტუტები, ეკონომიკური ზრდა“. შრომების კრებული. ქუთაისის უნივერსიტეტი. გვ. 240 - 244. DOI: <https://doi.org/10.52244/c.2023.11.29>

დღევანდელ მსოფლიოში მიმდინარე ეკონომიკური მოვლენები, საწარმოთა შორის კონკურენტული ურთიერთობები, მოითხოვენ მწარმოებელთა ბაზარსა და მომხმარებლებზე ორიენტაციას. მართვის ასეთი მეთოდი კი მოითხოვს საწარმოთა

სტრატეგიულ და მიზნობრივ მართვას. ქვეყანაში დღეისათვის არსებული ეკონომიკური მდგომარეობა მეწარმეებისაგან მოითხოვს წარმოებებში დანერგონ თანამედროვე ტექნოლოგიები, შეისწავლონ და გამოიყენონ თანამედროვე მარკეტინგისა და მენეჯმენტის პრინციპები. ზოგადად ფირმების სასაქონლო პოლიტიკა უნდა ეყრდნობოდეს შემდეგ ძირითად მოთხოვნებს: მოსახლეობის სხვადასხვა ჯგუფების მიერ მოხმარების, მოთხოვნისა და მოთხოვნილებების, მათი ცვლილების ხასიათისა და თავისებურებების შესწავლა. ამ ჯგუფების საქონლისადმი მოთხოვნის სპეციფიკის გამოვლენა. ყველა იმ ფაქტორის დადგენა, რომლებიც გავლენას ახდენენ მოთხოვნისა და მოთხოვნილებების ფორმირებაზე. დღეისათვის მნიშვნელოვანია მომხმარებლისათვის მისაღები სასაქონლო პოლიტიკის გატარება, რისი მიღწევაც შეიძლება უპირველეს ყოვლისა მარკეტინგული კვლევებით.

ქართულ ბაზარზე, ამგვარ წარმატებულ კომპანიას წარმოადგენს "მეგატექნიკის" მაღაზიათა სავაჭრო ქსელი. საქართველოში მისი პირველი მაღაზია გაიხსნა 1997 წელს. თავდაპირველად, იგი კორეული კომპანია DAEWOO-ს ოფიციალური წარმომადგენელი იყო საქართველოში. ბაზარზე სამ წლიანი წარმატებული მუშაობის შემდეგ "მეგატექნიკამ" გაფართოება დაიწყო და იაპონური კომპანია JVC-ის ოფიციალური წარმომადგენლობით საქართველოს ბაზარზე ისეთი ბრენდები შემოიტანა, როგორცაა : JVC, LG, SAMSUNG, SHARP, TOSHIBA, HITACHI, PANASONIC, PHILIPS და სხვა.

თუ გადავხედავთ საქართველოში მიმდინარე მოვლენებს, 2003 წლისთვის "მეგატექნიკა" ერთ-ერთი სოლიდური კომპანია იყო, რომელსაც JVC-ის სახელით იცნობდა ქართველი მომხმარებელი. პოპულარობის ზრდასთან ერთად, კომპანია თანდათან

ზრდიდა სავაჭრო ქსელს და 2004 წელს საქართველოში "ჯი-თი-სი"-ის ქსელში "მეგატექნიკის" ახალი მაღაზია გახსნა. მაღალი კონკურენციის პირობებში კი, "მეგატექნიკამ" შესძლო ქართულ ბაზარზე ლიდერობის შენარჩუნება. 2005 წელს კომპანიის სავაჭრო ქსელს კიდევ ერთი მაღაზია შეემატა, რომელიც "მეგალაინშია" განთავსებული.

2006 წელს "მეგატექნიკამ" ქ. თბილისში კიდევ ერთი მაღაზია გახსნა, რომელიც მომსახურების მაღალი დონით, ბრენდების ფართო არჩევანით და ქართულ ბაზარზე თანამედროვე ტექნოლოგიების შემოტანით გამოირჩევა სხვა კონკურენტი ფირმებისგან.

2007 წელს "მეგატექნიკა" გახდა სონის და ელექტროლოჯის ოფიციალური დისტრიბუტორი საქართველოში. ამავე წელს მეგატექნიკა იღებს ხარისხის მართვის სერთიფიკატს ISO 9001-2000 ინგლისური კომპანია "Global Certification"-სგან. 2008 წელს მეგატექნიკა გახდა Fagor-Mastercook-ის ოფიციალური დისტრიბუტორი საქართველოში. 2009 წელს კი TOSHIBA-ის ექსკლუზიური წარმომადგენელი საქართველოში. 2010 წელს თბილისში გაიხსნა მეგატექნიკის კიდევ ორი მაღაზია. 2012 წელს თბილისში მეგატექნიკის კიდევ ერთი მაღაზია გაიხსნა. 2013 წელს ქ. ქუთაისში გაიხსნა მეგატექნიკის მაღაზია, ასევე 2013 წელს ქ. რუსთავში გაიხსნა მეგატექნიკის რიგით მეშვიდე ფილიალი.

ყველაზე მნიშვნელოვანი კი ისაა, რომ "მეგატექნიკა" ფართოდ იყენებს თანამედროვე ტექნოლოგიებს და პირველად საქართველოში მომხმარებელს საშუალება მისცა ვებ-გვერდის საშუალებით მიიღოს ინფორმაცია და შემდეგ, "ონლაინ-მაღაზიის" დახმარებით შეიძინოს ნებისმიერი პროდუქცია ონლაინ 0%-იანი განვადებით. გარდა ამისა, კომპანია ცდილობს, სისტემატიურად მონარაგოს ქართული ბაზარი თანამედროვე

ტექნოლოგიური მიღწევების პროდუქციით. სანდოობა, მრავალწლიანი გამოცდილება და მომსახურების მაღალი დონე კი, სულ უფრო ზრდის "მეგატექნიკის" კლიენტთა რიცხვს.

ჩვენ ჩავატარეთ გამოკითხვა ქ. ქუთაისში, მეგატექნიკის მაღაზიაში, 7-დღის განმავლობაში გამოვკითხეთ 100 მომხმარებელი, რომლებმაც განახორციელეს სხვადასხვა საოჯახო ტექნიკის შეძენა. აღსანიშნავია, რომ მომხმარებელთა უმეტესობა ყურადღებას ამახვილებდა თანამედროვე მოცემულობის მქონე ტელევიზორების შეძენაზე, ასევე მომხმარებელთა სოლიდურმა ნაწილმა შეიძინა მაცივრები და სარეცხი მანქანები, ყურადღებას იმსახურებდა სიმფერის გაზქურები. გამოიყო ახალგაზრდა

მომხმარებელთა სეგმენტი, რომელთაც წარმოადგენდნენ სტუდენტები და თინეიჯერები, რომლებიც ყურადღებას ამახვილებდნენ ნოუთბუქებზე, აიპადებზე, ჯიპადებზე და თანამედროვე ანდროიდის ტიპის მობილურ ტელეფონებზე.

მეგატექნიკის მაღაზიაში გამოფენილი საოჯახო ტექნიკიდან ჩვენ გამოვყავით ტელევიზორები და სარეცხი მანქანები, რომლებიც ყველაზე მეტი რაოდენობით გაიყიდა. აღნიშნული ტექნიკა დავყავით 3 ჯგუფად: მაღალფასიან, საშუალოფასიან და შედარებით იაფფასიან საქონლად და მოვახდინეთ სხვადასხვა ფირმის ერთგვაროვანი საქონლის ზომის, მონაცემების და ფასის მიხედვით შედარება.

ფირმის სახელწოდება	42 დიუმიანი	32 დიუმიანი
SAMSUNG	1499 ლ	699 ლ
LG	1399 ლ	749 ლ
HISENSE	599 ლ	399 ლ

ცხრილი 1. სხვადასხვა ფირმების SMART ტელევიზორების ფასების შედარება

ცხრილიდან ნათლად ჩანს, რომ სხვადასხვა ბრენდების ერთგვაროვანი, ერთი და იმავე მონაცემების მქონე led - ტელევიზორები განსხვავდებიან ფასებით, რაც საშუალებას აძლევთ მომხმარებლებს მიიღონ დადებითი გადაწყვეტილებები და განახორციელონ შესყიდვები.

სარეცხ მანქანებზე დაკვირვებამაც და გამოკითხულთა ანალიზმაც იგივე შედეგი მოგვცა, რაც SMART ტელევიზორებზე დაკვირვებამ. აქაც გამოიყო სეგმენტი მაღალფასიანი, საშუალოფასიანი და შედარებით იაფფასიანი. მომხმარებლები აქაც დაიყო სამ ნაწილად და მათაც განახორციელეს სასურველი შესყიდვები.

კვლევამ გვიჩვენა, რომ მომხმარებლები კეთილგანწყობილნი არიან კომპანიის მიერ შეთავაზებული საქონლის მიმართ და

აღნიშნავენ, რომ აქ მათ შეუძლიათ შეიძინონ საოჯახო ტექნიკა შედარებით იაფ ფასებითა და გამარტივებული საბანკო მომსახურების დახმარებით, რაც გამოიხატება 0%-იანი განვადებით ნებისმიერ საოჯახო ტექნიკაზე. ამასთან აღსანიშნავია, რომ მაღაზიას აქვს გაფორმებული საქმიანობითი ხელშეკრულება რე-ბანკთან, რომლის განვადების ბარათის მეშვეობით, შესაძლებელია საქონლის შეძენა სულ რამოდენიმე წუთში ყოველგვარი ლოდინისა და ბანკთან დაკავშირების გარეშე, რაც კიდევ უფრო ამარტივებს საქონლის შეძენას. ამასთანავე, მაღაზიათა ქსელში წარმოდგენილი არჩევანი, მომხმარებელს საშუალებას აძლევს სხვადასხვა ფასში შეიძინონ სხვადასხვა ფირმის მიერ შეთავაზებული ერთგვაროვანი საქონელი. (იხ. ცხრ. 1, 2)

ფირმის სახელწოდება	7 - კვ.	5 - 6კვ.
SAMSUNG	829ლ	769ლ
LG	1099ლ	999ლ
HISENSE	725ლ	569ლ

ცხრილი 2. სარეცხი მანქანების ფასების შედარება

გამოკითხულთა ნაწილმა, რომლებმაც შეიძინეს მაღალფასიანი სარეცხი მანქანები განმარტავდნენ, რომ ისინი ენდობიან ფირმის ლოგოს (სახელწოდებას) და ამიტომ არჩევენ გადაიხადონ უფრო მეტი და მიიღონ მეტი ფსიქოლოგიური დაკმაყოფილება, ისინი ფიქრობდნენ, რომ SAMSUNG-ისა და LG-ის სარეცხი მანქანები უფრო საიმედო საოჯახო ტექნიკას წარმოადგენს და ამიტომ აკეთებდნენ შესაბამის არჩევანს. რაც შეეხება უფრო მცირეფასიან შემსყიდველთა სეგმენტს - ისინი აღნიშნავდნენ, რომ მათ ჰქონდათ HISENSE-ის ფირმაზე ინფორმაცია, ზოგიერთ მათგანს უკვე ჰქონდა შემენილი აღნიშნული ფირმის სხვა ტექნიკა და კმაყოფილებას გამოთქვამდნენ მათ სამომხმარებლო თვისებებზე, ამიტომ უაზრობად თვლიდნენ მეტის გადახდას მაშინ, როცა საშუალება ჰქონდათ შეეძინად იდენტური საქონელი ბევრად იაფად.

აღნიშნულმა კვლევამ გვიჩვენა და კიდევ ერთხელ დაადასტურა ის, რომ არსე-

ბობენ ფირმის ლოგოს ერთგული მომხმარებლები, რომლებიც უპირატესობას მაინც რომელიმე კონკრეტულ ფირმას ანიჭებენ და მოცემულ მომენტში მზად არიან გადაიხადონ უფრო მეტი სასურველი ფირმის საქონლის შესაძენად, თუმცა გამოიყო მეორე სეგმენტიც, რომლებიც მზად არიან საქონელი შეაფასონ არა ფირმის სახელწოდების მიხედვით, არამედ მისი სამომხმარებლო თვისებების გათვალისწინებით და ისარგებლონ შეთავაზებული იაფი ფასით.

კვლევის პერიოდში მეგატექნიკის მაღაზიაში სხვა მრავალი სახის საოჯახო ტექნიკაც გაიყიდა. მომხმარებლები კმაყოფილებას გამოთქვამდნენ შენამქნ საქონელზე, აღნიშნავდნენ მომსახურების მაღალ დონეს, სერვისსა და ასევე მომავალ საგარანტიო მომსახურებას და რომ, სამომავლოდ ისევ აპირებდნენ მოსვლას მეგატექნიკის მაღაზიაში სხვა ტექნიკის შესაძენად, აღნიშნავდნენ, რომ მეგატექნიკის მაღაზიათა ქსელი, ერთ-ერთი წარმატებული კომპანიაა საქართველოში.

გამოყენებული ლიტერატურა

ი. კინწურაშვილი „მარკეტინგი“ ქუთაისი გამომცემლობა ხანძთა 2012
 ი. კინწურაშვილი მარკეტინგი - საერთაშორისო მარკეტინგის პრინციპები. ქსუ - ს გამომცემლობა 2007
 ი. კინწურაშვილი მარკეტინგი - „თეორია და პრაქტიკა“ ქსუ- ს გამომცემლობა 1997
 ფ. კოტლერი, გ. ამსტრონგი. „მარკეტინგის საფუძვლები“ თბ. 2013 მე - 14 გამოცემა.
 თ.ზურაბიშვილი. თვისებრივი მეთოდები სოციალურ კვლევაში, სოციალურ მეცნიერებათა ცენტრი, 2006 <http://old.ucss.ge/publication/012%20Tvisebrivi%20Metodebi%20Socialur%20Kvleveshi.pdf>
 ფ. კოტლერი, ამსტრონგი „მარკეტინგი“ 2008
 გ. შუბლაძე. „მარკეტინგის საფუძვლები“ თბილისი, გამომცემლობა „უნივერსალი“. 2009
 ნ. თოდუა „მარკეტინგი“ თბილისი 2009
 ა. სოხაძე „მარკეტინგი“ ქუთაისი 2011

Hardware Marketing Network Store Strategies on the Example of Megatechnique

Irakli Kintsurashvili

Doctor of Economics, Associated Professor, Akaki Tsereteli State University

irakli.kintsurashvili@atsu.edu.ge

Shura Ukleba

Invited Specialist, Akaki Tsereteli State University

Shura.ukleba@atsu.edu.ge

Abstract

In the work, the special attention is paid on one of the solid companies in Georgia "Mega technique" store network, which succeeded greatly using modern technologies of marketing and management. It is one of the first companies on the market of household goods.

The purpose of this research is to discuss every step, used marketing strategies and hardness the coped with. It is emphasized that for the country's economical development, companies should do their best to provide consumers with wide range of household technologies. It's clear that the customer, who purchases goods in this network with some discount, will repeatedly visit this store and buy something different next time. Thus they become their permanent clients.

In this work it's highlighted how this company succeeded using modern system of management. This means, training the staff and system of salary payment, we should pay attention to the card system. that means a discount in the whole country. Mega technique was the first to offer online purchase and online 0% postponement that was approved widely by the customers.

There are some demands to purchase good with preferences, though there exist well-known brands that customers will buy without hesitation

There are also processed some recommendations and statements. If this company foresees them, it can increase the size of selling and expand the network of this store on the market.

Keywords: Marketing Research, Segment, Consumer, Mega-Technique, Household Equipment, Market, Brand.

JEL: M31

DOI: <https://doi.org/10.52244/c.2023.11.29>

For citation: Kintsurashvili I., Ukleba S. (2023) Hardware Marketing Network Store Strategies on the Example of Megatechnique. International Scientific Conference "Human Capital, Institutions, Economic Growth". Proceedings. Kutaisi University. pp. 240-244. DOI: <https://doi.org/10.52244/c.2023.11.29>

References

- I. Kintsurashvili "Marketing" Kutaisi publishing house Khandza 2012
- I. Kintsurashvili Marketing - principles of international marketing. KSU Publishing House 2007
- I. Kintsurashvili Marketing - "Teoriadapraktika" KSU Publishing House 1997
- F. Kotler, G. Armstrong. "Basics of Marketing" ch. 2013 14th edition
- T. Zurabishvili. Qualitative Methods in Social Research, Center for Social Sciences, 2006
<http://old.ucss.ge/publication/012%20Tvisebrivi%20Metodebi%20Socialur%20Kvlevebshi.pdf>
- F. Kotler; G. Armstrong. "Marketing" 2008
- G. Shubladze. "Fundamentals of Marketing" Tbilisi, Publishing House "Universal". 2009
- N. Todua "Marketing" Tbilisi 2009.
- A. Sokhadze "Marketing" Kutaisi 2011

მუნიციპალური და რეგიონული სტატისტიკის წარმოების ქართული პრაქტიკა და ევროკავშირთან ასოცირების შესახებ შეთანხმებით აღებული ვალდებულებები

პანტელეიმონ (პაატა) კლდიაშვილი

ბიზნესის ადმინისტრირების დოქტორი, პროფესორი, ქუთაისის უნივერსიტეტი
panteleimon.kldiashvili@unik.edu.ge

აბსტრაქტი

ნაშრომში განხილულია საქართველოში მუნიციპალური და რეგიონული სტატისტიკის წარმოების მდგომარეობა ქვეყნის მიერ ევროკავშირთან ასოცირების შეთანხმებით აღებული ვალდებულებების ჩრჩხლში. გაანალიზებულია ევროკავშირის წევრ სახელმწიფოებში მუნიციპალური და რეგიონული სტატისტიკის წარმოების მარეგულირებელი დოკუმენტების მოთხოვნები, ასევე შეფასებულია შესაბამისი ქართული საკანონმდებლო და ნორმატიული ბაზა და პრაქტიკაში მათი იმპლემენტაციის ხარისხი. გამოვლენილია ქვეყანაში მუნიციპალური და რეგიონული სტატისტიკის ეფექტიანი წარმოების წინაშე არსებული ძირითადი გამოწვევები და ჩამოყალიბებულია მოსაზრებები მათი ეტაპობრივი დაძლევისათვის, რაც ჩვენი აზრით, უზრუნველყოფს ეროვნული პრაქტიკის ეტაპობრივ დაახლოებას შესაბამის ევროპულ პრაქტიკასთან.

საკვანძო სიტყვები: მუნიციპალური სტატისტიკა; რეგიონული სტატისტიკა; ევროკავშირთან ასოცირების შესახებ შეთანხმება.

JEL: R1

DOI: <https://doi.org/10.52244/c.2023.11.30>

ციტირებისათვის: კლდიაშვილი პ. (2023) მუნიციპალური და რეგიონული სტატისტიკის წარმოების ქართული პრაქტიკა და ევროკავშირთან ასოცირების შესახებ შეთანხმებით აღებული ვალდებულებები. საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია „ადამიანური კაპიტალი, ინსტიტუტები, ეკონომიკური ზრდა“. შრომების კრებული. ქუთაისის უნივერსიტეტი. გვ. 245-253. DOI: <https://doi.org/10.52244/c.2023.11.30>

შესავალი

„ასოცირების შესახებ შეთანხმება ერთის მხრივ, საქართველოსა და მეორეს მხრივ, ევროკავშირს და ევროპის ატომური ენერჯის გაერთიანებას და მათ წევრ სახელმწიფოებს შორის“, რომელიც 2014 წელს გაფორმდა, აკისრებს საქართველოს სახელმწიფოს გარკვეული ვალდებულებების შესრულებას სხვადასხვა, მათ შორის სტატისტიკის წარმოების მიმართულებით. კერძოდ, შეთანხმების მე-5 კარის, მე-4 თავი მთლიანად ეძღვნება აღნიშნულ მიმართულებას და მისი პირველივე მუხლი (286) ადგენს: „მხარეები განავითარებენ და განამტკიცებენ თანამშრომლობას სტატისტიკის საკითხებზე, რაც ხელს შეუწყობს დროული, საერთაშორისო დონეზე შესადარისი და საიმედო სტატისტიკური მონაცემების

უზრუნველყოფის გრძელვადიანი მიზნების შესრულებას. მოსალოდნელია, რომ მდგრადი, ეფექტიანი და პროფესიონალურად დამოუკიდებელი ეროვნული სტატისტიკის სისტემა საქართველოსა და ევროკავშირის მოქალაქეებს, ბიზნესებსა და გადაწყვეტილებების მიმღებთ მიაწვდის რელევანტურ ინფორმაციას, რაც საშუალებას მიცემთ, მის საფუძველზე მიიღონ ინფორმირებული გადაწყვეტილებები. ეროვნული სტატისტიკის სისტემა დაიცავს გაეროს „ოფიციალური სტატისტიკის ფუნდამენტურ პრინციპებს“, სტატისტიკის სფეროში ევროკავშირის კანონმდებლობის, მათ შორის, „ევროპის სტატისტიკის პრაქტიკის კოდექსის“ გათვალისწინებით, ეროვნული სტატისტიკის სისტემის ევროპის სტატისტიკის ნორმებსა და სტანდარტებთან შესაბამისო-

ბაში მოყვანის მიზნით“ (ასოცირების შესახებ შეთანხმება; 2014).

გამომდინარე იქედან, რომ დღესდღეობით ეროვნული სტატისტიკის სისტემის ერთერთი ყველაზე სუსტი ნაწილი არის რეგიონული და განსაკუთრებით მუნიციპალური სტატისტიკის წარმოების მიმართულება, გადაწყვეტით წარმოდგენილი კვლევის ფარგლებში სწორედ ამ მიმართულების შეფასება მოვახდინოთ ასოცირების შეთანხმებით აღებულ ვალდებულებებთან მიმართებაში. სრულყოფილი შეფასებისათვის კი მიზანშეწონილად მიგვაჩნია, ერთი მხრივ, განვიხილოთ რეგიონული და მუნიციპალური სტატისტიკის წარმოების კუთხით ევროკავშირის რეგულაციების მოთხოვნები, ხოლო მეორე მხრივ, შესაბამისი ქართული კანონმდებლობა და ნორმატიული ბაზა, ისევე როგორც არსებული პრაქტიკა.

კვლევის მიზანი: მუნიციპალური და რეგიონული სტატისტიკის წარმოების სისტემის შეფასება საქართველოში, ევროკავშირთან ასოცირების ხელშეკრულებით აღებული ვალდებულებების კონტექსტში.

რეგიონული და მუნიციპალური სტატისტიკის წარმოების ევროპული და ქართული სისტემის ანალიზი

რეგიონული და მუნიციპალური სტატისტიკის სიმწირე და ცალკეულ შემთხვევებში არარსებობა, მნიშვნელოვნად აფერხებს ინფორმირებული გადაწყვეტილებების მიღებას როგორც საჯარო სექტორისათვის (მ.შ. რეგიონული და მუნიციპალური ხელისუფლების ორგანოები), ისე ბიზნეს სუბიექტების, მათ შორის პოტენციური ინვესტორებისა და ფიზიკური პირებისათვის.

გამომდინარე აქედან, ქვეყანაში რეგიონული და მუნიციპალური სტატისტიკის წარმოების ეფექტიანი, თანამედროვე ევროპული სტანდარტის შესაბამისი სისტემის დაწერგვა არის კრიტიკულად მნიშვნელოვანი

არა მხოლოდ ასოცირების შეთანხმებით აღებული ვალდებულების ფორმალური შესრულებისათვის, არამედ რეგიონულ და მუნიციპალურ დონეზე საჯარო, ბიზნეს და სამოქალაქო პროექტების ეფექტიანი დაგეგმვისათვის და მათი განხორციელებით მიღებული შედეგების ობიექტური შეფასებისათვის. შესაბამისად, ასოცირების შეთანხმებით აღებული ვალდებულებების შესრულება განხილული უნდა იქნეს, როგორც ამ უკანასკნელის უზრუნველყოფის მექანიზმი. თავის მხრივ, ეროვნული სტატისტიკის სისტემის გაეროს „ოფიციალური სტატისტიკის ფუნდამენტურ პრინციპებთან“ და სტატისტიკის სფეროში ევროკავშირის კანონმდებლობის, მათ შორის, „ევროპის სტატისტიკის პრაქტიკის კოდექსთან“ და ყოველწლიურად განახლებად „სტატისტიკური მოთხოვნების კრებულთან“ შესაბამისობის უზრუნველყოფისათვის, აუცილებელი საწყისი პირობა არის ეროვნული კანონმდებლობის მათთან სრული შესაბამისობის უზრუნველყოფა. ამასთან, შესაბამისობის ხარისხის შეფასებისათვის, პირველ რიგში აუცილებელია ზუსტად გავერკვეთ ასოცირების შეთანხმებით გათვალისწინებული, ზემოთ აღნიშნული დოკუმენტების მოთხოვნებში, ხოლო შემდეგ გავავლოთ პარალელები ეროვნულ კანონმდებლობასთან და არსებულ პრაქტიკასთან (კლდიაშვილი, ოყრეშიძე, 2023).

გაეროს „ოფიციალური სტატისტიკის ფუნდამენტური პრინციპები“ ადგენს ოფიციალური სტატისტიკის 10 ფუნდამენტურ პრინციპს (ოფიციალური სტატისტიკის ფუნდამენტური პრინციპები; 2014), რომელსაც ეფუძნება მსოფლიოს არაერთი ქვეყნის და მათ შორის ევროკავშირის შესაბამისი ნორმატიული ბაზა. ერთერთი ძირითადი დოკუმენტი, რომელსაც ევროპის კავშირი ამ მიმართულებით პრაქტიკაში იყენებს, არის „ევროპის სტატისტიკის

პრაქტიკის კოდექსი“. მის პრეამბულაშია აღნიშნულია, რომ ის არის თვითრეგულირების ინსტრუმენტი და ეფუძნება 16 პრინციპს, რომელიც მოიცავს ინსტიტუციურ გარემოს, სტატისტიკურ პროცესებსა და სტატისტიკურ შედეგებს (ევროპის სტატისტიკის პრაქტიკის კოდექსი; 2017). გარდა ამისა, ევროსტატის მიერ ყოველწლიურად გამოიცემა „**სტატისტიკური მოთხოვნების კრებული**“, რომელიც წარმოადგენს კონკრეტულ სახელმძღვანელო მითითებებსა და ინსტრუქციებს სტატისტიკის წარმოების შესახებ. ის ასევე იძლევა სტატისტიკის წარმოების ძირითადი საცნობარო ინფორმაციის მიმოხილვას, თითოეული სტატისტიკური დომენის მოკლე აღწერას და სტატისტიკის შედგენისთვის მიმდინარე სამართლებრივი აქტებისა და სხვა შესაბამისი დოკუმენტების ნუსხას, აგრეთვე მეთოდოლოგიურ ინფორმაციას. ყველა აღნიშნული ინფორმაცია დალაგებულია ძირითადი სტატისტიკური დარგებისა და ქვედარგების, ასევე მიმართულებების მიხედვით. მოქმედ 2023 წლის დოკუმენტში სხვა დარგებთან ერთად არის დარგი ნომერი 4: გარემო და მრავალ დომენური სტატისტიკა, რომლის ქვედარგი - 4.2. რეგიონული და გეოსივრცითი სტატისტიკური ინფორმაცია, თავის მხრივ, წარმოდგენილია შემდეგი სტრუქტურით:

„4.2.1. რეგიონული სტატისტიკა და მისი კოორდინაცია:

- ა) რეგიონული შრომის ბაზრის სტატისტიკა
- ბ) რეგიონული სტატისტიკა ტიპოლოგიების მიხედვით
- გ) სოფლის მეურნეობის სტატისტიკა
- დ) ბიზნესის სტატისტიკა
- ე) გარემოსდაცვითი სტატისტიკა
- ვ) მეცნიერება და ტექნოლოგია
- ზ) ტურიზმის სტატისტიკა
- თ) საზოგადოებრივი ჯანმრთელობა
- ი) განათლება) დემოგრაფია და მიგრაცის სტატისტიკა

ციის სტატისტიკა

ლ) საინფორმაციო საზოგადოების სტატისტიკა

- 4.2.2. ქალაქების (City) სტატისტიკა;
- 4.2.3. გეოგრაფიული საინფორმაციო სისტემა (GISCO);
- 4.2.4. NUTS კლასიფიკაციის მართვა;
- 4.2.5. მიწათსარგებლობისა და მიწის საფარის სტატისტიკა“ (სტატისტიკური მოთხოვნების კრებული; 2023).

მეთოდოლოგიაში, ქალაქების სტატისტიკის (4.2.2) თავში სახელმძღვანელო მითითებები მოცემულია ცალკე დოკუმენტის სახით, რომელიც ადგენს ქალაქების შესახებ დასამუშავებელი სტატისტიკური ინფორმაციის ნუსხას, შემდეგი სახით:

- „ქალაქების დემოგრაფიული სტატისტიკა
 - მოსახლეობა ასაკისა და სქესის მიხედვით
 - მოსახლეობა დაბადების ადგილისა და მოქალაქეობის მიხედვით
 - საყოფაცხოვრებო სტატისტიკა
 - საცხოვრებელი ადგილი
- ქალაქების სოციალური სტატისტიკა
 - საცხოვრისი
 - ჯანმრთელობა
 - დანაშაული
- ქალაქებში ცხოვრების ეკონომიკური ასპექტები
 - შრომის ბაზრის სტატისტიკა
 - დასაქმება ეკონომიკური საქმიანობების მიხედვით
- განათლებისა და ტრენინგების სტატისტიკა ქალაქებში
 - ჩართულობა განათლების სისტემასა და ტრენინგში
 - განათლების დონის მაჩვენებლები
- გარემოსდაცვითი სტატისტიკა ქალაქებში
 - ჰაერის ხარისხი
 - ნარჩენების მართვა
 - მიწათსარგებლობა

- ტრანსპორტის და გადაადგილების სტატისტიკა ქალაქებში
- კულტურა და დასვენება
- ტურიზმის სტატისტიკა ქალაქებში“ (სტატისტიკური მოთხოვნების კრებული; 2023).

წარმოდგენილი დოკუმენტები, იძლევიან ამომწურავ ინფორმაციას თუ რას უნდა მოიცავდეს ოფიციალური სტატისტიკური ინფორმაცია რეგიონულ და მუნიციპალურ დონეზე, რომელიც იკრიბება, მუშავდება და ქვეყნდება სახელმწიფო სტატისტიკური ორგანოების მიერ ევროკავშირის წევრ ქვეყანაში. ასევე, იძლევიან მეთოდოლოგიას და სახელმძღვანელო მითითებებს, თუ როგორ უნდა მოხდეს შესაბამისი მონაცემების შეგროვება, დამუშავება და გამოქვეყნება. გამომდინარე აქედან, ნათელია თუ რასთან შესაბამისობა უნდა უზრუნველყოს საქართველომ ეტაპობრივად, როგორც ასოცირების შეთანხმების მონაწილე ქვეყანამ.

ძირითადი სამართლებრივი დოკუმენტი, რომელიც ქვეყანაში სტატისტიკის წარმოებას არეგულირებს არის საქართველოს კანონი „ოფიციალური სტატისტიკის შესახებ“, საქართველოს მთავრობის დადგენილება, საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის დებულების დამტკიცების შესახებ, ასევე სამსახურის აღმასრულებელი დირექტორის მიერ დამტკიცებული აქტები, მათ შორის: შინაგანაწესი, სამსახურის ტერიტორიული ორგანოებისა და სტრუქტურული ერთეულების დებულებები.

კანონის დეკლარირებული მიზანია „ოფიციალური სტატისტიკის გაეროს ფუნდამენტური პრინციპებისა და ევროპის სტატისტიკის პრაქტიკის კოდექსის შესაბამისად, აგრეთვე სტატისტიკის საერთაშორისოდ აღიარებული ძირითადი პრინციპების საფუძველზე ქვეყანაში დამოუკიდებელი, ობიექტური და სანდო სტატისტიკის წარმოების უზრუნველყოფა“ (საქართველოს

კანონი „ოფიციალური სტატისტიკის შესახებ“; 2009 წ; მუხლი 1, პუნქტი 1). აღნიშნული მიზანი გამომდინარეობს და სრულად შეესაბამება იმ ვალდებულებებს რაც ქვეყანას ასოცირების შეთანხმებით აქვს აღებული ამ მიმართულებით.

კანონი „განსაზღვრავს ოფიციალური სტატისტიკის არსს, მიზნებსა და პრინციპებს, ადგენს სტატისტიკის წარმოებისა და მისი წარმოების შედეგად მიღებული ინფორმაციის შენახვისა და გავრცელების, მოსახლეობის საყოველთაო აღწერის სამართლებრივ საფუძვლებს, ოფიციალურ სტატისტიკაზე პასუხისმგებელ ორგანოთა სისტემას და მათ ფუნქციებს“ (საქართველოს კანონი „ოფიციალური სტატისტიკის შესახებ“; 2009 წ; მუხლი 1, პუნქტი 2).

ცალსახად უნდა ითქვას, რომ კანონით დადგენილი პრინციპები სრულად ემთხვევა გაეროს ოფიციალური სტატისტიკის ფუნდამენტურ პრინციპებს.

კანონით, ქვეყანაში სტატისტიკის წარმოება და სტატისტიკური ინფორმაციის გავრცელება ხდება საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის (საქსტატის) მიერ, რომლის ძირითად ფუნქცია-მოვალეობებს ასევე კანონი ადგენს, ხოლო კონკრეტული საკითხები განსაზღვრულია საქართველოს მთავრობის დადგენილებით - საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის დებულებით. აღნიშნული დებულება ასევე ადგენს საქსტატის საქმიანობის ძირითად მიზნებსა და ამოცანებს, მმართველობით სისტემას და სტრუქტურას, რომელიც შემდეგ სტრუქტურულ ერთეულებს მოიცავს:

- „სტრატეგიული დაგეგმვის და კოორდინაციის დეპარტამენტი;
- საერთაშორისო და საზოგადოებასთან ურთიერთობის დეპარტამენტი;
- შიდა აუდიტის დეპარტამენტი;
- ინფორმაციული ტექნოლოგიების დეპარტამენტი;
- ეროვნული ანგარიშების დეპარტამენტი;

- ბიზნეს სტატისტიკის დეპარტამენტი;
- ფასების სტატისტიკის დეპარტამენტი;
- სოციალური სტატისტიკის დეპარტამენტი;
- სოფლის მეურნეობისა და გარემოს სტატისტიკის დეპარტამენტი;
- მოსახლეობის აღწერისა და დემოგრაფიული სტატისტიკის დეპარტამენტი;
- საგარეო ვაჭრობისა და უცხოური ინვესტიციების სტატისტიკის დეპარტამენტი“ (საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის დებულება; 2013 წ.; მუხლი 7, პუნქტი 2).

სამსახურის დებულებაში მოცემულია თითოეული დეპარტამენტის ძირითადი ფუნქციები, რომლებიც კიდევ უფრო დეტალურად წარმოდგენილია შესაბამისი დეპარტამენტის დებულებაში. გარდა დეპარტამენტებისა, საქსტატის სტრუქტურაში ასევე წარმოდგენილია 11 ტერიტორიული ორგანო, მათ შორის დედაქალაქსა და 10 რეგიონულ ცენტრში, რომელთა ფუნქციები ასევე დეტალურად არის გაწერილი მათსავე დებულებაში.

საქსტატის სტრუქტურული ერთეულებისა და ტერიტორიული ორგანოების დებულებების გაცნობის შედეგად შეიძლება ითქვას, რომ არცერთ მათგანს, ფუნქცია-მოვალეობების ჩამონათვალში არ აქვს რეგიონული და/ან მუნიციპალური სტატისტიკის წარმოების ფუნქცია.

„ოფიციალური სტატისტიკის შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-3 მუხლის „თ“ ქვეპუნქტის შესაბამისად, საქართველოს მთავრობა ყოველწლიურად ამტკიცებს სტატისტიკური სამუშაოების წლიურ პროგრამას და სამუშაოების მოცულობას. აღნიშნული დოკუმენტი შეიძლება განვიხილოთ როგორც საქსტატის წლის სამოქმედო გეგმა, რომელიც ერთი მხრივ, ადგენს შესასრულებელი სამუშაოს ნუსხას, ინფორმაციის წყაროს, საიდანაც მოხდება ინფორმაციის მიღება და ინსტრუმენტს, რომელსაც იყე-

ნებს ამ ინფორმაციის მოსაპოვებლად, ასევე ინფორმაციის მიღების პერიოდულობას, შემსრულებელ უწყებას და დამუშავებული ინფორმაციის გავრცელების ვადებს, ხოლო მეორე მხრივ, შესასრულებელი სამუშაოს მოცულობას - ცალკეული დარგებისა და მიმართულებების მიხედვით იმ მაჩვენებლების ნუსხას, რომელიც დამუშავებული და გამოქვეყნებული უნდა იქნეს საქსტატის მიერ.

უკანასკნელი წლების განმავლობაში მთავრობის მიერ დამტკიცებული წლიური პროგრამები, სხვადასხვა სტატისტიკურ მიმართულებებთან ერთად ასევე მოიცავს ცალკე განყოფილებას სახელწოდებით: „სტატისტიკური ინფორმაცია საქართველოს რეგიონების მიხედვით“. მასში მოცემულია სტატისტიკური ინფორმაციების ნუსხა, რომელიც მუშავდება და ქვეყნდება რეგიონულ ჭრილში, თუმცა აღნიშნულ პროგრამებში არაფერია ნათქვამი მუნიციპალურ ჭრილში სტატისტიკური ინფორმაციების მოპოვების, დამუშავებისა და გამოქვეყნების შესახებ.

მიუხედავად აღნიშნულისა, პრაქტიკაში საქსტატის მიერ ხდება როგორც რეგიონული, ისე მუნიციპალური სტატისტიკის დამუშავება. უფრო მეტიც, 2023 წლის 13 თებერვალს საქართველოს სტატისტიკის ეროვნულმა სამსახურმა გამართა „რეგიონული და მუნიციპალური პორტალის“ პრეზენტაცია. სამსახურის განცხადების შესაბამისად „პორტალი ევროკავშირის, დანიისა და გაეროს განვითარების პროგრამის (UNDP) მიერ მხარდაჭერილი პროექტის ფარგლებში მომზადდა და მისი მიზანია მუნიციპალურ დონეზე სტატისტიკური შესაძლებლობების განვითარება, სტატისტიკის წარმოების გაუმჯობესება და ინფორმაციის ხელმისაწვდომობის გაზრდა, რაც თავის მხრივ, ხელს შეუწყობს ადგილობრივ დონეზე განვითარების ღონისძიებების დაგეგმვასა და მონიტორინგს. პორტალი შე-

სადღეობლობას იძლევა შედარდეს ძირითადი მაჩვენებლები, როგორც რეგიონების ასევე მუნიციპალიტეტების დონეზე. პორტალზე არსებული 80-მდე მაჩვენებელი მოიცავს ისეთ სფეროებს, როგორცაა: მოსახლეობა და დემოგრაფია, ჯანდაცვა და სოციალური უზრუნველყოფა, განათლება, კულტურა, მშენებლობა, ტურიზმი, ბიზნეს რეგისტრი, ბიზნეს სექტორი და სხვა“.

ცალსახად უნდა ითქვას, რომ აღნიშნული პორტალის შექმნა წინადადგმული ნაბიჯია, როგორც ასოცირების შეთანხმებით აღებული ვალდებულებების შესრულების კუთხით, ისე საქართველოს კანონით „ოფიციალური სტატისტიკის შესახებ“ დეკლარირებული მიზნების სრულყოფილი რეალიზაციისათვის. ასევე უდავოა ის გარემოება, რომ რეგიონული და მუნიციპალური სტატისტიკის გამართული სისტემის არსებობა მნიშვნელოვნად დაეხმარება ცენტრალურ თუ ადგილობრივ დონეზე მოქმედ არაერთ აქტორს როგორც საჯარო ისე კერძო სექტორში, უფრო ეფექტიანად, ობიექტურ სტატისტიკურ ინფორმაციაზე დაყრდნობით დაგეგმონ თავიანთი საქმიანობა და ასეთივე ინფორმაციით შეაფასონ განხორციელებული პროექტების/აქტივობების შედეგები.

პორტალი სხვა შესადღეობლობასთან ერთად, საშუალებას იძლევა მოხდეს რეგიონებისა და მუნიციპალიტეტების შედარება სხვადასხვა მაჩვენებლების მიხედვით, თუმცა ისიც უნდა აღნიშნოს, რომ სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობის შეფასებისათვის მნიშვნელოვანი და საინტერესო არაერთი მაჩვენებელი (მაგალითად: მთლიანი შიდა პროდუქტი, მთლიანი შიდა პროდუქტი ერთ სულ მოსახლეზე, უმუშევრობის დონე და ა.შ.), რომლებიც მოცემული და შესაბამისად შესადარისი არის რეგიონების დონეზე, არ არის მოცემული/შესადარისი მუნიციპალიტეტების ჭრილში. ასევე, პორტალზე მუნიციპალი-

ურ დონეზე არ არის წარმოდგენილი არაერთი სხვა მნიშვნელოვანი სოციალურ-ეკონომიკური მაჩვენებელი, რომელიც წარმოდგენილია რეგიონულ დონეზე. ასეთი მაჩვენებლების კატეგორიას მიეკუთვნება ბიზნეს სექტორის მაჩვენებლები საქმიანობის სახეების, საკუთრების ფორმისა და საწარმოთა ზომის მიხედვით; ფასებისა და ინფლაციის ამსახველი მაჩვენებლები და ა.შ. ცალკეული მიმართულების მაჩვენებლები (მაგალითად სოფლის მეურნეობის მაჩვენებლები) წარმოდგენილია როგორც რეგიონულ ისე მუნიციპალურ ჭრილში, თუმცა მათი დეტალიზაციის ხარისხი და მომცველობა მუნიციპალურ დონეზე გაცილებით დაბალია რეგიონულ დონესთან შედარებით.

რეგიონული და მუნიციპალური სტატისტიკის პორტალის ყველაზე ობიექტური შემფასებლები შეიძლება იყვნენ მისი უშუალო მომხმარებლები - რეგიონული და მუნიციპალური საჯარო სტრუქტურები, კერძო სექტორი (ბიზნესი და არასამთავრობო ორიგანიზაციები), მკვლევარები/აკადემიური წრეების წარმომადგენლები. შესაბამისად, ჩვენს მიერ მოხდა მათთან ჩალმავებული ინტერვიუების ორგანიზება და მიღებული ინფორმაციების გაანალიზება, რის შედეგადაც გამოიკვეთა:

- ყველა რესპოდენტი მიესალმება რეგიონული და მუნიციპალური სტატისტიკის პორტალის შექმნას და მიიჩნევენ, რომ ამით გაიზარდა შესაბამის სტატისტიკურ ინფორმაციაზე ხელმისაწვდომობა;
- რესპოდენტების უმეტესობა თვლის, რომ პორტალზე წარმოდგენილი ინფორმაცია, განსაკუთრებით მუნიციპალიტეტებთან მიმართებაში მწირია და აუცილებელია მისი ეტაპობრივი შევსება;
- საჯარო სტრუქტურების წარმომადგენლები გამოთქვამენ სურვილს, რომ პორ-

ტალზე ინფორმაცია მუნიციპალიტეტებთან მიმართებაში, წარმოდგენილი იყოს, არა თუ მუნიციპალურ, არამედ მუნიციპალიტეტის ტერიტორიული/ადმინისტრაციული ერთეულების დონეზეც, რაც საშუალებას მისცემთ მათ უფრო ეფექტიანად დაგეგმონ ადგილობრივი პროგრამები და პროექტები. ასევე, მათი აზრით, პორტალის ეფექტურობას გაზრდის მისი რეალურ დროში დაკავშირება სხვა სახელმწიფო უწყებების, მათ შორის საჯარო, სამოქალაქო და სამეწარმეო რეესტრის ბაზებთან;

- აკადემიური წრეების წარმომადგენლები მიზანშეწონილად მიიჩნევენ, რომ პორტალზე მუნიციპალურ და რეგიონულ დონეზე წარმოდგენილი იქნეს იგივე ინფორმაცია, რაც ეროვნულ დონეზეა, რათა შესაძლებელი იყოს ინფორმაციის სრული შესადარისობა როგორც ჰორიზონტალურ, ისე ვერტიკალურ ჭრილში. ისინი ასევე ხაზს უსვამენ, მუნიციპალური და რეგიონული სტატისტიკის წარმოების ევროპულ სისტემასთან შესაბამისობის მიღწევის მნიშვნელობას;
- ბიზნესის წარმომადგენლები აცხადებენ, რომ მათ ხშირად უწევთ ისეთი ინფორმაციების ალტერნატიული გზებით (მარკეტინგული/ბიზნეს კვლევები) მოპოვება რეგიონის თუ მუნიციპალიტეტის დონეზე, რაც ევროკავშირის ქვეყნებში ოფიციალური სტატისტიკური ორგანოების მიერ მუშავდება და საჯაროდ ქვეყნდება. იგივე პრაქტიკის ქვეყანაში დამკვიდრების შემთხვევაში კი ბიზნესი თავიდან აიცილებდა დამატებით ხარჯებს, რომელსაც სწევს აღნიშნული ინფორმაციების ალტერნატიული გზებით მოპოვებისათვის.

დასკვნები და რეკომენდაციები

ჩატარებული კვლევებიდან, მათ შორის

მოქმედი საკანონმდებლო და ნორმატიული ბაზის ანალიზიდან და არსებული პრაქტიკის შეფასებიდან გამომდინარე, შეგვიძლია დავასკვნათ რომ:

- ეროვნული კანონმდებლობა, რომელიც არეგულირებს ქვეყანაში ოფიციალური სტატისტიკის წარმოების ზოგად პრინციპებს, სრულ თანხვედრაშია შესაბამის ევროპულ კანონმდებლობასთან და ამდენად ამ ნაწილში ასოცირების შეთანხმებით ქვეყნის მიერ აღებული ვალდებულება შეიძლება სრულყოფილად შესრულებულად ჩაითვალოს;
- რეგიონული და მუნიციპალური სტატისტიკის წარმოების სისტემის მარეგულირებელი კანონქვემდებარე ნორმატიული ბაზის და მეთოდოლოგიური უზრუნველყოფის ხარისხი ქვეყანაში აშკარად ჩამოუვარდება შესაბამის ევროპულ ანალოგებს. ამ მხრივ შესაბამისობის ხარისხის გაუმჯობესებისათვის, პირველ რიგში, აუცილებელია სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის სტრუქტურული და/ან ტერიტორიული ერთეულის ან ერთეულების ფუნქცია-მოვალეობებში გაიწეროს რეგიონული და მუნიციპალური სტატისტიკის წარმოების ფუნქცია. ხოლო მეორე რიგში, სტატისტიკური სამუშაოების წლიურ პროგრამაში, რომელსაც საქართველოს მთავრობა ამტკიცებს, მუხლის - „სტატისტიკური ინფორმაცია საქართველოს რეგიონების მიხედვით“, მსგავსად დაემატოს მუხლი - „სტატისტიკური ინფორმაცია საქართველოს მუნიციპალიტეტების მიხედვით“ და დამუშავდეს სათანადო მეთოდოლოგიები მუნიციპალური სტატისტიკური ინფორმაციების შეკრების, დამუშავების და გამოქვეყნების შესახებ;
- რეგიონული და მუნიციპალური სტატისტიკური პორტალის შექმნა, შესაბამისი სტატისტიკის წარმოების კუთხით

აშკარად წინადადებულ ნაბიჯს წარმოადგენს, ვინაიდან მისი ამოქმედებით მნიშვნელოვნად გაუმჯობესდა ამ მხრივ მანამდე არსებული მდგომარეობა, თუმცა აქვე აუცილებლად აღსანიშნავია პორტალის შემდგომი სრულყოფისა და შევსების აუცილებლობა. პირველ ეტაპზე, უზრუნველყოფილი უნდა იქნეს მუნიციპალურ დონეზე იგივე სტატისტიკური ინფორმაციების არსებობა, რაც ამაჟამად წარმოდგენილია რეგიონულ დონეზე; მეორე ეტაპზე, მუნიციპალურ და რეგიონულ დონეზე უნდა იქნეს უზრუნველყოფილი იგივე სტატისტიკური ინფორმაციების არსებობა, რაც წარმოდგენილია ეროვნულ

დონეზე; მესამე ეტაპზე, უზრუნველყოფილი უნდა იქნეს მუნიციპალური და რეგიონული სტატისტიკის წარმოების სისტემის სრული შესაბამისობა თანამედროვე ევროპულ პრაქტიკასთან;

- მუნიციპალური და რეგიონული სტატისტიკის ეფექტიანი წარმოებისათვის სტატისტიკის ეროვნულმა სამსახურმა მაქსიმალურად უნდა გამოიყენოს რელევანტური ცენტრალური და ადგილობრივი საჯარო უწყებების რესურსები, შექმნას სისტემა, რომელიც უზრუნველყოფს ყველა საჭირო მხარის ეფექტურ ჩართულობას და შედეგზე ორიენტირებულ თანამშრომლობას.

გამოყენებული ლიტერატურა

კლდიაშვილი პ. ოყრეშიძე ლ. „რეგიონული სტატისტიკის წარმოების ევროპული სისტემის ანალიზი“; საქართველოს ახალგაზრდა ეკონომისტთა ასოციაცია; 2023 წ.; ბმული:

<http://economists.ge/ka/publications/147-mdgradi-epeqtiani-da-propesionalurad-damoukidebeli-regionuli-statistikis-sistemis-advokatureba-saqartveloshi> (უკანასკნელი გადამოწმების თარიღი: 18.10.2023)

„ასოციაციების შესახებ შეთანხმება ერთის მხრივ, საქართველოსა და მეორეს მხრივ, ევროკავშირს და ევროპის ატომური ენერჯის გაერთიანებას და მათ წევრ სახელმწიფოებს შორის“; 2014 წ.; ბმული:

<https://matsne.gov.ge/document/view/2496959> (უკანასკნელი გადამოწმების თარიღი: 18.10.2023);

„ოფიციალური სტატისტიკის ფუნდამენტური პრინციპები“; გაერთიანებული ერების ორგანიზაცია; რეზოლუცია ნომერი: A/RES/68/261, 29 იანვარი 2014 წ.; ბმული:

<https://unstats.un.org/unsd/dnss/gp/fundprinciples.aspx> (უკანასკნელი გადამოწმების თარიღი: 18.10.2023);

ევროპის სტატისტიკის პრაქტიკის კოდექსი; ევროპის კავშირი, 16 ნოემბერი, 2017 წ.; ბმული:

<https://ec.europa.eu/eurostat/documents/4031688/8971242/KS-02-18-142-EN-N.pdf/e7f85f07-91db-4312-8118-f729c75878c7> (უკანასკნელი გადამოწმების თარიღი: 18.10.2023);

სტატისტიკური მოთხოვნების კრებული; ევროპის კავშირი, 2023 წ.; ბმული:

<https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3859598/16262350/KS-GQ-23-008-EN-N.pdf/ad5a933a-307b-11e0-f3a7-2f49feee3c32> (უკანასკნელი გადამოწმების თარიღი: 18.10.2023);

საქართველოს კანონი „ოფიციალური სტატისტიკის შესახებ“; საქართველოს პარლამენტი; 11 დეკემბერი, 2009 წ. ბმული: <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/90946?publication=14> (უკანასკნელი გადამოწმების თარიღი: 18.10.2023);

საქართველოს მთავრობის დადგენილება ნომ.: 406, საჯარო სამართლის იურიდიული პირის - საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის დებულების დამტკიცების შესახებ; საქართველოს მთავრობა; 31 დეკემბერი, 2013 წ. ბმული:

<https://www.matsne.gov.ge/ka/document/view/2179200?publication=0> (უკანასკნელი გადამოწმების თარიღი: 18.10.2023);

საქართველოს მთავრობის დადგენილება ნომ.: 180, სტატისტიკური სამუშაოების 2023 წლის პროგრამის დამტკიცების შესახებ; საქართველოს მთავრობა; 25 იანვარი, 2023 წ. ბმული:

<https://www.geostat.ge/media/51086/statsamushaota-programa-2023.pdf> (უკანასკნელი გადამოწმების თარიღი: 18.10.2023)

Georgian Practice of Producing Municipal and Regional Statistics and Obligations under the Agreement on Association with the European Union

Panteleimon (Paata) Kldiashvili

Doctor of Business Administration, Professor, Kutaisi University

panteleimon.kldiashvili@unik.edu.ge

Abstract

The article discusses the state of production of municipal and regional statistics in Georgia in terms of the country's obligations under the Association Agreement with the European Union. The requirements of the regulatory documents for the production of municipal and regional statistics in the member states of the European Union have been analyzed, as well as the relevant Georgian legislative and the degree of their implementation in practice have been evaluated. The main challenges facing the effective production of municipal and regional statistics in the country are identified and opinions are formulated for their gradual overcoming, which in our opinion ensures the gradual convergence of the national practice with the corresponding European practice.

Keywords: Municipal Statistics, Regional Statistics, Association Agreement with the European Union.

JEL: R1

DOI: <https://doi.org/10.52244/c.2023.11.30>

For citation: Kldiashvili P. (2023) Georgian Practice of Producing Municipal and Regional Statistics and Obligations under the Agreement on Association with the European Union. International Scientific Conference "Human Capital, Institutions, Economic Growth". Proceedings. Kutaisi University. pp. 245-253. DOI: <https://doi.org/10.52244/c.2023.11.30>

References

- Kldiashvili P. Okreshidze L. "Analysis of the European system of production of regional statistics"; Association of Young Economists of Georgia; 2023; Link: <http://economists.ge/ka/publications/147-mdgradi-epeqtiani-da-professionalurad-damoukidebeli-regionuli-statistikis-sistemis-advokatireba-saqartveloshi> (date of last verification: 18.10.2023)
- "Association Agreement between Georgia on the one hand and the European Union and the European Atomic Energy Union and their member states on the other hand"; 2014; Link: <https://matsne.gov.ge/document/view/2496959> (last verification date: 18.10.2023);
- "Fundamental principles of official statistics"; United Nations; Resolution No.: A/RES/68/261, January 29, 2014; Link: <https://unstats.un.org/unsd/dnss/gp/fundprinciples.aspx> (date of last verification: 18.10.2023);
- European Statistics Code of Practice; European Union, November 16, 2017; Link: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/4031688/8971242/KS-02-18-142-EN-N.pdf/e7f85f07-91db-4312-8118-f729c75878c7> (date of last verification: 18.10.2023);
- Collection of statistical requirements; European Union, 2023; Link: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3859598/16262350/KS-GQ-23-008-EN-N.pdf/ad5a933a-307b-11e0-f3a7-2f49fee3c32> (date of last verification: 18.10.2023);
- Law of Georgia "On Official Statistics"; The parliament of Georgia; December 11, 2009 Link: <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/90946?publication=14> (date of last verification: 18.10.2023);
- Resolution of the Government of Georgia No.: 406, on the approval of the statute of the legal entity under public law - the National Statistical Service of Georgia; Government of Georgia; December 31, 2013 Link: <https://www.matsne.gov.ge/ka/document/view/2179200?publication=0> (date of last verification: 18.10.2023);
- Resolution of the Government of Georgia No.: 180, on the approval of the 2023 program of statistical works; Government of Georgia; January 25, 2023 Link: <https://www.geostat.ge/media/51086/statsamushaota-programa-2023.pdf> (date of last verification: 18.10.2023)

კომპიუტერული უზრუნველყოფა და დაკავალონება

ლევან იოზაძე

ქალაქის ზომა 1/8

ნაბეჭდი თაზახი 16

დაიბეჭდა ი.მ. „მარიამ იოზაძის“ მიერ
ქ. ქუთაისი, ახალგაზრდობის გამზირი 25-ა
ტელ. 579-10-13-23; 592-02-25-55; 599-18-20-98

ქუთაისის უნივერსიტეტი
KUTAISI UNIVERSITY
RIE@UNIK.EDU.GE
2023